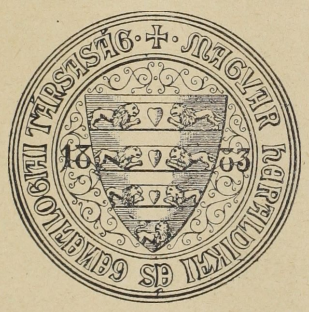
TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ
TITKÁR

MAGYAR KIRÁLYI ORSZÁGOS

NEGYEDIK KÖTET.

1886-DIK ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG.
MDCCCLXXXVI

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

TARTALOM.

1. Értekezések és önálló czikkek.

		Lap
Dr. Boncz Ödön	A Haller grófok nemzetség-könyve. III. A Haller-család művelődéstörténeti szempontból és nemzetségkönyvük magyar viselet képei. *(Két képpel és két czínes melléklettel)*	105
Csergheő Géza	A sphragistika az országos kiállításon	38
— —	Arczkép-írás a magyar heraldikában	102
— —	Kritikai megjegyzések a folyóiratunkban között XV. századi czímerekre	116
— —	A hársfalevél a Ratold nembeliek czímerében *(öt rajzzal)*	173
Csoma József	Adalékok a felső-gechei Gechey család történetéhez és nemzedékrendjéhez	185
Deák Farkas	Schmeizel Márton, czímertani iró	73
— —	A nemes és gróf Rhédei családnak egyik czímere *(szines czímer-melléklettel)*	83
— —	Báró Nyáry Albert emlékezete	153
Décsényi Gyula	Nagybánya régi pecsétei *(három pecsétrajzzal)*	97
H. G. D.	A szomszédvári és stubiczai Cikulini grófok *(egy czimerrajzzal)*	100
Dr. Karácsonyi János	A kerekegyházi Laczkfyak családfája	166
Komáromy András	A tolcsvai Bónis család őseiről. (**Két közlemény,** *egy czimerrajzzal)*	25, 75
Kubinyi Ferencz	Paczali Peres András czímeres levele 1431-ik évből *(szines czimerképpel)*	18
Lehoczky Tivadar	Adatok a Sulyok család történetéhez	41
— —	Czimeres és nemes levelek Beregmegye levéltárában	191
Luby Károly	A kis-rédei Rhédei család nemesi ága	151
Báró Mednyánszky Dénes	Szulyói Felix Balázs emlékalbuma 1620	126
Melczer István	A családi levéltárak érdekében	189
Nagy Iván	A Csák nemzetség ágazatai	20
— —	A Chontus család czímere 1418-ból, és némi heraldikai észrevételek *(szines czimer-melléklettel)*	162
Sz. K.	Adalék a Szelestey család nemzedékrendjéhez	184
Váradi Szabó János	A csiffi Csiffy család	188
Dr. Szádeczky Lajos	A Haller grófok nemzetségkönyve. I. Czímerek *(tizenhat czímerrajzzal)*	1
— —	A Haller grófok nemzetségkönyve. II. A család története	49
— —	Öt czimeres levél	47
Dr. Szendrei János	Négy magyar levél a XVI. századból. (Adalékúl a Thibay és Gechey családok történetéhez	149
Dr. Szombathy Ignácz	A Laszberg grófok genealogiája *(három czimerrajzzal)*	181
Tagányi Károly	Az országos levéltárban őrzött vagy följegyzett nemesi okleveleknek jegyzéke. (**XI—XIII. közlemény**)	31, 91, 137
— —	Czímer-hamisitás a mult században	103
Thúry József	A Turul madár	124
Dr. Wertner Mór	Adalékok a genealogia történetéhez. Művelődéstörténeti tanulmány. (**Három közlemény.**)	11, 85, 130

2. Könyvismertetések.

	Lap
Dürer Albert származása. (Az orsz. régészeti és embertani társulat Évkönyve 1879—1885. Budapest 1886.) Ismerteti F. L.	37
Marczianyi György lovag. Nemesség, kézikönyv nemesi ügyekben. Budapest, Franklin-Társulat, 1886. Ismerteti D. F.	141

Lap

Báró Nyáry Albert. A heraldika vezérfonala. A Magy. Tud. Akadémia történelmi bizottsága megbízásából irta — Budapest 1886. Ismerteti Nagy Iván --- 95

J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch etc. Der Siebenbürger Adel, bearbeitet von Constantin von Reichenau k. k. Hauptmann a. D. Lieferung 230 oder Band IV. 12. Heft 1. Ismerteti Argus --- 35

Wissgrill «Schauplatz»-a mint a magyar heraldika és genealogia egyik segédkönyve. Ismerteti Argus --- 144

3. Kisebb rovatok.

Lap

Tárcza. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései --- 42, 43, 103, 150, 195, 198

Báró Nyáry Albert († 1886. január 1.) --- 45

Ipolyi Arnold († 1886. deczember 2.) --- 194

Pótlék a Móré-czimeres levelekhez --- 48

A veszprémi káptalan első pecsétje --- 104

A Némethy-családok történetéhez *(egy czimerrajzzal)* --- 199

Szakirodalom. A Siebmacher-féle magyar czimereskönyv IV., V. és VI. füzete --- 104, 152

A Siebmacher-féle magyar czimereskönyv szerkesztésében változás --- 200

Családtörténetek vidéki hirlapokban --- 104

Az Árpádkori új okmánytár indexe --- 104

Az országos levéltárban őrzött nemesi oklevelek jegyzéke --- 151

A váradi káptalan legrégibb statutumai --- 152

Magyarországi városok czímerei --- 199

Nagyszeben és a szász nemzet levéltára --- 200

A Haller grófok nemzetségkönyve --- 200

A HALLER GRÓFOK NEMZETSÉG-KÖNYVE.

I. CZÍMEREK.

(Tizenhat czímerrajzzal.)

A ki Erdély történelmének lapjait forgatja, sűrűn találkozik a Hallerek nevével; a ki Erdélyben utazgat, mai napság is gyakran akad meg szeme egy egy várkastélyon, mely a kiterjedt Haller-család egyik vagy másik ágáé. — Régi törzsfészkük Erdélyben Nagy-Szeben, a hol a család erdélyi ágának megalapítója Haller Péter, mint a szászok grófja élt és működött († 1570). Róla nevezik ott máig is a Hallerbástyát. Utódai közűl is többen viselik ugyan a szászok grófja méltóságát s laknak Szebenben; de fejedelmi kegy, házasság s másnemű acquisitiók alapján nagy birtokokra tevén szert országszerte, vidéki birtokokon telepednek meg, megyei főispánságokat viselnek, s elterjednek nemcsak Erdélyben, de egyik-másik kiszakad Magyarországra is, sőt a jelen század folyamán egyik a horvátországi bánságot viseli.

Ha a Maros mentén a régi Maros-szék (most Maros-Torda megye) szívébe útazunk, Kerellő-Szentpálon hatalmas ódonszerű kastély köti le figyelmünket. Tudjuk a történelemből, hogy a szentpáli csata után a kastély udvarán fejeztette le Báthory István az elfogott lázadók legfőbbjeit. Az akkor Alárdié volt, azután lett és most is a Hallereké. A szentpáli dombon, a hol Békes Gáspár ágyúi állottak, most a Hallerek családi sírkápolnája hirdeti a mulandóságot. — A kastély most lakatlan, a család emez ága a szomszéd ugrai kastélyban lakik.

Alább a Küküllő mentén útazva, Segesvártól a Székelyföld felé az első falu *Fejéregyháza.* Ez a hely, mely legújabbkori történelmünkben oly szomorú hírnévre vergődött, a mely határában Petőfi ismeretlen sírját rejtegeti: a XVI. század óta mostanáig egyik törzsfészke a Hallereknek. Az ősz patriarcha, a ki most a falu közepén emelkedő kastélyt lakja, maga is élő emléke a múltnak. Látta az oláh lázadók vandalizmusát, midőn kastélyát feldúlták és kirabolták, résztvett Bem diadalaiban, együtt volt Petőfivel a fejéregyházi csatában. Fejéregyházát az Erdélybe jött Hallerek első generatiója a XVI. században már bírja s azóta mindig a Hallerek lakják.

Egy lépéssel odább, átlépve a Székelyföld határát, Udvarhely megye szélén, *Székely-Keresztúron* ismét egy Haller-kastélylyal találkozunk, a melyben az «ősök terme» maig is megőrizte az erdélyi Hallerek legtöbbjének olajfestményű képét, s alig csalódunk, midőn azt hiszszük, hogy a Hallerek nemzetségkönyvének több képe ezek után készült.

A Maros- és Nagyküküllő-menti Hallereken kívül meg kell emlékeznünk a kisküküllői ágról, a melynek újonnan épült kastélya a Medgyeshez közel fekvő Balázstelkén áll, barátságosan tekintvén alá Kisküküllő megye hullámos téreire. Balázstelke ura bírja a legújabb idő óta Küküllővárt is nagy kiterjedésű uradalmával.

A mult nyáron Erdélyben utazván, alkalmam volt dr. Lénárt József barátom társaságában a balázstelki kastély vendégszeretetét élvezni. Haller Jenő gróf, a kastély ura, egyebek között díszes családi törzskönyvük megmutatásával kedveskedett, a melyben igen nagybecsű s a maga nemében páratlan családtörténeti, címertani és művelődéstörténeti munkára akadtam. Olyan könyv ez, a milyennel — bátran állíthatjuk — egyik főúri családunk sem dicsekedhetik.

E codex magában foglalja a Hallerkői gróf Haller-család őseit 1198-tól a jelen század elejéig, — és pedig nemcsak írásban, de képekben is (színezve), s mi több, le vannak festve benne feleségeik is családi címereikkel együtt. Minden családnak két lap van szentelve. Az egyiken nehány sorban az illető családtag rövid életrajzát olvassuk, ki volt atyja és anyja, hol lakott, ki volt neje, s mikor halt meg. A feljegyzések a német törzsnél német, az erdélyi ágnál később latin nyelven írvák. Alatta balról az illető Haller képe látható lefestve, jobbról nejének képe, közöttük mindkettőjök címere; a kinek több felesége volt, mindeniknek címere külön. A szemben levő lapon az illető gyermekei sorolvák elő, hivatkozással ama lapokra, a hol életrajzuk és képeik állanak. A leányoknál meg van említve, kihez mentek férjhez, s le vannak rajzolva a férjek címerei. Így mintegy 264 Hallernek és 174 Hallernénak a képe látható s a minden lapon ismétlődő Haller-címeren kívül mintegy 344 címerképet nyujt; köztük 23 magyart. Hogy miféle családok címerei, fölösleges előszámlálnunk, kitűnik az a később nyujtandó nemzetségi táblázatból.

A könyvet pergamen lapokra írt hosszabb német bevezetés nyitja meg a nemesség eredetéről, továbbá a Hallerek régi nemességéről, a családi címer fejlődéséről s a legrégibb családtagok életrajzáról. A bevezetés előtt egy díszes festmény a szent háromságot ábrázolja, a szemben lévő lapot a család kifejlődött, gazdagon aranyozott címerképe foglalja el s a bevezetés szövegét is díszes címerképek tarkázzák és pedig a Haller-család címerének képei a fejlődés különféle stadiumában, a Fuchs-címer s végül még egyszer a kifejlődött Haller-címer. A könyv kötése is régi (XVI. sz.) jellemzetes nürnbergi minta, s az alapító aranyozott érmével van decorálva.

Az ily pazar fénynyel kiállított családkönyv tehát, a mely gazdag illustratióival gyönyörködteti a szemet, címer- és nemzetségtörténeti adataival leköti a történetkutató figyelmét, s régi XVI. és XVII. századi díszmagyar ruhás alakjaival bő anyagot nyújt costume- és művelődéstörténeti tanulmányokra: nem csoda, ha osztatlan tetszésben részesült minden oldalról, miután szerencsések voltunk a tulajdonos nemes gróftól megnyerni, hogy tudományos felhasználás végett felküldte Budapestre.

Társaságunk m. é. okt. gyűlésén bemutatván a könyvet, elhatároztatott, hogy az ismeretlen és nevezetesebb magyar címereket lerajzoltassuk, úgyszintén a díszmagyar ruhás férfi és női alakok egynehányát lefestessük, s azokat folyóíratunkban bemutassuk. A családkönyv címertani és genealogiai része méltatásával alólírott, costume-tani és művelődéstörténeti részével pedig dr. Boncz Ödön t. tagtársunk bízatott meg.

De ez nem minden. A gazdag családkönyv társaságunk keretén kívül is figyelmet költvén, Szalay Imre min. o. tanácsos úr, mint az ipar s művészeti osztály vezetője, a cultusminister úr ő exciája hozzájárulásával, a művészi mesteriskola számára lefestetett mintegy 38 jellemzetes férfi és női costume-képet; Szilágyi Sándor úr szintén nehányat a M. Történeti Életrajzok számára.

Ezeket, mint a könyv becsére jellemző adatokat, jónak láttam felemlíteni itt, midőn először szólunk a nevezetes családkönyvről; s mielőtt ez alkalommal kitűzött tárgyamra, a könyv tulajdonképeni és címerei ismertetésére áttérnék, megjegyzem, hogy a család történetét és nemzetségrendjét legközelebb kívánjuk bemutatni.

* * *

A Hallerkői gr. Haller-család ősei a XII. században Nürnbergben laktak, a város legelőbbkelő patriciusi családjai közé tartoztak, s már akkor is régebbi nemességgel dicsekedhettek. 1198-ban VI. Henrik császár által a Nürnberg mellett tartott tornajáték alkalmával már négy Haller szerepel és pedig előkelő szerepet játszanak s számos kisérettel követik onnan a császárt a hadba. Ezek a Hallerek a császár által, kiváló szolgálataik jutalmául, a legelső német nemesi csalá-

dokkal egy rangra emeltetnek. Utódaik vagyonban és méltóságban gyarapodnak, újabb birtokokat szereznek, a császári udvarokban méltóságokat viselnek s Nürnbergben egyik-másik tagja a legbensőbb «hetek tanácsá»-nak. Míg a Hallerek Németországban nagyon elszaporodnak, úgy hogy a családnak a XVI. század elején mintegy ötven férfi tagja van; addig egyikök, *Ruprecht*, Mátyás király alatt Magyarországba szakad, a király által lovaggá üttetik, Budán telepedik meg s alapítójává lesz a Hallerek magyar ágának.

A német ág egyik sarja *Haller Bertalan*, Ziegelstein ura, a császár és király tanácsosa, 1533-ban felteszi magában, hogy nemzetségének régi nemesi és lovagi származását megírja.[1] Ő kezdi tehát a díszes családkönyv íratását, melynek XVI. századi, valószínűleg nürnbergi kötésű tábláján aranyozott betűkkel e cím olvasható:

HERKVMEN DES GESCHLECHTS DER HALER VON HALERSTEIN VOM MCXCVIII BIS AUF 1538.[2]

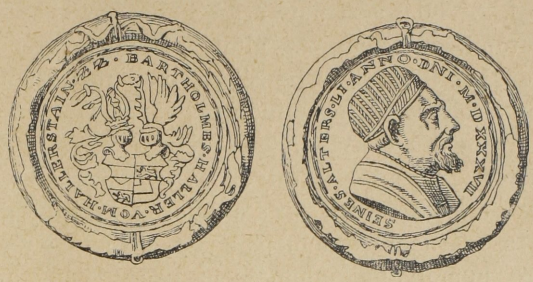
A családkönyv kezdeményezőjéről annyit tudunk, hogy V. Károly császár, továbbá Mária magyar királyné tanácsosa, és majnai frankfurti birodalmi soltész (Reichsschultheiss) volt, s mint maga mondja, lovaggá üttetett Miksa császár, Ulászló magyar király, Lajos cseh király, Zsigmond lengyel király, majd Ferdinánd magyar és cseh király által. Talán ott volt az 1515-iki bécsi fejedelmi találkozáson s ott érte a császár, magyar, cseh és lengyel királyok kitűntetése, lovaggá üttetése által. Az sem lehetetlen, hogy Magyarországon is lakott, mint Mária magyar királyné tanácsosa. Arczképét a genealogiai részben előforduló lovagképen kívül fentartotta egy érem is, mely a családi könyv táblájára van illesztve.

Az első tábla közepén az aranyozott érem a család czímerét tünteti fel, eme körülírással:

BARTHOLMES . HALLER . VOM . HALLERSTAIN . Z . Z . [etc. etc.].

A tábla hátsó lapjába van illesztve az érem másik fele, melyen az alapító mellképe domborodik, a fennebbi körírat folytatásával:

SEINES . ALTERS . LI . ANNO . DNI . MDXXXVII.

Ha felnyitjuk a könyvet, az erős hártya lapon, élire fordított pyramis alakban, goticus betűkkel eme felírást olvashatjuk:

„Alt herkommen ſtandt und weſen wappen heyraten freiheiten ſtifftungen und vorgeſchick des geſchlechts der Haller vom Hallerſtain vom MCXCVIII bis auf das MDXXXIII jar. Durch Bartholmeſen Haller von Hallerſtain zum Ziegelſtain römiſcher keiſerlicher vnd koniglicher Maieſteten rat zuſamen gebracht."

A könyv tehát, ha Bertalan Ziegelsteinon lakott, Németországban kezdett íratni és festetni; de még a XVI. század folyamán vagy a XVII. sz. elején az erdélyi Hallerekhez került, a kik a család erdélyi ágának tagjait aztán nemzedékről-nemzedékre bevezették és lefesttették belé. A német ág a XVI. század végével megszakad a könyvben s átengedi az egész tért az erdélyi ágnak, a mely a könyvet folytatta egész a múlt század végéig s mint nagybecsű családi ereklyét megőrizte mostanáig. Mind az írást, mind a festést illetőleg egyes csoportok különböztethetők meg benne, a miből látszik, hogy a bevezetés nem egyenként, hanem kisebb-nagyobb csoportokban egyszerre történt.

Az egésztől különválik és kitűnik a 43 levélnyi bevezetés, erős hártyán szép goticus betűkkel németül írva s több gondos kivitelű festéssel tarkázva.

A czímlap után következő levelen mindjárt egymással szemben két szép festmény gyönyör-

[1] Én H. B. — úgymond a családkönyv 19. lev. — elhatároztam «meiner eltern vnnd geschlechts der Haller allt adelich vnnd rittermessig herkommen zubeschreiben» isten dicsőségére, a miért istentől annyi jót nyertek és élveztek.

[2] Megjegyzendő, hogy a régi táblának újabbkori (XVII. sz.) háta van s a kötés hátsó táblájának fele le van törve, s így hiányzik.

ködteti szemünket. Egyik a szent háromságot ábrázolja, Krisztus testének keresztről levételével, élénk színpompával; a másik a család czímere gazdag aranyozással. Emitt ez aláírás olvasható: «Das Wappen des Geschlechts der Haller vom Hallerstein».

Ezen túl kezdődik a bevezetés szövege a nemesség eredetéről s a Hallerek ősrégi nemességéről. A vallásos zamatú értekezés, ó- és új-testamentomi, classicus és általános világtörténeti példákkal illustrálva beszél a világi méltóságok eredetéről, az osztály-különbségekről, a nemesség szerzésének különféle módjairól: kit az isten rendelt arra, kit a királyok kegye tett azzá, ki meg önmaga szerezte csatákban való vitézségével s másnemű érdemeivel. Az értekezés eme része komolyabb tudományos becsre nem tarthat igényt, de érdekesen jellemzi a XVI. századi felfogást és világnézetet.

Becsesebb része a bevezetésnek az, a hol a Hallerek ősrégi nemességéről van szó. «400 éve annak — úgymond a könyv írója 1533-ban — hogy a Haller-családot isten régi nemesi és lovagi méltóságban megtartotta (úgy hogy mintegy ötven férfitagja él), tisztességes házasságokkal, grófi, bárói, lovagi és nemesi rokonsággal fűzte össze, saját városokkal, falvakkal, várakkal, hűbérekkel, hivatalokkal, kapitányságokkal és más kegyeivel áldotta meg, sőt némelyek a derék birodalmi városnak Nürnbergnek főfő elöljárói is voltak.» (19 lev.)

A Hallerek nemességének legrégibb nyomai az 1198-iki tornajátékig vezetnek vissza, a midőn a család négy tagja szerepel, kettő mint a nürnbergi tizenkét tagú tornarendező bizottság tagja, harmadik mint pályanyertes tornalovag, negyedik mint a nürnbergi császári segédcsapat (400 lovas) főkapitánya. Ahhoz, hogy valaki a tornajátékban, mint küzdő részt vehessen, bizonyos számú (4—8) ős kimutatása volt szükséges. Látszik tehát, hogy már akkor régebbi nemességnek kellett örvendeniök. Eme birodalmi tornajátékon a Hallerek szereplésére idézi könyvünk Rixner György 1530-ban kiadott «Turnierbuch»-jának adatait, melyek részletesen emlékeznek a nürnbergi torna (a 12-ik) lefolyásáról.

Mikor nyerte a család nemességét és czímerét, nem tudjuk. A régi czímeres levél nem maradt fenn; ha létezett, nem lehetetlen, hogy az 1348-iki nürnbergi zavarok (Auflauf) alkalmával pusztúlt el.

A család czímerének legrégibb nyoma a XIII. század közepéig vezet vissza. Haller Ulrik ekkor építtetett egy házat Bambergben («zu Bamberg am freyhof die alt müncz genant»), a melybe saját és felesége (Fuchs leány) czímerét kőbe vésve beilleszttette. A mint a ház később újra építtetett, előkerültek a czímerek s Nürnbergben egy kapu fölött («am Spital zum heiligen Creutz vor der Stadt Nürnberg ober dem grossen Thor») falaztattak be 1276. évi dátummal.

Haller Ulrik († 1266) czímere, mely a könyv 36. lev. díszesen kifestve látható, a következő: A paizs felső bal széléből lenyuló keskeny karú ezüst ék (sarkantyú) vörös mezőben, a sarkantyú két ágának köze a paizs bal szögletében fekete színű. A zárt rostély-sisakon vörös sasszárny emelkedik ki ugyanolyan ezüst sarkantyúval; sisaktakaró a paizs jobb felén van és vörös-ezüst. (Megfelel az alábbi kifejlett czímer első és negyedik mezejének, csakhogy a sarkantyú éke itt ellenkező irányba megy.)

Nejének *Fuchs Borbálá*-nak czímere (a mely a 37. lev. látható) a paizs arany mezejében ágaskodó vörös rókát, sisakdíszül pedig ülő vörös rókát ábrázol, kiöltött nyelvvel. A sisaktakaró a paizst baloldalt borítja és vörös-arany.

A második családi czímer, melyet könyvünk feltűntet (38. lev.), a Haller Ulriké († 1334-ben), mely egyik nürnbergi templomban (in der barfüsser kirchen) egy régi paizson és Ulrik sírkövén látható, eme felírással: «Vlrich Haller obiit anno dni MCCCXXXIIII». A czímerkép az előbbitől abban különbözik, hogy a paizs vörös mezejében a sarkantyú éke a paizs felső jobb széléből irányúl s a sisak felett nem sasszárny, de két egymás felé hajló vörös szarv (buffelnhorn) látható, a sisaktakaró a paizs baloldalát borítja. Második nejének czímere a paizs arany mezejében három szerecsen mellképet ábrázol.

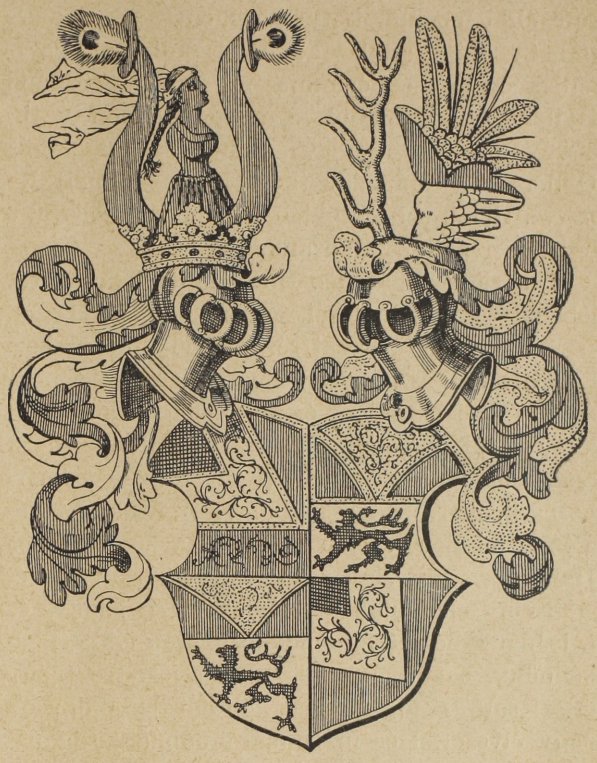
A következő czímer-bővítést Zsigmond császárnak köszönik a Hallerek. Erhart és Pál elkisérték őt Rómába, a hol 1433-ban császárrá koronáztatott s ez alkalommal e két Hallert a Tiberis hidján lovaggá ütötte. Ekkor nyerik a császártól ama czímer-bővítő levelet, melylyel a sisakon arany korona használatát engedélyezi, s felette egy karatlan, vörös ruhás szerecsen

női törzset, fekete hajfonadékkal, fején lobogó fehér szalaggal, fülében arany karikával. A paizs képe az előbbi.[1] A sisaktakaró itt már mindkét felén környezi a paizsot.

Az új sisakdísz nem szorította ki véglegesen az előbbieket. — Közel egy évszázad multán V. Károly császár (1521) czímerújító levelében egyesíti Haller Bertalan és Farkas számára ősei régibb és újabb sisakdíszeit. A paizsra így két sisak kerül. A jobboldalin a vörös sasszárny látható, a baloldalin az arany korona s a vörös bivalyszarv lantformára, végein pávatollal s a két szarv között a régi szerecsen törzs foglal helyet. A paizs sarkantyú-éke balra, a sasszárnyé jobbra irányúl.[2]

A Hallerek egy másik ága más czímert használt, a melynek paizsa kétfelé volt osztva s a felső vörös mezőt a felső szélből lenyúló aranyék vágta ketté, alsó ezüst mezejében fekete oroszlán volt látható, a sisak felett fekete és ezüst fonadékú turbánon fél szarvas-agancs emelkedett. Ez az ág kihalván, lépéseket tett a másik ág a két czímer egyesítésére. V. Károly 1528-ban csakugyan egyesíti a kettőt s adományozza azt a czímert, melyet azóta a Hallerek századokon át használtak s egészen a mai napig használnak. Ez a czímer, melyet Konrád (lovag és doctor), Farkas (Mária magyar királyné udvarmestere), Bertalan (a családkönyv íratója) és Sebold nyernek, a következő:

A paizs negyedelve van. Első és negyedik tagozatában (a régi Haller czímer): vörös mezőben a felső jobb sarokból kiindúló ezüst sarkantyú, melynek két ága köze fekete («schwarzes spiegel»); a második és harmadik tagozat (a kihalt Haller ág czímere) kétfelé van osztva: a felső rész vörös mezejében a felső szélből hegyével lefelé irányúlt, hajlott szárú arany ék, az alsó rész ezüst mezejében lépő helyzetben egyik első lábát előre nyújtó fekete oroszlán. A jobb sisak felett arany koronán a vörös bivalyszarv, lantformára egymástól széthajló végekkel, ezekben pávatollal, közötte a karatlan vörös női szerecseny-törzs, fekete hajfonadékkal, fejét átkötő fehér szalaggal. A balsisakon fekete fehér fonadékú turbánon jobboldalt szarvas-agancs, bal-

oldalt arany-vörös és ezüstszínű kiterjesztett szárny. Foszladék emennél vörös-arany, amannál vörös-ezüst.[1]

A magyar czímertani munkákban hibásan van körülírva a czímer. Rendesen nyolcz tagozatot vesznek fel a négy fő tagozat helyett, pedig ez világosan kitűnik, úgy a könyvben számtalanszor kifestett czímerből, mint magából a czímer történeti fejlődéséből. Igaz, hogy a második és harmadik tagozat ismét két részre oszlik, de még ha ezeket a főfelosztás részeiül számítanók is (a mit pedig nem tehetünk), akkor is csak hat tagozatról lehetne szó és nem nyolczról. A nyolczas felosztás abból a téves hitből származott, mintha az ezüst sarkantyú (a mi félreismertetett) kétfelé vágná az első és 4-ik tagozatot, a mi pedig nem áll. Egyéb tévedések

[1] Lefestve a 39. és 275. lev. A czímer-ujító levél 274. lev. «Geben zu Rom 1433.» A 39. lev. a sarkantyú éke balra irányúl, a szerecsen nő feje jobbra, a 275. lev. megfordítva.

[2] A czímerkép a 40. és a 304. lev., V. Károly diplomája (Geben in Wormbs 1521 apr. 1.) a 303. lev.

[1] A czímer lefestve az 5., 42., 311. lev. és mindenik Haller képe mellett. V. Károly diplomája (Geben in stadt Speyr 1528. márcz. 27.) a 309. és k. ll.

is csusztak be a czímer ismertetésébe (Nagy Iván V. k. 38. l. Kőváry 272. l. stb.) Ehhez képest az eddig megjelent ábrázolások is hibásak.

Az így Németországban kifejlődött s V. Károly által megállapított s körülírt családi czímert (a négy főtagozattal, a kettős sisakdíszszel) használják ép úgy a németországi,[1] mint az erdélyi Hallerek. Ezt találjuk a családkönyvön végig a XVI. századtól fogva mindenik Haller és Haller leány mellett, (később chablonnal) lefestve. Újabb változatokkal, czímer-újítással vagy bővítéssel nem találkozunk.[2]

Ismerjük tehát most a Hallerek czímerét jobban és correctebből, mint eddigelé. De a családkönyv czímertani része ezzel koránt sincs kimerítve. Igaz, hogy czímertani részt többet *írásban* sem az előszó értekezésében, sem a közlött családi okmánytárban nem találunk; de a szónál ékesebben beszélnek ama díszes czímerfestések, melyek a családkönyv genealogiai részének minden levelén láthatók, a hol csak nős Hallerről, vagy Haller leányok férjeiről van szó.

Nem feladatunk a német ág nejeinek, és a leányok német férjeinek czímereire kiterjeszkednünk, habár meg vagyunk győződve, hogy ott is sok az új, melyet külföldi heraldikusok nagy élvezettel és haszonnal tanúlmányozhatnának; csak a magyar ág családi összeköttetéseire szorítkozunk s itt is csak azon czímerekre, melyek eddigelé vagy ismeretlenek, vagy az ismertektől többé-kevésbbé tanúlságos eltéréseket mutatnak.

Ilyenek:

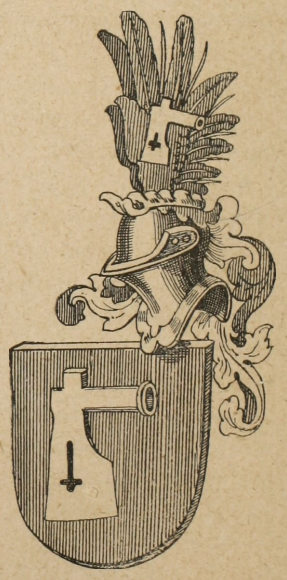
1. **A Münczer czímer.** A legelső Haller, a ki Magyarországban, Budán, telepedett meg a XV. század vége felé: H. *Ruprecht* volt. Neje *Münczer Katalin* vala, Budáról, Münczer János és Mülstain nő leánya.

Családi czímere, melyet eddigelé nem ismertünk, valamint magyar nemességéről sem tudtunk (lefestve a 144. lev.), a következő:

A paizs vörös mezejében mint herold-kép stilizált fehér liliom, melynek alsó részébe illesztve ötszirmú vörös rózsa diszlik. A sisak felett ugyanolyan fehér liliom. Sisak-takaró: ezüst-vörös.

Ruprechtnek Münczer Katától öt fia született, kik megalapítják és tovább fejlesztik az erdélyi Haller családot.

2. **Az Eiseller czímer.** Ruprechttel egyidőben élt Pesten Haller Bertalan, a ki egy pesti nőt, Eiseller Lőrincz leányát vette feleségül. Az Eiseller család czímere, melyet eddig szintén nem ismertünk (s a mely a 182. lev. lefestve látható), a következő:

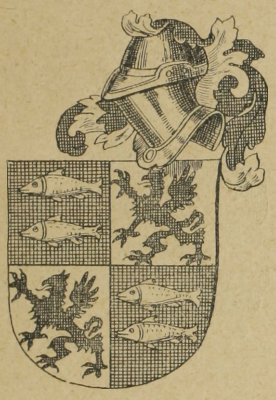
A paizs vörös mezejében ezüst szekercze (nyél nélkül); a zárt paizs felett zárt vörös szárny-pár s rajta ugyanolyan szekercze. Foszladék: ezüst-vörös.

[1] A *Histor. Herald. Handbuch* 297. l. más németországi Haller czímert is ismertet, a mely négyfelé osztott paizst s abban tányérokat s szarvasagancsokat tüntet föl. Látható ez *Siebmacher* Gross. Wappenbuch Suppl. VII. 14. és IX. kötetében is. Ennek a mi könyvünkben semmi nyoma.

[2] A családkönyv a hártyára írt bevezetés után papírleveleken folytatódik. A 45—52. levél üres. Azután egy betűrendes registert tartalmaz a családkönyvben előforduló Hallerekről. Ez a rész nem esik lapszámozás alá. Az 54-ik levelen kezdődnek a genealogiai feljegyzések és képek az 1198-ban szerepelt Haller Vilmossal. Az 54—273. levélig folytatódnak a feljegyzések és képek. A 274—441. levélig (a 352—378 közötti tiszta leveleket leszámítva) családi czímeradományozások, királyi donationalis levelek, a Hallerek alapítványai stb. vannak közölve. Ezt még maga H. Bertalan kezdette bevezettetni. De az okirat-beíratást nem folytatták utódai, mert a következő lapokat is a családi feljegyzések és képek vették igénybe, a mi a 442—510. lev. folytatódik s ettől az 536. levélig üres lapokkal végződik (az utolsók megtépődött levelek).

Bertalannak az Eiseller leánytól öt fia származott; de úgy látszik, mindannyian magtalanúl haltak el, mert utódaikról a családi könyvben semmi szó.

3. **A Hecht czímer**, úgy látszik erdélyi szász család czímere. Haller János, Ruprecht legidősebb fia, legelőször Erdélyből nősült, ahol öcscse Péter, 1552-től fogva a szászok grófja vala. Hecht Eufrosinának nagyszebeni nőnek kellett lennie, bár a családi könyv csak erdélyinek (aus Siebenbürgen) mondja. A nálunk eddigelé ismeretlen *Hecht* czímer (melynek képe a 184. lev. látható) a következő:

A paizs negyedelve van. Az első és negyedik tagozat fekete mezejében két-két ezüst hal úszik (jobbfelé irányúlva); a hal kétségtelenül csuka (Hecht), s így a czímer a beszélő czímerek sorába tartozik. A második és harmadik tagozat fehér mezejében zsákmány után ragadó fekete griff. A paizs felett egyszerű zárt sisak, minden sisakdísz nélkül. Foszladéka: ezüst-fekete.

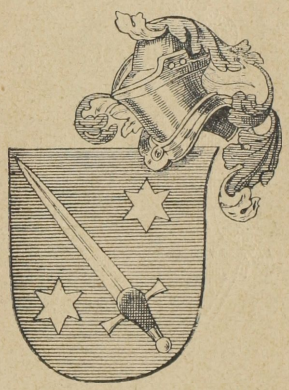
Haller Jánosnak Hecht Eufrosinától három fia maradt. Utána még háromszor nősült és pedig 2. Budáról (Dorothea N. von Offen), 3. Selmeczről Fraedl Katát, 4. Lipcsay Krisztinát vette el. De csak első nejének czímerét találjuk a családkönyvben megörökítve.

A Haller családban gyakori a többször nősülés, némelyiknek három-négy felesége van egymásután; többnyire a gyermekek száma is arányban van a feleségekkel; 10—12—15 gyermek nem ritkaság. Főképen a német ágról mondhatjuk ezt, bár a magyar ág sem marad hátra. A magyar ágon a második generatio seniora (H. János) a mint láttuk, négyszer nősül; öcscse H. Péter kétszer.

Haller Péter az első magyar főúr a Hallerek közül. Atyja, a budai Ruprecht, csak illetőségére lehetett magyar: atyja, anyja, neje — német, s ő maga is idegen öltözetben van illustrálva a családkönyvben. A pesti Bertalan is német, származására, öltözetére, neje is az. Haller János már az átmenetet képviseli. Három első neje még német, de a negyedik már magyar s őt is magyar ruhában látjuk ábrázolva. Péter immár egyik legelső országos méltóság viselője: Ferdinánd császár és király magyar és erdélyországi kincstartója. Ő már igazi németbe oltott magyar főúr. Kétségtelenül német származásának köszöni az erdélyi szászok grófságát, s mint ilyen első feleségül szász leányt vesz el Nagy-Szebenből; de második nejével a legelső magyar főúri családokkal jő rokonságba. Midőn a legrégibb erdélyi családok egyikéből, a Kemény családból nősül másodszor: nemcsak méltóságra, de vérségi összeköttetésre nézve is belép a magyar főurak sorába. Kétszeresen illik tehát rá az a magyar köntös, melyben lefestve látjuk. (186. lev.) Első neje után ismerjük meg

4. **A Schirmer czímert**, a mennyiben Péter első ízben a nagyszebeni Schirmer Margitot vette el. Az eddigelé ismeretlen Schirmer czímer (a mely a Kressensteini Kress családéval megegyezik) a következő (lefestve a 186. lev.):

A paizs kék mezejében harántékosan fekvő, hegyével a paizs felső jobb sarkának irányított egyenes kard, felette és alatta hatágú ezüst csillag. A sisakon semmi dísz; foszladék: kék-ezüst.

Haller Péternek Schirmer Margittól három fia és két leánya származott.

Második neje útján megismerkedünk

5. **A Kemény czímerrel**, mely régi formájában a mostanitól némi eltérést mutat. Haller Péter ugyanis másodszor Kemény Katát, Kéttoronyi (von Zwenthwrmen) és Gyerőmonostori Kemény Péter leányát vette nőül. Így kerül a Hallerek családi könyvébe a Kemény czímer, a mely a következőképen van ábrázolva (186. lev.):

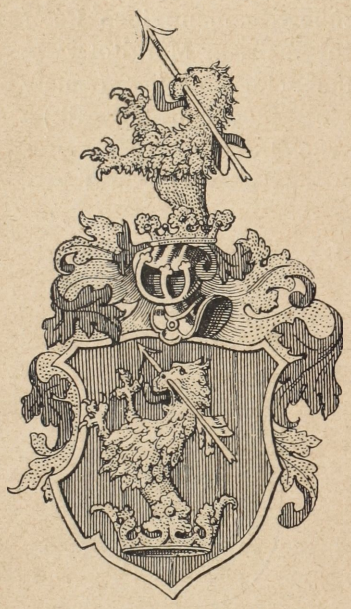
A paizs kék mezejében arany koronából kinövő természetes színű szarvas, kiöltött piros nyelvvel, felette jobbról ezüst félhold, balról hatágú ezüst csillag. A paizs pusztán magában áll, sem sisak, sem foszlányok nem ékesítik.

Haller Péter fiai már testestől lelkestől magyar főurak s a legelső magyar főnemesi csa-

ládokból házasodnak. Így egyik, Kemény Katától származott fia Gábor, a ki már Fejéregyházán lakik, Bocskay Ilonát, a későbbi fejedelem Bocskay István nővérét vette nőül. Így kerül a családkönyvbe (228 lev.)

6. **A Bocskay címer:** vörös mezőben arany koronából kinövő, nyíllal átlőtt orrú arany oroszlán. A sisakdísz: a paizsalak. Foszladéka: arany-vörös. E címer eltér a Bocskayak ismert címerétől, mely Chapy Andrásnak 1418-iki címerére vihető vissza,[1] még a mező színére nézve sem egyezik meg vele.

Mutatja a Hallerek előkelő voltát eme házasság, mely által az erdélyi fejedelmekkel sógorságba jutottak. Haller Gábor neje ugyanis nővére volt Bocskay Erzsébetnek, Báthory Kristóf vajda nejének, Báthory Zsigmond későbbi fejedelem édesanyjának, s testvére Bocskay Istvánnak, amazok utódjának a fejedelemségben. Így Haller Gábor három egymásután következett fejedelemmel jutott sógorságba első neje után.

Második neje is Erdély legelső családjai egyikének sarja, Bornemisza Boldizsár leánya: Kata. Kár, hogy a Bornemiszák régi címerét nem találjuk itt lefestve.

Haller Péter és «Monostorszegi» Kemény Kata egy másik fia Mihály (sz. 1564. † 1596.) az Erdélyhez tartozó magyarországi részekből nősül, szintén előkelő ősi magyar nemzetség sarját vevén feleségül. Így párosúl a Hallerekével

7. **A Pernyeszi címer,** Osztopáni Pernyeszi Zsófia révén. E címer vörös mezőben arany koronából kinövő, mellén nyíllal átlőtt szakálas fehér egyszarvút (unicornist) ábrázol. A sisak felett ugyanilyen szakálas egyszarvú látható. (233. lev.) Rokon ezzel a Kornisok címere (mely itt is megvan), de az egyszarvú náluk nincs átlőve.

A következő generatio sorozatát Haller Gábor Bocskay Ilonától származó fiai nyitják meg. Köztük *István*, a fejéregyházi († 1657.), két új főnemesi címerrel gazdagítja ősei czímer-csarnokát és pedig

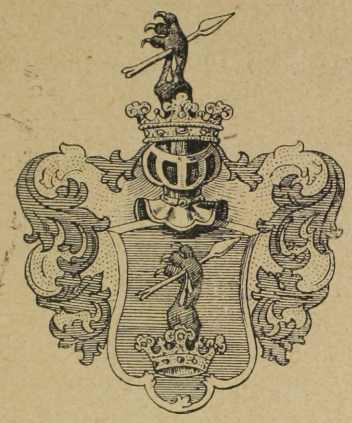
8. **A Kendy czímerrel**, első neje Szentiványfalvai Kendy Judit, a Kendy Ferencz erdélyi vajda unokája révén. A címer kék mezőben arany koronából kinövő, nyíllal átlőtt, vérző, természetes színű medvetalpat ábrázol. Ugyanazt a sisak feletti koronán. Foszladék: arany-kék. (244. lev.)

A Kendy címer ismételve előfordúl a családkönyvben, a mennyiben *Haller Zsigmond*, István testvére, az 1594-ben lefejezett Kendy Sándor leányát, Krisztinát vette nőül. (l. 248. lev.)[1]

[1] V. ö. Turul 1885. 114. l., hol a Chapy címer van közölve, ki a Bocskayak, Soósok, Szerdahelyiek stb. családokkal egyetemben kap címert, mely kék mezőben, jobb első lábával egy szemén keresztül fúródó vetődárdát tartó ágaskodó arany oroszlánt tüntet föl. A legújabban megjelent Ung. Siebmacher III. füzete hasonlóképen ezt a címert adja.

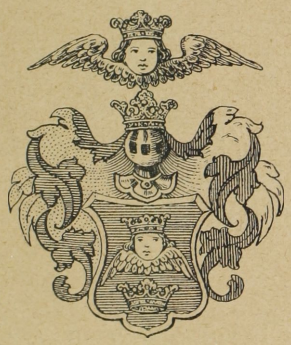
[1] Dr. Boncz Ödön barátom figyelmeztetett, hogy a gyulafejérvári templomban őrzött ama sarkophagon, melyet Hunyady Jánosénak tartanak, ugyanezt a címert látta eme jelző betűkkel: E. G. A. K. A címer medvetalpa ennél korona nélkül dűlt alakban látható. Igaz, hogy

Haller István második neje volt Szalai Barkóczy Anna Mária, szintén nagyságos («magnifica») familiából. Igy kerül

9. **A Barkóczy czímer** a családkönyvbe. (244. lev.)

E czímerben a paizs kék mezejében arany korona felett lebegő szárnyas és koronás an-

gyalfő látható. A sisak felett ugyanaz. Foszlányai: egyízben kék és vörös, de máshol több helyütt ugyancsak e családi könyvben jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös.

Mert a Barkóczyakkal sűrűn lépnek családi összeköttetésbe a Hallerek. Igy mindjárt a fennebbi Haller Istvánnak (de még Kendy Judittól származó) fia *Pál* ismét Barkóczy lányt, Juditot veszi el első nejéül. (Czímere a 442. lev.) Ugyanennek a Pálnak unokája *János* ismét Barkóczy lányt, a László leányát Juliánnát veszi első ízben nőül (1715). Amott még három, itt meg két más feleség következett a Barkóczy lányok után (459. lev.) A vele egy generatiojú *Haller Sámuel* neje szintén Barkóczy lány, ugyancsak Juliánna, B. Ferencz leánya. (453. lev.)

A legutolsó esetben a czímer hiányzik, a három elsőben le van festve; és pedig a két utóbbin olyan foszlánynyal, mint a minő a rajzban is ábrázolva látható. Az első esetnél az olajfestményű czímer kevésbé világos, mint az utóbbi kettőnél; bátran elfogadhatjuk tehát emezeket irányadóúl.

A fennebb emlegetett Haller Mihály és Pernyeszi Dorottya fia, *Péter*, először Lónyai Ilonát, Kálloni István özvegyét vette el; másodszor egy előkelő székely család sarját, Tarnóczy Sárát Kézdi-Szentlélekről; harmadszor a szombatos Pécsy Simon leányát, Erzsébetet. Második házassága valóságos regény; a szó szoros értelmében is az, mert br. Kemény Zsigmond «Az özvegy és leánya» czimű egyik legszebb regényében meg is örökítette. A Zabolai Mikes fiak egyike szereti Tarnóczy Sárát, de anyja nem akarja hozzáadni, mert a gazdag (bár koros) Haller Péternek szánta. A Mikes fiak rá törnek a szentléleki kastélyra s elrabolják féltett kincsét. Rákóczi György fejedelem visszaadatni rendeli a rablott menyasszonyt, s a Mikes fiakat fő- és jószágvesztésre ítéli. (Az érdekes perîratokat és tanúkihallgatást megtaláltuk 1883 nyarán a gr. Erdődyek vörösvári levéltárában.) A visszaitélt önkénytelen menyasszony Haller Péternek lesz neje, s Nagy-Szebenben élik világukat.

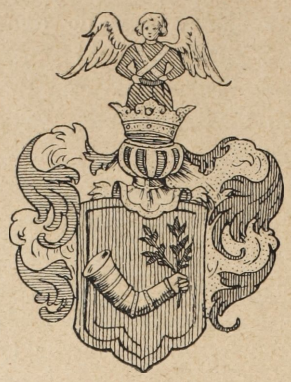
A regényes történet hősnőjének sorsa régóta érdekelt, kellemes meglepetésül szolgált tehát, midőn a családi könyben a Haller Péternek szánt lapon, ott találtam Tarnóczy Sára mosolygós képét, piros selyem ruhában, magas csipke gallérral, aranylánczos, rubintos nyakékkel; fején aranycsipkés magyaros főkötő, piros szalaggal. S mellette az idős férj, elég komikusan, mint bölcsőben fekvő csecsemő van ábrázolva (bizonyára még gyermekkorában festetett s neje később).

Innen ismerjük meg

10. **A Tarnóczy czímert** is, a melyről eddig nem volt tudomásunk. Ábrázol pedig az vörös mezőben könyöklő, pánczélos, balra fordúlt kart, zöld ágat tartva kezében. A sisak felett arany-

a sarkophag felső lapján fekvő alak vánkosán sokkal későbbi JOHANNES HVNYADI CORVIN felirás látható; mégis nagyon valószínű, hogy az illető síremlék valamelyik Kendyé, talán Kendy Sándoré. Hogy az ő korából (XVI. sz.) és semmi esetre sem a Hunyadi korból való, az kétségtelen.

koronából zöldruhás, kiterjesztett szárnyú angyal törzse emelkedik ki, mindkét válláról

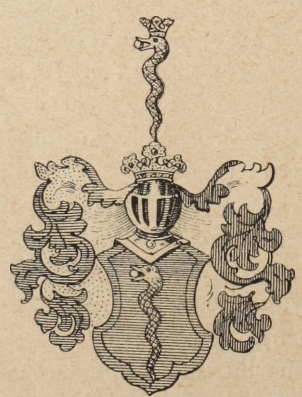

arany vállöv jön le s keresztezi egymást a mellen, derekán vörös öv, mindkét kezét csípőjén nyugtatja. Foszladék: jobbról ezüst-kék, balról aranyvörös.

Haller Péternek és Tarnóczy Sárának egyetlen fia volt, ugyancsak *Péter*, a ki Keresdi Bethlen Zsófiát vette nőül. A Keresdi Bethlen egyike azon családoknak, a kik közül a Hallerek leggyakrabban nősülnek.

Így a fennebb már emlegetett Haller *Pálnak* (Barkóczy Judit után) második neje Bethlen Borbála. Egy generatióval idébb a H. *Györgyé* Keresdi Bethlen Éva. Még egygyel innen a *Lászlóé* Bethlen Kata, a múlt századi *Antalé* Bethlen Julia, a jelen század elejéről *Gáboré* Bethlen Antónia. Nem csoda tehát, ha

11. **A Keresdi (vagy Bethleni) Bethlen család címerével** többször találkozunk a Haller grófok

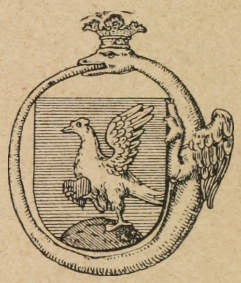

családkönyvében. (442., 444., 445., 460. lev.) A címer itt így van ábrázolva: A paizs kék mezejében aranypettyes feketés kigyó, fején arany koronával, szájában keresztes arany almával.[1] A sisak felett korona s felette ugyanolyan kígyó.

A Haller családban az első Bethlen leány férjének, Haller Pálnak, harmadik neje Barcsay Éva, a negyedik Torma Kata. De mindkettőnek címerképe nagyon elmosódott; és csak nagyon halványan látszik a Barcsay címer képében a könyöklő kar kardot tartva, s a Torma címerben inkább csak sejteni véljük a torma szár conturáit. (442. lev.) Épp ily kevéssé vagyunk szerencsések a Torma címerrel később is, midőn Torma Borbálának, a bárságot nyerő Haller István 2-ik nejének címerét egyáltalában nem találjuk felrajzolva.

Eddigelé oly címerekről volt szó, melyek a Haller fiak nejei révén kerültek a családi könyvbe: Meg kell emlékeznünk egynehány olyanról is, melyek a Haller leányok férjei jogczímén sorakoznak a címerek közé. Ilyen pl.

12. **A Károlyi czímer.** A többször említett Haller Pál egyik leányának Máriának ugyanis

egyik Károlyi volt férje, mert Haller Mária címere mellett (442. lev.) a régi Károlyi czímert látjuk kifestve: A paizs kék mezejében zöld halmon a kiterjesztett szárnyú karvalyt, jobb lábával szívet tartva; a czímert a szájában farkát tartó koronás sárkány (a régi sárkány-rend jelvénye) fogja körül.

Kár, hogy Károlyi Évának, a Haller Sámuel diósgyőri kapitány nejének czímerpaizsa nincs kitöltve. (272. lev.) Úgy a Károlyi Kláráé, Haller Gábor († 1723.) feleségeé sem. (457. lev.) Egyáltalában a családkönyv folytatói később keve-

[1] A rajzban a kereszt tévedésből elmaradt, a menynyiben az elmosódott festményeken csak halványan (de mégis) látszik. A kigyó fején a paizsban két helyen látható a korona nyomá, egy helyen nem. Az Ung. Siebmacher III. füzete a Bethleni Bethlen czímer sisakdíszeül leveles rózsaszálat tüntet fel.

sebb gondot fordítottak a czímerekre és sokszor elhagyják a feleségek czímereit: a Haller czímer, melyet ekkor már chablonnal festettek, mindig ott van.

A mint Haller Máriánál ott van férje czímere, éppen úgy ki van festve unokanővéreinél, a Haller János († 1697.) két leányánál is férjük czímere. És pedig

13. **A Petki czímer**, mivel Haller Krisztinát Petki János vette nőül, a kinek czímerében: a paizs kék mezejében, zöld halmon fehér pelikán

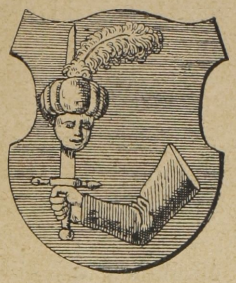

csőrével mellét tépve vérével táplálja három kicsi fiát. (443. lev.) A Petki család czímere eddigelé közölve nem volt.

Haller Annának, a Krisztina nővérének férje Váradi Gyulai László. Igy kerül a Hallerek családi könyvébe

14. **A Gyulai czímer** (447. lev.), mely a paizs kék mezejében vörös mezű, jobbra fordult könyöklő kart ábrázol, kezében kivont egyenes kardon strucztollas turbános török főt tart átszúrva. A sisak és a foszlányok itt is, épúgy mint a fennebbi fogyatékosan rajzolt és festett férj-czímereknél, hiányzanak.

Ime ezek azon magyar czímerek, melyekkel a Haller-codex eddigi ismereteinket gyarapítja.

Kár, hogy a többi magyar Hallerek nejeinek czímerei nincsenek könyvünkben lefestve. Az említetteken kívül (melyek némelyike többször előfordul) mindössze a Kornis czímert nyújtja még könyvünk, de ez nem mutat eltérést az ismert s máig is használt Kornis czímertől.

Általában a későbbi beírások (a XVIII. századiak) a czímerekre kevés súlyt fektettek s többnyire egészen mellőzik; s a könyv utolsó részében (a 466. levelen túl) sem czímer, sem női alak nincs, de sőt a férfi alak képe is gyakran hiányzik.

Ha még megemlítjük, hogy a czímerpaizs formája a XVI. századig mind hegyes alakú; a XVI. század elejéről valók többnyire gömbölydeden végződnek s a későbbiek, nevezetesen a magyarországiak többszörösen tagozott tárcsaszerű paizsformát tűntetnek elő: körülbelől elmondottunk mindent, a mi könyvünkről a magyar czímertan szempontjából említésre érdemes.

Dr. Szádeczky Lajos.

ADALÉKOK A GENEALOGIA TÖRTÉNETÉHEZ.

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI TANULMÁNY.

(Első közlemény.)

1. A GENEALOGIAI FOGALOM FEJLŐDÉSE.

Az elmélet, melyet Darwin a fajok öröklés általi fejlődésének elvével felállított, fényesen be van bizonyítva a genealogia történetének első keletkezéseiben.

Igaz ugyan, hogy ebből a Darwin-féle nézet helyessége még nem világlik ki, de önkénytelenül azon erős meggyőződés támad bennünk, hogy minden emberi tökéletességnek öröklés útján való leszármaztatása, tehát a fejlődéstannak az avitismuson alapuló módszere az embereknek eredetileg bírt adománya volt.

Bármely, az embereknek még oly messze fekvő

korszakába pillantsunk is vissza, azt találjuk, hogy mindenkor, a fajok, a hit, a hosszúsági és szélességi fokok különbsége nélkül az emberek azon voltak, hogy koruk kiváló férfiait a hagyomány, a fictio vagy a valóságos bizonyításnak szokásos útján az őskorral vagy annak működésök által kitünt alakjaival örökösödés útján azon czélból hozzák kapcsolatba, hogy önmagokat és kitűnőbb kortársaikat nagyobb dicsőség és *jogosúltabb* előbbkelőség fényével övezzék.

Nem alap nélkül élek itt a «jogosultabb» kifejezéssel; mert ez az ősidőknek mai napig még nem eléggé méltányolt oly jelenségében van indokolva, mely az ezen értekezés kezdetén felhozott állítás megerősítésére leginkább alkalmas.

Azt vélné az ember, hogy oly korban, melyben a jogot csak az ököl képviselte és az erősebbnek ezen joga, kapcsolatban a pillanat változatlan tényével, már elegendő volt, hogy a sokaságra állandó hatással legyen, egy férfiu, kinek valamiképen sikerült, a közönséges élet porából fölvergődve, környezete fölötti felsőbbségre szert tenni, nem is szorúlt rá e felsőbbségét bebizonyítani, annál kevésbbé annak megerősítését még más úton is megszerezni. Szintúgy vélné az ember, hogy az erősebbnek súlyos ökléhez szokott tömeg igen keveset gondolt bitorló urának egyéb jogczímeivel és hogy az kényszerítve lett volna, az erősebb már győzelemre jutott elvének hódolva, a tömeg fölé emelkedőnek felsőbbségét vaktában elismerve, a megtörtént tényt egyszerűen tudomásúl venni.

Most nem tudom, mi volt az oka: valjon a tömeg eredeti jogérzetének ösztönszerűleg erjedő csírái, mely nem akarta magát annak egyszerű elismerésével elutasíttatni, hogy itt csak durva hatalomról van szó, vagy az embereknek azon hajlama, hogy mindenkor a jelen minden tüneményére a múltból szerzett példát alkalmazzák? elég az ahhoz, minden korban és minden nép között oly jelenség fordúlt elő, mely által megtudhatjuk, hogy az emberek a létező felsőbbség egyszerű tudomásúl vételével nem elégedtek meg, hanem hogy útat-módot kerestek, e felsőbbséget valami szükségesnek, természetesnek és *jogosúltnak* kijelenteni.

Valahányszor t. i. az erősebb a tömeg fölé emelkedett, ez mindannyiszor azon volt, hogy a hős által véghez vitt tetteket valamely a hagyományban élő még nagyobb hős által hajdan véghezvittekkel azonosítsa. Azon jelenségre is akadunk, hogy a tömeg magát a hőst, életrajzának kiékesítése és valamennyi a regében előfordúlt jelek kiaknázása által, a múlt hősével összeköttetésbe hozza, hogy elvégre kettejük között létre hozott kapocs által a győzőnek az ünnepelt hőstől való leszármazását ténynek hirdesse, s ily úton az egyesnek tettét a múltból szükségképen eredő, az atavismus által igazolt *jogosúltsággá* emelje. Hogy az ősatya kiszemelésénél itt-ott hizelgés is fordúlt elő s hogy gyakran, ha alkalmas halandó ős nem találtatott, a hőst rövideden az istenek ivadékává tették, mindezek mitsem változtatnak a tény közművelődési és történeti jelentőségén.

A múlt kiváló alakjaitól való leszármaztatások ezen eredeti módja mindenkor csorbítatlanúl tartá fenn magát; azon különbséggel, hogy a származás kikutatásának alapúl szolgált indokok idővel egy nuance-al változtak.

Idővel ugyanis annak tudomására jöttek az emberek, hogy a legutolsó koldúsnak épúgy vannak ősei, mint a királynak, ámbár nem tartották érdemesnek az előbbinek őseit feljegyezni, mert valószínűleg mindnyájan szintén csak koldusok voltak. De az emberek azon nézetből indúltak ki, — és van benne némi igazság, — hogy az, ki nagyszámu *ismert* ősökre hivatkozhatott, oly családból származik, melynek rég elhalt tagjai, éppen azért, *mivel életük és működésük emléke még nem halt ki, már az előkelőség és társadalmi jelentőség bizonyos fokán állottak*, és hogy ennél fogva az ivadék már eo ipso sem lehet valami közönséges ember, sőt származása és öröklés által képességgel bír, nagyobb tetteket véghez vinni, mint homályos családokból származó embertársai, s hogy az atavismus által szentesített jogosúltság az ősök tetteinek folytatására való törekvést és a környezet fölötti felsőbbségre való emelkedést valamely ismert és már előkelő család sarja által, magával hozta.

Mindezekhez idővel az a körülmény is járúlt, hogy az, ki valamely kiváló családhoz tartozott, szükségképen jogok gyakorlására és kötelességek teljesítésére volt utalva, mi által a *genealogiai nyilvántartás* szükségessé vált. Mindezekből következtetjük azon tényt, hogy a genealogia

már a történelmileg még meg nem világított időkben is oly hatáskört vívott ki magának, mely századok folytán terjedve, a történelmileg megvilágított korszakba, utóbb pedig a classikai hajdankorba való belépte alkalmával oly végtelenné vált, melynek létét ugyan ismerjük, de melynek összes részei közül kielégítő források hiányából csak néhányat — s ezeket is csak hiányosan — irhatunk le: magától értetődvén, hogy említett részek leirásánál a genealogia *tudományos* kezeléséről szó sem lehet, minthogy ez csakis az újabb kor vívmánya.

A genealogiai fogalomnak a fentebbi sorokban előadott fejlődési menetével párhúzamosan arra kell figyelmeztetnünk, hogy a genealogiának, mint közművelődési és tudományos tényezőnek megvilágításánál két mozzanatot kell tekintetbe venni, melyek főképen az ókor méltatására okvetlenül szükségesek. Két kérdéssel kell t. i. foglalkoznunk: *hogyan méltányolták mindenkor a genealogiai fogalmat és hogyan kezelték a genealogiát gyakorlatilag?*

Az első kérdést illetőleg magától érthető, hogy ez mint kizárólagosan elméleti tárgy egyedül csak következtetés útján világítható meg. De másképen áll a dolog a második kérdésre nézve.

A genealogia elméleti fogalmának genealogiai tevékenységbe való átváltoztatásakor azt kell kérdeznünk: *melyek voltak a genealogiai tevékenység álladékai és hogyan művelték gyakorlatilag és in specie a genealogiai érzéket?*

A hol már a történelmi tudomány első kezdetétől fogva osztályszellem, törvényesség és alkotmány kimutathatók, ott feltaláljuk a genealogia álladékait; a genealogiai tevékenység módozata azonban az ókor minden idejében, úgy mint később is, egyenlő lépést tartott a közművelődéssel.

Minthogy a közművelődés fejlődési menetének természeténél fogva az őskorban, valamint a későbbi századokban is, a tudományt csak *általánosnak* tekintették, nem szabad csodálkoznunk, ha a genealogiával kezdetben nem mint önálló tudománynyal találkozunk.

Ha a genealogia kezdeteivel meg akarunk ismerkedni, azon nyomokat kell követnünk, melyek látszólag tőle messze fekvő kútforrásokban és emlékjelekben találhatók fel és melyeket őseink részint hagyományukban, részint szokásaikban és erkölcseikben, részint pedig néma és beszélő emlékjeleikben reánk hagytak.

2. A GENEALOGIA ELSŐ ÁLLADÉKAI.

Minden népek genealogiájának legrégibb álladéka gyanánt nem csekélyebbre akadunk, mint az — *istenek ismeretére.*

E jelenség megmagyarázásához szükséges, hogy annak bővebb keletkezési történetét adjuk.

Strauss és minden rationális gondolkodónak eszmemenete szerint már az embernek mint kulturlénynek első fellépténél a természetnek puszta szemléléséből keletkezhetett az istenről való fogalom.

Ama szép, keleti pompával diszített korszak, melyet a biblia paradicsominak, Ovid pedig aranykornak nevez, — melyben az ember mint a még fel nem mért földnek ura, az örökös kék, mosolygó ég alatt örvendett létének, — melyben a föld jótéteményeit *küzdelem nélkül* élvezte s édes henyeségben éldegélte napjait: szükségképen fölkeltette az ember lelkében a csodálkozás és bámulat érzelmeit, mert a természet volt az, mely érintkezés által bő anyagot nyújtott neki a gondolkodásra.

Eme gondolkodás természetesen hasonlított a gyermekéhez, kit a gondos jó anya naponta új ajándékkal lep meg, a nélkül, hogy ezért hálát vagy viszonszolgálatot kérne. Valamint tehát a gyermek az ajándékok élvezetének örülve, abban örökösen tartó szükségességet lát, úgy keletkezik a homályos sejtelem és érzelem, mely ösztönszerűleg várja a megszokott ajándékot, mint szükségleteinek kegyes és azonnali kielégítését. Ez nem egyéb, mint egy magasabb lénynek önkéntelen és ösztönszerű elismerése, melyet gyermekded kedélyében hisz, a nélkül, hogy alaposan gondolkodnék felőle.

A mennyiben a legkorábbi gyermeki élet azon korszakot foglalja magában, mely a kedélyi életnek legtágabb tért enged, jogosan vehetjük a fent ecsetelt időszakot az emberiség gyermekkorának. A gondos természet jóságából eredő édes kényelmében, jóságos tündérnek tekinté a természetet, melynek bőkezűsége élvezetében minden gondolkodást fölöslegesnek tartott az ember.

De egyszerre beállt a változás.

A természet kezdé mutatni árnyoldalait; önkéntes bőkezűsége fösvénységgé vált; az eddigi puszta *elfogadás* helyett az ember arra kényszerült, hogy szükségletei fedezéseért *küzdjön;* az eddig oly szíves és csak fényoldalaiban mutatkozott természet árnyoldalait mutatá fenyegetőleg tellurikus befolyások és változások alakjában; és ezen korszak, melyben ellenségképen lépett fel, legelső alkalmat nyújthatott arra, hogy az ember, eddigi közönyösségét elhagyva, a természetet megfigyelje és fogalmat szerezzen felőle.

Meggyőződött, hogy nálánál hatalmasabbal áll szemben. Valamint a gyermek, ki kezdetben meglepetve, a jó anyának szigorúságában nem is hisz, hanem észrevehető hatása által létéről meggyőződve, ösztönszerűleg szegül a váratlan ellenkezés ellen, önkéntelenül védi magát s azt akarná, hogy minden a régi mód szerint folyjon: úgy az ember is a természet első csapásainak azon hitben szegűlt ellen, hogy ki fogja vívni a győzelmet, — és csakis gyengeségének érzetében daczolva hajolhatott meg.

Ezen erőtlenségének érzete, melylyel a kérlelhetetlen természettel szemben bírt, azon hitben erősítette meg, hogy hatalmas ellenséggel van dolga, ki egyúttal uralkodik felette, ki *ura,* s e meggyőződés eredetét adta az *Isten fogalmának.*

Hatalmas ellensége elleni oltalmának ösztönszerű fölkeresésében magától érthető, hogy az ember oly ellenséggel szemben, a kiről legkisebb képzelete sem volt, kinek lényege egészen idegen volt előtte s kinek uralma ellen emberi fegyver erőtlen volt, gyenge maradt; s ennek addig kellett így maradnia, míg ellenségét belső lényege szerint valamely magasabb *emberfölötti* lénynek tekinté; mert *ez* ellen minden ellenállásnak sikertelennek kellett maradnia.

Máskép állott a dolog, midőn az ember a természetet, hatalmas ellenségét, rokonának képzelé, midőn ezt emberi tulajdonságokkal, emberi gondolkodással s emberi érzelmekkel ruházá fel, szóval, midőn a kérlelhetlen és legyőzhetlen erővel rátolt urát *személyesíté,* mert *ily* lénynyel szemben már lehetett harczba bocsátkoznia, ha nem is egyenlő fegyverrel.

S mik voltak fegyverei?

Rossz embert még haragjának leghevesebb nyilatkozataiban is szóval s ajándékkal meg lehet engesztelni. Emberi tulajdonságokkal felruházott urával szemben szintén ily módon várta az ember győzelmének legbiztosabb lehetőségét, midőn a szép szavakat az *ima,* az ajándékokat az *áldozat* alakjába öntötte.

Mihelyt az ember egyszer már oda ért, hogy az istenről való fogalmát személyesítse s a személyesített istent emberi jelvényekkel felruházza: akkor az eredetileg csak *egynek* tekintetett istenségről a polytheismushoz vezető átmenet szükségessé vált. Nem lehetett képzelni, hogy az anthropomorph istenség egészen magányosan álljon; az emberi tulajdonságokkal felruházott istenségnek szükségképen emberihez hasonló életet kellett élnie, emberként éreznie, gondolkodnia; kellett, hogy ha már nem lehetett neki előtörténetet adni, legalább törvényes és törvénytelen sarjakból álló isteni családnak kiinduló pontjául váljék s minthogy mindezen isteni ivadékok utóbb mégis csak istenek voltak, kiknek bizonyos hatáskört kellett adni, magától érthető, hogy idők folyamában az eredeti monotheismusból a többistenség fejlődött ki, mely főképen a klasszikai hajdankorban oly fokra emelkedett, hogy az emberi belső és külső életnek minden nyílvánulását, valamint a természet minden mozzanatát csak bizonyos személyesített istenségnek tartották.

Így magyarázható meg, hogy minden népek előtörténetének csarnokaiba való belépésünkkor mindenek előtt az istenek nemzedékrendjére akadunk; ez oly nemzedékrend, melyet Henninges a XVI. században 40 nyomtatott foliolapon tudott leírni. Ókorban okvetlen szükséges volt, hogy minden nemzetiségü művelt ember ismerje vallását s hogy első sorban isteneinek eléggé komplikált genealogiájában jártas legyen.

A genealogiának második álladéka gyanánt a minden nemzetnél előforduló *hősi mondára* akadunk. Ez a mai történet-itészeti nyelv értelmében nem más, mint a mythikus és heroikus korszak.

Mai napság, ha valaki bármily meteorkénti vagy maradandó hírnévre vergődik, már nem történhetnék meg, hogy életmenete és jelentősége a lényegben folyvást változó hagyomány által eltorzíttassék, mert a hagyománynál jobb esz-

közökkel bírunk a helyes felfogás és történeti hűség megőrzésére.

Az ókorban ez másképen volt.

A félisteni rangra emelt ókori emberek környezetök és kortársaik csodálatát és elismerését kétségkívül elnyerték, de bizonyosan a nélkül, hogy még életökben istenítettek volna; de midőn ők is, kortársaik is meghaltak, a későbbi ivadék örökölt ismereteinek keretében képök már megváltozott s így könnyen történhetett, hogy az évek hosszú folyamán át a folyvást leleményes hagyomány megtoldásai által az érdemei alapján kétségkívül elismert emberből hős vagy isten lett.

Mennyivel könnyebben fejlődhetett ki a dolgok ily folyamata oly alakoknál, melyeknek élete és működése későbbi ivadékok által saját korszakuk megmagyarázására és megvilágítására felhasználtatott; mert nem elég, hogy a saját korszakbeli kiváló alakokat a mythikus korszakéitól származtatták le, még tovább is mentek, a mennyiben népek és országok neveit is az őskor mythikus alakjaitól vezettek le.[1]

Nem szabad tehát azon csodálkoznunk, hogy valamikor oly idő létezett, melyben a földrajz és a történelem tulajdonképen csak — genealogia voltak.

Oly időben, midőn etymologiai, ethnografiai és philologiai kutatások és felfedezési utazások még egészen ismeretlen fogalmak voltak, midőn közlekedés és forgalom a szűkebb hazának határait még át nem lépték: akkor a szomszéd földről jövő hírt egészen mint ismeretlen világrészről jövőt kellett tekinteni s az idegen törzsek és népek múltjából hallomás útján ismeretesekké vált adatok az áhítatos hallgató tudnivágyó keblében a régi hírek iránti odaadó pietást régmúlt mese gyanánt sokkal nagyobb mérvben keltették fel.

Nem csoda tehát, hogy azon első források, melyeknek az ősi emberek történelmi és földrajzi ismereteiről szóló felvilágosítást köszönjük, arról értesítenek: hogy népeket, törzseket, földrészeket, országokat, tartományokat, városokat, falukat, folyamokat, hegyeket, forrásokat stb. rendesen valamely isten, hős, uralkodó, vezértől stb. származtattak.

A hagyomány által ismert alakok életéből és működéséből oly alkalmas momentumokat kerestek fel, melyek elegendő anyagot nyújtottak arra, hogy a földrajzi tárgyak és a történeti mozzanatoknak alapítóivá lehettek; azokat minősíteni kellett, s minthogy ily hazai magyarázatok a külföldi felfogásokkal összhangzásba voltak hozandók, kézzel fogható, hogy a mythikus korszak történetének e genealogiai kezelése minden népnél annak idején sehogy sem tartozhatott az elhanyagolt tanulmányokhoz.

Történelmi és földrajzi incorrektségeket furfangos genealogiai disputációk által helyreigazítani, szokott mód volt; hisz a genealogia képezte az e tekintetbeli ismereteknek alapját.

3. AZ Ó-KELETI NÉPEK GENEALOGIÁJA.

Minthogy a mai bírálatos történetbúvárlás a kelet őstörténetéből csak azon adatoknak használását engedi meg, melyek a kép- és ékírás és általában a *hazai* források megfejtéséből származnak, magától érthető, hogy az eddig irányadóknak tartott héber, görög és római tudósításokat feladatunk tárgyalásánál nem szabad többé oly hiteleseknek elismerni.

Ezzel korántsem akarjuk azt mondani, hogy nevezett források immár minden jogosultságukat és jelentőségüket elvesztették; mert valamint egyfelől éppen a kép- és ékiratok fejtegetése erősíti meg pl. a héber történelmi emlékjelek mint történelmi források jelentőségét, úgy másfelől a hazai ó-keleti források oly kevés anyagot szolgáltatnak tárgyunk megvilágításához, hogy legtöbb esetben okvetlenül azon következtetésekre kell támaszkodnunk, melyek más oldalról kínálkoznak.

[1] Was vor der geschichtlich beleuchteten Zeit liegt, ist Nebel, in dem sich die Umrisse von Erinnerungen, welche einzelne bedeutende und lange nachwirkende Ereignisse und einzelne ungewöhnliche Menschen in den Volksseelen zurückliessen, mit fantastischen Verkörperungen von Naturgewalten, je nach der Anlage des Stammes, von dem die Ueberlieferung kommt, mehr oder minder deutlich oder verschwommen, bewegen. — Die mythische Welt enthält geschichtliche Elemente, aber in einer Vermischung und Verschiebung, die sie für uns zu vieldeutigen Räthseln macht. Fernliegendes ist zusammengerückt, Kulturperioden von Völkern sind zu Menschen, Heroen, Königen, Patriarchen geworden; das Schicksal ganzer Stämme erscheint als das Leben von Einzelnen; der Himmel mit seinen Göttern ist von der Erde, die ethische Welt ist von der physischen, die Poesie ist von der Prosa noch nicht geschieden. (Busch.)

a) *Egyptom.*

Ó-Egyptom társadalmi viszonyai csak kevés támaszpontot nyújtanak a genealogia által e helyütt elfoglalt álláspont megítélésére.

Eddigelé Egyptom társadalmi alakulásának alapját a lakosságnak úgynevezett kasztokra való felosztásában szokták keresni s ezen kasztok között a papi osztálynak az *örökölhető*, kiváltságokkal felruházott *nemességi rendnek* jelentőségét tulajdonítani.

E feltevés jogosúltsággal bírna, ha a régi kaszt-rendszer alapjai az egyptomiak osztályozásánál kimutathatók volnának. Ugyanis a kasthoz tartozók három feltételhez voltak kötve: bizonyos foglalkozásoktól el voltak tiltva, csak saját kasztjukbeliekkel köthettek házasságot és csak atyjuk hivatását volt szabad követniök. De az emlékjelek, — hogy csak a papi és katonai osztályról szóljunk, melyekben görög írók adatai szerint az atya hivatása a fiúra szállt, — bizonyítják 1. hogy a katonai és papi hivatás nem voltak mindig egymástól elkülönítve, hanem sokszor egymással összekötve és nem ritkán valamely foglalkozással egyesítve; 2. hogy oly egyén, ki hadi hivatalt viselt, oly ember leányát is nőül vehette, a ki papi méltósággal volt felruházva; 3. hogy egy és ugyanazon család tagjai különféle foglalkozást választhattak: az atya mint katona, fia pedig valamely polgári szolgálatban működhetett. (Busch).

E szerint a szó szoros értelmében sem a papi, sem a katonai kaszt nem létezett. A mit eddig Ó-Egyptomban kasztnak tekintettek, az Lenormant-Busch szerint inkább «testület»-tel volna azonosítandó.

Annyi azonban bizonyos, hogy azon emberek, kiknek papi vagy katonai méltóságuk volt, a legfőbb tekintélyben részesültek és hogy nevezetesen az utolsó dynastiák alatt egy nemét képezték az államban kiváltságolt nemességnek. De minthogy a hivatás örökölhetősége, továbbá maga a hivatás megválasztása és a házasságkötés megszorítása az egyptomi társaság alaptörvényeihez nem tartoztak, ennélfogva Egyptom mindkét kiváltságolt osztályában legfölebb egy nemét tekinthetjük a *személyes nemességnek*, mely talán csak egyedül a tulajdonos hivatásához és állásához, a személyes származás tekintetbevétele nélkül volt kötve.

Minthogy az egyesek származásában társadalmi előjogok igénybevétele nem volt megalapítva, már a priori mondhatjuk, hogy a genealogiai érzék számára és ennek gyakorlati alkalmazására a talaj kedvező nem igen lehetett. Ha még azt is számba veszszük, hogy a régi egyptomiak köz- és családéletébe több oldalról való betekintésekből következtetve, náluk a származás tisztasága és a házassági hűség fölött nem nagyon szigorúan őrködtek, akkor világos, hogy genealogiai nyilvántartás és azon törekvés, hogy a családok leszármazását és szaporodását az utókorral közöljék, semmiféle jelentőséggel nem bírhattak.

Ha pedig a genealogiai érzéknek mégis néhány, bár gyenge nyomára is akadunk, azt a következő két tényezőben kell keresnünk: az egyik az ókor legtöbb népénél található ama körülmény volt, hogy Egyptomban sem fejlődhettek meghatározott és maradandó nemzetség- és családnevek, minek ismét az volt a következménye, hogy valamely meghatározott személy megjelölésére mindig nemzőjének vagy valamely régi ősének a nevét használták; — a másik az Egyptomiaknál igen magas fokban előtérbe lépett állandósági elv volt, mely nevezetesen az idővel daczoló építményeikben, a lélekvándorlás tanaiban s azon törekvésökben mutatkozott, hogy bebalzsamozás által az emberi testet a rothadástól ótalmazzák. Az állandósági elv megvalósítására jól kifejlődött érzéküknek köszönhető, hogy Ó-Egyptom majdnem valamennyi emlékei feliratokkal telvék, melyek — minthogy Egyptom összes viszonyait felvilágosítják — itt-ott a mi genealogiai ismereteinket is öregbítik.

Különösen fel kell itt említenünk, hogy a számos egyptomi dynastiák többé-kevésbbé tökéletes és hibátlan lajstromai igen gyakran különféle képírati emlékjelekben föllelhetők, hasonlóképen vannak genealogiai tudósításaink Egyptom tartományi fejedelmeiről, és míg Manetho a régi dynastiákról görög nyelven írt krónikájában gondoskodott, addig nem egyptomi krónikások a Ptolemæusokról bőven megemlékeztek.

Első sorban az itt felhozandó genealogiai forrásokhoz tartozik a turini papyrus. Ugyanabban az összes hitregei és történeti személyek lajstromait találjuk, a kikről azt mondják, hogy Egyptomban uralkodtak. A mesés korral kezdi

s eredetileg a XIX. dynastiáig ér; vége elveszett. Az egyptomi történet egyik legfényesebb korszakában (II. Ramzes alatt) szerkesztetvén, e lajstrom nyílvános okirat jellegét hordja magán, melyben minden király neve után uralkodásának időtartama és mindegyik dynastia után az évek összege áll, melyekben az uralkodott. Fájdalom, hogy ezen okirat csak kevés töredékben jutott reánk.

A XIII-ik dynastiának megvilágítására szolgál az úgynevezett «ősök terme», egy a Karnaki templomtól elvett kis kamra, melynek falain III. Tutmesz (XVIII. dynastia) van ábrázolva, midőn hatvanegy elődjének képe előtt áldoz. Sajnos, hogy itt nem rendes és csak félbeszakasztott sorozattal van dolgunk, és így ez emlékjel nem egyéb, mint Egyptom királyi lajstromainak egy kivonata, mely még a pontos időszámításhoz sem alkalmazkodik.

A királyok lajstromainak legtökéletesbike az 1864-ben felfedezett úgynevezett újabb Abydos-féle tábla, mely körülbelül oly tökéletes, mint a Manetho-féle és ezt igen szerencsés módon ellenőrzi.

A királyok egyetemes lajstromához tartozik még Saquara táblája; míg azon okíratok, melyek valamely király vagy dynastia történetére vonatkoznak, nagy bőségben szálltak reánk mint felíratok és papyrus-íratok.

Manetho a Deltában fekvő Sebenytos város papja volt, ki II. Ptolemaeus alatt görög nyelven, templomokban letéteményezett hivatalos okíratok nyomán egy egyptomi történetet írt, mely, fájdalom, elveszett és csak az első keresztény századok néhány chronologusainak írataiban tartatott fenn.

A görögök között, kik Egyptom genealogiájával és történetével foglalkoztak, megemlítendők Herodot, Diodor és Eratosthenes. Ez utóbbi a Ptolemæusok idejében élt, kiknek genealogiáját már többnyire római írók dolgozták ki.

Az úgynevezett tartományi fejedelmek genealogiáját és sajátságos viszonyait sírkápolnáik falaira irott életrajzaik közlik velünk.

E tartományi fejedelmeket illetőleg megjegyzendő, hogy ők, daczára, hogy Egyptomban örökölhető nemesi rend nem létezett, Egyptomban nevezetesen a XII-ik dynastia idejében igen hatalmas *hűbéri nemességet* képviseltek, melynek tagjai egymás közt és az uralkodó királyi házzal rokonsági és sógorsági viszonyban voltak. Bersche egyik sziklasírjában ily tartományi fejedelem a thermopoliti kerület «örökös herczegé»-nek és «nagy főnöké»-nek neveztetik.

b) *Indusok.*

A régi indusoknál a népnek bizonyos rangszerinti rendekre való oly szorosan meghatározott felosztását találjuk, minőt az ókor egyik népénél sem tapasztalunk.

Az összes lények atyjának, Brahmának tulajdonították, hogy az emberi nemet négy osztály szerint (szájából, karjaiból, csipőjéből és lábaiból) alkotta.

A braminokat — az első osztályt — az isteni törvények tanulmányára, azoknak másokkal való közlésére és az áldozat végrehajtására utalta. A ksatrijáknak — a második osztálynak — a nép megvédésének kötelességét tűzte ki feladatúl. A vajçjáknak azt hagyta meg, hogy marhatenyésztők, földmívelők és kereskedők legyenek, míg a çudrák — az utolsó osztály — csak arra kötelezteték, hogy a többi kasztoknak szolgáljanak.

Ezen theokratikus társadalmi alakulás minden előjogának oroszlánrésze a braminokat — az első osztályt — illette, kik művöket azzal koronázták meg, hogy a népnek kasztokra való felosztását *örökölhetővé* tették. Minthogy a kasztok rangfokozatát az istentől származtatták, istenkáromlásnak tekintették és egyáltalában nem is tűrték, hogy egyik kasztból a másikba bárki is átlépjen. A kiírthatatlan és örökös jellem, az áthághatlan elkülönzés, a vallási fölszenteltség és az istenség által szentesített beiktatás: ezek azon jellegek, melyek alapján a kaszt-rendszer a régi indusok hivatására befolyást gyakorolt. (Vivien de Saint Martin.)

Noha az első három kaszt politikai jogokat, vallási kiváltságokat, társadalmi előjogokat, a név és a nemzeti mult közösségét egyformán bírta, mégis gondoskodva volt arról, hogy a braminok egy minden tekintetben kitüntetett *rendnek* legfőbb polczát elérjék; mert daczára, hogy az első három kasztnak külső jele is közös volt, mégis e tétel: «a braminok a törvények rendszerének alapjául hirdettetnek» törvényre emeltetett, mihez még a következő tételek is

csatoltattak: «A braminok az elsők az emberek között», «a bramin világrajöttekor elfoglalja az első rangot a földön; mint legfőbb ura a lények összességének, a törvény kincsének fentartása fölött kell őrködnie; egy tizéves bramin és egy százéves ksatrija mint atya és fiú tekintendők, úgy, hogy a kettő közül a bramin az atya».

Az első három kaszt kiváló állásának külsőleg szemlélhető jeleihez csatlakoztak még az első kaszt számára előírt tömérdek kötelességek és ranghoz illő házasság kötésére vonatkozó rendeletek. E szerint a «noblesse oblige» és a mesalliance elvét oly világosan látjuk ebben kidomborodva, hogy minden tétova nélkül állíthatjuk, hogy itt a szó szoros értelmében kiváló nemesi *renddel* van dolgunk.

Minthogy nem e sorok feladata a nemesség történetét írni, és minthogy a régiek mesalliance-a és törvényesítése egy később megjelenendő tanulmányom tárgyát képezendi, meg kell itt elégednünk a régi indusoknak társadalmi, kasztokra való felosztását illetőleg az eddig előadottakkal, mely felosztást még a buddhismus sem volt képes egészen eltörülni.

Világos dolog azonban, hogy a papi és katonai nemességhez való tartozás, a tetemes előjogok által, melyek nevezett nemességgel összekötve, a vallási és politikai hatalomnak egyetlen egy osztály kezeiben való összpontosításával azonosak voltak, s a szigorúan előszabott kötelességek, házassági viszonyok stb. következtében a genealogiai érzék ébresztésére és tettlegesítésére elegendő alapot nyújthatott.

Noha a régi indusok korából való emlékjelekből e tekintetben vajmi keveset tudunk, mégis a tényleges állapotnak megfelelő szükséges dolognak kell tekintenünk, hogy az egyes rang előnyeinek megóvására, a törvényesen előszabott leszármazás ellenőrzésére s arra, hogy idegen s bitorló elemeknek a főnemesség istenileg szentesített osztályába való iktatása elkerültessék: a genealogiai nyilvántartás, nemzetségi lajstromok megindítása s a nemesség és őspróba intézménye a régi indusoknál, legalább a braminok virágzási kora alatt, bizonyosan gyakoroltattak.

Dr. WERTNER MÓR.

PACZALI PERES ANDRÁS CZÍMERES LEVELE 1431-IK ÉVBŐL.

(Színes czímerképpel.)

Zsigmond király az 1431. év vége felé Milánóban időzött s magát ott ünnepélyes szertartások között Lombardia királyává koronáztatta. Ezen alkalommal a magyar kíséretében ugyanott jelen volt *Paczali Peres Andrásnak*, Csáki Ferencz familiarisának, jutalmúl azon hű szolgálataiért, melyeket bizonyos rábízott ügyekben, nevezett urával (ki néhai Csáki Györgynek, a székelyek egykori ispánjának volt a fia) együtt úgy Németország, mint Lombardia területein véghez vitt — azon évi deczember hó elején, Boldogasszony fogantatásának ünnepén, czímert adományozott.

Ezen czímer-adományzást említi a Magyar Nemzeti Múzeum kézirati gyűjteményében létező Gyulaffy-féle oklevél-lajstrom után, Nagy Iván (M. orsz. csal. XII, 238.), de maga a czímerkép s az azt magában foglaló oklevél, mely keltezésének helyénél fogva is nevezetes, még ekkoráig sehol kiadva nem voltak. Közöljük tehát ezúttal, a kezünknél lévő eredeti után, mindkettőt.

A hártyára irott s Zsigmond királynak zöld selyem-zsinóron lefüggő kisebb, titkos pecsétével ellátott oklevél szövege ez:

Relatio Ladislai de Chap alias vicecancellarii. Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ etc. rex, omnibus Christi fidelibus, tam præsentibus, quam futuris, præsentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine troni cæsareæ aut regiæ clarj- *majes*
tatis, velut e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria seu regia sic dependent serenitate, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat cæsareæ aut regiæ maiestatis. Sane ad universorum, tam præsentium quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod nos attentis et consideratis fidelitatibus et fidelium servitiorum meritis fidelis nostri Andreæ filii Ladislai, dicti Peres de Paczal, familiaris egregii Francisci, filii condam magnifici Georgii de Chaak, olim comitis Siculorum

Nyomt. Ullmann J. Budapesten IV.

Paczali Peres András czímere. 1431.

nostrorum, quibus ipse in nonnullis nostris factis et negotiis in partibus Alamaniæ et Lombardiæ, unacum eodem domino suo procedendo, maiestati nostræ studuit, eoque ferventius et diligentius inantea studebit complacere, quo se et suos singularibus honorum gratiis sentiet fore decoratos, hæc arma seu nobilitatis insignia, in principio seu capite præsentium literarum nostrarum depicta et arte pictoria figurata ac distinctius expressata præfato Andreæ et per eum Kyliano et Andreæ, filiis Thomæ, item Francisco, Michaeli et Petro, filiis Johannis de prædicta Paczal, condivisionalibus fratribus dicti Andreæ, ipsorumque hæredibus et posteritatibus universis, ex certa nostræ maiestatis scientia, dedimus, donavimus et contulimus, immo ex habundantiori plenitudine nostræ specialis gratiæ concedimus et præsentibus elargimur, ut ipsi universaque ipsorum posteritas prædicta arma seu nobilitatum insignia, more aliorum armis huiusmodi utentium, a modo inantea ubique in prœliis, hastiludiis, duellis, torneamentis ac aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon sigillis, anulis, velis, papilionibus et generaliter quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub mero et sincero nobilitatis titulo, gerere, gestare, eisdemque uti, frui et gaudere valeant, atque possint, quodque ipsi et eorum quilibet, cunctaque ipsorum posteritas eisdem gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri nobiles et clientes armis huiusmodi utendis quomodolibet consvetudine vel de iure freti sunt et gavisi, gaudeant et fruantur, ac de tanto singularis et specialis gratiæ antidoto merito exultent et lætentur, tantoque ampliori studio ad honorem regalis dignitatis eorum inantea solidetur intentio, quanto se largiori favore regio præventos conspiciunt et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam præsentes literas nostras, secreto sigillo nostro, quo uti rex Hungariæ utimur, inpendenti communitas, annotato Andreæ et aliis præscriptis duximus concedendas. Datum in civitate Mediolanensi, in festo conceptionis beatæ Mariæ virginis gloriosæ anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo primo, regnorum nostrorum anno Hungariæ etc. quadragesimo quinto, Romanorum vigesimo secundo et Bohemiæ duodecimo.

A czímer, mely az oklevél jobb oldali felső szögletében, a sorok elébe festve látható, bal oldalra hajlott, alúl csúcsíves és fent is, középen, csúcsba felkanyarodó paizsból áll, melynek kék mezejében, koronából, két szarvas-agancs közt, sólyom-madár mellképe emelkedik fel. A balra fordított csőr-sisak oromdíszét hasonló, koronából két szarvas-agancs közt kiemelkedő sólyommadár képezi. A sisaktakaró vörössel béllelt kék foszladékai, melyek a czímert két oldalról körüllengik, már művésziebb kezelést tüntetnek fel. Az egészet violaszín és vörös vonalak által képezett négyszegű kereten belül, zöld alapszínen, pontozott czifrázatok veszik körül. Mint látni való, ezen czímer is a színmázasakhoz tartozik, mivel még azon tárgy is, t. i. a korona, mely a dolog természeténél fogva, fém-mázat igényelt volna, csak egyszerűn sárgára van festve. Arányai a következők: magassága a paizs legalsó pontjától a szarvas-agancsok legfelső csúcsáig: 11·2 cm., ezen magasságból esik a paizsra: 5 cm., a sisakra és oromdíszre együtt: 6·2 cm., a paizs szélessége 3·9 cm. Itt tehát az oromdísz és a sisak együttes magassága 1·2 centimeterrel nagyobb a paizsénál.

A czímer festésének technikája feltünően gyakorlott ügyes kézre vall. Összevetve ezzel a Passauban kiadott Kisfaludy,[1] vagy a Prágából keltezett Aszúvölgyi-féle czímeres levelek[2] czímer-ábrájának gyarló festését, okvetlenül arra a következtetésre jutunk, hogy a Peres András czímere festésének szépsége a helyben, hol az oklevél kell, Olaszország Milanó városában — a festő művészet egyik kiváló otthonában — leli magyarázatát.

Paczali Peres András a föntebbi czímert Csapy László alkanczellár ajánlása következtében nyerte s az adományozásban többi osztályos atyafiai, u. m. Paczali Tamás fiai: *Kilián* és *András*, valamint Paczali János fiai: *Mihály* és *Péter* is részesültek. A *Peres* elnevezés, «dictus Peres», itt még nem képezett vezetéknevet, mert különben nem állna a «*dictus*» szó előtte s a többi Paczaliak is *Peres*-eknek neveztettek volna, — hanem mint a czímert nyerő András melléknéve, annak egyedül személyére s bizonyos személyes tulajdonára vonatkozhatott, mint ez olykor más családoknál is előfordult, mint például, hogy egyebeket ne említsek, a hontmegyei Derzsenyei család tagjai közt is említtetik 1395-ben, mint királyi ember, egy *Peres Tamás*, — «Thomas dictus Peres de Kysdersenye».[3] Hogy mit akartak az egykorúak ezen «Peres» elnevezéssel kifejezni, azt bővebb adatok híján egész bizonyossággal megfejteni nem lehet; nyerhették azt az illetők talán perlekedő természetüknél fogva, vagy mivel a bíróságok által befogadott rendes ügyvivők, ügyvédek közé tartoztak, vagy pedig mert valamely nevezetes pörben nyertesek valának, avagy valamely veszedelmes istenitéletet szerencsésen kiálltak.

[1] Turul 1884. II. évf. 108. l.
[2] Turul 1885. III. évf. 166 l.
[3] Gr. Zichy cs. Okmt. IV. 609. l.

Feltünik Paczali Peres András föntebbi czímeres levelében, hogy Zsigmond király neki a fönt leírt czímert nem «önszántából» — «proprio motu» — mint Mohorai Vidnek,[1] hanem Csapy László alkanczellár ajánlása következtében adományozta s hogy az oklevél szövegéből kimaradt ezen záradék: «nemességük nagyobb dicsőségére» — «ad maiorem (ipsorum) nobilitatis gloriam», mely pedig úgy Mohorai Vidnek, mint Mellétei Barócz Jánosnak[2] és Kisfaludy Andrásnak czímeres leveleikben előfordul, mely körülmények, de különösen az utóbbi, Paczali Peres Andrásnak, bár egyébként birtokos nemes volt, alárendeltebb állására látszanak utalni.[3]

Hogy Paczali Peres Andrásnak és többi fentnevezett osztályos atyafiainak voltak-e fiú-maradékaik s hogy a *Peres* melléknév idők folytán nem változott-e át vezeték-névvé — előttünk ismeretlen. Lehet, hogy az ezentúli levéltári kutatások ezen kérdésekre nézve is bizonyosságot fognak nyujthatni.

KUBINYI FERENCZ.

[1] L. Turul 1885. III. évf. 1-ső l.

[2] Turul, 1883. I, 28. l.

[3] A «proprio motu» kifejezés mindenesetre a királyi kegynek nagyobb mértékére hagy következtetni, de hogy az nem mindenkor zárta ki mások jelentéstevésének, ajánlásának vagyis «relatió»-jának lehetőségét, kitünik Mellétei Barócz János czímeres leveléből (Turul I, 28. l.), mely az oklevél sorai fölött látható feljegyzés szerint, Hédervári Lőrincznek, a királyné fölovászmesterének jelentése vagyis «relatió»-ja nyomán állíttatott ki s melyben Zsigmond király a nevezett Barócz János részére tett adományzást mégis «önszántából» — «proprio motu» létesítettnek nyilvánítja.

A CSÁK NEMZETSÉG ÁGAZATAI.*

I. GYÖRGY (GURKE) ÁGAZATA.

A Csák genus három ágazatát e folyóirat tavalyi folyamában már ismertettük. Itt következik a negyedik leágazás, melyet első ismert törzs-őse nevéről *György* vagy *Györke* ágazatának nevezhetünk annál több jogosultsággal, mert ez utóbbi név gyakori volt az egész ágazatnál, és Gurk, Gurke (kiejtve Gyürke vagy Györke), sőt Gurg és Guug alakban is fordul elő az oklevelekben, és bizonyosan a Georgius névnek oly népszerű elváltozása, melyet nem az egyházi keresztelés útján, hanem a magán életben nyert az érdeklett személy, és a mely annyira közforgalomba jött, hogy idegenek által is, gyakran a valódi komoly nevezetnek nem tudása mellett, általános keletűvé vált; míg az igazit csakis az érdeklett tulajdonos és családja által kiállított oklevelek tartották fel. Így fogjuk ezt látni mindjárt az első hiteles okmányban, melyet ez ágazatra vonatkozólag ismertetnünk kell.[1]

Ezen első ismert hiteles oklevél, melyre ágazatunk származtatását alapítanunk lehet, 1237-ben kelt, és sajátlag családi kiadmány, melyben *Csák* sopronyi főispán a Chák nemzetségbeli *György*-nek fia, a cisterciek Sz. Máriáról nevezett monostorát kegyeibe fogadván, építését elhatározván, családjának temetkezése helyeül választja és adományozásával gazdagítja. Ez oklevélben, melyben magát «Ego Chak, filius Georgii de genere Chak, comes Soproniensis»-nek nevezi, — mint sopronymegyei ősi birtokos tűnik fel, és a meddig a király után a kegyúri jogot birandja, és Sopronymegye főispánságát viselendi, a nevezett egyháznak a fertői vámot jövedelmeivel együtt adományozza és ha Sopronból elköltöznék, azon esetre is hét fia közül az elsőszülött örökölvén ősi apai birtokait, magát évi száz márka fizetésére kötelezi és egyéb szerzett és szerzendő birtokait is a monostornak adandja stb. Ez alapítvány-levél, a mint kiérzik belőle, végrendelet gyanánt is hangzik. És ha figyelembe vesszük azt, hogy már hét élő fiáról van benne szó; továbbá hogy az alapítványozó már temetkezési helyről és így haláláról gondolkodik, ez idétt már joggal öreg korára következtethetünk, a miből ismét tovább fűzve következtetéseinket, kitűnik, hogy Csák főispán atyjának a nevezett

* A nemzetségnek sopronmegyei, ugodi és ujlaki ágazatait l. folyóiratunk 1885. évf. 49. és 119. l. *Szerk.*

[1] Fejér Cod. dipl. IV. 1. 98.

György-nek életkora jól benyúlik a XII. századba, és nem vélünk tévedni, ha őt a II. Gejza (1141—1161) király korában élt azon *Gurk* nemes vitézzel azonosítjuk, ki Thúróczi tanúsága szerint a király udvarához tartozott és a Borics elleni hadban is részt vett.[1]

Visszatérvén György vagy Gurk fiához, *Csák*hoz, róla még csak annyit tudunk, hogy ő már előbb is, 1235-ben, sopronyi főispán vala, és az volt egyfolytában 1240-ig,[2] mert azt, hogy azon Csákkal, kit később 1247 és 1254 között ismét Soprony főispáni székében találunk, azonos személy legyen, adataink hézagossága eldönteni nem engedi. Valamint azt sem, hogy *Miklós*, 1240-ben gömöri főispán, kinek atyjául szintén *Gurk* nevű iratik,[3] nem volt-e testvére Cháknak. A fennebb említett 1237. évi oklevélből csak annyi bizonyos, hogy Cháknak hét fia volt, de neveiket sajnálatunkra az oklevél nem említi. Bizonyosra kell mégis vennünk azt, hogy ezek egyike, nagyatyja György (vagy Gurk) nevéről, Gurk nevet viselt, mert az oklevelileg bizonyos, hogy Chák életkorának megfelelőleg egy Chák nemzetségbeli *Gurk* V. István király korában, nevezetesen 1267-ben Abaujmegyében birtokszomszédja volt az ugyancsak Chák genusbeli Pous és Domokosnak, a mint ez azok részére Encsen földről kiadott adomány-levélből kitetszik.[4] Ezen Gurknak fiairól pedig ismét hiteles oklevél tesz tanuságot. Ez a budai káptalannak 1292-ben kiállított bizonyítványa, mely szerint királyi parancs alapján *Berky Mihály*-nak fia *Tamás* a végett volt beidézve, hogy Chák nemzetségbeli *Gurke* fiainak *Gurké*-nak és *Mihály*nak, kiknek testvérét *Pál*-t nevezett Berky Tamás megölte vala, tizenhat márkát lefizessen, és ötven nemes tanúval együtt hitet tegyen. A tárgyalásra a vádlott Berky Tamás meg is jelent, a 16 márkát lefizette, és a jelenvolt ötven nemessel együtt arra is eskűt tőn, hogy nem ellenséges, előre kitervelt szándékból, de véletlenül és akarata ellenére lett vala okozója *Pál* halálának. A tárgyaláson a királyi parancs értelmében a két vádló testvérnek is meg kellett volna jelenniök, hogy Berky Tamásnak a feloldozó levél kiadathassák; azonban *Mihály* elmaradván, abban egyeztek meg, hogy *Gurke* (a III-ik) magára vállalta öcscsének Mihálynak húsz márka fizetésének terhe alatt egy, máskorra kitűzött határnapra előállítását, hogy akkor együttesen a vádlott Berky Tamásnak a testvérök halála iránt a felmentő-levelet kiadhassák.[1]

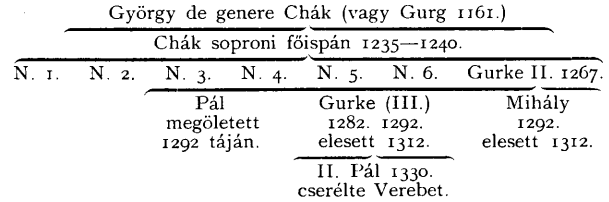
Ezen oklevélből genealogiai tekintetben azt tanuljuk, hogy a Chák nemzetségbeli Gurkénak (II-dik) 1292-ben két nagykorú fia: *Gurke* (III.) és *Mihály* éltek, a harmadik fia *Pál* röviddel előbb véletlen eset áldozatául esvén. Mindkettőről keveset tudunk. *Gurke*-ról annyit, hogy 1282-ben körösmelléki Ölvend birtokát a váradi káptalan előtt eladta.[2]

A Csák Gurke ezen két ivadékát politikai nézeteik Robert Károly király pártjára vonzották, épen ellenkezőleg hatalmas vérrokonukkal trencséni Csák Mátéval, kinek ellenében Thúróczi tanúsága szerint ott harczoltak 1312-ben a hires rozgonyi ütközetben, hol mindketten, és pedig *Gurke* a királyi zászlóval, elesvén, hűségöket vérük kiontásával bizonyíták be.[3]

Mihálynak utódairól még nincsenek adataink. Gurke-nek (a III iknak) egy fia ismeretes: *Pál*, ki 1330-ban fejérmegyei verebi birtokát elcserélte a királyra szállott sóskúti birtokért.[4]

Kihalt-e már ekkor Gurke ága Pálban? vagy még tovább is terjedt ezen ágazat? — azt szerencsésebb kutató fogja majd eldönteni.

Az előadottak alapján így alakult a családfa:

Még egy végső pillantást vetve ez ágazatra, mely annyi Gurke nevet mutat fel, habár összeköttetési pontot adataink nem nyujtanak is, mégis meg kell említenünk, hogy egy Cháknak fia

[1] Thuróczi, Schwandtnernél II. rész 67. fejezet.
[2] Fejér IV. 1. 27. IV. 3. 552. Hazai Okmánytár IV. 20.
[3] Wenzel, Árpádkori Okmánytár VII. 100.
[4] Fejér IV. 3. 411.

[1] Gróf Zichy család Okmánytára I. 74.
[2] Knauz Monumenta Eccl. Strigon. II. 159.
[3] Thuróczi II. r. 90. fej.
[4] Nagy Imre Anjoukori Okm. II. 495.

Gurg már I. Béla király korában (1061—1063) szerepelt és Szent-Iván, Kecset stb. jószágot birt az erdélyi részekben, mint ezt IV. Béla királynak 1245. évi adomány-levele igazolja.[1]

2. MÁTÉ ÁGAZATA.

Nevezhetnők ez ágazatot a *trencséni* Csákok ágazatának, az e néven híres trencséni Csák (III.) Mátéról; de a trencséni jelző az egész ágazatot nem illeti, s így helyesebbnek véljük arról nevezni, kit az ágazat élén látunk: *I. Mátéról*, a kinél fölebb ez ágazatot vinni eddigi adataink nem elégségesek. És ámbár ezen I. Mátének szerepléséről eddig mitsem tudunk, fiai és unokája mégis sokkal ismertebbek történelmi irodalmunkban, hogy sem azok terjedelmesebb méltatásával e lapok terét elfoglalni czélszerűnek látszanék; annál is inkább, mivel néhai nagyérdemű tudósunk Botka Tivadar nemcsak hogy ezen ágazat leszármazásának három, illetőleg négy nemzedékét hozta rendbe, de nagyhatású politikai szereplésöket is alapos fejtegetésével tisztázva, önálló értekezésben megirta.[2] A kiváló hatalom, — félszázad alatt hárman viselvén közülök nádori méltóságot, — annyi írott emlékben lőn megörökítve, hogy okleveles gyűjteményeink fölös számmal tárják fel egyéb fontos történelmi tartalmúak mellett a birtokviszonyaikra vonatkozó okmányokat is, melyek ez urak latifundiumaiknak roppant kiterjedését tüntetik fel. És mégis még sokkal többnek a levéltárak csomagaiban kell rejleniök, mert az egész ágazat genealogiai szerkesztményét *négy nemzedéken át* is igen fogyatékosan bírjuk felmutatni úgy, a mint következik:

I. Máté mr. de genere Chák.

Péter nádor 1275—1291.	II. Máté erd. vajda 1270. nádor 1278. † 1284.
III. Máté a trencséni szül. 1260. † 1321 mart. 18. nádor 1290. 1302. 1308.	Chák 1293. kir. kardhordó.
Miklós 1320.	N. leány (Deseöné.)

I. Mátéról eddig mit sem tudunk. Egyik fia *II. Máté* már 1242-ben sopronyi főispán és kir. tárnokmester,[1] 1244-ben is az, de már Pozsony vármegye főispánja;[2] valamint 1246. és ismét 1263-ban is tárnokmester.[3] 1270—1276-ban erdélyi vajda;[4] közben 1273-ban országbiró is.[5] 1278—79-ben nádor.[6] Meghalt 1284-ben.[7] Már 1283-ban április 15-én tett végrendeletet, három helységet feleségének hagyván, ősi birtokai pedig testvérét illetvén, szerzeményeit a szigeti sz. Mária kolostornak hagyományozta.[8] Bátyja *Péter* előzőleg viselte a nádori méltóságot 1275—1276-ban,[9] és még három izben 1278, 1288 és 1291-ben.[10] IV. László király és atyja korában Péternek és Mátének érdemeit elősorolja a Scinche (Szenicz?) birtokról kelt 1273. évi kir. adomány-levél.[11] Felesége nevét nem ismerjük. Két fia ismeretes *III. Máté* és *Csák*.

III. Máté Botka nyomozásai szerint 1260-ban született. 1290, 1302 és 1308-ban nádor volt. Történelmünk lapjain, trencséni Csák Máté-ként szerepelt, — miként? — azt avatott tollal megírta Botka Tivadar idézett értekezésében. Meghalt 1321. márcz. 18-án. Daczára, hogy életviszonyairól annyi kiadott oklevél szól,[12] sem neje, sem gyermekeinek nevei nem ismeretesek. Botka csak egy fiát és leányát Deseőnét említi névtelenül. A fiút azonban azon *Miklós*-nak kell tartanunk, ki 1320-ban és így még atyja életében, egykoron általa okozott sérelmekért és kártételekért Robert Károly királytól felmentvényt nyert.[13] Voltak-e gyermekei, maradt-e ezután ivadéka? az eddig közrebocsátott oklevelekből ki nem tűnik; a valószinűség az, hogy benne az

[1] Fejér Cod dipl. IV. 1. 392—393.

[2] Botka Tivadar, Trentsíni Csák Máté és kortársai. Budapest 1873. Akad. értekezés.

[1] Fejér Cod. D. IV. 1. 264. és 324.

[2] Ugyanott IV. 1. 421.

[3] Ugyanott IV. 3. 132.

[4] Ugyanott VII. 2. 16. sat. V. 2. 337.

[5] Frankl, Nádori és Országbirói hivatal 168.

[6] Frankl és Fejér V. 2. 426. VII. 2. 70—77. Wenzel Árpádkori új Okm. IX. 250.

[7] Knauz Monumenta Eccl. Strigon II. 194. hol 1285. évről már «claræ memoriæ»-nak iratik.

[8] Wenzel Árpádkori új Okm. IX. 360.

[9] Fejér V. 2. 235. és 278.

[10] Frankl id. h. 158—159.

[11] Fejér V. 2. 95. egészen közölve Wenzel i. h. IV köt. 24. s. köv. l.

[12] Fejér VI. 2. 266. Wenzel id. h. IX. köt. 71. 107. 250. 251. de kivált Nagy Imre Anjoukori Okm. I. 26—573. lapig, harminczkét oklevél szól róla. II. k. 48. 405. 495. III. 197. stb. Hazai Okm. VI. 461.

[13] Nagy Imre Hazai Okmánytár II. 50.

ágazat kihalt, és így birtokaival együtt kerülhetett ezen absolutionalis oklevél is a soproni Chákoktól eredt Kisfaludyak levéltárába.

III. Máté testvére *Chák* 1293-ban mint a királyi kardhordók (ensifer) mestere fordul elő 1300-ig.[1] Ennek maradékáról sincs adatunk.

3. BÁRCS (VAGY BARÓCS) ÁGAZATA.

Ez ágazat a XIII. század végén Biharmegyében tűnik fel mint Ér-Seléndnek birtokosa.

1281-ben Comes *Baarch*-nak fiai *Ugrin* mester, *Mihály* és *II. Baarch* seléndi birtokosok perbe keveredtek a szomszéd birtokos erdélyi püspökkel, kinek állítólag Barátpüspöki falu határához tartozó tizenkét ekényi földjét elfoglalták. István al-országbiró az ügynek eskű útján eldöntésével a váradi káptalant bizta meg. Október 1-én a felek a tárgyalásra megjelenvén, eskűtétel nélkül megegyeztek úgy, hogy a tizenkét ekényi föld az egyházé maradt, de a püspök abból egy darabot Baarch fiainak átengedett.[2]

1292-ben a fönnebb említett *Mihály* és *II. Baarch*-nak (az oklevél szerint Baroch) fia *János*, és a Gutkeled nemzetségbeli Bertalan a bagaméri és seléndi birtok határjárását eszközöltetik a váradi káptalan által.[3]

1320-ban a váradi káptalan előtt említett *Mihály* és fia *Péter* C. Baarch Skolastika nevű leányának, Geechi Demeter özvegyének, leánynegyedi illetőségére kiegyeztek Bátori Bereczkkel,[4] valamint Skolasztika özvegy Damianfi Lászlóné hitbére és hozománya fejében a [illegible]ócsi birtok felével ugyanazon Bátori Bereczkkel.[5]

[1] Wenzel i. d. V. 95. Fejér VI. 1. 269. VI. 2. 82. Győri füzetek III. 115. — Nagy Imre Hazai Okm. VI. 561. Wenzel X. 406.

[2] Az oklevelet Teutsch és Firnhaber, Urkundenbuch I. 121—122. és utána közli Wenzel is, Árpádkori új Okm. IV. 234., azonban tévesen, *Gerend* helynevet olvasva és írva, minthogy az Erdélyben fekvő Gerend szomszédságában vagy közelében nincs *Bagamér* nevű hely, mely az oklevélben szintén említtetik; továbbá a következő oklevelekben, melyek itt idéztetnek (lásd a következő jegyzetet) *Serend*-et olvastak a közlők. És végre ezt bizonyítja Bunyitay is a Váradi Püspökség II. 65. 179. 281. III. 200. stb.

[3] Fejér Cod. X. 8. p. 478. és Nagy Imre Hazai Okm. III. 42., hol a Teutsch és Firnhaber által Gerendnek olvasott helynév *Serend* alakban fordul elő.

[4] Nagy Imre Anjoukori Okm. I. 563.

[5] Ugyanott. 564.

E két utóbbi oklevélből azt tanuljuk, hogy az említett három testvérnek még egy nővérök is volt: *Skolasztika*, a ki 1320-ban Damián fiának Lászlónak már özvegye,. és hogy ennek leánya (kinek neve az oklevélben nincs megemlítve), ekkor már szintén Geechi Simon fiának Demeternek volt özvegye, és ezek kapcsán a Csáki Barócs-ágazat a gútkeledi Bátoriakkal rokonságban állott.

Mindezek alapján a családfa így alakult:

Comes Baarch (v. Baroch) de genere Chak.

Skolasztika Damiánfi László özvegye 1320.	Mihály 1292—1320.	II. Baarch 1281.	Ugrin mr. 1281.
N. leány Geechi Demeter özvegye 1320.	Péter 1320.	János 1292.	

4. SZALÓK ÁGAZATA.

V. István király uralkodása alatt *Ágnes* asszony a Csák nemzetségből származott *Szalók* fiának *Tamás*-nak özvegye, fiatal kora óta valószinűleg mint palotahölgy a királyi család udvarában tartózkodván, annak érdekében nevezetes érdemeket szerzett. Járt Franciaországban, bizonyára Mária királyleánynak kiházasítása ügyében, valamint hogy ez csakugyan férjhez is adatván az Anjou-házbeli II. Károly siciliai királyhoz (akkor még trónörököshöz), *Ágnes* asszony kisérte el Máriát új hazájába. Ez érdemeiért 1269-ben kir. adományban kapta az abaujmegyei Fóny helységet.[1]

Ágnes asszonynak férjétől Tamástól tudtunkra csak egy leánya maradt *Katalin*, a ki az anyai adományos Fóny helységet birta férjével és fiával *Miklós*-sal együtt, de nem háborítatlanúl, mert abból részt követeltek *János*-nak fiai Pál, Péter, István és András is, a kik a törvényszék előtt azt állították, hogy a kérdéses birtokról közös adomány-levél adatott volna ki, és hogy azt Katalin anyja *Ágnes* asszony és leánya maguknál letartják. A peres kérdés Omode nádor előtt folyt, és végre 1297-ben, miután *Katalin* az

[1] Fejér IV. 3. 327. csak kivonatosan, és Wenzel Árpádkori új Okm. VIII. 239. az országos levéltárból 1297. évi átiratból. Fejérnél, ki Katona után közlé az oklevél kivonatát, Tamás atyja neve Comitis Thomæ filii *Schalancii* de genere Chak alakban, ellenben Wenzelnél: Thomæ filii *Zlauch* de genere Chak alakban fordul elő. Ez utóbbi «Zlauch» olvasás valószinűbbnek tűnvén fel, voltam azt bátor magyarosan *Szalók*-nak kiejtve, úgy írni.

anyja részére 1269. évben kelt adományt felmutatta, azt az örökség-keresők el is veszték és III. András király itélő levele János megnevezett négy fiát örökös hallgatásban marasztalta.[1]

Ki volt ezen János, a négy említett perlekedő atyja? azt az oklevélből meg nem tudjuk, de valószinűséggel gyaníthatjuk, hogy János szintén Csák nemzetségbeli és Tamásnak fia, Ágnes asszonynak pedig testvére lehetett, és fiai ily czímen képzeltek jogot a nővér illetőleg nagynénjük által adományban szerzett birtokhoz.

Hogy az ágazati törzsnek Szalóknak Tamáson kívül nem volt-e több gyermeke? biztos adatunk nincs, és így azt, vajjon egy, 1279-ben kelt oklevélben, mint Szalóknak (Zlauchnak) veje előforduló Fülöp valóban a mi Szalókunk leányát birta-e feleségül, el nem dönthetjük.[2]

Tanulságos és érdekes azonban a fennebbi *Ágnes* asszony leányának *Katalin*-nak ivadékáról tudnunk azt, hogy az egy más családnak lőn alapítójává. Nevezett *Katalin*-nak ugyanis az 1297. évi kir. itélet-levélben sajnálatunkra férje nem, de fia *Miklós* megneveztetik. E Miklós az anyjáról öröklött *Fóny*-ról írta nevét és fia *Balázs* mester Borsod vármegye főispánja és Fülek vár várnagya volt, midőn 1327-ben Zunknak nevezett János testvérével sárosmegyei Kurima vagy Dubinna (most Kurimka) helységre királyi adományt nyert.[3] 1346-ban Fónyi Balázsnak már csak özvegye Erzsébet élt.[4]

A leszármazás kimutatása ez:

Zlauch de genere Chak	Tamás özvegye Ágnes 1269.	Katalin özvegy 1297. férje N. N.	Miklós a Fónyi család őse.

5. ADORJÁN ÁGAZATA.

Egyetlen oklevél a XIII. századból szól ezen ágazatról. Ebből azt tudjuk meg, hogy *Comes András* Adorjánnak fia (filius Adriani de genere Chak) a hatalmas zsarnoknak (így mondja az oklevél), Márk fiának Istvánnak fogságába jutott, a honnan csak váltság útján szabadulhatván, e czélra Egyedfi Sándortól a jenői várnagytól vett fel negyven márkát, ennek fedezetéül azután Comes András, fiainak Sedthewi Péternek és Jánosnak hozzájárulásával és III. Endre király jóváhagyásával 1295-ben békésmegyei Murul (Murony?) birtokát bevallotta a kölcsönadó Sándor jenői várnagynak, a kit abba a budai káptalan beiktatott.[1] Ez okmányban a nevezett Sándor is rokonnak jeleztetik, de mily fokban, azt meghatározni nem tudjuk. Az ágazat táblázata ez:

Adorján de genere Chák.	András Comes 1295.	Péter és János de Sedthew 1295.

6. PARASZTH ÁGAZATA.

A Paraszth név itt kétségkívül kereszt- vagyis személynév. Ennélfogva véleményünk szerint az ehhez fűzött genealogiai történet alaptalan állítás.[2]

Az bizonyos, hogy a Csák genus egyik ágazata erről mint vál-törzsről neveztetett oklevelileg; azonban ennek ivadékáról is biztosan keveset tudunk, csakis azon *Ugrin* nevű fiát ismerjük, ki már 1291-ben is mint szerzetes (ex ordine Prædicatorum) és azután még gyakrabban fordul elő az oklevelekben, mint Ugrinus filius Parasth de genere Chak.[3]

Tovább származtatni ezen ágazatot is hiteles oklevelek adatainak hiánya gátolja.

* * *

Ennyi az, a mit eddig közrebocsátott okleveles gyűjteményeink alapján a Csák nemzetség (genus) ágazatairól kinyomoznunk ezúttal sikerült. Egyes személyek még, mint például Merhardnak 1269-ben élt fia *Germán*[4] (s lehet több is) említetlenül maradtak. De a figyelmes utánnyomozó észre fogja venni az óvatosság azon mértékét, melylyel a vizsgálódás összeállításában eljártunk, és melylyel a tévedések kikerülése végett majdan nyomozó utódunknak is eljárnia fog kelleni; a mi hogy mennél több sikerrel s mielőbb bekövetkezzék, történelmünk kegyelőinek bizonyosan buzgó óhajtása.

NAGY IVÁN.

[1] Wenzel id. h. X. 255.
[2] Fejér V. 2. 584.
[3] Fejér VIII. 3. 227.
[4] Fejér VII. 3. 160.

[1] Wenzel i. h. XII. 566. 574.
[2] Különösen a gróf Csáky családról szerkesztett kézirati genealogiákon áll azon állítás, hogy a Csák genus egy tagja vétség miatt nemességét vesztette volna el, s utóbb ismét visszanyerte, és ennek ága neveztetett volna Paraszt Csáknak.
[3] Fejér VI. 1. 144. Wenzel X. 47. 49. stb. Knauz Monumenta Eccl. Strigon II. 286. 289. 290.
[4] Fejér IV. 2. 492.

A TOLCSVAI BÓNIS-CSALÁD ŐSEIRŐL.

(Első közlemény.)

Egy czímerrajzzal.

Ama változások, melyek államéletünkben a mohácsi veszedelem után bekövetkeztek, a megszilárdult török uralom, a vallás és alkotmányért való küzdelmek a XVII-ik század feltünésével, lassanként a régi társadalmat is átalakították.

Az a fő nemesség, mely az Anjouknak köszönte lételét, Zsigmond és a Hunyadiak korában emelkedett magasra, már kivesző félben volt, mintha pusztulásával is jelezni akarta volna, hogy nemzeti életünkben új korszak kezdődik, s az új eszmékkel új embereknek kell forgalomba jönni. Ösmeretlen nevek emelkednek ki a homályból, feledésbe mentek az ősök érdemei, az új dynastia természetesen saját szempontjából itélte, választá meg az embereket s lassanként ifjú aristokratia vette körül a Habsburgok trónját.

De a törökkel folytatott véres háborúk meggyöngíték, számban megapaszták a középnemességet is, mely kiváltságos helyzeténél fogva csaknem kizárólag teljesíté a honvédelmi kötelezettséget. Nagy feladat volt ez, mert midőn a török Buda elfoglalása után megveté lábát Magyarországon, a harczok állandókká váltak.

A nemesség nem a hazát védte többé, de a szó szoros értelmében saját tűzhelyét, családját, gyermekeit. A hódoltság naponként növekedett, egyes családok, községek, egész vármegyék lettek földön futókká, s előkelő birtokos nemeseknek nem maradt egyebük az ősi kardnál.

Ez azonban hatalmas eszköz volt a hozzá értők kezében s igen gyakran magasra emelé azt, ki ügyesen forgatá.

A hadi pályán termett legtöbb babér s ez volt abban az időben a megélhetésnek legbiztosabb módja.

A kisbirtokú nemes, kit a török kizavart az ősi curiából, a jobbágy, ha már elviselhetlennek tartá két úrnak adózni s utolsó igás marháját is elrablá az ellenség, a városi polgár, ha kalandos hajlamokat táplált vagy a nagyravágyás ördöge szállotta meg: kardot kötött egyaránt s bizonyára szívesen látott vendég volt akár a végházakban, akár a mezei hadaknál.

Erdély különválása után, daczára, hogy első fejedelmei katholikusok voltak, a protestantismus terjedése nagy lendületet vett, bár mindenesetre vita tárgyát képezheti, valjon ez önálló fejedelemségnek köszönhető-e a reformatio diadala hazánkban vagy éppen a reformatio tartá fent Erdély államiságát? Egymásra való hatásuk kétségtelenül kimutatható. A protestantismus terjedése volt mindenekfelett átalakító hatással a régi társadalomra s a mit még ebből a mohácsi veszedelem meghagyott, azt egyrészről tehát a hitújítás, másrészről a változott politikai viszonyok és módosult világnézet teljesen megsemmisítették.

Nem pusztán pártok és szenvedélyek küzdöttek többé egymás ellen, de meggyőződés állott szemben a meggyőződéssel s a honfiakat két egyaránt nagyfontosságú érdek sorakoztatá ellenséges táborokba, s míg itt a török hatalom növekedése kényszerité kétségbeesett önvédelemre az embereket, addig amott a megtámadott vallás és politikai szabadság védelmére repültek ki a kardok hüvelyükből.

E két érdek hazánk politikai viszonyainál fogva sehogy sem volt össze egyeztethető és bármennyire szerette is valaki hazáját e korban, szükségképen vagy egyik vagy másik szolgálatába kellett szegődnie. Mindenik párt kereshette jóhiszeműleg saját zászlója alatt a hon üdvét.

Igazságtalan vád tehát az, hogy a vallási villongások háttérbe szorították a hon javát, s a nemzet magasabb érdekeit, mert bajos dolog lenne eldönteni, valjon a török vagy a bécsi udvar részéről fenyegette-e nagyobb veszély nemzeti önállóságunkat?

Gondoljuk meg azt, hogy minden időben voltak hazájukat igazán szerető, önzetlen honfiak, s a jobbakat bizonyára ez alkalommal is meggyőződés vezette egyik vagy másik pártra.

A meggyőződés pedig abban a korban is csak oly tiszteletre méltó volt, mint jelenleg.

Ne itéljünk tehát a XIX-ik század szempontjából.

Ez érdek-összeütközéseket a harczmezőn kellett megoldani, a mi a megoszlott s már különben is hanyatló nemességtől alig volt remélhető. Új, életképes elemnek kellett közbejönni, mely lelket öntve a csüggedőkbe, pezsgő vért, erős kart, merész vállalkozó szellemet hozzon magával. A társadalomnak fel kellett frissülnie, hogy megvívhassa a nehéz harczot, össze ne roskadjon a megpróbáltatás nehéz napjai alatt.

Az általános forrongás magával ragadta a népet, s úgy látszott ennek részvételétől van a siker függővé téve. Pedig vallás és alkotmányos szabadságunk forgott szóban.

Harczban edzett merész katonák szabad csapatokat alakítottak, s a kibontott zászlók alá csak úgy özönlött a tömeg. Senkinek sem jutott eszébe megakadályozni, de nem is lett volna tanácsos. A társadalom minden osztálya képviselve volt itt s mintha csak érezte volna e nép, hogy ő van hivatva megmenteni Magyarországot, büszke volt és daczos, nem respectálva a fegyveren kívül más hatalmat. A fegyver pedig az ő kezében volt.

De ez embereknek nagyrésze már tulajdonképen nem is állott földesúri hatalom alatt és személyére nézve szabad volt. Országszerte, hol a török megfészkelte magát, alakultak ily szabad csapatok, s a hadviselés életfeltételük, a harczi zaj éltető elemük vala. Garázdálkodásaikat megbocsátották, fegyelmetlenségük előtt szemet hunytak, mert ha rablók, egyszersmind hősök is voltak.

Midőn Bocskai István megszabadítá Erdélyt Básta zsarnokságától s egyszersmind a vallásszabadság védelmét írta zászlajára, a szabad csapatok nagy része örömmel csatlakozott hozzá, más részük azonban a királyi táborban harczolt. Bocskai mint tudjuk a hajdukat testületileg szervezé s ez időtől fogva Erdély lett nemzetünk szabadságának hivatott őre s a nép soraiból alakult szabadvitézek képezték legfőbb támaszát.

Bethlen Gábor és öreg Rákóczi György aránylag kevés erőfeszítéssel vívott nagy sikereit az magyarázza meg, hogy minden időben rendelkeztek nehány ezer harczra kész, elszánt katonával, kik a tárogató legelső szavára meggyújták a háború szövétnekét. A gyors cselekvés határozott legtöbb esetben.

A kor szelleme magával hozta, hogy akár a hadi akár a polgári élet terén szerzett érdemeket jutalmazni kellett, s az uralkodók nem is találhattak volna alkalmasabb eszközt elismerésük bebizonyítására, a nemesség adományozásánál. Történt légyen ez akár birtok-adományozás, akár armális levél által, erkölcsileg egyenlő értékű volt s egyaránt részesíté az illetőt minden kiváltságban.

A liber regiusokat forgatva, meglep bennünket a nemesi okleveleknek a XVII-ik század első feléből származó aránylag igen nagy száma, s nem példátlan eset ez időszakban, hogy egész század katonaság vagy várőrség nyer egyszerre armálist ugyanegy czímer alatt, fejenként vagy összesen, a vezér egyszerű ajánlatára.

Ez azonban korántsem fogja csökkenteni előttünk a dolog értékét.

Minthogy pedig a polgári életben is elég alkalom kínálkozott ez időszakban kiváltságok szerzésére, így történt, hogy egyrészről az erdélyi fejedelmek, másrészről pedig a magyar királyok, a hosszantartó háborúk folyama alatt lassanként életerős ifjú nemességet alkottak, melynek legtöbb tagja valódi érdemek által küzdötte ki magát.

Ez új nemesség azonban korántsem különzé el magát, csakhamar összeolvadt a régivel, koronként több meg több életerős elemet vett föl magába s őre lett azon birtokos közép osztálynak, mely nemzetünk újabb történetében oly nagyfontosságú szerepet játszott.

A mai gentry elnevezés nem fejezi ki hazánkban kellőleg a hozzá kötött fogalmat.

A Bónis családot is e társadalmi átalakulás hozta felszínre a XVII-ik század első felében s története valóban kitünő példa gyanánt szolgál arra nézve, hogy a magyar nemesség saját körén belül soha sem ismert különbséget, s az előjogoknak régibb vagy újabb kelete az egyéni tulajdonságok és kedvező anyagi viszonyok mellett egyáltalában nem jött tekintetbe.

Első tekintetre úgy látszik, hogy a Bónis-család idegen eredetű s valóban a név hangzása után ítélve ebben a véleményben voltam magam is.

Vizsgálódásaim azonban nem erősítettek meg

föltevésemben, de kételyeimet sem oszlaták szét.

Genealogusaink pedig nem sokat törődtek vele. Mindössze is Nagy Iván ismeretes munkájában olvasható a Bónis családról egy rövidebb közlemény, melynek tévedéseit azonban nem számíthatjuk veterán tudósunk rovására, a menynyiben helyes adatok nem igen állottak rendelkezésére.[1]

Pedig a Bónis család nem egy tagja folyt be a köztörténelmet alkotó eseményekre, ott találjuk első sorban Ferenczet, a Wesselényi-féle összeesküvés, bár episodikus, de mindenesetre kimagasló alakját, ki a vérpadon méltó társa volt Zrínyi Péternek, ott Bónis Sámuelt, ennek késő unokáját, ki szabadságharczunk történetében tette nevét emlékezetessé. Ezen kívül többen még a megyei életben viseltek elsőbb rangú tisztségeket.

Jelen alkalommal azonban, csupán a Bónis család őseit szándékozom bemutatni, beszámolva származásukat illető kutatásaim eredménye felől.

* * *

A XVII-ik század folyamán egyszerre több Bónis család tűnik föl hazánk különböző vidékein, nemesi rangra emelkedve, s bár okiratok hiányában nem vagyunk képesek kellőleg igazolni, hogy volt-e közöttük szoros vérségi összeköttetés, mindamellett több okon kívül a név sajátszerű idegen hangzását tekintve is valószínűnek tartjuk ezt, jóllehet az összeköttetés csupán az ős eredetre vonatkozhatik, s a mondott időben semmi nyoma annak, hogy a Bónis nevű családok tagjai rokonságot tartottak volna.

1655 február 1-én III. Ferdinánd király Bécsben kelt czímeres levele által Bónis Istvánt, nemkülönben feleségét Kis Annát, György, András, Mihály, István, Anna és Judit nevű gyermekeivel egyetemben magyar nemességre emeli, s az armális levél Szabolcs vármegyének Petneházán tartott közgyűlésén 1657. április 17-én hirdettetett ki.[2] Nevezett István utódjai Debreczenbe, s innen Erdélybe Deésre származtak át, s a múlt században folytatott nemesség-vitató pör alapján, *nádudvari* előnévvel kezdtek élni, s napjainkban is kiterjedt családot képeznek.

1672-ben Bónis Máté és Imre Apaffi Mihály erdélyi fejedelemtől czímeres levelet nyernek, s maradékaik máig élnek Biharvármegyében.[1]

Szintén a XVII-ik században szerezhetett nemességet azon Bónis Márton őse, ki 1721. május 13-án III. Károlytól czímeres levelet nyert, mert családja — miként folyamodványában előadja — nemesi rangon állott ugyan a kapcsolt részekben, de armális levelük elveszett.[2]

Mindezeknél régibb azonban a tolcsvai Bónis-család, melynek ősi fészke, első megtelepedési helye mondjuk, ha idegen származású, Zemplén vármegyének alsó része, az úgynevezett Hegyalja volt.

Itt lakott Nagy-Tolcsva mezővárosában Bónis György feleségével Beregszászi Lantos Zsófiával, már az 1606. év folyamán, s Melitszeren

[1] Nagy Iván Magyarország családai II. 161. lap.

[2] Czímerük, miként azt velem nádudvari Bónis Károly nagy-kőrösi főgymnasiumi tanár úr a kezei között lévő eredeti armális másolata által közölni szíves volt: a hadi paizs kék mezejében hármas halmon álló arany koronából kiemelkedő egyszarvú (unicornis), melynek feje fölött a paizs felső részén, jobbról félhold, balról aranycsillag szemlélhető. A paizs feletti nyitott sisak koronájából, két bőségszarú között függélyes irányban emelkedik egy meztelen egyenes kard. Foszladék jobbról sárga és kék, balról pedig fejér és vörös. — Minthogy pedig nemes családaink sorában Nagy Iván ösmeretes munkája a nádudvari Bónis családot nem említi, érdemesnek tartjuk Bónis Károly úr hiteles közlése alapján, annak rövid leszármazását ide igtatni, annál is inkább, mert a majdan megjelenendő «*Genealogiai zsebkönyv*» hihetőleg hasznát veheti e hiányt pótló adalékoknak.

Bónis István, ki 1655 február 1-én czímerlevelet nyer.
Kiss Anna.

György	András, Mihály, István, Anna, Judith

János Deésen lakik 1755.	II. István. Debreczenben lakik 1755. (Csallai Sára.)	II. Mihály (Debreczenben.)
Ferencz		II. János † 1767.
Elek II. Ferencz † 1849.	III. István (1728.)	III. János (1744.)
	Ferencz 1799—1842.	László. IV. János
György III. Ferencz II. Elek	Károly szül. 1837.	V. János Elek
III. Elek Róza	Kálmán 1871. Vilma 1873. Mária 1882.	Vilma, Julia, Erzse, Mária.
Elek, Árpád, Zoltán, Rozalia, Emma.		

[1] Czímerük: kék mezőben egy tajtékzó vadkant két fülénél fogva tartó vadász. Az armális Bónis Károly Bihar-Diószegi jegyző birtokában van. (Bónis Károly közlése.)

[2] A nemesítés kiterjedt Bónis Márton nejére Papp Katalinra is. *Az országos levéltár — Erdélyi kanczellária irományai közül:* Bónis Károly közlése.

fekvő háza békés birodalmában senki sem háborgatá őt. Nem volt még ez időtájt nemes ember, de élt a maga szabadságával, s a hegyaljai városi törvények biztosítottak neki annyi jogot, hogy helyzetével meg lehetett elégedve, sorsa ellen zúgolódni nem volt oka.

De rendelkezett oly eszközzel, mely minden más felett becsületet és tekintélyt szerzett neki polgártársai előtt s ez nem volt egyéb, mint a pénz.

A Hegyalján fekvő privilegiált mezővárosok belső életét korántsem hasonlíthatjuk össze más iparűző vagy nagyobb kereskedő városaink belső életével. Egészen sajátságos viszonyok között fejlődtek ezek, statutumaik, municipiális intézvényeik feltünőleg speciális jelleget tűntetnek elő, és sok tekintetben a magyarság bélyegét viselik magukon — szemben városaink idegenszerű fejlődésével. A szőlőmívelés, bortermelés volt főfoglalkozásuk s ennek köszönhették a polgárok kiválólag vagyonosságukat.

A kedvező viszonyok, a jövedelmező keresetforrás igen sok embert édesgetett a Hegyaljára s nemes Babocsai Izsák «*Tarczal városának főbb változásai*»[1] cz. munkájában érdekesen adja elő, hogy szaporodott meg e városok eredeti lakossága: «Idők jártában annak utánna sok helyekről mind a nemes vérből született hazafiak, mind előmenetelre igyekező tudós ifjak származván be ez helybe is, dicséretes virtusokkal s magok jó viseletekkel kedvességet szerezvén s hiresedvén, derék, értékes, paraszt ember lányát könnyen elnyerhették s házastársúl magoknak vehették, így azután nemesi prærogativájokkal kezdettek élni Némelyek pedig a lakosok közűl is az ilyeneknek példájoktól indíttatván, földes uroknak consensusából királytól ő felségétől armalist hozattanak és nemes emberekké lettenek, így kezdett idővel a nemes emberek száma, mind itt Tarczalon, mind az egész Hegyalljján nevekedni» (i. h.).

Nem lehetetlen, hogy Bónis György is a Babocsai által említett «*előmenetelre igyekező tudós ifjak*» közé tartozott, s így telepedett meg Tolcsva városában. De hogy honnan származott be? arról nincs biztos tudomásunk, s legföllebb is föltevésekre szorítkozhatunk.

Babocsai Izsák ugyanis fájó szívvel kesereg, hogy midőn a török a XVI-ik század végén elfoglalta Egert, ennek menekülő lakossága Kassán és környékén telepedett meg, «kik megizelítvén a tarczali szőlők borainak kedvök szerint való ízét . . . tékozló fiaktól, könnyű élethez szokott vásott goromba ifjaktól . . . megbecsűlhetlen ősi örökségöket, mézesmáli szép szőlőjüket többnyire fele áron, *molyette köntösökön*, *ugró paripákon*, *csikorgó karmazsin csizmákon*. . . megvásárolgaták» (i. h.).

Hátha Bónis Györgyöt is éppen a török zavará ki Eger városából, s ilyen módon került a Hegyaljára, s e szerint ha idegen eredetű is a család, ő már magyarországi szülött vala? E föltevést annál valószínűbbnek látom, mert midőn a Wesselényi-féle összeesküvésben gyanúsított egyének Mayláth Miklós kir. fiscus által megidéztetés czéljából összeirattak, ezek között találjuk a később lefejezett Bónis Ferenczen kívül, az egri származású Bónis Ferenczet is.[1]

E kérdést különben ma már alig lehet eldönteni, annyi tény, hogy az idegen eredetről a családban is forgott fönn valami homályos traditió.

De ha más vidékről származott is a Hegyaljára Bónis György, bizonyos, hogy nem egyedül az oda való szőlők borainak kedve szerint való íze vonzotta őt Tolcsvára. Sokkal fontosabb volt reá nézve a bortermelés, melyből rövid idő alatt jelentékeny vagyont gyűjtött.

Mint fentebb is említettük, György úr elegendő készpénz felett rendelkezett, főleg második házassága után, midőn egy hegyaljai jómódú polgár család leányát Somodi Annát vette nőül; s ezzel aztán hozzá is látott a birtokszerzéshez, réteket, szántóföldeket vásárolt össze, vagy vett zálogba, de leginkább szőlőt szerzett úgy a tolcsvai, mint a tarczali hegyeken s valóban Babocsai Izsák szavai jutnak eszünkbe, midőn egy 1625-ben történt vásárlását olvassuk. Az említett esztendőben ugyanis Tolcsva város

[1] Babocsai Izsák: Fata Tarczaliensia, azaz Tarczal városának főbb változásai. *Rumy: Monumenta hungarica* I. kötet 14. lap.

[1] «Franciscus Bonis Egriensis, qui spoliationi markotanarum interfuit». Országos ltár. — Ugyan ezek között bizonyos Bónis Mátyás is előfordul; s ezekről nem tudjuk, minő viszonyban állottak a Tolcsvai Bónisokkal.

főbirája és esküdt társai előtt *Ujhelyben lakozó nemes Bónis György* és felesége Anna asszony, bizonyos szőlő vételárában Dobos Pál és Vágó Annának 300 frt. készpénzt fizetve, ezenfelül 2 lovat, egy vasas szekeret, hámot és nyerget, 13 ezer darab zsindelyt, egy darabka szőlőt és szántóföldet bocsátának át, fizetvén egyúttal a tanácsnak áldomás fejében 68 frtot.[1]

E jelentékeny vásárlás azért is érdekes reánk nézve, mert megtudjuk belőle, hogy Bónis György ebben az időben már nemes ember volt és Sátoralja-Ujhelyen lakott. Letelepedése a Hegyalján, házassága, vásárlásai, s nemessé létele kitünően illustrálják Babocsai előadását, mintha épen csak Bónis Györgyre gondolt volna a tarczali nótárius, midőn idézett sorait írta.

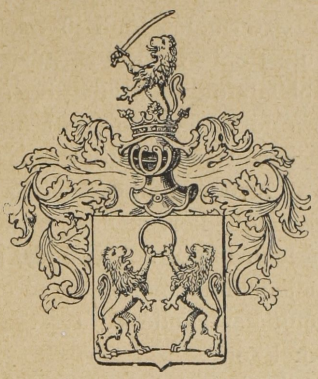
Mikor és mily érdemek fejében nyerte a nemességet, arról a fenmaradt emlékek hallgatnak, az armális-levél nincs meg a család birtokában s a liber regiusokban Bónis nevét hasztalanul keressük.

A tolcsvai tanács által kiállított adásvevési szerződésekben — melyek szép számmal maradtak fenn — 1606-tól kezdve, midőn is nevével első ízben találkozunk, következetesen hol «*providus*», hol «*honestus vir*» néven fordul elő s egy 1622-iki szőlő vásárlásnál pedig «*az mi becsületes urunk*»-nak neveztetik.[2]

E kifejezések nem hagyhatnak bennünket kétségben társadalmi állása felől, s bizonyos, hogy 1622-ik esztendeig polgári renden állott.

A mi pedig a nemesség szerzésének módját illeti, jussanak eszünkbe Babocsai Izsáknak sokszor említett szavai, s valóban Bónis igen helytelenül cselekedett volna, ha helyzetének kétségtelen előnyeit hasznára nem fordítja. A nemesség legelső feltétele volt ez időben a világban való előhaladásnak. Oly tőke, mely ügyes ember keze alatt dúsan kamatozott. György úr igen jól tudta ezt, s minthogy — élemedett ember lévén — kevés reménye volt ahhoz, hogy hadi érdemei által emelkedjék nemesi rangra, más úton módon szerzett armálist. Végezetre is, ez nem sokat változtat a dolgon s tény az, hogy az 1625. évet megelőzőleg már nemesi rangon állott, legalább e mellett tanúskodik az a körülmény, hogy emberkort ért fiai Ferencz és György 1624. április 5-én bizonyos közösen szerzett szőlőkön megosztozva, az erről kiállított oklevelen nevük után már czímeres pecsétet használnak.[1]

A pecsétekből, tehát színjelzés nélkül összeállított czímer a következő:

E czímerben zöld mezőn két ágaskodó oroszlán szemlélhető, első lábukkal koszorút (vagy más ehhez hasonló tárgyat) tartva; a sisak koronájából hasonlóképen oroszlán emelkedik s kivont pallost villogtat. Kétségtelenül ez volt

[1] Eredeti oklevél az országos levéltárban lévő Mokcsay család irományai között.

[2] U. o.

[1] Országos levéltár. Mokcsay irományok. — Semmi nyoma annak, hogy Tolcsván György úron kívül a Bónis nevet (gyermekeit természetesen ide nem értve) más ember ez időszakban viselte volna, úgylátszik azonban, hogy a határos Olasz-Liszka városában, a XVII-ik század folyamán laktak Bónisok. 1718-ban ugyanis Bónis Mihály O.-Liszka városa által bizonyság levelet állíttat ki arra nézve, hogy ő körülbelől 40 év leforgása alatt semminemű jobbágyi szolgálatot nem teljesített s miután a Rákóczi-forradalom alatt az uralkodóház iránt való hűségének elegendő jelét adta, III. Károlytól czímerlevelet kért s azt az 1720. év folyamán saját személyére nézve meg is nyerte. (Orsz. ltár. Prd. cancell. osztály. Bónis Károly közlése.) — Ha tudjuk azt, hogy Liszka és Tolcsva városok rendkívüli közelségöknél fogva csaknem egy községet képeztek, ha tekintetbe veszszük a Bónis név idegenszerű hangzását, s e mellett az események idejét (mert Bónis Mihálynak legalább is 50 évesnek kellett lennie s így 1670 körül születhetett), nem zárkózhatunk el azon föltevéstől, hogy egy és ugyanazon család tagjával van dolgunk. — E szerint midőn Bónis György nemességet szerzett — rokonaira egyáltalában nem gondolt, kik megmaradtak polgári állapotukban, sőt Bónis Mihály atyja valószínűleg jobbágyi kötelékben állott, míg gazdag rokonai nemesek voltak. Gyakori eset ez időszak történetében. — Nagy Iván ösmeretes munkájában (II. k. 163. lap) ezen Bónis Mihály czímerét közli.

az adományozott czímer, a mennyiben a család mai napig is változatlanúl él vele.

Tudjuk a fentebb idézett szerződésből azt is, hogy Bónis György 1625-ben Sátoralja-Ujhelyben lakott, valószínűleg mert megosztoztatva gyermekeit, öreg napjaira külön vonult városi házába.

Tömeges szőlővásárlásai meggyőzhetnek bennünket a felől, hogy ez kereskedelmi czélokból történt s a bortermelés igen jövedelmező üzletnek bizonyult Bónis Györgyre nézve. A család, mint későbbi adatokból kiviláglik, szoros összeköttetésben állott lengyelországi nagy kereskedőkkel, kik borait tovaszállították.

Igen nagy tévedés lenne abban a hitben élni, hogy az ilynemű kereskedés a kor fogalmai szerint talán lealázó volt. A világért sem. Maguk az erdélyi fejedelmek mentek e téren jó példával elől, élénk kereskedést folytatva több rendbeli árúczikkekkel.

Öreg Bónis György a bortermelésből tetemes vagyont gyűjtött, s halála előtt a környék legtekintélyesebb nemesei közé tartozott. Pénze mindig volt, s ezt úgy forgatá, hogy míg egyfelől ezáltal vagyonát gyarapítá, másfelől kölcsönzései által befolyásos, hatalmas embereket kötelezett le maga iránt.

1628 október 29-én gróf Rákóczi György a Hegyalja leggazdagabb földesura Sárospatakon kelt adóslevele által 600 ezüst tallért vett föl tőle, oly kikötéssel, hogy mindaddig, míg vissza nem fizeti, tolcsvai szőlőiből Bónis dézsmát ne tartozzék neki adni.[1] Rákóczit pár év mulva erdélyi fejedelemmé választották, s bizonyára talált módot megjutalmazni Bónisnak és utódjainak jó szolgálatait, úgylátszik azonban, hogy a pénzt sohasem fizette vissza, a mi előnyösebb volt Bónisra nézve, mert ha eddig csupán személyére volt nemes ember, lassanként javait is föloldozá a földesúri hatalom alól; s midőn 1635 körül sírba szállott, valóban nagy lelki nyugalommal tekinthetett végig hosszú életén, mert egyedül saját érdeme s igyekezete által családjának jólétet, tisztes nevet, előkelő társadalmi állást hagyott.

Kétszer nősült. Első feleségétől Beregszászi Lantos Zsófiától András, Ferencz és György fiai származtak, második felesége Somodi Anna volt, kitől Mihály deák nevű fia született.[2]

Könnyebb áttekintés czéljából hadd álljon itt a következő leszármazás, mely a tolcsvai Bónis-családot a negyedik generatióig tünteti elő.

Bónis György 1606—1635.
(1-ső felesége Beregszászi Lantos Sófia. 2-ik felesége Somodi Anna.)

I. András † 1663.	I. Ferencz † 1630. (Gomba Zsófia.)	II. György 1624—1675 (Győri Zsuzsánna. Horváth Judith.)	Mihály deák I. 1645. (Debreczeni Anna)
			II. Ferencz †
Anna (Baxy István.)	III. Ferencz szül. 1627, lefejeztetett 1671 április 30. Pozsonyban. (Máriássy Anna.)	II.András † III.György IV.Ferencz. él még 1693-ban. (Nadányi Mária.)	
	I. Zsigmond szül. 1665 körül. (Várady Mária.)	Mária 1718. (Mokcsay István.)	Éva Anna (Veres Endre.)

András, István, Mária, Mihály, György, Ferencz, Anna.

KOMÁROMY ANDRÁS.

[1] «Én Rákóczi György adam tuttára mindeneknek, vöttem öregbik Bónis György uramtól hat száz tallért, úgy hogy Bónis György uramnak és utánna valóknak, az jövendő szüretre tartozom megadni ugyan tallérul, kit ha meg nem adhatnék ő is szőlőiből, melyek az én jószágomban vadnak, dézsmát ne tartozzék adni az után is, valamig az megnevezett hatszáz tallért ugyan tallérul meg nem adom neki és utánna valóknak. Patak 29. Xbris Anno 1628. G. Rákóczi mp.» (p. h.) *Országos levéltár. Mokcsay irományok.*

[2] Országos levéltár. Mokcsay irományok.

AZ ORSZÁGOS LEVÉLTÁRBAN ŐRZÖTT VAGY FÖLJEGYZETT NEMESI OKLEVELEKNEK JEGYZÉKE.

(A magyar és erdélyi udvari kanczellária felállításáig.)

Tizenegyedik közlemény.[1]

SZEGEDI alias CSAPÓ. 1640. *Gyfvári kpt. 19. L. Reg. 201.*

SZEGEDI alias RÁCZ. 1665. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Böszörményi. 254.*

SZEGEDI alias TIKMONYAS. 1628. *Kmnostori conv. Prot. Q. 34.*

SZEGEDI de Borosjenő. 1618. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 70.*

SZEGEDI de Borosjenő alias SZABÓ. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 12.*

SZEGEDI de Gyulafehérvár. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 88.*

SZEGEDI de Kozolya alias MARIS. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 103.*

SZEGEDI de Váradja. 1623. *Kmnostori conv. Arm. Diversae.*

SZEGEDI SZÍGYÁRTÓ lásd SZÍGYÁRTÓ SZEGEDI.

SZEGHALMI de Nagyfalu alias CSIZMADIA. 1626. *Gyfvári kpt. 12. L. Reg. 38.*

SZEGHI. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 400.*

SZEGŐ. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*

SZÉKELY. 1547. *Egri kpt. V. Könyv. 48.*

SZÉKELY. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 73.*

SZÉKELY. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 72.*

SZÉKELY. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 143.*

SZÉKELY. 1610. *Nagyváradi kpt. lt. Donat. 5.*

SZÉKELY. 1610. *Gyfvári kpt. Prot. Barsi. 14.*

SZÉKELY. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*

SZÉKELY. 1621. *Erd. főkormszék. Docum. Product. J. 23.*

SZÉKELY. 1621. *Gyfvári kpt. Prot. Franc. Nagyszebeni. 127.*

SZÉKELY. 1621. *Kmnostori conv. Prot. Horváth 84.*

SZÉKELY. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*

SZÉKELY. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 570.*

SZÉKELY. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 580.*

SZÉKELY. 1664. *Erd. főkormszék. 1806 : 5350.*

SZÉKELY alias PÁKAI. 1664. *Erd. főkormszék. 1806: 5350.*

SZÉKELY alias SÁRVÁRI. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 577.*

SZÉKELY de Abrugy. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 363.*

SZÉKELY de Ákosfalva. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 412.*

SZÉKELY de Almás alias JÁNOS. 1590. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591 : 44.*

SZÉKELY de Bágyon alias KÚN. 1589. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 411.*

SZÉKELY de Baróth alias KESERŰ. 1576. *Gyfvári kpt. Cent. LL. 86.*

SZÉKELY de Békáseőssi. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 74.*

SZÉKELY de Bihar. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 358. 359.*

SZÉKELY de Bodosi. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 587.*

SZÉKELY de Dálnok. 1616. *Kmnostori conv. Arm. S. 47.*

SZÉKI de Dés. 1652. *Kmnostori conv. Prot. Q. 148.*

SZÉKI de Désfalva. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 158.*

SZÉKELY de Dombó. 1684. *Erd. főkormszék. Docum. Product. J. 14.*

SZÉKELY de Enyed. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 263.*

SZÉKELY de Gavdinháza. 1604. *NRA. fasc. 1884. N° 23.*

SZÉKELY de Gyulafehérvár. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi II. 113.*

SZÉKELY de Ikafalva alias BECZŐ. 1591. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591 : 283.*

SZÉKELY de Katona. 1661. *Kmnostori conv. Prot. O. I. 189.*

SZÉKELY de Kibed. 1588. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 178.*

SZÉKELY de Kölpény. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 570.*

SZÉKELY de Losád. 1670. *Gyfvári kpt. Cent. Hh. 94.*

SZÉKELY de Magyarújlak. 1676. *Kmnostori conv. Prot. O. I. 130.*

SZÉKELY de Malomfalva. 1569. *Kmnostori conv. L. Regius Anni 1570 : 75.*

SZÉKELY de Markosfalva. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 227.*

SZÉKELY de Maroskoppánd. 1609. *Kmnostori conv. Prot. H. 13.*

SZÉKELY de Mogyoró. 1569. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1570 : 131.*

SZÉKELY de Óthorda. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 78.*

SZÉKELY de Pálfalva alias NAGY. 1590. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591 : 21.*

SZÉKELY de Páva. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 198.*

SZÉKELY de Remethe. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 154.*

SZÉKELY de Sárd. 1620. *Gyfvári kpt. Arm. 27.*

SZÉKELY de Simánd. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 157.*

[1] L. Turul. 1883. 84, 142. l. 1884. 29, 68, 118, 158. l. 1885. 29, 73, 122. és 181. l.

Székely de Szék. 1673. *Kmnostori conv. Prot. O. I. 106.*

Székely de Szőkefalva. 1583. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 138.*

Székely de Thorda. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 22. Kmnostori conv. Prot. Post Rectificationem. 2. (82. fiók). Prot. VI. 2.*

Székely de Zabéd. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 570.*

Szekeres. 1687. *NRA. fasc. 1870. N° 33. NRA. fasc. 1872. N° 14.*

Szekeres de Magyarbelkény alias Sopronyi. 1641. *Gyfvári kpt. 20. L. Reg. 51.*

Szekeresi alias Balogh. 1642. *Gyfvári kpt. Prot. M. Siklósi. 134.*

Szekernyes alias Széki. 1652. *Gyfvári kpt. Prot. Georg. Csicsói. 35.*

Székesfejérvári. 1664. *Erd. főkormszék 1806: 5350.*

Széki. 1652. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 545.*

Széki alias Borbély. 1645. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 15.*

Széki alias Székernyés. 1652. *Gyfvári kpt. Prot. Georg. Csicsói. 35.*

Szekresi alias Eördögh. 1674. *Gyfvári kpt. Prot. Georg. Csicsói 627.*

Szelder. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 109.*

Szél de Diószegh. 1618. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 63.*

Szél de Nagyernye. 1569. *Kmnostori conv. L. Regius anni 1570: 75.*

Szél de Udvarhely alias Katona. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg 20.*

Szeles. 1611. *Gyfvári kpt. Prot. J. Debreczeni 359.*

Széles de Margita. 1652. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 685.*

Szellér. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

Széllyes de Beta. 1639. *Gyfvári kpt. 19. L. Reg. 165.*

Szembiborcsi alias Skalics. 1689. *Somogy megye ltban.*

Szemley. 1597. *NRA. 1797 — 1.*

Szénási. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 160.*

Szénási. 1618. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 74.*

Szénási de Kolosvár. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 303.*

Szénási de Tótkutas. 1608. *Gyfvári kpt 5. L. Reg. 89.*

Szendi. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*

Szendrőy. 1573. *NRA. 33 — 30.*

Szencsel de Veresegyháza. 1655. *Kmnostori conv. Prot. O. I. 132.*

Szennyes de Bölön alias Kisgyörgy. 1646. *Gyfvári kpt. 21. L. Reg. 187.*

Szennyesi. 1645. *Kmnostori conv. Prot. R. II. 76.*

Szent-Andrási. 1589. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 464.*

Szente de Bolgárfalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 620.*

Szentes. 1633. *Gyfvári kpt. Prot. M. Barsi 92.*

Szentes de Amadéfalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

Szentes de Kisbaczon. 1671. *Erd. főkormszék. 1807: 5755.*

Szentesi. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 148.*

Szentesi. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*

Szentesi de Várad. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 215.*

Szentgyörgyi. 1634. *Kmnostori conv. Arm. S. 56.*

Szentgyörgyi. 1686. *L. Reg. Arm. I. 102.*

Szentgyörgyi de Székelykocsárd. 1668. *Gyfvári kpt. Arm. 39, 50.*

Szentlászlói. 1431. *Gyfvári kpt. Misc. Cista. III. fasc. III. 30.*

Szentkereszty. 1660. *Szepesi kpt.*

Szentkirályi. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 95.*

Szentkirályi de Kassa. 1624. *Gyfvári kpt. 12. L. Reg. 18.*

Szentiványi. 1590. *Erd. főkormszék. 1804: 122.*

Szentiványi alias Páljános. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 150.*

Szentpáli de Homoród Szent-Pál alias Német. 1609. 1627. *Gyfvári kpt. Cent. FF. 22, 23.*

Szentpéteri. 1622. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 19.*

Szentpéteri. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*

Szentpéteri alias Szőcs. 1664. *Erd. főkormszék. 1806: 5350.*

Szenttamási alias Hajdú. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 582.*

Szép. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*

Szép de Baksafalva. 1629. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 84.*

Szép de Bibarczfalva. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 287.*

Szép de Bihar. 1630. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 67.*

Szép de Óthorda alias Moldovai. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 215.*

Szép de Sóváradja. 1614. *Gyfvári kpt. 7. L. Reg. 131.*

Szép de Torda. 1577. *Kmnostori conv. Prot. Petr. Rákosi. 413.*

Szepesy de Bethlenfalva. 1456. *NRA. 828 — 3.*

Széplaki. 1610. *Gyfvári kpt. Prot. Barsi. 14.*

Szépmezei. 1621. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 13.*

Szerafin de Széplak. 1560. *NRA. 721 — 55.*

Szerecseny. 1664. *Erd. főkormszék. 1806: 5350.*

Szerecseny (Saracenus) alias Deák. 1649. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Bárdi. I. 185.*

Szerecseny de Borzas. 1630. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 121.*

Szereday de Szereda. 1571 — 1576. *Gyfvári kpt. Szereday letét.*

Szeredi alias Balog. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*

Szerémi. 1610. *Gyfvári kpt. Prot. Barsi 14.*

Szerémi. 1635. *Nógrád megye ltban.*

Szeretvai. 1629. *Gyfvári kpt. Prot. A. Barkai 158.*

Szigethi de Kolosvár. 1669. *Kmnostori conv. Prot. Balth. Rákosi. 125.*

Szigethi Nagy lásd Nagy Szigethi.

Szíjgyártó de Borosjenő. 1646. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 41.*

Szígyártó de Debreczen. 1569. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1570 : 130.*

Szígyártó de Debreczen alias Borbély. 1630. *Kmnostori conv. Prot. O. II. 58.*

Szígyártó de Marosvásárhely alias Kónya Simai. 1612. *Gyfvári kpt. Prot. J. Debreczeni. 412.*

Szígyártó de Nagytúr. 1550. *Kmnostori conv. Arm. S. 15.*

Szígyártó Szeghedi. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*

Szikszai. 1568. *Kmnostori conv. Arm. S. 19.*

Szikszai. 1581. *Gyfvári kpt. L. Reg. Christophori Báthory 58.*

Szikszai. 1636. *Kmnostori conv. Prot. M. 120.*

Szikszai. 1655. *Gyfvári kpt. Cista Gömör. fasc. Gyergyó. 9.*

Szikszai. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 686.*

Szikszai de Felfalu. 1589. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 568. Divers. Cista II. fasc. 5. N° 49.*

Szikszai de Sárospatak. 1667. *Gyfvári kpt. Prot. Gabr. Nagy II. 201.*

Szikszai de Várad. 1645. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 16.*

Szilágyi. 1588. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 87.*

Szilágyi. 1590. *Erd. főkormszék. 1804 : 122.*

Szilágyi. 1592. *NRA. 946 — 19.*

Szilágyi. 1606. *Gyfvári kpt. 3. L. Reg. 29.*

Szilágyi. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*

Szilágyi (Czilágy). 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*

Szilágyi. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*

Szilágyi. 1614. *Gyfvári kpt. 7. L. Reg. 250.*

Szilágyi. 1617. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 224.*

Szilágyi. 1620. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 149.*

Szilágyi. 1623. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Bárdi. I. 252.*

Szilágyi. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*

Szilágyi. 1633. *Gyfvári kpt. Arm. 62.*

Szilágyi. 1645. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 26.*

Szilágyi. 1650. *Kmnostori conv. Prot. IIIII. ad finem.*

Szilágyi. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 151.*

Szilágyi. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 684.*

Szilágyi. 1686. *L. Reg. Arm. I. pag. 90.*

Szilágyi alias Borbély. 1664. *Erd. főkormszék. 1806 : 5350.*

Szilágyi alias Kis. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 576.*

Szilágyi alias Nagy. 1613. *Kmnostori conv. Arm. D. 9.*

Szilágyi alias Pap. 1683. *Gyfvári kpt. Cista I. Hunyad. Fasc. V. 49.*

Szilágyi de Dés. 1569. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1570 : 143.*

Szilágyi de Cseh. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 216.*

Szilágyi de Egerbegy. 1628. *Kmnostori conv. Prot. P. 14.*

Szilágyi de Enyed. 1606. *Gyfvári kpt. 3. L. Reg. 49.*

Szilágyi de Gerend. 1617. *Kmnostori conv. Prot. G. 42.*

Szilágyi de Gyulafehérvár. 1648. *Kmnostori conv. Arm. K. 46.*

Szilágyi de Gyulafehérvár. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi II. 113.*

Szilágyi de Jeneő. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 251.*

Szilágyi de Páczafalva. 1678. *Erd. főkormszék. 1841 : 4399.*

Szilágyi de Rákos alias Varga. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 171.*

Szilágyi de Ráthon alias Balási. 1630. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 14.*

Szilágyi de Somosd. 1633. *Gyfvári kpt. 17. L. Reg. 75. (Elveszett.)*

Szilágyi de Széplak. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 419. Cent. Fi. 37.*

Szilágyi de Szikszó. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 426.*

Szilágyi de Tarpa. 1657. *Gyfvári kpt. Arm. 10.*

Szilágyi de Várad alias Szabó. 1645. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 17.*

Szilágyi de Várad. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 269.*

Szilasi. 1625. *Kmnostori conv. Arm. S. 16.*

Szilléndeki. 1664. *Erd. főkormszék. 1806 : 5350.*

Szily. 1626. *Král bécsi czímerfestő birtokában.*

Szily. 1629. *Veszprém megye ltban.*

Szilvás. 1651. *Egri kpt. III. Könyv. 157.*

Szilvási de Ilyefalva. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 22.*

Szima de Zacsal. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 172.*

Szina. 1663. *Kmnostori conv. Arm. Z. 2.*

Szindi alias Balog. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*

Szindi de Vécs alias Albertffi. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 161.*

Szirma de Sajószentpéter alias Magos. 1578. *NRA. 946 — 15.*

Szirmai. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 115.*

Szíszeky. 1583. *Egri kpt. III. Könyv. 626.*

Szitha de Várad. 1584. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 267.*

Szkőrei. 1643. *Gyfvári kpt. 20. L. Reg. 177.*

Szlaniczky alias Brnulla. 1681. *Árva megye ltban.*

Szlatínyi. 1659. *Táblai osztály. Actus Solemnes 382.*

Szmolka. 1687. *L. Reg. Arm. I. 103.*

Szobi Szalay. 1686. *L. Reg. Arm. I. 97.*

Szoboszlai. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*

Szoboszlai. 1652. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 582.*

Szogyó de Galambod. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 570.*

Szokoly de Uraj. 1618. *Erd. főkormszék. 1836 : 6866.*

Szolnoki alias Lakatos. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 250.*

Szombat de Belényes. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 70.*

Szombathi de Kozmafalva. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 180.*

Szompoly de Eős. 1589. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 463.*

Szora de Kistolmács. 1646. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 30.*

Szotyori. 1682. *Gyfvári kpt. Misc. Cista. II. fasc. VII. 62. — Cista Arm. 72. — Prot. Franc. Szotyori 78.*

Szőcs. 1590. *Erd. főkormszék. 1804 : 122.*

Szőcs. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 148.*

Szőcs. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 116.*

Szőcs. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*

Szőcs. 1611. *Erd. főkormszék. 1803 : 1780.*

Szőcs. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 47.*

Szőcs. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*

Szőcs. 1633. *Kmnostori conv. Prot. Q. 2.*

Szőcs alias Fejérdi. 1618. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 40.*

Szőcs alias Hunyadi. 1664. *Erd. főkormszék. 1806 : 5350.*

Szőcs alias Kis. 1652. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 62.*

Szőcs alias Kristóf. 1667. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Böszörményi. 403.*

Szőcs alias Segesdi. 1664. *Erd. főkormszék. 1806 : 5350.*

Szőcs alias Szentpéteri. 1664. *Erd. főkormszék. 1806 : 5350.*

Szőcs alias Toth. 1664. *Erd. főkormszék. 1806 : 5350.*

Szőcs de Belényes alias Farkas. 1647. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 53.*

Szőcs de Bihar alias Kathi. 1646. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 27.*

Szőcs de Borosjenő. 1616. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 189.*

Szőcs de Borosjenő. 1620. *Gyfvári kpt. 9. L. Reg. 62. (Elveszett.)*

Szőcs de Borosjenő. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 7.*

Szőcs de Butyácza. 1667. *Erd. főkormszék. 1847 : 9414.*

Szőcs de Dánfalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

Szőcs de Debreczen. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 124.*

Szőcs de Dés. 1631. *Kmnostori conv Prot. R. II. 19.*

Szőcs (Pellio) de Enyed. 1580. *Gyfvári kpt. Cent. D. 93.*

Szőcs de Enyed alias Gellyén. 1633. *Gyfvári kpt. Prot. M. Siklósi. 8. Kmnostori conv. Prot. Q. 153.*

Szőcs de Eölyved. 1645. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 19.*

Szőcs de Felsőcsernátony. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 578.*

Szőcs de Fogaras alias Christoph. 1667. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Böszörményi. 403.*

Szőcs de Frinkfalva. 1663. *Gyfvári kpt. Cent. GG. 25. Prot. Kastal. 1.*

Szőcs de Göncz. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 65.*

Szőcs de Gyulafehérvár. 1631. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 240.*

Szőcs de Gyulafehérvár alias Mészáros. 1649. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Bárdi. I. 284.*

Szőcs de Karánsebes. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 31.*

Szőcs de Kászonfelsőfalva. 1631. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 239.*

Szőcs de Kereki. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 585.*

Szőcs de Nagyalmás alias Hunyadi. 1652. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 54.*

Szőcs de Nagyernye. 1675. *Erd. főkormszék. 1804 : 2078.*

Szőcs de Nagy Győr. 1610. *Gyfvári kpt. Prot. M. Barsi. 32.*

Szőcs de Rettegh. 1590. *Erd. főkormszék. 1804 : 122.*

Szőcs de Sarkad. 1621. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 9.*

Szőcs de Szászváros. 1638. *Gyfvári kpt. 19. L. Reg. 52.*

Szőcs de Szeged. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 714.*

Szőcs de Szereda. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 11.*

Szőcs de Udvarhely alias Orbán. 1663. *Kmnostori conv. Arm. S. 61.*

Szőcs de Várad alias Lippai. 1631. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 237.*

Szőcs de Várad. 1645. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 25.*

Szőcs de Várad alias Boldis. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 274.*

Szőcs de Várad alias Konyári. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 182.*

Szőcs Bagosi. 1664. *Erd. főkormszék. 1806 : 5350.*

Szőcs Hátzoki de Ponor alias Borsos. 1674. 1675. 1678. *Gyfvári kpt. Cista I. Hunyad fasc. III. 24, 38, 39.*

Szőke. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*

Szőke. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*

Szőke. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 123.*

Szőke. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

Szőke de Gyula. 1614. *Gyfvári kpt. 7. L. Reg. 372.*

Szőke de Zágon. 1615. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 145.*

Szökelleő. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*

Szőllősi. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 163.*

Szőllősi. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 246.*

Szőllősi de Jenő. 1630. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 137.*

Szőllősi de Szigeth. 1570. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1570 : 263.*

Szörényi (Zereni). 1590. *Erd. főkormszék. 1804 : 122.*

Szőrös. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*

Szőrös de Borosmegyer. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 133.*

Szőrös de Kolosvár. 1647. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 58.*

Szövér de Gyergyóalfalu. 1627. *Gyfvári kpt. 12. L. Reg. 74.*

Sztán de Borosjenő. 1676. *Gyfvári kpt. Arm. 57. és Prot. Franc. Szotyori II. 164.*

Sztanissza de Lugos. 1593. *Kmnostori conv. Arm. Z. 6.*

Sztója de Csüged. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 80.*

Sztoján. 1659. *Erd. főkormszék. 1797 : 4383. NRA. 1736—38.*

Sztoján de Drágavilmány. 1658. *Kmnostori conv. Arm. B. 42.*

Sztojka. 1652. *Gyfvári kpt. Cista I. Hunyad fasc. I. 21. Kmnostori conv. Arm. S. 55.*

Sztojka alias Boér de Alsó-Venicze. 1664. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 788.*

Sztojka de Bács. 1652. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 627.*

Sztojka de Venicze. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 143.*

Sztraka. 1657. *Liptó megye ltban.*

Sztríska. 1670. *Szepes kpt.*

Sztrezeniczki. 1627. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 24.*

Szurkos de Nemesbessenyő. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 246.*

Szuszin de Hollómező. 1676. *Kmnostori conv. Arm. S. 6. Prot. Petr. Rákosi. 368. Erd. főkormszék. 1797 : 4382.*

Közli: Tagányi Károly.

KÖNYVISMERTETÉS.

J. Siebmachers grosses und allgemeines Wappenbuch etc. **Der Siebenbürger Adel,** *bearbeitet von* **Constantin** von **Reichenau** *k. k. Hauptmann a. D. Lieferung: 230 oder Band IV, 12. Heft 1. Nürnberg 1884. etc.*

A nagy Siebmacher-féle vállalatnak egyik része, a mai közjogi viszonyoknak éppen meg nem felelően, Erdély nemességét volt hivatva magába foglalni; s az idézett czím alatt meg is jelent a munka első füzete, mely — ha jól értesültünk — egyszersmind az utolsó is. Pedig az eredeti tervezet igen széles keretűnek tüntette fel a megjelenendő munkát. A terv szerint a gyűjtemény magába foglalta volna Erdély czímerének fejlődését első nyomaitól kezdve, a nemzeti fejedelmekét úgy, mint azokat a megjelent első füzet tartalmazza; aztán következtek volna a vajdák, a székely ispánok, a gubernatorok, a legmagasabb tisztviselők, a szász nemzeti grófok, az erdélyi grófok, bárók, a köznemesség, a püspökök, megyék, városok, mezővárosok czímerei s végül az egész kiegészítéseül az erdélyi polgári czímerek összeállítására került volna a sor. Ez volt az eredeti terv.

Hogy a szerző ily mennyiségű anyagot volt képes összegyűjteni, a mit az első füzetben is látunk, az mindenesetre szorgalmát bizonyítja; az anyagnak csoportosítása is jó; a rajzok pontosak, a technikai kiállítás, bár nem első rangú, de megfelel teljesen a híres nürnbergi Bauer és Raspe czég eddigi kiadványainak.

Ennyit a műről s a czímer-táblákról általában. Térjünk át a részletekre.

Mindeneklőtt kellemetlenül érint az, hogy az anyag kiválasztása, vagy inkább jobban mondva, annak «adaptálása» nem úgy, nem oly módon történt, miként azt mai napság a szaktudomány és irodalom jogosan megköveteli. A szóban forgó munka czímertani mű, része Európa legnagyobb czímertani vállalatai egyikének; s a szerző mégis összehord abba nummismatikát, sphragistikát s még sok mást, a heraldika kárára. Jó szerencse, hogy legalább a sírkövek hiányzanak az egyvelegből.

Hogy ha hasonló eljárással oly munkáknál találkozunk, melyek évtizedekkel ez előtt láttak napvilágot, ez más, teljesen érthető dolog. Azóta a heraldika haladt; különösen pedig egészen exclusiv álláspontra helyezkedett, melynek megóvására minden körülmények közt törekedni kell s kivált óvakodni, hogy más tudomány területére ne lépjen.

Kölcsönös kiegészítés és kisegítés czéljából a heraldikának sokszor szabad, sőt kell is más tudományhoz fordulnia; de az ekkor nyert anyagot alkalmaznia kell a czímertan czéljaihoz. Különösen ezt kell tenni a szóban forgó nagy vállalatnál, mely első sorban csakis a czímertannak akar szolgálni. Sajnos, hogy e szabály szigorú megtartására még most sem ügyelnek eléggé, még a külföldön sem; bár egyre jobb lesz e tekintetben is a helyzet.

Reichenau *czímertábláin* találunk czímereket, tallérokat, aranyokat, pecséteket, garasokat, aztán megint czímereket, majd ismét pecsét-másolatokat össze-vissza, egymással összekeverve. Némelyik táblán meg éppen a nummismatikai dolgok vannak túlsúlyban, úgy hogy, ha nem állana előttünk a munka czíme, azt hinnők, éremtani publicatióval van dolgunk.

Senki sem tagadhatja s nincs is szándékában senkinek tagadni, hogy mindezek a pénzek és érmek a heraldikára nézve igen értékesek; de ha heraldikai czélokat tartunk szemünk előtt, az érmekből és pénzekből csak azok tisztán heraldikai részére fogunk tekintettel lenni, az egészből csak erre fogunk szorítkozni, s ha szükséges, csak ezt fogjuk reprodukálni. A heraldikának mint tudománynak jogai és kötelességei megengedik, sőt szükségképen megkövetelik az ily eljárást. A többit, a mi ide nem tartozik, el kell hagyni, mert nem ide, hanem egészen más szakba vág, más tudományt illet.

Ugyanez áll nagyjában a pecsétekre nézve is. E téren különben a heraldikusnak még sokkal több szabadsága van, mint a heraldika többi forrásaival szemben. Legtöbbször czímeres pecsétekkel levén az embernek dolga, soknál a heraldika és sphragistika fogalma tökéletesen egygyé lett, úgy hogy némelyek szoros kötelességöknek tartják a heraldikai munkálataiknál szükséges pecséteket úgy a hogy vannak mindenestől híven visszaadni, holott voltaképen czé-

luknak eléggé megfelelne, ha csupán a pecsét czímer-képére terjeszkednének ki. Ez hiba a heraldika szempontjából és indokolatlan beavatkozás egy más, bár rokon tudomány köreibe. A pecsét köriratának leirása vagy kezdőbetűinek lenyomtatása a sphragistikus kötelessége; a czímertannal foglalkozóra nézve elég, ha a pecsétet csak mint forrást idézi a tulajdonos nevével és az évszámmal együtt, mint állításait támogató adatot. Ez — bár látszólag egy az eredmény — a mű jellegére nézve nem közömbös dolog; s ellenkező eljárás képes egy heraldikai munkát czímertani jellegétől teljesen megfosztani.

Általában a heraldikusnak és sphragistikusnak kötelességei és jogai nem azonosak, sőt néha egymástól igen különbözők, annak daczára, vagy talán éppen azért, mert egymás kiegészítésére s kölcsönös kisegítésére hivatvák. Elég röviden arra utalni, hogy pecséttani munkában a pecséteket a lehető legnagyobb hűséggel kell visszaadni, oly állapotban, oly hiányokkal, a mint azok előttünk állanak. Csak úgy felel meg a publicatio a jogos kívánalmaknak, ha a rajz az eredetinek minden repedését, minden töredékét pontosan feltünteti; hiányos részeket pontokkal kiegészíteni — kivéve talán a pecsét töredékes köriratát — nem szabad a sphragistikusnak; maradjon szorosan a látható igazság mellett, mert ha a képzeletet hívja segítségül, ez könnyen hamis nyomra vezetheti, a mint ez már nem egyszer megtörtént.

Ha ellenben a heraldikai kutatások feladatát tekintjük, azt tapasztaljuk, hogy a heraldikusnak éppen az a kötelessége, hogy segítségül hívjon minden lehető és képzelhető anyagot, s tapasztalás szülte combinatiókkal, sőt még phantázia segélyével is, iparkodjék az elébe tűzött feladatot olyképen megoldani, hogy egy czímer alkatrészeit gyakran három s több forrásból is összekeresvén, így alkossa meg egészet, csak ekkor határozza meg a teljes czímert s ekkor írja le. Csak a középkor számos czímerére kell hivatkoznunk, melyek ily szorgalmas összekeresés által váltak teljesekké. Hány czímer van, melyeknél a paizs-alakot valamely sírkőről, a sisak-díszt egy sisak-pecsétről, a paizstartókat valamely kapu fölötti czímeres faragványról, a czímer színezését pedig valamely legendából kellett összecombinálni.

Az elmondottakból kitünik, hogy a szóban forgó mű szerzőjének azon eljárását, hogy nummismatikai és sphragistikai anyagot a táblákon összehalmozott, éppen nem helyeselhetjük. A műben azonban akadunk oly dolgokra is, melyek még kellemetlenebbül érintenek s melyeket még határozottabban el kell itélnünk. S értjük ez alatt a szerző azon törekvését, hogy az erdélyi uralkodó családok valamennyijének sikerült — hitelesen-e, más kérdés — törzs-czímerét ábrázolnia. Ez az eljárás határozottan önkényes combinatiókon alapúl; s egyebet nem mondhatunk reá, mint hogy az a szerző túlzott buzgalmának kifolyása.

Így találjuk művében a Báthoryak törzsczímerét *1074-ből (!)*, még pedig a Zsigmond király alapította sárkányrend jelvényével körülövezve s hozzá még kerek paizson! A Székely, Bocskay családét (ez utóbbinál azt a bizonyos *ülő* oroszlányt); a Rákócziakét 1490-ből, Bethlenét 1300-ból, az Iktári Bethlenekét 1350-ből, a Rhédeyekét, Barcsayakét 1462-ből, Apaffyét 1285-ből, Keményét, Thökölyét stb.

Mit szóljunk az ily eljáráshoz? E kora időknek tulajdonított czímerekből egyetlenegy sincs oklevelileg vagy másképen igazolva; s azoknak valamennyijét a szerző phantaziája szülte.

Távol vagyunk attól, hogy e tekintetben a szerzőt szánt-szándékos tévútra vezetni akarással vádoljuk; kétségtelenül meg van arról még most is győződve, hogy combinatiói alapján megtalálta az említett családok helyes ősi törzsczímerét, a milyen ez valóban volt, de a milyent hiába keresett és nem is találhatott az emlékek közt. Az ily eljárást hasonló, komoly igényekkel fellépő műhöz nem illőnek fogja itélni mindenki.

A paizs, sisak és sisaktakaró alakjában a szerző mindig lépést iparkodik tartani a korral, melyből emlékeit meríti, bár kísérlete nem mindig sikerül.

S ez a törekvés általában helyes volna; de tekintetbe kell venni, hogy hasonló önkényes fölfödözések és ábrázolások által a szaktudomány éppenséggel semmit nem nyer, azokból hasznot nem húz, sőt azok bizonyos tekintetben károsakká is válhatnak. Az ilyen, kellő szakismerettel szerkesztett compositiók hasznosak lehetnek történeti meneteknél, tableaux-knál, szinházi jelmezeknél; de szigorúan tudományos szempontból az illető mű heraldikai értékének emelésére nem szolgálnak.

Számos apróságra terjeszkedhetnénk ki a szóban forgó műnél; így például, hogy a benne közölt Bocskay-czímerek közül, a mi a részleteket illeti, egyetlen egy sincs correct módon ábrázolva. Az is kétséges, valjon oroszlány volt-e a Rhédeyek törzs-czímerének alakja. Általában a Rhédey czímerkérdés még nincs annyira tisztázva, hogy itt bizonyosságra juthatnánk; beható kritikai munkának kell a végleges elhatározást megelőznie. Négy különböző Rhédey-czímert ismerünk; mind a négy hiteles emlékről van véve; s noha Rhédey Ferencz 1606-ban oroszlánynyal pecsétel, mégis a hattyút tartjuk a család ősi törzs-czímerének.

A Barcsayaknál a szerző körülbelül a következőket mondja: a családi értesítés ugyan a sisaktakaró színeit vörös kéknek mondja, de

minthogy a heraldika azon alapszabályával, hogy szín szín mellett és ércz ércz mellett nem lehet, e színezés ellenkezik, tehát másképp jelzem a színeket.

Erre csak azt jegyezzük meg, színt szín mellett akárhányszor látunk XV. és XVI. századból eredő magyar czímereken, s különösen a sisaktakarókon; példa reá az Ányos, Bárczay, Békássy, Soós stb. családok czímere. Azért mert valami a szigorú elméleti szabályoknak és fogalmaknak nem felel meg s így nem heraldikus dolog, nem szabad azt mindjárt tagadni s még kevésbbé, önkényesen a szabályoknak valami jobban megfelelővel helyettesíteni. Az ily eljárás a modern heraldikusok túlzó buzgalmának kifolyása, s épp oly káros a tudományra nézve, vagy tán még károsabb, mint a heraldika úgynevezett «orthodoxainak» beteges ragaszkodása a czímertani «czopfhoz». Mind a két rész túloz és szélsőségekben jár; az egyik minden nevetséges apróságot dogmává emel, a másik a dogmává lett szabályokat elveti, mint nevetséges apróságokat. S ez a túlzás mindkét oldalról mindaddig fog tartani, míg két dolog felől nem jövünk tisztába: mik a heraldikus jogai s mik kötelességei?

Hagyjuk ezt más alkalomra. Annyi áll, hogy a szerzőnek nagy szorgalmát és kitartását, melylyel a szóban forgó füzethez annyi hasznos és nagy részt még ismeretlen anyagot összehordott, készségesen elismerjük; az első füzet tartalmát képező állami, országos és nemzetségi czímerek összeállításával dícséretre méltó dolgot cselekedett s nagy szakismeretet árult el. S a föntebbi sorokban kifejtett nézeteink daczára is csak sajnálnunk lehet, hogy a szerző műve folytatásától elállott. ARGUS.

Dürer Albert származása.* Az orsz. régészeti és embertani társulat egy új kiadványnak sorozatát kezdte meg; kiadta egy díszes kötetben első évkönyvét, mely magában foglalja a társulat fenállása első hat évének rövid történetét s e társulat által a mult nyáron hirdetett országos régészeti közgyűlés alkalmával felolvasott értekezéseket. Ez értekezések között van egy, mely minket közelebbről érdekel; s ez *Dr. Szendrei János*-nak Dürer Albert származásáról és művészetéről szóló dolgozata, melyhez *Haán Lajos*, ki a Dürer-kérdést pár évvel ezelőtt kiadott kis füzetével egészen új irányba terelte, nehány igen érdekes megjegyzést és felvilágosítást csatolt.

Dürer származásának kérdése minket is közelről illet; s volt is alkalmunk egyszer (Turul 1883. 152. l.) arról röviden szólani. Érdekesnek tartjuk ennél fogva a most megjelent Évkönyv alkalmából az említett két előadás nyomán a kérdés jelen állapotát olvasóinkkal röviden megismertetni.

Hogy Dürer Albert családja Magyarországból szakadt Nürnbergbe, az régóta ismert és kétségtelen dolog. Világosan mondja a művész 1524-ben írott naplójában, hogy atyja Magyarországon született, nem messze Gyula városától, nyolcz mérföldnyire Nagyváradtól egy *Eytas* nevű faluban. Atyja, az idősb Dürer Albert, aranyműves volt; bevándorolván Németországot, Nürnbergbe került, hol Holper aranyművesnek leányát nőül vevén, e házasságból tizennyolcz gyermeke született, köztük az ifj. Dürer Albert, kora legnagyobb művészeinek egyike. Dürer egyéb rokonai hazájukban maradtak; s volt köztük egy, kinek személye ránk nézve különösen érdekes s ez az öreg Dürer Albertnek *János* nevű testvére, ki az ifjabb Albert naplója szerint harmincz esztendeig nagyváradi plébános volt.

Mindenek előtt tehát a naplóban említett *Eytas* nevű falut kellett tisztába hozni. Haán Lajos fáradhatlan kutatásainak sikerült kimutatniok, hogy Gyulától nem messze csakugyan volt egy *Ajtós* nevű helység, mely utóbb a török időkben teljesen elpusztult. Kimutatta a helységnek nemcsak létezését, hanem megtalálva romjait, meghatározta helyét is. Hogy az *Eytas* név a magyar *Ajtós*-nak tökéletesen megfelel, bizonyítani is fölösleges. Így tehát Dürer (vagy miként a művész magát néha még világosabban *Thürer*-nek is írta) neve magyarúl *Ajtós*-nak, vagy *Ajtósi*-nak hangzanék.

Ily nevű család csakugyan létezett, és nevét csakugyan a Gyula melletti Ajtóstól vette. Békésmegyében 1508-ban fordulnak elő utóljára a család tagjai, Ajtós Péter, Mihály és Imre. Magyarországon 1564-ben kap ajtósi Ajtós Imre adományban egy nyitramegyei falut Forgách Ferencz nagyváradi püspöktől. Nem sokkal utóbb 1583-ban a család egy nőtagja említtetik, Ajtós Katalin, mint Rácz Péter vajda neje, szintén nyitramegyei birtokos. Ennyi adat kétségtelenül a család létezése mellett bizonyít; már most csak az a kérdés, ebből a családból származott-e művészünk?

Erre nézve egy kis útbaigazítással szolgál maga a művész, ki nagybátyjául János nagyváradi plébánost nevezi meg. Ily nevű plébános csakugyan volt ez időtájt Váradon. A Hazai Okmánytár V. 264. l. egy oklevél olvasható, melyben Dobokai Miklós 1461-ben Jánost a nagyváradi sz. kereszt egyház plébánosát ügyvédeül vallja. Miként ez különösen ebben az időben papoknál nem szokás, e János plébános származásának közelebbi megjelölése sincs kitéve; de különben idő és név csodálatosan megegyeznek s Dürer elbeszélésének igaz voltát kétségtelenül támogatják.

* Az orsz. régészeti és embertani társulat Évkönyve. 1879—1885. Budapest 1886.

Annyi tehát bizonyos, hogy Dürer családja a magyarországi Ajtósból ered; de egy még nincs kétségtelenül bebizonyítva, hogy családja csakugyan a magyarországi Ajtósokból való. Minden valószínűség mellette beszél; de hogy a conclusiót teljes bizonyossággal levonhassuk, arra nézve hiányzik még egy összekötő kapocs.

Haán Lajos, kinek e téren igen nagy, a külföldi Dürer-specialisták által is elismert érdemei vannak, valamint Szendrei János a meggyőződés hangján beszélnek róla; s állításuk bebizonyítására felhozzák a Dürer-ek czímerét is.

Ismeretes, hogy a Dürer-czímer a beszélő czímerek sorába tartozik; ábrázol pedig arany hármas halom fölött nyitott arany kaput. Ez mint beszélő czímer megfelelne a magyar Ajtósokénak is.

A florenczi Uffizi-képtárban őrzik az idősb Dürer Albertnek fia által 1490-ben festett arczképét. E festmény hátsó lapján látható a család gyönyörűen stilizált czímere, idősb Dürer nejének, Holper Borbálának czímerével együtt, mely zöld mezőben ugró kecskebakot ábrázol. A két czímert egy sisak borítja s rajta díszül két arany szárny között vörös ruhás kartalan szerecsen törzs, fején arany karimás hegyes vörös süveggel, nyakán arany hajtókával. Sisaktakaró: arany-vörös.

Haán Lajosnak minden esetre érdeme, hogy e czímert a kiadatlan arczképpel együtt közli.*

* Leírja már *Thausing*, Dürer. 2. Aufl. I. 44—45. l. De e czímer első sorban csak azt mutatja, a mi eddig is ismeretes volt, hogy t. i. Dürer czímere a nyitott kapu. Legfölebb az tűnik fel, hogy a művész által tizenkilencz éves korában festett kép czímerét még semmi esetre sem kaphatta a fiatal Dürer Albert, hanem hogy azt már atyja is viselte.

A czímer magyar eredetére a sisakdíszként alkalmazott szerecsen törzs, a heraldikában oly általános és gyakori alak, valamint az arany hármas halom, mely szintén a leggyakoribb formák egyike, éppen nem mutat. A mi a beszélő czímereknek Magyarországon kiváló divatját illeti, mit egyik értekező szintén a czímer magyar eredete melletti érvül hoz föl, az szintén nem bizonyít. Németországon ezeknek még nagyobb volt a divatja. Egyáltalában magyar jellegről a Zsigmond-korabeli czímereinknél, melyekről szóló armálisok, alig egy-kettő kivételével, mind külföldön keltek, szó még nem lehet. Valószínű, elismerjük, hogy Dürer atyja mint ötvös mester nem kapott czímert — bár kizárva a lehetőség nincsen, s hogy említett képén régi magyarországi czímere van feltűntetve; de mindaddig míg az ajtósi Ajtósoknak czímerét, s annak megegyezését a Dürer czímerrel kimutatni nem tudjuk, a Dürereknek a magyarországi Ajtósokkal való vérrokonságát s egy eredetét bebizonyítva nem látjuk, a nélkül hogy ezért a Dürereknek Ajtós faluból való eredete, a mi bebizonyított dolog, kétségbe volna vonható.

F. L.

VEGYES.

A sphragistika az országos kiállításon.

Elkésve bár, jóval az országos kiállítás után, látnak e sorok napvilágot, de azért azt hiszszük, nem múlta idejét e rövidke közlemény, mely arról ad számot, hogy a modern ipar termékei sorában a csarnokok útvesztője közt egy szerény kis pavillonban még azon tudományok egyike is képviselve volt, melyeknek művelését társulatunk tűzte zászlajára. Értjük ez alatt az árvai uradalom épületében ifj. Kubinyi Miklós által kiállított árvai pecsétgyűjteményt, melylyel kiállítója bebizonyította, hogy e disciplina szerencsés gyakorlati művelői közé tartozik.

E téren neve különben a pecséttan művelői előtt már eddig is ismeretes volt; ismeretessé tette pár évvel ezelőtt kiadott füzete: «Az árvai vár levéltárában őrzött pecsétgyűjtemény szám- és betűrendszerinti jegyzéke. Budapest, 1879. 31 l.» Sajnos azonban, hogy e füzet, bármenynyire tanulságos és érdekes, csak igen szűk körben s igen kevesek előtt ismeretes.

Sem idő, sem hely nem áll rendelkezésünkre, hogy a Kubinyi-féle pecsétgyűjtemény bő megbeszélésébe bocsájtkozzunk; csak néhány fő momentum megvilágítását és megmagyarázását tűzhetjük ki czélunkúl; bár szolgálnának e sorok arra, hogy e becses gyűjteményt idők folytán jobban és biztosabban lehessen értékesíteni.

Ez volt szándéka a gyűjtemény kiállítójának is, miként erre idézett füzete előszavában is czélozott. Másik czéljáról, melyet ugyanott vázolt röviden, szintén csak elismeréssel szólhatunk. Kubinyi ugyanis megjegyzi, hogy ha az ország levéltárosainak valamennyije, vagy legalább egy része, annyi fáradságot venne magának, hogy a gondjára bízott levéltárak iratainak függő vagy rányomott pecsétjeit jegyzékbe venné, vagy esetleg a pecsétek körvonalait papirra vetné, a szaktudomány végtelen sokat nyerhetne ez által.

Kubinyi e fáradságot tetézte azzal, hogy az általa kiállított s említett füzetében könnyebb

áttekintés czéljából szigorú korrendbe szedett és levéltári jelzéssel ellátott *czímeres pecséteknek* főbb vonalait egy külön füzetben híven az eredetihez, tollrajzokban összeállította.

Legrégibb és legelső czímerűl a sorozatban a *Kornitz*-család pecsétjét látjuk. A rajta előforduló czímer-alak a szemlélőt valóban kétségben hagyja; a szakember pedig kalmárjegynek (Handelszeichen) vagy házi jelvénynek (Hausmarke) tarthatná azt. — Legyen elég arról a következőket elmondanunk: A czímer-alak abban egy felfordított asztal, még pedig ezüst asztal vörös mezőben; a hozzátartozó sisak-dísz, mely itt hiányzik, azonban ugyanazon gyűjteményben a Kornitzi Sobek család 1601-iki czímeres pecsétjén látható, egy kinövő férfi-törzs, régi szláv öltözetben. levágott karokkal. Foszlányok: vörös-ezüst.

A Kornitz, Sobek, Guretzky családok — mint közös törzsből eredők — ugyanazt a czímert viselik, csakhogy a két utóbbinál az arany, a mi az elsőnél ezüst. A Sobek (Szobek-nek is írva néha) bárónak egy régibb czímerében az asztal egyenesen áll s rajta gyümölcs látható; a férfi alak levágott karjain pedig világosan kivehetők a vérnyomok. Ehhez a kartalan emberhez, valamint az asztalhoz is érdekes családi és czímer-rege fűződik.* Ezt a czímert megtaláljuk a szilézíai czímeres könyvekben is, jelesen a troppauiak III. kötetében 1486—1522. évekből. Ledebur «Adelslexikon der preussischen Monarchie» című művében (I. 464. l.) hibásan írja le a czímert.

A mi a családot illeti, Kornitzi Szobek Dávid Henrik birodalmi báró az 1655-iki törvények 119-ik szakaszában kapta a magyar indigenatust. A család különben ekkor már rég óta lakott Magyarországon s már a XVI. században részesült királyi adományokban.

A pecsétek sorozatában 6. sz. alatt egy *Szerdahelyi (de Serdahele) Dersffy*-ét látjuk 1574-ből. Ez ősrégi kihalt családnak czímerét e pecséten látjuk legelőször teljesen és helyesen ábrázolva, habár természetesen a színjelzést sajnosan nélkülöznünk kell. Paizs-alak: liliom; sisakdísz: kiemelkedő oroszlán felemelt első lábaival a paizs liliomát tartva. Az eddig közzétett Dersffy-czímereket mind meseszerűeknek kell nyilvánítanunk; ez az első hiteles ábrázolás. Egyébként, ha sikerülne az eredeti, ép, helyes Dersffy-czímert megismernünk, ezzel egy más kérdés megoldásához is közelebb jutnánk; s ez a Dersffy és a Petri Derss, hasonlóképen kihalt családoknak közös eredete, melyet több történetíró ismételve hangoztatott. A nélkül, hogy itt ennek fejtegetésébe bocsájtkoznám, csak azt említem föl, hogy a Petri Dersseknek a XV. századból való czímeres levelét a leleszi convent levéltárában őrzik; ezen azonban a család czímeréül kék mezőben két papagáj látható, tehát merőben különböző czímer-alak a Szerdahelyi Dersffy-ekétől.

A 11. számú egy *Homonnai Drugeth* pecsétje. Kevés kihalt családunk van, mely a legrégibb időktől kezdve egész elenyésztéig szakadatlan sorban oly gazdag czímer-repertoriumot tudna felmutatni, mint e kiváló, oly nagy szerepet játszott család. A XIV. századdal kezdődő sorozat egy szak-kiadványban nem sokára napvilágot látand. S mily gazdag e sorozat, kezdve a dr. Hampel József tagtársunk által ismertetett olaszországi Drugo sírkövektől, melyeken a család ősi czímere előfordúl, majd egy gyönyörű lovas pecsét, s végezve az újabb kor Drugeth-czímerein. Ez utóbbiak — hogy röviden érintsük a kérdést — a paizs felosztásában eltéréseket mutatnak. Hogy a színek azon XVII. századi czímerben, mely az ungvári congregatio albumába festve látható, eltérők azon Drugeth-czímerétől, melyet folyóíratunk (1885. 84. l.) közzétett, nem ront a dolgon, valamint az előjövő sisakdísz-változatok sem. Azt hisszük, kis utánajárással e kérdésnek is megtaláljuk pontos megfejtését. Mindenesetre nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy régibb időkben úgy a színeket, mint az ékítményeket gyakorta változtatták, még pedig szántszándékkal oly czélból, hogy az egyes vonalakat egymástól szembeszökőleg megkülönböztessék; sőt vannak esetek, mikor hasonló czélból magát a fő paizs-alakot is változás alá vetették.

A 14. sz. pecséten a következő czímer-alakot látjuk: alsókar egy félholdtól és hatágú csillagtól kisért görbe kardot tartva. Ezt az 1597. évből való pecsétet a leírás a *Meskó* családénak tünteti föl. Meg kell itt azonban jegyeznünk, hogy az nem a Felső-Kubinyi Meskóké; mert a családnak nemesi, valamint a Meskó altábornagy érdemeiért a század elején báróságra emelt, azóta kihalt ága* más czímerrel élt és él. Ugyancsak megint más czímer az, melyet a férfiágban kihalt Enyiczkei báró Meskók viseltek, miként ezt úgy Nagy Iván alapvető munkája, valamint egy emlékoszlop Perényben (Abaujmegye) föltünteti. Mindenesetre feltünő, hogy úgy a Felső-Kubinyi, mint az Enyiczkei Meskó családok, noha eredetük — ha jól tudjuk — közös törzsre vihető vissza, egymástól teljesen, még legkisebb részleteikben is eltérő czímerrel éltek. A mi azonban az árvai gyűjtemény Meskó pecsétjét illeti, az az egy bizonyos, hogy ennél valami tévedésnek kell lenni s hogy az éppen nem azé a családé, melyének mondatik.

* L. ezt a bécsi «Adler» heraldikai folyóiratban. Nr. 5, 1871. I. 50 l.

* Az altábornagy czímeres sírköve a kőszegi temetőben látható.

A 78. sz. pecsét egy *Thúryé*, mely két oszlopszerűen állított rákot (skorpiót?) tüntet föl, az elsőt ollójával lefelé. E címeren kívül még három teljesen különböző Thúry-címert ismerek, eredeti armálisok adataiból.

A 87. sz. alatt egy *Koháry* pecsétjét látjuk. Címer-alak: kardos oroszlány. Herczegségre emeltetésekor is megtartá a család előbbi czímerét. A színeket a budapesti egyetemi könyvtárban őrzött Marianus confraternitás 1723-iki albumába festett czímer mutatja.

A 89. számú egy *Karcsay* pecsétje 1605-ből. E czímert a Századok egy régibb füzete tévesen tulajdonította az Osgyáni Bakos családnak.

A 102. sz. egy *Péch-ujfalusi Péchy*-nek pecsétje 1606-ból. Czímer-alak a családnak ismeretes, repülésre kész hollója, melyet itt fönt jobbról egy balrafordult félhold, lent balról egy hatágú csillag kisér. A czímerben előjövő vörös gerenda itt hiányzik.

A 106-ik számú 1606-iki *Bánffy*-pecsét pajzsalakja sas, e kezdő betűkkel G. B. D. A. (Hihetőleg Georgius Bánffy De Alsó-Lindva.) Az Alsó-Lindvai Bánffyak czímerökben növő fajdot, a Losonczi Bánffyak növő griffet viselnek. Ezenfelül volt még egy Thallóczi Bánffy és egy Nagy-Mihályi Bánffy család; ezeknek czímeréről hiányzanak közelebbi adatok; de gyanítható, hogy az utóbbi kihalt család czímerében két seregély volt. Egyébként a kezdőbetűk leginkább az első helyen említett Bánffyakra utalnak s a czímer-alak — a sas — is legközelebb áll a fajdhoz; az eltérést könnyen a pecsétmetsző hibájául lehetvén felróni.

A 108. sz. alatti 1606-iki pecsét *Rákóczi Györgyé*. A teljes köriratú pecsét czímer-alakja: hajlott kar görbe kardot tartva. Eddig két különböző Rákóczi-családot és két egymástól teljesen elütő Rákóczi czímert ismerünk; mindkettőt közli Nagy Iván említett munkájában. Ezek egészen eltérők a most leírttól, melynek megoldását adatok hiányában máskorra kell halasztanunk.

A 130. sz. alatt egy *Mágocsy* pecsétjét látjuk 1607-ből. A jelenleg első ízben közzétett czímer Mágocsy Ferencz nagy szerepet játszott beregi főispáné, kinek pecsétjével ellátott íratok Ungmegye levéltárában is őriztetnek. A czímer felső részében látható három torony már most biztosan konstatálható; azonban még mindig kétséges, mit ábrázol az alsó részben levő három tárgy. Lehet három edény; azonban a fenmaradt pecsétek e része nincs tisztán kinyomva, s így bizton meg nem állapítható.

A 138. számú 1607-ből való pecsét *Bocatius János* eddig ismeretlen nejének czímerét ábrázolja. E kiváló férfiú czímerét az Ungarische Revue m. évi október-novemberi füzetében ismertettem úgy, a mint azt a mármaros-szigeti lycæum könyvtárában őrzött Liber amicorum című kéziratban találtam, a színek jelzése nélkül; később Sváby Frigyes tagtársunktól megkaptam a lőcsei városi levéltárban őrzött eredeti czímeres-levél hű másolatát, s így a híres férfiú czímerével minden tekintetben tisztában volnánk. Itt azonban nem Bocatius, hanem nejének czímerével van dolgunk, kinek neve és családja eddig úgy látszik ismeretlen, mert sem Nagy Iván, sem pedig a szorgalmas és lelkiismeretes Dr. Tóth nem említik. Most ismeretes levén a nő czímere, egy lépéssel közelebb jutunk a czélhoz, és reményünk van, hogy a heraldika segítségével ismét megfejthetünk egy eddig megoldatlan kérdést; a mint bizton hisszük, hogy a Dürer-kérdés eddig még kellőkép meg nem világított oldalára idővel szintén a heraldika segitségével fogunk fényt deríteni.

Bocatius nejének czímerében egy, két rózsával megrakott dült gerendát látunk, melyet kívülről egy lépő oroszlány kisér. Sisak-dísz: szarvak közt egy liliom. E czímer egészen megegyezik az Eperjesi Bels (Belsy vagy Belsiusnak is írva) családéval, melyet Bels János, Bocatius kortársa, 1557-iki armálissal kapott; ennek eredetije a szepesmegyei levéltárban van. Ha tehát Bocatius neje a saját és nem esetleg más pecsétjét használta, a mely körülményről a heraldikusnak soha sem szabad megfeledkeznie, úgy a heraldika segítségével nagy valószínűség szerint constatálni lehet, hogy a nagy diplomata Bocatiusnak neje Eperjesi Bels leány volt.

Ez utóbbi mellett a czímeren kívül még több körülmény is szól. Bocatius, ki czímerét később kapta, mint a Bels-ek, 1557 után, czímerébe felvétette a Bels-czímer liliomát mint sisakdíszt; ez akkoriban és később is igen szokásos eljárás volt, melylyel mintegy a házastársak egymáshoz való viszonyukat akarták jelképezni. Ez összeköttetés mellett szól az is, hogy Bocatius (ki 1549-ben született) és Bels kortársak voltak, mind a ketten diplomatiai küldetésekben vettek részt a törököknél; ugyanazon, később pedig szomszédos megyékben laktak; Bocatius, mielőtt Kassára került volna, Eperjesen tanárkodott, a Belsek pedig Sárosmegye családjai közé tartoztak. Szóval a czímeren kívül egyéb körülmények is valószínűvé teszik e házasságot.

A 151. sz. czímeres pecsét 1608-ból *Barkóczy*-énak mondatik; a czímer rajta három farkasfog. Ez semmi esetre sem lehet Barkóczy-czímer; ismét tévedés lehet a dologban, t. i. hogy a szóban forgó Barkóczy más pecsétnyomójával pecsételt.

A 180. sz. 1611-iki pecsét *Almási Pál* váczi püspöké. E püspök nem származott az ismeretes Zsadányi Almássy családból, hanem inkább a Hyro alias Almássy-akból való, kik 1593-ban kapták czímeröket; armálisukat az Abauj-Torna-

megyei levéltár őrzi. Általában eddig öt különböző származású és címerű Almássy családot ismerünk

A 197. sz. alatt egy oly pecsétet látunk, melynek tulajdonosa megnevezve nincs. Ez *Balásffy Tamás* címere, ki 1603-ban bosniai püspök, majd 1621-ben váczivá lett és 1634-ben máj. 10-én mint pécsi püspök és pozsonyi nagyprépost halt meg.*

A 208. alatti 1614-iki pecsét tulajdonosául egy *Alvinczy* van megnevezve. A czímer azonban, mely szigorúan véve alig tartható czímerképnek, semmi esetre sem a Borbereki Alvinczyaké; lehet, hogy más hasonnevű családé, minő Erdélyben több virágzott; de általában bajosan lehet az egészet czímernek tartani.

A 211. sz. 1614-iki pecsét egy *Várday*-é. Hogy a régi történelmünkben szerepet vitt Várday vagy Kis-Várday kihalt család czímere voltaképen ugyanaz, a mi a velök egy eredetü Somlyai Báthoryaké és Buthkayaké, rég óta ismeretes. E példány azonban a legelső szépen, élesen kinyomott Kis-Várday pecsét. A paizs-alak eredetileg három, a paizs bal széléből kinyúló ezüst keskeny ék, vörös mezőben. Várday Katalin azonban már három természetes alakú ezüst farkasfogat használt czímerül vörös mezőben; ez oly varians, melyet a Báthory és Buthkay czímereknél is gyakorta látunk. A «Trophæum domus Estorasianæ» szerint, melyet nagy megbízhatatlansága daczára sem lehet a heraldikusnak tökéletesen figyelmen kívül hagynia, a Kis-Várdayaknak joguk volt czímerüket a sárkányrend jelvényével is övezniök.

A 229. sz. alatt egy *Károlyi*-pecsét van közölve 1620-ból. Czímer-alak: hármas halmon egy repülésre kész sas, fölemelt jobb lábában szívet tartva. Ez a későbbi complikált Károlyi-czímernek eredeti legrégibb alkatrésze. Megjegyzendő, hogy a Károlyiakkal egy eredetű Csomaközyek, kiknek igen sok pecsétje található az Ibrányi család jenkei (Ungmegye) levéltárában, teljesen ugyanazt a czímert viselték, mint az imént leírt törzs-czímer. Sajátszerű, hogy az előbbiekkel szintén egy törzsből eredő Bagossyaknak czímere egészen más; úgy látszik, hogy ez utóbbiak czímere önkényes változtatásnak volt alávetve.

A 230-ik számú 1624-iki pecsét egy *Illavay*-é (helyesebben Illovay). A «Lászlóffy olim Laczkovich» család 1615-ben czímert kapván, később az Illovay nevet vette föl; czímerében pedig kék mezőben egy hármas halmon álló kétfarkú oroszlány van, mely fölemelt jobb első lábában három fehér rózsát tart; sisakdísz: az imént leírt oroszlány növő helyzetben. A czímer színeit az eredeti armálisból vettük.

Azt hiszem az elmondottak eléggé igazolják és bizonyítják az árvai pecsétgyűjtemény érdekes voltát, s mindenesetre bőven megérdemlik e pár sort, melyet egyes darabjainak ismertetésére szántunk.

CSERGHEŐ GÉZA.

* Történelmi Tár I. 206.

Adatok a Sulyok-család nemzedékrendéhez.

Nagy Iván «Magyarország családai» czímű nagy munkája X. kötetében a bekcsei és alsószopori Sulyok-családról írván, abban helyenként kételyét fejezi ki s adatait hiányosoknak mondja. Alulírt a Vásáros-Náményban lakó Eötvös Jenő úr szívességéből e család érdekes irattárát átvizsgálván, abban a többi iratok közt egy a Sulyok-családra vonatkozó nemzedékrendi összeállításra is akadt, mely több pontban eltér Nagy Iván érintett közleményétől s nem egy tekintetben képes azt kiegészíteni, mennyiben tartalmában kiterjeszkedik a Sulyok-család elágazására, érintvén a Kende, Csáholyi, Szentlőrinczy, Kun, Galambos, Barakonyi, Bánffy, Ujhelyi, Bay, Jászay, Bagossy, Darvay, Váradkay, Vér, Daróczy, Nagy, Balogh, Kerekes, Dombrády, Rosi, Megyery, Perneszy, Rhédey, Bethlen, Fráter, Lónyay, Tibay, Várady, Gyulaffy, Komlóssy, Pongrácz, Nagyiday, Jármy, Püspöky, Gyulay, Keviczky, Pogány, Bégányi, Ajtay, Perényi, Barkóczy, Balling, Horváth, Fornosy, Mező, Hunyady, Cserney, Kapy, Thoroczkay, Forgács, Macskásy és Osztróczy családokat.

Szerzője kiindulásúl azon Sulyok Istvánt veszi, ki Nagy Iván szerint 1552-ben halt meg s kinek neje Kende Klára volt; s nem emlékszik meg ennek hasonnevű atyjáról, kinek Nagy Iván szerint, 1470-ben enyingi Török Margit neje és ettől öt gyermeke, négy fia és egy leánya volt.

Kétségtelen, hogy ezen leszármazási adat is hiányos lehet; de a mennyiben sok amott nem érintett mellékcsaládokra vonatkozik, nem tartom azt fölöslegesnek e helyett közölni. A genealogiailag érdekes irat íme a következő:

Sulyok István, felesége Kende Klára, Kende Bán György leánya; ezeknek fia Sulyok *Ferencz*, ennek felesége Csáholyi Anna, kiktől származott másik Sulyok *István* és Kata, Kapy Sándorné; ezen Istvánnak volt két neje: első Szentlőrinczy Ilona, másik pedig Görgey Anna. Az első házasságból született ismét *István*, majd Balázs, János és Sára, ki osdolai Kun *István* nejévé lett; a második házasságból pedig született Ferencz, Sándor és György.

E *III. Sulyok István* neje volt Kun Anna, kitől született Péter, ki magtalan elhúnyt és három leánya, úgymint:

1. *Krisztina*, Vitéz Gáborné, kinek leánya Vitéz Borbála *Galambos Ferenczhez* ment nőül; ennek fia Galambos Gábor, ennek fiai Zsigmond és Miklós, kik 1710-ben utódok nélkül elhaltak.

2. *Borbála Barakonyi Ferenczné*, ennek leánya Klára *gróf Gyulay Ferenczné*, ennek fia gróf Gyulay

Ferencz tábornok, kinek neje gróf Bánffy Katalin, erdélyi kormányzó leánya.

3. *Kata*, *Újhelyi Jánosné*, kinek fia András, ennek ismét János, ennek András és László; leányai pedig Kata: Jászay Péterné, Julianna: Bay Istvánné.

Sulyok Balázs kihalt.

Sulyok János neje Bagossy Anna, kitől született *János* és György, és leánya Sulyok Ilona Darvay Ferenczné.

János neje Váradkai Erzsébet, ettől született Ferencz és István, és két leány: Borbála Megyery Ferenczné és Mária Perneszy Zsigmondné.

Sulyok Ferencz elvette nőül Daróczy Évát s születtek tőle László, János, Ferencz, Imre és József nevű öt fiu és két leány, úgymint: Krisztina, elsőben Nagy Józsefné, azután Dézsy Ádámné; Eva pedig Balogh Zsigmondné.

János neje Kerekes Mária, attól való gyermekei: Borbála: Dombrády Jánosné, Krisztina: Rosi Mihályné, Ferencz, Mária, János, Julia, Zsuzsána, Éva, Sándor.

Istvánnak fia Ferencz, ennek fiai: Sándor és Ferencz és egy leánya Sulyok Éva: Ványay Jánosné.

Borbálának Megyery Ferenczének fia Megyery János.

Máriának Perneszy Zsigmondnénak: Zsigmond, kihalt; leányai pedig Borbála és Mária.

Borbála nőül ment *Bay Ferenczhez*, ennek fia szintén Bay Ferencz, ennek ismét fiai: László, Ferencz és György, leánya pedig *Erzsébet Szuhay Gáspárné*, kinek leánya szintén Erzsébet ifju b. Patay Sámuel nejévé lőn.

Mária lett *Rhédey Istvánné*, ennek fia László és leánya Julianna. — Julianna lett *Bethlen Miklósné*, kinek fia gróf Bethlen József máramarosi főispán volt.

György fia kihalt.

Ilonának *Darvay Ferenczének* volt két fia: Ferencz és Miklós.

Ferenczek fiai: Ferencz ismét és Gábor, leányai pedig Eva: *Fráter Lászlóné*, kinek fia Fráter Sándor és leánya Klára *Lónyay Istvánné*; ettől született Lónyay László és leánya Kata, ki Diószeghy Samuné lett.

Miklós kihalt.

Sulyok Sára Kun Istvánné fia István, ennek leánya Ilona gróf Teleky Józsefné Erdélyben, leánya pedig *Ilona* gróf Bethlenné, kinek fia gróf Bethlen Mihály kihalt.

Sulyok Ferencz, holtig alispánja Szathmármegyének, magtalanúl elhúnyt.

Sulyok Sándor neje Tibay Erzsébet, ennek leánya Sulyok Borbála, elsőben Kende Andrásné, azután pedig Várady Jánosné. *Kende Andrástól* való gyermekei: Kende Zsigmond, Kende Sándor és Kende Éva Gyulaffy Györgyné; Várady Jónástól pedig: Várady Ferencz, Várady Klára, Ajtay Mihályné és Várady Mária Komlóssy Mihályné.

Kende Zsigmond fia Sándor, ennek István és Ferencz; leányai pedig: 1. Katalin, Lónyay Andrásné, 2. Pongráczné, 3. Újhelyi Ferenczné és 4. Nagyiday Samuné.

Kende Sándor leányai: 1. Éva Jármy Jánosné, kinek fia Jármy Gábor, leánya pedig ugyan Éva Püspöky Samuné. 2. *Borbála* Kércsy Jánosné, kinek férjét tolvajok megölték. 3. Mária Keviczky Lászlóné.

Kende Éva Gyulaffy Györgyné, gyermekei: Gyulaffy László és Mária Pogány Ádámné.

Lászlónak fiai: György, ki deficiált; és *Miklós*, leányai pedig Rhédey Ferenczné és Bégányi Lászlóné.

Máriának Pogány Ádámnak fia szintén Pogány Ádám.

*Várady Ferenczne*k fia, ugyancsak Várady Ferencz Kökényesden.

Várady Klárának Ajtay Mihálynénak fia Ajtay Sándor, ennek fiai Mihály, Sándor és László és leánya Borbála.

Várady Máriának Komlóssy Mihálynénak leánya Komlóssy Mária Domahidy Zsigmondné, ennek leánya Domahidy Mária báró *Perényi Zsigmond* nejévé lőn.

Sulyok György leányai: 1. Mária, elsőben *Vér Györgyné*, azután *Barkóczy* Zsigmondné; 2. Katalin Horváth Jánosné; 3. *Zsófia*, elsőben *Mező* Mártonné, azután Fornossy Lászlóné és 4. Sára: Cserney Istvánné.

Máriának *Vér Györgytől* való fiai: András és Mihály, leánya pedig Balling Lászlóné; Barkóczy Zsigmondtól való leánya Barkóczy Mária, Kende Mihály neje, kitől született Kende László, ennek gyermekei: 1. László jezsuita, 2. János, debreczeni lakos; 3. Mária Keresztes Lászlóné, 4. Éva Klobusiczky Lászlóné stb.

Katalinnak Horváth Jánostól való egy János nevű fia és Mária leánya; János elhalt, leánya pedig Kállay Ferenczhez ment nőül.

Zsófiának Mező Mártontól való két fia: Zsigmond és László. Fornossy Lászlótól pedig Imre és Krisztina. Imre kihalt, Krisztina pedig Hunyady István feleségévé lett, kitől született Hunyady László.

Sárának Cserney Istvántól pedig Cserney Pál.

Sulyok Katának (Sulyok Ferencz leányának) *Kapy* Sándortól volt három fia: Miklós, György és András. Miklós és György kihaltak. Kapy Andrásnak pedig volt két fia: György és Sándor s ugyanannyi leánya, t. i. Éva és Kata.

György leányai: 1. Borbála Toroczkay Istvánné, 2. Mária Gyulay Ferenczné, kinek fia Gyulay István, 3. Anna: Macskásy Boldizsárné.

Sándor leánya Kapy Kata Forgács Istvánné, ennek fia Forgács Ádám.

Éva apácza lett. Kata pedig Osztróczy Miklósné.

Közli: Lehoczky Tivadar.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi január hó 28-án Br. Radvánszky Béla elnöklete alatt választmányi ülést tartott. Elnök megnyitván az ülést, üdvözli a választmányi tagokat s bejelenti azon nagy veszteséget, mely Br. Nyáry Albertnek a f. év első napján történt halálával a társaságot érte. A választmány a veszteség fölött érzett fájdalmát a családdal részvétirat útján tolmácsolja. Az el-

hunyt nagyérdemű férfiúról folyóiratunk más helyén emlékezünk meg.

A felolvasásokra kerülvén a sor, titkár bemutatja *Dr. Wertner Mór*-nak «Adalékok a genealogia történetéhez» című nagy tanulmányokra valló terjedelmesebb dolgozatát, melynek közlését folyóiratunk jelen számával kezdjük meg.

Ezután *Dr. Szádeczky Lajos* vál. tag bemutat néhány címeres-levelet eredetijében, u. m. a Bánó, Chaply, Bikafalvi Máthé, Szigethi Litteráti és Uj családokét, melyekről alább adunk számot. A választmány ez alkalomból elhatározta, hogy az ily bemutatott vagy társulatunknak beküldött armálisok szövege lemásoltassék, a címer pedig körvonalaiban lerajzoltassék; s az így nyerendő másolatok a társaság irattárában őriztessenek.

Fejérpataky László vál. tag bemutatja a M. Nemz. Múzeum levéltárának galvanoplastikai úton készült pecsét-lenyomat gyűjteményét, mely idővel kiegészíttetvén, hivatva van sphragistikánknak becses és igen tanulságos kútforrását képezni. Ugyanő bemutatja Mikes Kelemen pecsétnyomójának lenyomatát, melynek eredetije Konstantinápolyban egy török szolgálatban levő katona-orvosnál van. A pecsétnyomó az akkori idő szokása szerint egy háromszögletes prizma, melynek két vége egy felfüggeszthető tartóba van erősítve, úgy hogy a prizma forgatható. Egyik felén Mikes címere van, másik oldalán török betűkkel e felírás: «ǯeneral Mikes, bašbuγ maǯarlejan» (azaz Mikes tábornok, a magyarok vezetője). Az érdekes emlékről Kunoss Ignácz Konstantinápolyban időző hazánkfia tudósította Dr. Réthy Lászlót, ki szíves volt ezt társulatunkkal közölni.

A folyó ügyekre kerülvén a sor, titkár bejelenti a következő tagajánlásokat: *Alapító tagúl: Gr. Károlyi Tibor* Budapesten 200 frtnyi alapítványnyal (ajánlja Br. Radvánszky Béla). *Pártoló tagokúl* (évi 10 frttal): *Helbig* szül. *Ányos Ida* Győrött, *Endrényi* testvérek könyvkereskedése Szegeden (ajánlja a titkár); *Br. Podmaniczky Gézáné* szül. Gr. Degenfeld Berta Kis-Kartalon (ajánlja Br. Radvánszky Béla). *Évdíjas tagokúl* (évi 5. frttal): A képviselőház könyvtára Budapesten, *Lisznyay Endre* Budapesten, *Hornyánszky Viktor* könyvkereskedése Budapesten (aj. a titkár); *Pósta Béla* Budapesten (aj. Dr. Szádeczky Lajos); *Palásthy Géza* S.-A.-Ujhelyen (aj. Kecskés Dezső). Az ajánlottak a társaság tagjaivá választattak.

A titkár ezután jelenti, hogy a mult évről szóló pénztári kimutatás az expeditio elkésése és a pénzek lassú befolyása miatt még nem készülhetett el; ennek következtében határozattá lőn, hogy az, a számadás vizsgáló bizottság jelentésével együtt, egy f. évi márczius hó elején tartandó rendkívüli vál. ülés elé terjesztessék.

Felolvastatott ezután a Nemzetségi Zsebkönyv előmunkálataira kiküldött bizottság jelentése, mely elfogadtatván elhatároztatott, hogy a Nemzetségi Zsebkönyvnek még a folyó évben megjelenendő első füzete azon főrendi családokat foglalja magában, melyek a magyar főrendi ház reformjának végrehajtásáról alkotott törvényczikkbe mint a főrendi házi tagságra örökös joggal bíró családok beczikkelyeztettek, megjegyeztetvén, hogy az indigéna családok közül csupán azok vétetnek föl, melyek Magyarországon birtokosok. Ehhez képest a bemutatott kérdőívek kinyomtatása és szétküldése elrendeltetett.

A titkár felolvassa a szepesmegyei történelmi társulatnak a választmányhoz intézett levelét, melyben társulatunk eddigi kiadványainak megküldését kéri. A választmány, bár méltányolja az új társulat működési irányát, még nem érzi magát azon helyzetben, hogy a kérést teljesítse.

Az évi nagygyűlés ideje f. évi október havára tűzetett; egyik tárgya pedig a *Deák Farkas* vál. tag által Br. Nyáry Albert fölött tartandó emlékbeszéd lesz.

A br. Nyáry Albert halála által megürült szerkesztő társ helyét a választmány nem látta szükségesnek betölteni és folyóiratunk további szerkesztését a titkárra bízta.

A jegyzőkönyv hitelesítésére Bánó József és Csontosi János vál. tagok kéretvén föl, az ülés véget ért.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság

f. évi márczius hó 6-án br. Radvánszky Béla elnöklete alatt az 1885. évi pénztári kimutatás és a számadás-vizsgáló bizottság jelentésének meghallgatása czéljából rendkívüli választmányi ülést tartott.

A kimutatás a következőkép tünteti föl a pénztár állapotát 1885. évi decz. 31-én:

Bevétel.

Pénztármaradvány 1884-ről	1076 frt	99 kr.
Értékpapirok kamatai	145 «	— «
Alapítványi kamatok	300 «	— «
Pártoló tagdíjak	1769 «	— «
Évdíjak	1060 «	— «
A Turul egyes füzeteinek eladásából	6 «	— «
Összes bevétel	4356 frt	99 kr.

Kiadás.

Személyi, irodai stb. költségek		758 frt	67 kr.
A folyóirat költségei:			
Nyomtatás	1123 frt 14 kr.		
Színnyomatok, metszetek stb.	490 « — «		
Expediálás	40 « 38 «		
Irói tiszteletdíjak, szerkesztés	671 « 50 «		
Összesen		2325 frt	2 kr.
Tőkesítés		381 »	58 «
A Nemzetségi Zsebkönyv költségeire takarékpénztárba téve		400 frt	— kr.
Összes kiadás		3865 frt	27 kr.
Készpénz maradvány		491 frt	72 kr.

A társaság vagyona.

Befizetett alapítványok és tőkésítés	2900 frt	— kr.
Aláírt alapítványok	5600 «	— «
A Nemzetségi Zsebkönyv költségeire félretéve	600 «	— «
Készpénz maradvány az 1885. év végével	491 «	72 «
Összes vagyon	9591 frt	72 kr.

E kimutatás felolvastatván, *Csontosi János* vál. tag mint a számvizsgáló bizottság előadója a következőkben terjeszté elő a bizottság jelentését:

Tisztelt Választmány!

A Magy. Herald. és Gen. Társaság 1885. évi nov. hó 26-án tartott vál. ülése által alulirottak az 1885. évi pénztári kezelés megvizsgálására és a pénztári állás kimutatására kiküldetvén, feladatunkat f. évi márczius hó 2-án teljesítettük, s a társulati pénztári könyvek minden egyes tételét átvizsgálván, az utalványokkal és egyéb mellékletekkel összehasonlítottuk.

A számadásokat hibátlanoknak, a kiadásokat az utalványokkal összehangzóknak s egyáltaljában a pénztári kezelést szabatosnak találtuk.

A pénztári állapot 1885. decz. 31-én

4356 frt 99 kr. bevételt
3865 frt 27 kr. kiadást

és így 491 frt 72 kr. pénztári maradványt mutatott.

Ha ehhez hozzáteszszük, hogy a társulat részben befizetett alapítványokból, részben pedig saját vagyonából 5%-ot jövedelmező papirjáradék kölcsön-kötvényekben 2900 frtot tőkésített, s hogy az aláírt de be nem fizetett alapítványi összegek, melyeknek kamatai pontosan fizettetnek, 5600 frtra rúgnak, valamint ide értve a társulat által a Nemzetségi Zsebkönyv költségeire takarékpénztárba tett 600 frtot, a társulat actualis vagyonát 1885. deczember 31-én *9591 frt 72 krra* tehetjük.

Megjegyezzük még, hogy a t. választmány által a mult évi tiszta pénztári maradvány hovafordításáról javaslat tételre utasíttatván, indítványozzuk, hogy a 491 frt 72 krnyi maradványból 200 forint a Nemzetségi Zsebkönyv költségeire szánt összeghez csatoltassék, 100 frt tőkésítessék, a többi pedig, azaz 191 frt 72 kr., a f. év számlájára vitessék át.

Mindezeknél fogva indítványozzuk, hogy a mélyen tisztelt elnökség Czanyuga József pénztárnok úr részére a szokásos évi fölmentést kiszolgáltatni méltóztassék.

Végül a titkár által említett napon tartott ülésünkben bemutatott 1886. évi költségvetés tételeit, melyek 4571 frt 72 kr. bevétellel szemben 3696 frt kiadást tüntetnek föl, meghallgatván és megvizsgálván, szerencsénk van az előirányzatot pártolólag a t. választmánynak ajánlani.

Budapesten 1886. márcz. 2-án.

Deák Farkas s. k. számvizsgáló. *Szinnyei József* s. k. számvizsgáló.

Csontosi János s. k.
számvizsgáló mint a bizottság előadója.

A számadás-vizsgáló bizottság jelentése elfogadtatván, a pénztárnoknak a szokásos évi felmentvény kiadása elhatároztatott, a számvizsgáló bizottság tagjainak pedig buzgó és fáradságos munkájukért köszönet szavaztatott.

Egyúttal a bizottság elnökének indítványára határczattá lőn, hogy az alapító tagok eddig be nem fizetett alapítványaik befizetésére vagy az alapszabályok 4. §-ában meghatározott kötelezvények kiállítására fognak fölkéretni.

Az 1885. évi pénztári maradvány hova fordítására nézve a számvizsgáló bizottság javaslata elfogadtatván, a titkár a folyó évi költségvetési előirányzat tételeit a következőkben terjeszté elő:

Bevétel.

1.	Készpénz maradvány 1885. év végével	491 frt	72 kr.
2.	Tagdíj-hátrálék az 1884—5. évekről 730 frt, ebből valószínűleg befolyik	300 «	— «
3.	A társaság tulajdonát képező 2900 frtnyi névértékű 5% papirjáradék kölcsön-kötvényeknek kamatja	145 «	— «
4.	5600 frtnyi aláírt, de be nem fizetett alapítványnak 5% kamatja	280 «	— «
5.	A társaság által 1886. elején tőkésített 100 frtnak 5% kamatja	5 «	— «
6.	186 pártoló tag tagdíja	1860 «	— «
7.	263 évdíjas tag tagdíja	1315 «	— «
8.	Év folytán várható tag-szaporulat, 10 pártoló és 15 évdíjas tag után	175 «	— «
	Összes bevétel	4571 frt	72 kr.

Kiadás.

1.	Tőkésítés az 1885. évi maradványból	100 frt	— kr.
2.	A Nemzetségi Zsebkönyv költségeire takarékpénztárba teendő	200 «	— «
3.	Személyi járandóságok (titkár, pénztárnok)	500 «	— «
4.	Irói tiszteletdíjak és szerkesztés	696 «	— «
5.	Nyomdai költség	1100 «	— «
6.	Színnyomatok készítése	600 «	— «
7.	Metszetek és rajzok	250 «	— «
8.	Expeditio költségei	50 «	— «
9.	Irodai költség, póstadíj, pénzbehajtási díjak, szolgák bére, másolások stb.	200 «	— «
	Összes kiadás	3696 frt	— kr.
	Előirányzott maradvány	875 frt	72 kr.

A költségvetés tudomásul vétetvén, alapul elfogadtatott.

A titkár ezután bejelenti új tagokúl a következő ajánlatokat: *Alapító tagúl* 200 frt alapítványnyal: *Gr. Tisza Lajos* Budapesten (ajánlja Br. Radvánszky Béla). *Pártoló tagúl* (évi 10 frttal): *Berczik Árpád* min. osztálytanácsos (aj. a titkár). *Évdíjas tagokúl* (évi 5 frttal): *Dr. Hampel József* Budapesten, *Berczik Gyula* Budapesten (aj. a titkár); Beleházi *Bartal Ferencz* Etre-Karcsán (aj. Eözbéghi Nagy Ignácz), *Grimm Gusztáv* Budapesten és *ifj. Berger Sámuel* Nagyváradon (aj. Czanyuga József). Az ajánlottak mind megválasztattak.

Ezután felolvastatott Fraknói Vilmosnak, a M. Tud. Akadémia főtitkárának a társasághoz intézett átirata, melyben tudatja az igazgató tanács azon határozatát, hogy jövőre az akadémia palotájában ülésező tudományos és irodalmi társulatok a fűtési és

világítási költségek megtérítésétől fölmentetnek. A választmány ezért köszönetet szavaz az Akadémiának.

Végül elhatároztatott, hogy elhunyt társunknak Br. Nyáry Albertnek kéziratban maradt pályanyertes művét, a heraldika magyar műnyelvének megállapítását, melyet folyóiratunkban leendő közzétételre a család átengedett, a társaság külön is kiadja, ezzel is akarván leróni a kegyelet adóját elhúnyt jelesünk iránt. A sajtó alá rendezés elintézésére bizottság küldetett ki, melynek tagjai Deák Farkas, Tagányi Károly, Nagy Gyula és a titkár; mint nyelvész szakértő pedig segédkezésre Dr. Szinnyei József kéretett föl.

A jegyzőkönyv hitelesítésére Deák Farkas és Nagy Gyula vál. tagok kéretvén föl, az ülés véget ért.

Báró Nyáry Albert

szül. 1828. jun. 30-án; megh. 1886. jan. 1-én.

Az új év reggele szomorúan virradt; magával hozta egy tevékeny, érdemekben gazdag életnek alkonyát; a gyönge testből elszállott a lélek; a munkában, betegségben megtört test nyugalomra tért. Szájról-szájra terjedt a szomorú hír, hogy Br. Nyáry Albert nincsen többé; rokonok, jó barátok, ismerősök nagy száma a legigazabb részvéttel kisérte sírjába az elhúnytat, ki a míg élt, köztiszteletünk tárgya volt. A veszteséget mi, a mi ifjú társaságunk érzi legjobban. Sokszoros okunk van a gyászra.

Mikor, négy öt esztendővel ezelőtt, szakférfiak körében egy oly tudományos társaság megalakítása volt szóban, mely a heraldikát, genealogiát, oklevéltant és a történelem egyéb segédtudományait tűzze ki működése czéljául, ott láttuk az alapítók sorában Nyáry Albertet; a legnagyobb buzgalommal vett részt a társaság megalakításának előmunkálataiban, melylyel régi kedvencz eszméje valósult meg. Nem vágyott abban nagy szerepre; de tapasztaltságával, jó tanácsával, és ismeretei sokoldalúságával mindig kész volt közreműködni s a társulatot támogatni az elénkbe tűzött czél megvalósításában. Társulatunknak alapító tagjává lett, majd tagja az igazgató választmánynak, társszerkesztője e folyóiratnak; sajnos, hogy mindinkább gyöngülő egészsége már hosszabb idő óta visszatartá a szerkesztés gondjaitól, s a kik közelebbről ismertük, fájdalommal láttuk, mint gyöngül napról-napra a test s mint tér lassan szelleme arra az útra, honnan nincs visszatérés.

Utolsó napjaiig, mondhatni utolsó órájáig fáradott, hogy megalkossa nagy munkáját, a «Heraldika alapvonalai»-t, melynek megjelentét a változtathatlan végzet nem engedé megérnie. Az utolsó ponttal, melylyel műve befejezését jelölé, kihullt a toll kezéből; s a sors nem engedé meg, hogy érezze az író azon elégültségét és megnyugvását, midőn fáradsága gyümölcsét a világba küldi. Rajta is beteljesedett: «sine me ibis in urbem».

Hivatott toll, Deák Farkas vál. tagé, kit évek hosszú során át a barátság és tisztelet kötelékei fűztek az elhunythoz, fogja társulatunk keretében elköltözött jelesünk alakját és érdemeit méltón megörökíteni; s e soroknak nem lehet feladata méltányolni minden oldalról Br. Nyáry Albert sokoldalú munkásságát; megtették ezt a tudományos társulatok, a Régészeti és Embertani, valamint a Történelmi Társulat, s meg fogja tenni a Tudományos Akadémia, melyek mind sokat vesztettek benne. E sorok főczélja e folyóiratban, melynek létre jötte körül hervadhatatlan érdemei vannak, vázolni a veszteséget, melyet társulatunk egyik jelesének halálával szenvedett.

Nyáregyházi Br. Nyáry Albert 1828. jun. 30-án született Bagonyán, Hontmegyében. Atyja Nyáry Antal egykori koronaőr, és anyja szül. Kubinyi Józéfa már korán lelkébe csepegtették a szép, jó és nemes iránti lelkesedést, mely ezután a fogékony kebelben tovább fejlődött. Oly korban élte ifjúságát, mikor Széchenyi István, Kossuth Lajos és Horvát István lángszavai tűzre lobbantottak minden fogékony fiatal kebelt; s így nem csoda, ha e kornak hatása, a szabadság, testvériség és egyenlőség eszméiért való lelkesedés, mindenek előtt pedig lángoló hazaszeretet meglátszik és végig vonul egész élete pályáján. Tizenhat éves korában Pestre kerülvén, egyike lett Horvát István legbuzgóbb tanítványainak; a nagy férfiú által, kinél nagyobb hatása a fiatalságra nem volt más tanárnak soha sem, csakhamar megkedvelte a történelmet, a legnemzetiesb tudományok egyikét, s e téren kutatásainak első termékét «Szerbia bukása» czímmel 1847-ben a Pesti Divatlapban közzétette.

A szabadságharcz eseményeinek senki sem maradhatott tétlen nézője, a ki a szabadság és egyenlőség nagy eszméiért lelkesült. Az általános lelkesedés Nyáry Albertet is alig húsz éves korában tanulmányai bevégeztével előbb a politikai utóbb a harcz-térre ragadta. Mint a Sándor gyalogezred közvitéze kezdte katonai pályáját, s a szent-tamási sánczoknál már mint hadnagy vezette 'rohamra csapatját. 1849-ben főhadnagygyá levén, mint Kossuth hadsegéde szolgálta híven utolsó pillanatig a haza ügyét. A bekövetkezett szomorú napok alatt a fiatal hős, kinek oly élénk része volt az eseményekben, rejtőzni volt kénytelen rokonainál; de e gyászos időkben sem feledkezett meg a magyar történelemről, s egyes apróbb dolgozatai ekkor is napvilágot láttak.

Az olasz szabadságharcz hírére Nyáry ismét fölköté a kardot s előbb Nápolyban, majd a szicziliai hadjárat alatt mint Garibaldi diktátori testőrségének tagja s mint az olasz-magyar légió századosa szolgálta híven a szabadság ügyét. Lecsendesedvén a harczi zaj, Nyáry Olaszországban, a tudomány és művészetek hazájában maradt, s egész lelkesedéssel adta magát az ottani levéltárak magyar vonatkozású emlékeinek felkutatására s e mellett különösen a heraldika és genealogia tanulmányára, melyekre a fejlett olasz irodalom bő anyagot szolgáltatott. Crouy-Chanel herczeg titkárává lévén, a herczegnek akkoriban a modenai törvényszék előtt folyó pöre alkalmat szolgáltatott Nyárynak, hogy a Crouy-Chanel családnak az Árpádoktól már régóta vitatott leszármazása tárgyában hallassa szavát. Több, jobbára olaszul írott munkájában tette e leszármazás kérdését beható, genealogiai, sphragistikai és heraldikai kutatás tárgyává. A tárgy felől egész irodalom keletkezett; s habár az újabb kritika Nyáry álláspontját bebizonyítottnak nem is tekinti, annyi áll, hogy e bonyolódott kérdés szövevényében ő volt leginkább otthonos; művei külföldön

becsületet szereztek, s több tudományos testület sietett őt tagjai sorába iktatni.

Külföldön töltött éveit tanulmányoknak, adatgyűjtésnek szentelé; 1867-ben visszakerülvén a hazába, alkalma nyílt azokat érvényesíteni. Az ezidőben alakulóban levő Magyar Történelmi Társulat, melynek szervezkedési munkálataiban nagy része volt, vál. tagjává tette s a társulat közlönye nem egy becses dolgozatát közölte; különösen kiválik ezek közül úgy alakilag mint tartalmilag a Beatrix királynőről, II. Endre harmadik nejéről szóló. Kiválóan becses pedig a modenai Hippolyt-codexek művelődéstörténeti feldolgozása, melyeknek lemásolása olaszországi tartózkodásának eredménye. Számos dolgozatának becsét méltányolta a M. Tud. Akadémia is, midőn 1872-ben levelező tagjává választotta. Az újabb időben minden téren megindult tudományos mozgalom alkalmat szolgáltathatott Nyárynak, ki mint szerény igényekkel bíró magányzó, életét egészen a tudománynak szentelé, hogy szerzett ismereteit becses dolgozatokban másokkal is közölje. Az Akadémia kiadásában ő szerkeszté Nagy Ivánnal együtt a Mátyás-kori diplomatiai emlékek négy kötetét, majd Henszlmann Imrével az Archæologiai Ertesítőt négy éven keresztül, mely utóbb az időközben alakult Régészeti és Embertani Társulatnak is közlönyévé lett. E folyóiratban kiváltak különösen pecséttani közleményei, melyekkel e disciplinát nálunk reformálni törekedett s e tan legkiválóbb művelői sorába lépett. E mellett nem feledkezett meg régi kedvencz tudományáról, a heraldikáról sem.

A M. Tud. Akadémia archæologiai bizottságának megbízásából, melynek tagja volt, 1875-ben elkészíté a czímertani műszavak magyarosításának tervezetét, melylyel osztatlan tetszést aratott; e munkáját, megbővítve egy szótárral, 1879-ben benyujtá a budapesti tudomány-egyetemhez, mely e kérdésre pályadíjat tűzött ki; s azzal a jutalmat el is nyerte. Munkája csak kéziratban maradt reánk; a szerző érezte a kezdet nehézségeit s nem merte azt, mielőtt alaposan átdolgozá, közzé tenni. Már ekkor élt lelkében egy nagy heraldikai munka tervezete, melylyel nálunk e tannak a tudomány jelen színvonalán álló alapjait kívánta megvetni; erre utóbb az Akadémia történelmi bizottságából megbízást nyervén, így született meg a «Heraldika alapvonalai»-nak terve, melyen Nyáry évekig a legnagyobb lelkesedéssel dolgozott. Rövid idő multán, tán mire e sorok napvilágot látnak, közkézen fog e mű forogni, s ezzel szerzője a legszebb emléket emeli magának.

Hogy mit tett Nyáry a magyar heraldika emelése érdekében, sok volna elmondani. Lakásán néhány évvel ezelőtt előadásokat tartott e tárgyból, s így vezette be a fiatal nemzedék nem egy tagját annak elemeibe. Sok vitás czímertani kérdésben, megyék, városok czímerei felől, az Akadémia megbizásából véleményt adott; emlékezhetünk még a Bosznia czímeréről s a magyar országos czímer törvénybeiktatásáról szóló dolgozatokra, melyek folyóiratunkban jelentek meg; ezekben az ő szava volt döntő; s az ugyanott kiadott XV. századi armálisok magyarázatára, melyeknek legnagyobb része az ő tollából való. Legutolsó czikkét, mely már halála után látott napvilágot, «Azzywelghi Benedek czímeréről», melyet élete utolsó napjaiban fejezett be, szintén folyóiratunk számára írta.

F. évi január 1-én a halál véget vetett mind e nemes törekvéseknek s az élete utolsó perczéig a munkában híven kitartott társunkat a közrészvét kisérte ki a pilisi családi sírboltba, hol jan. 4-én helyezték örök nyugalomra.

Megjelentek sírjánál a tudományos társulatok küldöttei. A Történelmi Társulatot Szádeczky Lajos vál. tag képviselte, ki a következő szavakban búcsúzott el az elköltözöttől:

«Megdicsőült hősök jelképe a nyugvó oroszlán. Meghajtjuk immár a nyugvó oroszlános czímert előtted is, kiszenvedett bajnok, óh mert az voltál: *karddal* kezedben harczolván két nemzet szabadságáért; az voltál: *tollal* kezedben, szolgálván a nemzeti mívelődés szent ügyét.

Kiérdemléd, mint szabadsághős, sírod fölé a lobogós hadi kopját, mint dalnok (mert az is voltál) a borostyánt és mi elhoztuk a babérkoszorút a Történelmi Társulat részéről, melynek alapításától kezdve mindvégig, 18 évig, buzgó választmányi tagja valál. Elhoztuk a babérkoszorút a történetírónak, a magyar czímertan koszorús írójának, a Turul szerkesztőjének, a melynek hasábjain fogja elzengeni írói muzsád hattyúdalát. Még napvilágot sem látott utolsó czímertani tanulmányod s íme te nem látod többé a fényes napvilágot.

Lehanyatlott a munkás kar, kihült a melegen érző szív, megszűnt működni a teremtő agy; de te még sem haltál meg: emlékedet megörökítetted műveidben s nevedet kitörölhetlen betűkkel véste Clio a magyar Pantheon ércztáblájára. Emlékedet áldjuk mi és áldani fogják késő unokák, míg magyar történelmen lesz a ki lelkesül s míg magyar cultura lesz e földön.

Ím elbocsátunk, bajnoka a tudománynak, azon megnyugvással, hogy szellemed köztünk marad halhatatlanul. Im elbocsátunk, megdicsőült bajnok: legyen édes a pihenés a munkás élet fáradalmai után ősi czímered, a nyugvó oroszlán árnyékában.»*

A gyászban részt vett társulatunk is, melynek képviseletében Dr. Szendrei János vál. tag, ki egyúttal a Régészeti társulat nevében is megjelent, a következő beszédet mondá:

«A Magyar Heraldikai s Genealogiai s az Orsz. Régészeti és Embertani társulatok nevében állunk itt, nemes halott, hogy koporsódra tegyük a dicsőség babérját s a szeretet rózsáit.

Nagy tudományod egyik jelentékeny ága a jelképek ismerete volt. Ma itt koporsódat is jelképek veszik körül. A tél leple, mely ma a természetet borítja, fölenged majd a tavasz első sugarára s új élet virul föl az enyészet helyén. Sokan bár tagadják az anyag halhatatlanságát, — nem a te halhatatlanságodról fognak-e beszélni a virágok, melyek majd egykoron nemes szíved porából kihajtanak?

A hó szemfedője alatt álmodik a természet kikeletről, tavaszról, — a holtak a koporsóban álmodnak feltámadásról, halhatatlanságról.

Senkinek sincs talán több joga arról álmodni, mint

* A báró Nyáryak czímere, melyre a beszédbe hivatkozás történik, többek közt egy *nyugvó oroszlánt* ábrázol. A czímer színei a kék, zöld és vörös láthatók voltak a Heraldikai Társaság élő virágokból álló koszorúján eme fölirással: «Báró Nyáry Albertnek, a Turul szerkesztőjének, a M. Heraldikai Társaság».

neked. Álmodj tehát békén a multról, mit életedben is annyira szerettél. Álmodj szabadságról, a miért magad is küzdöttél, a nemzet dicsőségéről, robogó leventékről, zászlós kopjáról, harczi paizsról, lobogó zászlóról. — S míg így a kripta csöndjében, hol már őseid nyugosznak, álmaitok ölelkeznek, az egyszerű kis kápolna, melynek homlokzatára az van írva, hogy «holtak nyugvó helye», egy fölszentelt pantheonná lészen.

Míg a természet az anyag halhatatlanságát hirdeti, a tudomány s az emberi szív érzelmének nemessége a szellemnek ad örök életet. Te e halhatatlanságnak is részese vagy.

Nagy szellemed, akkor is midőn a porhüvely már régen a föld felé vágyott, küzdött az enyészettel, s ez egyenetlen harczban is te lettél a diadalmas, mert csak akkor veheté ki kezedből a tollat, midőn munkád teljesítve volt, s midőn tudományunknak s mondjuk nemzetednek egy alapvető munkát ajándékozál.

Így múlni ki, ez a hős halála, s az ilyen halál nem az enyészet, de a megdicsőülés munkája.

Társulataink nevében, a melyeknek örökös választmányi tagja, egyik osztály elnöke, alapítója, folyóiratának szerkesztője s mindenkoron egyik oszlopa valál, eljöttünk tehát, hogy mindezekért ravatalodra tegyük a kegyelet, a szeretet és a hála koszorút.

E koszorúk virágai el fognak hervadni, de az emlékezet és szeretet, mely a mi szíveinkben kedves és nemes alakodat körül övedzi, sohasem fog elenyészni; neved pedig a magyar közművelődés történetének lapjain örökkön él. — Isten veled!»

Midőn mi is e helyen búcsút veszünk az elköltözöttől, azon meggyőződésben teszszük ezt, hogy nem e szavak, hanem az elhúnyt érdemei fogják emlékét örök időkre megőrizni közöttünk, kiről igazán elmondhatjuk, hogy nem magának, hanem nemzetének és a tudománynak élt.

Öt czímeres nemeslevél. A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság egyik feladata a magyar nemesi családok eredetének, nemességük, családi czímereik keletkezésének nyilvántartása. Ismeretes dolog, hogy az országos levéltárban őrzött liber regius-ok nem teljesek, hogy heraldikai és genealogiai munkáink még nagyon sok pótlást és kiegészítést igényelnek s hogy nagyon sok nemes levél van még részint a vidéki levéltárak- és levelesládákban s magán emberek birtokában mintegy elrejtve, a melyek a heraldika és genealogia tudomány számára eddig kiaknázva nincsenek.

Most midőn a közönség érdeklődése mindinkább fokozódik a hazai és családtörténet iránt, a mi a belügyminiszteriumot is arra indította, hogy rendeletet adjon ki a vidéki levéltárakhoz, hogy a nemesi levelekről jelentést és kivonatokat küldjenek fel az országos levéltár számára: kétszeresen hivatásunk és kötelességünk azon nemesi czímeres levelek registrálása, melyekről eddig tudomásunk nem volt. Csak így remélhetjük, hogy idővel a magyar nemesi családok és czímereknek lehetőleg teljes lajstromát állíthatjuk össze.

Ezek a szempontok vezéreltek, midőn Társaságunk m. é. decz. gyűlésén újabban öt czímeres nemeslevelet mutattam be; melyek a következők:

1. Izabella királyné (Zápolya János király özvegye) czímeres nemeslevele Máramarosi *Szigethy Literatus* Pál (pro parte ... Pauli Litterati Zygethy de Maramaros) törvényszéki jegyzője (juratus notarius sedis nostræ judiciariæ) számára. Kelt Gyalu várában 1545. (sabbato proximo ante festum beati Matthaei apostoli).

A czímer, melyet a nemességgel együtt adományoz s a mely a levél homlokán kifestve látható s a levél szövegében körülírva olvasható, a következő: A paizs kék mezejében arany-sárga alapból fekete griff madár emelkedik ki, kiterjesztett szárnyakkal; jobb lábával egy emberi főre lép, ballábával saját szárnyát szorítja. A paizs felett sisak nincs. A paizst borító foszlány viola és zöld.

A nemesi levélben midőn ismételve fordul elő a név, már csak *Literatus*-nak mondatik. E szerint nemcsak a Máramarosi, de a Szigeti is prædicatum lett volna. Ismeretes dolog, hogy a Literatus név sokszor csak melléknévül szolgál s az illetőnek a tudományban vagy egyszerűen az irásban való jártasságát jelenti. Később családnévvé lett. Főkép Erdélyben gyakori a XVI—XVII. században a Literati név. Így Dobokában szerepelnek (a XVI. sz.) a Nagyfalvi Literatiak. Ismerünk továbbá Szent-Mihályfalvi, Nagybölöni, Kinosi, Chokfalvai, Gidófalvi, Felsőbányai, Hévízi, Szepsi-Szentiványi Literatiakat. De *Máramarosi Szigeti* Literati család eddigelé ismeretlen vala.

Szintúgy Szigethi nevű családot is többet ismerünk Mint a Nógrád megyeit (XVII. sz.), a Szigeti másképp Gyula családot, a Galaczi (Dobokában a XVII. sz.), a Polyánai, Nagyszigeti (Kolozsvári) Szigeti s végül a Szigethi másképp Csehi (Tordam.) családot. De *Máramarosi* Szigetit eddigelé nem ismerünk.

Így egy új nemesi családdal és új czímerrel bővíti ismereteinket a fentebbi nemeslevél, mely br. Bálintitt József orsz. képviselő úr Maros-Torda megyei nagyernyei levéltárában őriztetik.

2. *A Bánó család* czímerújító levele *Báthory István* lengyel király és erdélyi fejedelemtől a sárosmegyei Bánó György és általa testvérei: Simon, András, Menyhárt és Farkas, továbbá nagybátyja, Ferencz számára kelt Varsóban 1576 aug. 18. A levél tulajdonképen czímer-újító levél, nemesség adományozásról nincs benne szó; a mennyiben a Bánók régebb idő óta nemesek voltak, a mint a diploma is említi. A nemesi czímert is, «a melylyel — a mint érti — őseik is mindig éltek», azért újítja meg, mert a család czímeres levele az idők viszontagsága folyamán elveszett. Ezért újítja meg és adományozza a szájában kardot tartó ülő medve czímert (melyet Nagy Iván is közöl rajzban) Bánó Györgynek, fivéreinek és nagybátyjának, ama hűséges szolgálatokért, melyeket az említett Erdélyben, a fejedelmi udvarban nehány évig a fejedelemnek, majd lengyel királylyá választása után Lengyelországba menő útjában teljesített Báthorynak.

A család most más czímerrel él (két oroszlán egy nőt koronáz, a sisak felett buzogányos vitéz) s állítólag soha, régebben sem élt volna a Báthory-félével, habár a diploma világosan mondja, hogy a régi czímert újítja meg. «Georgium Bano et ... fratres ... *iisdem* nobilitatis insigniis, *quibus* ipsos atque maiores suos *semper usos esse* intelligimus, ac quorum diploma ac monumentum iniuria temporum amissa esse dicuntur ... *denuo* ornandos ... duximus.»

A család kebelében, mint hagyomány, fenntartotta magát ama hiedelem, hogy ez *lengyel nemességről* szóló diploma. Ezt olvassuk még a legújabban megjelent Siebmacher-féle czímerkönyvben is. De ez tévedés, melyet a czímeres levél maga világosan megczáfol, midőn azt mondja, hogy az adományozott czímert úgy használják, mint Magyarország más nemesei (more aliorum nobilium regni Hungariæ armis utentium) s ismételve, hogy azon előjogokkal éljenek vele, a melyekkel Magyarország többi igaz nemesei és vitézei bírnak (omnibusque ... privilegiis .., quibus cæteri veri nobiles et militares homines præfati *regni Hungariæ* armis utentes ... usi sunt et gavisi.) Lengyel nemességről egyetlen szó sincs a diplomában. Az, hogy czímében Báthory az erdélyi fejedelmi czím előtt lengyel királyi czímét is használja: éppen olyan természetes, mint a hogy jelenleg is a magyar király magyar alattvalóit illető királyi leveleiben használja az osztrák császári czímet is.

A lengyel nemesség ellen (ha a diploma nem is szólna világosan *magyar* nemesi czímerről) elég volna magában az a bizonyíték, hogy Berzeviczy Márton, Báthory erdélyi cancellariusa ellenjegyzi («Martinus Berzeuiczius prothocancellarius Transylvaniæ»). De lengyel nemességet Báthory nem is adhatott volna — a lengyel senatus és országgyűlés tudta és beleegyezése nélkül. Uralkodása negyedik havában nem kapott egy magyar sem. Midőn évek multán a moszkoviták elleni hadjárat után kiváló érdemekért lengyel nemességet és indigenatust kap Békes Gáspár, Vesselényi Ferencz, Berzeviczy Márton (s előbb Zsigmond Ágost király alatt Dudith András volt pécsi püspök) — az mindig országgyűlés előtt történik.

Azonban így is, mint *magyar nemesi czímer-újító* levél kegyeletes családi ereklyekép tekinthető Báthory diplomája, a melynek eredetije Bánó József úr levéltárában őriztetik.

3. *Chaply György* czímeres nemeslevelét II. Ferdinánd császár és királytól nyeri 1628 jun. 15-én Prágából, maga és fivérei István és Márton és unokatestvérük Szabó Márton számára. A lefestett és körülírt czímer ezt ábrázolja: A paizs kék mezejét egy a jobboldali felső szöglettől a baloldali alsó szögletig lenyúló fehér gerenda vágja ketté, természetes színű futó oroszlánnal megrakva, kitátott szájjal s kiöltött piros nyelvvel, farkát háta fölé emelve. A paizs felső bal és alsó jobb szögletében egy-egy arany csillag ragyog. A nyitott sisak felett arany korona, azon arany csillag két sasszárny között, melyek közül a jobboldali arany és kék, a baloldali vörös és ezüst színű. Foszladék ugyanolyan: jobbra arany-kék, baloldalt vörös-fehér.

Chaply nemes családról genealogiai munkáinkban nincs említés (az ősrégi Chapy-család más), pedig jelenleg is él a család Dunántúl. A czímeres nemeslevél eredetije birtokomban van.

4. *Bikafalvi Máté János* czímeres nemes-levele I. Rákóczy György erdélyi fejedelemtől, 1632 jul. 18-áról Fogarasból keltezve, a melyben a fejedelem Máté Jánost (de Bikaffalva) hű szolgálataiért eddigi szabad de nem-nemes (t. i. szabad-székely) állapotából Erdély és Magyarország részei igaz nemesei sorába emeli, adván az ő és utódai számára a következő nemesi czímert: A paizs kék mezejében lovas vitéz, kézében kivont kard hegyén levágott török főt tart. A zárt sisak felett drágakövekkel és ékszerekkel díszesen kirakott királyi korona van. A czímert a különböző színű foszlányok (lemniscii variorum colorum) fogják körül. — A czímer számára a diploma homlokán hely van hagyva, kifestve nincs, de az oklevél körülírja.

Az erdélyi számos Máté család egyik előbbkelője ez a székely eredetű Bikafalvi Máté család. Ezenkívül van Vacsarcsi, Zetelaki, Homorod-oklándi, Vargyasi s más Máté család. Az itt először ismertetett czímeres nemes-levél Bikafalvi Máté Domokos udv. fogorvos úr birtokában van.

5. *Az Uy családnak* czímeres nemes-levelet II. Ferdinánd császár-király ad 1635. aug. 34-én Prágában, és pedig Uy Tamás, és neje Balogh Ilona, fia Máté és testvére Péter és Pál számára. A czímer a következő: A paizs kék udvarának alsó zöld mezején egy fészek látható, melyen kiterjesztett szárnyú fehér pelikán áll s csőrével mellét tépve 3 fiát vérével eteti. A paizs felett nyílt sisak, azon királyi korona, rajta vörös mezű, emberi kar hajító-dárdát tart. Foszlányai jobbról sárga és kék, balról fehér és vörös.

Hasonnevű nemes családot (máskép írva) eddig is ismertünk. Így a zempléni *Újj* család 1641-ben kapja III. Ferdinándtól czímerét, melyben hármas zöld halmon tigris elszakadt íjjat tart stb. *Új* János pedig 1741-ben III-dik Károlytól nyer nemességet és czímert, melyben szőlőtőre kapaszkodó fehér egyszarvú van. (l. Nagy Iván m.)

Az eddig ismerteknél tehát régibb és eltérő a fennebbi *Uy*-czímeres levél, a mely mint egy rávezetett záradékból látjuk, Torna vármegye gyűlésén 1635-ben kihirdettetett. Valószínű, hogy ebből a családból származik az Abauj-Torna megyében maig is élő hasonnevű család. A nemeslevelet a budapesti egyetemi könyvtárban őrzik.

Szádeczky Lajos.

Pótlék a Móré-czímeres levelekhez. Dr. Szádeczky Lajos tagtársunk folyóiratunk legutóbbi füzetében, Móré János czímeres nemes leveleiről szóltában felemlíté, hogy Báthory István 1584-iki czímeres levelének kelte után alig tizenegy évvel 1595-ben február 1-én az említett Móré Rudolf császár- és királytól újabb armálist kap, mely lényegében megegyezik a Báthorytól kapottal. Ez armális másolatát Béldy István úrtól nyerte, ki viszont azt a hunyadmegyei Móré család egyik tagjánál volt eredetiről másolta le. Újabb időben ez armális a *Nemz. Múzeum levéltárába* került, s ott őriztetik. Igen díszesen kiállított példány: az első sor kezdőbetűi s az oklevél homlok-dísze igen ügyes, könnyű kezű rajzoló s festő kezére vallanak. A czímernek azonban az oklevél élén csak helye van meg, kirajzolva nincs; így tehát a két czímer közötti eltéréseket csak az oklevél leírásából s nem egyszersmind ábrázolásából is lehet constatálni. Szükségesnek tartottuk az érdekes Móré-czímer kérdéséhez e pótló sorokat közölni.

A HALLER GRÓFOK NEMZETSÉG-KÖNYVE.

II. A CSALÁD TÖRTÉNETE.

1. A RÉGI NÉMET ÁG NEMZEDÉK-RENDE.

A Haller család eredete a XII. század végéig vezethető vissza. Akkor vet először fényt a történelem világa a család némely tagjaira. Lakóhelyük és szereplésük színtere akkor Nürnberg, a római sz. birodalom előkelő cultur- és kereskedő városa. — A család (a góthai almanach szerint) eredetileg Prágából származnék s onnan először Bambergbe került, s aztán a közeli Nürnbergbe.[1] De az első feltevést történeti adat nem támogatja. Tény az, hogy a XII. század végén Nürnbergben laknak s az ottani patricius családok között tekintélyes és előkelő helyet foglalnak el.

A Haller név maga minden valószínűség szerint a Heller-ből (fillér = obulus) származik. A XIV. század elején e nevet viselik. Egy régi nürnbergi rendőri törvénykönyvben (Polizei-Gesetzbuch) egy *Fridericus dictus Obulus* jön elő 1303-ban, a ki I. Albrecht császár egy 1305-iki latin okmányában ismét ugyanezen név alatt szerepel. (Bizonyára a családfán látható Haller Frigyes, a «Münzmeister»).

A Haller család első ismert tagjairól Rixner (Rüxner) György kevéssé megbízható tornakönyve emlékezik, melyet ez János rajnai választófejedelem és bajor herczeg számára írt s mely 1530-ban nyomtatásban is megjelent. Ő beszéli, hogy 1198-ban VI. Henrik császár nagy tornajátékot tartott Nürnberg mellett. Eme birodalmi torna alkalmával négy Haller szerepel, Frigyes, Hildebrand, György és Vilmos az öregebb.

Minő viszonyban állottak ezek egymással? testvérek voltak-e? arra nincs adatunk. Nem tudjuk azt sem, melyiktől származik le a család. Egy félszázad multán tűnik fel az, a ki a család törzsatyjának tekinthető, kitől a család leszármazása nemzedékről nemzedékre levezethető. És ez Haller *Ulrik*, a ki Bambergben lakott; neje Fuchs Walther leánya (Beatrix), a frank földről. Ulrik 1276-ban[1] halt meg, mint királyi pénzverő-mester (Münzmeister). Három fiút és két leányt hagyott hátra; az utóbbiak a pirkenfeldi kolostorban mint apáczák végezték életüket.

Ulrik hasonnevű fia (II. Ulrik) 1293-ban Nürnbergbe jő, a hol 1307-ben birtokot vesz[2] s 1314-ben a városi tanácsba választatik.[3] Ifjab-

[1] A góthai almanach 1858. évf. a XIII. sz. közepén élt Ulrikot ismeri elsőnek, a ki csakugyan Bambergben lakott, s fia jövén Nürnbergbe, érthető, hogy Bambergből származtatja e városba.

[1] A családkönyv szerint. A góthai almanach szerint 1280-ban.

[2] «Herren Gotfrids von Schlusselberg verkauffbrief Ulrichen Hallern gegeben etc. 1307 an dem freytag nach sanct Vrbanstag» (okiratok közt 317. lev.).

[3] A góthai almanach szerint. Meghalt a családkönyv előszava szerint 1334-ben; a képe mellett álló rövid életrajz szerint 1326-ban.

bik öcscse *Henrik* a német lovagrend vitéze s mint ilyen Poroszországba megy s ott hal meg.[1] Ő az első, ki a családban a *lovag* címet viseli. Utána még ötöt számít fel a XVI. század elejéig a családkönyv, a kik lovagokká lettek. Ezek a következők: *Zsigmond* (1483), a ki Csehországban harczol a husszíták ellen s «a keresztény vallás védelmeért a hitetlenek ellen» (mondja a családkönyv) üttetett lovaggá. *Erhart* (Ritter zu Eschenaw † 1457) és *Pál* (ziegelsteini, † 1474), mindketten a Tiberis hídján üttettek a szent sír lovagjává (1433), midőn Zsigmond császárt Rómába elkisérték, a ki császárrá koronáztatása végett utazott oda. *Konrád*, a ki nemcsak lovag, de juris doctor is volt (Obervogt der stat und schloss Etlingen), császári kamarás és tanácsos, majd (1530 táján) Fülöp bádeni őrgróf tanácsosa. Végűl *Farkas* császári tanácsos, Mária magyar királyné udvarmestere, Németalföld helytartója, tanácsos és kincstartó, a ki testvérével a családkönyv-író Bertalannal s unokatestvéreivel Konrád dr.-ral és Sebolddal 1528-ban V. Károly császártól a végleges Haller czímert nyeri.

Ezeken kívül, a kik a lovagi czímet tényleg viselték, többen lovaggá üttettek a római császárok és királyok által a család tagjai közűl, olyanok is, a kik nem használták a lovagi czímet. Ilyenek voltak a többi közt:

Vilmos (a Ruprecht fia), ki a ferrarai herczegnél járt követségben s Frigyes császár ütötte lovaggá. Meghalt 1504-ben. Ugyanez a Vilmos Mátyás királyunk udvarában is szolgált, legalább Mátyás király (1480-ban Budán) udvari szolgájává és hívévé teszi s mindazon szabadalmakkal és előjogokkal felruházza, melyekkel többi udvari hívei és szolgái birtak.[2] Ez a Vilmos az, a ki először fordúl meg Magyarországon öcscsével

II. Ruprechttel együtt, a kit Mátyás király üt lovaggá.

Végűl *Bertalan* (a családkönyv írója), római császári és kir. tanácsos, a ki Miksa császár, Ulászló magyar király, Lajos cseh király, Zsigmond lengyel király és Ferdinánd római birodalmi, magyar és cseh király által üttetett lovaggá.

* * *

A család szétágazásával, házasság, vétel útján és más módon a család vagyona egyre gyarapodott. A mit az ősök szereztek, azt az utódok újabb szerzeményekkel szaporították. Legtöbb házasságot a nürnbergi patricius családok sarjaival kötnek s egy-egy közűlök gróf, báró s birodalmi hűbérurak leányát veszi el s viszont Haller lányok előkelő házasságokra lépnek, mint ezt Frigyes császár 1478-iki nemességújító oklevele is hangsúlyozza.

Így a család mindinkább kiterjed Nürnbergen és vidékén kívül is; a XV. század folyamán szétágazik Csehországban és Ausztriában. Törzsfészkük ezután is Nürnberg maradt, melynek közeli környékén a legtöbb családi birtok terűlt el. Szerepet játszottak a nürnbergi tanácsban, melynek egyszerre három tagja is van a családból, annak daczára, hogy egy nemzetségből rendesen legfölebb csak ketten lehettek a tanács tagjai.

A család vagyoni gyarapodásával és elágazásával arányban nőtt tekintélye és befolyása. Többen a császári udvarban szerepelnek (Zsigmond, Frigyes, Miksa és V. Károly császár idejében), követségekben vesznek részt, tanácsosságot, udvari és birodalmi méltóságot viselnek; némelyek a csatatéren tüntették ki magokat s nem egy közűlök a harcz mezején lelte halálát. A család ama tagjai közűl, kik közügyekben szerepelnek, minket kiválólag érdekel:

Id. *Ruprecht*, ki II. Ulászlónak még mint cseh királynak hűséges szolgálatokat teljesített, a miért tőle szabadalmat nyer, hogy 4000 frtért

[1] A góthai almanach halála évét 1263-ra teszi, valószínűleg tévesen.

[2] «Copey eines Rath und Diennstbriefs Wilhalmen Hallern von König Mathias zu Hungern gegeben». Geben zu Offenn inn dem tag des abentessens herren 1480». Megtekintvén Haller Vilmos hűséges szolgálatait stb.... «darumb wir dein tugent u. wolverdiente person mit bedachtem muet und aus rechtem wissen in unsern auch unsern königl. sals besondern dinner genommen und zelen, schreiben und versammeln dich genediglich in crafft diss briefs zu der zale und schare anderer unserer edln diener erclern» ezen királyi levelünk által, hogy te jövőben mindazon szabadalmakkal, kegyekkel, jogokkal, tisztelettel és előjogokkal birj, mint «andere unsers königl. sals diener und hoffgesind». Bármerre jársz, szabadon mehess, szállhass, lakhass mindenütt szolgáiddal együtt. (Családkönyv 288. lev.)

Magyarországon birtokokat vásárolhasson ő, vagy utódai.[1]

Ennek a Ruprechtnek három fia közül az első *Vilmos* (mint már fennebb láttuk) Mátyás király szolgálatában állott 1480-ban. Második fia **Ruprecht** az, a ki állandóan megtelepedik Budán s megalapítója a Hallerek magyar ágának. Harmadik fia *Farkas* a Nürnberg melletti Ziegelsteinon lakik s 1504-ben a bajor háborúban esik el. A három testvér 1494-ben május 2-án megerősítteti Miksa által atyjok Ruprecht szabadalom-levelét, melyet ez 1487-ben okt. 18-án Frigyes császártól kap, mely szerint a birodalmi hűbért szabadon bírhatják.

Farkasnak fia *Bertalan*, a családkönyv írója, a ki Ziegelsteinon lakik, a császár (V. Károly) és Mária magyar királyné tanácsosa, frankfurti birodalmi soltész. V. Károly 1520. május 18-án udvarnokává teszi s védelmébe veszi minden javaival együtt. Egy év mulva (1521 máj. 1-én) az ő és ősei érdemeiért tanácsosává és udvari hívévé teszi, öt lóra való fizetéssel. 1528-ban czímerújító levelet nyer a császártól testvéreivel és unokatestvéreivel együtt. 1530-ban újra megerősíti tanácsosi méltóságában. Majd Ferdinánd római birodalmi és magyar király teszi tanácsosává s veszi védelmébe.

Fiai közül *Kristóf* V. Károly császár által lovaggá üttetik; a savoyai herczegnek udvarmestere s követe a császárhoz és királyhoz.

Másik fia *Ruprecht* (III.) nagy utazást tett keleten. 1533 sept. 4-én Velenczéből Raguzán és Görögországon át Konstantinápolyba ment s nyolcz hónapot töltött ott, a török udvart s a török viszonyokat tanulmányozván. Onnan a szárazföldön, Magyarországon keresztül utazott vissza Ausztriába a császári oratorral Copeius lovaggal. Ő különben Mária magyar királynénak volt főpohárnoka és Fülöp királynak főhadi biztosa Alsó-Burgundiában. Ferdinánd magyar király lovaggá ütötte.

Vele indult Konstantinápolyba *Kristóf*, egyik távolabbi rokona, a ki hat hónapig volt a portán. Sokat utazott, bejárta Olasz-, Franczia-, Angolországot, Németalföldet. A családkönyvben mindketten török kaftánban vannak lefestve.

Bertalan harmadik fia *Farkas* Ferdinánd király tanácsosa és birodalmi «Pfenningmeister» volt. Nővérükről, Borbáláról említésre méltónak tartja a családkönyv, hogy 19 gyermeke volt 1548-ig.

Így folytathatnók tovább a család egyes tagjairól feljegyzéseinket a családkönyv fogyatékos adatai alapján. De a német ággal tüzetesebben foglalkozni nem lehet feladatunk. Ezt is csak azért tettük, mert a magyar ág leszármazásához s a családkönyv ismertetéséhez tartozik. Különben is a feljegyzések a német ágnál csak a XVII. század legelejéig haladnak, mert akkor a családkönyv a tekintélyesebbé vált magyar ághoz jutván Erdélybe, attól fogva csak a magyar ág tagjai vannak bevezetve. A német ág ugyan tovább virágzott, de érintkezése a magyarral úgy látszik megszakadt.

Máig is virágzik még a német ág (bár számban és anyagi erőben megfogyatkozva) s a német birodalomban (Nürnbergben, bajor és porosz földön) és Ausztriában van elterjedve. Bárói czímet visel, melyet 1790 sept. 24-én nyert Haller János Zsigmond (a haditanács elnöke Nürnbergben) maga és az egész család számára.[1]

* * *

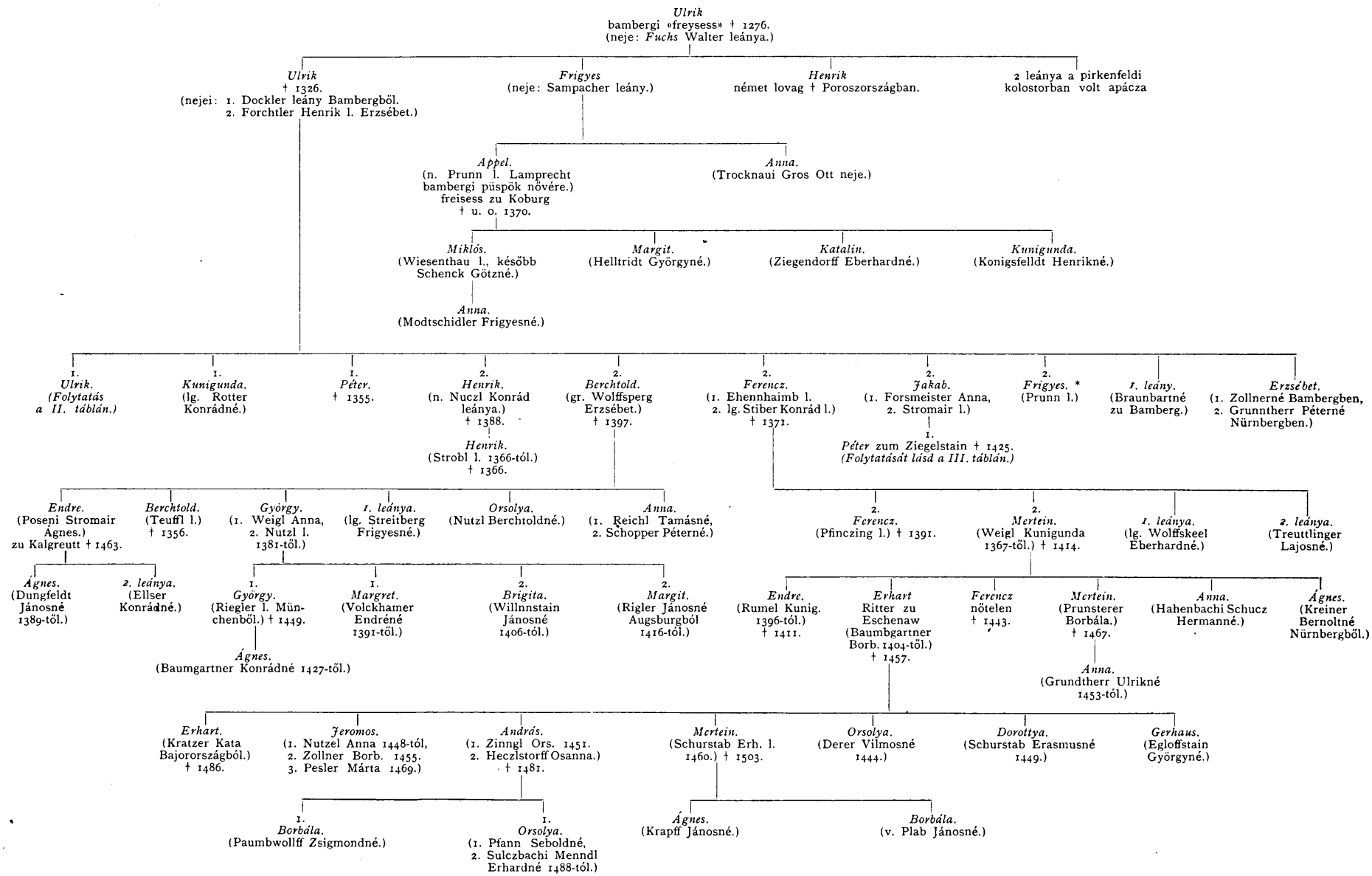
A Haller család német ágát a XIII. századtól a XVII. század elejéig a következő nemzedékrendi táblák tüntetik elő:

[1] Ein Freiheit von könig Wladislaus zu Behaimb etc. umb 4000 Gulden wert hungarischen lehen, etlichen Hallern gegeben etc. Prag 1489 an Sontag nach Dionisi. (Okiratok 4. sz.)

[1] A bárói czímer ugyanaz mint az előbbi, egy szívpaizszsal megtoldva, mely a kétfejű sast ábrázolja, felette a birodalmi koronával. A főpaizst a bárói korona fedi. (Góthai almanach, Freiherrl. Taschenbuch 1858. évf. 235. l.)

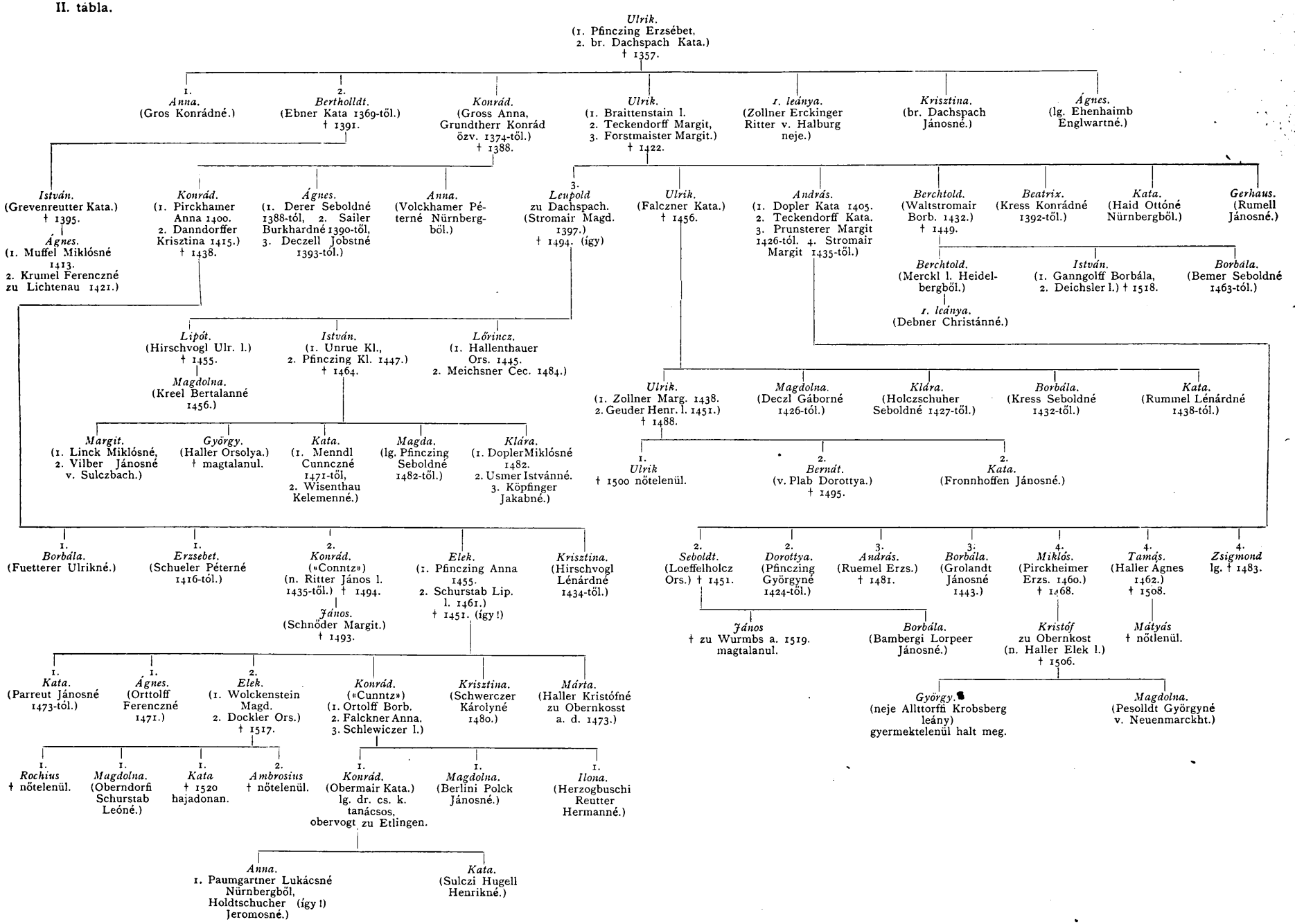
NÉMET ÁG.

I. tábla.

* Az előszóban van csak említve.

II. tábla.

Ulrik. (1. Pfinczing Erzsébet, 2. br. Dachspach Kata.) † 1357.
1. Anna. (Gros Konrádné.)
2. Bertholdt. (Ebner Kata 1369-től.) † 1391.
Konrád. (Gross Anna, Grundtherr Konrád özv. 1374-től.) † 1388.
Ulrik. (1. Braittenstain l. 2. Teckendorff Margit, 3. Forstmaister Margit.) † 1422.
1. leánya. (Zollner Erckinger Ritter v. Halburg neje.)
Krisztina. (br. Dachspach Jánosné.)
Ágnes. (lg. Ehenhaimb Englwartné.)
István. (Grevenreutter Kata.) † 1395.
Ágnes. (1. Muffel Miklósné 1413. 2. Krumel Ferenczné zu Lichtenau 1421.)
Konrád. (1. Pirckhamer Anna 1400. 2. Danndorffer Krisztina 1415.) † 1438.
Ágnes. (1. Derer Seboldné 1388-tól, 2. Sailer Burkhardné 1390-től, 3. Deczell Jobstné 1393-tól.)
Anna. (Volckhamer Péterné Nürnbergből.)
3. Leupold zu Dachspach. (Stromair Magd. 1397.) † 1494. (így)
Ulrik. (Falczner Kata.) † 1456.
András. (1. Dopler Kata 1405. 2. Teckendorff Kata. 3. Prunsterer Margit 1426-tól. 4. Stromair Margit 1435-től.)
Berchtold. (Waltstromair Borb. 1432.) † 1449.
Beatrix. (Kress Konrádné 1392-től.)
Kata. (Haid Ottóné Nürnbergből.)
Gerhaus. (Rumell Jánosné.)
Berchtold. (Merckl l. Heidelbergből.)
1. leánya. (Debner Christánné.)
István. (1. Ganngolff Borbála, 2. Deichsler l.) † 1518.
Borbála. (Bemer Seboldné 1463-tól.)
Lipót. (Hirschvogl Ulr. l.) † 1455.
Magdolna. (Kreel Bertalanné 1456.)
István. (1. Unrue Kl., 2. Pfinczing Kl. 1447.) † 1464.
Lőrincz. (1. Hallenthauer Ors. 1445. 2. Meichsner Cec. 1484.)
Margit. (1. Linck Miklósné, 2. Vilber Jánosné v. Sulczbach.)
György. (Haller Orsolya.) † magtalanul.
Kata. (1. Menndl Cunnczné 1471-től, 2. Wisenthau Kelemenné.)
Magda. (lg. Pfinczing Seboldné 1482-től.)
Kláva. (1. Dopler Miklósné 1482. 2. Usmer Istvánné. 3. Köpfinger Jakabné.)
Ulrik. (1. Zollner Marg. 1438. 2. Geuder Henr. l. 1451.) † 1488.
Magdolna. (Deczl Gáborné 1426-tól.)
Klára. (Holczschuher Seboldné 1427-től.)
Borbála. (Kress Seboldné 1432-től.)
Kata. (Rummel Lénárdné 1438-tól.)
1. Ulrik † 1500 nőtelenül.
2. Bernát. (v. Plab Dorottya.) † 1495.
2. Kata. (Fronnhoffen Jánosné.)
1. Borbála. (Fuetterer Ulrikné.)
1. Erzsebet. (Schueler Péterné 1416-tól.)
2. Konrád. («Conntz») (n. Ritter János l. 1435-től.) † 1494.
Elek. (1. Pfinczing Anna 1455. 2. Schurstab Lip. l. 1461.) † 1451. (így!)
Krisztina. (Hirschvogl Lénárdné 1434-től.)
János. (Schnöder Margit.) † 1493.
1. Kata. (Parreut Jánosné 1473-tól.)
1. Ágnes. (Orttolff Ferenczné 1471.)
2. Elek. (1. Wolckenstein Magd. 2. Dockler Ors.) † 1517.
Konrád. («Cunntz») (1. Ortolff Borb. 2. Falckner Anna. 3. Schlewiczer l.)
Krisztina. (Schwerczer Károlyné 1480.)
Márta. (Haller Kristófné zu Obernkosst a. d. 1473.)
1. Rochius † nőtelenül.
1. Magdolna. (Oberndorfi Schurstab Leóné.)
1. Kata † 1520 hajadonan.
2. Ambrosius † nőtelenül.
1. Konrád. (Obermair Kata.) lg. dr. cs. k. tanácsos, obervogt zu Etlingen.
1. Magdolna. (Berlini Polck Jánosné.)
1. Ilona. (Herzogbuschi Reutter Hermanné.)
Anna. 1. Paumgartner Lukácsné Nürnbergből, Holdtschucher (így!) Jeromosné.)
Kata. (Sulczi Hugell Henrikné.)
2. Seboldt. (Loeffelholcz Ors.) † 1451.
2. Dorottya. (Pfinczing Györgyné 1424-től.)
3. András. (Ruemel Erzs.) † 1481.
3. Borbála. (Grolandt Jánosné 1443.)
4. Miklós. (Pirckheimer Erzs. 1460.) † 1468.
4. Tamás. (Haller Ágnes 1462.) † 1508.
4. Zsigmond lg. † 1483.
János † zu Wurmbs a. 1519. magtalanul.
Borbála. (Bambergi Lorpeer Jánosné.)
Kristóf zu Obernkost (n. Haller Elek l.) † 1506.
Mátyás † nőtelenül.
György. (neje Allttorffi Krobsberg leány) gyermektelenül halt meg.
Magdolna. (Pesoldt Györgyné v. Neuenmarckht.)

NÉMET AG.

III. tábla.

Péter zum Ziegelstain † 1425. (80. l.)
(nejei: 1. Keutzl Petronella Bajorországból 1386.
2. Tuecher Margit 1387.
3. Rietter Margit.)

1. *Christán.* (Kretz Anna.)
1. *Krisztina.* (1. Mufl Ulrikné 1394-től, 2. Pfinczing Sebolдné 1406-tól.)
2. *Péter* † 1454. Ziegelstaini (Ritter Ágnes 1408-tól.)
2. *Margit.* (Haidn Péterné Nürnbergből 1404-től.)
2. *Jakab* *(lásd a IV. táblán.)*
3. *Vilmos.* (Grolanndt Klára 1422-től.) † 1431.
Pál lg. *(lásd az V. táblán.)*
György
Klára. (Ortlieb Jánosné 1417-től.)
Ágnes. (Schurstab Lipótné 1419-től.)

Lajos † 1495. (1. Pfinczing Borbála 1436-tól. 2. Heczllstorff Margit.)
Ruprecht † 1488. (?) (1. Steiner Anna 1434. 2. Lochaimbs (Lochaw) Borbála 1447.)
Péter † nőtlenül.
Beatrix. (Deczel Istvánné 1442.)
Borbála. (lg. Augspurg Ulrikné 1451-től.)
Kunigunda (nürnbergi apácza-zárda-főnöknő 1491—98.)
Vilmos † 1448. (Halbachs Ágnes.) a Langensee melletti rohamban esett el, mint kapitány.
István (Castner l. zu Amberg) magtalanul halt meg.
Ágnes. (Halbachs Cunczné 1441-től.)
*Klára.** (1. Theczel Jánosné, 2. Merteiné.)
Margit. (Reich Tamásné.)

1. *Berthold* † 1502 nőtelenül.
1. *Lajos* † nőtelenül.
2. *András* † 1474 nőtelenül.
2. *György.* (Schütz Borbála v. Hachennbach.)
1. **Vilmos** † 1504. z. Ziegelstain (Groland Margit.) Mátyás kir. udvari híve.
1. **Ruprecht** Budán *(lásd a magyar ág I. tábla.)*
2. *Farkas*, Ziegelstaini (Knebl Anna.) † 1504 a bajor háboruban, Straubingben van eltemetve.
2. *Orsolya.* (Mendl Marquartné 1474.) † 1517.
2. *Magdolna* apácza Billenreuthban.
Ágnes. (Haller Tamásné.)

Bertalan «zu Pescht» *(l. magyar ág I. tábla.)*
Péter neje? (le van festve.)
Vilmos «zu Wollkerstorff» (Landauer Dorottya.)
Károly v. H. zu Sampach (Ritter Anna.)
Margit † mint hajadon.
Bertalan lg. v. H. zum Ziegelstain (Menninger Anna.) cs. kir. és Mária m. királyné tanácsosa «Reichschulteiss zu Frankfurt a/M.» A családkönyv kezdője.
Farkas (neje volt: «Carcuelius Jorg von der Langenhag zu Antorff» leánya.) cs. k. tanácsos, Mária m. királyné udvarmestere.
Ruprecht.
Borbála. (1. Trotczieher Ferenczné, 2. Im Hoff Ferenczné.)
Orsolya. (férje volt: Beringer Henrik «des Bischoffs Seemaister zu Bamberg».)

Krist f lg. (Im Hoff Zsigm. l. Augsburgból.) savoyai hg. udvarmestere és követe a császárhoz.
Ruprecht. (Tucher Anna 1533-ban.) Keleten utazott. Mária m. királyné pohárnoka, stb.
Farkas (n. Im Hoff Péter leánya.) cs. k. tanácsos, r. sz. birodalmi kincstartó.
Borbála. (Halli Quecz Ambrusné.) 9 fia volt egymás után. 1548-ban összesen 19 gyermeke.
Kata. (Muffel Jakabné zu Eschenau.) 1549-ben volt két fia és 6 leánya.
Károly. *Fülöp.* *Mária.* *Johanna.* *Loyse.* *Erzsébet.*
(A családkönyv egyszerüen nevöket emliti fel 167. lev., de egyikről sincs tovább semmi adat.)

Bertalan † Luzernben 1583. nőtelenül.
Leo Lázár piacencai várnagy a pármai hg. szolgálatában.
Fülöp Jakab † Wittenbergben 1572. okt.
Reichart.
Gábor.
Anna. Sibilla † pártában.
Regina (f. Welter Jakab v. Stettberg, az augsburgi polgármester fia.)
Mária.
Lázár a spanyol király kapitánya.
Lajos «in Antorff».
Jakab
Mária † pártában.
Joachim † 1565 jul. 22.
Mária. (Ketzler Tamásné Nürnbergben.)
Ilona. (Haller Mártonné Nürnbergben.)

Mátyás «zu Wolkerstorff» (n. 1. Rottenbergi Klick leány, 2. v. Rudorff leány.)
Kristóf † ? nőtelenül. (195. lev.)
György «zu Wolkerstorff» (n. Nothafften Sebestyén leánya.)
János z. W. (n. Schenkin v. Stauffenberg.)
Farkas z. W. (n. Falckenstein l.)

János Gebhard. (196. lev.)
György. «Ist in Ungerlandt im Zug umbkommen und geblieben.»
Dorottya. (v. Rustenné.) lakott Bietben Rosschach mellett.
Anna. (1. v. Mantachné, 2. Gutt Frigyes zu Schöpffen in Prissgau.)
Mária (apáczák a «SS. Mathæi et Nicolai in Undis» kolostorban.)
Orsolya
János Jakab Waltambtman. (1. Holczschucher Polixena, 2. Pfleger Kata zu Lichtenau.)
János Zsigmond † nőtelenül 1578 aug.
János Farkas «in Lanndts Ungern todts verschieden» ?
Boldisár Vilmos a spanyol király kapitánya Németalföldön.
János György.
Farkas Detre (Perla Magd.) Németalföldön Bommel előtt esett el.
Eberhart Frigyes.

1. *János Jeromos* † nőtelenül 1568 aug. 23.
1. *János Albert* (1. Heroldt Leonora v. Obernschönfeldt, 2. Nützl Felicitas.) «Fendterich in Franckreich», aztán nürnbergi belső tanácsos.
Károly.
János Vilmos.
Antal «auffen Weihenhaus» † nőtelenül.
Menyhért † 1580 aug. 24.
János György † 1580 aug. 16.
János Zsigmond † 1580 aug. 20.
János Farkas † 1590 jan.
Polixena. (1. f. Koch Lajos zu Wertham, Ambtman zu Lauttenbach, 2. v. Rabenstein.)
Mária Magd. (1. f. Höchner Joachim zu Altenweier, 2. Holczschucher Veit Filip.)
Regina. (Freidl Bert. v. Nürnberg.)
Borbála. (Erlbeck Fülöp Lajosné.)
Orsolya.
Károly «Carell» (Haller Zsuzsánna, később Haller János Bertalanné.)
Julia.
Margit

János Jakab.
János Albert.
János Zsigmond.

* Clara het Hannsn Theczeln, darnach Mertei. . .

NEMET AG.

IV. tábla.

Jakab (a III. táblárol.) † 1469.
(Müllstain Veronica 1420-tól.)

Jobst zu Kalgreutt (neje: Halbachs Magdolna 1461-től.) † 1493.

Sixtus (neje?) † Bécsben magtalanul.

Jobst zu Nauseck † 1505. (Peringstorffer Kata.)

Farkas zu Kalgreutt † 1505. (Koburger Orsolya.)

Jeromos † 1519. (Wolfsthali Wolff Kata.)

Magdolna. (Im Hoff Konrádné 1484-től.)

Jobst v. H. zum Malmspach. (Deczel Borbála.) † 1532 jun.

Sebold *Sixtus* (nincs róluk semmi adat.)

Mertain. (Götz Ilona.)

Antal. zu Idoldsperg (n. Schaul Benedek l. zu Engelstein in Österreich). *Károly* † nőtelenül.

Farkas landsknecht kapitány, Albrecht fhg. porosz hadjáratában esett el.

Levinus lg. (1. Ritter l. 2. Menzinger Gáspár l.)
1. *Farkas* (205. lev.)
2. *Farkas* † nőtelenül Grafflingenben a spanyol kir. szolgálatában Schvendi Lázár alatt.

Orsolya. (Pesler Jeromosné.)

Mária. (Hercz Jeromosné.)

Anna. (1. Christan Györgyné, 2. Zanng Benedekné.)

Joachim. (1. Kress Anna, 2. Baumgartner Cordula.)
Joachim. (Schlusselfelder Márta.)
Anna. (Seilern Jakabné zu Wirczburg.)

Jeromos zu Antorf (1. Meichl Mih. l. 2. Pelcz Bern. l. mindkettő Altorfból.)
1. *Mihály* dr. juris zu Herzogenpusch. (Perner Dorottya.)
1. *János* † nőtelenül 1558. a spanyol kir. torlensi táborában.
2. *Boldizsár* † nőtlenül 1582 aug. «zu Locham in Geldern».
Menyhért † 1593. apr. 12. Antorfban, ott van eltemetve a templomban.
Magdolna. (Lemens Jánosné zu Antorff.)

József nőtlenül † ?

Anna. (Haller Sebestyénné.)

Kata. (Pausch Konrádné.)

Apollonia. (Krebs Endréné «aus dem land zu Franken».)

Jobst zu Malmspach. (Baumgartner Apollonia.) † a Meczből való kivonulás alatt, midőn V. Károly megszállotta.
Jobst † ifju korában.
Borbála † pártában.
Apollonia.

Jakab zu Kalkreut. (1. Letscher Orsolya, 2. Phuler Ilona.)

Kata. (Holczschucher Henrikné.)

Anna. (Erckel Mihályné.)

Borbála. (Reichl Jeromosné.)

Dorottya. (Kress Kristófné.)

Mertein (Márton) (n. Krafft Pál leánya.)
Márton. (1. Haller Ilona, 2. Teczl Ilona.)
1. *Márton Konrád* † ifjan 1582 máj. 5.
1. *Márton Károly.* (König Kl. Nrnbg.)
Farkas Endre sz. 1596 márc. 24. † 1618 decz. 22.
Mária Magd. (Reichshoffer János Fr.)
Ilona. (Veit János Henr.)
Zsuzsa. (1. Haller Kár. 2. Haller János Bertal.)
Borbála. (Sorgné)
Márta. (Gammersfelder Jánosné.)
Florentina. (Gebhardtné.)

Károly. (Phüler Anna.)
János Károly.
Ilona. (f. Groland Farkas Jac.)
Anna Kata.
Magda.

Pál † 1591 márcz. 1. Kalkreutben.

Orsolya. (1. f. Goczaur 2. D. Taurellus zu Antorff.)

Mária. (1. Schurstab Ferd. 2. Fuchs György Lajosné.)

Zsuzsa. (Grundther Kár. v. Nrnbg.)

Rosina. (f. Eissen János dr. juris Rudolf és Mátyás cs. k. tanácsosa.) † 1614 márcz. 13.

Zsigmond. (1. Scheurl Sibilla, 2. Orttel Ilona.) «pfleger in Engelthal». † 1589 jun. 14.

Károly.

Endre. (Schurstab Felicitas.)
Endre sz. és † 1582 aug.

Orsolya. (Schnaupfingerné v. Lauffa.)

Ilona. (Brenner Farkasné zu Nürnberg.)

Margit.

Borbála.

Magdolna.

1. *Kelemen* † ifjukorban.
1. *Detre* † ifjan 1566 jun. 17.
2. *Detre* Pfleger zu Engelthal. (Fürer Zsuzs.)
2. *Kelemen,* Ferd. főhg. pohárnoka, aztán a Grácz melletti stainczi zárdába ment.
2. *Jeromos* † nőtlenül.
2. *Zsigmond* uff Gronspurg, pfleger zu Altorff. (Gammersfelder Zsuzs. 1615.) † 1620 márcz. 27.
2. *Veit* † 1579 okt. 24.
1. *Sibilla.* (f. Tobias Castner v. Schnatachbach.)
1. *Susanna.*
2. 3. *Ilona.*
4. *Ilona.*
5. *Ilona.* (így!)
6. *Kata.*
7. *Julia.*
8. *Szabina.*

János Zsigm. *János Endre.* *János Jeromos.* *Gábor.* *Jakab.* *György.* *Márton* † ifjan. *Zsuzsa.* *Mária.* *Ilona.*

(Semmi adat róluk a családkönyvben, neveiken kívül, 237., 260—265. lev.)

János Jakab.

Gáspár.

Fülöp. † Nürnbergben 1571 nov. 24.

Ernő. (1. Hász Dor. Frankhonból 2. Teczl Kl.) belső tan. Nürnbergben, főhadparancsnok u. o.

Jobst Kristóf. (Mind a négyen nőtlenül meg.)

Jobst.

Gotfried.

János Adám. haltak

Orsolya. (Geuder Sándorné v. Heroltzberg.)

Zsuzsa. (Fürer Kr. v. Nürnberg.)

Mária. (Vöggt Jánosné v. Nürnberg.)

Magda. (1. f. Bonafentura Furstenbach zu Reichelschwang, 2. Schleicher György.)

Villibald. (Tucher Kata.) † 1590 aug. 14.

Jeromos † nőtlenül.

Tóbiás (1. Im Hoff Mária, 2. Schmidmaier Ors.)
Tóbiás Gábor.
János Joachim.
János Frigyes.
Mária Orsolya.
(251—253. lev.)

Joachim † nőtlenül.

Joachim † 1593 Ecklohe flandriai városban.

Lázár. (Harsdörfer Mária.) «Fenderich» Németalföldön, a Schwarzenberg regementben

Magdolna.

Apollónia. (Schlanderspach Seb. v. Nürnberg.)

Mária.

Szabina.

Ilona (1. f. N. Herdt Cantzler 2. Görg Kreyss v. Lindenfels.)

Pál. (Koler Mária.)

Kata † pártában.

György Joachim. † nőtlenül.

Lázár.

Dávid Joachim. † nőtelenül.

Mária Mártha.

(233., 255—257. lev.)

Pál Joachim.

János Villibald. † 1611 négy hónapos korában.

János Jakab.

Endre Kristóf.

Mária Klára.

Mária Kata.

Mária.

(239 és 266—268. lev.)

János † 1578 okt. ifju korában.

Jobst, † 1578 nov. ifjan.

Ilona. (Harsdorfer Farkasné, Nürnberg.)

Kata. (Scheuerl János Kristófné.)

Mária. (Pfinzing Sigfridné.)

Cortula. Mindkettő ifjan halt el.

Klára.

(A. családkönyv 219. lev.)

János Ernő. (Im Hoff Borbála.)

János Albert. † 1581 máj. 10.

János Vilmos. (Im Hoff Klára.)

János Bertalan. (Partl.) (Haller Zsuzsa.) † 1615 szept. 18. magtalanul.

János Jakab. † 1589 márcz. 8., ifju korban.

Orsolya. (Fetzer Fer. dr.)

Borbála. (Ölhaffen Miksáné.

Dorottya. (Tucher Gábor.)

Endre Ernő. sz. 1600 jun. 14. † 1600 aug. 4.

Dorottya Borbála.

Orsolya.

Klára.

Anna Regina.

(236. lev.)

György Ernő. † 1609 születése után 9 nappal.

János Vilmos.

Klára Julia.

Mária Magd.

Anna Szabina.

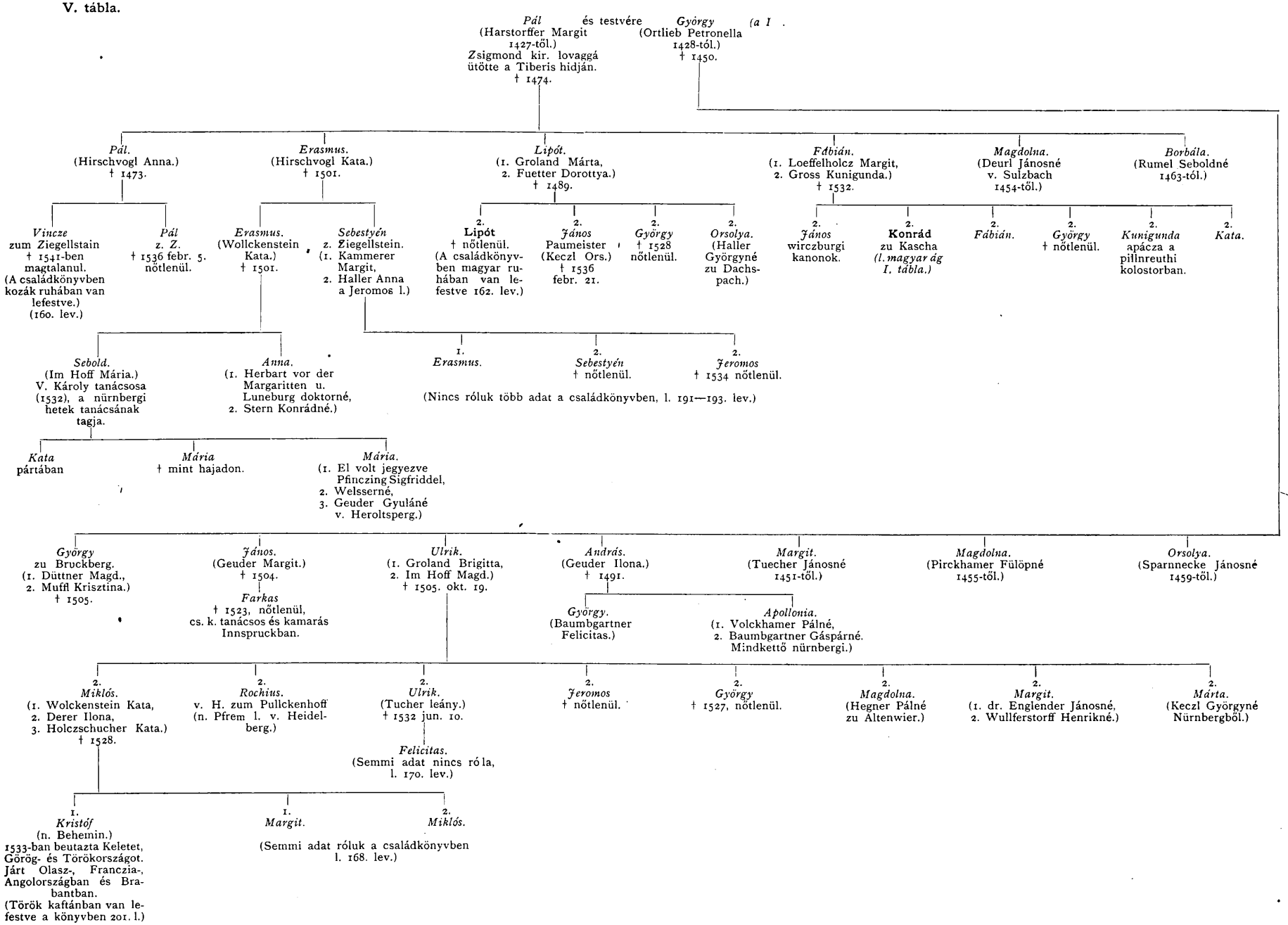
Borbála.

Orsolya.

(Nincs róluk semmi adat nevökön kivül a családkönyvben, l. 240. és 268. lev.)

NÉMET ÁG.

V. tábla.

2. A CSALÁD MAGYAR ÁGA.

A Haller-család magyar ágának megalapítója és törzsatyja *Ruprecht*, a ki Budán telepedik meg. Mikor költözött Magyarországra? mikor tette át állandó lakását Budára? pontosan meghatározni nem tudjuk. Mátyás király lovaggá üti.[1] Ebből az következnék, hogy már Mátyás idejében. De Miksa egyik 1494-iki szabadalomlevele, melyben a Haller testvérek, köztük Ruprecht számára megerősíti atyjok, id. Ruprecht, Frigyes császártól nyert németországi szabadalmait, arra enged következtetnünk, hogy ekkor még Ruprecht nem lakott Magyarországon.[2] Hogy már Mátyás idejében összeköttetésben állottak a magyar királyi udvarral, az kétségtelen. Ruprecht testvérbátyját Vilmost Mátyás király 1480-ban udvari szolgájának és hívének declarálja s királyi kegyelmébe veszi;[3] meg kellett tehát fordúlnia Magyarországon, ha állandóan nem is telepedett meg itt.

Ez összeköttetés II. Ulászló alatt megújult s még szorosabbá vált. Id. Ruprecht, a magyar ág alapítójának atyja, II. Ulászlótól, kinek mint cseh királynak szolgálatokat tett, 1489-ben szabadalmat nyer, hogy ő vagy utódai 4000 frt erejéig magyarországi jószágot szerezhessenek.[4] Ez képezte az újabb kapcsot, mely a Haller családot Magyarországhoz csatolta. E szabadalomnak (id. Ruprecht még u. a. évben 1489-ben meghalván) úgy látszik ifj. *Ruprecht* szerez érvényt, s Ulászló uralkodása elején, mindenesetre a XV. század vége felé, állandó lakását Budára teszi át. Pénzes embernek kellett lennie, a ki előnyösen értékesíthette azt az örökös pénzhiányban szenvedő Ulászló udvarában. Az élelmesség, a Nürnbergben uralkodó kereskedői szellem kiváló sajátsága családjának. Ruprecht sem képezett kivételt. Több jel arra mutat, hogy Ulászló udvarának hitelezői közé tartozott. Fia János («civis Budensis») 1515-ben Brassó város huszadából 400, majd ismét 1600 frtot kap, a király meghagyása következtében.[1] Lehet, hogy még atyja által a királyi udvarnak adott kölcsön törlesztése fejében.

Minden jel arra mutat, hogy Haller Ruprecht kereskedés czéljából tette át lakását Budára. Budán az ez időtájban nagyobb lendületet nyert kereskedést nagyobbára augsburgi és nürnbergi kereskedő házak közvetítették. Az augsburgi gazdag Fuggerek a XV. század végén vonják kereskedelmi érdekkörükbe Magyarországot, a XVI. század elején bérlik a bányászatot s egészen kezökbe ragadják a magyar pénzügyet. Az övékén kívül több nürnbergi kereskedő háznak terjedelmes űzlete van Budán, többek közt a Tetzeleknek.[2] Ez utóbbiakkal rokonságban állnak a Hallerek; a Fuggerekkel való összeköttetésüket mutatja az, hogy később az erdélyi bányászatot Haller Péter bírja a Fuggerektől. De egyenes adattal is rendelkezünk. Egy XVI. századi városi krónika azt mondja, hogy «a nürnbergi Hallerek Magyarországon kereskedést folytatnak. Nehányan Budán laknak s egyik az idősb Kobergernek segített a könyvkereskedésben».[3]

Tisztában lehetünk tehát azzal, hogy mi vezette Budára Haller Ruprechtet, — Pestre Bertalant — és Kassára Konrádot.

Ruprecht neje Münzer Kata, Münzer János (unnd de Mülstainin) leánya. A családkönyv *budai*-nak mondja nejét, az Imhoff-féle Haller nemzedékrend *bambergi*-nek. Mi a családkönyvnek tulajdonítunk nagyobb hitelt s budainak tartjuk Münzert, annyival inkább mert a budai bírák névsorában neve kétszer is előfordul (1450 és 1461-ben).[4] Ennek a budai bírónak lehetett leánya a Haller Ruprecht felesége. Egybekelésüket az Imhoff-féle tábla 1483-ra teszi. Ha igaz: arra vallana, hogy Ruprecht még Mátyás alatt Budára költözött. A budai főbíróságot is kellett viselnie, mert az Imhoff-féle genealogiában «Oberrichter zu Ofen»-nek van írva.

[1] A családkönyv előszava s az Imhoff-Konrád-féle Haller genealogia szerint (kézirat a Nemz. Múzeumban Germ. Fol. 31. sz.).

[2] Családkönyv, okiratok 286. l.

[3] Ugyanott a 7-ik okirat. «Geben zu Offenn inn dem tag des abentessens herren 1480».

[4] A családkönyv okiratai között a 281. l. Kelt Prágában 1489 «sontag nach Dionisi».

[1] Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen I. 209. l.

[2] L. Wenzel Gusztáv: A Fuggerek Magyarországon (Akadémiai Tört. Értekezések X. k.)

[3] Stadtchr. I. 218. *Salamon*-nál: Budapest története III. k. 351. l.

[4] Salamon: Budapest története III. k. 334. l.

Ruprecht 1504-ben halt meg[1] öt fiat hagyván maga után.

Vele körülbelül egy időben még két Haller él Magyarországon u. m. *Bertalan* Pesten és *Konrád* Kassán. Mindkettőnek vannak fiai,[2] de úgy látszik ezek mindannyian magtalanúl haltak el. Konrád fia Endre doktor iuris Kassán lakik (magyar ruhában van lefestve) s 1572-ben halt meg nőtelenül. Öcscse Bertalan 1566-ban (im Ung.-Neuenstatt).

A magyarországi Haller családot tehát egyedül Ruprecht ága fejleszti tovább.

Legidősb fia *János* (kiről fennebb már volt szó) Budán lakik s négyszer nősül. Kereskedést folytat. 1531-ben Pozsonyban pénzverdéje van. Mert Ferdinánd 1531-ben meghagyja a pozsonyi tanácsnak, hogy Haller Jánost a barátkolostorban pénzverdének berendezett szobákért szorítsa fizetésre.[3]

Ruprecht kanonok a budai szent Zsigmond templomnál.[4]

Pál Budán, majd Nagyszebenben lakik s 1530-ban halt meg nőtelenül.

Sebestyén-ről nevén kívül semmit sem tudunk.

A család tovább fejlesztője s az erdélyi Haller család megalapítója *Péter*,[5] a ki 1500-ban született Budán s valószínűleg ott is nevekedett. Mint 26 éves ifjú állítólag részt vett a mohácsi ütközetben.[6] Nyilvános szereplése és emelkedése a Habsburgház magyarországi uralmával kezdődik és van összeforrva. Ferdinánd király leghívebb emberei közé tartozik, a ki őt uralkodása folyamán királyi kegyeinek sokféle jelével halmozza el.

A mohácsi vész után Erdélybe megy (mint Ferdinánd király hadi biztosa),[1] s Nagyszebenben telepedik meg. Ez időben a Fuggerek bírják az erdélyi arany- és sóbányákat s azok kezelését Haller Péterre és List Kristófra bízzák. E mellett Haller Péter kereskedést folytat Havasalföld és Moldova felé. Állandóan Szebenben lakik, a hol polgárjogot szerez s nőül veszi a brassai főbíró Schirmer János leányát, Margitot, kivel a szebeni főpiaczi házat nyeri. Városi szolgálatba lép s 1529-ben már városi tanácsos.[2]

Válságos idők voltak ezek úgy az egész ország, mint Erdély történetében. Az ellenkirályok, Ferdinánd és Zápolya János harcza váltakozó szerencsével folyt. Szeben s az erdélyi szászok Ferdinándnak esküdtek hűséget s azt éveken át híven megtartották. Haller Péter buzgó védelmezője Ferdinánd érdekeinek, a miért az ellenpárt részéről fogságot is szenvedett, s 3000 frt váltságdíjba került kiszabadíttatása.[3] De Zápolyával szemben, a kinek uralma főkép Erdélyre támaszkodott, az erdélyi szászok nem tarthatták meg mindvégig külön állásukat. Ferdinánd nem segíthetvén kellőleg őket, kénytelenek voltak Zápolyával alkudozásba lépni, melynél Szeben egyik képviselője Haller Péter vala.

Eszélyes, a körülményekhez alkalmazkodó ember volt, a ki míg egy részről buzgó híve Ferdinándnak, a koczka fordúltával a Zápolya háznál is tudta érvényesíteni magát, megvédeni érdekeit, s a Ferdinándtól nyert méltóságban és jószágokban a Zápolyák által is megerősítteti magát.

[1] Az Imhoff-féle nemzedékrend szerint. A családkönyvben 1500 áll halála évéül; de a könyv írója eredetileg csak két számot írt ki (15), a két 00 újabb írás, más tintával. Ez már csak azért sem valószínű, mert harmadik fia Péter 1500-ban születik s utána még két fia (Pál és Sebestyén) következik a családkönyvben, már pedig a könyv írója a születési sorrendre a fiúknál figyelemmel szokott lenni (a lányokat tekintet nélkül korukra mindig a fiúk után írja). Tekintve a XVI. század szokását, a *15.* 1515-öt is jelenthet.

[2] L. a genealogiát.

[3] Történelmi Tár 1881. 245. l.

[4] Halála évét a családkönyv 1510-re teszi; bizonyára hibásan, mert akkor ő a 20-as éveiben levő fiatal ember lehetett legfeljebb, a mikor még kanonok alig lett volna.

[5] A családkönyvben 3-ik. Némely erdélyi írók legfiatalabbnak mondják, mert csak így tudják egyeztetni 1500-ban születését, atyjának tévesen 1500-ra tett halálával.

[6] Die Familie der Herren und Grafen Haller von Hallerstein in Siebenbürgen. Archiv des Ver. für Sieb. Landeskunde 1858. évf. 167. l.

[1] Kőváry L. Erdély nevezetesebb családai 106. l.

[2] Archiv des Ver. für Sieb. Landeskunde. 1858. évf. 168. l.

[3] Szeben ostroma alkalmával Thelegdi Miklós által elfogatott s szigorú fogságából úgy szabadúlt meg, hogy a németeknél fogva lévő Nyáry Ferenczért 1000 frt váltságdíjat fizetett, magáért pedig Nádasdi Tamásnak és Balassa Zsigmondnak 2000 frtot, a minek visszatérítése megengedtetett neki az oláhországi és moldvai kereskedése után fizetendő húszadból. (U. o. 169. l.)

1536-ban Szeben városa meghódol Zápolyának. De 1540-ben bekövetkezett halála után ismét beáll az ingadozás. Izabella, az özvegy királyné, alkudozásba lép Ferdinánddal Erdély átengedése felett s az 1542-iki kolozsvári országgyűlésről követeket küldenek Bécsbe, kik közt a szász nemzetet Haller Péter képviseli.

Erdély átadásából ez alkalommal nem lett semmi. Buda sikertelen ostroma, a szultán haddal való erélyes fellépése s a lengyel király tanácsa Erdélyben maradásra ösztönözték Izabellát.

Haller Péter 1543-ban szebeni polgármesterré választatott s mint ilyen bizalmas jelentéseket küldöz Ferdinándnak az erdélyi viszonyokról, a mi által még inkább biztosította magának a király kegyét, a mely egyelőre elismerő levelekben nyilvánult.[1] Ez első polgármestersége idején, a mely 1546 végéig tartott, rendeztette az eddig elhanyagolt gazdag szász nemzeti levéltárt, s indexet készíttetett róla.

1547-ben, midőn a tárgyalások Izabella és Ferdinánd között megújúltak, az özvegy királyné és Martinuzzi követei mellett a szász nemzet ismét Haller Pétert küldötte Bécsbe.

Másodízben 1550—53.években viselte a polgármesteri hivatalt. Ez időre esik Izabella kivonúlása Erdélyből. Haller Péter nem késik most sem (1551 ápr. 11-én) jelentéstétel végett Bécsbe küldeni egyik bizalmas emberét, List Kristóf szebeni tanácsost. És Ferdinánd, Erdély átvételére kiküldött hadvezérének, Castaldonak, különösen figyelmébe ajánlja Haller Pétert, mint legmegbizhatóbb hívei egyikét, s meghagyja, hogy tanácsával éljen az erdélyi ügyekben. Valóban Castaldo minden nevezetesebb ügyben, főkép, midőn a szász nemzettel kellett érintkeznie, kikéri Haller Péter tanácsát és támogatását.

Ferdinánd király pedig érdemei és szolgálatai elismeréseül még ezen évben (1551 oct. 22-én) kir. tanácsossá nevezi ki.[2] Ez még buzgóbb és áldozatkészebb szolgálatra ösztönözte Hallert, a ki királyi tanácsosságát egy nevezetes mű létrehozásával hálálta meg.

Izabella kivonúlása Erdélyből s az ország birtokbavétele még nem jelentette az a felett való háborítlan uralmat. A török felzúdúlt Erdély miatt a «bécsi király» ellen s nagy hadi készületeket tett Erdély elvesztésének megtorlására. Békéről hallani sem akart, felelete Ferdinánd békekisérleteire az volt, hogy előbb «Erdélyországot az János király fiának megbocsássad». Erdély megtartását tehát Ferdinánd csak a fegyverek révén remélhette. — Erdély biztosítására első kelléknek látszott Nagy-Szebennek erődített várossá átalakítása, melyre a királyi hadak támaszkodjanak s mely esetleg védelmökül szolgáljon. — Martinuzzi maga ajánlotta azt, és Castaldo Haller Pétertől támogatva a szászokkal egyetértésre jutott az erődítés és királyi hadak befogadása ügyében.

1551—52-ben folyt a nagymérvű építkezés, melynek emléke főleg Haller Péter nevéhez fűződik, a ki az erődítést vezette. A városnak legkönnyebben hozzáférhető déli oldalát hatalmas kőfallal s árokkal vétette körül; a két sarkán bástyát, közepén kiszökő kör-erődöt építtetett. S nemcsak a munkálatokat vezette, de saját pénzéből is nagymérvű áldozatokkal járúlt hozzá. Emlékét egy a falba illesztett tábla jelölte meg.[1]

Haller Péter hűsége, buzgalma s áldozatkész szolgálatai nem maradtak jutalom nélkül. Egymást érik ez időben a kitüntetések, melyekkel a királyi kegy elhalmozta.

Martinuzzi megöletése után reá száll az ország kincstárnoksága. S mint ilyen jelentéseket tesz a királynak a bányák jövedelmeiről, az ország pénzügyéről, s levelezést folytat a kinevezett erdélyi vajdákkal (Dobóval és Kendyvel) a török adó, a hadak fizetése s más pénzügyi dolgokban.[2]

[1] 1543 márcz. 15-én Székely Lőrinczet küldi Ferdinándhoz saját s a szebeni tanács levelével. A mire Ferdinánd ugyanazon év május 5-én felel. (Közölve az Archiv f. S. L. 1858. évf. 190 stb. l.)

[2] Petern Haller v. Hallerstein Radt unnd Diennstbrieff Wienn 1551. oct. 22. Haller Pétert «jetziger unser burgermeister in unser stat Hermanstadt» . . . zu unserem Radt unnd Diener auf u. angenommen haben». (Családkönyv, okiratok 428. lev.)

[1] Az emléktábla felírása:

MDLII
Hoc opus erexit circumdans moenia vallo
Hallerus patriæ provida cura suæ.

[2] 1551. decz. 19-én jelentést tesz Ferdinándnak a bányákról, főkép Nagy-Bányáról (Archiv 1858. 174. l.) Kendy Ferencz és Dobó István erd. vajdák levelei Haller Péternek «thesaurario regie maiestatis» 1553 oct. 13. és oct. 23. (Tudománytár 1841. évf. 67. és k. ll.) Az Archiv

Még nagyobb kitüntetés éri, midőn Ferdinánd 1552 decz. 20-án *szebeni királybírává* nevezi ki.[1]

Eddigi kitüntetéseinek, hivatalainak is megvolt a maga anyagi előnye. De mindezeket egy gazdag donatio koronázta meg. Ferdinánd király ugyanis 1553 nov. 19-én a Fejérmegyében fekvő Fejéregyház és Langodár birtokokat, úgyszintén a Küküllőmegyében fekvő Balástelke nevű birtokrészt, a melyek Vizaknay Ferencz magvaszakadtával a magyar koronára szállottak, minden hozzátartozó királyi jogokkal együtt Haller Péternek, erdélyi kincstartójának és tanácsosának adományozza, ama hű szolgálatai jutalmául, melyeket neki magyarországi uralma kezdetétől fogva, nem kímélve fáradozásait, sőt költségeit sem, teljesített.[2]

Ez képezi a Haller-család első és törzs birtokát Erdélyben, melyhez az idők folyamán újabbak és újabbak járúltak. Ezek a birtokok a vármegyékben való fekvésüknél fogva kivonták a Hallereket a szászság köréből s a következő nemzedékek már egészen magyar főurakká lettek. Arra különben az első lépést megtette már maga Haller Péter, midőn második feleségét az erdélyi legelőbbkelő magyar családok egyikéből választotta: kéttoronyi és gyerőmonostori Kemény Péter leányát Katalint vevén el másodszor nőül (még 1543 előtt).

Harmadizben is viselte a polgármesteri hivatalt Szebenben, és pedig 1554—56-ig.

Ez időre ismét nevezetes politikai változás színhelyévé lőn Erdély.

Ferdinánd nem teljesítvén Izabellával szemben a kárpótlásúl megállapított feltételeket (Oppeln és Ratibor herczegségek átadása, 100,000 frtnyi kárpótlás stb.), az özvegy királyné s az ifjú királyfi (János Zsigmond) visszavágyódtak Erdélybe. Viszont itt a német zsoldosok zsarolása sok elégületlenséget okozott az országban, még a szászok között is. Az erdélyi elégületlenek visszakivánták Zápolya özvegyét és fiát, a kiknek érdekében Petrovits Péter mozgalmat indított, támogatva a töröktől is.

1556 őszén Izabella és János Zsigmond ünnepélyesen visszavitettek Ilyvóból (Lemberg) Kolozsvárra s újra kezökbe vették az ország kormányát. Az ünnepélyes fogadtatásnál a szász nemzetet Haller Péternek kellett volna képviselnie, de ő betegeskedésével mentegetőzvén, (valószínűleg azonban Ferdinánd király iránti tekintetből), más által helyettesíttette magát.

De a változott viszonyok és új kormányforma nem szorították le Hallert eddigi tevékenysége színteréről. Sőt Izabella és János Zsigmond már 1557 febr. 27-én a magok nevében is szebeni királybírává nevezik ki;[1] azon fenntartással mindazáltal, hogy hivatalát híven és szorgalmasan betöltse. Nehány nap mulva pedig (1557 márcz.

id. h. az áll, hogy 1552 oct. 21. — 1553 oct. 21-éig viselte a kincstárnokságot; de Ferdinánd még 1553 nov. 19-én kelt donatiójában is kincstárnokának és tanácsosának nevezi.

[1] Ezt állítólag most még nem vette igénybe, mert még élt Roth János, a ki 1543 óta a királybiróságot vitte (Archiv id. h. 174. l.). A kinevezési okmány üresedésben levőnek mondja. «Litteræ donationales iudicatus regii civitatis Cibiniensis». H. P.-nek, a ki «thesaurarius noster in regno Transilvaniæ», (tehát nem Magyarországon is, mint a családi följegyzés írja a kép mellett) «iudicatum nostrum in civitate nostra Cibiniensi a plerisque iam annis vacantem» adományozza «durante beneplacito nostro». Datum in civ. nra. Graatz 20 Dec. 1552. Ferdinandus, Nic. Olahus e. Strigoniensis aláírással (Családkönyv, okmánytár 429. lev.).

[2] Litere donationales regis Ferdinandi de et super possessione Feyregyház et Lanngondar. Datum in civ. nostra Viennæ 19 Nov. 1553. «Totales possessiones Feyregyhaz et Lanngondar vocatas in Albensi, necnon possessionem portionariam in possessione Balástelke vocata in Kewkelliensi comitatibus». A donationalist s a gyulafejérvári káptalannak a birtokba vezetésről szóló jelentését átírja és kiadja Ferdinánd Bécsben 1554. oct. 25-én. Az érdekes okirat, melyben számos szomszédos birtokos neve előfordúl (u. m. Heasfalai Literatus Péter, Heasfalvai János és Gergely, Saarpathaky János, Ferencz, Márton, Péter és Miklós, Rethenn Mihály, Ádámosi Bonncza Gáspár, Nemes Pál, Zewkfalvai Zytas Benedek, ugyancsak Zewkfalvai Literatus János, Boloczy Máté, Yspan Bálint, Zennt Marthoni Herenncheny Péter és János) egész terjedelmében megvan a családkönyv okiratai közt 434—440. lev.

[1] «Megtekintvén hűségét, melyet rég idő óta tanusít irántunk és fiúnk a választott magyar király iránt» mondja Izabella a kinevezési okmányban. Litteræ donationales iudicatus regii civitatis Cibiniensis. Nos Ysabella dei gr. regina Hung. Dalm. Croat. etc. Datum Albæ Juliæ penultima die febr. 1557. Ysabella, Joannes Sigismundus aláírással. «Ita tamen, ut ipse huius modi iudicatus regii, ea omnia, quæ sui sunt officii, fideliter et diligenter exequi curet et debeat». (Családkönyv, okiratok 431. lev.) — A királybiróságot most már tényleg viselhette, mert Roth János a régebbi királybíró 1556 márcz. 31-én a szebeni zavargások alkalmával agyonlövetett. (Archiv 1858. 179. l.)

10-én) megerősíti őt Izabella a Ferdinándtól kapott jószágokban is.[1]

Így Haller Péter alkalmazkodva a változott viszonyokhoz, megtartotta befolyását János Zsigmond uralkodása alatt is egészen halála napjáig, a mely 1570 decz. 12-én következett be.[2]

Haller Péter élete és működése Szebenben összeesik a reformatio terjedésével az erdélyi szászok között. Ő maga is az evangelicus hitet fogadta el s a szebeni evang. nagy templomban van eltemetve. Emlékét ott egy érctábla jelöli, az ő és feleségei czímerével díszítve, melyen kettős distichon magasztalja érdemeit s a templom falára (mint a szász grófok, vagy szebeni királybíráknál szokásban volt), az ő selyemzászlaját is kifüggesztették, melynek egyik oldalán hármas distichon dicsőíti emlékét a három czímer alatt, másik oldalán eme felírás állott: Vexillum egregii prudentis ac circumspecti d. Petri Haller ab Hallerstein, comitis et iudicis regii Cibiniensis, qui in domino pie decessit die XII. mensis Decembris anno dom. 1570.[3]

Haller Péternek első nejétől három fia és két leánya, a másodiktól négy fia született. Atyjokat csak két fia élte túl, Gábor és Mihály, a kik a családot tovább fejlesztik. Egyik fia, *István*, Báthory István lengyel király udvarnoka volt, a ki Vilnában, Litvánia fővárosában, halt meg, ifjú kora tavaszán, nőtelenül.

Gábor és *Mihály* osztakoznak atyjok hagyatékán. És pedig Gábor kapta Fejéregyházát, Langodárt, Balástelkét s kisebb birtokokat több faluban. Az ifjabb Mihály Szebenben két házat, malmot, majort, Vízaknán egy házat (a Gerébfélét), Fejérmegyében két birtokot, Hortobágyfalvát és Szent-Jánosfalvát, pénzt a kereskedés folytatására s a Nürnberg városánál kamatozó 14000 frtot. Így Gábor áttette lakását Fejéregyházára, Mihály ellenben (a ki 1564-ben született s meghalt 1596-ban) Szebenben lakott továbbra is, s ő fejlesztette tovább a szebeni ágat. Magyar leányt vett el: Osztopáni Pernyeszi Dorottyát. Sántának kellett lennie, mert a családkönyvben mankóval van ábrázolva.

Egyetlen fia volt, *Péter*, a ki a család szebeni ágát fentartotta. Közügyekben forgolódott, serény férfiú vala, I. Rákóczy Györgynek bizalmas híve, asztalának gyakorta vendége. Portai követséget is viselt. 1636 jul. havában a Bethlen István támadása alkalmával ötödmagával főkövetségben a portára küldi Rákóczy (Tholdalagi Mihály a követség elnöke); Hallert 1637 márcz. 4-dikén bocsátja vissza a szultán másodmagával. Számos portai jelentés alatt olvasható a neve ez időből.[1]

Első nejéül ifjú korában Lónyai Ilonát (a családkönyv szerint Kálloni, más források szerint Kákonyi István özvegyét) vette el. Második nejéül 40—50 éves korában az ifjú Tarnóczy Sárát Kézdi-Szentlélekről (1639 vagy 40-ben), a kinek nevéhez regényes episod emléke fűződik. Tarnóczy Sárába ugyanis zabolai Mikes János, egyik szomszédos ifjú birtokos volt szerelmes, a ki (mert a leány nem akart hozzá nőül menni) két testvérével Mihálylyal és Pállal s csatlósaival, szolgáival rajta ütött a szentléleki kastélyon (1637 nov.), midőn özvegy Tarnóczyné (Károlyi Mária) nem volt otthon. A kályhalyukba rejtőzött kisasszonyt elővonták (mialatt egyik szolgának karját megszúrta) s hiába szabadkozott, hogy nem szereti, sohase is szerette s nem fog vele élni, ha meg kell is halnia: erőszakkal elrabolták s Zabolára vivén, özvegy Mikes Zsigmondné gondjaira bízták. Tarnócziné, a ki éppen akkor érkezett haza, midőn kastélyában hatalmaskodtak, leánya elrablása után tüstént a fejedelemhez rohant. Rákóczy visszaadatta a leányt, nota perbe fogatta, fő és jószágvesztésre ítélte a Mikes fiakat, de ők elmenekültek Moldovába, a hol Lupul vajda szolgálatába állottak.[2] Tarnóczy Sára aztán 2—3 év mulva (úgy látszik

[1] «Ingressa reg. Izabella in hoc regnum premissas literas regis Ferdinandi donationales quoque confirmavit, ut sequitur. Nos Ysabella stb. Datum in civ. nra. Alba Julia 10 Martii a. d. 1557.» Ysabella regina, Joannes Sigismundus aláírással. (Családkönyv, okiratok 441. lev.)

[2] Halála napját az erdélyi írók rendesen 1569. decz. 12-ére teszik, talán az érctáblán homályosan látható évszám hibás olvasásából; de a családkönyv világosan mondja, hogy 1570 decz. 12-én halt meg, az emléktáblán is az állott, csak az utolsó X nem látható tisztán.

[3] Az érctábla s zászló felirásai közölve vannak Archiv 1858. 179. l.

[1] Szilágyi: I. Rákóczy György keleti összeköttetései 422. 481. stb. ll.

[2] A Mikes fiak nota perét az 1638. országgyűlés tárgyalta. A periratokat, érdekes tanúkihallgatásokat a gróf Erdődyek vörösvári levéltárából kiadta Szilágyi: Erd. országgyűlési Eml. X. k.

inkább anyja ösztönzésére mint vonzalomból) a gazdag, de élemedett Haller Péterhez ment férjhez, s Szebenben élt oldala mellett. De e házasság alig lehetett boldog, mert a nő önmaga vetett véget életének 1648-ban.[1]

Péter harmadszor is nősült s néhai Péchy Simon kanczellárnak, a szombatos vallás megalapítójának leányát Erzsébetet (özvegy Mindszenti Gábornét) vette el.[2] De utána csakhamar meghalt, 1649 aug. havában. A fejedelem Kemény János által képviseltette magát temetésén.

Péternek egyetlen fia maradt (Tarnóczy Sárától), ugyancsak *Péter*, (szül. 1641-ben), a ki utolsó sarja a család ez ágának. Neje volt Bethlen Zsófia Keresdről. Mindketten ifjú korukban haltak el utódok nélkül (1662-ben).[3] És így a Haller család szebeni ága egy évszázadon keresztül virágozván, kihalt. Vagyonuk legnagyobbrésze a Fejéregyházán lakó Pálra és Jánosra szállott (kikről alább lesz szó).

* * *

I. Péter, a szászok grófja fiai közül a fejéregyházi *Gábor* az, kitől a család máig leszármazott. Született 1550 máj. 10-én, éppen a század közepén, végig élte a Báthoryak uralkodását, s maga is részt vett, mint ifjú, Báthory István diadalaiban s mint férfi ama zivataros idők történetében, a mely Erdélynek a XVI. sz. végén és XVII. sz. elején osztályrészül jutott. Első nejével rokonságba került az erdélyi fejedelmi családokkal, a mennyiben először Bocskay Ilonát, Báthory Kristóf nejének (tehát Zsigmond fejedelem anyjának) s Bocskay Istvánnak nővérét vette el. Mint a fejedelmek sógora előkelő szerepet játszott a közügyekben. Midőn Báthory Zsigmond lemond a fejedelemségről, de megbánva tettét ismét visszatér Oppelnből (1598-ban), a tordai országgyűlésről őt küldi követül Miksa főherczeg elé, a ki Kassán felöltvén a magyar ruhát, éppen útban volt, hogy Erdély kormányzását átvegye. Majd Báthory András alatt s megöletése után is részt vesz a Mihály vajda elleni csatákban, s a miriszlói ütközet után az üldöző magyar hadseregből őt küldik — a lengyel csapattal szintén Mihály vajda üldözésére érkező székely Mózeshez, a moldovai határra követségbe.[1]

Haller Gábor különben minden rokonsági összeköttetése daczára nem jó szívvel látta Báthory Zsigmond könnyelmű kapkodását az erdélyi trónon, melylyel a hazát annyi veszélybe és zavarba sodorta. Kitűnik ez abból is, hogy 1602-ben Básta alatt Báthory Zsigmond ellen harczol. De Básta rémuralmát s kegyetlenségeit ő is megelégelvén, annál buzgóbb híve a szabadságért fegyvert fogott Bocskaynak, a kitől 1606-ban a *kapjoni* uradalmat nyeri (Deés mellett). Rákóczy Zsigmond fejedelemsége alatt tanácsúr, Fogaras vára főkapitánya és Küküllő vármegye főispánja.[2] Szított az arianismushoz. Meghalt 1608. jul. 12-én. Második neje Bornemisza Boldizsár leánya Kata. Nyolcz gyermeke közül a családot az első nejétől származott István és György fejlesztik tovább.

György, az ifjabbik testvér nyerte a kapjoni uradalmat, a miért a tőle származó ágat kapjoninak szokták nevezni. Ő maga a magyarországi részekben szerepelt, Szatmár vára főkapitánya, III. Ferdinánd király tanácsosa és a Tisza melletti részek főkapitánya volt. Bethlen Gábornak nem volt különös jóakarója. Homonnay Bálint nyugtalankodása alkalmával úgy látszik ő is szövetkezett vele Bethlen megbuktatására, mert a fejedelem meghagyja Rhédei Ferencz váradi kapitánynak (1616), hogy mihelyt Homonnay megindúl a tervezett támadásra, Haller Györgyöt mindjárt vitesse be Váraddá és fogja jó őrizet alá, «mert bizonyosan és nyilván írhatom kegyelmednek, hogy nyilvánvaló árúló».[3] De 1621-ben Bethlen táborában harczol a morva határon s ezer lovasnak a kapitánya.[4] 1629-ben ismét ingadoz a fejedelem iránti hűségben, részt vesz az ellene irányúló fondorlatokban; a mi napfényre jutván, hűtlenségi perbe fogják,[5] no-

[1] Szalárdi János siralmas magyar kronikája. (Újabb nemzeti könyvtár 97—100. l.)

[2] Családkönyv 248. lev.

[3] Családkönyv 444. lev.

[1] L. Mihály vajda történetét s az ahhoz közölt regestáimat a Tört. Tár 1884. évf. 637—640. l.

[2] Rákóczy Zsigm. fejedelem egyik 1607 ápr. 8. Fogarasban kelt levelében «consiliarius et arcis nræ Fogarasiensis supremus capitaneus, necnon comes com. de Kükeöleő»-nek nevezi (Tud. Gyűjt. 1821. 130. l.)

[3] Szilágyi: Bethlen Gábor politikai levelei 54. l.

[4] U. o. 275. l.

[5] U. o. 462. l.

tázzák, de 1630-ban felmentik. Férfi kora javában, élete 39-ik évében halt el, 1633 ápr. 20-án. A leleszi templomba temették. Neje volt Bedegi Nyáry Borbála, Pálnak az egykori váradi kapitánynak leánya s Forgách Györgynek özvegye. Kitől egyetlen fia született:

Sámuel, a ki Diós-Győrnek volt főkapitánya s szomorú véget ért. Az egri törökök egyik portyázó csapata reá bukkant kisded csapatjára s őt hatodmagával lekaszabolták, 30 éves korában 1643-ban. Nemcsak a fejedelem, Rákóczy, sajnálta meg, hogy oly gonoszúl, nem is csatán, török kéztől kelle vesznie; de maga a nagyvezér is, midőn az erdélyi követ jelentést tett a portán szegény Haller Sámuel megöletéséről, elmondván azt is, hogy a jó emlékű Bocskay fejedelem mily közeli rokona volt.[1] Felesége Károlyi Mihálynak a leánya, Éva, kitől egyetlen fia maradt, *György* (neje Bethlen Éva).

Ennek két fiától (Sámueltől és Györgytől) származik le és folytatódik a Haller-család emez ága, a melynek tagjai kevésbé jelentékeny szerepet játszottak a történelemben. Grófságot is később nyert, mint a másik ág: 1753 jul. 18-án;[2] 1699-től a báróságot viselte.

Ebből az ú. n. kapjoni ágból származik a mult század közepén élt *Sámuel* táborszernagy, a ki egy magyar gyalogezredet szervezett, melyet róla Haller-ezrednek neveztek (most a 31. számú). — A család több tagja főispánságot viselt, így *Antal* Alsó-Fejérmegyéét, Péter Krasznamegyéét. Az előbbinek dédunokája a családkönyv jelenlegi birtokosa, gr. Haller Jenő, Balástelke, Küküllővár stb. ura.

* * *

A fejéregyházi ág tovább fejlesztője, a XVII. század első felében szereplő *István*, ki a család nevezetesebb tagjai közé tartozik. A családkönyv szerint: négy erdélyi fejedelemnek volt tanácsosa (nyilván Rákóczy Zsigmond, Báthory Gábor, Bethlen Gábor és I. Rákóczy György fejedelmeket értvén). De már Bocskaytól is nyer uradalmat, Kővárt hagyván neki végrendeletileg. Később Küküllő vármegyének főispánja, majd az ország főkapitánya.

1620 febr. 23-án Bethlen Gábor a császárhoz követségbe küldi Bécsbe, a honnan márcz. 16-án már visszaindúl.[1] — Őt okolták (Csáky Istvánnal), hogy Brandenburgi Katalint a kath. vallásra térítették.[2] Nem csekély része volt abban is, hogy ez még férje életében fejedelemasszonynyá választatott s hogy lemondása után Rákóczy György nyerte el az erdélyi trónt.

Az öreg Rákóczynak kedvelt bizalmas embere. Midőn a fejedelem 1634 elején Gyulafejérvárról a székely földre indul, febr. 9-én Fejéregyházán száll meg s nem lévén otthon a házi gazda — kedélyesen írja — hogy maga volt a gazda, «Haller István uram olykor érkezvén meg, mikor már a második fogás étket is elhozták». No de otthon volt az asszony, a ki «bizony becsülettel tartá» a fejedelmet.[3]

1636-ban a budai basához küldi követségbe a fejedelem.[4] Az 1638-iki nevezetes deési gyűlésen, a mely a viszálykodó unitariusok s a pörbe idézett zsidózók felett ítélt s a szombatos vallást eltiltotta, Haller István elnökölt.[5] Meghalt 1657-ben.

Családja fényét növelte. Ő építtette a fejéregyházi és zoltáni kastélyt. Kétszer nősült, első ízben Kendy Juditot, másodszor Barkóczy Máriát vette el. — Három derék fiút hagyott hátra, Gábort, Pált és Jánost, a kik Erdély történelmében nevezetes szerepet játszottak.

Gábor a XVII. századi erdélyi vértanúk egyike, a ki, mint honfitársai közül ama zivataros század folyamán annyian, vérpadon végezte életét.

1614 sept. 26-án született. 15 éves korában (1629) Brandenburgi Katalin udvarába került s a fejedelemasszony inasa (apródja) lőn. 1630 márczius elején — mint maga írja — «az pápista vallást elhagyván, állott az reformata religiora».[6] E miatt atyjának a buzgó katholikus Istvánnak haragját vonta magára, a ki csak 10 év mulva engesztelődött ki iránta. De ez nem gátolta tudo-

[1] Réthy István portai követ jelentése 1634. Szilágyi: I. Rákóczy György keleti összeköttetései 729. l.

[2] Archiv 1858. 186. l.

[1] Történelmi Tár 1881. 341. 708. l.

[2] Történelmi Tár 1880. 135. l.

[3] Rákóczy írja Mikesnek a portára, l. Szilágyi id. m. 180. l.

[4] Jelentéseit l. Szilágyi id. m. 417 és köv. l.

[5] Szilágyi: Erd. országgy. Eml. X. 24. l.

[6] Naplójegyzete 1630 márcz. 1—14. napra.

mányos neveltetését. Még ugyanezen év máj. 22-én azon követséggel, mely a fejedelemnőnél járt a brandenburgi választófejedelemtől, a külföldre indúlt s egy évig az Odera melletti Frankfurtban, Franekerában s 1631 őszétől a leydeni egyetemen tanúlt, s külföldön járt egész 1635-ig. Költséggel részint a tanúlmányai iránt érdeklődő Rákóczy fejedelem, részint anyja, rokonai s «több jóakarói» látták el. Ezek 1631 decz. havában «maga szolgáját» küldik utána «szép költséggel», de a pénz nem jutott kezéhez, a szolga hova lehetett vele, «meg nem tudták gondolni». — 1633 május 22-én 300 tallért indít számára a fejedelem Gyulafejérvárról «az angliai követ által», biztatván, hogy «az mi fejedelmi kegyelmességünkben meg nem fogyatkozol ezután is, csakhogy viseld úgy magadat, az mint kévántatik, tanúságodat continuáld . . . religiodban állhatatos légy, azt senki kedvéjért se barátságájért meg ne változtasd». A levélhez még sajátkezűleg is hozzá teszi Rákóczy: «Intünk, vallásodban erős állhatatos légy, úgy áld meg az uristen s az mi kegyelmességünket is úgy veszed». Látszik a levélből, mennyire érdeklődik iránta a fejedelem s hogy mily súlyt fektet az erős protestans érzületű Rákóczy arra, hogy a buzgó katholikus Haller-család egyik tagja a református vallásra tért.[1]

1635 május végén indúlt vissza hazájába, öt évi távollét után, mint 21 éves fiatal ember, sok szép ismerettel gazdagon, melyet hazája szolgálatában kivánt értékesíteni. Külföldi útjáról, (mert beutazta Közép-Európa nagy részét, járt Londonban is), naplót kezdett vezetni, melyben sok jellemző vonást találunk a német egyetemekről. Naplóját folytatja Erdélyben is egész 1644-ig. Őszintén ír magáról, nem egyszer jegyzi fel pl. hogy «voltam részeg», — «fogadtam, hogy bort nem iszom egy holnapig». 1638-ban víg farsangról tanúskodik naplója, jan. és febr. havában sűrűn követik egymást a vallomások: «voltam ittas» — «igen ittas voltam». A személyére vonatkozó feljegyzések mellett számos a fejedelmet, udvarát, s kortársait illető adatot is találunk naplójában.[2]

[1] Rákóczy György levele Haller Gáborhoz (Magn. Gabrielli Haller de Hallerkő pro tempore Lugdunii honestis studiis operam navanti) a tört. társ. ltárában.

[2] Haller Gábor naplója ki van adva: gr. *Mikó Imre*, Erd. Tört. Adatok IV. k.

Külföldről visszatérve, a közügyek szolgálatába lép. 1635-ben a fejedelem udvarában szolgált, mint *bejáró*. 1636 őszén a fejedelem táborával Várad, Jenő és Lippa táján járt. 1637—39-ig ismét a fejedelmi udvarban szolgál s ott volt a nevezetes deési gyűlésen, mely a szombatosok felett itélt. Itt mondotta a fejedelem neki azt, midőn egy könyvet kerestetett vele és soká nem találta, hogy: *ha bor volna, úgy-e hamarább megtalálnád.*[1]

E két év alatt a 23—24 éves ifjú, ki a mathematikai tudományokban nagy előhaladást tett a külföldön, Fogaras, Patak, Gyalu, Székelyhíd és Görgény erősségein tetemes javításokat tett.

1640-ben kibékűlt atyjával s nehány évet birtokain gazdálkodással töltött. 1644-ben részt vett Rákóczy György felső-magyarországi táborozásában s különösen Patak erősítése körűl működött.

Öreg Rákóczy György bizalma és szeretete Haller Gábor iránt átszállott fiára II. Rákóczy Györgyre is. Miután ez 1648-ban követte atyját a trónon, Haller Gábort csakhamar a nevezetes végvár Borosjenő főkapitányává s Zarándmegye főispánjává tette. Várerődítési tudományát itt tüntette ki leginkább, a mennyiben Jenőt új bástyákkal vette körűl. Szalárdi nem győzi magasztalni krónikájában, mennyire megerősíttette a várat a «jó vigyázó és gondviselő, jó fundáló és szorgalmas épitő ember».

II. Rákóczy György szerencsétlen lengyelországi hadjárata Erdélyre zúdította a törököt s 1658-ban Jenő is török kézre került, Haller Gábor távollétében.

A török Rákóczy helyébe Barcsayt ültetvén a trónra, ő az 1569-iki országgyűlésen Haller Gábort a fontos nagyváradi kapitányságra emelte, De nem tarthatta sokáig Barcsay hűségében Váradot, mert a város az újonnan fellépett Rákóczy mellé állott, a ki a Barcsayhoz ragaszkodó Haller helyébe Gyulay Ferenczet tette kapitánynyá.

Erdély legválságosabb évei voltak ezek, midőn a fejedelmek egymást űzik-váltják a trónon s egyszerre két-két fejedelem is van, mint Rákóczy és Barcsay, majd Kemény János és Apaffy, s tényleg a török ül Erdély nyakán.

[1] Princeps librum a me poscens, dixit: si vinum esset, citius invenires (Naplója 49. l.).

Barcsay a gyalu-fenesi csatatéren (1660 május 22-én) legyőzvén Rákóczyt: a török által kirótt hadisarcz elengedése végett Haller Gábort küldi Ali basa táborába, mely Nándorfejérvárról Temesvár felé indúlt. Ali 'basa nemcsak rosszúl fogadta, de fogságra is veté Hallert, lábaira 63 fontos vasat veretvén. Magával hurczolta Várad alá, hiába jött Barcsay maga is kiszabadítására. Csak Nagyvárad kiostromlása után (1660 aug. 27) bocsátotta őket szabadon.

Ezután tartotta (1660 oct.) Barcsay lakadalmát a segesvári országgyűlés alkalmával Bánffy Zsigmond leányával Ágnessel, melyen a násznagyi tisztet Haller Gábor mint udvarmester teljesíté; az esküvő után való este ő vezette a lakomához s ültette férje mellé az ifjú asszonyt.[1]

De csakhamar Kemény János lépett fel Barcsay ellen. Ismervén ő is Haller Gábor tekintélyét és befolyását, őt, a ki előle testvére Haller Pál fejéregyházi kastélyába vonúlt, haddal akarta kézre keríttetni. Ezt Haller Gábor észrevévén, tanácsosabbnak látta, hogy maga menjen Kemény elé és meghódoljon. S miután Barcsay 1660 végén leköszönt és a rendek Kemény Jánost választották fejedelemmé, ez Hallert folytonosan maga mellett tartotta, részint mert tartott tőle, részint, hogy általa népszerűségét nevelje.

Ismét fordúlt a sors kereke, s Kemény ellenében Ali basa a nyárádtői táborban Apaffyt lépteti fel fejedelemmé, a ki hasonlóképen nagy súlyt fektet Haller Gábor megnyerésére. Levelet ír neki (1661 nov. 23-án a kis-selyki táborból), melyben felszólítja, térjen az ő hűségére. De sikertelenül, mert Haller Gábor ott harczol Kemény oldalán a nagy-szőllősi csatában (1662 jan. 23-án), a melyben Kemény elesett. Azután Görgény várába menekűlt s végre meghódolt az engesztelékeny Apaffynak.

1662-ben a kolozsvári országgyűlésről őt küldik az ország rendei Ali basához Temesvárra, a felemelt török adó leszállíttatása végett. Kellettenül ment el, mintha előérzete lett volna, hogy utolsó útjára, a vesztőhelyre indúl.[2] Ali basa nyolcz hónapnál tovább tartotta magánál s magával vitte Nándorfejérvárra, a magyarországi hadjáratra indúló nagyvezér elé. Hallert a nagyvezér nem várt szívességgel fogadta, a miről a gyanakvó Apaffy értesűlvén, azt hitte, hogy ingadozó trónjának ő a török által kinézett utódja. Nyomozást is indított többi követei által a nagyvezérnél; nem sült ki ugyan rá semmi, de a gyanút Haller mentegetőző levele sem oszlathatta el.

Midőn Apaffy a nagyvezér felszólítására a meghódított Érsek-Újvár alá ment kevesed magával, minden jel arra mutat, hogy ő csinálta ki a nagyvezérnél, hogy félelmetes vetélytársa eltétessék láb alól.

Haller gyanútlanúl indúl vissza immár a fejedelemmel a török táborból. De a közeli Alsó-Németi faluba, a hol éjjelre megszállottak, utána küldet a nagyvezér egy kapucsi basát fegyveres török csapattal s visszaviteti. — «Visszaérkezvén pedig a vezér elibe, kit nagy haraggal így riaszta meg: miért mentél el te hír nélkűl? Kire az úr felelni akarván, csak meg sem hallá mentségét, hanem csak inte és mindjárt vivék a mészárló helyre, holott fejét is véteté, mindenében zsákmányt vettetvén, sőt talán testét is csak eltemettetlenűl hagyván».[1]

Hogy Haller megöletésében Apaffynak része volt, Bethlen Miklós önéletírásából látjuk. Bánffy Dénes levelei között — írja ő — «találók a fejedelemnek a maga kezével írt egy levelét Bánffy Déneshez, melyben írja, hogy már bízvást nyúljon Örményeshez, mert Haller Gáboron odább adatott». Méltán kiált fel utána: «O isten, né az Ábel vérét mint elé tudod keresni!»

Ilyen vége lett a derék Haller Gábornak. Nem egyedűli, ki e szomorú korszakban vérpadon halt a hazáért, nemsokára követték Bánffy Dénes, Béldi Pál s a többiek; de ártatlanabbúl alig halt egyik is.

Nem volt nős, utódai nem maradtak.[2]

Pál legkevésbé szerepel testvérei közűl nyilvánosan, inkább családjának, mint a közügyeknek élt. Négyszer nősűlt (a Barkóczy, Bethlen, Barcsay és Torma családból). Második lakadalmát 1656-ban tartá Búnban a Bethlen Miklós

[1] Szilágyi: Vértanúk. Kemény János fejedelemsége és halála 14. l. és Haller Gábor megöletése 160. l.

[2] «Noha mentségei voltak, melylyel elvonhatta volna magát ettől a bajos és veszedelmes szolgálattól» (Haller Gábor levele Tud. Gyüjt. 1821. VII. 135).

Czeglédi István: Dagon ledűlése (Kolozsvárt 1670). Szilágyinál: Haller Gábor megöletése (Vértanúk 169. l.).

[2] A Nagy Iván által neki tulajdonított két leány *Judit* és *Mária*, a családkönyv szerint öcscse Haller Pál leányai voltak.

nővérével Borbálával, a ki férje kedvéért a kath. vallásra tért át, nagy keserűségére ref. vallásához buzgón ragaszkodó anyjának, a ki csak a «nagyságos» czím kedveért adta leányát Haller Pálhoz, «a kinek — Bethlen Miklós szerint[1] — az időben a nagyságos tituluson kívül semmije sem volt, mert az atyja Haller István a két fiának, Pálnak és Jánosnak az egy Fejéregyházán kívül semmit sem adott» (maga is életben levén még akkor). 1662-ben Kemény János oldala mellett harczolt s részt vett a nagyszőllősi ütközetben Kucsuk basa ellen. Apaffy korában tekintélyes szerepet játszott s Küküllő vármegye főispánja volt. Fiai korán elhaltak.

János a család legkimagaslóbb alakjainak egyike. Nevét nemcsak a politikai, de az irodalomtörténet is megörökíté. Kemény Jánosnak bizalmas híve volt s részt vett utolsó szerencsétlen táborozásában. 1664-ben fejedelmi tanácsossá lőn. A tordamegyei főispánságot viselte. Járt a portára is követségben. A gyenge Apaffy uralkodása idején ő is az elégedetlenek közé tartozott. 1677-ben a fogarasi országgyűlésen a fogságra vetett Béldi és Bethlen Miklós kiszabadítása érdekében működött. 1678-ban a Béldi-féle összeesküvésbe elegyedett. De az erélyes Teleki Mihály vaskezével csirájában elfojtván a mozgalmat, az összeesküvés részesei, köztük Haller János is fogságba vettetett a fogarasi várba. 1678 nov. 13-án neje Kornis Kata esdekel Telekinél férje kiszabadításáért s maga Haller is ír Fogarasból Telekinek, mint «édes sógor urának», hogy törekedjék kiszabadításán, mert őt, «mint halálra való rabot» úgy tartják.[2]

Haller János fogsága négy évig tartott. A hosszú rabság idejét irodalmi tanúlmányokkal, idegen nyelvű könyvek magyarra fordításával tölti. Melegen érdeklődött nemzete nyelve és irodalma iránt s annak szolgálatában keres és talál vígasztalást. «A békességes tűrésnek paizsa» czímű magyarra fordított műve[3] előszavában buzdítólag szólal fel a magyar nyelv mívelése érdekében. «A keresztyénségben egy nemzetség között, meg kell vallani, nincsen nagyobb szűke a könyveknek, mint a magyaroknál». Nem azért, mintha nálunk tudós emberek nem volnának, de mert «semminek tartván a magok szülötte nyelvét, elállanak a magyar szó mellől». A mit írnak, deákúl írják. Ő a nemzeti nyelvre kívánja fektetni a fősúlyt, s azt kívánja mívelni munkái által. Egyike a legelsőknek, a kik hangoztatják, hogy nyelvében él a nemzet. «Azt mondották a mi eleink — úgymond — hogy a mely nemzetnek szokásait, szavajárását, ruházatját felveszik az emberek, végre azon népnek birtoka alá esnek».[1] Eszméi igazságát kétszáz év multán mennyire érezzük s érzik a magyar nyelv érdekében buzgólkodni kezdő honfitársai!

Főmunkája, melyet rabsága magányában írt a «*Hármas istória*», melyben Nagy Sándor történetéről, a trójai veszedelemről s — a mi a legbecsesebb — példázó elbeszéléseket írván erkölcsi és vallásos tanulságokkal, nagy népszerűségre tett szert. Egyszerűen, világosan, könnyedén, zamatos magyarsággal van írva; úgy hogy korában a legjobb prózaírók közé emelkedett általa. Ez magyarázza meg nagy elterjedését és rendkívüli hatását munkájának, a mely valóságos népkönyvvé vált, úgy hogy az első kolozsvári kiadástól (1695) napjainkig mintegy nyolcz kiadást ért.[2]

1682-ben kiszabadúlt a fogságból és csakhamar visszanyerte befolyását a közügyekben. Midőn az éleslátású Teleki Mihály észreveszi a török uralom hanyatlását s Budavár visszavétele előtt egy évvel megindítja az alkudozást Bécscsel, az 1685 gyulafejérvári országgyűlésről díszes követség élén Haller Jánost küldik fel Bécsbe a kiegyezés létesítésére. 1686 jun. 28-án jön létre a bécsi haditanácscsal az az egyesség, melyet bécsi vagy Haller-féle szerződés (Hallerianus tractatus) néven ismerünk a történelemben, a mely alapját képezte a későbbi Leopold-féle diplomának.

[1] Önéletírása.

[2] Történelmi Tár 1881.

[3] *Teljes czíme:* Pays: a békességes tűrésnek paysa, melyet Haller János erdélyi magyar, deákból magyarra fordított a Korenus Jakab munkájából, és a maga költségén kibocsájtott Fogaras várában levő rabságában. Nyomtattatott a csiki klastromban 1682. 4-r.

[1] L. Haller János buzgólkodása a magyar nyelv felemelkedése és kiterjesztése iránt a XVII. században. (Tud. Gyűjt. 1828. V. k. 89—99. l.)

[2] L. *Váczy* János: Haller János és a hármas istoria. *Toldy* F. magyar költészet kézi könyve 2. kiadás 295. l. *Greguss* Ágost tárczája a Pesti Napló 1854. 263. sz. Siebenbürgische Quartalschrift VII, 1801. 17. l.

1691-ben erdélyi kincstartóvá választatott, (melyben 1696-ban Apor István váltá fel).

Hogy Lipót császár kegyét nagy mértékben bírta, több jele van. Midőn 1692-ben az erdélyi kormány-tanácsot megalkotják, Haller János is tagjává lőn.

De nemcsak jeles író és politikus: mint embert is magasztalják kortársai. Méltányos, türelmes és igazságos. A kath. vallásnak ő is buzgó híve (mint családja legtöbb tagja), de a más vallásúak jogait is tiszteletben tartja. «Jó jámbor keresztyén ember vala (írja róla Cserey Mihály uram), míg ő volt a kincstartó, a ref. papoknak dotatiójok szerént mindig kiadatá mind a dézmákról mind a sóaknákról való collatiójokat panasz nélkűl».[1]

Meghalt 1697 febr. 28-án, tisztes aggkorban, életének 71 esztendejében. Szent-Pálon nyugosznak hamvai.

Fiai közül *József* messze esett a fájától. Könnyelmű ifjú volt, és ezzel atyját bécsi követsége alkalmával nagy kellemetlenségbe keverte, magát fogságba juttatta, s utóljára is könnyelműségének lett áldozata. Haller József a maga idejében nagy feltűnést keltett bécsi «cselekedete», a következő. Atyja 1685-iki követsége alkalmával magával vitte fiát is Bécsbe, világot látni. József úrfi a világváros vígasságainak, gyönyöreinek élvezetébe mértéken túl belemerűlt s egy csomó adósságot csinált. Midőn hitelezői szorongatni kezdették, különös módon remélt pénzhez jutni. «Mások deductiójából-e, vagy maga gyermeki gonosz indúlatjából» egy német úrfi által kihallgatást kért a császárnál, mert fontos titkokat akarna leleplezni ő felsége előtt. Majd levélben írta meg a császárnak, hogy az erdélyi követség pénzzel megvesztegette a haditanács legbefolyásosabb embereit és pedig az elnök, Herman bádeni őrgróf 32,000, Saponara 14,000 aranyat kapott. A császár megütközött az erdélyi főkövet fiának e jelentésén s kihallgatást adott neki. József úrfi itt még nagyította a dolgot, azt állítván, hogy a követség megvesztegetésekre 60,000 aranyat hozott magával, 30,000 aranyat a török adott hozzá. Az audientia után azonban megijedt vallomása következményeitől s másnap levélben visszavonta, mert «mind a mit mondott hazugság s abban semmi sincs.»

De pénzre szüksége volt. S most mást gondolt ki. Fordított egyet a dolgon s a badeni őrgrófhoz ment el és nagy titkolózva figyelmeztette, hogy ellene valami készűl; ő már négy ízben hívatott a császár elé — úgymond — hogy kikérdezzék, mit tud az erdélyi követség által az őrgrófnak adott pénzről; az őrgróftól ne tartson, biztatták, bátran nyilatkozhatik, mert az őrgróf nem soká fog élni. Ő, hogy e rejtélyes szavak értelmét kitudja (folytatta tovább), 200 aranyat áldozott s így jutott ama titok tudatába, hogy a császár az őrgrófot meg akarja mérgeztetni. Reméli és kéri a 200 arany megtérittetését. Az őrgróf ezeket hallva, tüstént sietett a császárhoz s szemrehányást tett neki. Lipót csak bámúlt a neki tulajdonított czélzat felett s közölte az őrgróffal a Haller József vádjait. Így a turpisság s a zsarolási szándék kisülvén, a könnyelmű ifjút elfogatták s kiviláglott, hogy mindkét részre ő koholta a vádakat.[1]

Haller János lépéseket tett fia kiszabadítására, de az egyhamar nem sikerűlvén, az erdélyi követség 1686 jul. 21-én haza felé indúlt; postát hagytak hátra, hogy a fiút, ha kiszabadúl, haza vezesse. Atyja búcsúzó levelében vigasztalja megtévedett fiát fogságában: «bízzál istenben, nem hágy el!», de egyszersmind inti, hogy szálljon magába s kevés pénzét ne fecsérelje el, hanem «végy papirosat, pennát, tentát és istenes mulatságokkal töltsed idődet (úgymond), mert én is afféle dolgokkal töltöttem időmet, midőn hasonló állapotban voltam».[2]

Haller József négy hétig ült a fogságban, 1686 aug. 8-án törvényszék elé vezették, a hol a következő itélet hirdettetett ki előtte: Haller József erdélyi, súlyos cselszövései és gonosz rágalmai miatt fejvesztésre kárhoztattatott; de a császári felség mások közbenjárására elengedi a halálos büntetést, megparancsolván, hogy a bűnös a törvényszék képében összeülendő alsó-

[1] Cserey Mihály historiája.

[1] A «Haller József cselekedetei»-ről szóló jelentései az erdélyi követeknek megvannak a gr. Telekiek marosvásárhelyi levéltárában. Kiadta Koncz József: Tört. Tár 1886. L. Szilágyi: Kétszáz év előtt cz. czikkét a Nemzet 1885 karácsonyi számában.

[2] Haller János feljegyzései bécsi követségekor. Történelmi Tár 1878. 688. l.

ausztriai kormánytanács eleibe vitetvén, itt térden állva istent és a császári felséget megkövesse, hogy egyedűl gonoszságai által ösztönöztetve, rágalmaival és hazugságaival mind ő felsége személyét, mind a badeni őrgrófot és Saponarát másokkal egyetemben súlyosan megbántotta s mindezekért bocsánatot kér. Ezen felűl fogadást kellett tennie írásban, hogy e császári kegyességet tettekkel fogja meghálálni és sohasem fog sem bosszúállásból, sem szenvedett fogsága miatt, sem más ürügyből valami olyat elkövetni, a mi ő felségének, dicsőséges házának és országainak kárára válhatna, sőt hogy életének feláldozásával is ő felsége kárának elhárítására, dicsőségének és hasznának előmozdítására fog törekedni. Ezen kívűl az örökös tartományokból örökre kitiltatott.[1]

Haller Józsefet kiszabadúlása után, atyja elküldötte Norimbergába (Nürnbergbe). Vissza kerűlvén Erdélybe, azután sem követte atyja vagy testvérbátyja István nyomdokait. Fékezhetetlen természete, «csintalan, nyughatatlan elméje» nem hagyta nyugodni. Midőn Thökölyi beütött Erdélybe s ismét visszavonúlt Havasalföldére, Haller József hozzá csatlakozott. «De ott új practikához kezde. Rajta kapák. Bárcsak megtagadja vala: nem vala bizonyság ellene. Maga megvallá, hogy Thökölyit meg akarta volna lövöldözni. Nem lőn olyan kegyelmes bírája mint Bécsben, mert Thökölyi hirtelen indúlatból meglövöldözteté. Azután sokszor megbánta, de késő vala. Ott temették el el a testét».[2]

A családkönyv azt mondja, azért ölette meg, meg, mert nem akart beleegyezni abba, a mit Thökölyi akart.[3]

István, János idősebb fia, egészen más úton haladt, mint testvéröcscse. Ő nemcsak fenntartotta, de nevelte a család fényét. Ő szerezte a bárőságot, sőt a grófságot is. Mikor Erdély az osztrákház alá kerűlt, a bécsi udvar egyik legmeghittebb embere Haller István, a ki 1692-ben tanácsossá s a gubernium tagjává lőn. 1699 ápr. 1-én bárőságot nyer; ő szerzi meg a grófságot is, melyről azonban a diploma csak halála után 1713 jul. 8-án kelt és 1717-ben hirdettetett ki a szebeni országgyűlésen.

1708-ban meghalván Bánffy György a gubernator, Haller István az egyedűli magyar két szász mellett a guberniumban. Ő lett tehát a kormány-tanács elnöke. «De lágy, félénk ember volt (írja Cserey), egyet nem mer szólani a német előtt, ha mind fenekestől felfordítanák is a szegény országot.» A gubernatorságot ugyan nem nyerhette el, de mégis ő volt az első méltósága Erdélynek, mint vezetője a guberniumnak, melyet a Rákóczy forradalom által előidézett zavarok között nem egészített ki a császár, mindössze tizenhat személyt (minden vallásfelekezetből négyet-négyet) rendelt mellé jök, deputatio neve alatt.

Haller István egyéniségének legerősebb jellemvonása: a kath. vallás mellett való erős buzgólkodása. Nagy része volt a katholikus status szervezésében. Cserey szerint már Bánffy György, a gubernator, jónak látta, halálos ágyán így szólni hozzá: «kegyelmedet pedig Haller uram arra kérem, mivel már az én holtom után kegyelmed lesz első ember Erdélyben és tudom jól, a pápista iffiú urak könnyen kegyelmedet lecsalják a lábáról s minden rossz dologra rá veszik, hogy kegyelmed moderálja magát és ne kivánja a maga religióját a többi religiók oppressiójával promoveálni, mert az isten kegyelmedet megbünteti.»[1] Ismételve említi Cserey, hogy Haller István az ő religiójának (ref.) halálos ellensége vala[2] s befolyásos állásában azt éreztette is. Máskülönben még Cserey (a kit a vallásos elfogúltság néha tán túlságra ragad) elismeri, hogy «jámbor ember külsőképen Haller István, de — teszi hozzá — belől ebűl áll a mája a reformatusok ellen». De hogy tudott türelmes is lenni, bizonyítja mostoha leánya Bethlen Kata feljegyzése, hogy nem ellenezte, hogy ő hozzá vallásán való (ref.) tanító járjon, sőt saját fiait is taníttatta velök.[3]

Míg a gubernium élén állott, lehet mondani, hogy ő intézte Erdély sorsát. A deputatió mellé adása után is az történt, a mit ő akart. «Haller

[1] Szalay László: Adalékok a magyar történethez a Pesti Napló 1860. 60. sz.

[2] Cserey Mihály historiája 222. l.

[3] *Josephus:* interfectus est Transalpinæ ab Emerico Tököly, qui affectabat principatum Transylvaniæ, eo quod desiderio ipsius noluit consentire. (Családkönyv 453. l.)

[1] Cserey Mihály historiája 409. l.

[2] U. o. 414. l.

[3] Bethlen Kata önéletírása.

István úgy megnyergelte őket, valamit akar, bizony mind arra hajolnak».[1] Meghalt 1710 május 2-án. Szent-Pálon temették el.

Fiai közül a legifjabb *László* (a ki legkorábban halt meg) örökölte atyja erős katholicismusát. Naplójában örömmel jegyzi fel, ha valami jó történik vallására nézve. Ez nem lett volna baj; de oly nőt vesz el, ki ép annyira buzgólkodott, mondhatnónk rajongott a ref. vallásért, mint Haller László a magáéért. A nő saját mostoha testvére, Bethlen Kata.[2] Bátyjai és rokonai nem akarták, hogy idegen vallású nőt vegyen el s a leány sem szerette, s nagyon idegenkedett tőle vallásáért. De Haller László szerelmes volt belé s a leány végre, anyjának erős unszolására elfogadta a jegygyűrűt s megtörtént a lakadalom Fejéregyházán 1717-ben. Egy udvarhelyi barát adta őket össze, kinek a püspök eltiltó rendeletéről nem volt tudomása. Hogy boldog élet nem lehetett közöttük, látjuk Bethlen Kata önéletirásából, a melyben elbeszéli ama megpróbáltatásokat és kisértéseket, melyeket vallása megváltoztatása czéljából férje és a kath. papok részéről ki kellett állania.

Haller László különben tanúlt, okos ember volt. Örökölte a családban mutatkozó naplóírási hajlamot, fenmaradt egy naplója az 1717-iki szebeni országgyűlésről.[3] 1719-ben, mindössze 22 éves korában, a pestisnek lett áldozata. Fejéregyházán temettette el neje 1720-ban.[4]

Két fiút hagyott hátra, az 1718-ban «egyszersmind» született Sámuelt és Pált. Az előbbi csakhamar, 1720-ban követte atyját a sírba, a másik *Pál* (sz. 1718, † 1794) a kapjoni ágból származó Haller Ferencz leányát, Zsuzsannát vévén el feleségül, tőlük származik a családnak most is élő fejéregyházi ága.

A bárságot nyerő István fiai közül legtöbbre vitte *János* († 1756). Atyja nyomdokain haladt s felvitte egész a gubernatorságig. Előbb Csík Gyergyó és Kászon szék főkirálybírája (1729). Gubernátorrá 1734-ben választatott s 22 évig viselte e méltóságot. Fiutódjai nem voltak. De voltak:

Gábornak, (sz. 1685, † 1723) István legidősebb fiának, ki a szatmári békét kötő Károlyi Sándor leányát Klárát vette nőül. Gábor férfi kora delén meghalván, négy fiát az anyai nagyapa, Károlyi Sándor nevelteti. Maga ügyel fel iskoláztatásukra, maga választja meg a nevelőket, az iskolákat (Magyarországon, Pozsonyban, Váczon, Pesten nevelődnek) s oly gondos, példás neveltetésben részesíti unokáit, minőt nem sokan nyertek kortársaik közül.[1] És nem hiába, mert mind a négyből derék férfi és jó hazafi vált.

István († 1756) Csongrádmegye főispánja lett.

László (1717—1751.), a ki Máramaros főispánja volt, az irodalom történet lapjain Telemach jeles fordítása[2] által örökítette meg nevét. Munkája a franczia iskolának első hirnöke a magyar irodalomban.[3] A magyar nyelvért éppen úgy buzgólkodott mint dédapja János, a Hármas Istoria irója, a kinek példáján lelkesült. Ovidius Metamorphosisének nagy részét is lefordítá, de az elveszett. Halála előtt kevéssel a hétszemélyes tábla ülnökévé neveztetett ki, de ezt a hivatalt már el nem foglalhatta. 1751-ben kioltá munkás életét a halál.

Lászlónak dédunokája a maig is élő s Ugrán lakó gr. Haller *György*.

László harmadik testvére *Gábor*, a ki Grasalkovich Annát birta nőül; tábornok, gubernator és kir. étekfogó vala († 1784). Az ő unokája volt a gr. Haller családnak a jelen században legkimagaslóbb alakja, *Ferencz* (sz. 1796 márcz. 24. Szent-Pálon) a volt horvát bán (1841—1846-ig). Ő volt az első horvát bán, a ki az országgyűlésen (1843.) magyarúl beszélt. 1856-ban a magyarországi kormányzó adlatusa volt. Meghalt 1875-ben s a szent-páli sírboltban van eltemetve.

Ezek a Haller család magyar ágának kimagaslóbb s a köztörténelemben szereplő alakjai; a többiekről a családfa ad számot.

Dr. Szádeczky Lajos.

[1] Cserey Mihály historiája 425 l.

[2] Mert Haller István, midőn utoljára nősül, Bethlen Sámuel özvegyét, Nagy Borbálát vette el.

[3] Kiadtam a Hazánk 1885. évf. jun.füzetében.

[4] Bethlen Kata önéletírása.

[1] Berkeszi István: A gr. Haller fiúk iskoláztatása.

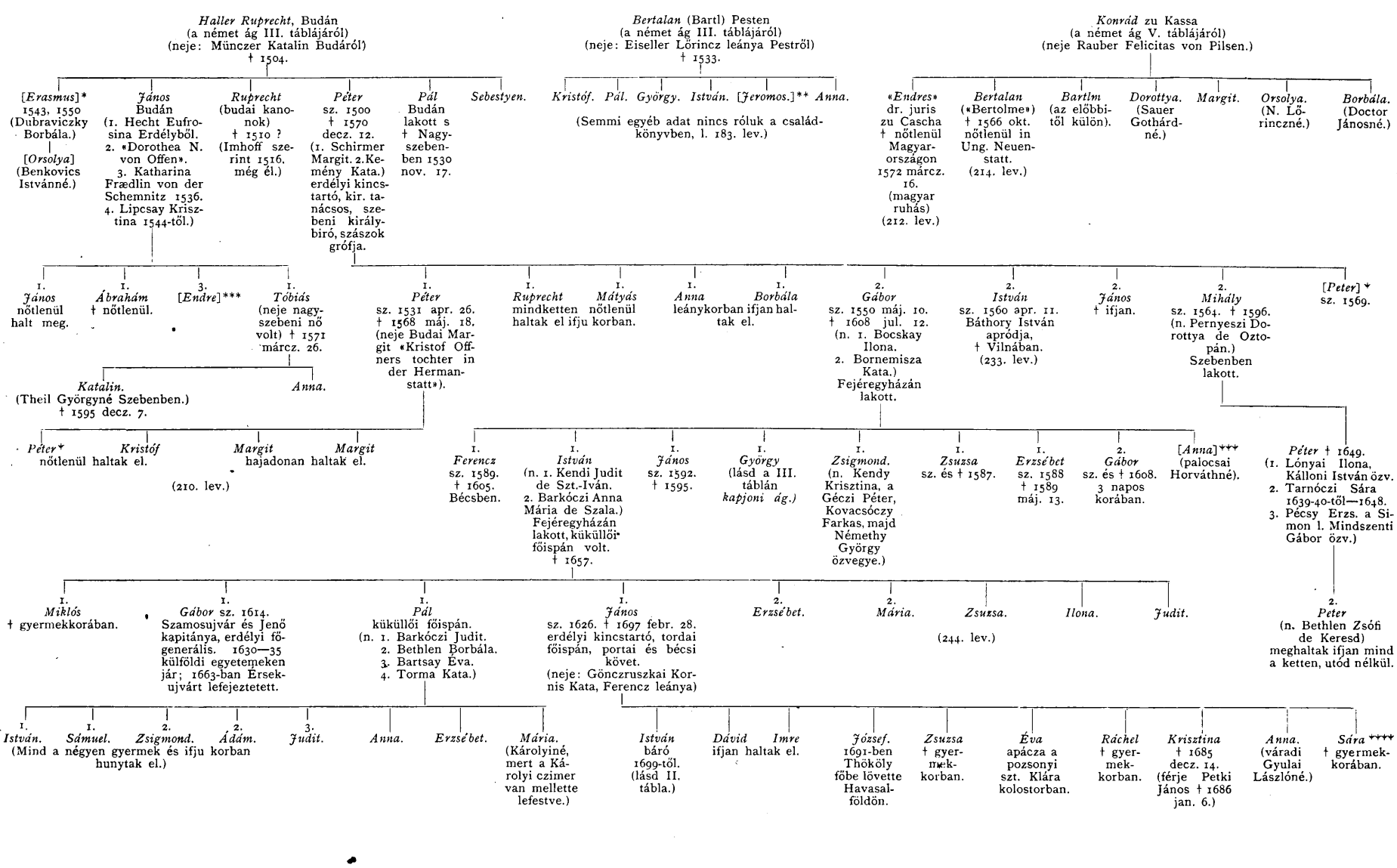
[2] Kézíratban hagyta hátra, megjelent először Kassán 1755-ben, másodszor 1758-ban, harmadszor 1770-ben, s még 4-szer is 20 év alatt. (Erd. Múz. 1817. 177. l.)

[3] Toldy: A magy. költészet története 1867. kiad. 310. l.

A HALLER CSALÁD MAGYAR ÁGA.

I. tábla.

Budai, pesti, kassai, szebeni és fejéregyházi ág.

* Erasmust csak Nagy Iván említi (Horváth István: Verbőczy Emlékezete II. k. 298. l. nyomán); sem a családkönyv, sem az Imhoff-féle genealogia nem. Ez utóbbi szerint Ruprecht az első szülött s utána köv. János stb.

** Az Imhoff-féle említi csak.

*** Imhoff említi egyedül.

* Imhoff említi csak.

** Imhoff: Péter helyett *Jánost* ír.

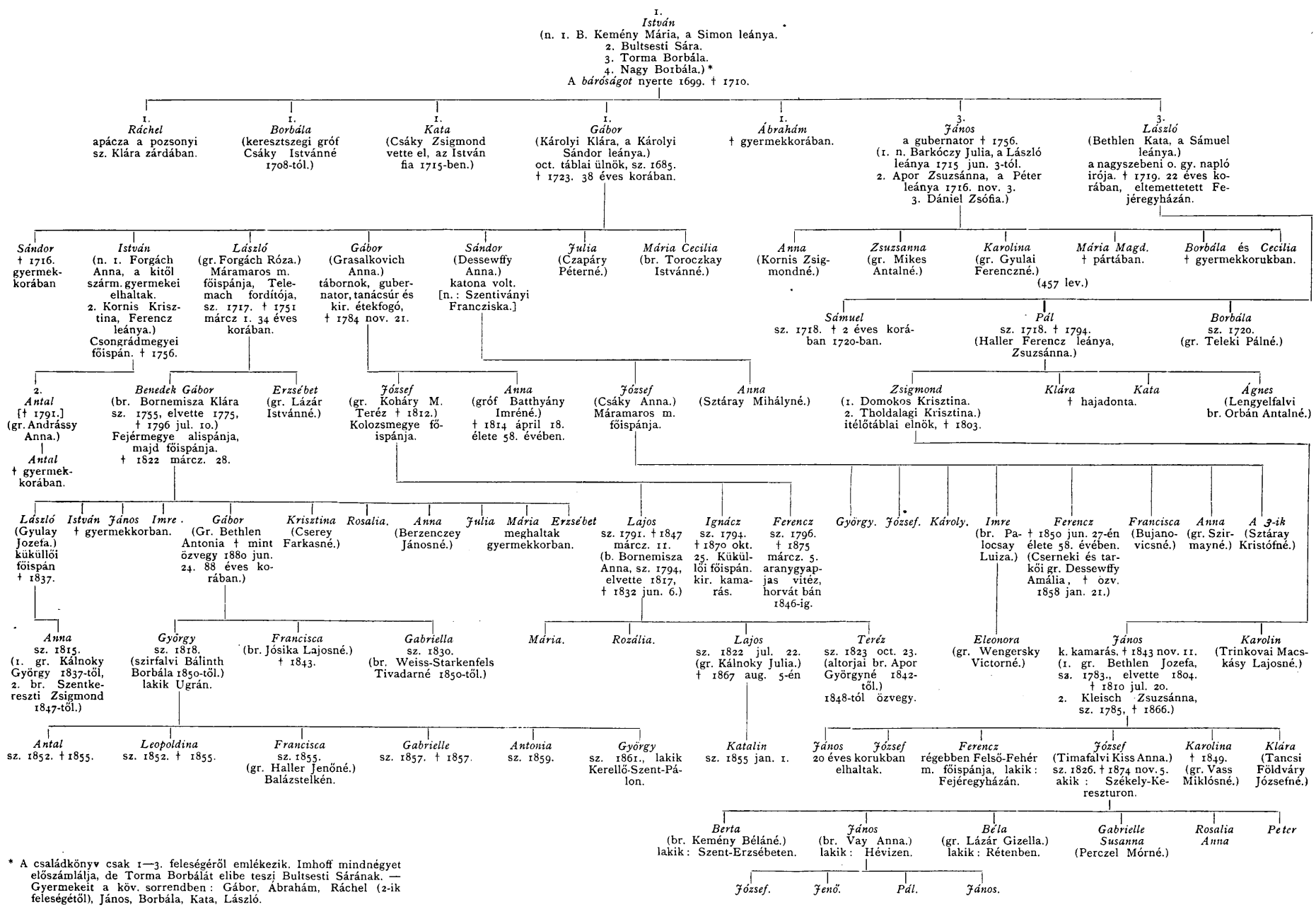
*** Nagy Iván említi egyedül.

**** Imhoff a következő sorrendben említi a testvéreket: István, Krisztina, Éva, Zsuzsa, Dávid, Sára, Anna, Imre, Ráchel, József.

MAGYAR ÁG.

II. tábla.

A fejéregyházi ág folytatása

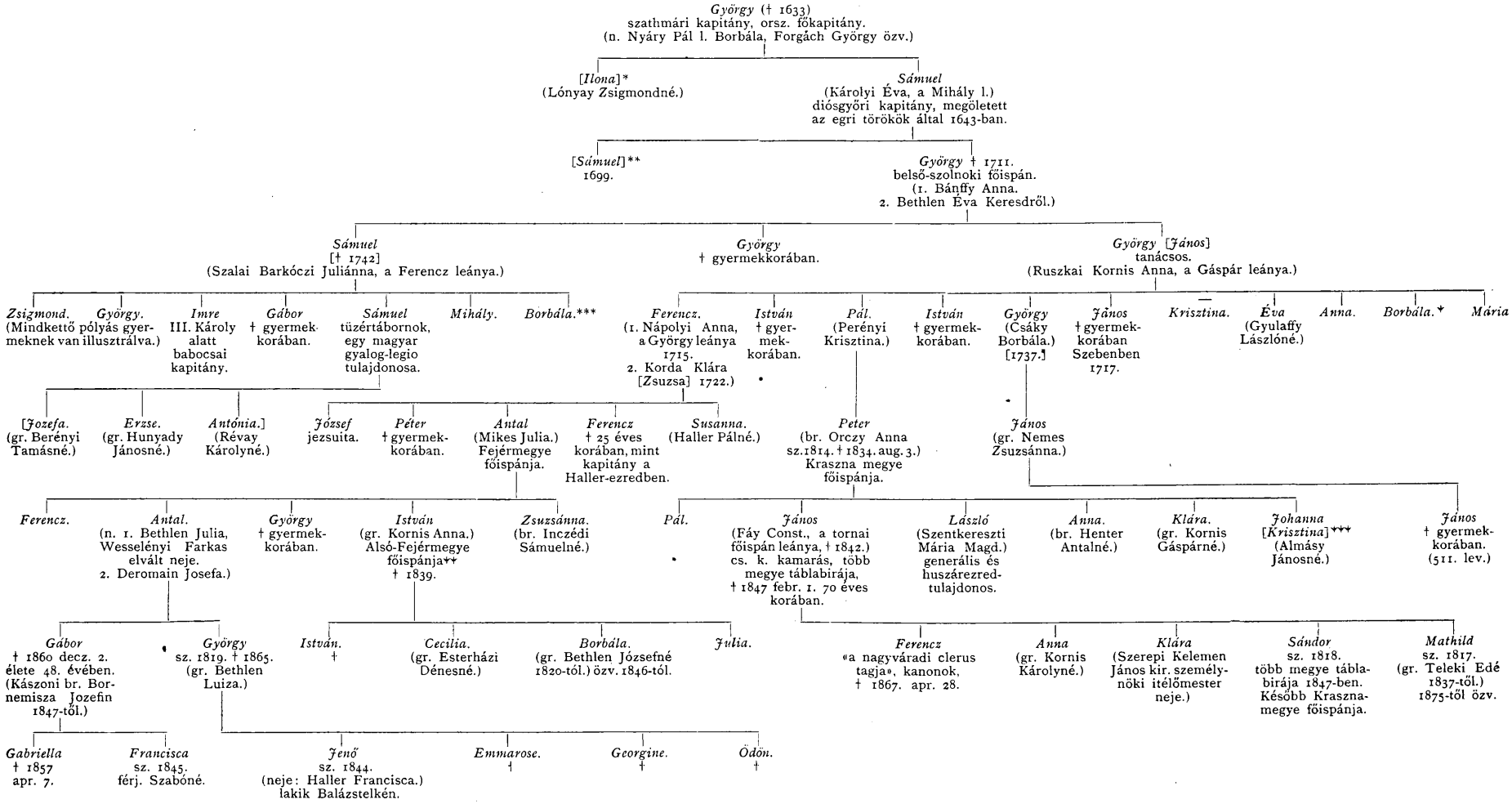

* A családkönyv csak 1—3. feleségéről emlékezik. Imhoff mindnégyet előszámlálja, de Torma Borbálát elibe teszi Bultsesti Sárának. — Gyermekeit a köv. sorrendben: Gábor, Ábrahám, Ráchel (2-ik feleségétől), János, Borbála, Kata, László.

MAGYAR AG.

III. tábla.

A család kapjoni ága.

* Ilonát csak Nagy Iván említi, sem a családkönyv, sem az Imhoff-féle genealogia nem tud róla.

** Kőváry és Nagy Iván említi, a családkönyv s Imhoff nem.

*** Imhoff Borbálát említi elsőszülöttnek.

* Nagy Iván szerint kettő van, egyik Huszár Józsefné, másik Haller Józsefné. Imhoff a köv. sorrendben említi a testvéreket: Krisztina, Ferencz, István, Pál, István, Éva, Anna, Borbála, György, Krisztina.

†† A góthai almanach 1878. évf. szerint: Belső-Szolnok m. főispánja.

††† Id. Szinnyei József szomoru-jelentő gyüjt. «Gr. H. Krisztina Almássy János elmaradott sz. özv.» hirdeti anyja halálát. A könyvben Johanna áll (2 neve lehetett, vagy emez tévedés). E gyászjelentő szerint 13 gyermeke

SCHMEIZEL MÁRTON, CZÍMERTANI IRÓ.

I. A. D. T. O. M. *Dissertationem de natura et indole Artis Heraldicae* Rectore magnificentissimo serenissimo Principe ac domino domino Guilielmo Henrico etc. etc. submittet *M. Martinus Schmeizel* Corona Transilvanus saxo respondente Hermanno Nicol. Koch Verdensi. Ad D. XIV. Junii A. R. S. MDCCXXI. Jenae.

II. *Martin Schmeizel's Philos. prof. pub.* wie auch der hochfürstlichen akademischen Bibliothec zu Jena *inspectoris Einleitung zur Wappen-Lehr* etc. etc. Jena bey Johann Bernhard Hartung 1723.

III. Ugyanezen munkának *második* kiadása: Jena bey Johann Adam Melchior 1734.

A fennt jelzett munkák irója *Schmeizel Márton* Erdélyországban Brassóban született s húsz éves koráig Erdélyben is élt. Az 1747. évben halála előtt nem sokkal egyik munkájának előszavában maga írja: «Épen 66-ik éve hogy én Brassóban tiszteletre méltó szülőktől származtam és 46-ik hogy hazám határairól eltávoztam s az ismert körülmények közt élek. Valóban sok szép idő! És mégis sohasem feledtem el, hogy hazámnak mivel tartozom. És ez a gondolkozás módom Isten segítségével életem végéig fog tartani. Mindenki előtt tudva van, hogy én főként történelmi és politikai tudományokkal foglalkozom, tehát feltettem magamban, hogy hazámnak is ezekben a tárgyakban legyek hasznára, t. i. egyházi és politikai történeteinek megismertetésében stb.» (Idézi Gottlieb az *Erdély nummismatikája* előszavában).

Benkő Transilvaniájában azt írja, hogy csakugyan 1679-ben született s atyja Schmeizel Mihály Isten igéjének hirdetője volt Brassóban. Márton a classikai tudományokat hazájában tanulta és végezte be s aztán bővebb ismeretek szerzése végett a tudományoknak idegen hajlékait köszöntötte. Húsz éves korában u. m. 1799-ben búcsút mondott hazájának s aztán oda többé soha vissza nem tért. De a tudományokban annyira kitűntette magát, hogy a hálai egyetemen, hol mint tanuló kezdte pályáját, *rendes tanárrá* lett s utóbb kitünő erényei elismeréseül a porosz uralkodó által udvari tanácsossá neveztetett ki. Tanítványai nagyon szerették s legtöbb volt köztük a magyarországi és erdélyi magyar ifjú s aztán németek, angolok és francziák.[1] Tantárgyai voltak: Magyar- és Erdélyország története; amaz országok iróinak ismertetése.

Sok szép munkát írt össze, melyek nagy részint nyomtatásban is megjelentek, de részben kiadatlan maradtak.

Benkő Transilvaniájában (Horányi után) 24 kiadott művének czímét közli és öt kiadatlan munkának. A Benkő által közlött sovány adatokból még csak annyit tudunk meg, hogy Schmeizel Márton 1747-ben csakugyan Hálában halt meg.

E czikkecskének megirásánál Koncz József könyvtárnok úr szívességéből Benkő Transilvaniájának a marosvásárhelyi ev. ref. kollegium könyvtárában levő példányát használtam. A II. kötet első táblájának belső oldalára pedig e sorok vannak írva: «Lásd Benkő Transilvaniáját illetőleg Kemény József levelét Mike Sándorhoz: *Új magyar Múzeum.* 1856. 334—336. (illetőleg 341. lapig) lapokon, hogy Benkő plagisált, a Transilvania a Schmeizel munkája.»

Ugyanazon könyvtárból az *Új M. Múzeum 1856. évi* folyamát is kikértem, a gróf Kemény József érdekes levelét is végig olvastam és csakugyan ez a vád ott czölönkösködik a levél végén. Az erről szóló sorok elején tisztán egyszerűen állítva, később mégis oda szelídítve, hogy a ki a Schmeizel kéz-iratát és a Benkő Transilvaniáját olvassa, a plagizálást *merőben* nem tagadhatja. Jelenleg nincs időm a két munka összehasonlítására, mert hisz Schmeizel kézirata valószínűleg az *Erdélyi Múzeum* levéltárába került s így most Kolozsvárt van,[2] de így első pillantásra is úgy vélem, hogy ez a vád is a néhai nagy tudományú grófnak *egyik beteges bogara*, mire nézve csak egy pár észrevételem van. 1-ször. Ha a dologban volna valami, alig hihető, hogy szász atyánkfiai *hallgatva* tűrnék Benkő hírnevét és egy század óta meg nem szűnő magasztaltatását ép leginkább a Transilvaniáért. 2-szor. A kik olvasták Benkő műveit, meg kel-

[1] Lásd Heraldikája előszavát.

[2] Arra sem emlékszem, ha valjon valaki más (például gr. Mikó Imre, Benkő József életirója) nem czáfolta-e meg Kemény József vádját?

lett győződniök, hogy azok latinsága sajátságos, meglehetősen telve magyarismussal, ezt pedig nehéz feltenni egy szász születésű, porosz professorról: s ha Benkő számtalan munkáiban mindenütt a Transilvánia magyaros latinságával találkozunk, bajosan hisszük el a nemes gróf által prætendált plagiumot, akár mennyire vékonyítja ez állítását.

Ennyi az a mit ez úttal Schmeizel Mártonról a nagyhírű erdélyi tudósról elmondhatok,[1] s most lássuk heraldikáról szóló munkáit.

Az öreg tudósnak első heraldikai munkája egy disputatiója, melyet Jenában tartott 1721-ben; a mű nyomtatásban is megjelent, a minthogy czímét fennebb közöltem is, «de Natura et indole Artis heraldicæ». A negyedrét 66 lapot számláló műben van előszó, melyben korát dicséri, hogy minden tudományt tüzetesen tárgyal. Az első fejezetben a Heraldika névről szól, a másodikban annak meghatározásáról (definitio), a harmadikban osztályozásáról, a negyedikben az alapelvekről, az ötödikben eredetéről és elterjedéséről, a hatodikban hasznáról, a hetedikben az írókról és a czímerészkedésről, nyolczadikban a tanítása módszeréről; s az egész művét 12 következtetéssel zárja be, melyek azonban nem csak a czímerészetre, hanem minden tanra vonatkoznak, pl. 1. A ki a történelmet, az élet mesterét tanítja, arról feltesszük, hogy nem csak a történt dolgokat tudja meztelen ridegen elbeszélni, de a dolgok lényeges összefüggését is érti. 2. Ismerd meg az Istent, ismerd meg magadat, s ismerd meg a világot, e hármat kivánja sz. Ágoston mint a bölcsesség alapját. 3. Ha bölcsek akarunk lenni, inkább sokat tanuljunk, mint sokfélét, stb.

Mind a mellett azonban, hogy mint ő maga mondja, ez értekezésében sok hiba van, a tudós világ kedvezőleg fogadta a szellemes kis munkát, s erősen biztatták rendszeres munka irá-

sára; s ő két év mulva ki is adta «Einleitung zur Wappen-Lehre. Jena 1723.» czímű munkáját, melyben nyilvánítja, hogy minden habozás nélkül a francziák nyomdokin jár. A munkát az illető szakkörökben, ha lehet úgy szólni, lelkesedéssel fogadták. És különösen ajánlják ma is: egyszerűsége, átlátszó könnyű magyarázatai s mind a mellett részletezésekbe is beható tudományos rendszeressége. Csak egy példát említek: czímermeghatározása még máig is megmaradt a tankönyvekben; ő ugyanis így definiálja: «*Czímer* a mai tulajdonságai szerint *ismertető jel*, mely *paizsból* és *sisakból* áll, benne és rajta *mindenféle* megkülönböztethető modorú és színű *alakok* láthatók, és a mely (t. i. ismertető jel) a *hatóság* által *örökölhetőleg* adatik annak, a ki *vitézsége* vagy más *jó szolgálatai által* közérdemeket szerzett.»

Munkája 1734-ben második kiadást ért, s ámbár panaszkodik, hogy a németek nem kedvelik a czímertant, de írja, hogy tanítványi között vannak francziák, olaszok, angolok és magyarok; s a német egyetemeken egész az újabb időkig tankönyvűl használták, habár terminologiája legalább részben elavult s naturalistikusabb irányt vett; pl. ő még *gespaltennek* nevezte a *metszett* paizst — míg ma a németek a *hasított* paizst mondják *gespaltennek*. Munkájában, mely 8-adrét alakú, XXXVII. táblán több mint 700 czímeralakot és képet közöl egyszerű magyarázatokkal és oly bő tárgyi jegyzetekkel, a mint azt az újabb irók nem teszik.

Mindezek után kérdhetné az olvasó, hogy végre is annyi német heraldikus közt miért éppen Schmeizel az a szerencsés, hogy a Turul hasábjain egy pár pillanatra megjelen előttünk. Ennek fő oka az, hogy a czímerészettel szakszerűen s fényes eredményeket mutatva foglalkozott és hogy hazánkfia s jó rokonunk volt, ki hazáját azzal szerette, hogy képét mint biztató talismánt mindig maga előtt tartotta, meg nem szűnt emlegetni, s magának tudományos működése, becsületes nemes jelleme, rokonszenves modora és loyalitása által oly hírt-nevet szerzett, melyre bármely ország s bármely nemzet méltán büszke lehetne.

DEÁK FARKAS.

[1] Valószínű, hogy szász atyánkfiai eddig kimerítő életrajzát is megírták tudós hazánkfiának, de sem kézi könyvtárom, sem különösen a *Verein für Landeskunde* évfolyamai nem állván ez úttal rendelkezésemre, e tárgyról bővebben nem szólhatok. (Trausch Schriftsteller-Lexiconában nem igen mond többet, mint Benkő Transilvaniajában.)

A TOLCSVAI BÓNIS-CSALÁD ŐSEIRŐL.

(Második és befejező közlemény.)

I. András, négy testvér között a legidősebb Tolcsván maradt az ősi házban. Mint a reá vonatkozó csekély számú emlékek tanúsítják, szorgalmas gazda, jó szerző volt s családi hagyományaihoz híven leginkább szőlőket vásárolgatott. Érdekes különösen egy 1637-iki vétele. Az említett esztendő pünkösd hetében ugyanis Bónis András, a vámos-újfalusi bírák és esküdt társaik előtt Szakáll István ott lakó polgártól bizonyos rétet vásárol 100 forinton, s ad ezen felül két fű paripát nyergestől, fékestől s egy veres fajlandis posztó mentét.[1] Sohasem nősült s midőn 1663-ban, mint élemedett korú ember elhalt, örökölt és szerzett javai a rokonokra szállottak.[2]

I. Ferencz-ről, ki Gomba Zsófiát vette nőül, alább szólandunk.

II. György-öt 1624 április 5-én említik először az oklevelek, midőn Ferencz bátyjával bizonyos szőlőn osztozkodik.[3]

1627-ben atyja mellett Sátoralja-Ujhelyben lakott, valószínűleg mint legényember, de csakhamar megházasodván, az 1631. év folyamán már visszaköltözött Tolcsvára, a Melitszeren fekvő ősi házba.[4] Ő kezdé legelsőben használni a tolcsvai előnevet, mely a családban ezután állandóvá lett.

1634 április 22-én megegyezik Bónis Ferencz özvegyével Gomba Zsófiával s.-a.-ujhelyi szabad curiájuk birtoklására nézve.[5]

1635 julius 1-én a tarczali főbiró és *szolgabiró* társai által megbecsülteti Tarczalon a felső szeren fekvő házát, melynek szomszédjai délről Masó János — északról Székely Mihály voltak.[6]

Mint híres bortermelő és vagyonos ember széles körben volt ismeretes. 1636 aug. 28-án Perényi György Fekete-Ardóból irott levelében fölszólítja őt, hogy öcscsének Perényi Zsigmondnak Tarczalon fekvő szőlőjét venné meg s Bónis okt. 15-én a vételár fejében le is fizetett 150 frtot Perényi megbizottja Rosályi Lászlónak.[1] Általában véve szőlővásárlásai igen nagy összeget képviseltek, s borainak tovaszállítására nézve örök szerződésre lépett bizonyos Kvolyek Antal nevű jaroszlói kereskedővel.[2]

Szoros barátságot, sőt második felesége Horváth Judit révén atyafiságot tartott több előkelő magyar családdal.

Gyanúsították, hogy részt vett volna a Wesselényi-összeesküvésben s ezért minden jószágát nótán vesztette, de a szepesi kamara főleg nejének szorgalmas kérésére 1674 február 1-én 2000 frt lefizetése után visszaadá elkobzott javait, s ez alkalommal kiköté Bónisné, hogy e javakhoz többé sem férje sem fiai jogot nem formálhatnak.[3]

Midőn a Wesselényi-összeesküvés elnyomása után az úgynevezett «bujdosó magyarok» az alkotmány visszaállítása mellett fegyvert ragadtak, Zemplén vármegye is két pártra oszlott. Bónis György nem rég nyervén vissza elkobzott javait, legalább is színleg hűséges királypárti vala s ezért a zempléni felső párton lévő magyaroktól bizonyos útjában elfogatott s 1676 mart. 24-én 150 talléron váltatott ki a pártjabeliek kezessége mellett.[4]

Kétszer nősült; első felesége Győri Zsuzsánna, második, mint említettük, Horváth Judith volt. Amattól András nevű fia származott, ki korán elhalt, ettől pedig György és Ferencz.[5]

Mióta öreg Bónis György a 600 tallér kölcsönzése által közelebbi viszonyba jött Rákóczi Györgygyel, a család egy vagy más módon fentartá a fejedelmi házzal való összeköttetést, a

[1] Országos levéltár. Mokcsay irományok.

[2] Bónis Ferencz végrendelete a család irományai között.

[3] Orsz. levéltár. Mokcsay irományok.

[4] U. o.

[5] U. o.

[6] U. o.

[1] Perényi következőleg czímezi levelét: «Nemzetes Bónis György uramnak, nékem barátomnak.» Orsz. levéltár. Mokcsay irományok.

[2] Orsz. ltár. u. o.

[3] Orsz. ltár. u. o.

[4] Orsz. ltár. u. o.

[5] Orsz. ltár. u. o.

mire különben már jószágaik fekvésénél fogva is utalva voltak a Bónisok, s a Rákócziak barátsága igen sok előnynyel járt; így Bónis György egyik fia

IV. Ferencz, mint ifjú ember Rákóczi Ferencz szolgálatába lépett s ennek 1669—1672. években udvari kapitánya volt,[1] egyebet nem is tudunk felőle s mint a családi följegyzések tanúsítják magtalanul halt el.

III. György-nek Nadányi Máriától csak leány gyermekei származván, ágazatát a XVIII-ik század folyamán sírba vitte. Leányai közül Mária Mokcsay István, Erzsók Veres András felesége lett.[2]

Öreg Bónis Györgynek Somodi Annától, mint említettük, Mihály nevű fia származott, ki a neve után ragasztott «*deák*» jelzőből itélve, tanult, olvasott ember lehetett, mindamellett életéről alig tudunk valamit. Debreczeni Annát vette nőül, kivel Sátoralja-Ujhelyben lakott. 1645 junius 6-án irott végrendeletében Ferencz nevű csecsemő fiáról tett említést, kire minden vagyonát s ezek között Ujhelyben és Tolcsván fekvő házait hagyta.[3] Minthogy pedig Ferencz korán elhalt, utódok hátrahagyása nélkül,[4] csupán Bónis I. Ferencz és Gomba Zsófia maradékai terjesztették ki nemzedéküket napjainkig.

I. Ferencz Tolcsván lakott, de még atyja öreg Bónis György életében 1630 körül Ferencz és Anna nevű gyermekei hátrahagyásával elhalt, s 1630 április 4-én irott végrendeletében a tolcsvai hegyen fekvő s két darabból álló szőlőn kívül, a többek között Liszkán, Tolcsván és Sátoralja-Ujhelyben fekvő házairól intézkedik.[5]

Anna nevű leánya Baxi Istvánhoz ment nőül, Ferencz fia pedig nemcsak legkimagaslóbb alakja a családnak, kitől a mai Bónisok egyenes ágon származnak — hanem a történelemben is örök emlékűvé tette nevét, s minthogy életviszonyairól igen keveset tudunk, megkisérlem összeállítani a személyére vonatkozó töredékes adatokat, kapcsolatban azon eseményekkel, melyeket jeles történetírónk Pauler Gyula a Wesselényi összeesküvés monographiájában remek tollal rajzolt.[1]

Bónis Ferencz 1627-ben született s tehát még alig volt 3 éves, midőn atyját elveszíté, ki végrendeletében testvéröcscsét Györgyöt rendelte elmaradt árváinak gyámjául. — György úr azonban rossz lelkű rokonnak bizonyult s nem csak az özvegyet keseríté szüntelen, de az árvákat is megkárosítá: «*kiért ne szálljon Isten pörben vele és maradékaival*», mondja végrendeletében keresztényi önmegtagadással Bónis Ferencz.[2]

Édes anyja Gomba Zsófia — ma már ismeretlen neve daczára — előkelő vagyonos család sarja[3] derék, erőslelkű asszony volt, ki gondos nevelésben részesíté a kis Ferenczet s nemcsak hűen megőrizte, megbecsülte számára az őstül maradt javakat, de özvegyi állapotához képest még szerzett is hozzájuk. Azon anyák közé tartozott, kik gyermekeik boldogságán kívül más czélt nem ismernek, s ennek valósítására szentelik egész életüket.

Ferencz öröksége nem volt ugyan valami fényes, de mindenesetre tisztes megélhetést biztosított neki a világban. Az anyai ágról reá szálló javakat is ideértve, Kassán, Sátoraljа-Ujhelyben és Tolcsván házai voltak, birt ezenfelül rész jószágokat az ország különböző vidékein s különösen nagy kiterjedésű szőlői abban az időben nem megvetendő értéket képviseltek.

Tanulmányait — mint protestans szülők gyermeke — valószínűleg Patakon a reformátusok

[1] Szerződését érdemesnek véljük ide igtatni: Conventio Generosi Francisci Bonis ex præcipuis aulæ nostræ familiaris, cujus annus incipit die 29. Junii anno 1669.

Lészen készpénz fizetése per annum száz frt	fl.	100
Ruházattyára hét sing angliai posztó	ulnæ	7
Szénára, abrakra tizenkét forint	fl.	12
Béllésére tizenkét forint	fl.	12
Czipója per diem nyolcz	℔	8
Bora per diem 2 iccze		2

Datum in oppido Ujhely pro die et anno prænotatis. Fr. Rakóczy mp. (p. h.).

[2] Orsz. ltár. Mokcsay irományok.

[3] Orsz. ltár. u. o.

[4] Orsz. ltár. u. o.

[5] Végrendelete megvan a családi irományok között.

[1] Pauler Gyula: «Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése». Bpest 1876.

[2] Végrendeletét közlöm a «Történelmi Tár» 1886. évf. II-ik füzetében.

[3] Leszármazását a családi irományok között következőképen találtam följegyezve:

Gomba Gál

János (Nádasdi Iloña.)	Mátyás (Patócsi Kata.)	
Kata (Tánczos András.)	Margit (Egri Gergely.)	Zsófia (Bónis Fer.)

híres collegiumában végezte, első kiképeztetését azonban anyja oldala mellett Tolcsván nyerhette, melynek iskolájáról végrendeletében is hálásan emlékezik meg.

Tizenhét éves korában már elhagyta a szülei házat s kilépett a nagyvilágba, hogy hírt, dicsőséget szerezzen magának. Mint a korabeli nemes ifjak legtöbbje, ő is hadi szolgálaton kezdé pályáját s az 1646-ik esztendőben jó sorsa gróf Batthyány Ádám udvarába vezette, ki akkor a dunántúli hadak főgeneralisa volt.

Batthyány szívesen fogadá a vállalkozó szellemű, élénk, bátor ifjút, főnemes apródjai közé számlálta s asztalánál éteté-itatá.[1]

Föl nem tudjuk fogni, mi ösztönözheté a protestans Bónist arra, hogy éppen Batthyánynak szolgálatába álljon, midőn közelebb is találhatott volna alkalmas helyet hadi kiképeztetésére, annyi azonban bizonyos, hogy alig találhatott volna jobb iskolát a Batthyány udvaránál, s ha valahol, úgy itt nyilt alkalma megszerezni mindazon hadi ismereteket, melyekre jövendő pályáján szüksége volt. Maga Batthyány kitünő katona hírében állott s az 1642-iki szőnyi békekötést megelőzőleg erős karjától rettegett a török. Udvartartása, most a nyugodtabb napok bekövetkeztével is zajos, harczias kinézésű vala, mint a hogy illett a dunántúli főgeneralishoz.

A békesség daczára azonban főleg a végekben örökös csatározások folytak török és magyar között s az ifjú Bónis bátorságának, hadban jártasságának a naponként előforduló kisebb-nagyobb összecsapásokban elegendő jelét adhatta.

Meglep bennünket az a körülmény, hogy éppen a vallásháborúk idején, midőn a linczi békekötés oklevelén — mint mondani szokták — még alig száradt meg a tenta s Draskovich nádor önfeledt dühében az országgyűlés színe előtt rántott kardot feleletül a protestánsok jogos kivánalmaira: a református Bónis egy buzgó katholikus főúr környezetében él, még pedig nem mint egyszerű udvari katona, de asztalának vendége gyanánt, s a melegség, melylyel végrendeletében Batthyányról emlékezik, minden másnál jobban jellemzi az emelkedett gondolkozású főurat.

[1] E részleteket Bónis végrendelete szolgáltatja; elég kár, hogy csak töredékesen maradt reánk e több tekintetben érdekes oklevél.

Ferdinánd az 1649. év folyamán megújítván ismét a békességet 22 évre a portával, Magyarország rövid időre nyugalomnak nézett elébe. De Bónis Ferenczet ifjú heve, véralkata s a tetterő, melyet magában érzett, zajosabb térre vonták. Végbeli katona nem kívánt maradni, de úgylátszik arra nem érzett még magában elegendő hajlandóságot, hogy átvéve őseinek örökét, boldog egyhangúságban, miként atyái cselekedték, élje le hátralévő napjait.

Huszonkét éves volt, telve erővel, bátorsággal s valószínűleg jogosult reményekkel az élethez, ily körülmények között kinek ne lennének fényes álmai? — Így került II. Rákóczi György erdélyi fejedelem udvarába.

Csodáljuk, hogy e lépésre hamarább nem határozta magát. Fentebb már érintettük a Bónis-család összeköttetését a Rákóczi házzal, s bizonyára az öreg fejedelem udvara is nyitva állott volna előtte, hol nagyobb kilátásai lehettek az előmenetelre, mint bárhol is. És hogy mindezek daczára Batthyány Ádám szolgálatába állott, alig tulajdoníthatjuk másnak, mint hogy okvetetlenül a hadi élettel kivánt megismerkedni, melyre itt legtöbb alkalom nyílt ebben az időben.

A fejedelmi udvarban Bónist érdeme szerint méltányolták, megbecsülték s kitüntették. A havasalföldi vajdák viszályai, a Lupul ellen viselt harczok egyelőre elegendő foglalkozást nyújthattak itt neki s később, midőn II. Rákóczi György a lengyel trón elnyerése czéljából különböző államokkal élénk diplomatiai összeköttetést tartott, — úgylátszik Bónis Ferenczet is ezen a téren alkalmazá. Évkönyveinkben ugyan ennek semmi nyoma, de Bónis végrendelete világosan a mellett tanúskodik.

«*Az 1649. esztendőben mentem vala amaz dicsőséges emlékezetű II. Rákóczi György erdélyi fejedelem udvarlására* — mondja említett végrendeletében, mely egy valóságos kis önéletírás — *és ott az 1656. esztendőig, sok irígyimnek bosszúságokra, sok éjjeli s nappali keserves senyvedésekkel, egyik ország szegletitül az másikra, egyik királytól az másikhoz való kész szolgálatombéli nyomorúságokkal voltak mind teljesek s terhesek, noha érdemem felett való becsülettel tisztességesek (mint ki becsületet abban az időben, annak az országnak dicsőségesebb állapotjában pénzen nem vehet vala) akkorbeli bujdosásimat szolgálatbeli reménségemmel*

letőm, hogy kedvezvén terhes gondviselésében, segítségül lehetnék édes asszonyomnak, anyámnak» (i. h.).

Nincs szándékomban Bónis Ferencz jellemének ezen tagadhatlanul szép vonását, hogy a fényes jövőt igérő pályát a gyermeki kötelesség hivó szavára oda hagyá, — legtávolabbról is kisebbíteni, csak azt jegyzem meg, hogy a kényes diplomatiai küldetések nem igen férhettek össze egyenes szókimondó természetével, heves sangvinicus véralkatával. Különben is helyesen cselekedett, mert az erdélyi ügyek ezentúl gonosz fordulatot vettek.

Visszavonult tehát a magánéletbe s átvette ősi javait. Már közel járt a harminczhoz, de úgylátszik csak édes anyjának halála után — mely legnagyobb valószínűséggel 1665-ben történhetett — házasodott meg, nőül véve Máriássy Ferencznek Palágyi Piroskától született Anna nevű leányát.[1]

Előkelő, egyszersmind előnyös házasság volt. Máriássy Anna hozománya megveté alapját Bónis Ferencz gazdagságának, születése pedig igen sok főrangú családdal hozta rokonsági összeköttetésbe. — Anyósa, első férje halála után Gersei Petheő Jánoshoz ment nőül, ki a maga idejében előkelő főur volt.

De Bónis Ferencz nem tartozott azon emberek közé, kik összeköttetéseiket a világban való előhaladásra szokták fölhasználni.

Házassága után még nehány évet Zemplén vármegyében töltött, valószínűleg Sátoralja-Ujhelyben lakva. Táblabirája volt e vármegyének s idejét, bonyolódott birtokviszonyainak rendezésén s magánperlekedésein kívül, a közügy foglalta el.

Kassán is volt úri kényelemmel berendezett háza, melynek leltárát 1665-ben sajátkezűleg készítette el. Kilencz szobából állott ez, az ebédlő palotán kívül, s valóban meglep bennünket a jólét és gazdagság, mely itt elibünk tárul. Arany, ezüst mívei, fegyverei, drága öltözetei, hintói, paripái, könyvtára, melyben nem egy becses műre akadunk, egész vagyont képviseltek e korban.[2] Kassán azonban — bár Abauj vármegyének is táblabirája volt — állandóan soha sem lakott.

Az 1668-ik év kezdetével Füzér várát a hozzá tartozó négy faluval együtt kibérelte Nádasdy Ferencz országbírótól, 3500 frtot fizetvén az uradalom haszonbére fejében s lakását is ide tette által. Füzér ebben az időben erősített vár volt, Bónis elegendő lőszerszámokat talált a bástyákon s maga is különös gondot fordított az őrség rendben tartására, úgy hogy Füzér közepes ostromnak bátran nézhetett elébe.

Az országbíróval sűrű levelezésben állott s viszonyuk igen bizodalmas természetű volt,[1] de e levelekben mindazonáltal hasztalanul keresnénk közérdekű dolgot, leginkább gazdasági ügyekre vonatkoznak, s ha Bónis olykor kérdést intézett is, az országbíró általánosságokra szorítkozott. «Az török híreket mi illeti — írja Nádasdy 1670 január 14-én Bécsből — reménljük Isten kegyelmességéből, hogy az ő felsége jó atyai gondviselése által ezekben az esztendőkben nem kellene félnünk, de az szegény lengyel szomszédunknak, aligha fördőt nem fog csinálni az török. Ha mi oly derekas híreink lesznek, kikből valami veszedelmes állapotok következhetnének, igen is gondunk lészen, hogy jó idein tudósíthassuk, mihez köllessék alkalmaztatni magát kglmednek.» — Az összeesküvésre még egy elejtett szó sem vonatkozik; s Nádasdy vagy nem bízott föltétlenül Bónisban, vagy pedig ennek elfogatása után a kompromittáló iratokat felesége Máriássy Anna idejekorán megsemmisítette.

Némileg érdekesebbek az országbíró bizodalmas emberének Kövér Gábornak Bónishoz intézett levelei, ki egyszer-másszor politikai hírekkel is kedveskedett barátjának, s közvetlenül Nádasdy oldala mellett lévén, értesülései biztos forrásból származhattak.

Az országbíró meghitt embere azonban, Bálintffy János, ellensége volt Bónis Ferencznek,

[1] Ugy látszik, hogy 1664-ben már jegyben járt Máriássy Annával, mert ez évben vannak összeírva az ajándékok, melyeket egyszer s másszor menyasszonyának hordozgatott. *Családi levéltár.*

[2] «Történelmi tár» 1886. évf. I. füzet.

[1] Egy alkalommal szemfájásról panaszkodott Bónis, mire Nádasdy orvosságot küld neki «szemei fájdalmit szánakozással értjük, — írja 1669. nov. 19-én — mi azért a minémű orvossággal magunk is élünk, egy kis skatulyával küldöttünk, kglmed estve, s regvel mint egy lencse szemnyit vegyen belőle, s két szeme végében tegye . . . hasznosnak tapasztalni fogja kegyelmed». *Családi levéltár.*

mivel ennek előtte ő birta volt Füzért s most is vásott rá a foga, és mindent elkövetett, hogy Bónisnak árthasson. Leveleit feltörte, azon hitben, hogy kompromittáló dolgoknak jöhet tudomására; panaszolkodott is ezen Kövér eleget,[1] s végre is titkos jegyekkel keverten irá leveleit, megküldvén Bónisnak a hozzá való kulcsot. — De úgylátszik ebben sem bízott teljesen s a mint nehány fenmaradt leveléből kivehető, a legnagyobb tartózkodással élt mindvégig. Nehányszor személyesen is találkoztak, s ily alkalommal bőven informálta Bónist a Nádasdy környezetében történtek felől, s meghányták-vetették poharazás közben az ország sorsát.

Ebben az időben nagy oka volt a magyarnak aggodalommal tekinteni a jövőbe, mert midőn a törökkel kitört dicsőségteljes háborúnak a vasvári béke gyalázatos módon véget vetett, lehullott a fátyol a bécsi udvar titkos czéljairól s be kellett látni a honfiaknak, hogy nemzeti önállóságuk, alkotmányos szabadságuk komoly veszélyben forog.

Mozgalom indult meg a jobbak körében, melynek nem volt más czélja, mint megmenteni az országot, ha mindjárt az uralkodóház bukása árán is. Nem volt más választásuk, s az események ellenállhatlan erejénél fogva kényszeríttettek a forradalmi térre.

Így alakult meg Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése, melynek szálai kiterjedtek az egész országban s körükbe vontak minden pártot és érdeket.

A mozgalom vezetői azonban főleg Zrínyi Miklós majd Wesselényi nádor halála után nem értettek egyet. Hiú, nagyravágyó, érzékeny emberek voltak mindannyian, s az alkotmányos szabadság védelme nem volt egyedüli czéljuk. Ábrándos terveket alkottak és cselekvéseiknek indító oka — a főczél mellett igen gyakran az önérdek volt. Nem bíztak egymásban, kételkedtek önmagukban, majd módok és eszközökben válogattak, kapkodva törökhöz, francziához, s nagy port vertek föl, mielőtt valamit cselekedtek volna is. Eljárásukat sohasem jellemzi jól átgondolt együttes cselekvés, elhatározásuk mindig a pillanat behatása alatt történt. Elbizakodottak a biztonság érzetében, kishitűek valának a veszélyben, lármájuknál csak kétségbeesésük volt nagyobb, midőn a fedelet fejökre gyújtották. Bukott az ügy, buktak vele mindannyian. Szándékuk tisztasága menti tévedéseiket, s dicső haláluk emlékezetüket szentté teszi előttünk.

Van már ez összeesküvés történetének hivatott tollú irója s én a következőkben csak arra terjeszkedem ki, mi czélomhoz képest okvetetlenül szükséges.

Mialatt Zrínyi és Frangepán bécsi fogságukban az udvarral alkudoztak s Nádasdy az ügytől látszólag visszavonulva élt, a forradalmi mozgalmak a felvidéken hatalmas mérvet öltöttek. Itt volt fölhalmozódva — hogy képletes kifejezéssel éljünk — legtöbb gyúanyag s úgy a birtokos nemesség, mint a föld népének elkeseredése tetőfokra hágott. Nyakra-főre gyűléseztek a rendek, vádolva Leopoldot a német katonák zsarolásai s a protestáns valláson ejtett sérelmek miatt. — Végre a tokaji parancsnok gróf Stahremberg elfogásával a lázadás nyiltan kitört, melynek élére a süveg nélkül való fejedelem Rákóczi Ferencz állott. — A tiszavidéki vármegyék nemessége rövid idő alatt fegyverben volt, könnyű diadalokat nyertek a német katonákon, egy pár erősséget elfoglaltak s már hangzott a felvidék a dicsőség zajától. — Széltére beszélték, hogy magyar királyt választanak s csakis annak személyét illetőleg voltak még eltérők a vélemények.[1]

Bónis Ferencz mint előkelő birtokos, a felvidéken nagytekintélyű ember s e mellett buzgó protestans, nem maradhatott távol a mozgalomtól. Bizonyára be lehetett avatva az összeesküvés titkaiba, de nem tartozott annak intézői közé. Titkos cselekvés, diplomatiai ármánykodás, szövetségek kötése-bontása, merőben ellenkezett természetével. Ő is szerette hazáját, mint talán senki jobban, s gyűlölte a németet szenvedélyes lelkének egész hevével, de nem tartozott a szájas hazafiak közzé s csupán a cselekvés pillanatában hagyta el tartózkodó magatartását. Katona volt minden izében és nem politikus. Bizonyára

[1] Panaszkodik 1669 május 15-én, hogy rég nem látta Bónis levelét s ezt Bálintffynak tulajdonítja, «elhiszem klmednek, ha írt is nekem, amaz hamis lelkü bordélyrontó eb szaggatta fel s tartotta vala, megtelik nem sokára a pohara»; hasonló modorban nyilatkozik Bálintffyról többi leveleiben is.

[1] Pauler Gyula: Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése I—II. kötet.

óhajtá ő is, hogy akár a török, akár a franczia segítse nemzetünket szabadsága kivívásában, de legjobban bízott mégis jó kardvasában, bátor szívében.

Midőn pedig a bécsi udvar — nem gondolva többé a vármegyék feliratával, hogy a mozgalom fegyveres erő beavatkozása nélkül is véget ér, — Spork János lovassági tábornokot küldé a felvidék ellen s a császári hadak tényleg betörtek az országba, Bónis izgatá legjobban ellenállásra a nemességet s lelkesítő szavaitól vissz hangzott Abauj és Zemplén vármegye. «*Ha csak egy ember kél is fel* — mondá gyakran — *én másodiknak felkelek*» és mindvégig következetes maradt önmagához. Nem vágyott hírre, nem voltak saját érdekei, még a vezérséget sem hajhászta, egyszerű felkelő volt, egyszerű közkatona kivánt maradni, a szabadság zászlója alatt.

A fölkelés névszerinti vezére azon a vidéken Bocskay István Zemplén vármegye főispánja volt, mint a történtek bizonyítják, pulya lelkű gyáva ember, s tulajdonképen Bónis volt az egésznek mozgató lelke. Családját a jól megerősített Füzér várában hagyva, maga köré gyűjté a talpasokat, s éjjel-nappal közöttük volt, hogy a Spork közeledésének hirére demoralizált felkelő nemesség elszéledését megakadályozza. Nem gondolt saját ügyeivel, tűrte mások kisebbítő véleményét is, hogy a szabadság ügyének szolgálhasson.[1]

«*Nem mi vétettünk a király ellen, de ő vétett ellenünk, megszegvén esküjét*», szavai minden másnál jobban jellemzik Bónist, mint öntudatos szabadsághőst, de jellemzik mint büszke és törhetlen embert is, ki tisztában van önmagával s igen jól tudja, hogy kegyelemre nem tarthat számot, tehát győzni vagy meghalnia kell.

Lelkesültsége tagadhatlanul hatott a tömegre s a mit szavaival el nem érhetett, azt bőkezűsége s csapra ütött boros hordóival igyekezett elérni, s valóban sikerült is neki rövid időre lelket önteni a csüggedőkbe. — De csak rövid időre, mondom, mert Bocskay a császári hadak diadalmas előnyomulását tapasztalva, gyalázatos módon megszökött, sorsára bizván a felkelő nemességet. — Ez határozott Bónis sorsa felett is. Nem volt képes többé föltartóztatni bomladozó seregét, s midőn katonái elszéledtek, ő is menekült, már csak az ügy és magára hagyott családja érdekében is.

Mindenekelőtt anyósához igyekezett, hogy családi kincseit s egyéb drágaságait Sztropkó várában biztonságba helyezze. Ez ingóságokat kassai házától szállíttatá el, valószínűleg midőn mint Rákóczi követe ott járt, s magával hordozta mindenütt, mert Füzér felé, hol feleségét és egyetlen gyermekét a kis Zsigmondot hagyá, már el volt vágva a visszavonulás útja.

Midőn a Zemplén vármegyében fekvő Polyánka községhez közeledett, Fodor Ádám, ki a Wesselényi összeesküvés idejében alávaló szerepet játszott, megsejté menekülését s rabló társaival rajta ütvén, elfogta s kifosztá Bónist s míg a czinkosok — kik között több nemes emberenkívül Bánóczi Sándor és négy Viczmándi testvér is volt — kincsein osztozkodtak, őt 1670. jun. 11. Spork főhadiszállására Parnóra szállítá.[1]

Innen 1670. junius 19-én valószínűleg kényszerítés vagy a Spork környezetében lévő magyarok rábeszélése következtében írja feleségének, hogy fogadja be Füzér várába a német őrséget, de e mellett a maguk szokott drabantjait is tartsa meg s biztatja a kesergő asszonyt, hogy rövid idő alatt elbocsátják kezességre. Ezt azonban maga sem igen hitte, s talán csak nejét akarta vele vigasztalni; s bár mindvégig hangoztatá, hogy az igaz ügy mellett teljes joggal fogott fegyvert, tudta mi sors vár reá.

Parnóról betegen Kassára szállították s 1670. deczember 6-án irott levelében kérte gr. Rottal Jánost, mint a magyar ügyek rendezésére alakított commissio elnökét, hogy beteges állapotjára való tekintetből «*ne közönséges rabházba*» vitessék, hanem saját házában helyezzék őrizet alá, hogy magát gyógykezeltesse.[2]

[1] A füzéri uradalom haszonbérét sem fizetheté rendesen már ebben az időben, oly sokba került neki a fölkelés szervezése. «Kegyelmed csak azért vontattya az mi pénzünknek megfizetését — írja Nádasdy 1670 martius 21-ről — hogy valami háborúságos időt remélvén kglmed, az mi jószágunkat csak ingyen akarja birnya, melyben kglmed fölöttébb megcsalatkozik». *Családi levéltár.*

[1] Máriássy Anna folyamodott a kamarához, hogy férje elprédált javait — a mennyiben ez őt és gyermekeit illetné — adassa vissza, de Spork a hadjáratokban szokásos zsákmányjogra hivatkozván — kérte a kamarát, hogy Viczmándyn és társain az ingóságokat ne követelje. *Orsz. ltár.* Act. Jud. del. N. R. A. és *Családi irományok.*

[2] Orsz. ltár.

A következő év elején összeült Pozsonyban a judicium delegatum, mely elé Bónist márcz. 20-án idézték meg, de saját kérésére, minthogy ügyvédje távol volt, halasztást nyert s pörét csak 1671 április 6-án vették föl;[1] s minthogy Sándor György, kit ügyvédjéül választott, még ekkor sem érkezett meg, hivatalból Bolff Mártont rendelték védőjének.[2]

A vádló Liphart György a következő főbb pontokban terjeszté elő vádjait: Bónis Ferencz nyilván elpártolt koronás királyától, részt vett gr. Stahremberg elfogatásában, lázította a nemességet, Kassán járt mint Rákóczi követe, ellenszegült a császári hadaknak, szervezte a felkelést, több izben a török szövetség mellett nyilatkozott, szóval és tettel felségsértést követett el s ezért mint pártütő és hűtlen jobbágy fej- és jószág-vesztésre ítéltessék.

Nyugodt méltósággal viselte magát Bónis birái előtt s már első megjelenése alkalmával kijelenté, hogy ártatlanúl szenved, de védelembe alig bocsátkozott s a melléje rendelt Bolff Márton ügyvéd kifogásain valóban átérzik az ő büszke lelkének sugallata.

Védelme tulajdonképen nem egyéb, mint rideg tiltakozás ama vád ellen, mintha pártütő lázadó lenne. Ő csak azt tette a mit helyzetében minden, hazáját igazán szerető magyar tett volna. Cselekedeteit nem tagadja, nem szépítgeti, csupán a rágalom ellen emel szót. A mit tett, azt öntudatosan cselekedte, a következményekkel tisztában volt. A királyhoz tartozó hűségét nem tagadá meg, s mint magyar nemes csupán az ellenállás jogával élt. A felség már megelégedhetett ártatlanúl szenvedett fogságával, bocsássák tehát szabadon.

Bolff Márton védbeszédjében sok jóakarattal igyekezett igazolni Bónis álláspontjának törvényes voltát s miután hasztalanúl követelte, hogy a fiscus vádjainak alapját képező okmányok a bíróság előtt felolvastassanak, részletezni kezdé védelmét. Bónis csak hallomás után beszélt a törökkel kötendő szövetségről, a mint ezt Kazinczy Pétertől hallotta, Patakra csak Stahremberg elfogatása után jött, a kassai követséget nem tartotta a király ellen való hűtlenségnek, s az igaz, hogy ellenszegült a föld népét sanyargató császári hadaknak, de ezt teljes joggal cselekedte, s hazánk törvényei — melyek az idegen hadak beszállását tiltják — jogot adtak neki a fegyveres ellenállásra; a felkelést nem szervezte, s a talpasokat csak azért gyüjté maga körül, hogy Füzér várának kirablását megakadályozza; s végre kérte a bíróságot, hogy annál is inkább bocsássák őt szabadon, — mert elfogatása s kiraboltatása békés útjában történt.[1]

A mi e védbeszédet illeti, be kell látnunk, hogy igen híven tükrözi vissza Bónis tartózkodó, büszke magatartását. Igazságot kivánt ő és nem kegyelmet s ezért Bolff Márton beszédjében hasztalanúl keresnők a szokott prókátori fogásokat; nem tagadott semmit, csak magyarázatokba bocsátkozott, nem hivatkozott tanúkra, kik ártatlanságát bizonyítsák, csupán az ország szentesített törvényeire, melyeknek Bónis védelme alatt áll, s melyeknek szigorú alkalmazása által őt nem elitélni, csak fölmenteni lehet.

Hosszabb polemiára a vádló és védőügyvéd között, az arany bulla ellenállási záradékának mikéntvaló magyarázata szolgáltatott okot. Liephart kijelenté, hogy az ellenállás joga nem egyes embert, hanem az országot illeti, s Bónis már csak azért is pártütést követett el, mert a király a német hadak Magyarországra küldésénél rendkívüli hatalmával élt, midőn az ellentállási záradék hatályát veszti, s különben is a rendek a bécsi békekötés óta lemondtak minden lázadásról.

Ezzel szemben a védő ügyvéd szorosan ragaszkodott Verbőczy hármas könyvének I. rész 9. czíméhez, mely a fegyveres ellenállás jogát úgy az egész országnak mint egyeseknek megadja; hangsúlyozta, hogy Bónis a törvényesség terén állott, mert az ország lecsendesedve, a

[1] «Franciscus Bonis personaliter adstans demisse supplicat, ex quo cum suo procuratore recenter adveniente nequidem locutus esset, respicium sibi impertire. Deliberatum: Jóllehet az kglmetek terminusa mai napra rendeltetett ugyan, mindazonáltal bizonyos okokbul más időre haladott, kgltek azért oly vigyázással és oly készen legyen, hogy valamikor gr. Rottal praeses urunk ő nsga szóllíttatja kegyelmeteket, compareálljon». *Bónis pöre az orsz. levéltárban. i. h. N. R. A. 691. fasc. n. 4.*

[2] Bónis pörének lefolyását Pauler Gyula nyomán közlöm, a mennyiben fölhasználta nagy munkájában az országos levéltár adatait; némi pótló részleteket a családi levéltár szolgáltatott, a pöriratokat azonban magam is áttanulmányoztam.

[1] Pauler Gyula: i. m. II. k.

német katonák beküldésére többé nem volt szükség. De hasztalan volt minden igyekezete, érveléseire a vádló részint kitérőleg részint álokoskodásokkal felelt, mit a következő eset kitünően bizonyít.

Azzal vádolják Bónist, hogy kassai útja alkalmával Leopoldnak bizonyos pénzét akarta lefoglalni, mivel szemben ő bebizonyítja, hogy nem a felség de egy kereskedő pénze forgott szóban, ki azt vonakodott Rákóczinak átadni. Erre vonatkozólag a vádló kijelenti, hogy ez nem változtat a dolgon, a mennyiben a pénzt a fölkelés szervezésére akarták fordítani.[1] De vajjon mióta képezett magánosok javainak megsértése hűtlenségi cselekményt? — s ha a pénz lefoglalása tényleg meg nem történt, bűnös volt e Bónis, ha szinte — mit rábizonyítani nem lehet — a fölkelés czéljaira kivánta is azt fordítani? Merő képtelenség, mely a vádlót és bíróságot egyaránt jellemzi. De Bónisnak buknia kellett s ha Zrínyit, Frangepánt, Nádasdyt föláldozták, miért tanúsítottak volna kiméletet éppen vele szemben, kinek büszkeségét a fogság meg nem törte s kit hasztalanul igyekeztek lelki üdvének megmentése végett, még a katholikus hitre is áttéríteni.[2] Többen sokkal jobban valának compromittálva mint Bónis, de egy sem volt törhetetlenebb mint ő; amazok folyamodtak fűhözfához, kegyelemért esdekeltek, pártfogót szereztek maguknak, mint Kazinczy Péter, ki hitehagyásával nyeré meg Báthori Zsófia protektióját, Bónis ellenben csak a törvények oltalmához folyamodott, s a teljesített kötelesség érzetében talált megnyugvást.

A bíróság félnapi tanácskozás után — az ellene emelt vádakban bűnösnek mondotta ki s 1671. április 10-én hirdették ki előtte az itéletet, melynek szavai szerint mint felségsértő és lázadó jobbágy «*megérdemlett büntetésül, maradékainak örökös gyászára, másoknak elrettentő példájára*» fej- és jószág-vesztésre itéltetett.[3]

[1] Pauler Gyula i. m. II. k. 323. l.

[2] U. o. 351. l.

[3] Ez itélet indokolásában, a törökkel való szövetség *szándékára* helyezték a fősúlyt, mely szándék pedig a fiscus részéről Bónis ellenében igazolva sem volt, kassai követsége, a talpasok gyűjtése és fegyveres ellenállás csak mellesleg említtetik, Stahremberg elfogatását, s a kassai pénz lefoglalásának *szándékát* az indokolásba már nem veszik föl; tehát a legszigorúbban itélve is, csak az egy fegyveres ellenállásra vonatkozólag foroghatnak fönn eltérő vélemények; minden más tekintetben Bónist ártatlannak kell tartanunk, vagy legalább is — a bíróság álláspontjára helyezkedve — kevésbbé bűnösnek, mint sok más társát, kik személyük s javaikra nézve kegyelmet nyertek. — Az indokolás előre bocsátása után az itélet szavai következőleg hangzanak: «Einde eundem iuxta tenorem et continentias legum per procuratorem domini actoris citatorum, utpote S. Stephani libri II. cap. 51, Sigismundi imperatoris et regis decreti primi ad frontem et calcem, ac titulorum XIII, XIV, ac XLIX, partis primæ operis tripartiti, eiusdemque partis secundæ titulorum XII et LVII, in pœna criminis læsæ maiestatis adeoque nota perpetuæ infidelitatis, amissione videlicet capitis et universorum bonorum suorum mobilium pariter ac immobilium intra ambitum huius regni Hungariæ qua in partibus ei annexis ac sub iurisdictione sacræ regni Hung. coronæ ubicunque habitorum et existentium, fisco suæ maiestatis regio applicandorum convinci et aggravari. Ipsi quidem in poenam demeritam, ut omnis eius posteritas poenalem hanc ipsius afflictionem in perpetuum lugeat aliis vero similia fors molituris terribile, ac formidabile cederet in exemplum, ac refranamentum æviternum. Quemadmodum deliberavimus, convicimusque et aggravimus convictumque et aggravatum declaravimus». *Orsz. ltár Act. jud. del. N. R. A.* fasc. 1728. nr. 63. Érdekes, hogy a Bónis ellen valló tanúk egyike, Bálintffy János volt, kivel mindig ellenséges viszonyban állott.

[1] «Anno die mensisque, quibus præfati comites, generosus quoque Franciscus Bonis magnas ex tredecim comitatu Posonii est decollatus, cuius abscisum caput, spectantibus aliquot centum hominibus, ter vel quater coelum versus saltitasse refertur». Így találjuk följegyezve Szepessy Pálnak a n. múzeum könyvtárában őrzött kézirati naplójában.

Bónis el volt készülve a halálra — bár a kivégzés idejét csak az utolsó órában adták tudomására, a szabadság martyrjának tekinté magát — miként Pauler is megjegyzi — s nyugodt megadással viselte sorsát. 1671. április 30-án ugyanazon órában, midőn Zrínyit és Frangepánt, tehát reggeli 9 órakor, vezették őt is Pozsonyban a vesztő helyre, mely a városház kapuja előtt volt felállítva. Valóságos hős volt ő a vérpadon s oly nyugodtan hajtotta fejét a hóhérbárd alá, mintha csak halálával is lelkesíteni akarta volna szabadságért küzdő nemzetét, s mintha nemes bátor viseletével csak ismételte volna gyakran hangoztatott szavait: «Ügyünk igaz, megsegít az isten!» Levágott feje néhányszor az ég felé ugrott[1] mintha a mennybeli itélő szék előtt vádolta volna bíráit. Testét hű

szolgái a pozsonyi sz. Lőrincz temetőben adták vissza a földnek.[1]

Egy gyermeke maradt, Zsigmond, s ettől származott le a mai napig virágzó tolcsvai Bónis család.[2]

A hősnek egy késő unokája Sámuel, 1848-iki szabadságharczunk történetében tette nevét emlékezetessé.

KOMÁROMY ANDRÁS.

[1] Pauler Gyula i. m. II. k. 351.

[2] Miután Bónisnak minden javai részint elkoboztattak, részint pedig a német katonák által fölprédáltattak, özvegye Máriássy Anna nélkülözéseket szenvedett s talán ennek tulajdonítható, hogy rövid idő mulva férjhez ment Uszfalussi Uz Istvánhoz, kinek szintén tragikus vége lett, a mennyiben portyázó kurucz csapatok 1679-ben meglőtték, ekkor harmadik házasságra lépett Semsey Györgygyel.

A NEMES ÉS GRÓF RHÉDEI-CSALÁDNAK EGYIK CZÍMERE.

(Színes czímer-melléklettel.)

A kisrhédei Rhédei családnak egy 1466-ik évi Mátyás királytól nyert czímer-levelét és czímerképét mutatjuk be olvasóinknak, melyekről a «Turul» I. kötetének 137-ik s II. kötetének 18. lapján volt már szó, de minthogy az eredeti okirat a maga sajátságos czímerképével csak most került szemeink elé, jónak láttuk minél előbb közzétenni. Az okirat Diósgyőrön kelt s a czímer egyike a legérdekesebbeknek, a mennyiben sem sisak, sem foszladék, sem korona, sem sisakdísz nem fordul elő rajta. Az egész czímer aranykeretbe foglalt kékmezejű doborpajzs, egyszerű fehér vonásokkal damaszkolva, ebben két stilizált piros oroszlán, állva, kiöltött nyelvvel, kettős farkkal, első lábaik közt kosfejet tartván.

Mátyás király czímeradományozó oklevelének szövege a következő:

Commissio propria domini regis.

Nos Mathias dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croacie etc. Memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod nos consideratis fidelitate et fidelibus servitiis fidelium nostrorum nobilium Johannis de Naghrede, Bartholomei et Nicolai de Zenthmarthonrede necnon Demetrii Magni et Petri de Pleskocz per eos primum sacre dicti regni nostri Hungarie corone tandemque maiestati nostre sub locorum et temporum varietate exhibitis, hec arma seu nobilitatis insignia, que in principio seu capite presentium litterarum nostrarum suis appropriatis coloribus figurata sunt et distincta, prefatis Johanni de Naghrede, Bartholomeo et Nicolao de Zenthmarthonrede, necnon Demetrio Magno et Petro de Pleskocz ipsorumque posteritatibus universis utriusque sexus animo deliberato et ex certa nostra scientia dedimus, donavimus et contulimus, atque ex certa plenitudine nostre specialis gratie presentibus clargimur, ut ipsi ipsorumque heredes et posteritates universe pretacta arma seu nobilitatis insignia more aliorum regni nostri nobilium armis utentium ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis ac aliis omnibus exercitiis militaribus et nobilibus, necnon sigillis, anulis, velis, cortinis, vexillis et sepulturis ac generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus gestare et ferre, necnon omnibus gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri regni nobiles armis utentes quomodolibet de iure vel consuetudine utuntur, gaudere atque frui valeant, tantoque ampliori studio ad honorem et obsequia nostre regalis dignitatis eorum solidetur intentio, quanto sese largiori favore regio decoratos conspicuunt et munere gratiarum. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo utimur, inpendenti communitas duximus concedendas. Datum in Dyosgyewr in festo beate Dorothee virginis et martiris, anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo sexto, regni nostri anno octavo, coronationis vero secundo.

(Hártyán, piros-fekete selyemről függő pecsét töredékével; eredetije a gr. Rhédei-családnak a N. Múzeumban letett levéltárában.)

Minthogy a czímerszerzést a magyarok csakis eltanulták a nyugati nemzetektől vagyis inkább társadalmaktól, az egyes családok egymásután csak rendre szereztek czímereket. Valahányszor külföldi emberekkel jöttünk érintkezésbe, mindig fordul elő egy csomó czímeres-levél, így például, mikor az Anjou-királyokkal az olaszok és franczíák özönlötték el társas életünket, ekkor támad igen sok magyar czímer; mikor Zsigmond császár össze-vissza utazta a nagy német birodalmat magyar nemes kisérőivel, majd mindenik magyar nemes czímert és czímerlevelet szerez, mert hisz akkor a külföldön már minden lovagocskának czifra czímere volt. Mindazáltal az a doctrinaire czímerészet, mely Német-, Olasz-, Franczia- és Angolországban kifejlődött, soha se vált a

magyarnak testévé vérévé. Szerette a czifra tarka-barka képecskét pajzsán s a czifra tollas sisakot is szívesen látta pecsétén, lobogóján stb., de itt is saját felfogását követte, mert a czímerészetnek amaz ezerekre menő furcsábbnál furcsább képei, alakjai iránt semmi nagy előszeretettel sem viseltetett, inkább szerette a természetes képeket, a beszélő czímereket, egy szóval a naturalisticus felfogást mutatják nálunk már a legrégibb czímerpajzsok egész napjainkig. Úgy, hogy a magyar czímernek általános ismertető jele a tájképiesség; ezért van, hogy a pajzs alján a zöld mező sehol sem fordul elő oly gyakran, mint nálunk. A magyar nem szereti, hogy a czímer-kép, állat, alak stb. függjön a levegőben, neki talaj kellett; ezért van, hogy a czímerek alsó részén minden országban látható hármas halom (mely állítólag a Krisztus és a két gonosztevő keresztjének hármas halmára emlékeztet) nálunk oly nagyon el van terjedve, hogy csaknem minden második czímeren előfordul; sőt magyar czímer-alakot csináltunk belőle, elnevezvén a Tátra-Fátra-Mátra tetejének. De azért van még néhány régi czímerünk, melynek lábára nincs zöld mező festve, sem hármas halom s ilyen a *Rhédei* czímer is; melynek ajándékozó levele is érdekes, a mennyiben csupán *czímerlevél*, nincs benne sem jószág, sem nemesség-adományozás — a mire a jelen esetben nem is volt szükség, mert a Rhédeiek *ősfoglalási* földdel bírtak s nemesek voltak *emberemlékezet* óta. De hát a divat úgy kívánta, hogy a régi nemes család is szerezzen czímert s így született aztán az itt bemutatott okirat.* A «Turul» I. kötete 124. és 125. lapjain kimutatta Komáromy András a Rhédei család ama tagjait, kik e czímert nyerték t. i. II. János, továbbá IV. Miklós és Bertalan rokonokat; kik viselték azonban e czímert, minthogy az említett három Rhédeinek csak egyetlen fiú örököse áll a családfán — s ha valjon János testvérei éltek-e vele, megmondani nem tudjuk, de a Rhédeiek czímerviselésére nézve az a megjegyzésünk, hogy az utolsó most is élő nemzedék tagjai a hattyút zöld mezőben soha se viselték s általában a mi értésünkre a gróf Rhédei családnak czímere: *az egyedül ágaskodó, arany koronás oroszlán.* Innen Erdélyben szójárás volt: *a Rhédei oroszlán.* Érdekes volna, ha Komáromy mint a Rhédei család és levéltár alapos ismerője részletesebben kidolgozná a hattyú-czímer történetét is.

Még egyet. Komáromy azt mondja, hogy említett családfáján az újabb nemzedéket nem dolgozta ki, bocsánatot kérek, de arról a Turul-beli családfáról csak két fiú és két vagy három leány hiányzik, t. i. a nem régiben elhalt gróf *Rhédei János*-nak báró Wesselényi Katától született két leánya *Stephania* özv. báró Wesselényi Istvánné és *Johanna* báró Horváth Ödönné, továbbá a legutóbb említett *Lajos*-nak két fia, kik közül egyik növendék korában elpusztult, a másik *Lajos*, ki most is él; s egy vagy tán két leánya, ezek közül egyik, Bárdossy volt kir. táblai bíró özvegye. A család jelenleg élő tagjai: gróf Rhédei István nőtelen, gróf Rhédei Gábor nőtelen (a 60 év körül járnak), gróf Rhédei Lajos neje Kozma Ida, csak egy leányuk volt, a ki mint gróf Bethlen Pálné fiatalon elhalt, és végül gróf Rhédei Zsófia Herglocz Antal törvényszéki elnök neje; ezek szerint ez az ősmagyar híres család fiúágon a végenyészet szélén áll.

—k—s.

* Hogy milyen volt a magyar felfogás, bizonyítja a Vay-családnak Konstánczban 1414-ben Zsigmond császár-király által kiállított s most Berkeszen a gróf Vay Ádám birtokában lévő, szépen megőrzött, ékes czímer-levele, melynek hátára XV. vagy XVI. századi írással ez van írva: «*Az Vay familiának nincs szüksége nemes levélre*». XVII. századi írással pedig ez van írva: Ez nem is nemes-levél, ez csak czímeres-levél! Ezt a felfogást igtatta törvénybe Verbőczi is s ez által a heraldikát Magyarországon minden jogi jelentőségéből teljesesen kiforgatta.

Nyomt. Ullmann J. Budapesten IV.

A RHÉDEI CSALÁD EGYIK CZIMERE. 1466.

ADALÉKOK A GENEALOGIA TÖRTÉNETÉHEZ.

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI TANULMÁNY.

(Második közlemény.)

c) *Assyrok és babylóniaiak.*

Az ókor valamennyi államában, hol a királyság a földi hatalom legmagasabb polczára emelkedett, hol a fejedelem isteni méltóságnak bitorlása mellett a legromlottabb ember gerjedelmeinek tartózkodás nélkül átengedhette magát: kiváló *örökölhető* rend nem fejlődhetett ki. A nap nem tűr maga mellett melléknapokat. Az ókeleti isten-fejedelmek nem tartották üdvösnek állásuk- és méltóságukra nézve, hogy mellettök oly rend fejlődjék, mely a tömeg fölötti jobb voltának egy, bár parányi részét is, nem a fejedelem pillanatnyi szeszélyének és kitüntetésének, hanem születésének vagy éppen érdemének köszönje.

Így pl. azt találjuk, hogy Assyriában, hol a király az istenek helytartójának tekintetett, a lakosság között sem kasztok, sem szorosan elkülönített osztályok, sem szilárd alapokra fektetett örökölhető nemesség nem léteztek. Az uralkodó szeszélye teremté a lakosság bizonyos társadalmi egyenlőségét.

Ily módon semmiképen sem találunk támpontokat az assyr genealogia tekintetében. Legfölebb fölemlíthetjük, hogy az uralkodók azon voltak, hogy az utókorra hagyott felírataikon, miket építményeiken és egyéb, emlékjellegű tárgyakon alkalmaztak, nem akarták a későbbi kort saját személyeik, valamint elődjeik személyeinek genealogiai viszonyai felől homályban hagyni.

Babylónban sem voltak különbek az illető viszonyok, noha itt már a chaldæusok *kasztjával* találkozunk.

Ámbár a chaldæusok a lakosság felsőbb és uralkodó osztályát képezték az által, hogy a papi méltóság kizárólagos birtoka által — mi minden keleti népnél az uralkodás kulcsának tartatott — az államon uralkodtak, a hadak vezérei voltak, a legfőbb hivatalokat viselték és a vazallkirályságot az assyr hatalom alatt osztályuk tagjaira át tudták ruháztatni: mégsem lehet állítani, hogy ők Babylón társadalmi testében az örökölhető nemesség azon uralkodó rangját foglalták el, melyet a braminok Indiában. Mert — igaz — nem belföldi tudósítások szerint különféle foglalkozásaik voltak, melyek körülbelül minden, tudomány és értelmiség által elérendő cselekvények monopolizálására czéloztak. Másrészről nem esett nehezökre oly állomásokat is elfoglaltatni tagjaik által, a melyeknek ugyan a papi hivatással semmi közük nem volt, de e helyett a kaszt czéljainak és szándékainak hasznára váltak. Azonkívül nincsenek adataink, hogy a házasságkötésre vonatkozó meghatározott rendeletek a más osztályokkal való összekeveredésnek korlátokat szabtak volna stb.

Itt tehát legfölebb azt lehet állítani, hogy a chaldæusok a tudománynak és az irányadó politikai hatalomnak monopolizálása által a nemzet irányadó és tulajdonképeni uralkodó osztályává fejlődtek ugyan, de hogy ők az imént hangsúlyozott mozzanatok következtében szorosan szervezett, dogmatikus alapon örökölhető nemesi *rendet* nem képeztek.

Mi a braminnak születés és theokratikus törvényhozás által osztályrészül jutott, azt a chaldæus — ámbár az ő születése is elég ajánló volt — saját erejének kisebb-nagyobb mérvben igénybevett felhasználásával kényszerült megszerezni. Ily módon Babylónban sem találjuk a genealogia főálladékait. Minden genealogiai tudósítás, a mi Babylón és Assyria történetéből ránk szállott, a királyi családokra vonatkozik. Természetes, hogy nem szabad sem a belföldi, sem a külföldi forrásoknál a genealogiai módszer mivoltát megbírálni. Némely dynastiát csak minden genealogiai összefüggés nélkül ismerünk, és minthogy a korona többnyire az atyáról a fiúra szállott, ennélfogva a források mellékágakat nem ismernek.

A külföldi források közt említésre méltók a héber, görög és rómaiak. A belföldi Berososnak görög nyelven írt adatait az ékiratok szövege nem mindig igazolja.

d) *Arabok.*

Az ó-kori araboknál a szabæusok birodalmával, a tulajdonképeni régi arabokkal és a nabatæusokkal van dolgunk. E három közül a másodsorban említett törzs nomád lévén, nem igen vehető számba.

Yemen-ben, a szabæusok későbbi birodalmában, a kasztkormány ember emlékezet és a legrégibb lakosok, a kusiták (chamiták) kora óta otthonos volt. Ugyanazt elfogadták a szabæusok is, kik között öt szorosan elkülönített kaszt létezett, melyek másokkal össze nem házasodhattak.

E társadalmi különálláshoz járult még a joktanidák által létrejött törzsek és a katonai hűbéri nemességnek rendszere.

Szába királyának államában nagyszámú vazallusai voltak, kik mindnyájan függetlenségre

törekedtek és kiknek alattvalósága mindig kétes volt. A «kayl» nemzeti címmel éltek. Minden kayl-t a terület nevével, melyen uralkodott, és az ezen név elé tett szócska által: *dhu* (= dominus de) által jelöltek.

Annak daczára, hogy az egész nemzet megtelepült, a törzsek épúgy mint a vándorló arabok egymástól elválasztva maradtak. Minden törzs bizonyos kerületben lakott és a kayl volt a főnöke. A törzsek megkülönböztetése azonban csak a katonaiban mint a legfőbb kasztban, történt. A kaylok között is akadunk katonai nemesi uralkodásra, mely különféle reánk szállott czímek szerint több fokozatra oszlott. Az egyes czímeket a feliratokból ismerjük, de a czímek rangsorát nem tudjuk meghatározni. E nemesi czímek minden képviselője (az összességet «Abaali Saba», szábai uraságnak nevezték) a törzsek különféle családjainak és házainak feje volt, és viszont a kayl vazallusa, ki a részére kijelölt kerületben a souverainitást ugyanazon módon gyakorolta, mint a középkor bárói (Lenormant).

A királyi család, a kaylok és hihetőleg az ezek alatt állott kisebb vazallusoknak örökösödési rendje igen régi szokás szerint, melyet a későbbi izlam is törvényre emelt, lőn szabályozva. Az örökségben előbb végig mentek valamely atya fiainak teljes során s azután került a következő nemzedékre a sor; ily módon valamely uralkodónak közvetlen utódja fivére, nem pedig fia volt.

Az eddig mondottak a régi Yemenben létezett és erősen kifejlődött genealogiai érzéket és ennek élénk gyakorlati alkalmazását mulhatlanúl szükségessé tették.

Eltekintve a később felhozandó, minden arabsnak közös nemzeti jellemvonásúl tulajdonítandó, élénk genealogiai érzéktől, Yemen társadalmi intézményei arra mutatnak, hogy egyfelől a főnöki jogok megóvására, másfelől az örökösödési rend tisztántartására való tekintettel a genealogiai nyilvántartást és a nemzedékrend registrálását Yemenben szigorral gyakorolták.

A *nabatæusok*-ról csak annyit tudunk, hogy szintén törzsekre oszlottak, melyek magukat kormányozták. Minden törzsnek volt főnöke, ki a király főhatalmának hódolt. A feliratokban ily czímekre akadunk: «emir», «a törzsek legvénebbje», «lovag» stb.

Az egyik helyről a másikra költözött arabokról *(hedják)* csak két adat maradt reánk, melyeknek alapján genealogiájukat megitélhetjük.

Bizonyos családjaiknak t. i. jogában állt, az egyik vagy másik templomban előljárói hivatalt és bizonyos tisztet viselni. Másrészről kétségtelen, hogy a vándorló arabok a történetet egyedül csak *egy* álláspontból ismerték és művelték, t. i. családfáik szaporodásának, illetőleg azon traditiók szóbeli megtartásának szempontjából, melyek törzseik vérének tisztaságát illették. Ezt élő szóval kellett tenniök, mert ellentétben a yemeni szabæusokkal és a köves Arábia népeivel (edomiták és midjaniták) az írást késő időig nem ismerték és csak időszámításunk hatodik századában a keresztény Syria befolyása alatt kezdtek írni.

Mellékesen megjegyezzük, hogy a vándorló arabok, annak daczára, hogy családfáik tisztántartására nagy súlyt fektettek, az idegenekkel való egybekelésektől époly kevésbbé tartózkodtak, mint a különösen városokban megtelepült arabok.

A vándorló araboknak imént felemlített sajátságos tulajdonsága: a történeti nemzeti törzsemlékeket családfáik nyilvántartása és szaporítása czéljából fentartani, — ama fentemlített, kivétel nélkül minden arabban meglevő nemzeti közös vonásban rejlik.

A bibliai tudósításoknak az arab források genealogiai adataival való szembeszökő összehangzása világosan bebizonyítja e nemzeti vonás helyességét. Azt találjuk ugyanis, hogy Arabia lakosai, kor, alkotmány és valláskülönbség nélkül, tehát tisztán maradva mindennemű áramlatoktól, törzseiknek és családaiknak az őstörzsöktől való leszármaztatásában mindig következetesek maradtak.

Ha az *Áditák* (Délarabia ős lakosai) a belföldi hagyomány szerint Ád, Cham egyik unokájának ivadékai, úgy a *Joktanidák* Joktán, Héber fiának sarjai. Yemen, az izlam keletkezésekor létezett törzseinek nagyobb része, származását Himjár és Kahlan-tól, a joktanida testvérpártól mutatá ki.

A későbbi arabok származásukat Izmaeltől, Ábrahám fiától vezették le, ámbár a Katurákban Ábrahámnak másik házasságából származó utódjait is elismerték. Igaz, hogy Izmael utódjainak genealogiai sorrendje igen hiányos, — de az izlami kornak azon törekvése, hogy Mohamed őseinek, hasonlóképen Mohamed valamennyi törzságazatának (Ommajádok, Abbasszidok, Mohamed első utódai stb.) Izmaeltől való leszármazását is kimutassa, valamint oly család rendkívüli tiszteltsége, mely eredetét az ős hajdankorig felvihette, továbbá a próféta családjához való hozzátartozásnak kimutatása után való hajhászás s a genealogiai eszközök útján előmozdított életpálya: eléggé bizonyítják az araboknak szerfelett kifejlődött genealogiai hajlamát.

Ezen, a genealogiára nézve oly kedvezőnek bebizonyult tényezőknek köszönjük az arab dynastiáknak és törzsöknek oly mérvben reánk maradt genealogiáját, minőt ily szabatosságban és mennyiségben *egy* ó-keleti nép sem hagyott hátra.

e) *Perzsák.*

A *médek*, Perzsia egykori főurainak társadalmi szervezetét nem ismerjük részletesen.

Herodot hat osztályt nevez meg. — Valószínű, hogy a médek törzsönként szétszórva éltek, melyek mindegyikének egy főnöke volt, míg a méd királyi dynastia ősatyjának (nem bizonyos, hogy a Herodottól reánk maradt Dejokesz név személynév-e vagy csak czím) sikerült valamennyi méd törzset hatalma alatt egyesíteni. — Nincsenek adataink arról, vajjon az egykori önálló törzsfejeknek rokonai és utódai részesültek-e születésük bizonyos előnyeiben a királyi uralkodás alatt is? Csak annyit tudunk, hogy a méd királyok isteneknek szerették magukat tartatni s a legnagyobb despotismust választották uralkodásuk alapjául. — Ily módon nem birunk a médek korából, a királyi dynastiának családfáját kivéve, genealogiai adatokat.

A mi a tulajdonképeni *Persist*, az Achæmenidák (kik az első perzsa nemzeti dynastiát alapították), szorosabban vett anyaországát illeti, tudjuk Herodot nyomán, hogy a régi perzsák tíz törzsre voltak felosztva, melyek közt a pasargádok gyakorolták a hatalmi felsőbbséget. De úgylátszik, hogy a VIII. század közepe táján a perzsák — épp úgy mint a médek — már királyok alatt birodalmat alapítottak, melyet az assyr hódítók hatalmukba ejtettek. — Midőn a perzsák Esarhaddon assyr király halála után (669) az igát lerázták, élükön Hakhamanis (a görögök szerint: Achaimenes) állott, történelmileg hiteles őse az első perzsa királyi dynastiának.

Az önállóság azonban nem tartott soká. Nineve bukása után Média oly módon erősödött, hogy Phraortes királynak sikerült Perzsiát meghódítania, mely azonban nemzeti, Hakhamanistól származó, a méd király által helybenhagyott királyait megtartotta, míg II. Kurus, Achæmenes harmad unokája lerázta a méd főhatalmat és Médiát a perzsák hatalma alá ejtette.

Ily módon feltehető, hogy a perzsa nép eredeti társadalmi felosztása, éppen úgy mint a médeké, a törzsalkotmány szerint történt: már az ősidőben aristokratia által korlátolt fejedelmi hatalom, mely Achæmenes alatt egyed-uralommá emelkedett. Magától érthető, hogy a nemzetséget, melyből Achæmenes származott — azon időtől fogva a pasargádok törzsében a legelőkelőbbnek tartották.

De szintén látszik az is, hogy az egykori törzsfők utódai, az Achæmenidák idősb ágának egész uralkodása alatt, kitüntetett és befolyásos nemesi osztályt képeztek. Ezt legjobban bizonyítja a héttagú összeesküvés eljárása, mely Kambuyija halála után a méd bitorló Gaumata ellen 521-ben alakult és mely Daryavusnak (Darius), az örökösségre jogosult ifjabb achæmenida ág képviselőjének, a koronát megszerezte.

Ezen összeesküvők egyikének (Intaphernes) eljárása, ki származásánál és az új fejedelemnek tett szolgálatainál fogva a királyi méltóságot megbántá, valamint Darius uralkodása kezdetén a birodalom minden pontján kitört lázadások bizonyosan alkalmúl szolgálhattak arra, hogy Darius, az ó-keletnek nagy diplomatája, az örökölhető emlékezések és érdemek eltörlésével az autokratiát Perzsia társadalmi alakulásának korlátlan kiinduláspontjává tette.

Darius ideje óta eltűnik minden, az örökölhetőség útján kitüntetett osztály nyoma. E helyett a satrapa-rendszerben oly tisztviselői testület lép életbe, mely azon időtől fogva az úgynevezett örökös-nagyok helyét foglalá el.

Azon körülmény, hogy ezen satrapák, valamint a többi főhivatalnokok, első ifjuságuktól fogva, gondos nevelésben részesültek a király szemei előtt, ép oly kevéssé dönti meg állításunkat, mint azon körülmény, hogy a legfőbb hivatalnokokat az előkelő családok gyermekei közül választották. — Mert ezen úton mindig csak a család illető tagja léphetett, nem az örökölt jog, hanem a nyert kiképzés és előkészítés alapján, kiváló tisztviselői pályára, míg maga a család jelentősége és hatalma teljesen háttérbe szorult. Természetes, hogy eléggé gondoskodtak arról, hogy hatalmuk határán túl ne csapjanak. A satrapáknak, mind a mellett, hogy királyi hatalommal voltak felruházva, tűrniök kellett, hogy melléjök más hivatalnokokat tegyenek, kik a királyi érdekek megóvása czéljából oly jogokkal birtak, melyek a satrapák hatalmát ellensúlyozták.

Így tehát azt találjuk, hogy az Achæmenidák idejében a genealogiai érzék ébresztésére és alkalmazására a talaj kedvező nem volt. Annál jobban gondoskodtak azonban a királyi család krónikájáról és az Achæmenidák genealogiájáról.

Az 1500 láb magas Behistan (Bizutun) sziklából Darius mintegy 300 láb magas területet faragtatott le, hogy arra feliratokat és faragványokat alkalmazzon; erre magának háromnyelvü feliratban emlékjelt készíttetett, melyben az uralkodása kezdetén kiütött lázadásokat elbeszéli s melyben az Achæmenidák Achæmenestől Dariusig terjedő tökéletes származékrendjét is közli velünk.

Többé-kevésbbé megvan e genealogiai hajlam Darius utódainál is, kik minden alkalmat felhasználtak, hogy egy vagy több ős megnevezése által achæmenida származásukat bebizonyítsák.

Noha Ktesias görög orvos tanusága szerint Perzsiában országos évkönyvek voltak, mégis az Achæmenidák genealogiáját többnyire csak külföldi, nevezetesen görög forrásokból ismerjük.

Herodot, Ktesias, Xenophon és Diodor főforrásaink.

Az Achæmenidák genealogiája az egyetlen az ó-keletiek között, mely mellékágaiban is reánk szállott. Egyéb ó-keleti uralkodók családjai közt többnyire csak az egyenes sort: a fiunak atyja utáni következését ismerjük, míg a fiu- és leánytestvérek, valamint a nők is teljesen ismeretlenek. Az Achæmenidák genealogiája már e tekintetben nagy haladást tanusít. Nem csak az első őstől való leszármazásukat, hanem az ifjabb ágtól fogva egészen I. Daryavusig valamennyi közbeeső tagjaikat is ismerjük. I. Darius testvérei utódaikkal együtt, Darius gyermekei, a királyok hitvestársai, (kik közül csak hármat nem ismerünk), a királyleányok, szóval az Achæmenidák házassági összeköttetései oly pontosan szálltak reánk, hogy összefüggő családfájuk megszemlélésénél könnyen lehetne valamely újabbkori család származékrendjére következtetni. Hogy egyes fejedelmeknek, kiktől a soknejüség következtében nagyszámú gyermekek származtak, összes ivadékait nem ismerhetjük, a dolog természetében rejlik. — Az Achæmenidák idejéből csak két, genealogiai becscsel biró családi genealogiát ismerünk. E családok a Megabyzidák s a Pharnakidák, kik a királyi házzal sógorsági viszonyban voltak.

Az achæmenida uralkodás bukásával, a Diadochok és Szeleukidák felsőbbségének korával, Perzsia történetében tárgyunkra vonatkozólag tökéletes pangás állott be. Több század hosszú során át Kyros és Dárius monarchiája már csak a «párthusi birodalom» nevével jelöltetik; a párthusok pedig oly keveset gondoltak genealogiai hajlamuk emlékjeleinek számunkra való megtartásával, hogy nem szabad csodálkoznunk, ha a történelem az ős perzsákról a párthusok uralkodása idejében semmi tudósítást nem tartalmaz.

De világuralmuk elmult dicsőségéről nem halt ki a perzsáknál az emlékezet. Midőn Ardesir (Artaxerxes?) perzsa fejedelem a párthusi birodalom meghasonlását az Arzakes által alapított párthusi dynastia (Arzakidák) utolsó tagjai idejében arra felhasználta, hogy törzsének a nagy királyságot újra kivívja, azonnal készen volt mindenki, a perzsa hatalom szerencsés helyreállítójában (226 Kr. u.) oly férfiut üdvözölni, kinek nemzetségfáját az Achæmenidákéval összeköttetésbe lehet hozni.

Bár nem állíthatjuk határozottan, hogy maga Ardesir, Szaszán unokája és a szaszánida dynastia alapítója Perzsiában, achæmenida származásával dicsekedett volna, mégis saját és utódjainak eljárása azon következtetésre jogosít, hogy dynasztiája alatt a genealogiai érzék kifejlődésére és annak alkalmazására kedvezőbb tér nyilt meg.

Ardesir a trónra való igényeit az által szentesíté, hogy Artadokta (perzsa nyelven: Gülnáre) arzakida herczegnővel házasságra lépett, míg utódai az achæmenida királyok közt mintaképeiket keresték és saját uralkodásukat az újra érvényre jutott ősperzsa, minden külföldi befolyástól megszabadított életmód korszakának nevezték (Justi).

Az Achæmenidák nemzetségfájának Ardesiréval való összeköttetésbe hozásának és — ellentétben az arzakidák által mívelt hellenizmussal — az ősperzsa nemzeti életmód divatbajöttének az volt következménye, hogy az egykori előkelő perzsa családok ivadékai újra a tekintély és hatalom bizonyos polczára emelkedhettek, mely szemben a despotismussal, az ős perzsa nemességnek korszakára emlékeztetett. De mihelyt az ős perzsa nemesség ivadékai látták, hogy kitüntetésben részesülnek, mihelyt születésük által jogosított előnyök birtokába léptek, magától érthető, hogy ily családok származását, registrálását, nyilvántartását stb. nagyobb figyelembe kellett venni, és hogy a törekvés, genealogiai adatokat az utókorra hagyni, már nem függhetett többé egyes író jóakaratától és kedvező véleményétől.

Tudjuk, hogy Ktesias (II. Artaxerxes alatt) történelmi iratait a perzsa országos évkönyvek nyomán, (melyeket az ó-héber «Eszter» című elbeszélés is említ) szerkesztette; ezek valamint a párthusok országos évkönyvei is, (ha olyanok léteztek) a világtörténet viharai közt elvesztek, — és minthogy a szaszánidák azon voltak, hogy a történelmi hagyományok megtartására való hajlamot növeljék, Chosro Anosirván alatt (531—578) élénk mozgalom kezdett a történelem terén kifejlődni.

Néhány korábbi kisérlet (Agathangelos örmény történelmének perzsa nyelvre való fordítása) után Anosirván alatt a királyi könyv vagyis Perzsia a világ kezdetétől fogva Anosirván idejéig való történetének kidolgozásához fogtak. Justi perzsa történelmében világosan azt mondja, hogy a népies hagyományok feljegyzését és gyűjtését Anosirván részéről azért sem lehetett elhamarkodott vállalatnak mondani, mivel több ezen intézkedés czélszerűségét igazoló körülmény összevágott; ilyenek: a perzsák történelmi hajlama, az ősi szokásokhoz és a mult emlékeihez való ragaszkodás különösen a falusi földesuraknál (Dihgan), kik nemzetségüket gyakran ó-kori hősöktől és fejedelmektől származtatták, továbbá az elbeszélők és énekeseknek néha igen nagy emlékező tehetsége.

Az utolsó szaszánida, III. Jezdegerd, Anosirván fáradozásait folytatá, ama elbeszéléseket rendezteté és tökéletesítteté. Különféle kidolgozások, bővítések és fordítások után, e királyi könyv kidolgozásával végre Firdusit († 1020) bízták meg, ki «Schanameh» című munkájában a perzsa költészet nagy művét megteremté:

Irán történetét 60,000 kettős versben, oly nyelvezettel, mely sohasem sülyed közönséges élet beszédéhez, hanem ünnepélyes szavakban dicsőiti a régi királyok és hősök tetteit.

Tekintve a mult idők ismerete iránti fogékonyságot és a Szaszánidáknak nyiltan tanusított törekvését, hogy a történeti emlékeket az utókor javára feljegyezzék, magától érthető, hogy a Szaszánidák genealogiája, első ősatyjuktól kezdve III. Jezdegerd-ig († 651), szakadatlan sorban reánk szállott. De éppen ezen okoknál fogva csodálkoznunk kell, hogy e háznak előttünk ismeretes családfája többnyire csak uralkodó tagjaira szorítkozik és hogy sem leányokról, sem mellékágakról adataink nincsenek.

A szaszánida hatalomnak az arabok által okozott bukásával a perzsa dicsőség mindenkorra megszünt; ily módon, tekintve feladatunk határait, szükségtelen a későbbi perzsa viszonyokat megvilágítani.

g) *Zsidók.*

A régi Izrael genealogiai viszonyainak méltánylásáról mindenekelőtt a következőt kell tekintetbe vennünk.

A régi zsidók Krisztus előtti időből származó irodalmi emlékjeleiknek nagy részét «biblia» vagy «ó-testamentom» neve alatt századok óta isteni eredetűnek, isteni kinyilatkoztatásnak tekintették. Ezen emlékjeleket a kritika bonczkése alá venni istentagadás és vallás ellen elkövetett merénylet volt.

Az Egyptomban megtelepedett semiták héber ágának, Mahler legújabb nyomozása szerint 1335. évi márczius 27-én (Kr. e.) történt kiköltözése után, kezdődnek a régi izraeliták első történelmi tudósításai, melyek oly pragmatikus korszak elejét képezik, melynek vége a zsidó önállóságnak a babyloni győző által történt megsemmisítésével egy időre esik.

E korszak társadalmi intézményei az egyptomi multnak számos nyomaira mutatnak. Kézzelfogható, hogy Izrael társadalmi testének alakulására és szervezetére az egyptomiakkal való, egész századokig tartott együttélés nem maradhatott befolyás nélkül; mert a források állításai daczára, melyek szerint a héberek sohasem keveredtek össze idegen népekkel, az Egyptomból kiköltözöttek között nagy számú egyptomi is volt, kik részint a héberekkel való hosszú együttélés alatt többé-kevésbbé asszimilálódtak, részint pedig meg nem elégedve a honi viszonyokkal, vagy a kénytelenségnek engedve, a kiköltöző néphez csatlakoztak.

Mivel már Egyptomban oly nemzetségek léteztek, melyek eredetüket az első Egyptomba bevándoroltaktól — bibliai értelemben Jakab fiaitól — származtatták, és melyek az ős törzsi alkotmány értelmében, családjaik legvénebbjeinek fejét örökös fejedelemnek és legfőbb bírónak elismerték: azért történt az, hogy az egész nép ezen nemzetségi szövetkezések mintája szerint, törzsek- és nemzetségekre felosztatott, míg az idegen elemek vagy a régi nemzetségi szövetkezésekhez csatoltattak, vagy újakat képeztek. Így keletkezett körülbelül hetven nemzetség, melyekből három-tíz egy törzset képezett.

A genealogiai érzéket bizonyítja az, hogy mindegyik törzsnek Jakab fiai vagy unokái közül egyet ősatyául adtak. — Busch szerint Ruven, Simon és Jehúda (minthogy a hagyomány szerint e hármat Jakab legidősebb, első nejétől született fiainak tartották) oly törzsek voltak, melyek eredetüket egészen a patriarkha első három fiára visszavezették. Jakabnak második nejétől József és Benjamin legifjabb két fia született; ez az oka, hogy az ezen neveket viselt törzseket legifjabbaknak mondták; de minthogy Józsefet nem számították az ősatyák sorrendjébe, hanem mivel Efráim és Menassze két fiának nevét arra használták fel, hogy velük két törzset jelöljenek meg, továbbá mivel József fiai egyptomi nőtől születtek: bátran feltehető, hogy e két törzset nem tartották tiszta héber vérűnek, hanem azokat azon egyptomiak képezték, kik a héberekkel együtt Egyptomot elhagyták. De tudjuk azt is, hogy a hagyomány szerint Jakabnak a törvényeseken kívül még négy fia is volt; ez arra mutat, hogy az ezen fiak neveit viselő törzseket azon nem héber és nem egyptomi elemek alkották, melyek az Egyptomból való kiköltözés előtt, alatt és után az izraelitákhoz csatlakoztak; ez időben még nem létezett a Lévi nevű törzs; ez csak sokkal később merült fel.

Minden újonnan szervezett törzs élén egy törzsfő állott, körülvéve a nemzetségi szövetkezések fejeitől és a szövetségek, illetőleg az atyafiságok legvénebbjeitől. E férfiak a törzsek birái és tanácsadói voltak. (Duncker.)

Ezek szerint azt találjuk, hogy az Egyptomból történt kiköltözés után életbelépett szervezés és osztályozás többnyire a történelmi emlékezések és ezek genealogiailag gyakorlati értékesítésének szüleményei voltak. De az ősalkotmánynyal párosult érzelemnek, hogy a Fáráók kényuralmának elnyomásától bátor elhatározás által megszabadultak és a szabadságnak, a nemzetiségnek az ősi isten segítségével visszaadattak, az volt a következménye, hogy szabadalmazott, előnyökben részesülő és hatalmas, örökölhető jogokkal kérkedő osztály nem fejlődhetett. A mit a királyok előtti korszak alatt felmerült egyes hősök, szabadítók, bírák és tanácsadók hatalmáról és befolyásáról itt-ott olvasunk, az mindig csak *egyes* emberek külön-

állásának, nem pedig egy egész osztály előjogainak tekintendő.

A királyság felmerülésével egy szabadalmazott *rendre* is akadunk. Az Egyptomból történt kiköltözés utáni első időben a theokratikus kormány már arról gondoskodott, hogy a láthatlan nemzeti isten dicsőítésére behozott szolgálat — egyptomi mintára — bizonyos személyek által gyakoroltassék.

A királyság életbeléptetésével és a theokratikus elv megerősödésével Saul két első utódjának uralkodása közötti időben megnyílt a tér egy szabadalmazott osztály alapítására.

A királyok jól tudták, hogy a vallási élet fölötti uralkodásban és vallásos érzelmek kiaknázásában rejlik az egyeduradalom megszilárdítására való eszköz. Az uralkodó theokratia szellemének megfelelőleg, azon családokat vonták érdekeik körébe, melyek az isteni szolgálatot már hosszabb idő óta, mintegy szokásból teljesítették. Hogy ezen isteni emberek számát gyarapítsák, ezek mellé különféle mellékteendőkre nagy számmal rendeltek segítőket, úgy hogy idővel a papok és segédjeik oly tekintélyes sereget képeztek, melyet — hogy azok a többi törzszsel bizonyos tekintetben egyenjogosítva s a tömeg előtt nagyobb dicsfénynyel körülsugározva legyenek — Lévi-től, Jakab harmadik fiától származónak és az isteni szolgálatra hivatottnak nyilvánítottak. A *régibb* papi rendnek ez volt a kezdete.

Hogy itt is genealogiailag szervezkedtek, az nem más mint az Egyiptomból kiköltözött tömegek törzsekre való felosztásának utánzása.

Kézzelfogható, hogy egy, az államban szabadalmazott osztály, mely az egész köz- és családéletet kimerítő vallási hivataloskodások monopolizálása által szédítő magasságra és teljes hatalomra emelkedett, bizonyosan gondoskodott arról, hogy ne legyen kénytelen hatalmát betolakodókkal megosztani és minden bizonynyal azon volt, hogy saját tagjai jogosultságának ellenőrzésében maga járhasson el.

E körülménynek köszönjük az ó-korban a *genealogiai nyilvántartásra vonatkozó első tényleges adatot.*

A babyloni számüzetésből történt visszatérés után minden bejelentett pap köteles volt, származását a papi hatóság előtt bebizonyítani. Ha ezt rendben találták, akkor a papságba fölvették, ellenkező esetben elbocsátották. Magától érthető, hogy a genealogiai nyilvántartásnak ezen kezdeteit nem semmisítették meg, hanem ellenőrzés és további nyilvántartás végett eltették, gyarapították és minden bizonynyal sajátságos módon kezelték. Ezt azon körülményből lehet következtetni, hogy a nemzetségi lajstromok gyűjteményének I. Herodes által történt megsemmisítése nagy zavart idézett elő a papoknál.

Azon tény, hogy Herodes, ki idumæi ember volt, idegen származása következtében magát erőszakkal kivívott trónján biztonságban nem érezvén, a nemzetségi lajstromokat elégettette, támogatja azon föltevést, hogy nem csak a papság, hanem a papsághoz nem tartozó oly családok is voltak genealogice lajstromozva, melyek nemzetségfájukat a Babylonból történt visszatérésig tudták felvezetni, és melyek ebben bizonyos büszkeséget láttak, mert ez által magukat azon családoktól meg akarták különböztetni, melyek származásukat nem tudták igazolni vagy még ó-héber származásúak sem voltak.

Hogy a nemzetségfa visszavezetését a babyloni számüzetésből történt visszatérésig előkelő származás netovábbjának tartották, bizonyítja azon körülmény, hogy maga az edomita Herodes babyloni származásával dicsekedett. Alig szenved kétséget, hogy a Herodes által megsemmisített nyilvános, illetőleg állami nemzetséglajstromok mellett még egyes családok nemzetségfáinak lajstromozása és nyilvántartása sem hiányzott.

A szervezés idejében, a babyloni számüzetésből történt visszatérés után, midőn a népszámolás foganatosíttatott, midőn a vegyes házasságokat felbontották és a papi szolgálatra jelentkezetteket genealogiai vizsgálat alá vették: minden bizonynyal a legkiválóbb családok ó-zsidó származásának alapjai azon genealogiai lajstromokba tétettek le, melyek a legrégibb belföldi vérségek alapkönyvei gyanánt az állami irattárnak átadattak; míg a lajstromoknak folytatása időjártával valószínűleg a családokra bízatott; vitás esetekben azonban az irattári lajstromok szolgáltak irányadóul. Herodes intézkedése által e családlajstromok minden hitelességüket elvesztették és minthogy a származási nemesség, mely minden keleti népnél, nevezetesen az araboknál, a legélénkebb féltékenység tárgyát képezé, ez által nagyon kétségessé vált: nem lehet csodálkoznunk, hogy Izrael állami önállóságának a Herodiánok által előidézett megsemmisítése és a népnek a szélrózsa minden iránya felé történt elszéledése után, a genealogiai hajlamnak mindennemű okiratos alkalmazása elenyészett.

Hogy az ily fokban kifejlődött genealogiai érzéknél és ennek oly élénk gyakorlati alkalmazásánál az ó-zsidó irodalmi emlékek e tekintetben sem maradtak hátra, ez az eddig vizsgált viszonyok szükségszülte eredménye. Azért bátran kijelenthetjük, hogy a Pentateuch, a királyok, a krónika, Sámuel stb. könyvei annyi általános és részletes genealogiát valamint a genealogiai módszernek más tudományos irányokra való sokoldalú alkalmazását tartalmazzák, minőket az ókor egyik emlékénél sem találunk.

Az Egyptomból történt kivándorlással, illetőleg a királyság kezdetével a források már ge-

nealogiai becscsel bírnak, mert ha helyenként e korszakok leírásánál az előbbi korszakok elvei voltak is irányadók, itt-ott mégis lehet más genealogiai egymásutánt feltételezni.

Nem lehet azon csodálkoznunk, hogy a főpapi ág és Dávid dynastiája rendkívül tökéletes fokban adattak át az utókornak; különösen Dávid dynastiájáról mondhatjuk, hogy igen terjedelmesen van kidolgozva. Ezzel szemben Izrael királyainak genealogiája (a birodalom szétoszlása után) kívánalmunkat sehogy sem elégíti ki.

A főpapi ág nemzetségfája a Ptolemæusok idejéig terjed, míg Dávid házának genealogiája Zerubábel utáni néhány nemzedékkel véget ér.

A nem bibliai forrásokból ismerjük a Makkabæusok és Herodiánok nemzedékrendjét; Jeruzsálem elpusztítása utáni időből részben Hillel utódait és a Dávid-dynastiából származott úgynevezett exilarchokat. E szerint világos, hogy a zsidó genealogia mindenkor nagymennyiségű álladékokkal rendelkezett és hogy azokat fel nem használták. Még azon zsidó családok is, melyek a középkorban és az újabb időben éltek és jogosult, vagy képzelt régi származásukra büszkék voltak, sem gondoskodtak származásuk registrálásáról és genealogiai méltánylásáról.

Ámbár korunkban a kutató tudománynak a genealogiai homályba az ítészet fáklyájával bevilágítani teljes jogosultsága van, minthogy azonban genealogiai birálatunk ez által könnyen hittudományi excursióvá válhatnék — befejezzük az ó-keleti népek genealogiájának vizsgálását.

Dr. WERTNER MÓR.

AZ ORSZÁGOS LEVÉLTÁRBAN ŐRZÖTT VAGY FÖLJEGYZETT NEMESI OKLEVELEKNEK JEGYZÉKE.

(A magyar és erdélyi udvari kanczelláriák felállításáig.)

Tizenkettedik közlemény.[1]

TACHE. 1642. *Váczi kpt. lt. Scrin. A. 32.*

TAKA de Debreczen. 1646. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 31.*

TAKÁCS. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 427.*

TAKÁCS (TEXTORIUS). 1688. *Kmnostori conv. Arm. T. 8. Prot. G. Csicsói 381, 385.*

TAKÁCS alias NAGY. 1620. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 190.*

TAKÁCS de Némethi. 1590. *Erd. főkormszék 1804: 122.*

TAKÁCSI. 1609. *Nyitra megye ltban.*

TAKÓ. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 587.*

TÁLAS. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 4.*

TALPASI. 1655. *Kmnostori conv. Arm. T. 20. Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 478.*

TAMÁS. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 73.*

TAMÁS. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 261.*

TAMÁS. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 475.*

TAMÁS. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 578.*

TAMÁS. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 580.*

TAMÁS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 620.*

TAMÁS. 1659. *Erd. főkormszék. 1797 : 4383.*

TAMÁS. 1659. *NRA. 1736—38.*

TAMÁS. 1663. *Gyfvári kpt. Cent. GG. 25.*

TAMÁS de Alsókosály. 1609. *Kmnostori conv. Arm. T. 16.*

TAMÁS de Alsókosály alias FARKAS. 1649. *Acta Transsylv. fasc. 1. N° 2. Kmnostori conv. Arm. F. 4. — Prot. Q. 83, 85. Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 98.*

TAMÁS de Csekfalva. 1581. *Gyfvári kpt. L. Reg. Christophori Báthory. 61.*

TAMÁS de Csomortán. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

TAMÁS de Frinkfalva. 1663. *Gyfvári kpt. Prot. Kastal. 1.*

TAMÁS de Huszt. 1504. *Kmnostori conv. Prot. R. II. 58.*

TAMÁS de Huszt. 1648. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 38.*

TAMÁS de Kászonujfalu. 1581. *Gyfvári kpt. L. Reg. Christophori Báthory. 61.*

TAMÁS de Rákos. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

TAMÁS de Szentdomokos. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

TAMÁS de Szentkirály. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

TAMÁSFFY de Zetalaka. 1585. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 273.*

TAMÁSI alias VARGA. 1642. *Gyfvári kpt. 20. L. Reg. 123.*

TAMÁSI de Ákosfalva. 1630. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 141.*

TAMÁSI de Ákosfalva. 1639. *Gyfvári kpt. 19. L. Reg. 149.*

TAMÁSI de Fogaras. 1614. *Gyfvári kpt. 7. L. Reg. 108.*

TAMÁSI SZABÓ lásd SZABÓ TAMÁSI.

TANA de Bölön. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 19.*

TÁNCZOS. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 73.*

TÁNCZOS. 1618. *NRA. 901—9.*

TÁNCZOS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*

[1] L. Turul. 1883. 84, 142. l. 1884. 29, 68, 118, 158. l. 1885. 29, 73, 122, 181. l. és 1886. 31. l.

TÁNCZOS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

TÁNCZOS alias GESZTI. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 419.*

TÁNCZOS alias GYÖRGY. 1648. *Kmnostori conv. Prot. Q. 41.*

TÁNCZOS de Vadasd. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 73.*

TANKÓ de Amadéfalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

TANKÓ de Illyefalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 620.*

TANKÓ de Malomfalva. 1610. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 484.*

TANKÓ de Siklód. 1617. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 253.*

TANKÓ de Szépviz. 1594. *Gyfvári kpt. Cista Colos. fasc. V. 45.*

TANKÓ de Szépviz. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 64.*

TANKÓ de Zabola alias KOVÁCS. 1616. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 178.*

TAR. 1609. *Gyfvári kpt. Cista Bihar. fasc. I. 11.*

TAR. 1624. *Szepesi kpt.*

TAR de Debreczen alias SZAPPANOS. 1624. *Gyfvári kpt. 12. L. Reg. 17.*

TAR de Csegez. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 97.*

TAR de Tepe alias NAGY. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 687.*

TARASI. 1580. *Váczi kpt. lt. Scrin A. 40.*

TARCSA. 1659. *Kmnostori conv. Arm. T. 1.*

TARCSAFALVI. 1607. *Erd. főkormszék. 1806 : 9705.*

TARCSAI alias SZABÓ. 1632. *Gyfvári kpt. Divers. Cista II. fasc. 5. № 44, 45.*

TARCSAI de Szalonta. 1652. *NRA. 218—40. Egri kpt. III. könyv. 1240.*

TARCZALI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*

TARKÓ de Konyárd. 1616. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 210.*

TARLÓDI de Zuna. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 256.*

TARNÓCZAY. 1466. *NRA. 192—40.*

TARPAI alias SIMON. 1613. *Gyfvári kpt. Cent. II. 90.*

TARSOLY alias TORJAI. 1631. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 187.*

TARSOLY de Sarkad. 1647. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 52.*

TASNÁDI de Belényes alias NAGY. 1646. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 32.*

TASSI de Enyed. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 182.*

TATÁR. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*

TATÁR. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 125.*

TATÁR alias BODA. 1686. *L. Reg. Arm. I. pag. 90.*

TATÁR de Dombró. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 234.*

TATÁR de Tatárszállás. 1464. *Dipl. Ltár. 16006.*

TATROSI. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 39.*

TATROSI de Enyed. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 53.*

TATT de Gyulafehérvár. 1634. *Gyfvári kpt. 17. L. Reg. 103. (Elveszett.)*

TÉCSI de Dés. 1651. *Kmnostori conv. Prot. Q. 135.*

TEGZES. 1599. *Gyfvári kpt. Cent. D. 73.*

TEGZES. 1622. *Gyfvári kpt. 15. L. Reg. 9.*

TEHNYEI. 1443. *Dipl. Ltár 13702.*

TEJ de Désfalva. 1591. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591 : 237.*

TEJ de Szalontha. 1622. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 34.*

TEKÁR. 1689. *Kmnostori conv. Arm. B. 46.*

TEKE. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*

TELEGDI. 1669. *Erd. főkormszék. 1839 : 2306.*

TELEKESSY. 1554. *Acta Thurzóiana fasc. 7. № 10. NRA. 659 –53.*

TELEKI de Ványa. 1583. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 27.*

TEMESVÁRI. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 169.*

TEMESVÁRI. 1621. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 11.*

TEMESVÁRI. 1625. *Kmnostori conv. Arm. T. 15.*

TEMESVÁRI alias RÁCZ. 1644. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 4.*

TEMESVÁRI de Galóczi. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 23.*

TENTURICS. 1659. *Pozsony város ltban (Lásd Gyfvári kpt. KK. 98.)*

TEPEI de Borosjenő. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 536.*

TERJÉNI. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 113.*

TERLECZKI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*

TESTE de Szalonta. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 559.*

TEXTORIUS lásd TAKÁCS.

THEMERY lásd TÖMÖRI.

TIBA de Tarpa. 1624. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 28.*

TIBÁCS de Pankota. 1618. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 91.*

TIBLER. 1688. *L. Reg. Arm. I. 110.*

TÍKÁSZ de Bakonyszegh. 1648. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 42.*

TIKMONYAS alias SZEGEDI. 1628. *Kmnostori conv. Prot. Q. 34.*

TIMBOS de Boérfalva. 1658. *Kmnostori conv. Arm. V. 20.*

TIMBOS de Dragumerfalva. 1631. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 238.*

TISZA. 1578. *NRA. 1049—19.*

TISZA de Gorbó. 1649. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Bárdi. I. 218.*

TIVADAR. 1680. *Kmnostori conv. Prot. Balth. Rákosi 117.*

TIVADAR alias KOVÁCS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 731.*

TIVADAR de Szász. 1680. *Kmnostori conv. Arm. D. 14.*

TIVADAR de Szencsesd. 1671. *Erd. főkormszék. 1806 : 5074.*

TIVADAR KIS de Remethe lásd KIS TIVADAR.

TÓDOR. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 99.*

TÓDOR. 1652. *Gyfvári kpt. Cista I. Hunyad fasc. I. 21.*

TÓDOR. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

TÓDOR. 1664. *Kmnostori conv. Prot. Petr. Rákosi. 434.*

TÓDOR de Boérfalva. 1664. *Kmnostori conv. Arm. L. 3.*

TODORÁN de Rohi. 1662. *Kmnostori conv. Szolnok Int. fasc. D. 13.*

TOGYE de Somkúth. 1673. *Erd. főkormszék 1796 : 7908.*

TOKAJI. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 604.*

TOLDI. 1590. *Kmnostori conv. L. Reg. Anni 1591 : 6.*

TOLNAI. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 189.*

TOLNAI. 1632. *Gyfvári kpt. Prot. M. Siklósi 24.*

TOLNAI. 1643. *NRA. 1451—2.*

TOLNAI de Bajom. 1606. *Gyfvári kpt. 3. L. Reg. 23.*

TOLTI MAKJÁN lásd MAKJÁN TOLTI.

TOLVAJ. 1615. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 16.*

TOLVAJ. 1616. *Gyfvári kpt. Prot. P. Taraczközi 177.*

TOMA. 1618. *Gyfvári kpt. Prot. Neminem lœde 348.*

TOMAJAGA alias PAPDÁN. 1636. *Kmnostori conv. Arm. N. 1.*

TOMASSOVICZ alias BACHORECZ. 1685. *L. Reg. Arm. I. pag. 89.*

TOMORI. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*

TOMORI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent XX. 58.*

TOMPA. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 578.*

TOMPAHÁZI. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 189.*

TOMPAI. 1570. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1570 : 259.*

TOMPOS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

TONAI. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 165.*

TONHEUSER. 1580. *L. Reg. Arm. I. pag 16. — L. Reg. N° III. fol. 73.*

TOPERCZER. 1686. *L. Reg. Arm. I. 102. és a Szepesi kpt. ltban.*

TOPLICZA de Alsószilvás. 1633. *Gyfvári kpt. Cista I. Hunyad fasc. I. 1. Prot. Spes mea Christus. 234*

TORDAI. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 214.*

TORDAI. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 211.*

TORDAI. 1609. *Erd. főkormszék. 1827 : 1420. Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 227.*

TORDAI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*

TORDAI alias KOVÁCS. 1612. *NRA. 1865. N° 12.*

TORDAI de Kocsárd. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 193.*

TORI. 1649. *Liptó megye ltban.*

TORJAI alias TARSOLY. 1631. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 187.*

TORJAI de Felsőcsernátony. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 544.*

TORMÁS. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*

TORMÁSI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent XX. 14.*

TORNARY. 1638. *Szepesi kpt.*

TORNI de Zetelaka. 1606. *Gyfvári kpt. 3. L. Reg. 16.*

TORNOVAI de Zilah alias GÖRÖG. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 160.*

TOROCZKAI. 1591. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591 : 175.*

TOROCZKAI. 1606. *Kmnostori conv. Prot. E. 30.*

TOROCZKAI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*

TOROCZKAI alias KOVÁCS. 1606. *Gyfvári kpt. 3. L. Reg. 30.*

TOROCZKAI PATKÓ lásd PATKÓ TOROCZKAI.

TORPAI. 1613. *Gyfvári kpt. Prot. Magnificat 95.*

TÓTH. 1590. *Erd. főkormszék 1804 : 122.*

TÓTH. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 148.*

TÓTH. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 72.*

TÓTH. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 115.*

TÓTH. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 78.*

TÓTH. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 113.*

TÓTH. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 299.*

TÓTH. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 461.*

TÓTH. 1610. *Gyfvári kpt. Prot. Barsi. 14.*

TÓTH. 1612. *NRA. 1865. N° 16.*

TÓTH. 1615. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 47.*

TÓTH. 1624. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 4.*

TÓTH. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 4.*

TÓTH. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*

TÓTH. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*

TÓTH. 1647. *NRA. 902—2.*

TÓTH. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 444.*

TÓTH. 1653. *Egri kpt. II. Könyv. 162.*

TÓTH. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 275.*

TÓTH. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 570.*

TÓTH. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 580.*

TÓTH. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 619.*

TÓTH. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 732.*

TÓTH. 1666. *Egri kpt. II. Könyv. 108.*

TÓTH. 1670. *NRA. 1865. N° 16.*

TÓTH. 1686. *L. Reg. Arm. I. 93.*

TÓTH alias BORSI. 1625. *Gyfvári kpt. 12. L. Reg. 47.*

TÓTH alias PAKOSDI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*

TÓTH alias SISKA. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 47.*

TÓTH alias SZŐCS. 1664. *Erd. főkormszék. 1806 : 5350.*

TÓTH alias UZONI. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 310.*

TÓTH de Borosjenő. 1615. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 165.*

TÓTH de Csimaköz. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 191.*

TÓTH de Désháza. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 181.*

TÓTH de Egerbegy. 1643. *Kmnostori conv. Comit. Thordensis fragm. fasc. littera T. N° 31.*

TÓTH de Gyulafehérvár. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi II. 113.*

TÓTH de Kaba. 1645. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 16.*

TÓTH de Kecset. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 620.*

TÓTH de Kiskér. 1652. *Nyitra megye ltban.*

TÓTH de Eörvend. 1614. *Gyfvári kpt. 7. L. Reg. 235.*

TÓTH de Mikelaka. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 148.*

TÓTH de Rettegh alias BORBÉLY. 1620. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 199.*

TÓTH de Sárospatak. 1621. *Kmnostori conv. Arm. T. 6. Prot. Q. 81. Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 10.*

TÓTH de Sínfalva. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 196.*

TÓTH de Sitér. 1603. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 195.*

TÓTH de Szásznyíres. 1590. *Erd. főkormszék. 1804 : 122.*

TÓTH de Szigeth. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 110.*

TÓTH de Szovátha. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*

TÓTH de Técső. 1634. *NRA. 1680—1.*

TÓTH de Udvarhely. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 405.*

TÓTH de Várad. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 218.*

TÓTH de Vásárhely. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*

TÓTH GYULAI. 1619. *Gyfvári kpt. Prot. J. Debreczeni 447.*

TÓTVÁRADJAI. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 204.*

TÓTVÁRADJAI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*

Tőke. 1431. *Tőke cs. letét. DL. 13509.*

Tőke. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 580.*

Tőke de Majtín. 1611. *NRA. 940—10.*

Tőkés. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*

Töki alias Eördögh. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 47.*

Tökölyi de Thekelház. 1572. *NRA. 132—17.*

Tömöri (Themery). 1609. *NRA. 1861—19.*

Tömörkényi. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 576.*

Törei. 1651. *Acta post Adv. Tab. 55. N° 14.*

Törő de Várad. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 292.*

Török. 1611. *NRA. 940—10.*

Török. 1621. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 10.*

Török. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*

Török. 1655. *Gyfvári kpt. Cista Gömör fasc. Gyergyó 9.*

Török. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 620.*

Török. 1670. *NRA. 343—29.*

Török. 1670. *NRA. 1864. N° 4. — NRA. 1865. N° 35.*

Török de Gyulafehérvár. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi II. 113.*

Török de Harasztos. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 315.*

Török de Hódos. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*

Török de Kebele. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 410.*

Török de Kiskászon. 1641. *Gyfvári kpt. 20. L. Reg. 30. Prot. M. Barsi 111, 114.*

Török de Magyarbeőd. 1644. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 1.*

Török de Makó. 1606. *Gyfvári kpt. 3. L. Reg. 11.*

Török de Nagyakna. 1625. *Kmnostori conv. Prot. R. II. 72.*

Török de Sámsond. 1672. *Erd. főkormszék 1841 : 7618.*

Török de Szentmihály. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

Török de Szentmiklós. 1608. *Kmnostori conv. Arm. T. 19. Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 170.*

Török de Szigeth. 1569. *Kmnostori conv. L. Regius anni 1570 : 129.*

Török de Szigeth. 1670. *Erd. főkormszék 1808 : 2799.*

Török de Telekes. 1629. *Conc. Exp. 70.*

Török de Várad. 1584. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 267.*

Török de Várad. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 108.*

Török de Zodoró. 1588. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 71.*

Török Keresztúri. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*

Tőrös de Debreczen alias Baráth. 1608. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 242.*

Tőrös de Makó. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 161.*

Törpényi. 1631. *Kmnostori conv. Arm. T. 10.*

Törtöly. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 167.*

Tötöry. 1590. *Erd. főkormszék. 1804 : 122.*

Tövisi. 1613. *Gyfvári kpt. Prot. Magnificat. 156.*

Tövisi. 1669. *Erd. főkormszék. 1841 : 3645.*

Tövisi de Hagymásbodon. 1633. *Gyfvári kpt. 17. L. Reg. 97. (Elveszett.)*

Trauzner. 1590. *Kmnostori conv. L. Reg. anni. 1591 : 71.*

Trencsényi. 1678. *Liptó megye ltban.*

Tribinacz. 1686. *L. Reg. Arm. I. 96.*

Triff. 1659. *Kmnostori conv. Arm. T. 1.*

Triff de Kisbón. 1616. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 174. Cent. KK. 61. Prot. S. Brínyi 275.*

Triff Borhan. 1652. *Gyfvári kpt. Cista I. Hunyad fasc. I. 21.*

Trnavy. 1686. *L. Reg. Arm. I. 97.*

Trombitás. 1631. *Kmnostori conv. Prot. Q. 42.*

Trombitás alias Petróczi. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 88.*

Trombitás de Gyulafehérvár. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 333.*

Trombitás de Várad. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 305.*

Troskicz de Lugos. 1639. *Gyfvári kpt. Prot. M. Siklósi. 129.*

Trsztenszky. 1638. *Árva megye ltban.*

Trufán. 1608. *Gyfvári kpt. 5 L. Reg. 73.*

Tuba de Henczida. 1614. *Gyfvári kpt. 7. L. Reg. 193.*

Tuk. 1665. *Kőrös megye ltban.*

Tuli (Twl). 1566. *NRA. 910—25.*

Tumbus de Dragumérfalva. 1631. *Kmnostori conv. Prot. N. 58.*

Tunful. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 732.*

Turcsányi. 1605. *Nógrád megye ltban.*

Túregyházi. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*

Túri. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 159.*

Túri. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 299.*

Túri. 1610. *Gyfvári kpt. Prot. Barsi 14.*

Túri. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*

Túri. 1647. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 50.*

Túri de Gyulafehérvár. 1620. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 207.*

Túri de Várad. 1590. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591 : 103.*

Turk. 1659. *NRA. 1736—38.*

Turkul. 1659. *NRA. 1736—38. Erd. főkormszék. 1797 : 4383.*

Turoczenus (Túróczi). 1615. *Túrócz megye ltban.*

Tusa de Mártonfalva. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 129.*

Tuson de Polyán. 1615. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 107.*

Türei alias Kovács. 1652. *Kmnostori conv. Prot. IIIII. 104.*

Tűri. 1637. *Gyfvári kpt. 18. L. Reg. 191.*

Tűri alias Pap. 1618. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 88.*

Tűri alias Szabó. 1664. *Erd. főkormszék. 1806 : 5350.*

Tűri de Bogáth. 1674. *Gyfvári kpt. Prot. Georg. Csicsói 165.*

Tűri de Borosjenő. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 251.*

Tűri de Huszt alias Borbély. 1589. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 294.*

Tűri de Miklóslaka. 1617. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 12.*

Türson de Kászon alias Csirei. 1626. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 27.*

Tylio de Lőkösháza. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 337.*

Tyúkász lásd Tíkász.

UDVARHELYI de Dés. 1639. *Kmnostori conv. Prot. R. II. 27.*

UDVARHELYI de Szentmihályfalva. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 188.*

UDVARHELYI SZABÓ lásd SZABÓ UDVARHELYI.

UDVARNOKI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent XX. 58.*

UGRA. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*

UGRAI. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 216.*

UGRAI. 1678. *Kmnostori conv. Prot. O. I. 201.*

ÚJ de Csaba. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 146.*

UJFALVI de Kövesd. 1672. *Kmnostori conv. Arm. B. 47.*

UJHELYI. 1578. *Thúrócz megye ltban.*

UJHELYI. 1600. *Nagyváradi kpt. lt. Deposit. 5.*

UJHELYI. 1664. *Erd. főkormszék. 1806: 5350.*

UJLAKI alias KOVÁCS. 1647. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 60.*

UJLAKI alias NAGY. 1643. *Kmnostori conv. Arm. Diversæ.*

UJLAKI alias VARGHA. 1621. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 4.*

UJVÁRI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*

UJVÁRI de Tolna. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*

UJVÁRI de Sályi. 1648. *Gyfvári kpt. Cent. BB. 23.*

UJVÁRI de Várad. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 482.*

UJVÁRI KIS lásd KIS UJVÁRI.

ULMAN. 1652. *Gyfvári kpt. Cista I. Hunyad fasc. I. 21.*

UNDI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*

UNGVÁRI de Bothfalva. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 484.*

UNGVÁRI de Rettegh. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 110.*

UNGVÁRI de Várad. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 297.*

UNGUR de Macskamező. 1675. *Kmnostori conv. Arm. V. 24.*

URKON. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

URSZUL de Kisbún. 1663. *Kmnostori conv. Prot. Balth. Rákosi 116.*

ÚSZ alias NEMES. 1593. *Szepesi kpt. Proth. 1685. fol. 289.*

USZÓ de Kiskomádi. 1583. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 39.*

ÚTKÖZI de Gyulafehérvár. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi II. 113.*

UZONI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*

UZONI alias TÓTH. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 310*

ÜRÖGDI. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 92.*

Közli: TAGÁNYI KÁROLY.

KÖNYVISMERTETÉS.

A Heraldika Vezérfonala. *A Magyar Tud. Akadémia történelmi bizottsága megbizásából írta* **báró Nyáry Albert,** *a M. Tud. Akadémia l. tagja. 9 színnyomatú s 13 fametszetű táblával és a szövegbe nyomott 86 ábrával. Budapest, 1886.* Kiadja a m. tudományos Akadémia. Ára 5 forint.

A tudós szerző ez év első hajnalán, miután — mint a munka előszavában írva van — művét bevégzé: földi pályáját is befejezte. De munkája megjelenésének már nem örvendhetett, a kinyomtatott műhöz az előszót megírni már nem maradt ideje, azt helyette testvére b. Nyáry Jenő teljesíté. Munkája ekképen «*opus posthumum*»-má vált. Sajátságos sorsa, vagy jelenete irodalmunk ez ágának. A halhatatlan érdemű Pray-nak is († 1801 sept. 23) Syntagma Historicum de Sigillis Regum et Reginarum etc. Budæ 1805. című jeles műve «opus posthumum»-ként látott napvilágot. — Nyáry e nagy és jeles művével szintén maradandó emléket állított magának irodalmunkban.

E soroknak nem czélja a birálat, hanem csakis irodalmi, rövid ismertetése a munkának, mely egészben véve a következő öt fejezetből áll:

I. A czímerészet. — Beosztása. — Sphragistikai vonatkozásai. — A czímer. 1—4. lap.

II. Különböző vélemények a czímerek eredetéről. — A kiváltságos jelképek a régi korban. 4—15. lap.

III. A középkori czímerek keletkezése. — Magyarország czímere. — A czímerészet fejlődési korszakai és jelentősége. 15—136. lap.

IV. A czímer-jog és czímer-ellenőrzés. A heroldok és tornák. A czímerekkel való visszaélések ellen hozott rendszabályok. 137—192. lap.

V. A heraldika kútforrásai 193—258. lap.

Ezeket követi háromrendbeli betűsoros mutató.

Mielőtt ezen fejezetek tartalmát, habár igen röviden is, áttekintenők, czélszerűnek látszik, hogy a mű genesisével és alkotásának általában ismert phasisaival is megismerkedjünk — annál is inkább, mert ezeknek számbavétele, valamint egy netalán jöhető birálatnak, úgy a szerző műve igazságos méltatásának is kulcsát és alapját képezi.

B. Nyáry Albert szenvedélyes vonzalommal és kedvteléssel viseltetett a Heraldika iránt, me

nek megirásával az akademiai történelmi bizottság által 1881. decz. 25-én bizatott meg. És ő — mint ismerőinek körében tudják — a megbizás után csakhamar műve nyomtatásához is hozzá fogott, úgy hogy munkáját a sajtó működésével együttesen vagy párhuzamosan dolgozta, tehát egyszerre nyomatott és kutatott, tanult és írt. Így készült és így lőn befejezve a mű a megbizás napjától számítva teljesen négy egész év alatt. E sajátságos eljárás eredménye a munka figyelmes áttekintőjének egyszerre szemébe fog tűnni, annál kirívóbban: ha az első két fejezetet a reá következő utóbbi fejezetekkel összemérjük, a mi által látni fogjuk: hová jutott szerző folytonos lankadatlan tanulmányozásával.

Míg az első fejezet dolgozásánál csak Magny és Berndt számba vehető munkáira támaszkodik, — mert a többi idézetek nagyobbára ezek alapján fordulnak elő, — Gatterer és Páriz-Pápai compendiumjai pedig efféle műnél forrás számba nem vehetők, — a munka folyamában már mindinkább kezd feltorlódni az anyag bősége, és kezd szélesedni a szerző láthatára is a szaktudomány előnyére és az olvasó érdekének hasznára is.

Az első fejezetben a Heraldika beosztását, illetőleg a Címertudománynak részletekre elemzését, a Pecséttanhoz való viszonyát tárgyalván, a «Címer» fogalmáról, mintegy birálgató modorban taglalván kútfőinek definitióit, saját nézeteinek meghatározásához jut, mely szerint «a címerek különleges szabályok által meghatározott színekből és alakokból szerkesztett jogi hatálylyal biró képek, melyek egyes személyeknek és testületeknek bizonyos események, érdemek, hivatalos és rangbeli állások jelzésére és föl-ismertetésére az erre joggal biró személyek és hatóságok által adományoztatnak és vétetnek föl».

A következő fejezetben a címerek eredetéről és a régi korbeli kiváltságos jelképekről hosszasan és tanulságosan értekezik, főleg azok részére, kik az ó-kor jelképeit a később kifejlődött heraldikai tanokkal összeegyeztetni igyekeznek.

A III. és IV. fejezet valamint terjedelemben, úgy érdekesség tekintetében és a szerző tájékozottságának eredményére nézve is meghaladják az előző fejezetek értékét. Az előbbeniben (értve a III-ikat), mely a középkori címerek keletkezéséről szól, ábrák kiséretében a jelvényes paizsok és pecsétek feltüntetése mellett igyekszik a Heraldika első szálait egybefűzni. Majd áttérvén Magyarország címerére, itt is hasonló módszerrel és a szöveg közé nyomott ábrák támogatására hivatkozólag együvé gyűjtve találjuk mind azt, a mit erre az irodalom eddig felmutatott, tüzetesen előadván a címeralaknak fejlődését, irodalmilag és legislative eddigi méltatását, téves és hibás alakban használatának mozzanatait és ezek kárhoztatását és végre helyes alakzatának meghatározását. Végre a «Címerészet fejlődési korszakai és jelentősége» tanulmányozásához fogván, számos pecsétrajz feltüntetése mellett a címeres pecsétek, a sisakpecsétek vagy sisakoromdísz, majd egyéb, testületi és családi címerek elemzésébe merül a szerző; és oly mérvben és terjedelemben tárja az olvasó elé tanulmánya eredményét, mely meglepőleg hódítja meg az olvasó érdekeltségét. És tulajdonképen e fejezet, vagy jobban mondva tanulmány, képezi Nyáry heraldikai művét; ezt igazolja a fejezet befejezése is, mely a heraldikai színjelzés (vagy színezés) tanának ismertetésével foglalkozik, és végül Heffner jeles műve után a Címertan korszakait adja elé.

A negyedik fejezet terjedelmére és adatbőség tekintetében méltóan csatlakozik az előbbihez. Szerző a címerviselés jogának általános meghatározásával kezdi tanulmányait, taglalja a címerszerzés módjait, elősorolja a római-német birodalmi császári kétfejű sasnak egyes családok címerébe adományozását; a házasságok és rokonság útján címer-adoptálás szokásait, és a címereknek különféle úton és módon elsajátítását; a polgári címerek használatát, és mindezeket külföldi példákkal bőven kimutatva; közben a címeralkalmazás módozataira térvén, értekezik a magyar zászlós uraságról, majd a címerváltoztatás és (külföldön) a címerektől való megfosztatás eseteiről. A címer-ellenőrzés viszonyainak fejtegetésébe merülvén, tárgyalja főleg Heffner műve alapján a Herold tisztség eredetét, s történelmi viszonyait, különleges méltatásával a m. kir. koronázási ünnepélynél szerepelt Heroldok történelmének és öltözetének, melynek legutóbbi alakzata a címlap előtt álló színes képben van megörökítve. A Herold tisztség fonalán terjedelmes tanulmányt nyerünk a tornákról, egybe gyűjtve erre vonatkozólag

a magyar történelemből is annak minden elszórt történelmi emlékeit.

«A czímerekkel való visszaélések ellen hozott rendszabályok» czíme alatt szerző a czímeres levelek adományozásának rendszeréről s Magyarországról szólván, a kanczellária expediálási eljárását, a törvényhozásnak a nemesítésre vonatkozó végzéseivel együtt részletesen ismerteti. Majd a magyar nemesi vizsgálatok szervezetét és normativumait adván elé, kiterjeszkedik a pecséthamisítók elleni országos végzemények ismertetésére. Végre a kiváltságosság és czímerintézménynek hanyatlását (?) a demokraticus szellemű alakulások és ebből folyólag az ellenőrzés lazulásával is indokolván, a heraldika fellendülésének reményeit az e szak mívelésére alakult társulatok működésére helyezi.

A munka utolsó (V.) fejezete, melynek czíme «A Heraldika kútforrásai,» — czímertani bibliographiával kezdődvén, áttér a czímertan eredeti forrásainak, a czímeres sírköveknek, pecséteknek stb. és ezek czímertani értékének elemzéséhez és a czímerleveleknek jog- és műtételmi fejtegetéséhez, melynek folyamában az armálisokról, liber-regiusokról, a lovagrendekről, a származási bizonyítékok kellékeiről bő és tanulságos adatokat szolgáltat, melyek a mű érdekességét szintén igen fokozzák, és a szakavattottaknak tanulmányaiknál, kutatásaiknál hasznos *vezérfonalúl* szolgálhat annál is inkább, mivel az adatokban gazdag művet legméltóbban heraldikai archæologiának czímezhetnők.

A műnek becsét szerfölött emeli az illustratiók sokasága. A boldogult szerző e tekintetben mindent egybefűzött, a mihez sebtében hozzájuthatott; — és mert lázas tevékenységgel sietett munkája nyomatásával: e körülmény czímermellékleteinek beosztásánál némely — az olvasók részére talán csekély értékű, de különösen az irodalmi érdekek méltatásául kellő — megjegyzések odavetésében meggátolta.

A szövegbe nyomott 86 ábrán, — és a munka végéhez kötött táblákon adott számos czímer- és pecsétrajzon kívül nyolcz színnyomatú czímerhasonmással is ékeskedik a munka, és pedig olyanokkal, melyek itt látnak először napvilágot. Ilyenek 1405-ből a *Téténi* (most Kapy) család czímere, melyet a szerző maga szerzett meg művéhez, és melynek kiadásával érdemet aratott a heraldika terén. Hasonlóan maga szerzé meg az országos levéltárból *Kanizsai* Dorottyának 1519. évi czímerét is, nem különben a *Kánthor* családnak 1509. évi czímerét a jeles tudós püspök Ipolyi gyűjteményéből. Közli továbbá a szerző Zsigmond királynak 1415-ben *Thamásfalvy*, 1416-ban *Garai* nádor részére, 1437-ben a *Patrohy*, V. László királynak 1453-ban *Hunyadi János* mint beszterczei örökös gróf, és végre II. Ferdinandnak a *Cseösy* család részére 1624-ben adott czímerek színes hasonmásait, melyeket alulirott az Akadémia költségén egy, betegsége és egyéb okok miatt elmaradt munkájához gyűjtött össze, melyeknek ilyetén átvételét megemlíteni a szerző elfelejté, és melyek e művet kitünően díszesítik.

Felhivatván e munka ismertetésére, ismétlőleg meg kell jegyeznem, hogy boldogult barátom művének bírálatára, — ha talán az élővel szemben teendettem volna is, — az elköltözött irányában a munka ez első bemutatásának alkalmával nem érzem magamat hivatva arra, hogy azt a tudomány követelte rideg elemzés anyagául tekintsem, annál is inkább, mert az elfogulatlan itélő a nemes és szívós szorgalom ezen művét temérdek érdekes adatai összehordásának méltatásában irodalmunkra nézve bizonyosan nyereségnek tekintendi.

NAGY IVÁN.

VEGYES.

Nagybánya régi pecsétei.

(Három pecsétrajzzal.)

Midőn sokoldalú történettudósunk Majláth Béla a Turul legutóbbi évfolyamában[1] a városi pecsétek közlését megkezdé, a hazai pecséttan oly terére hívta fel a figyelmet, melynek eddigi elhanyagolása, nagy fontosságával szemben, sphragistikai irodalmunk megfejthetetlen jelenségei közé tartozik.

Joggal nevezi Majláth Béla a városok pecséteit középkori műveltségünk legfontosabb emlékei egyikének, s midőn pecséttani irodalmunk

[1] III. kötet, 134. s köv. l.

az utolsó évtizedekben kifejtett munkásság következtében minden tekintetben arra a magaslatra emelkedett, melyen mint önálló tudományág a külföld s különösen Németország e téren elért sikereivel is bátran kiállja a versenyt, valóban csak csodálkozni lehet azon, hogy annak éppen egyik legérdekesebb részét mindeddig alig méltatták arra a figyelemre, mely azt nem csak jogtörténelmi s diplomatikai, de műrégészeti s ikonologiai és általában műveltségtörténeti szempontból is méltán megilleti.

Mélyen érzett hiányon van hivatva segíteni a sorozat, melyet a történelmi segédtudományok e szakközlönye Majláth érintett czikkével megkezdett. Legyen szabad e sorozat teljesebbé tételéhez Nagybánya város középkori pecsétjeinek ismertetésével hozzájárulni.

Nagybánya, a régiek Rivulus Dominaruma, az Anjoukor s az azt követő századok alatt az ország legelőkelőbb városai közé tartozott. Kissé félre eső, s az akkori viszonyok közt nehezen hozzáférhető vidéken, a keleti Kárpátok végnyúlványaitól környezett völgy ölében, rengeteg erdőségek közepette alapítva az Árpádkirályok alatt letelepülő szászok által, Magyarország tulajdonképeni történetében alig jutott neki fontosabb szerep; de az elzárkózottság hátrányaiért bőven volt kárpótolva a természet által nemes fémek gazdag telepeiben, melyek kutató kezek által felfedeztetve, rövid idő alatt az ország északkeleti részének legnevezetesebb bányavárosává, a magyar királyok és később az erdélyi fejedelmek kedvelt városává, féltett kincstárává emelték. A XV. és XVI. század zajos eseményeinek romboló hatásától megkímélve, a természet dús adományainak ügyes felhasználása, lakosainak munkássága, a felső magyarországi városokkal folytatott élénk kereskedelmi összeköttetés s a kézműipar fejlettsége következtében korán kifejlett műveltséget zárt falai mögé, s a Hunyadyak korában kulturális központja lőn az egész vidéknek.

Ez életerős kulturának egyik tiszteletreméltó emléke a város eddig ismert legrégibb pecsétje, melynek hű rajza ez alkalommal először lát napvilágot.

Körirata élére állított nyolczszöget formáló, rovátkolt vonalak közé szorítva a következő:

✠ S . D . R . D . ЖVTVVS . ĀЖOR . C[IVIV] . OPTIЖV . Є . CI[V]ITĀ[TIS . FIR]ЖĀЖЄNTV.

Azaz: «Sigillum de Rivulo dominarum. Mutuus amor civium optimum est civitatis firmamentum.»[1]

[1] A legenda négy első betűjét némelyek következőkép egészítik ki: *Sententiam Dixit Rex Divus*, mi mintegy bevezetésül szolgálna az utána következő jelmondathoz. E véleményt azonban a *Sigillum De Rivulo Dominarum* megfejtéssel szemben alig lehet komoly figyelembe venni.

A pecsét nyolczszögű mezejében lépcsősen emelkedő kőszikla tetején szent István szépen stilizált alakja ül, királyi díszben: fénykörrel övezett koronával fején, kormánypálczával és országalmával kezeiben. A szikla erősen kidomborodó előlapján balról nagy körívű bányakapun belől vésővel s kalapácscsal dolgozó bányász látható, míg jobb felől más bányász kissé előre hajolva targonczát látszik tolni. A sziklalapot cserjés növények borítják, a legalsó lépcsőfokról pedig mindkét oldalon cserágak emelkednek. A pecsét nagysága terjedelmes, nagy csoportozatú pecsétrajznak megfelelő; átmérője 6·9 cm.

A pecsét minden tekintetben bővelkedik érdekességekben. A nyolczszög a ritkább alakok közé tartozik a sphragistikában; hazánkban eddigelé egyáltalában nem fordul elő, s a külföldi pecséteken is igen gyéren. Hildebrand a svéd pecsétekről írt munkájában azon öt alak közé sorozza, melyekkel csak a legritkább esetekben találkozni.[1]

A pecsét nem csak művészi kivitele, de ábrázolásainak jelentősége következtében is kiváló figyelmet érdemel. Maga a szikla hatalmas ívezetű bányaszádjával a város északi oldalán emelkedő, hajdan Nagyveremnek vagy Nagybányának (Grossgrube) nevezett mai Keresztheggyet látszik symbolizálni, melytől a város mai nevét vette, s mely gazdag aranybányáival gyors felvirágzásának lőn kútforrása. A sziklatrónon ülő szent István királyban a város ős időktől fogva védszentjét tiszteli, kiről egykori

[1] Sphragistische Aphorismen von Dr. F. K. Fürst zu Hohenlohe-Waldenburg. Heilbronn, 1882. 32. l.

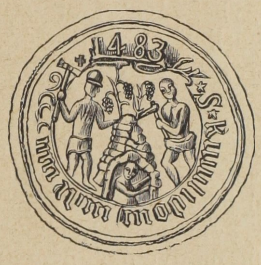
híres góth stilű plébánia-temploma is elnevezve volt.[1] A szent király oldala mellett jobbról s balról emelkedő csergalyak pedig a hatalmas erdőterületet jelképezik, mely kezdettől fogva a város tulajdona volt, s melynek birtokáért egy évszázadon felül kellett a vidék leggazdagabb főuraival, a hatalmas Drágffiakkal küzdenie.[2] Meg kell emlékeznünk a bányászokról is, nem csak azért, mert a város legelső lakóit látjuk bennök személyesítve, de azon jelentőségnél fogva is, melylyel a rajtuk levő ruházat által costume-tani szempontból bírnak.

Ime, egész halmaza a történeti adatoknak egy pecsétrajz szűk keretébe foglalva! Mindez arra vall, hogy a középkori sphragistika egyik specialitásának: a tágabb értelemben vett beszélő pecséteknek egy valódi díszpéldányával van dolgunk, mely nemcsak nevét hirdeti tulajdonosának ábráiban, de egyéb viszonyairól is becses adatokat őriz meg az utókor számára. E körülmény a pecsét megrendelőinek műveltségi állására vet fényes világot, míg a metszés finomsága, az arányok impozáns volta, az alakok s betűk kifogástalan stylszerűsége, a részletek finom kidolgozása, mi különösen a ruházat redőinek s a csergallyak leveleinél bámulatra méltó, s általában az egésznek kivitele hangosan dicséri készítőjét, kiben az akkori ötvösmű ipar egyik elsőrendű művelőjét, talán éppen magát a királyi udvar ötvösét kell gyanítanunk. E körülmények kiváló becset kölcsönöznek pecsétünknek, s a legjelesebb magyar műtörténész, Henszlmann Imre, ki a hatvanas évek elején rövid leirását adta az Arch. Közleményekben,[3] nem habozik azt középkori pecséteink egyik legérdekesebb példányának nevezni.

Egyetlen, kissé megrongált példánya egy a szűcs-czéh szabadalmait megerősítő, 1480. jun. 31-én kelt okiratról függ le fekete, fehér és vörös selyemzsinóron.[4] Hogy sokkal korábbi időből származik, kétségtelen; bár létezéséről csak egyetlen adatunk van, a XV. század elejéről.[5] Henszlmann a XIV. század közepére helyezi korát, az 1347. év tájékára, azon időre, melyben I. Lajos a város szabadalmait megújítá.[1] Sokkal későbbi időből nem eredhet; kivitele s betűinek jellege sokban megegyezik Imre nádornak e folyóiratban ismertetett 1375-iki pecsétjével;[2] a nyolczszögű alak pedig János hevesi alispánnak ugyanitt közölt pecsétjére emlékeztet 1349-ből, melyen a pecsétrajzot hét körszelvényből képezett rosetta zárja magába.[3]

Pecsétünket mindkét idézett oklevél «*városunk nagyobb pecsétjének*» nevezi, miből másik u. n. *kisebb pecsét* létezésére lehet következtetni, melylyel a város a kevésbbé fontos ügyekben élt. E kisebb pecsétnek azonban — fájdalom — semmi nyomát nem találjuk, s egyetlen feljegyzés sem őrizte meg emlékét. Sőt az itt közölt «*öregebb pecsét*»-tel is 1480-ban találkozunk utóljára, s már három évvel később azt látjuk, hogy a város új pecsétnyomót készíttet. Mi történt a régivel, valamely szerencsétlen véletlen következtében már ekkor elveszett-e, vagy pedig a használat által megviselve a város klenodiumai közé tétetett, hogy később, a XVI. század vége felé a háborús idők mozgalmainak essék áldozatul, nem tudhatni. Tény azonban, hogy 1480 után még csak emlékével sem találkozunk.

Az újabb, 1483-ban készített pecsét, melynek pecsétnyomója is megvan, mely után annak rajzát adjuk, a következő:[4]

Egyszerű körvonalok közé szorított legendája:

S. ciuili domnarum. 1483.

A pecsétrajz hegy tövébe vájt bányaszájat ábrázol, melyből dolgozó bányász felső teste emelkedik ki. A hegy felett két oldalt két bányász áll csákánynyal s bányászkalapácscsal; a hegy tetejét pedig két szőlőtő díszíti, fürtökkel dúsan megrakva. A góth minuscula körirat

[1] Fejér, X. 8. 233. l.

[2] Városi levéltár adatai. V. ö. Wenzel, Magyarország bányászatának kritikai története, 115. l.

[3] IV. kötet, 129. l.

[4] Az okirat idevágó záradéka következőkép hangzik: «In cuius rei memoriam .... presentes nostras litteras *cum sigillo nostre civitatis maiori et autentico* in sona sericea coloris nigri, albi et rubri dependentis duximus roborandas». Eredetije bőrhártyára írva a városi levéltárban őriztetik, *cimeliumok szekrénye, 74. sz. a.* Az itt megjelölt színek ma a város hivatalos színei; kétséges azonban, vajjon amaz időben mint olyanok voltak-e használva?

[5] 1408 jun. 29. A város megerősíti Omechin János polgár végrendeletét. «Nos igitur ... presentes nostras privilegiales *unacum appensione nostri sigilli maioris communitatis nostre* dedimus» stb. Fejér, X, 4. 711. l.

[1] Fejér, IX, 1. 497. l.

[2] 1884. II. kötet, 21. l.

[3] 1883. I. kötet, 139. l.

[4] Igen kezdetleges rajz jelent meg e pecsétről a mult században a «Cerographia Hungariæ, 1734» című munkában (I. tábla, 16. sz.), melynek gyarlóságát csak a magyarázat gyengesége mulja felül. Szirmay Antal, «Szatmár vármegye esmérete» művében (Buda, 1809. I. rész, 244. l.) az előbbinél is pontatlanabb ismertetését adja. Ő a feliratot «SIGILLUM UNITUM»-nak olvassa. Hibás közlését átvette Rupp is (Magyarország helyrajza, II. 360. l.) Kachelmann, «Geschichte der ungrischen Bergstädte» cz. művében csak rövid említést tesz róla.

jobbról balra tartó ívben öleli át a csoportot, míg az arab számjegyekben adott évszám az egészet mintegy koronázni látszik.[1]

Átmérője 3·2 cm. A pecsét hatalmas vas fogantyúval ellátott ezüst lemezbe van vésve. A typarium Nagybánya városa levéltárában őriztetik. Az egész pecsét compositióját s kivitelét tekintve az előbbivel ugyan nem versenyezhet, de azért elég ügyes mester kezére vall. Készítését illetőleg talán nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy valamelyik nagybányai ötvösnek műhelyéből került ki, s mint ilyen, legrégibb emléke a helyi ötvösmű iparnak, mely Nagybányán mint pénzverő kamara székhelyén a XV. században nagy virágzásnak örvendett, s melynek képviselőivel a *Goldschmidt*, *Aurifaber*, *Crobsgold*, *Goldscheiter*, *Auriseparator* nevek tulajdonosaiban gyakran találkozunk a városi főbírák s a tanácsbeliek névsorában.[2]

Az 1483-iki pecsét a réginek rajzából, mint látjuk, csak a sziklát — illetőleg itt már hegyet — és a bányász alakokat tartotta meg, de egészen más csoportosításban. A csergallydíszt itt már szőlőfürtök váltják fel, hirdetve a szőlőtenyésztésnek ez idő tájban való felvirágzását. A pecsétrajz e változtatásában főleg az érdekes, hogy az ekkép módosult czímer csekély különbséggel ahhoz a czímerhez lőn hasonlóvá, mellyel a Nagybányával szomszédos, s kezdet ben közigazgatásilag összetartozó, de csakhamar külön vált testvérbányaváros *Felsőbánya* a XIV. század óta él. Tehát a nagyobb s jelentékenyebb bányaváros a maga ősrégi szép czímerét a szent király alakjával felcserélte a kisebb testvérváros czímerével, mely amazzal sem heraldikai, sem történelmi jelentőségben nem vetekedhetik.

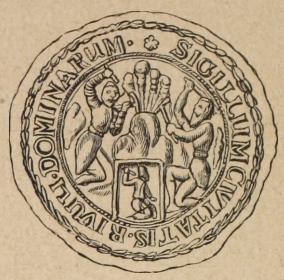
A változás nem vált előnyére az új pecsétnek; egyszerű motivumai nem egy történettudósnak kicsinylő megjegyzését hívták ki, míg a régi pecsétet minden szakember, a ki csak valaha látta, a középkori pecsétrajzolás és metszés remeke gyanánt magasztalja.[3]

[1] Hogy e pecsét ama két középkori községi pecsétnek másodika, melyeken arab számjegyek fordulnak elő, azt már Majláth Béla constatálta egyik pecséttani közleményében (Turul, 1884. II. köt. 168); ő a nagybányai pecsét évszámát hibás adatok nyomán 1487-re teszi, mit azonban báró Nyáry Albert heraldikai nagy munkájában már kiigazított. («A heraldika vezérfonala», írta b. Nyáry Albert, 225. és 290. l.)

[2] Fejér, X. 4. 771. A szűcsök idézett szabadalomlevele 1480-ból. Az ötvös-műipar nagyságáról Nagybányán érdekes adatokat tartalmaznak Ballagi Aladárnak ez iparágra vonatkozó nagybecsű közleményei. Arch. Ért. új folyam, III. k.

[3] «Die meisten Bergstädte haben Gottes Heilige, oder wenigstens ihre Symbole auch in ihre Wappen aufgenommen. Nur das vom Jahre 1483 herrührende Wappen der ... Bergstadt Nagybánya hat weder Heiliges, noch Altes und nicht einmal scheinbar Ernstes an sich.» Kachelmann, i. h.

Az új pecsét használata körülbelül a XVII. század végeig jön fel, de már e század közepétől más pecsétnyomót is találunk, melyben a

czímer egészen az előbbi pecsét szerint van formálva, csak a körirat más:

SIGILLVM CIVITATIS RIVULI DOMINARUM.

Ez évszám nélküli pecsét typariuma — vastag ezüst lemez vas fogantyúval — szintén a városi levéltárban őriztetik.

Nagybánya városa mostani czímerén és pecsétjén, mely 1845-ben lett megújítva, szintén az 1483-iki pecsét alakjait használja. A régi nagy pecsét nemes motivumai feledésbe merültek. Most, midőn a községi élet régi intézményei mindig közelebb jutnak enyésztükhöz, szép, s a történeti multhoz méltó cselekedet volna ez ősi bányavárostól, megújíttatni s használatba venni ősrégi czímerét, mely a szent István templom impozáns tornyán kívül ma már egyedüli emléke hajdani fénykorának.

DÉCSÉNYI GYULA.

A szomszédvári és stubiczai Cikulini grófok.

Mint egyáltalában hazánk számos kihalt előkelő családjáról, a Cikulini grófokról is eddigelé igen keveset találunk irodalmunkban. Kiegészítésül a Nagy Iván alapvető munkájában olvasható nehány adathoz, álljanak itt a következők:

E kihalt grófi családra vonatkozó hiteles adatok, melyeket csaknem kivétel nélkül a Cilli melletti Hofrainban levő Sermage-féle levéltár tudós levéltárnokának Schwarzenfeldnek köszönhetek, az 1507-ik évig nyúlnak vissza.

Ez évben szállják meg a törökök Clina várát Dalmáczában, Cikulini II. Lajos több kis hajót (brigantine-t) szereltetett föl, hogy ezek segítségével a szorongatott vár őrségét élelmi szerekkel ellássa; egy ily vállalata alkalmával harczolva kényszerült a tengerre visszavonulni, mikor is ellenséges nyil találván őt, hősi halállal halt meg.

E Cikulini II. Lajos nagyatyja a később bárói rangra emelt Juliusnak. Egy másik Cikulini (úgy látszik az 1507-ben elesett II. Lajosnak fia) Székes-Fejérvár védelmében esett el a törökök fegyverétől.

A grófi diploma szerint hajdanta a fiumei levéltárban «melyet a velenczeiek rosszlelkűleg felégettek» a Chikulini (e nevet majd Ciculini, majd Cikulinyi vagy Chikulini formában találjuk írva) családra vonatkozólag igen sok oklevelet őriztek, melyek mind a tűznek estek áldozatul.

Egyik ősük Ferencz (valószínűleg a grófságot szerző János Ferencznek nagyatyja) Zrinyi Miklós bánnal diadalmasan védelmezte Kanizsa várát a megszálló török csapatok ellen.

Egy másik Cikulini Ferencz, báró, 1685-ben püspökként szerepel oklevelekben.[1]

Cikulini János Ferencz 1706. aug. 20-ika óta *gróf* «szomszédvári» előnévvel; 1723-ban az országgyűlésen szerepel, majd a báni tábla ülnöke, és 1730-ban mint ezredes a kapronczai határezred parancsnokává neveztetett ki. E János Ferencz a Zrinyi-Frangepán féle összeesküvés idejében Lipót császár kiváló bizalmában részesült, ki néha őt báni teendőkkel is megbízta; különben is tudós ember volt, kivált a jogban és a bölcseletben, s latin verseket is írt.[2] Lipót az ő hűségét Zrinyi elkobzott javainak egy részével jutalmazta s ezek közt volt *Szomszédvár* (horvátul Susedgrad, Podsused mellett), melyről magát nevezé s a melyet előnévül grófi diplomája is tartalmaz.

E János Ferenczczel, az első és egyetlen szomszédvári Cikulini gróffal, a grófi család fiága 1746-ban kihalt.

A *szomszédvári* előnév, valamint az egykori Zrínyi-féle horvátországi javak egy része, mint ezt alább a leszármazási táblán látjuk, a Sermage grófokra szállott, nem különben egy-más a Cikulini czímerből is.

Ennyit tartalmaznak az említett levéltár kétségtelen hitelességű adatai e családról.

Kevesebb hitelt érdemelnek szintén a Sermage-levéltár azon feljegyzései, melyek szerint Ciculini Bilisonius 601-ben III. Chlodvig frank király tábornoka volt. Ugyanott továbbá azt is találjuk feljegyezve, hogy a Cikuliniak 1328 óta Horvátországban (a későbbi határőrvidéken) birtokos nemesek.

[1] Nagy Iván Magyarorsz. Családai III. 37. l. e Ferencz bárót valamint Herberstein János Kristóf nejét (1649.) Margarétát, Cikulini Julius és Ráttkay Zsófia bárónő gyermekeinek mondja (a Nemz. Múzeum kéziratai közt 2340. sz. alatt őrzött Bossányi-Esterházy pör alapján). E feltevés valószínűleg helyes is. Cikulini Julius 1628-ban a bárságot *csak a maga* személyére és gyermekeire kapta; a püspök Cikulini Ferencz báró (1685—1686) tehát csak fia lehet és nem testvére; az évszám is az előbbi mellett szól.

[2] V. ö. Horányi Nova mem. 647.

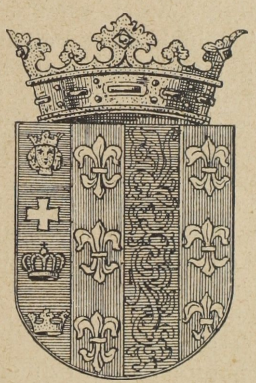
Ennyit a család történetéről.

Áttérve a heraldikus részre, itt három eredeti címeradományozó oklevélről kell szólnom, úgymint:

1. Mátyásnak 1613. márcz. 29-én Pozsonyban kiadott címerbővítéséről Cikulini Julius és testvérei: Ferencz, Péter és Lajos számára. A festett címernek csak helye van meg, a szöveg pedig helyenként olvashatatlan. Abból még kivehető annyi, hogy a pajzs egyik részében vörös mezőben hat liliom van, másik részében ezüst mezőben vörös kereszt látható s e fölött egy női fej, lebegő hajjal. Sisakdísz: koronás női fej. Foszladék: kék-arany, vörös-ezüst. Ha hiteles a hagyomány, hogy IX. Bonifácz pápa Ciculini Lajosnak az egyház-szakadás idejében az egyház érdekében szerzett érdemeiért keresztet adott címerül, ez esetben a női fej vagy a liliom volna a család törzs-címere.

2. II. Ferdinándnak mint magyar királynak 1628. decz. 10. Bécsben kiadott bárói diplomája ugyancsak Cikulini Julius számára. A díszesen kiállított oklevél sem a címer rajzát, sem leírását nem tartalmazza; ezért föltehető, hogy az 1613-ban «javított» czímer a báróságra emeléskor is változatlanul megmaradt.

3. I. Józsefnek mint magyar királynak 1706. aug. 20-án Bécsben kiadott grófi diplomája Szomszédvári Chikulini János Ferencz számára.

Ez oklevelen a következő czímer van festve, sisakdísz és foszladékok nélkül, a pajzs csupán arany lomb-koronával födve (megjegyzendő, hogy a szöveg leírása az ábrázolástól eltér): Háromszor (tehát négy részre) hasított pajzs; 1. kék mező háromszor vágva: *a)* koronás arany női fej, lebegő arany hajjal; *b)* szélesen végződő, egyenlő szárú ezüst kereszt; *c)* arany császári vagy abroncs-korona; *d)* arany lomb- vagy levélkorona. 2. és 4. vörös mezőben három ezüst liliom egymás fölött. 3. üres kék mező, aranynyal damaskolva.

A mondottakban felhozott családtagokat és dátumokat a három czímeres-levél adataival együtt az alábbi összeállítás tünteti föl:

Cikulini II. Lajos
elesett 1507. Clina mellett

[Ferencz
védelmezi Kanizsát a török ellen]

Julius		Ferencz	Péter	Lajos
1613. testvéreivel együtt czímerbővítést kap; 1628. *báró.* (neje Ráttkay Zsófia bárónő)		1613	1613	1613
Ferencz *báró* püspök 1649, 1685, 1686.	Margaretha (Herberstein János, Kristóf neje 1649.)	János Ferencz *báró* már 1706. aug. 20. óta *gróf* «szomszédvári» előnévvel; a báni tábla ülnöke, határőrvidéki parancsnok. Neje Buzini gr. Keglevich Judith Elenora (ennek atyja az 1664 előtt elhalt Keglevich Zsigmond, az első gróf, anyja Schrottenbach — helyesebben Schrattenbach — Mária Zsófia bárónő). A grófi ág utolsó férfi tagja. †1746.		

Mária Erzsébet grófnő *
férje: Moscon János Herbert báró «de Szomszédvár et Neuhof», 1684 óta magyar indigena, ki mint családja ez ágának utolsó fisarja 1736-ban halt el.

Szomszédvári Mascon Mária Hyacyntha Julianna bárónő, a horvátországi Szomszédvár és Medvegrád örökösnője († 1760. jul. 6. a zágrábi kapuczinusoknál van eltemetve.) Férje Sermage Péter II. József, 1720 óta báró, magyar indigena, báni tábla ülnöke, ki szül. 1688. okt. 16. Besançonban, megh. 1746. nov. 2. Ezek alapítói a Magyarországon és Ausztriában birtokos szomszédvári és medvegrádi (1749 óta) *gróf* Sermage családnak.

H. G. D.

Arczkép-írás a magyar heraldikában.

Kétségtelen, hogy modern heraldikusaink nagy hibába esnek, mikor egyes jelenségeket, jobbára oly körülményeket, melyek a *valódi* heraldika alaptételeinek és szabályainak nem felelnek meg, hallgatással mellőznek. Mert eltekintve attól, hogy a bizonyos korban tapasztalt szabálytalanságok, sőt (heraldikai szempontból vett) képtelenségek feljegyzése által anyagot gyűjtünk e tudomány hanyatlásának történetéhez; kétségtelen dolog, hogy e jelenségek elhallgatásával más irányban kutatóktól gyakran sok becses, sőt igen érdekes anyagot vonhatunk meg.

Ha ma azzal a különös újsággal és curiosum hirével lépek fel s kétségtelenül bizonyító tényeket nyújtok arra, hogy egyes czímerszerzőknek a fejedelmektől kapott czímereikhez a festő előtt «ülniök» kellett: a heraldikusok körében e felfedezés (s ez valósággal ennek mondható) résztvevő vállvonogatásokkal fog találkozni. És valósággal; nem is volna okom panaszkodni a hideg fogadtatás felől, melyben e fölfedezés részesül, a mennyiben a *valódi* heraldikusnak az ilyes *arczkép-czímereket* legalább is a hanyatló heraldika hihetetlen ízléstelenségének kell tekintenie.

De tény, hogy sok jel azok létezésére mutat; s ezért siettem e pár sorban azokról az érdeklődőkkel egyet-mást tudatni.

* Nagy Iván III. 37—38. l. jó nyomon jár; csak abban van tévedés, hogy az utolsó Cikulini grófnak nem leánya, hanem unokája ment egy Sermage-hoz nőül, s hogy az utolsó gr. Ciculini-leánynak nem Judith volt a neve, hanem anyját hívták így.

Az Abauj-Torna megyei levéltárban őriznek egy eredeti czímeres levelet, melyet II. Ulászló király 1499-ben állít ki, Malonyai Balogh Illés és neje Ursula számára. A czímert a Siebmacher-féle czímeres könyv magyar részének második füzete rajzban és leírásban híven feltünteti, s ezért azt itt csak röviden ismétlem: Ezüsttel keretelt kék mezőben arany lomb-koronából kinövő, szakálltalan pánczélos férfi mellkép, fején vas sisakkal. A pajzsalaknak, illetőleg a lovag arczképének nagysága a mult századbeli miniature arczképekének tökéletesen megfelel.

Bár az ábrázolásban szembe ötlő a törekvés, hogy az *meghatározott* arczvonásokat híven és lelkiismeretesen tüntessen elő; de általában véve a kivitel e czímernél nem költi fel bámulatunkat, s azt épenséggel nem lehet összehasonlítani azzal a gondos kidolgozással, a finom detailokkal, melyeket egy 1519-iki czímeres-levél czímer- és arczképében látunk.

Ez az oklevél a leleszi convent levéltárában van; szövege már itt-ott olvashatatlan, a festés azonban teljesen ép állapotban maradt reánk. A czímerben zöld hármas halomból kinövő fiatal férfi törzse látható, szőke hajjal és szőke bajusszal, jobbjával egy görbe kardra támaszkodik, felemelt baljával pedig egy jobbról jövő és mellét találó nyilat ragad meg; a melléből vércsöppek hullanak. — A férfi alak finom vaspánczél-ingbe van öltöztetve, s fejét vas kerek sisak födi. A czímeres levél György deáknak szól, ki Szigeth városából eredve, előbb a Dózsa-féle parasztlázadás legyőzésekor, majd utóbb a király kanczelláriájában mint notarius szerzett érdemeket magának. (. . . Georgio Litterato — így szól az oklevél — de oppido nostro Zygeth oriundo, notario cancellariæ nostræ . . . . . tua præclara sincera fides . . . . tum vero in fundenda et profliganda fœda rusticorum . . . . . manu strenue pugnando . . . . et deinde in cancellaria maiestatis nostrae» . . . . .)

Már előbb említettem, hogy ez oklevélnél is szembeötlő a törekvés egy meghatározott arcz vonásainak visszaadására, úgy hogy ez megerősít a feltevésben, hogy itt a nemesség-szerző hű ábrázolással van dolgunk; ezen felül azonban e kép a viseletek történetéhez is értékes adalékkal járul, — sokkal nagyobb mértékben mint az előbb említett Balog-féle kép, — az öltözet és fegyverzet pontos és finom kivitele által. A czímerkép különben terjedelmére nézve nagyobb mint a malonyai Balogh-féle; a mi a festésnek s általában véve a kivitelnek csak előnyére vált. Különösen rokonszenvesen hat az arcznak szelíd, fájdalmas kifejezése.

A harmadik és utolsó arczkép, melyről e sorokban még meg akarok emlékezni, *Bocatius* (Bock) Jánosé, az ismert tudósé és pædagogusé, kinek életét és munkálatait a kassai főgymna-

sium legutóbbi értesítőjében Dr. Tóth Lőrincz behatólag méltatta. Bocatius címeres-levele a címerszerző arczvonásainak visszatükrözésén felül még arra is törekszik, hogy egy tudóst az őt jellemző jelvényekkel, symbolumokkal együtt ábrázoljon, ott találjuk a könyvet, borostyánt, hattyút stb.[1] Mint arczképnek semmi esetre sincs az a jelentősége, mint a két előbb említettnek, különösen a miatt, mert maga az alak igen kicsinynek van ábrázolva. Ez mindenesetre kár, mert a híres Bocatiusnak színezett arczképe kétségtelenül szélesebb körben keltett volna érdeklődést. Így állván a dolog, meg kell elégednünk azzal, a mit a lőcsei városi levéltárban őrzött eredeti címeres levél nyújt; de még ekképen is jobb, hogy ennyivel bírunk, mint ha Bocatiusról semmi ábrázolásunk sem volna.

Meg kell egyébként jegyeznem, hogy ez utóbbi címereslevél 1598-ból van keltezve s így az előbbenieknél egy évszázaddal ifjabb.

Lehetséges, sőt valószínű, hogy a felsoroltakon kívül még több arczkép-czímer (ha már ez elnevezést meg akarjuk tartani) adatott ki hazánkban. Mindenesetre érdekes volna, ha esetről-esetre, mikor ilyenek felmerülnek, ezek ismertetését és pontos rajzát olvashatnók és láthatnók.

Véleményem azonban különféle — kivált pedig heraldikai természetű — okokból az, hogy hasonló czímerek, ha ilyenek léteznek, mindazon időszakból erednek s akkor adattak ki, mikor az említettek, t. i. kivált a XVI. század első felében és semmi esetre sem sokkal később vagy sokkal előbb.

Hasonló példákra, a milyenekről megemlékeztem (jelképezés, symbolizálás nem tartozik e szempont alá), az európai heraldikában eddigelé épenséggel nem akadtam, s Magyarországra nézve is csak annyit mutathatok föl, a mennyiről a fentebbi sorokban megemlékeztem; voltaképen e példákból is csak a két első tartozik az arczképes czímerek rendjébe, mert Bocatiusét szorosan véve az alak kicsinységénél fogva nem is lehet e fajta czímerek sorába iktatni.

CSERGHEŐ GÉZA.

[1] L. a czímert Siebmacher Ung. Adel III. füzet 68.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi május hó 22-én Br. Radvánszky Béla elnöklete alatt választmányi ülést tartott, melyen Dr. *Boncz Ödön* társ. tag felolvasta «A Haller-család művelődéstörténelmi szempontból, és családi könyvük magyar viselet-képei» czímű értekezését. A tetszéssel fogadott felolvasás folyóiratunkban fog megjelenni. Ezután a titkár néhány XV. századi, Magyarországon kelt armálist mutatott be, úgymint Zágrábi Dabi Mihályét 1430-ból, melyet Szilágyi István társ. tag volt szíves beküldeni; a Disznósi családét 1458-ból, melyhez Kubínyi Ferencz írt értekezést; és a Rhédei családét 1466-ból. A czímerek a Turulban fognak közzététetni.

Folyó ügyekre kerülvén a sor, bemutattattak a következő tag-ajánlatok: Alapító tagokúl 200 frttal: *Lanfranconi Enea* Pozsony (ajánlja a titkár) és Gr. *Berchtold Richard* Nagy-Oroszi (aj. az elnök). Pártoló tagokúl (évi 10 frttal): Gr. *Teleki József* (Tetétlen), Gr. *Jankovich László* Szőllős-Györök, Őrgr. *Pallavicini Ede* Budapest, Gr. *Degenfeld Lajos* Szirák (aj. az elnök); *Jekelfalussy Zoltán* Budapest (aj. Némethy Lajos). Évdíjas tagokúl (évi 5 frttal): *Császár Ferencz*, Dr. *Andrásovics Béla*, *Schönherr Gyula* Budapesten (aj. a titkár); *Platthy Lőrincz* Albertfalva (aj. Majláth Béla), négyesi *Szepessy József* Budapest (aj. Tagányi Károly). Az ajánlottak megválasztattak.

A pénztárnok kimutatása szerint f. évi jan. 1-étől máj. 22-ig volt

Bevétel	--- ---	2499 frt 72 kr.
Kiadás	--- ---	2396 « 45 «
Maradvány	--- ---	103 frt 27 kr.

E kimutatás kapcsában határozattá lőn, hogy a gyéren befolyó f. évi tagdíjak vidéki tagtársainktól postai megbizás útján kéressenek be.

Titkár jelenti, hogy a múlt vál. ülés határozatához képest 27 alapító taghoz küldetett kérelem alapítványaik befizetésére, vagy azokról kötlevelek kiállítására. Ennek eredménye, hogy 6 alapítványát befizette, 3 a befizetést a folyó évre levélileg megigérte, 7 kötlevelet állított ki; 11 még nem válaszolt. Tudomásúl vétetik.

Titkár előterjesztésére a választmány beleegyezik, hogy a Turul ívszáma a folyó évben a pénztár állapotához képest 1—2 ívvel szaporíttassék.

A jegyzőkönyv hitelesítésére Szinnyei József és Nagy Gyula vál. tagok kéretvén föl, rövid zárt ülés után az ülés véget ért.

Czímerhamisítás a mult században. Ez tulajdonképen egy oklevélhamisítással függ össze, melyet Fejér közöl (Cod. dipl. II. 81. l.) 1130. évi kelettel. Ebben egy bizonyos Koros nevű úrról van szó, a ki II. István király életét megmentette egy medve kör-

mei közül. Ezt a jelenetet ábrázolja a Rajcsányi családnak jelenleg használatban lévő címere, melynek képét Nagy Iván is közli «Magyarország családai» című művében. Az 1130. évi oklevél szakértő szem előtt első olvasásra is azonnal hamisnak bizonyul, teljes hamisságát különben pontról pontra a «Nyitramegyei Közlöny»-nek egyik anuári számában mutattam ki. Gyártója Rajcsányi Ádám volt a mult században, ki, mint a kamarai levéltár igazgatója, a legtöbb eszközzel rendelkezhetett e célból. Sikerült is neki gyártmányát mint hiteleset a vasvári káptalan által átiratni, sokkal kisebb bátorság kellett hát neki ahhoz, hogy az említett címert is koholja hozzá. Egy időben kellett keletkeznie címernek és oklevélnek, mert a Rajcsányi család ősi valódi címere nem a most használt, hanem egy terebélyes zöld fa előtt ballagó medve, a pajzs egyik sarkában a nappal, másikában a hold képével. Ez pedig a közismert Divék nemzetség címere, melyből a Rudnay, Majthényi, Ujfalussy, Beznák stb. családokon kívül a Rajcsányiak is származnak. Ők képezték a nemzetségnek a Nyitra völgye hosszában való topographikus elhelyezkedésében a legdélibb ágazatot Berencs székhelylyel. T. K.

A veszprémi káptalan első pecsétje. A veszprémi káptalan gazdag levéltárában egy rendkívül érdekes összeírás van az 1429—1437. évekből, mely az egyház kincseit, könyveit, szerelvényeit sorolja föl. E becses összeírásban a többi közt a következő tételt olvassuk: «Item unum *sigillum antiquum* oblongum de argento, habens ymaginem sancti Michaelis pro parte media ab umbiculo supra, habens subtus ymaginem draconis, *quo prius utebatur capitulum*, quod nunc est desecatum per medium, ne aliqua fraus exinde eveniat. Additum ad tecam beati Georgii». E leírásból világosan a káptalan azon pecsétjére ismerünk, mely *Kubinyi* Ferencz Mon. Hist. I. cz. kiadványában 1265 és 1268. oklevelekről közöltetik (9. sz. pecsét). A káptalan ez éveknél korábbi időben is e pecséttel élt, mint ezt az országos levéltár egy 1222-iki oklevele tanusítja (Dipl. oszt. 102. sz.); ezen is oly pecsét függ, a milyet Kubinyi kiadásában látunk s a milyenre a közölt leirásból ismerünk. Alig hisszük, hogy ez 1222-ikinél a káptalannak korábbi pecsétjét lehetne felmutatni; s így legnagyobb valószínűséggel ez volt a káptalan első pecsétje. Erdekes e pecsét abból a szempontból is, mert mutatja, hogy pecséteknél nálunk már a XIII. század elején előfordul a csúcsíves forma, mikor pedig még a román stilus volt az uralkodó. Jellemző, hogy a káptalan a használaton kívül helyezett pecsétnyomóját nem semmisítteti meg, mint például ezt IV. László teszi (Fejér Cod. dipl. V. 3. 412), hanem azt, hogy hamisítás vele ne történjék, bevágásokkal teszi felismerhetővé, miként ez később is szokásban volt.

SZAKIRODALOM.

A Siebmacher-féle címereskönyv. Gyors egymásutánban, alig nehány hónapra a harmadik füzet megjelente után, a nagy vállalatnak immár *negyedik* füzete fekszik előttünk, tartalmazván a *B.* betűből a *Boczek-Bucsy* családokat; összesen 191 család címerének pontos leírását, melyhez tizennyolcz táblán 216 címer rajza járul. Valóban gazdag tárháza a magyar családi címereknek. A családok közt vannak történelmileg kiváló szerepet viseltek, mint a *Bónis*, *Bornemisza* (e néven kilencz különböző család és címer), *Bosnyák*, *Bottyán*, *Brankovich* stb. családok; mindezeknek címereiről, azok változatairól és a róluk szóló irodalomról tájékozást nyújt a nagy mű. Ez utóbbira nézve a szerkesztők dicséretére válik, hogy az idevágó irodalom legújabb termékeire is kiterjesztették figyelmöket. Címertani szempontból érdekes néhány régi, a mohácsi vész előtti időből származó családi címer; így az Orbozi *Borothwa* családé 1431-ből, melyet Krisztalóczi Tarkasics-csal együtt kap, kinek címerét színes nyomatban folyóiratunk is közölte; a *Borsiczky* családé 1520-ból; az Attaki *Bosnyákoké* 1526-ból; a Bothfalvi *Both* családé Zsigmond királytól (az évszám kitört, Konstanczban kelt az oklevél, eredetije a család levéltárában); a *Bryganth* családé 1516-ból stb. Szóval a szerkesztők (Nagy Iván és Cserghető Géza) a legnagyobb elismerést érdemlik fáradságos munkájokért, mely idővel minden magyar heraldikusnak szükséges kézi könyvévé válik. Ajánljuk a vállalatot az érdeklődők figyelmébe.

Családtörténetek vidéki hírlapokban. *Dudás Gyula* tagtársunk a Zentai Ellenőr-ben érdekes czikksorozatot közöl a zentai nemes családokról, melynek főérdeke különösen abban van, hogy vizsgálatait kivált a megnemesített szerb családokra terjeszti ki. Nem jutván kezünkhöz valamennyi közlemény, csak néhányról adhatunk számot. A nevezett hírlap 15. és 16-ik számában a Baderlicza, Branovacsky és Tésity családokról szól, melyek mind a hazánkba 1691. táján beköltözött szerbek sorából emelkedtek nemességre. *Baderlicza János* 1751. márcz. 1-én kapott nemességet és czímert (a Siebmacher-féle czímertárban e családról nincs szó), mely a következő: kék mezőben egy jobbjában nyilvessző köteget tartó, ágaskodó természetes medve. A *Branovacsky* család ugyanakkor kapott czímert s ez «vízszintesen kétfelé osztott paizs, melynek felső részében félhold és csillag, alsó részében pedig vérző török fej látható» (ez ábrázolás eltér a Siebmacher-félétől). A *Tésity* család szintén akkor nyeri czímerét, mely hasonló a Branovacsky-féléhez, azzal a különbséggel, hogy a pajzs alsó részében futó farkas van. — A «Zalai Tanügy» f. évi 18. számában *Makay Dezső* tagtársunk közöl «Családtani és birtokviszony adalék Zalamegye multjából» czím alatt egy 1650—60 tájon íratott feljegyzést, mely a gyöngyösi (később báró) *Nagy* család genealogiai viszonyait több tekintetben tisztázza.

Az Árpádkori új okmánytár indexe. A régi óhaj, hogy e nagybecsű forráskiadáshoz kimerítő tárgy- és névmutatót bírjunk, nemsokára teljesedni fog. A *Kovács Nándor* által szerkesztett, nagy fáradsággal készült index immár sajtó alatt van, s megjelente az Akadémia kiadásában ez évre bizton várható. Volt alkalmunk első kinyomott íveit látni; s ezekből meggyőződtünk, hogy rendkívül kimerítő, kitünően szerkesztett mutatót nyerünk az Árpádkori új Okmánytár anyagához, mely minden oklevelekkel foglalkozóra nézve nélkülözhetetlen segédkönyv lesz.

MAGYAR KIRÁLYI ... LEVÉLTÁR

A HALLER GRÓFOK NEMZETSÉG-KÖNYVE.

III. A HALLER-CSALÁD MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI SZEMPONTBÓL ÉS NEMZETSÉGKÖNYVÜK MAGYAR VISELET-KÉPEI.

Haller Bertalan,
a nemzetségkönyv írója.

Fáradhatlan vagyonszerző, udvari szolgálatokra termett ember, vallásos, a tudomány és művészet barátja, mindenekfelett pedig családja fényének gyarapítója: ilyen volt Haller Bertalan lovag, ki a családi nemzetségkönyvet megalapította. Egyszerűen nürnbergi polgárnak nevezi magát s családja más tagjait igen gyakran, de e mellett rátartó és kevély családja régi, nemesi származására és előjogaira. Kicsinylőleg, csaknem lenézéssel emlékezik meg azokról, kik nem régi nemzetes származásúak s az «*erbar Stand*»-on kívül állanak. Viszont szinte kérkedőleg sorolja el, mily hatalmas és gazdag volt hajdan családja, hány lovagjátékon tűnt ki, mily rangokat szerzett, mennyi birtokuk volt s mily előkelők voltak házassági összeköttetéseik.

A mennyiben udvari szolgálatok más felé nem szólították, a család fészkében Nürnbergben lakott, s csak utóbb, midőn 1547-ben frankfurti birodalmi soltészszé lesz, hagyja azt ott. Oly szoros volt a ragaszkodás, melylyel ő és családja Nürnberghez viseltetett, hogy ezen időtől fogva, daczára elért magas állásának, megszűnt magát családja fejének tartani. A Nürnberghez közel fekvő ziegelstaini birtok, melyet dédapja, Péter szerzett, az idősb ág kihaltával 1502-ben ő reá száll. Alkalmasint ekkor adja el thüringiai birtokát[1] vagy nem sokkal utóbb 1521-ben, midőn ily czélzatú szabadságot kér. A Haller-család ugyanis már régen törekedett arra, hogy birtokait a szorosabb hűbéri kötelékek alól feloldja. Így már 1424-ben, utóbb pedig 1494-ben a család nehány tagja kiváltságot nyer, hogy mindent, a mit vesz, el is adhat, elzálogosíthat stb. Bertalan nem késik ezen kiváltságokat 1521-ben

[1] Zw Bobda an der Sal im land Düringen.»

V. Károly császár által saját előnyére átiratni és megerősíttetni.

Már egy évvel korábban visszaszerzi a családnak a veszendőbe ment greberni kegyúri jogot, még mielőtt Ulrik ága, mely azt alapította, kihalt volna s a megüresedett javadalomra a bambergi püspöknek Krausz Márton laikus papot mutatja be.

1521-ben Bertalan V. Károly tanácsosává lesz, jogává és kötelességévé teszi a császár, hogy kiséretében mindenkor öt lóval, melyek közül az egyik vértes, a másik málhavivő legyen, jelenjen meg, s a jót előmozdítsa, a rosszat elhárítsa, a titkot pedig megtartsa, mint hű tanácsoshoz illik. Ennek fejében pedig őt és összes vagyonát oltalmába veszi. Még ugyanazon évben ő és fivére Farkas lovag a császártól újabb kiváltságokat nyernek. Kibővíti czímeröket, megállapítja a nyolcz-ős jogát, mely őket a tornajátékra képesíti, jogot ád nekik a veres pecsét használatára s arra, hogy előnevük mellett házaik és birtokaik után is nevezhessék magokat. Ekkor jönnek rá arra, hogy őseik háromféle sisakdíszt is viseltek, mindhármat újból felveszik.

Csodálatos, mily szívós erővel használt fel Bertalan mindent a családi hatalom öregbítésére. Rokona, az öreg Konrád, több történelmi dolgozat, köztük egy «Geschlechtsbuch» szerzője, vagy annak fia Konrád lovag, tudós ember, V. Károlynak meg Ferdinand királynak «tanácsosa és szolgája», a császári kamarai bíróság ülnöke, és jogtudor, rájő, hogy egy régi jeles család, mely egykor a zürichi, wormsi tornajátékokon szerepelt, a «vom Hallerstein» család kihalt. És minthogy ezen név az övékéhez igen hasonlít,[1] írja az előszóban Haller Bertalan, testvérével Farkassal, továbbá az említett Konrád lovaggal és Sebolddal 1528-ban kieszközlik a császárnál, hogy ezen család czímerét is felvehessék és nevét előnévül használhassák. Így kerül a családi czímerbe az oroszlános pajzs.

Kegyelettel és gonddal gyűjt össze Bertalan lovag minden adatot, mely családjának multjára vonatkozik. Épületeken és a templomban felaggatott, vagy oltárképeken, festett ablakokon levő czímerek, sírkövek, a városi könyvekben levő szórványos feljegyzések, s nehány a család birtokában maradt okmány, úgymint armális, házasságlevél, végrendelet, végre a szóhagyományok képezik azon anyagot, melyet felkutatott és felhasznált. A XIV. századnál korábbi adatokat 1521 körül, midőn úgy látszik gyüjtését megkezdte, nem ismert családjára vonatkozólag.[1] Ekkor jelent meg 1530-ban Rixner (helyesebben Rüxner) légből kapott adatairól híres *Turnierbuch*-ja, mely megemlékezik arról, hogy az 1198-iki tornajátékon a Hallerek ősei is szerepeltek. Ez érlelhette meg Bertalanban a gondolatot, hogy egy díszesen kidolgozott családi nemzedékrendi könyvnek vesse meg alapját.

E könyv ránk nézve igen tanulságos. A mint családja viselt dolgait elmondja és a fenmaradt okmányokat feljegyzi, nemcsak családjának, de a középkori Nürnbergnek is politikai úgy mint társadalmi életét szemünk előtt láthatjuk; a magyar ág pedig ez által nyert ösztönt és alkalmat arra, hogy e könyvet a megkezdett alakban folytatván, tanúságos magyar viseletképek gyűjteményét hagyja reánk.

A család eredetileg, úgy látszik, Bambergben lakott, hol mint szabad megtelepültek (Freysess) említtetnek (utóbb is nehány családtag vagy talán egész ág itt él), a XIV. századtól kezdve pedig Nürnberg s az azt környező frank föld lett a család fészkévé.

Hosszú volna és e sorok keretén kívül is esnék elsorolni mindazon birtokokat, melyeket a Haller-család főkép házasság útján, de fejedelmi kegyből is nyert. E mellett tetemes pénzzel rendelkeztek, melyet mindig igen szívesen ajánlottak fel a császárnak, a bambergi püspöknek és másoknak: helyébe természetesen bőven kaptak szabadalmakat. Talán ezen a réven jutott be a mostani magyar ág is hazánkba. A brassaiak 1515-ben a felséget megillető erdélyi fél huszaduk egy részét, 2000 frtot nem a kincstárnak, hanem királyi parancsra a hitelező budai Haller Jánosnak fizették le.[2]

[1] Da sie alt adelich ehrlich unnd rittermessig leutt unnd den Hallern am nammen vasst gleich gewesst»

[1] Panaszkodik is, hogy a nürnbergi népfelkelések az előkelő családok összes okmányait elpusztították.

[2] Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, I. köt. Brassó 1886. 208. lapon. Egyébként, mint hű nürnbergiekhez illik, a kereskedést sem vetették meg s általa is jelentékenyen gazdagodtak. Ernuszt Zsigmond püspök, kir. kincstartó 1494—95-ben vezetett s reánk maradt

A kósza rablólovagok kikapásai elől a frankföldi nemes urak már a XIII—XIV. században részint Bambergbe, főképen pedig Nürnbergbe vonultak. Így nyerte ezen kereskedelmi város utóbbi aristokratikus jellegét. A várost megerősítették, mint független polgárok idővel még a Burggraf hatósága alól is megváltják magokat, s városukat a Velenczéből Magyarország és Poroszország felé vezető kereskedelmi út fő emporiumává tevén, hatalmas gazdagságra tettek szert. A nemesi származásukra büszke nürnbergi patriciusok ekkor roppant fényűzést kezdenek. A városi tanács eleinte mindent elkövet, hogy a régi polgári egyszerűséget megtartsa. Számos fényűzés elleni szabályt alkot, 1434-ben eltiltja a koronás sisakok viselését a czímeren és a lovagjátékot.[1] Mind haszontalan. A nagyravágyó patriciusok a császártól eszközölnek ki magoknak ezekre jogot. Nemzetségkönyvünk nem kevesebb, mint 4 okmányt[2] jegyez fel, mely a Hallereknek jogot át a koronás sisak viselésére, köztük három kizárólag erre vonatkozik; 1521-ben pedig V. Károly felsorolván a Haller-nemzetség három százados érdemeit, megújítja azon jogukat, hogy tornajátékokban szabadon részt vehetnek.

Különben sem volt eféle rendszabályoknak Nürnbergben foganatjuk. Alig 8 évre az említett tilalom után, midőn Baumgartner Konrád leánya, Kunigunda, Löffelholz Vilmoshoz ment nőül, a nürnbergi patriciusok «Gesellenstechen» szerény neve alatt nagyszerű tornajátékot rendeznek, melyben 38 «sisak», köztük hat Haller vett részt. Mind a három díjat a Haller-rokonság nyerte el: az elsőt, egy boglárt (das erst kleinoth, das hefflein, werdt 12 fl.) Haller Konrád, Konrádnak, a már említett «Geschlechtsbuch» szerzőjének nagybátyja, a másik kettőt pedig, egy aranygyűrűt 8 frt és egy koszorút 4 frt értékben Haller leányok fiai Volckamer Berthold és Tetzel István vívták ki maguknak.[1]

A Haller-család vagyoni gyarapodásában nem kis szerepe van a házasságoknak is. A családi vagyon nagy részét így szerezték. Nem ritka eset, hogy egyik-másik Haller 3—4-szer nősül, illetőleg Haller leány ugyanannyiszor megy férjhez. Haller György, midőn 1502-ben végrendeletét megírja nemzetsége javára, már jó hatvanas volt, két nejét is eltemette már, de azért még nem mond le a házasságról s erre az esetre is intézkedik. Péter († 1425), midőn harmadszor nősül, hasonnevü fiával egyszerre tartja lakodalmát, s két testvért vesznek el.[2]

Bámulatos az összetartás, mely ezen családban fennállott. Más vidékekre szakadt, egymástól hetedízi rokonságban levő családtagok egyesülnek s közösen működnek arra, hogy a nemzetség fényét és hatalmát öregbítsék. És erre nagy szükségök volt. Az egykori hatalmas családi vagyon, melyet Bertalanunk nagy kérkedve emleget, így azt, hogy egyik őse, Péter gr. Werthaim Albrecht bambergi püspökért 32,000 frtnyi kezességet vállalt s azt meg is fizette, ez a vagyon a XV—XVI. században a család elszaporodása folytán igen megcsappant. A módosabbak ennélfogva vagyonuk egy részét családi alapítványúl kötötték le, s a hozzájárulásra utódaikat is kötelezték. Az alapítványok és végrendeletek, melyeket Bertalan feljegyzett, meghatóan tanúskodnak vallásos érzületökről s családjuk iránti ragaszkodásokról. Ilyen alapítványt tesz az öreg Rupprecht, a magyar ág alapítójának atyja, nürnbergi főkapitány és Losunger is. Tekintve azt, úgymond, milyen szegény az a nemzetes (erber) egyén, ki alamizsnára szorul és dolgozni vagy koldulni szégyenkezik,

registrumában feljegyzi, hogy egyik Hallertől (az öreg Rupprechttől vagy fiától Jánostól) a lőcsei országgyűlés ünnepélyességeihez királyi parancsra egyet-mást vásárolt így 2 db. teljes veronai (2 pecie integri Pernisy) szövetet 52 frton, 4 db nürnbergi posztót (de panno Neremberger) 7 frtjával és 20 db boroszlói posztót 85 frton; másszor ismét 10 rőf olasz posztót vesznek tőle a király számára «pro una chuha, joppa, caligis et capucio RMti.» Lásd: J. Ch. v. Engel: Geschichte des ung. Reichs u. seiner Nebenländer. Halle, 1797. 17—181. lapon.

[1] R. v. Rettberg: Nürnberg's Kunstleben. Stuttgart, 1854.

[2] Keltök 1433, 1463, 1510, 1521.

[1] Erről nemzetségkönyvünk említést nem tesz. Annál körülményesebben írja le az öreg Konrád, s azt is feljegyezte, hogy ezen tornajátékot Volckamer Berthold házában nagy képen lefestette, s a képet utóbb az új tulajdonos Tetzel Kristóf helyreállíttatta. A könyv jelenleg a nemz. múzeum kézirattárában őriztetik (Fol. Germ. 733).

[2] Erhard († 1486) daczára, hogy első neje őt házassága első évében, 1442-ben, impotentiæ accusálván, tőle elvált, újból megnősül, s második nejével éveken át boldogan él.

fiaival egyetértőleg isten dicséretére és lelke üdvösségére, utódaiknak és nemzetségöknek pedig vigaszúl alapítványt tesz. Leköti erre két jószágát és 300 rhénes forintot, mindenik fia pedig hagyjon halálakor erre 100 frt értéket. A vagyont hármas családi tanács kezelje, jövedelmét adja a családban annak, ki arra reászorul s egyébként tisztességes és nemzetségéhez méltó (erber wesen und stand) életet visz. Ha nem lenne szegény Haller, úgy taníttassanak a jövedelemből valamely családbelit a jogtudományokban (auf der hohen schull die Jura), ha pedig az ő ága kihalna, szálljon az alapítvány a többi Hallerekre, kik azt 200 frttal gyarapítni tartoznak, s csak, ha mind kihalnának, legyen az Nürnberg városáé.

Még jellemzőbb egy másik, 1519-ben alkotott családi alapítványuk. Jobst († 1493) fiai újítják meg és gyarapítják atyjok hagyományát. Ezen alapítvány arra szolgál, hogy a legidősebb családtag tekintélyét és vagyoni állását öregbítse. Az alapítók s ezek utódai tartoznak erre évenkint bizonyos összeget befizetni, mely a családi vasládába kerül a rá vonatkozó iratokkal együtt. A ládának három kulcsa van, mely a három Haller-ág egy-egy képviselőjénél őriztetik, kiknek a javadalmas évenkint számot adni tartozik, — mielőtt pedig birtokba venné, köteles ugyanoly értékű birtokot biztosítékúl lekötni, ezenkívül pedig az alapítványt is élte fogytáig bizonyos összeggel gyarapítani. Tartozik említett ősének és nejének évnapján tisztességes családi lakomát tartani, s erre kérje fel s hívja meg családja 16 tagját, még pedig fele részben az ő ágából, hármat néhai Rupprecht, hármat néhai Péter ágából, kettőt pedig a többi Hallerek közül; ezenkívül hívja meg a családi alapítványon levő vikáriusokat, a Sebald-egyházi plébánost, egyik káplánt stb. Ha a javadalmas nem laknék Nürnbergben, úgy egyik odavaló rokonát kérje fel ennek megtartására. Ha a család négy tagig kiveszne, úgy a családi vasláda megőrzésre a Sebald-templomba jőjjön. Ha egészen kiveszne a család, az évi lakoma még akkor is fenmaradjon s a pap tartsa azt emlékezetűl, — a vasláda egyik kulcsa pedig bízassék a nürnbergi 13 régi gyökeres nemzetség valamelyik sarjára.

Még más családi alapítványokat is jegyzett fel nemzetségkönyvünk. Mindannyi arról tanúskodik, mily nagy volt a Hallerek közt az összetartás és családi kegyelet. Még mintegy másfél századdal azután, hogy a Ruprecht ága Erdélybe szakadt, Haller István küküllői főispán fia a fiatal Gábor, németországi útjában, talán mert — a mi nála gyakran megesett — pénz dolgában megszorult, leveleket irogat Leydenből egyik távoli rokonához a nürnbergi idősb Haller Tóbiáshoz és Nürnberg tanácsához (1633. aug. 20. nov. 25.).[1]

János pedig, ki Apafi Mihály érdekében 1685 végén a császárral egyezséget kötendő, Bécsben járt követségben, fiát, a könnyelmű és meggondolatlan Józsefet, — kit utóbb ármánykodásai miatt Tököli Imre lövet főbe, — 1686-1687-ben Nürnbergbe küldi, vele adván s utánna küldvén szolgájával pénzt, paripákat, szerszámot és posztót.[2]

Egy másik jellemvonása e családnak a vallásosság. Számos és gazdag vallásos alapítványukat jegyezte fel Bertalan, kezdve a XIV. századtól a XVI-ikig. — Berthold († 1397) Nürnberg mellett saját költségén egy a szentkereszthez címzett kápolnát és zarándok-házat építtet s javadalmaz, «hogy minden szegény zarándok, ki arra veszi útját, ott szállást, ételt s italt kapjon örök időkön át».

Ezen Haller-kápolna máig fennáll. Egyik képe a XV. század első feléből, vagy talán még az alapítótól származik. Arany háttérből a trónon ülő Mária emelkedik ki, ölében gyermekével, ki Szt. Katalinnak nyujt gyűrűt. Két oldalt és a szárnyakon különféle szentek és püspökök. Az ötszörösen egybehajtható oltárkép későbbi, — a XV. század második feléből származik (1486 körül), s Wohlgemuth Mihály műve,[3] míg az oltár jeles fafaragványai, melyek a sírbatételt ábrázolják, talán Stoss Vitustól valók.[4] Egyik Haller-lány férje, Burghardt Sailer az u. n. «Reichsalmusen»-t alapítja.

[1] Erdélyi Történelmi Adatok IV. kötet. Új folyam I. kötet, 19, 20, 21. lapján.

[2] Szabó Károly: Haller János följegyzései 1685—87-ről. Tört. Tár 1878. III. 688. lapon.

[3] Lásd Thausing: Dürer I. 78. — Újabb nézet szerint ezen faragvány 1479-ből való lenne. Sikerült képét hozza: Gesch. der deutschen Kunst. Berlin, J. Grote'sche Verlagsbuchhandlung. 1885. 178. lapon.

[4] R. v. Rettberg: Nürnberg's Kunstleben, Stuttgart, 1854. 67. lap.

Több templomot és kápolnát is alapítottak. Így 1440-ben a Kirchen-Ryselbachi egyházközség két felé választatván, a Greuenberg mellett fekvő Grebern külön parochiává emeltetett, s kegyurává a bambergi püspök Ulrik ágát tette, melyből Bertalanunk is származott. A Vorchaim melletti Hausen falu korábban a heroltspachi plébánia filialisa volt, s itt egy Szt. Farkas tiszteletére emelt kápolna állott, melyet néhai Haller Péter, szintén az ifjabb ágból, építtetett. Utódja Vilmos kiviszi, hogy ez önálló parochiává legyen. Úgy látszik, a család egy része ide is temetkezett.[1]

Legnevezetesebb családi alapítványuk volt a nürnbergi szt. Sebald-templombeli Erhard-oltár alapítása. Az idősebb ágbeli öreg Haller Ulrik († 1357) alapítja. Ezt az oltárt tekinti a család vallási központjának és családi ægisének. Külön vikarius látja el azt, ide temetkezik az alapító s némely utódja is, a családi czímert pedig az oltár feletti pillérre akasztják.[2] Gazdag javadalmazással látja el azt már az alapító is, és utódai sem mulasztják el gyarapítani. Egy-egy családtag öröktüzet, más sírboltot és sírkövet vagy festett ablakot alapít, vagy az oltártáblát, feszületet, oltárkendőket, székeket, misemondó ruhákat igazíttatja ki. — A már említett Jobst-féle családi alapítvány kiállítói meghagyják, hogy a meggazdálkodott feles vagyonból gazdag miseruhákat készíttessenek, melyeken ősük s ennek nejének czímere legyen ráhímezve, — ha még több összeg maradna, emeljenek egy díszes családi síremléket, pompás úrmutatóval, vagy pedig egy keresztet, oltárképet vagy oltárkendőt készíttessenek.[3] Ezen Szt.-Erhard tiszteletére emelt Haller-féle szárnyas oltár most is fennáll. Korának igen gondos és jeles alkotása az. A középső kép arany alapon feszületet ábrázol, lábainál a bánatos Máriával és Szt. Jánossal, a belső oltárszárnyakon Szt. Katalin és Borbála, kívül Krisztus az olajfák hegyén s az alvó tanítványok — alattok pedig a térdelő alapítók vannak, utóbbiak élénk egyénítéssel lefestve, végre a két mozdíthatlan oltárszárnyon Szt. Balázs és Erasmus alakjai láthatók.

Hosszú volna elsorolni a Haller-családtagok azon alapítványait is, melyekben övéik és saját magok évnapjára, emlékezetűl és lelkük üdvösségére engesztelő gyászmiséket és vigiliákat rendelnek. Vallásos, emberbaráti érzületüket tanusítják a feljegyzett végrendeletek is. Az öreg György († 1450) alapítványt tesz, hogy a szegények közt ruhát oszszanak ki, fia, szintén György 1502-ben egyik nürnbergi házát arra hagyja, hogy jövedelmén kenyeret és húst vegyenek s azt hetenként oszszák ki a szegény emberek közt, kik arra szorulnak. Az ifjabb György is megemlékezik 1527-iki végrendeletében a szegényekről, bizonyos összeget hagyván rájok; egyúttal pedig azt kivánja, temessék el őt a czinteremben, gyertyafény és harangszó mellett, mint állását megilleti.[1]

Nürnbergben ezen időtájt már a reformátió eszméi forrongtak. Ez volt az első birodalmi város, mely azt proclamálta (1524). A patricius családok egy része is az új tanok felé hajolt — a Haller-család, legalább még Bertalan korában, állhatatosan megmaradt családi hagyományai által szentesített vallásában.[8] Legjobban bizonyítják ezt a könyvünkben feljegyzett bűnbocsánati levelek, melyeknek megszerzése és kiállítása ezen időben széltiben szokásos volt és számos visszaélésre is vezetett. Bertalan lovag eszközli ki maga, családja és megnevezett hozzátartozói részére X. Leo pápánál. Megengedtetni kérik egyebek közt, hogy az u. n. resèrvált vétkek nagy része alól is, ha azokat «szívökben megbánják, és szájukkal megvallják» bármely pap feloldhassa őket, hogy az egyházi átok alatt levő helyeken is egyházi szertartással eltemethetők s a halotti szentségekkel is elláthatók legyenek, házi oltárt használhassanak, bármely orvos rendeletére bőjtben is húst ehessenek, a család női tagjai, tisztességes nők

[1] Az alapító okmány mint a kápolnához tartozókat említi: «grebnussen, stuben, altar, tafeln, gemelen, fenstern» stb.

[2] Mintegy 40 családtagnak gyászczímerét akasztják fel ide az idők folyamán, még akkor is, ha másutt temettettek el

[3] «mit ein schön herlichen marstranzen, ain creutz oder ain pild oder ein altertuch abermals mit des stiffters unnd seiner hausfrauen wappen bezaichent».

[1] «auf den gotzacker, unnd mit wachs unnd mit leutten wie ander meines stannds hallten soll»

[2] Nem sokkal utóbb azonban a német ág már az ágostai hitvallásra tér. Már Antalról († 1601) feljegyzi Imhoff: «wurde Päbstisch und von Türken gefangen».

kisérctében bármely női zárdát, még a legszigorúbb rendszabályú Clarissákat is meglátogathassák stb., stb.

Kár, hogy e bűnbocsánati leveleknek csakis egyike, az első van keltezve (1517 november 11-ikéről), mivel azonban a második kevés eltéréssel és kibővítéssel, úgy látszik, csakis az elsőnek ünnepélyesebb formában való kiállítása, s mivel a bejegyzések korrendjét tekintve a legközelebbi okmány 1520-ból kelt, az utóbbi bűnbocsánati levél korát is valószínűséggel az 1518—20 közti időre tehetjük. Érdekes ezen okmány azért, mert a Bertalan lovaggal és nejével, úgyszintén rokonságával együtt bűnbocsánatot kérő nehány egyén közt **Dürer Albert** nevét is olvashatjuk. Minthogy az idősb Dürer Albert már 1502-ben meghalt, ez csakis a nagynevű festő lehet. A két papi személytől eltekintve, kik ezen bűnbocsánati levélben említtetnek, jóformán egyedül a Haller-rokonság közt felsorolva![1] Növeli a zavart, hogy az okmányban szintén megnevezett Haller Vincze, származási lapja szerint, már 1514-ben elhúnyt, (Pál csak 1536-ban), s így a kérdéses okmánynak még 1514 előtt kellett volna kiállíttatnia, mi ismét a fenebb felhozottakkal áll ellentétben. Bertalan is, ki itt mint tekintélyes családfő szerepel 1514-ben mindössze 27 éves volt. Ismeretes az is, hogy bár Dürer Albert még 1518-ban Szt. Sebaldust dicsőíti nagy fametszetben, háromszoros gloriával s ezen körirattal «den hochwürdigen und heiligen hauptherrn, nothelfer und beschirmer der kaiserlichen stadt Nürnberg»,[2] ugyanazon évben elküldi metszeteit Luthernek, és a reformáczió harczosa, Scheurl őt is azok közé sorozta, «kik egy Lutheri üdvözlet után sóvárognak». — Ha tehát okmányunk mégis az 1518 utáni időből való lenne, csakis azon vallási habozást igazolná, mely Dürer kedélyét az említett időtől fogva örökös hullámzásban és határozatlanságban tartotta. Egyébként is érdekes jelenség az, hogy Dürer Albert az említett okmányban a Haller-család tagjai közt soroltatik fel. Első tekintetre igazolni látszik ez azon korábban elfogadott nézetet, mely szerint az idősb Dürer Albert nem, miként újabban megállapították, Holper leányt, hanem csakugyan Haller Jeromos (ötvös) leányát birta nőül s így a Haller-családdal rokonságba jutott. Haller Jeromos azonban a nemzetségkönyv szerint ezidőtájt csakis kettő volt, s egyik sem lehetett Borbálának, az idősb Dürer nejének atyja. Az idősb Jeromos († 1499) ugyanis aligha lehetett ötvös, — atyja a tekintélyes Erhardt lovag volt, ki Zsigmond császárt Rómába kisérte s ott általa a Tiberis hídján a szent sír lovagjává üttetett, a másik Jeromos pedig († 1519) maga volt római császári tanácsos, nem pedig ötvösmester. — Egyébként is sem nemzetségkönyvünk, sem pedig az igen gondos és sok forrásból merítő Imhoff-féle genealogikus tabellák nem emlékeznek meg Haller-lányról, ki az idősb Dürer Alberthez ment volna nőül. Dürer Albert tehát az idézett okmányba csakis a jó barátság és művészi tekintélye s összeköttetése által juthatott.

A Haller-család már igen korai időkben műpártolásával tünt ki. A már említett templomokon, kápolnákon, oltárokon kívül számos házat emeltettek, főkép Nürnbergben (maga György 1502-iki végrendeletében nem kevesebb, mint 6 házát említi fel), ezenkívül fogadalmi és családi képeket, szoborműveket, ékszereket és ötvösműveket stb. rendeltek meg mindig bőkezűen.

A szt. kereszt kápolnának Wohlgemuth-féle oltárképéről már fentebb tettünk említést. Ugyanezen művésznek (?) egy másik fogadalmi képe maradt fenn 1487-ből, a nürnbergi Germanisches Museumban, mely Mária halálát ábrázolja, rajta a Haller-családdal s ennek, úgyszintén a Groland-családnak czímerével. Kétségtelenül Haller Ulrik († 1505) megrendelésére készült, kinek első neje Groland Brigitta volt. Egy másik, a XV. század végéről származó Haller-féle képet is őriznek ugyanott, mely a sebeit mutató Krisztust

[1] A nagyérdekű *Ablassbrief* így kezdődik: Beatissime Pater. Ut animarum saluti devotorum oratorum nostrorum Bartholmei Haller et Anne (Memmingerin) eius uxoris, ac Cristoffori eius filii, nec non Ursule Hallerin (ez nagynénje, férj. Bering), Vincenti et Pauli Haller fratrum, Dorothee Armauerin (nejének anyja volt Armauer-lány) et eius sororis Ursule Holtzschuerin, Catharina Riglerin, *Alberti Dürer*, Balthasaris Jung, Joannis capellani ad altare sancti Rochy in ecclesia sancti Laurenty Nurmbergensi, presbiterorum et civium Nurmbergensium Bambergensi diecesis, coniugatorumque coniugum et utrius sexus liberorum salubrius consulatur, supplicant stb.

[2] Moriz Thausing: Dürer, Geschichte seines Lebens und seiner Kunst. Lipcse, 1884. II. 219. lap.

A Hallerek nemzetségkönyvének czímképe.

ábrázolja Szt. Bertalan, Lőrincz, Ilona és Borbála között — azt hiszem, nem csalódom, ha ezt Haller Lőrincz († 1499) alapítványának tartom.[1]

Ezeken kívül csak magában a Germanisches Museumban még három kép van, melyek ezen családra vonatkozó felírással vagy Haller-czímerrel vannak megjelölve. Az egyik maga a Haller-czímer 1500 körül, a másik a Culmbach-féle irányban készült nürnbergi iskolabeli kép és Szt. Jakabot ábrázolja,[2] végre fenmaradt még Haller Kata arczképe 1593-ból Strauch Lőrincz által festve.[3] A müncheni képtárban szintén létezik egy Haller arczkép, melyet Walch Jakabnak (1436 — ca. 1500) tulajdonítanak. Ha tekintetbe vesszük, hogy a Haller-család a XV. és XVI. században szoros rokoni kötelékekkel volt összeforrva mindazon családokkal, mint a Peringsdörffer, Holtzschuher,Tucher, Paumgartner, Pirkhaimer, Imhoff stb. kiknek a középkori Nürnberg műkincsei létrejöttét köszönheti, könnyen megfejthetjük azon élénk műérzéket, melyet e család tanusított.

Dürer Alberthez való vonatkozását fentebb okmányilag is kimutattuk. Kissé koczkáztatott dolog kimondanunk, mégis igen sok jel arra mutat, hogy a nemzetségkönyv elején pergamentlapra festett szent Háromság és családi czímer Dürer Albert kezétől vagy legalább is egyik jelesebb követőjétől, az ő vázlatai nyomán származik. (L. a 111.l.) A szerző megjegyezve nincsen a képen, de a kép jeles és sajátos technikája, az a felfogás, melylyel a szent Háromságot aként ábrázolja, hogy a pápai tiarás Atyaisten a meghalt és keresztjéről levett Krisztust tartja kezében, palástjának széleit pedig angyalok tartják, a test kezelése, a ruházat ránczai, a costume, feltünően emlékeztetnek Dürer Albertnek a bécsi Belvedereben levő híres Mindszent-képére. A kép alján felhők közt levő szélfuvó geniusok hasonmását is megtaláljuk a Miksa-féle imakönyv rajzai közt.

Egy ok van csak, mely feltevésünknek látszólag ellentmond. Dürer Albert már 1528-ban meghalt, Bertalan lovag pedig, miként a nemzetség-könyv kezdetén maga feljegyzi, ennek megírásához csakis 1533-ban fog. Csakhogy nagyon valószínű, hogy ezen utóbbi évszám művének elkészültét jelzi, s egynél több okot hozhatnánk fel arra nézve, hogy ő családi könyvének egybeállításához jóval korábban fogott. Így, hogy egyebet ne említsek, az 1520-as években elhalt nehány Haller származási lapján ez csak utólagosan lett általa feljegyezve, az okmányátiratok közt a Ruprecht alapítványára nézve pedig megjegyzi: «ezen alapítvány *most, 1521-ben* több mint évi 50 frt kamattal bir».[1] — Bármiként is legyen azonban, kétségtelen, hogy a származási könyv kezdetén levő miniatur-kép Nürnberg jeles művészeti emlékei közé tartozik.

A család által a nürnbergi Szt. Sebald és Szt. Leonhard templomokban alapított festett ablakok,[2] itt és más templomokban, így a Szt. Lőrincz, Szt. Egyed, Szt. Péter-templomokban, a kalchreuti templomban és a prédikálók kolostorában volt sírköveik, emléktábláik, fogadalmi

[1] Az 1882-iki hivatalos catalogus a kép korát 1480 körül teszi s a Haller-czímeren kívül rajta levő házassági czímer előtte ismeretlen. Megkeresésemre az említett múzeum igazgatója, A. Essenwein szíves volt ezen czímer leirását közölni s az csaknem teljesen összevág a codexünkben lefestett Meichsner-czímerrel, csakhogy a képen a színek bizonynyal kissé elsötétedtek, s így eshetett, hogy az alsó mező fehér helyett sárgának, a két arany csillagot tartó kék gerenda pedig feketének lett leírva. Újabb kérdezősködésemre ezt ő szintén kétségtelennek tartja. Más, csak némileg a leírthoz hasonlító czímer az e tekintetben meglehetősen teljes nemzetségkönyvben elő nem fordulván, csakis a Meichsner-czímernek tarthatjuk azt, s így a kép nem származhat mástól, mint Haller Lőrincztől, ki 1484-ben egy Meichsner-lányt vett nőül.

[2] Haller Jakab kettő élt ezen időtájt. Az egyik 1469-ben halt meg, a másik Bertalan idejében (1533—38) még él, bár ekkor már korosabb férfi lehet, kinek Bertalan 12 gyermekét jegyzi fel.

[3] Ezen Haller Katalin (szül. 1571) Haller János Jakab († 1587) leánya, ki Scheurl János Kristófhoz ment férjhez 1593 jul. 11-én. Ezen alkalommal készült ezen kép, és annak párja, a férj arczképe, mely szintén a Germ. Museumban őriztetik.

[1] Czíme: Ruprechten Hallers seligen stifftung auf die abkhommen Haller aufgericht hat jetzt ob L gulden jerliches einkommens A° 1521.

[2] A Sebald-templombéli családi ablakon lefestettek Ulrik († 1358) és neje («mit seinen frauen im fenster auf d. Haller Emporkirch abgebildet»), Berthold († 1391), Konrád († 1388, «ein gedächtnis auf der Haller emporkirch in einen fenster daselbst») és egy másik ablakon György († 1450, «hat ... ein gedächtniss in fenster daselbst hinter der canzel»). A Szt-Leonhard templomban pedig ablakot alapítnak Ferencz († 1391), Endre (1447) és Lajos († 1495).

képeik, a családtagok némelyikének végrendeletében említett számos ékszer, arany- és ezüst kelyhek stb. arra mutatnak, hogy a Haller-család a művészet és művészi ipar iránt mindenkor élénk érzékkel birt s azt gyakorta foglalkoztatta is.

A magyarországi Hallerek multjából szintén maradtak építkezési és művészi emlékeink. A családi kastélyok, képtárak stb. tüzetesebb, s a hely szinén eszközölt tanulmányokat kivánnának, ilyenek hiányában történelmi s művészi becsük meg nem állapítható — egyszerűen csakis felemlíthetjük őket.

Legrégibb emlék, viharos idők tanuja a Péter királybiró által emelt s általunk már felemlített Haller-bástya. Ugyancsak Péternek bronz síremléke is megvan a szebeni székesegyházban. Az érczemlék közepét a Haller-czímer, alatta pedig Péter két nejének czímerei, a Schirmer és Kemény czímerek foglalják el. Előbbinek pajzsát egy szárnyatlan basiliskus fogja körül. Az ezeket körülszegő keretben van a sírfelirat,[1] a sarkokon levő köralakú mezőkben pedig a régi, egyszerű Haller-czímer mellett anyai őseinek czímerei, a Tucher, Rietter, Stainer von Lochaimb és Müntzer czímerek láthatók.

A székesegyház éjszaki hajójának falába betéve látható Péter szász gróf fia családjának emléke: csínos fehér, tömött mészkő-dombormű, a késő renaissance-kor stylusában. Rajta a feszület alatt menye Budai Margit s ennek előtte elhalt gyermekei, két lányka és két fiu térdelnek.[2]

Kedvelte és művelte a család a tudományokat is. Kiváltképen természetesen a jogot, mint a melynek nemes családoknál legtöbb gyakorlati haszna volt. Az öreg Ruprecht által alapított családi «stipendium juridicum»-ról már megemlékeztünk. A család nehány tagja jogtudorságot is nyer. Jellemzi a kort, mennyire fél némelyik Haller alapítványaiban és végrendeletében attól, hogy intézkedései jogilag kiforgattatni fognak. Az okmány szövegezésére felkérik a város legtudósabb férfiait, netáni visszásságok esetére a legkisebb részletekre kiterjeszkedő gondossággal igyekeznek elzárni a rendes per útját.[1]

Vilmosról, Ruprechtnek a magyar ág alapítójának unokaöcscséről feljegyeztetett, hogy jó csillagász és orgonista volt.[2]

A magyar ág tagjai közt is többen tüntek ki irodalmi tevékenységük által. Haller János fogarasi fogságában, hová Apaffy Mihály záratta, írja meg «Hármas Istoriá»-ját, és a «Békességes türésnek paizsát». Haller László Ovidius Metamorphosisait fordította le, de ennek kézirata elveszett; — utóbb pedig kiadta magyarúl Telemachus utazását.

Tudva van, hogy Krakkóban a XV. század végén s a XVI. elején bizonyos Haller János (Spect. Joannes Haller civis ac consul) nyomdája létezett, melynek 1509-ben kiadott egyik könyvét («Introductorium Dyalecticum, quod Congestum Logicum appellatur» stb.) a budai Kaym Urbán adja ki újból 1515-ben, s a könyv elején Haller Jánoshoz köszöntő sorokat intéz. Gr. Kemény József[3] ezen Haller Jánost is a nürnbergi Haller-családból származtatja. Nem tudjuk, miből következteti ezt, a nemzetségkönyv és az Imhoff-féle származási lapok ezzel ellenkezőt bizonyítanak. Haller János ugyanis ezen időtájt csakis egy élt, a György fia, ki könyvünk szerint 1523-ban halt meg, de ez nürnbergi polgár

[1] Hic iacet egregius Dominus | Petrus Haller de Hallerstein thesaurarius ac consiliarius Regis, consul et | comes comitatus Cibiniensis Obiit Anno Dni MDLXX. Fényképben megjelent: Kirchliche Kunstdenkmäler aus Siebenbürgen. Hermannstadt 1878. 2. lapján.

[2] Az emlékkő felirata: Epitaphium honestæ ac piæ Dominæ Margarethæ Budai, egregii Petri Haller, junioris consortis, quæ obiit XVI. Januar MDLXVI. és e distichon a kép alatt:

Quæ mihi quaterni rapuerunt pignora partus,
Hæc eadem vitam fata tulere meam.
Sic statuit de me Domini firmata voluntas,
In cujus capio gaudia vera sinu.

Lásd Samuel Mönckisch: Die Pfarrkirche der Augsb. Confessions-Verwandten zu Hermanstadt 1839. 81. lap 101. §. és Ludw. Reissenberger: Die evang. Pfarrkirche A. B. in Hermanstadt 1884 39. lap.

[1] Haller György 1502-iki végrendeletében meghagyja, hogy ha netalán viszály támadna az örökségben, efelett Nürnberg három főkapitánya itéljen, náluk legyenek letéve a birtokokra vonatkozó összes iratok s a végrendelet is, — itéletük pedig döntő «on alle weyter waigerung, wie die möchte genannt werden, appellation, suplication, reduction, oder andernn, damit langwirig rechtfertigung, mue unnd costung so desshalben bescheen möcht, umbegangen u. vermitten beleiben».

[2] Lásd az Imhoff-féle genealogiai táblázatokat a nemz. múzeum kézirattárában.

[3] Tört. és irodalmi kalászok. Pest, 1861. 35. lap.

volt, sőt Imhoff szerint (miként ő nevezi Hanns der lange) már 1504-ben halt volna meg, s halotti czímerét a Sebald templomba akasztották.

Legszívesebben mégis a történetírással, főképen pedig a családra vonatkozó régi emlékek felkutatásával foglalkoztak. Így tudjuk, hogy már ifjabb II. János († 1493) írt egy genealogicus művet,[1] 1533-ban pedig az öreg Konrád, 68 éves korában fog mostohafiával Spallter Jeromossal «Geschlechtsbuch»-ja megirásához, s azt 1536-ban be is fejezi.

Készítésének korát Konrád a 14. lapon feljegyzett következő versben fejezi ki:

Als man zelt funfzehenhundert jar
Und drejunnddreissig gleich als war
Herr Christof Tetzl losunger
Unnd mit ime herr Hanns Volkamer
Herr Christof Kress war auch beschafft
Mit im inn höchster haubtmanschafft.
Gleich am neunzehenden Juny
Wurd diss buch angefangen hie
Darnach wurd gar vollendet diss
Am 23 Decembries
Als man zelt 36 jar
Der zeit als inn regirung war
Herr Christof Tetzl unnd auch herr
Lenhard Tucher baid losunger
Herr Sebald Pfintzing auch darbey
Die obersten haubtmanner drej
Zu Nürnberg inn dem regiment
Got allezding mit gnaden ennd.

Ezen érdekes kézirat jelenleg a Jankovich-féle gyűjteményből a nemz. múzeum tulajdona. Eredetileg illustrált műnek szánta a szerző, a helyek meg is hagyattak az egyes képek számára, de a czímereket kivéve, melyek más műből kivágott, szabadkézzel színezett fametszetek, be nem töltettek. A képek a következők lettek volna: a babenbergi család és a régi Nürnberg czímere közt gr. Albrecht von Babenberg, régi vértezetben, továbbá Henrik császár és neje Kunigunda a mint a bambergi alapítványt tartják (kedvencz művészi tárgy több századon át), továbbá számos czímerhelyen kívül a 31. lap üres részén feljegyezte: «hierunter steen vier frauen neben einander, Frankreich, Bayrn, Schweidnitz, Stettin (ezek IV. Károly feleségeit akarták jelképezni), végre a IV. Károly által alapított «Fürspenger»-rend tagjainak czímereit akarta belé rajzoltatni. Kár, hogy e képek ki nem vitettek.

E műnek egyébként csakis czíme «Geschlechtsbuch», tényleg a Nürnberg történetére és szervezetére vonatkozó adatokat tartalmazza és a császárok, bambergi püspökök és Burggrafok uralkodási adatait jegyzi fel.

Bertalanunk ezen könyvet fel nem használta, daczára, hogy azt Conrád a Losungstube-ban helyezte el, honnan Bertalan nem egy, a családot érdeklő okmányt másolt le. A könyvek kelte szerint egy és ugyanazon évben (1533) fogtak azok megirásához s mégis Conrád sokkal tájékozottabb úgy az általános nürnbergi történetben mint a családi történet forrásainak bőségére nézve. Egy okkal több arra nézve, hogy Bertalan már 1533 előtt pár évvel foghatott könyve megirásához.

Még más családi műveknek is kellett ezen időtájt készülniök. Így Imhoff Keresztély Jakab is több művet sorol fel, melyek Hallerektől származnak. Többek közt megemlít, mint felhasznált forrást, egy «Hallerbuch»-ot. Ulrik († 1324 vagy 34) leányai közé sorozza ugyanis Gerhaus-t is, bár tartózkodással s megjegyzi, «findet sich auch nicht im Hallerbuch bemerkt». A név nagyon ráillik könyvünkre, s az említett Gerhaus csakugyan ebben is hiányzik, mégis másnak kell e műnek lennie, mert alig valószínű, hogy a nürnbergi Imhoff nemzetségkönyvünket, mely még a XVII. század elején Erdélybe került, a XVIII. században használhatta volna.[1]

* * *

Térjünk vissza az erdélyi grófi ág által őrzött nemzetségkönyvre, s hogy a feljegyzett adatokat elbirálhassuk, főképen pedig, hogy az alakoknak és czímereknek korát némileg megállapíthassuk, kisérjük röviden végig a könyv genesisét.

Bertalan lovag a pergamentlapokra jegyzett hosszadalmas előszón kívül könyvét két egyenlő részre osztotta, — első felében egy-egy lapot

[1] Imhoff f. i. h. feljegyzi róla «Beschrieb sein unnd andere Geschlecht seiner Zeit».

[1] Essenwein A. úr, a Germ. Nat. Museum nagyérdemü igazgatója szintén igen valószínűnek tartja, hogy akár a Nürnbergben ma is virágzó német bárói ág egyes tagjainál, akár a városi könyvtárban vagy kir. ker. levéltárban léteznek még Haller-féle nemzetségkönyvek.

szánt minden családtagnak, melyre őt nejével s czímerökkel lefestette s a fölé nevöket, a halálozás évét s nehány más rövid adatot jegyzett fel. A túlsó lapon a gyermekek vannak felsorolva: a fiuk egyszeri utalással későbbi lapokra, a lányok mellett pedig a férj neve és ennek czímere is be van vezetve. A könyv másik része az okmányoknak volt szánva, két részre csoportosítva: elől vannak a donátiók, privilegiumok, hátúl az alapítványok, végrendeletek stb. A könyv lapjait is még maga Bertalan számozta végig, a 489. lapról tévedésből 10-et ugorva az 500-ra jön, mi utóbb kiigazítva lett. 1538-ban kötteti be díszesen a könyvet s ekkor a lapok körülnyiratnak, miáltal a rajzok, írásszöveg és lapszámozás egy része is megcsonkul.

Az első 208 lapot maga Bertalan lovag igtattatja be. Az alakok halvány sepiával vannak vázolva, e fölé jön a színezés, melyet ismét fekete színű árnyékvonalak emelnek ki. A korábbi századok családtagjai nagyobbára képzelet után festvék, a viselet, bár mindenkor jóval régibb, ritkán korhű. Ebben segítségére lehettek régibb festmények, síremlékek s talán a családi házassági levelek is, melyekre néha hivatkozik.

A lovagok mindenkor vértesen vannak lefestve, maga Bertalan is. Az ő korában élt fiatalabb Hallerek ifjan ábrázoltatnak,[1] legidősb fia is egyszerű fekete öltönyben van lefestve, bár utóbb lovaggá avattatott s a savoyi herczeg udvarmesterévé is lett. Tőle származnak még a magyar ágból: az alapító Ruprechtnek és fiainak: Jánosnak, Ruprechtnek, Péternek és Pálnak képei, a házasok nejeikkel együtt, (Péter, a szebeni királybiró mellé még első nejét Schirmer Margitot festeti le); továbbá a bennünket közelebb érdeklő alakok közül a pesti Bertalan, kassai Konrád, mindkettő nejével, végre a budai János fia.

Bertalan lovag 1551-ben halt meg Frankfurtban, hol 1547 óta birodalmi soltész volt, s ott is temettetett el. Családja felfüggesztette pajzsát Szt. Sebald templomában, a Szt. János temetőben pedig veres márvány síremléket állított neki, melyen vértesen s életnagyságban van kifaragva, körülvéve két nejének s őseinek czímereitől.

A nemzetségkönyvet úgylátszik, már 1547-ben, midőn Frankfurtba költözött, átadta valamelyik Nürnbergben maradt fiának, alkalmasint a legidősbb Kristófnak, ki azt 1548-tól kezdve folytatja. Kiegészíti ez a korábbi lapokat, feljegyzi az azóta történt halálozásokat, házasságokat, beléfesteti a házas Hallerek nejeinek képeit és czímereit. Új lapot nem kezd sem ő, sem azon néhány jegyzet szerzője, ki némely adatot pótol 1556—59 és 1570 körül a korábbi lapokon.

Ezután a családi lapokat, kúszáltabb írásban és rosszabb rajzokban folytatja a 209. laptól a 233. lapig a 3. könyvjegyző. Ezen adatok az 1590—1596. év közti időből származnak: a korábbi évet, mint egyik Haller halálozási idejét, már ezen kéz jegyzi be, Gábornak, a Bocskay Ilona férjének 1608-ban bekövetkezett elhúnytát pedig még nem tudja. Nehány női alakkal egészíti ki a korábbi lapokat, tőle származnak továbbá Péternek, a szász comesnek fia Péter és a kassai Konrád fiai, Endre és Bertalan.

A 4. utód, ki a családi genealogiát folytatja, csak néhány új alakot rajzoltat a könyvbe, korábbi kiigazításokat, toldásokat alig tett, bizonynyal mert a 3. könyvjegyzőt nemsokára követte. Ezen képek korát talán a XVII. század első éveire tehetjük, mindenesetre 1596 után, mert az ekkor született Wolf Endres már vázlatban lerajzoltatott általa. Jellemzi a meglehetősen gondos, bár gyenge rajz, és az arany fényvetés. Úgy látszik, ez festi utólagosan a könyvbe Bocskay Ilonát férjével Gáborral (hacsak nem valamivel még később az 5. könyvíró), tőle erednek a 244. és 246. lap kivételével a 235. laptól a 248-ig lefestett Hallerek. Ezeket még valamely német-ágbeli Haller festette be, s a magyar Haller fiukat, így a Gábor fiait, Ferenczet, Istvánt, Jánost és Györgyöt, továbbá a német-ágbeli Wolf Endrest (szintén magyar viseletben) egyaránt mint 8—15 éves fiukat festette le, holott pl. János ki a képen már jókora legény, mindössze három évig élt, és már 1595. meghalt, pedig ezen rajza, miként fenebb említettük csakis 1596 után készülhetett, s mégis itt még mint élő szerepel. Istvánnak és Györgynek a 244. és 246. lapon általa szintén s kétségtelenül, miként a többieknél, gyerekként ábrázolt képe felé utóbb

[1] Feltünő egyedül az utolsó alak, a 207. lapon ábrázolt Kristóf. Úgy az írás mint a kép a korábbiakkal teljesen azonosnak látszik, mégis az alak nem ifjut, hanem őszülő férfit ábrázol.

más, magyarba öltözött díszes férfi alakokat ragasztottak akkor, midőn a családi könyv már magyar kézre került. A már említett Wolf Endres-nek, továbbá Péter szász comes hasonnevű unokájának gyermekalakjai a 247. és 248. lapon már körvonalozva voltak akkor, midőn a családi könyv nem sokkal rá az 5. könyvjegyző kezébe került.

Legkésőbbi, bejegyzett évszáma ennek az 1618. év. Írása gondos; apró csínos kerek betűket rak, kiigazítja és átfesti a 247. és 248. lapot, feljegyzi Gábor 2. nejét Bornemisza Katát (ennek 1608-ban történt haláláról azonban nem tud) s folytatja a könyv lapjainak feljegyzéseit a 249. laptól a 273-ig. Újabb képeket azonban a könyvbe nem festett.

Ezt bőven kipótolja a családi nemzetségkönyv 6. folytatója 1620 körül, viszont azonban csak egy új lapot tölt ki, a 273-ikat. Ettől származnak számos hevenyészett németalföldi iskolabeli alakok, a 30 éves háború korának viseletében, minden körvonalak nélkül, sűrű fedő színekkel felrakva. Nem kevesebb mint 19 férfi alakot és 13 női alakot festett le pótlólag. A származási lapokat is igyekszik kiegészíteni. Még 1620-ban tájékozásul egy betűrendes névmutatót szerkeszt a könyvről, mely — utalással az illető lapszámra — a házas Hallerek nejeinek és a férjes Haller lányok férjeinek jegyzékét tartalmazza.

Ezentúl a könyv folytatása elhanyagoltatott. A magyar Hallerek, így Gábor fiai, Zsigmond és Gábor, egyáltalában le nem festettek csak feljegyeztettek egy-egy lapra, az István fiainak Miklósnak és Gábornak, továbbá a György fiának Sámuelnek lapján pedig csakis a címer rajzoltatott le, minden sisak-dísz nélkül.

Mintegy 1650 körül kerülhetett a nemzetség-könyv a magyar Hallerek kezére. Kötése ekkor már igen elrongyolódhatott, úgy hogy a könyvet újból kellett fűzni és hátát új bőrbe kötni. Ekkor került a könyvbe az 1620-iki névmutató és két tiszta új lap a 232. és 233. lap után, melyre Mihálynak, a Perneszi Dora férjének, és Istvánnak, Báthory István kamarásának képei festettek. Ezen lapok a már számozott régi lapok közé vétetvén fel, innen támadt, hogy a könyvben két 232-es és 233-as lap létezik. Ezen időtől fogva a származási lapok latin szöveggel szerkesztvék. A német ág folytatása a XVII. század elején megszakadt, a könyvnek az okmány-átiratokon túli része kizárólag csakis az erdélyi Hallereket foglalja magában.

Nem sokkal rá úgylátszik 1670 körül a könyv új gazdát cserél, s ez festeti be a magyar férfialakokat a 244. laptól kezdve. Ez folytatja a képes lapokat, midőn a Bertalan lovag által szánt családi lapok már elfogytak, a könyvnek okmány-átiratok mögötti üres részében is (a 442. laptól kezdve a 445-ig bezárólag). Korát csakis megközelítőleg határozhatjuk meg abból, hogy egyrészt István 1657-iki halálát már ő jegyzi fel, másrészt nemcsak fiának Györgynek házasságát, hanem még Pétert s az egy ízzel fiatalabb Györgyöt is feljegyezte és lerajzoltatta. Utóbbit mint 4—5 éves gyereket, s így e kép korát körülbelül 1670-re tehetjük. Kiigazíttatja a korábbi magyar Haller-fiuk képeinek egy részét, helyökbe mást festet vagy egyszerüen más képet ragasztat fölé, melyeken többé nem mint gyermekek, hanem díszruhás férfiak vannak lefestve. Ezen időben készültek István küküllői főispánnak és nejének olajfestményű képei (talán a már említett Mihály és neje Perneszi Dora valamint István képei is), továbbá Györgynek és nejének Nyári Borisnak, a Péter nejének Tarnóczy Sárának,[1] Zsigmondnak s nejének Kendy Krisztinának, továbbá Miklósnak, a kálvinista Gábornak, Sámuelnek s nejének Károlyi Évának, Pálnak és Barkóczi Juditnak, János kincstárnoknak a Tarnóczi Sára fiának, s nejének Kornis Katának, végre Péternek képei.

Ezentúl a feljegyzések mind hiányosabbak, a rajzok pedig gyarlóbbak lesznek; utóbb az alakok már csak ritkán festetnek belé. A XVIII. század elején befestett alakok, a 446. laptól még igen tanulságos változatokat mutatnak; a XVIII. század vége felé festett képek pedig azon élénk befolyásról tanuskodnak, mely a magyar viseletet lassanként egészen kiforgatta alakjából. Ittott beléragasztott rézmetszet, festmény, miniatürkép pótolják a rendes könyvlapra való festést, utóbb már ezek is hiányoznak és századunk kezdete táján a családi könyv folytatása megszakad.

* * *

[1] Maga Péter még a korábbi, áitalunk 4. könyvjegyzőnek mondott Haller által festetvén be, neje mellett mint bölcsőben fekvő gyermek van ábrázolva.

1. Haller Ruprechtné Müntzer Kata.
2. Haller Bertalanné Eiseler leány.
3. Haller Gáborné Bochkay Ilona.
4. Haller Istvánné Kendi Judit.
5. Haller Mihályné Pernyeczi Dorottya.
6. Haller Péterné Tarnóczy Sára.
7. Haller Zsigmondné Kendy Krisztina.
8. Haller Pálné Barkóczy Judit.
9. Haller Jánosné Korniss Kata.
10. Haller Péterné Bethlen Zsófia.

1. Haller Pál † 1531.
2. Haller János † 1544 után.
3. Haller Endre † 1572.
4. Haller Gábor † 1608.
5. Haller István szül. 1560.
6. Haller Mihály † 1596.
7. Haller István † 1657.
8. Haller Gábor † 1663.
9. Haller János † 1697.
10. Haller Péter † ca 1670.

A bejegyzések és rajzok korát eként megközelitőleg meghatározván, áttérhetünk a nemzetségkönyvnek reánk nézve legtanulságosabb részére, a viseletre.

Szemeink előtt vonulnak el ezen könyvben e hatalmas család tagjai, beköltözésüktől fogja századunkig, gyakran, kivált a férfiak, arczképszerű hűségben. Viseletök száz példában illusztrálja az elmult századokból reánk maradt s a ruházatra, ékszerekre stb. vonatkozó feljegyzéseket, a végrendeletekben, leltárakban, kiházasításokban, czéh- és árúszabályozásokban, városi számadásokban és családi levelezésekben gyakran említett viseletrészeket képekben láthatjuk itt.

Bár a magyar férfiviselet hasonlíthatlanúl több eredetiséget mutat fel, s ennek fejlődését szintén igen tanulságos példákban láthatjuk e könyvben magunk előtt, fontosak főleg a női alakok, minthogy ilyenek az elmult időkből sokkal kisebb számban maradtak reánk.

A XVI. század közepén befestett magyar Hallernék nagyobbára még nürnbergi viseletben jelennek meg; ezen időn túl mindinkább eltérő jelleget vesznek fel s a XVII. század elejétől fogva, midőn könyvünk magyar gazdát kap, a női viseletek már teljesen megbízhatókká válnak, s ezen időtől fogva a német ág nemzetséglapjain többé nőket lefestve nem találhatunk — egy nemzedék mulva pedig a férfiak sorozata is megszakad.

Bennünket közelebbről a nemzetségkönyv magyar viseletei érdekelvén, szemlénket a hazánkba költöző Hallereken kezdhetjük.

Ruprecht és unokafivére kassai Konrád, továbbá unokaöcscse pesti Bertalan még a XV. századból örökölt úri viseletet mutatják, melyet a hangadó burgundi udvar hozott be: szűk nadrág, és felül kivágott mellű, igen rövid, az ágyékot alig fedő kabát jellemzik azt. Kivált a német városok polgársága ragaszkodott ezen rövid viselethez. Bártfán 1439 táján ez a közmondás járta:

«Lange kleyder vnd korzer mut
Domete seyn dy frawen behut».[1]

Az alsó szűk öltözet fölé, melynek ékalakúan kivágott melle más szövetű betétet kapott, jött a vidra-, farkas- vagy mókus-prémes kihajtott gallérú suba (Schaube, giubba) vagy subicza, a szerint, a mint nagyobb vagy könnyebb köntöst vettek fel. Ezen ruhadarabot a burgundi udvar viselete nem ismerte, csaknem kétségtelen, hogy keletről származik. Legelterjedtebb volt és legkorábban tűnik fel azon helyeken, melyek a kelettel összeköttetésben állottak. Hazánkban is igen korán fordul elő ezen elnevezés, történetíróink a német Schaube eredetét hazánkban, a régi okmányaink által említett subában keresik. Ezen suba ujjai vagy a mai bundához hasonló bőségűek és belül, úgyszintén peremén is prémezettek voltak, vagy a ruha csaknem teljes hosszában függtek le két oldalt s a karokat a rajtok levő hasítékon kibujtatva viselték. Hordták a haczokát is (hazuka, haczeka), mely könnyebb, talán prém nélküli felső ruha volt, és a subánál rövidebb lehetett.[1] Használták még a XVI. század elején is, ekkor már úgy az előkelőbbek, mint az alsóbbrendű nép között. Brassói városi számadások ezen korból többször feljegyzik, hogy a várkapitány vagy az őrök, kocsisok haczokát kapnak.

A főre vagy fekete, tenyérnyi széles karimájú kalapot, vagy prémsüveget (abacot) tettek, melynek karimája hátul felhajtva, elől pedig legyűrve volt. Olykor megfordítva is viselték, úgy, hogy a felhajtott rész jött a homlok fölé. A kalap alatt vagy önállón is a XV. század végén fejöket arany szövettel vonták be. Az 1487-ben VIII. Károly franczia királynál járt velenczei, római, milanói és magyar követekről feljegyzi az egykorú krónikás, hogy díszes vont arany ruhákban voltak, még látni is nagy tisztesség volt őket, fejöket pedig arany szövettel kötötték be: «Coueffez de drap d'or commes femmes, Dont n'estoient réputez infammes».[2]

Ez azon viselet, mely hazánkban Zsigmond főkép pedig Mátyás óta az udvarnál és nagyoknál elterjedt. Hazánkon kívül leginkább Olaszországban s ennek kereskedelmi vonalain, továbbá Lengyelországban s ettől keletre találhatjuk fel. A mohácsi vésztől fogva nálunk már nem igen fordul elő, legtovább őrizték meg Pozsony, Sop-

[1] Fejérpataky László: Magyarországi városok régi számadáskönyvei. Budapest, 1885. 301. lapon.

[1] Kewbly Benedek 1511-iki végrendeletében így említi fel: vestimentum haczoka, aliud Swpycza vocitata. Lásd Knauz Nándor: A budai kápt. regestái, Magy. Tört. Tár 1863. 145. lapon.

[2] Lásd Simonyi Ernő közlését. Tört. Tár XIII. 1868.

ron, Buda, a szepesi városok s az erdélyi szász föld polgárai. A kassai magistratus még a XVII. század elején is így öltözik.

A mi a mohácsi vész után közvetlenül élt magyar Hallernék viseletét illeti, az említett Hallerek, Ruprecht, Konrád és Bertalan nejeit, mint már előhoztuk, Bertalan lovag egészen a nürnbergi női viseletben ábrázoltatja. Ép azért némi kritikával kell fogadnunk könyvük ezen korbeli alakjait, főkép a mi a nők nürnbergi fejkendőjét illeti. Annyi bizonyos, hogy az udvar és előkelőbbek már előbbre voltak viselet dolgában, — Mária királynét érmein és képein már azon hasítékos viseletben láthatjuk, melyet legjobban jellemeznek ezen egykorú szavak: «Zerhauen und zerschnitten, nach adeligen Sitten». Korábban, a köznemes nők alkalmasint még ezen korban is, a fejkendőtől eltekintve, azon öltözetet hordhatták, melyet képes mellékletünk két első női alakja mutat.

Az alsó ruha négyszegű, s a hónaljakig érő kivágással birt, melyet díszes sötét bársony vagy vont arany sávval szegélyeztek. A nyakba vastag arany lánczokat vetettek, melyek vége elől a ruha alatt veszett el. Korosabb nők a ruha kivágott részét síma fehér ingvállal fedték el. Az alsó ruha ujjai szűkek voltak és csakis a kézfőnél szélesedtek ki egy kissé tölcsérszerűleg s itt legtöbbször díszes perimét is kaptak. Felső öltöny a nőknél is vagy suba volt, melyet nyáron prém nélkül is viseltek, vagy pedig a palást, mindkettő bokáig ért. Az utóbbi általában könnyebb jellegű volt, ujjatlan, és gallér nélküli; elől a mellen boglár fogta össze, s mivel e ruhának felül bővebb nyilása volt, a nyakat egész a vállakig szabadon hagyta.

A palást (általában a felső köntös) és fejkendő képezték a nő elválhatlan és megkülönböztető ruházatát, — ezek nélkül bárhol megjelenni tisztességtelen dolognak tartották. Megalázó büntetés volt, ha valakit ezektől megfosztottak; így kötötték ki a nőket a pellengérre s így kellett a szégyenkövet a városon keresztül vinniök. Az Ofner Stadtrecht elitéli az olyan nőt, ki férfi látogatást fogad a nélkül, hogy feje bekötve lenne:[1]

[1] 290. §. «ap sy nicht yn irem gepende . . . alsz sunst gewohnlich ist, ist gefunden». Lásd: Andreas Michnay und Paul Lichner: Ofner Stadtrecht 1244—1421. Pressburg 1845.

A helyi divatnak leginkább volt alávetve a nőknél a fejkendő, s épen azért nem is tekinthetjük híveknek a Bertalan által befestetett magyar Hallernék fejdíszeit. Ezek mind a nürnbergi viseletet mutatják. Hazánkban ezen alakra alig tudunk példákat, ilyeneket nyugati határszéli városainkban, továbbá Lengyelországban viseltek, hozzá hasonlókat azonban találhatunk még a XVI. század II. felében is. Így Haller Péter családjának már említett emlékkövén neje vászonkendőt visel fején, mely egyrészt nyakát és állát köti le, másrészt felül a homlokot körítvén, hátul ránczokba fogva összetüzetett. Leányai pártát viselnek. Egyébként viseletök igen hasonlít a XV. század női viseletéhez, csakhogy az ujjakat ránczos patyolat-ujjak helyettesítik, melyek apró fodorban körítik a kézfőt. Mindhárman könnyű palástot hordnak. Bethlenfalvi Thurzó Elek családjának emlékkövén (XVI. század közepe) a hajadon lányok már nem viselnek palástot, s ruhájuk ujjai bővek és hasítékosak. Fejükön könnyű kalapka (barret) van, míg anyjok még állán és fején körülkendőzve látható.

Előkelő nők a XVI. század elején kalapot s ez alatt a hajat összefogó aranyas recze-fátyolt is viseltek, minőt Mária királyné érmein és képein is láthatunk. Ez egyébként már a XV. század elején nagy fényüzési, kiváltságolt viselet volt. Az Ofner Stadtrecht meghagyja, hogy a kalapnak darabját 6 frton alul nem szabad árulni.

A XVI. század II. felében a női viselet hazánkban lassanként átalakul.

A hosszú, nehéz prémes suba kimegy a divatból, helyette könnyebb, díszes selyem szövetekből készült kaftánszerű felső köntöst vesznek fel, melynek hosszú szűk ujjai olykor hasítékosak és csakis díszül szolgálnak. Elől ezen felső köntös kissé szétválik s az alsó, más színű szoknyát láttatja, hasonlókép érvényre jut az alsó ruha a karokon, a nyak körül s a vállak egy részén. A felső köntöst derékban öv fogja le. A fejkendő, bár könnyebb formában, még egy ideig fentartja magát, csakhogy nem mereven feltűzve hordták már, hanem két végét hátul szabadon lefüggni hagyták és csak a pórviselet őrizte meg a régi formákat még egyideig.[1]

[1] Lásd Jodoci Amani: Gyneceum sive Theatrum Mulierum. Frankofurti a. M. 1586. a «Matrona nobilis Hun-

A század vége felé a fej egészen megszabadul a kendőzéstől, a haj ismét érvényre jut, bár a modorosságtól ment nem lesz. Hogy a homlok minél nagyobb legyen, a halántékokon a hajat leberetválták s a hátra fésült hajat kontyba fogva, «fedél»-be vagy kis főkötőbe szorították. Az európaszerte elterjedt spanyol divat hullámai hazánkon is végig vonultak. A női öltözet mind feszesebb, modorosabb lesz, a vállakon dudorok (mahoitres) támadnak s a nyakig gombolt ruha felső részét fodorgallér köriti. Ezen utóbbi, dicséretűl legyen mondva, sohasem lett annyira túlhajtva hazánkban, mint pl. Németalföldön vagy Spanyolországban. Legkiterjedtebb formában a Balassa Zsigmondné szül. Zborovszky herczegnőnek sírkövén kifaragott alakján láthatjuk, a vág-beszterczei templomban; de még ez is távol áll azon malomkő nagyságú galléroktól, melyeket másutt viseltenek.

Azáltal, hogy a női felső öltöny feszesebbé vált, könnyű szövetekből készült és övvel leszorítva is viselték, lassanként elvesztette felöltő jellegét. Egyébként is a XVII. század elején a női nagy felső ruhák korábbi elterjedt használata egészen megszünt. A spanyol divat így átalakítva fentartja a kettős ruházatot egyideig, lassanként azonban felülkerekedik a franczia viselet, mely a ruhaderekat mindinkább különválasztja s míg ezt igen feszesre szabja, a szoknya annál terjedelmesebbé válik a vertugalle-ok korában. A korábbi nagy női felső ruhák helyét is lassanként apró, a deréknál alig lejebb érő gallérok és subiczák pótolták. Ilyet találunk már alsólyndvai Bánffy Magdolna 1583-iki sírkövén a turnischai templomban,[1] továbbá Dilichiusnál 1609-ből lerajzolva.[2] Némely vidéken férjes nőknél használatban maradt a hosszabb, térden alól érő haczoka vagy suba, ilyent láthatunk a Kolozsvárnak 1617-iki látképén lerajzolt néhány női alakon.[1]

A női ruházatot végűl az előkötő egészíti ki, mely alúl kivarrott széles sávokkal diszíttetett.

Azon mintegy évszázados időből, melyet röviden átfutottunk, nemzetségkönyvünk — sajnos — csakis egy női viseletet festett le, a Bochkay Ilonáét (II. tábla 3. alak) s így az a reánk maradt írott emlékek összes adatait természetesek nem illusztrálhatja, mégis igen tanulságos az a fenmaradt képes emlékek gyér számát tekintve.

A XVI. század II. felének női viselete hazánkban már ismét megváltozott képet nyujt. Könyvünk ennek számos példáját hagyta ránk. A feszes spanyol divat lassanként letünik. Az átmenetet a Kendi Judit képe mutatja, kivált azon gyarlóbb s a könyvbe egyszerűen betett lapon levő rajzon, de az utóbb beragasztott s a XVII. század első feléből származó olajfestményű képen is (II. tábla 4. alak).

Mindenekelőtt elmarad a feszes fodor a nyak körül, helyét a szabadabb, síma ingváll foglalja el, melynek gallérja czérna vagy aranycsipkével volt körülszegve. A ruha sem záródik többé oly szorosan az állig, hanem egy kis kihajtást kap s a fej szabadabb mozgását teszi lehetségessé. Egyenként maradnak el a kitömött puffnik, a mesterkélt derék, az u. n. Gänsebauch, melyet nálunk különben sem igen hajtottak túlságig — s a szoknya sem oly szűk többé, hanem a derékban erős ránczokba összefogva, alúl terjedelmesebbé válik.

A derék ujjai már szintén nem oly feszesek. Olykor, nyári viseletben egészen hiányzanak, úgy hogy a karon a feling hólyagos bő ujjai látszanak. Olykor a derék vendégujjakat is kap, melyek a válltól oldalt szabadon függnek alá, egész hosszukban felhasítva s alól ismét összekötve.

Legjellemzőbb azonban a már említett inggallér. Eleintén beérték az egyszerű kikeményítéssel, utóbb azonban minthogy az mind magasabb és felállóbb lett, és dús csipkével, olykor boglárokkal is megrakták, a vászon anyaga azt

gariæ» alakot, és az Antwerpenben 1572 megjelent: «Omne fere nostræque ætatis gentium» czímű mű két fametszetét, mely magyar uri és paraszt nőt ábrázol. Lásd Rómer közlését Arch. Közlemények VIII, III. füzet.

[1] Dr. Rómer Ferencz Flóris: Régi falképek Magyarországon, Magyarországi Régészeti Emlékek, III. kötet, I. rész. Budapest. 1874 25. lap.

[2] Wilhelmi Dilichii: Kurtze Beschreibung und eigentl. Abrisse dero Länder u. Festungen, so der Türcke bis dahero in Europa, besonders aber in Ungern, Sclavonia, Dacia, Dalmacia u. Griechenlandt . . . under sein Joch gebracht, sampt der Ungarischen Chronica. Cum gratia et privilegio gedruckt zu Cassel durch Wilhelm Wessel Anno MDCIX.

[1] Jakab Elek: Kolozsvár város monographiája.

ezen merev állásában többé fentartani képes nem volt. Segítettek tehát rajta rézsodrony-vázzal, mely azt alá támasztotta. A ruhaujjak végén szintén csipkés kézelőket hajtottak ki, ilyenek vagy az alsó inghez varrva, vagy különállóan is viseltettek.

Ezen feszesen felálló támasztó gallérok ideje is lassanként elmulik és elterjedtebbé válik a kihajtó gallér, minőt Barkóczi Judit képén láthatunk. Az átmenetet képezi ehhez azon csipkegallér, mely gróf Nádasdy Juliannának az Eszterházy herczegek tulajdonában levő képén látható. Itt a csipkegallér már nem áll tölcsérszerűleg felfelé, de nem is fekszik a vállakra, a «réz-vessző» vízszintes irányban tartja azt.

További fejlődését a női viseletnek a Kornis Kata képe mutatja (II. tábla, 9-dik alak). A ruházat mindinkább megszabadul a feszes, merev formáktól. Mindenekelőtt bővebb, kényelmesebb lesz a ruha, az eddigi szűk ujjak helyett bővebbek jönnek divatba, sőt általánosan elterjed a hólyagos ingujjak használata. A nyakig gombolt ruhákat igen kényelmetleneknek találták, s így a derék ismét négyszögű vagy kerek kivágást kap, melyet korosabb nők felinggel fednek be. Az inggallér vagy egészen elmarad, vagy a ruha kivágását követve, a vállakra hajol ki. A ruházatot a hajviselet is követi. A korábbi feszes, magas inggallérok természetesen úgy kivánták, hogy a haj a fej tetején legyen összefogva; a mint ez a kényszer megszünt, a haj is szabadabban érvényre jut. Legfelebb egy kis csipkekendőt kötnek könnyedén a fejre, mely alól szabadon hullámzanak elő az apróbb hajfürtök. Ezt a ruházatot a nyári palást egészíti ki, mely tulajdonkép kerek gallér, felül kihajtással vagyis kisebb gallérral ellátva. Szabadon függött le hátul, úgy hogy a vállakat be sem takarta, két sarkát pedig előre fogták s a derékon egybetűzték. Leginkább fekete bársonyból vagy selyemből készült, az öreg rend asszonyok fekete széles selyemcsipkével is rakták meg a palást szélit.[1] Egyik Haller-leány is a XVII. század végén (?) ilyen fekete bársony «mantlit» és kis subákat kap hozományba.[2]

[1] Altorjai B. Apor Péter: Metamorphosis. Magyar Tört. Emlékek. II. oszt. XI. kötet, 343. lap.

[2] Radvánszky id. m. II. kötet, 405. lap. Az erre vonatkozólag Szabó Károly által közölt inventariumnak kelte nincsen. A felsorolt némely viseletrészek alapján a XVII. század végénél korábbi időből valónak tartom.

Ezen utóbbi viselet, kivált Erdélyben, igen sokáig divatos volt a magyarságnál, még Toppeltinus[1] 1762-iki bécsi kiadásában is ilyen viseletben ábrázoltatik a magyar nő, csakis a pruszli formája változott meg kissé. Nem valószínű azonban, hogy ily késő korban, habár szórványosan is, előfordult volna még ezen viselet, s alkalmasint a bécsi kiadó az 1667-iki első kiadás alakját rajzoltatta át újra.

Nem terjeszkedhetünk ki a hazánkban dívott összes XVI—XVIII. századi női viseletek tárgyalására, csakis néhány főtypust állíthatunk fel, melyekre a Haller-könyvben is birunk példákat. Egyes vidékeknek, így az erdélyi szászföldnek női viselete ezektől lényegesen eltért.

A XVIII. század női viselete hanyatlást mutat, visszaesést a szabadabb, könnyebb formákból a mesterkéltebbe. Elvétve találunk ugyan még igen méltóságteljes női ruházatot, melytől még némi önálló jelleget sem lehet elvitatni, de ez nem sokáig tart és nem is általános — annál általánosabb tért foglal nem sokra reá a franczia divat.

A szoknya még terjedelmesebb, bokorugróbb lesz, a derekat azonban halcsontos, feszes mellfűző vagyis pruszli fogja körül és keskeny, tölcsérszerű formába erőszakolja azt. Ez tulajdonképen az összes ruházata a felső testnek, mert a nyak és vállak fedetlenül maradtak,[2] a karokra pedig bő, alul szélesen nyitott ingujjak jöttek, melyeket 2—3 helyen szalagokkal fogtak össze hólyagosan.

Egyébként ezen pruszlikos viselet hazánkban már igen korán s úgy látszik néhol idegen befolyástól menten is kifejlődött az elmult századok viseletéből. Nem nyert ugyan olyan túlzó, kikapó formákat, minőket a külföldön; ilyesmikre a magyar természet nem alkalmatos, hanem főjellemvonásait már a XVII. században kifejlődve találhatjuk némely vidéken, így az erdélyi szá-

[1] Laurentius Toppeltinus de Medgyes: Origines et Occasus Transsylvanorum et Viennæ Austriæ 1762. — Eredeti, Apafi Mihálynak ajánlott kiadása kelt Lugduni in Gallia 1667.

[2] Jó Apor Péter ugyancsak kikel ezen divat ellen, s emlegeti a régi jó időket, midőn a nők még nem vitték mellüket vásárra. Metamorphosis Transsylv. 342. lapon

szok közt is. Utóbb az uri nép (II. tábla, 10-dik alak) és középosztály általános divatává lesz — a magyar népviselet máig is ezt őrizte meg.

De térjünk vissza a férfiviseletre. Az első, mai értelemben magyaros viseleteket már a könyvszerző Bertalan lovag festette a könyvbe. Képes mellékletünkön a két első alak mutatja annak jóformán legrégibb reánk maradt és ismeretes példáit.

Már a XVI. század elején kezd az általunk fentebb leírt viselet, a suba és haczoka a divatból kimenni. Az uri rend kezd egyes népies formákat felvenni, a mi természetesen a nélkül nem járhatott, hogy ezen viselet némi átalakulásokat ne szenvedett volna. Kiváltképen a veszélyes szomszéd viseletének, a töröknek befolyása félreismerhetlen.

A mohácsi vész megrendítette a nemzetet, elszánt küzdelemre, de egyszersmind nemzeti öntudatra is rázta fel azt.

Eltünnek a régi, udvari viseletek, s a század második felében harczias és nemzeties ruházatban látjuk a nemzetet. A folytonos harczban a kényelmes, bő és nehéz suba, valamint az alsó feszes és nagyon is könnyed ruházat nem volt alkalmatos. A fegyvertől elszokott úri nép eddig legfelebb egy kis tőrt vagy kést (stechenmesser) hordott oldalán, ezt is ritkán s inkább megkülönböztető rangi jelűl, mintsem fegyverűl. A törökök berontása után a fegyver nélkülözhetlenné lesz, s a kard a viselet elmaradhatlan kiegészítő alkatrészévé válik. Még a kit eltemetnek is, kardot tesznek melléje, miként régente szokásban volt.

Ezen korból fenmaradt irott emlékeinkben új vagy talán csak felújított ruhaneveket találhatunk, melyek a megváltozott, nemzeties viseletet jellemzik; ezek a dolmány és a mente. Néha a dolmány alatt még selyemből készült u. n. pánczélinget viseltek, melynek ujjai amannak felhasított ujjain bujtak ki. Még egy más alsó ruhát is említenek XVI. századbeli nyelvemlékeink, s ez a fosztán vagy foszlány. Kétségtelenűl török eredetű, a perzsa-török fisztán a. m. ujjatlan köntös, alsó ruha.[1]

Elől hosszában, vagy legalább kötésig a dolmányt aranyos pántok fogták egybe, derekukra pedig övet kötöttek, melyről a kard függött alá. Nyakán a dolmánynak kihajtott, s rendesen más színű gallér volt.

Felső ruha volt a mente. Rendesen díszesebb, olykor virágos szövetből készült, s míg a dolmány csak térdig vagy addig sem ért, a mente csaknem bokáig terjedt. Ujjai szintoly hosszuak voltak, s azért rendesen nem is húzták fel azokat, hanem az oldalt lévő hasítékon bujtatták ki karjaikat. Jellemző alakja még ezen mentének a fölálló, feszes gallér, mely a nyakszirtet sőt a füleket is elfödte.

A lábakra a sarú vagy az ennél magasabb, kiszélesedő torku «deli sarú» vagy végre a csizma jött. A két utóbbi elnevezés szintén csak ezen korban támad. Eltanulják a töröktől a bőrkapczás papucs viselését is, elterjedtebb azonban — bár általános divattá soha sem vált — csak a XVII. század közepén volt. Bővebb meghatározása helyett utalunk Haller István képére (I. tábla, 7-dik alak), melyen ő piros bőrkapczákban és sárga papucsokban van lefestve.[1]

A süvegnek legelterjedtebb alakja szintén az, melyet képünk (1. 2. sz.) mutat. Ilyet találunk csaknem kivétel nélkül az egykorú érmeken, metszeteken, képeken. Annyira jellemzőnek tekintik, hogy még ha a királyt akarják is ábrázolni, koronáját ilyen kalappal egyesítik. Elvétve azonban találhatunk más formákat, így lehajtott karimájú, kalapforma süveget, sőt a később használatossá vált prémes és puha tetejű csücskös süveget is.

A XVI. század vége felé a viselet újabb átalakuláson megy keresztül. Bizonyos hiú vonás és túlkapó keresettség jellemzik e változást. Kiterjed ez a szeszélyesség a hajra is, melyet sokan a halántékon, sőt a fej alsó részén körül leborótváltak. A süveg vagy oly kicsinynyé lesz, csakhogy épen a fejtetőt befedi, vagy szeszélyes formát kap az által, hogy a korábbi süvegforma karimája két oldalt felhasíttatván, a homlok felőli rész függélyesen legyűretik, míg a karima hátsó része a korábbi divat szerint marad. Ilyet

[4] Lásd Szilády Áron jegyzeteit Tinódi Sebestyén verseihez.

[1] S itt helyre kell igazítanunk b. Radvánszkynak jeles forrásművében foglalt azon állítását, miszerint «arra mindig ügyeltek, hogy a kapcza a papucsnak megfelelő színű legyen». Példánk ennek ellenkezőjéről győz meg. — Báró Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. I. 90.

visel Báthory István fenmaradt képein, ilyen látható a gyulafehérvári templomban levő hibásan Hunyadi Jánosénak tartott Kendy-alakon, ilyen van a Theököly Sebestyénnek 1572-iki czímereslevelén stb.[1]

A dolmány is mind hosszabb lesz, ujjai hajtókát kapnak. Némely, a XVII. század első éveiben feljegyzett leltár világosan «hosszú dolmány»-nak is nevezi (így Kamuthy Balázs 1603-iki és Tatay István 1607-iki leltára), megkülönböztetésül a korábbi rövidebb viselethez, mely ekkoriban elvétve még szintén járta. Többé nem nehézkes aranyos pántok, hanem gombok és zsinórok fogják össze. A század végén a dolmány már jóval a térden alul ér,[2] s hogy kényelmesebb legyen, főkép azonban, hogy a dolmány más színű bélését és a nadrágot láttassa, két szárnyát kihajtották s vagy egyszerűen hátratűzték, vagy épen sarkait az övbe gyűrték.

A mente szintén átváltozott. A felálló gallér vagy ennek legalább némi maradványa megvan ugyan még, de már egész szabása a mentének könnyebb és hetykébb lesz. Rendszerint föl sem volt szokás venni, csak panyókán hordani. Ekkor jönnek divatba az u. n. csonka ujjú menték, valószínűleg török minták nyomán.[3] Téli, prémmel bélelt menték ujjai rendesen nem oly nagyon csonkák, miként a képünkön látható alakok mutatják, hanem csaknem félkarig értek; az ilyenek aztán tölcsérszerűleg kiszélesedtek. S ezek tulajdonképen azon csonka ujjú menték, melyeket török mentéknek neveztek, s melyek a következő korszakban általános divattá váltak. Elszórtan találunk egyébiránt még példákat a régi hosszú, szűk ujjú hasítékos mentékre is, még e korban is, többek közt így van Thurzó György († 1594) sírkövén kifaragva, csakhogy azért mentéje a korábbi divattól eltérőleg úgy elől egész hosszában, mint az ujjak hasítékjain zsinórral van meghányva.

A nadrág, sarú, és czipellő is nyalkább formákat vesz fel, utóbbi magas sarkokat kap. Haller Endre, hogy nadrágja feszesebben álljon, külföldi mód szerint térde alatt átköti azt.

A süvegen sem viseltek már oly nagy strucztollas bokrétát — a kis süveg meg sem birta volna — néhány szál ráró, kerecsen, sas vagy fekete gém toll volt a legszokásosabb. Utóbb a nemes kolcsag tolla lett általánossá.

Ezen divat nem sokáig tart. Már csaknem vele egyidejűleg az erdélyrészi magyarság előkelőbb és korosabb férfiai ezen nyalka legényes viselet helyett, más, kétségtelenül élénk keleti befolyás alatt átalakult ünnepélyesebb viseletet vesznek fel. Legelőször a Báthory István képein láthatjuk ezt. Lengyelországban, úgy látszik, előbb terjedt el, hazánkban, helyesebben Erdélyben csakis a XVII. század közepén lesz általánossá. Mondjuk Erdélyben, mert Magyarországon, kivéve a lengyel és horvát széleket, a magyar természetnek és hagyományoknak jobban megfelelő rövidebb, bár alakra hasonló viselet jött divatba. Ennek igazolásaul csakis az 1652-iki vezekényi csatában elesett Esterházyaknak a fraknói várkastélyban őrzött képeire hivatkozunk. Ezen viselet a XVIII. század kezdetétől fogva Erdélyben is meghonosulván, arra utóbb még visszatérünk.

Az erdélyi viseletet a XVII. század közepétől hosszú, ünnepélyes ruhák jellemzik. Könyvünkben is számos példa van rá, ezenkívül a szebeni királybiráknak a főegyházban levő sírkövein, egykorú képeken és metszeteken stb. szintén gyakran találkozunk ezen viselettel. Eltagadhatatlan annak keleties jellege. A dolmányt többé nem tüzik fel kétfelé, hanem szárnyait a kaftán módjára egymásra hajtják, miáltal gombsora is balfelé rézsutosan halad. Eleintén valamivel térden alúl, utóbb féllábszárig, sőt azon alúl is ért és keskenyke felálló gallérja is volt. Néha, a divat kezdetén, ezt a dolmányt megkülönböztetésül török dolmány néven jegyzik is fel. Derékon a dolmányt, szintén törökösen, széles szövetből (szőr-, czérna-, selyem-brokát szövetből) készült övvel szorították le, melynek elől mesterséges kötése volt, végei azonban nem függtek le, mint a török és lengyel viseletnél. Így csak azon ritkább esetben hordták, ha az öv anyaga nehéz és virágos brokátszövet volt. A dol-

[1] Utóbbi színnyomatban megjelent a «Magyar Történeti Életrajzok» I. évf. 3. füzetében.

[2] Radvánszky br. többször dicsért művének 106. lapján kifejezett azon nézete, hogy «a hosszú dolmány» sem ért egészen térdig, a felhozottak és mellékelt képeink alapján többé meg nem állhat.

[3] Egy 1650-iki kolozsvári leltár feljegyzett egy rókamállal béllelt violaszín, tizenkét ezüst-arany fonállal tarkázott gombbal díszített mentét, azt írván róla, hogy az csonka ujjú, avagy török mente. Br. Radvánszky i. h. II. 303. l.

mány rendszerint nem kapott zsinórzatot; sűrűn rakott apróbb gombok fogták azt össze.

A mente a dolmánynál is jóval hosszabb volt, s ellentétben a korábbi, csonka ujju mentével, az övig, sőt valamivel azon alúl is nagy gombokkal volt ellátva. Csoportonkint vagy sorjában rakták meg vele a mentét. A gombok, úgyszintén a mente balszárnyán levő fülek irányában is széles galandokat varrtak, melyeket gombszárnak, Apor szerint oldal-pecsenyének is neveztek. Általában a zsinórzat ezen korban kezd nevezetesebb szerepre jutni, miután azt már a spanyol divat Európában is elterjedtté tette. Igen valószínűleg azonban ennek eredete is nemcsak hazánkban, de a külföldön is keletről származott. Hosszú volna csak felemlíteni is mindazon menteformákat, melyek e korban felkapatnak. Változatos és szebbnél szebb alakulatokat láthatunk az e korbeli számos képes emlékeken, — a nemzetségkönyvben láthatók egy-egy főtypusát igyekeztünk képünkön egybeállítani. Csak egy körülményt emelünk ki. Már az is, hogy a mentére kötésig szárgombokat raktak, világosan azon czélból történt, miszerint feszesebb legyen az és a testhez jobban símuljon. Hogy ezt méginkább elérhessék, úgy látszik, a század hatvanas éveiben szokásos kezd lenni az is, hogy derékba vágott szabást adnak neki. Ezen divat azonban kevésbé lett általános hazánkban és nem is volt hosszú életű.

A lábakon a korábban szokásban volt saruk és bőrkapczás papucsok helyett általánosan a sárga vagy veres csizmát viselik, mely a térden alúl ért s elől jóval magasabb lebbentyűvel birt. Sajátságos hajviseletek is jönnek szokásba. A hajat kezdik igen rövidre nyírni, s csak közepén a homlok felett marad egy hatalmas, néha épenséggel csomóra kötött üstök. Egy másik szokás volt az, hogy a fej jobb oldalán a hajat rövidre nyirták, a baloldalra azonban átfésülve hosszú fürtök függtek le.

A süveg annyiban változott, hogy a prémszegélyű és puha tetejű süvegek, melyek ma is a legnépszerűbbek, jöttek divatba. De használatos volt a kalapos süveg is, mely szerintem könnyebb, nemezből vagy posztóból készült magas süvegforma volt s karimája nem hajlott le a mai kalap módjára, hanem a süveg tetejét vette magasan körül. Haller János is vesz 1686-ban bécsi követségben jártakor maga számára ilyen «jóféle materiából való kalapos süveget hatodfél talléron»,[1] s csakugyan képén a többitől eltérő süveggel van lefestve (I. tábla, 9-ik alak) s így talán nem csalódunk, ha ezen süvegformát tartjuk a kalapos süvegnek.

Bármily változatos volt is e korban a viselet s jóllehet élénk keleti befolyás alatt állott, a nyugati viseletek iránt hazánkban általános ellenszenv uralkodott. Megjárta vele Haller Gábor is, ki midőn németországi útjában ruhái elszakadván, ott vett magának német öltözetet s 1635-ben ebben jött haza, e miatt, Sátoralja-Ujhelyen ugyancsak csúffá tették. Maga írja fel naplójában: «Horváth György a templomban az nemesek székiből köntösömre nézve, erővel kilökött».[2]

Említettük már, hogy a magyarországi viselet az erdélyinél rövidebb volt. Formái ugyanazok, a dolmány is rézsút egymásra hajtva viseltetett, csakhogy igen rövid volt s még a hosszabb mente is alig hogy a térdig ért. A XVIII. század első éveiben ez lesz az általános divat. Nem kisérjük tovább a viselet fejlődését, mint lesz az mindig szűkebb és feszesebb, mint hajtják a túlságig a paszomántot és u. n. ezergombot, melyeket Apor Péter felpanaszol, mint kap a süveg mindinkább szeszélyes csákós alakokat vagy modoros toronyszerű formát, végre miként támadnak németes elemek viseletünkben, sőt maga a hajporozott paróka, arczberetválás és vaskalap is mint honosúl meg egy időre. Mindezek egyrészt általánosan ismert formák, másrészt tárgyalásuk e helyen igen messzire vezetne. Nemzetségkönyvünk ezekre is bő példákat mutat.

Még más tanuságokat is meríthetnénk a Haller-nemzetségkönyvből. Így bővebb méltatást érdemelnének a könyv kettős, igen díszes bekötése, a német Hallerek heraldikája és viseletképei stb. Mindezekre ezúttal ki nem terjeszkedhetünk, s befejezzük e sorokat azzal, mivel altorjai br. Apor Péter kezdte meg Metamorphosisát: «Et hæc meminisse juvabit».

Dr. Boncz Ödön.

[1] Lásd Történelmi Tár. 1878. 684 lapon.

[2] Haller Gábor naplója 1630—1644. Erdélyi Történelmi Adatok. IV. kötet, 28. lap.

A TURUL MADÁR.

Mindnyájunk előtt ismeretes ez a név históriai emlékeinkből s mivel e folyóirat is éppen ezt a nevet viseli, azt hiszem, nem lesz fölösleges körül tekintenünk, hogy eredetét kinyomozzuk és jelentőségét méltányoljuk, annyival inkább, mert eddigelé sem az egyikkel, sem a másikkal nem voltunk tisztában; bár teljesen méltányoljuk Nagy Gyula hasonló című czikkének értékét, melyet e folyóirat első kötete közölt. Lássuk tehát mindenek előtt azon történeti emlékeket, melyekben turul nyomára akadnnk.

Kézai Simon mester ezt írja krónikájában: «Ethele király czímerén, melyet tulajdon pajzsán szokott volt hordani, *koronás fejű madár vala ábrázolva, melyet magyarúl turulnak hívnak. Mert ezt a czímert hordták volt magokkal a húnok mindig a hadban Gyejcs vezér idejéig*, míg magokat községben kormányozták».[1] — A turulnak másik emléke Erdélyország czímerén van megörökítve, melyen a *magyarok jelvénye kiterjesztett szárnyú sas, vagy karvaly*, a székelyeké pedig nap és hold.[2] — Harmadik emléke azon nemzeti mondában maradt fenn, melyet Béla király névtelen jegyzője úgy beszél el, hogy Álmos anyjának, Emesu-nek, egy madár jelent meg álmában s ölébe szállva megtermékenyítette: «Ugek ... duxit sibi uxorem ... Emesu, de qua genuit filium, qui agnominatus est Almus. Sed ab eventu divino est nominatus Almus, quia matri eius prægnanti per somnium apparuit divina visio, in forma *asturis*, quæ quasi veniens eam gravidavit». (Cap. VI.) Így született tehát Álmos s a hagyomány őt — mint Kézai följegyezte (lib. II. cap. 1) — csakugyan «Turul fiá»-nak nevezte. — Végre nyomára akadunk mint személy-, illetőleg nemzetség-névnek régi okleveleinkben. Így egy 1270-ki oklevélben előfordul *Turul* mint comes (Cod. Dipl. V, 1:84); 1239-ben *Turul:* filius Chunad iobagionis in castro Zalad. (u. o. IV, 1:166). Sőt még az Árpádház kihalta után is életben volt a Turul nemzetség; mert egy 1305-ki oklevélben olvasható: «nobilis vir comes Johannes filius Syxtini *de genere Turul*»; 1313-ból; «Gregorius filius Laurentii *de genere Turul*».)[1]

A történelmi emlékek tehát azt hirdetik, hogy a magyarok nemzeti czímere a *turul* nevű madár volt, mely egyúttal nemcsak személynév gyanánt volt használatban, hanem olyan fontos szerepet játszott népünk szellemi életében, hogy a nemzeti monda azt a hőst is ezen madártól származtatja, a ki (a monda szerint) mai hazánkba vezette őseinket. Én a magam részéről azt hiszem (s bizonyára mások is egyetértenek velem), hogy olyan momentumnak, milyen a nemzeti czímer, igen nagy historiai és ethnologiai jelentősége van s értékénél fogva mindenesetre biztos útmutatóúl szolgálhat a nemzet eredetének és őstörténetének nyomozásában.

Úgy látszik, hogy erről tudósaink közűl többen meg voltak győződve, legalább azok, a kik megkisértették a turul név magyarázatát, de — szerintem — eredménytelenűl. Így Szabó Károly, Kézai fordításában (23. l.), ezt mondja róla: «miután a turul madárnévnek nyelvünkben nyomát nem találjuk, ellenben közönségesen ismeretes a *karvaly*, népiesen *karoly* és *karuly* madárnév, lehetetlen azon gyanításra nem jönnöm, hogy Kézainak sok másoló kezén átment szövegében *turul* hibásan áll *curul* (=karoly, karvaly) helyett». Ámde ezzel a kérdés nincs megoldva; mert az csak puszta ráfogás, hogy a szókezdő *c* (=k) helyett tévedésből *t*-t írtak s mint ilyen, nem elegendő argumentum.

Mellőzve a még csak nem is látszatos magyarázatokat, csak a legújabb megfejtési kisérleteket említem meg.

Nagy Gyula e folyóiratnak 1883. évi 1. számában (29—33. l.) a vogul *túr-uj*, *tur-uj* (keselyű) összetett szóval tartja azonosnak, melynek első része: *túr*=torok, az *uj*=állat, vad, tehát tulajdonképen «torokvad, vagy torkos madár». — Igaz, hogy e török és vogul szók nagyon hasonlítanak hangzásra nézve a magyar turul-hoz, de egyik magyarázattal sem elégedhetünk meg.

[1] Kézai Simon mester magyar krónikája. Fordította Szabó Károly (Pest 1862) 23. l.

[2] Szabó Károly kisebb történeti munkái. 1. k. 318. l.

[1] Horváth István, Magyarország gyökeres régi nemzetségeiről, 63. l.

Látnivaló az is, hogy a *turul* és *karvaly karuly* szók nem azonosak, mint Nagy Gy. hiszi; mert amannak eredetibb alakja, a török nyelv tanúsága szerint: *tuγrul*, emezé pedig *karvaly*, melyből a magy. nyelv törvényei szerint válhatott *karuly*, de megfordítva semmi esetre sem; mert *tav* alakból lehet *tó*, *hav*-ból *hó*, *vires*-ből *üres*, *hitves*-ből *hitös*, — *karvaly*-ból *karuly*, de megfordítva nem. Különben is a *karvaly*=csagataj-török *kïrgaj* (egyenesen: *karvaly* jelentésben; Ahmed Vefik).

Vámbéry a «Magyarok Eredete» 185. lapján ezt írja róla: «Csak a töröktatár szókincsből magyarázható meg; itt találjuk ugyanis a csagataj *turgul* (kis, fekete sólyom), *torgaj* (seregély), továbbá altai *turuj* (seregély) szókat». Igaz, hogy e török szók nagyon közel állanak a magyar *turul*-hoz, sőt majdnem azonosak vele (kivált turul és *turuj*), de e magyarázattal még sem elégedhetünk meg. Én legalább a minden tekintetben kielégítő és megnyugtató magyarázattól nem csak azt várom meg, hogy magát a turul szót más nép nyelvében felmutassa, hanem azt is megkívánom, hogy ez a turul azon népnél is épen nemzeti czímer s egyúttal személynév is legyen, sőt magára az illető népre is találjunk valami utalást történetünkben; vagyis olyan megfejtéssel érhetjük be, mely a magyar turul nevezetnek *tökéletesen egyenlő értékű mását* megmutatja. Talán sokat is követelünk, de — valljuk meg őszintén — ha ilyen megoldását nem tudjuk adni a dolognak, a mi magyarázatunk sem áll jobb lábon előzőink kisérleteinél.

Már több ízben tapasztaltam, hogy ha őstörténetünk és társadalmi életünk jellemző momentumaival tisztába akarunk jönni, csak a törökségre kell fordítani tekintetünket, melynek története és társadalmi élete felvilágosít bennünket. Hogy többet ne említsek, kimutattam más helyen, hogy őseinknek *ló-áldozata*[1] (melyről Anonymus emlékezik, Cap. XVI.), régi *hegedőseink*, *regéseink*[2] szereplése, sőt nemzetünk kedélyének alaphangulata a «*sírva vigadás*»[3] is török eredetre és rokonságra utal. Annál nagyobb bizalommal fordúlhatunk most is a törökséghez s a mint látni fogjuk, nem is csalatkozunk reményünkben.

A legjobb, eredeti török szótár, melylyel a török nyelvtudomány dicsekedhetik, kétségen kívül az európai műveltségű s a történelemben és a nyelvészetben egyaránt jártas Ahmed Vefik pasa ily című szótára: Lehcse-i-Oszmāni. Dsildi-evvel ve szāni. Birindsi defâ baszîlmîs dir 1293. (Oszmán-török szótár. I. és II. kötet. Először megjelent 1876-ban.) E kitünő szótárban azt az adatot találjuk, hogy a *túrul*: nagyobb fajta sólyom vagy sas; kétfelé nyitott szárnyakkal fejedelmi czímer, névszerint az oguzok khánjainak fejedelmi jelvénye volt.[1] Még bővebb értesülést is kapunk e kitünő szótárból. Megtudjuk ugyanis hogy az oguzok-, vagy gúzoknak hat nemzetsége volt s mindegyik nemzetségnek más fajta sólyom, vagy sas volt a czímere s egyszersmind fejedelmeik jelvénye. Így az első nemzetség madara, illetőleg czímere: *szongur* (fehér sólyom), másodiké *togan* (közönséges sólyom), harmadiké *csakir* (sávos, tarka sólyom), negyediké *sahin* (legszebb fajú sólyom), ötödiké *kartal* (közönséges sas), hatodiké *tavsandsil* (nyúlvadászó sólyom).

E szerint a törökség egyik ágánál, az ogúzok-, vagy gúzoknál, a nemzetségek jelvénye s egyúttal az illető fejedelmek czímere bizonyos madár, még pedig sólyom vagy sas volt s *e madarat, mint ilyen czímert, túrul-nak nevezték.* Sőt ugyanez a szó *Tugrul*, *Togrul* alakban, mint személynév is előfordul (mint a magyar Turul) a törökség történetében, pl. *Er-Togrul*; *Tugrul bég* szeldsuk fejedelem stb.

Nem szándékozom e helyen tüzetes történelmi fejtegetésekbe bocsátkozni, csak azt akarom megemlíteni, hogy *ogúzok*-nak, vagy *gúzok*-nak (a bizánczíaknál *úz*) a török-tatár népek azon ágát nevezték, mely emberi emlékezetet meghaladó idők óta a Káspi-tengertől keletre és északkeletre, az iráni műveltség északi határvonala fölött tanyázott mint lovas nomád nép és a régi perzsa kulturának veszedelmes ellen-

[1] Vasárnapi Ujság, 1884. évf. 52. szám.
[2] U. o. 2. szám.
[3] U. o. 1886. évf. 13. szám.

[1] Eredetiben: Túrul: iki kanadî acsîk togan, bir nev' sedid böjük togan jakhod kartal; nisan-i-khakani ittikhaz olunmus dur; oguzlar khakanînîn nisani. II. köt. 722. l.

sége volt. Később, mikor a történelmi és földrajzi ismeretek szaporodtak és az ogúzok is több részre szakadtak, több név alatt látjuk szerepelni. Egyik részük, mely nyugotra költözött, *kún* vagy *kumán* névvel jelenik meg; másik részük délkeletre nyomult: ezek voltak a szeldsukok, a mai *oszmánok;* harmadik részük t. i. a mai *turkomán* törzs megmaradt Közép-Ázsiában. — Az *ogúz* nevezet eredetileg *személynév;* mert a törökök ős korában uralkodott *Oguz* khánnak nevét épen úgy vették fel az uralma alá tartozó törökök, mint Özbeg nevét az özbegek, Oszmánét az oszmánok, Nogaiét a nogai-tatárok, stb. E jelenséget azért kellett kiemelnem, hogy rámutathassak a régebben nálunk is használatban volt *Oguz* névre, melyet okleveleink *Oguz*, *Okuz* és *Ochuz* alakokban tartottak fenn. Így, hogy csak nehány példát említsek, egy 1272-ki oklevélben előfordul Oguz; udvornicus Strigonii (Cod. Dipl. V, 1:225); 1289-ben Okuz comes (u. o. V, 3:480); 1219-ben Ochuz: comes curialis reginæ (u. o. III, 1:272).

Látnivaló, hogy a magyar *turul* és a török *túrul* szó egészen azonos. Az egyetlen különbség csak az, hogy a török szónak első *ú*-ja hosszú. (E hosszúságot a szónak arab írása mutatja, a mennyiben az első *u* után gajn=lágy *g* áll, mely az előző vocalis nyújtását okozza, mint pl. a d*og*ru (egyenes), b*og*daj (búza), t*ug*dak (túzok) szókban, melyek kiejtve így hangzanak: dóru, búdaj, túdak vagy tódak). Valószínű tehát, hogy a Kézainál, illetőleg az oklevelekben előforduló turul, Turul-nak első vocalisát is nyújtva ejtették, csakhogy ezt krónikásunk és oklevéliróink — a magyar helyesírás akkori állapota korában — nem tudták megjelölni.

Mit tanulunk tehát a most felsorolt adatokból? azt tanuljuk, hogy valamint a magyaroknak nemzeti címere madár volt, még pedig *turul* nevű, mely egyúttal személynév gyanánt is használtatott: úgy az oguz-törököknek nemzeti címere is madár volt, szintén *túrul* nevű s ez is egyszersmind személynév volt nálok. Ez a tényállás; a következtetést mindenki egészen helyesen levonhatja belőle; én a magam részéről csak annyit mondok, hogy e történeti momentum igen nagy fontosságú őstörténetünkre és eredetünkre nézve s hogy a magyar nemzet bizonyára nem jogtalanúl és nem ok nélkül viselte a turult nemzeti címere gyanánt. A tudomány lassankint eloszlatja az őstörténetünk fölött lebegő ködöt s szemünk tisztábban láthatja azon vidékeket, hol a *Madsar* hegy és folyó mellékén ma is török népek laknak.

THÚRY JÓZSEF.

SZULYÓI FELIX BALÁZS EMLÉKALBUMA. 1620.

A történeti multnak maradványai közt azon csekélyebbek is, melyek egyes családokra, egyénekre vagy helyi viszonyokra vonatkoznak, figyelmet kelthetnek, s megérdemlik érdeklődésünket, különösen ha egyes szálakat találunk, melyek a tárgyat ismeretes eseményekkel fűzik össze.

Az ily egyéni s napi emlékek közé tartoznak az Albumok, melyek nem éppen ritkák, s közöttök némelyek rendkívüli becscsel birnak.

Az e sorokban ismertetendő nem tartozik ugyan az utóbbiak közé, birtokosa sem igényelheti valami feltünő mérvben a fontosságot: mind a mellett tartalmának nem egy köz- és családtörténeti s czímerrajzi vonása van, a mi által nem érdemetlen méltánylásunkra.

Az Album hosszúkás 16-adrét könyvecske fehér bőrkötésben, lapszélmetszete aranyozott, van benne 176 levél hollandiforma írópapirból (nehány kivágva) 9·5 cm. széles, 16 cm. magas, vízjegy nem található. A külső táblák szerény keretnyomatokkal diszítvék, felseje névbetűket és évszámot mutat: F. B. D. Z. 16zo.

Ezeknek jelentését, úgy mint a tulajdonos nevét, továbbá állását olvassuk belül a harmadik levélre ékesen írt czímlapon:

Theatrum Virtutum, Thesaurus Moecenatum — — stb. stb. — per Felicem Blasium de Szuliow Illmo Dno Comiti Emerico Thurzo de Bethlemffalwa etc. ab Epistolis. Szerzője tehát Szulyói Felix Balázs Thurzo Imrének volt titkára, ennek korán elhúnyta után pedig anyja Czobor Erzsébet titkárának czímeztetik.

A Wittenbergben tanult nagy tehetségű tüzes lelkű Thurzó Imre, a kiváló szerep, melyet Bethlen Gábor állampolitikai működésében játszott, az időpont, melyben egy év lefolyása alatt 1620—21 annyi nevezetes esemény játszódott le: megannyi momentum, mely figyelmünket felkölthetti.

Vessünk egy futó pillantást a történeti helyzet alakulásaira, és illeszszük hozzá a keltezési időrendbe szedett beirásokat, s ezen úton követve a tulajdonos nyomdokait, kisértsük meg némi képet nyerni érintkezései felől.

1620 ápril havában Kassáról a fejedelem székhelyéről küldöttség ment Prágába Fridrik pfalzi választóhoz a confœderatio megerősítése végett. Egyik kiváló tagja volt Thurzó Imre. Május végén már kezdtek gyülekezni Beszterczebányára a nádor által hirdetett országgyűlésre. Későn, julius 10-én jöttek a császári követek, julius 18-án érkezett Cölln a portának rendelt fényes ajándékokkal. Aug. 27-én az utczákon kihirdették s kikiáltották a választott királyt. Szt.-Mihály-napján (sept. 29.) lejárt a fegyverszünet, s az őszi hadjáratban Bethlen Nagy-Szombatban s Pozsonyban táborozott, — november 8-án Csehországban a Fehér-hegy alatt megtörtént a hires csata, melyben a cseh királyság és confœderatio megbukott. E fordulatnak hirét vevén Bethlen, a magyar koronát Pozsonyból elszállíttatta Zólyom várába.

A következő 1621. év októberében kezdődtek a béketárgyalások, melyekhez Thurzó Imre a fejedelem oldaláról Nagy-Szombatból, midőn elindult, már beteg volt, a közhiedelem szerint az utolsó udvari lakomán kapott méregtől, s Nikolsburgban október 19-én reggel meghalt. A tárgyalások elhúzódtak, végre 1622 január 6-án megköttetett a béke; Thurzó Imre pedig január 19-én temettetett el Árva várában.

Az Album tulajdonosa Szulyói Felix Balázs személye felől adataink nincsenek. Családját Nagy Iván Lehoczky Stemmatographiája nyomán tárgyalja, sőt részletes nemzékrendeket ad, de ezeken nem mutatkozik hely Felix Balázsnak alkalmas beillesztésére. Albumában egyik beirója őt nobilissimus iuvenis-nek mondja; ez az egyetlen s ily alakban eléggé határozatlan jelzés, mely szerint őt I. Theodosius gyermekei családfokozati kortársának lehet és kell állítani, mert amaz a megelőző század utolsó, és ennek első tizedeiben szerepelt, 1624-ben pedig már «agg kora miatt» visszavonult. E mellett ellenben némileg feltünő a családi elnevezés: mert akkoráig még közösen dívott a Sirmiensis név, a szulyói adományból alakult Szulyovszky pedig csak a későbbi nemzedéknél, az unokáknál jött használatba, holott az Albumban az előbbinek sehol semmi nyoma, és csak latinos vagy magyar-szláv de Zulio, Szullyói, Sulowsky, Szuloviensis stb. változatok találhatók.

A mi az egyéniséget illeti, való ugyan, hogy ilynemű névbejegyzéseknél a hő barátság ömlengéseit, vagy hizelgő udvariasság bókjait nem lehet mérvadóúl venni az ünnepeltnek jellemzésére — mindazonáltal, leszállítván a magasztalásokat, találkozunk egyes kitételekkel, melyek oly tulajdonokra utalnak, miket némelyek különösen kiemelendőknek véltek. Hozzávevén az imént említett juvenis jelzést, mely szerint tág értelemben legalább még az érett férfikoron alúl álló éveket kell gondolni, szép dicséretnek tekinthető, hogy jeles tehetségei és tanultsága említtetnek: insignes dotes ingenii, azután literatissimo és doctissimo, vagy non vulgariter docto, — különösen idegenek vagy külföldiek részéről, kik valószínűleg nem ok nélkül választották egyebek közt épen ezen epitheton ornans-t, hanem valósággal alapos tanultságot, tudományos műveltséget észleltek s becsültek benne. Így továbbá: fides, probitas, vitæ integritas is előfordul, mintegy elismerésül, hogy jelleme méltóan megfelel azon bizalomnak, mely őt fontos állására helyezé; — hasonlag a «juvenis»-nél jelentékeny jelzés: experientia, magno rerum usu, scholastico aulicoque, hogy helyes itélettel, tapintattal és ügyességgel forgott azon viszonyokban, melyek feladata teendőivel jártak.

Kisérvén már most a bejegyzések keltezéseit, látjuk, hogy az 1620-iki nevezetes évben urával járt annak politikai tevékenysége színhelyein, s ottan természetesen megismerkedett sokakkal, kikkel ura érintkezett s némelyekkel talán közelebbi barátságot is kötött. Ezek közül többeket megkért, hogy albumába írjanak. Fel kell tennünk, hogy valami nevezetesebb körülmény indíthatta a könyv tulajdonosát az illető személyek vagy alkalmak emlékezetének megörökítésére, — mely azonban, mint a beirások nagyon változatos árnyalataiból kivehetjük, majd egyéni hajlam, majd tárgyias érdek lehetett. A præstantissimus iuvenis azonban idején-óráján bizonyára tudott víg pajtás is lenni, mert a iucunditas, iucunda recordatio, iucundum contubernium említése alkalmasint derült czimboraságra vonatkoznak.

A bejegyzések nagyobbára latin nyelven írvák, van nehány magyar is, meghittebb vidékiek vagy udvartársak részéről; némelyek jelmondatokat bocsátanak előre, melyek között idegen nyelvismereteiket (görögöt vagy franciát is) tündököltetik, miből azonban még nem következik, hogy a könyvtulajdonos szintén értette és birta ezen nyelveket, melyeknek ismeretével az egyetemek philologiai oktatásán nevelt lutheranus tudósok szerettek dicsekedni.

Az aláirások keltezései néha valamely napi vonatkozást érintenek, és ebben holmi apró történeti adat is rejlik.

Prágából 1620-ból három bejegyzés van, ápril 25—27 között. A közbenső Quasimodo vasárnapon (apr. 26.) a szövetségkötés megünneplését említi: memoriæ ergo in Confœderationis sollennitatem. Mert ugyanis ama vasárnapon egyházi szertartással ünnepélyesen nyilváníttatott a politikai tárgyalások végeredménye: a szövetségkötés.

Ez meglevén, Thurzó rögtön hazautazott, mert titkára, ki vele volt, május 6-án már Bitsén irat albumába. A prágai és bitsei keltezés között csak nyolcz nap esik, mi alatt Prágából Trencsénmegyébe kellett érniök, a mihez az akkori utazási viszonyok mellett több nap volt szükséges. Thurzó prágai útjából bitsei várába csak futó látogatásra térhetett be, és sietett a fejedelemhez jelentést tenni s oldala mellett készülni a beszterczebányai gyűlésre: mert a titkárnak udvartársai beírják nevöket Bitsén május 8-án búcsuzásúl: «mint az mely napon tőlünk az udvarból elvált», nyilván pedig nem állásából, mert az album tanúsága szerint abban még évekig megmaradt: hanem urával elindult bizonytalan távolmaradásra.

Beszterczebányán, in comitiis, a bejegyzők keltezései jul. 22. és aug. 27. közé esnek, mely idő után a titkár nem sokára hazatért, minthogy sept. 4-én már ismét Bitsén írja be nevét egy barátja. Az őszi hadjáratban Thurzó bizonyára a fejedelmet kisérte, mert titkára Nagy-Szombatban és Pozsonyban nyer albumába bejegyzéseket nov. 21. és decz. 15. között. (Kivétel az egyik pridie kalend. IX-br., hacsak nem tollhiba X-bris helyett?) Nevezetes a nov. 23. adat: «dum corona Hungariæ Vetuzolium deportaretur», holott Fessler széljegyzetben nov. 14-ére teszi a korona Zólyomba való átvitelét. Ezentúl a háborús események folyamán Thurzó Imre kardját villogtatta, s azalatt tollnak szolgálatára sem szüksége, sem alkalma nem volt, azért úgylátszik hazabocsátotta titkárát, ki talán állandóan otthon maradt urának biztos várában, mert márcziusban és májusban Lietaván nyer aláírásokat könyvébe. A mi azonban ennél feltünőbb, ez azon látszat, mintha urát nem kisérte volna őszkor a béketárgyalásokra, hol ez, mint Prágában és Beszterczebányán, bizonyára jó hasznát vette volna tapasztalt titkárának; mert az Albumban bejegyzők kelteznek Lietaván 1621. okt. 3-án és nov. 2-án, mely időközbe esik okt. 19-én Nikolsburgban Thurzó Imre halála. Igaz, hogy egy hónapi időköz elegendő, hogy a titkár ura mellé oda elmehetett s halála után nov. 1-ig ismét hazajöhetett.

De — ha tekintjük, hogy a titkár ily alkalmakat nem szokott elmulasztani emlékbejegyzések gyűjtésére: méltán kétkedésünket keltheti ama hiány, hogy oly fontos sürgésforgás, milyent a béketárgyalás bizonyára előidézett, oly megrendítő váratlan esemény mint saját lánglelkű urának gyors halála, és ez által támadt intézkedések közben előforduló találkozás jövőmenő számos ismerősökkel — ha csakugyan a titkár mind ezek közepette jelen lett volna — emlékkönyvében erre semmi adat, semmi nyom ne maradt légyen? Úgyannyira, hogy e hézag tért nyit a kétkedő feltevésnek, hogy a titkár távol a dolgok színhelyétől, otthon időzött, s nem volt urának oldalánál végperczeiben.

Ezekután «Comitissæ Elisabethæ Czobor», az öreg nagyasszony titkárának czímeztetvén, nem volt többé alkalma a politikai külső színpadon mozogni s így az Album névbejegyzései sorrendjében harmadfél évi szünet mutatkozik. A következők 1624 májustól 1626 februárig mind csupán Lietaváról származnak, egyetlenegy, 1623-ból kelt Trencsénben, a mely egyszersmind az Album utolsó bejegyzése.

Nevezetes, hogy az Albumban három festett czímer és két színezett tollrajz is előfordul. — A czímerek elseje mindjárt a könyv legelején áll a czímlap után, sajnos hogy a felette és alatta tekercs alakban festett feliratokra szánt táblák üresek, úgy hogy hiányzik a czímertulajdonos megjelölése, mely a másik kettőnél megvan.

A czímerek leirása a következő:

a) Vörös mezejű paizs, alján földszínű dombon arany oszlop áll, melynek tetejéből három arany szárú és levelű kék rózsa nyúlik ki. Az oszlopot, jobbról kettősfarkú koronás arany oroszlán, balról fekete medve tartja. A paizs felett aranyszegélyű rostély sisak, rajta leveles arany korona, ezen egy hosszúcsőrű szürke gólya (vagy daru?) jobb lábával követ tartva. Foszladék jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös.

A könyv elején elfoglalt helyből azt lehetne gondolni, hogy az a tulajdonosnak saját czímere; de Nagy Iván Magy. csal. czikkében adott, valamint jegyzetben más forrásból idézett czímerleirások olyannyira különbözők, és ettől elütők, hogy ezt azok egyikével sem lehet összeegyeztetni, kivévén azon esetleges körülményt, hogy Nagy Iván leirásában is három rózsa fordul elő.

b) Négyelt pajzs, felváltott páros képekkel (1—4, 2—3). Az első udvar fent jobbra (herald.) vízszintesen haránt osztva, felső fele vörös, alsó ezüst, benne ugró egyszarvu váltakozó színezésben, t. i. a vörös alapon az állat színe fehér (ezüst), az alsó ezüst mezőben levő rész vörös. Második udvar fent balra, rézsút lefelé, jobbról balra osztva, felül függélyes három-három vörös és ezüst pólya, alul arany mezőben száguldó fekete agár arany karikával a nyakán. A harmadik és negyedik udvarban ugyane képek felváltva és akkép, hogy itt is egymásfelé (befelé) vannak fordítva. Két sisak; jobbról arczrostélyos ezüst, rajta két vörös sasszárny között emelkedő ezüst egyszarvú, foszladék ezüst-vörös; balról zárt aranysisak, rajta fekete agár ül kinyujtott vörös nyelvvel, nyakán arany bilincs, arany kézszíjjal. Foszladék arany-fekete.

Felül s alúl papirtekercs rajza, az alsónak aláirása: Bonæ memoriæ ergo pingi curabat et subscribebat Posonii Mense Novembri Ao MDCXX, Zachar. Starzer J. C.

A harmadik czímer a következő:

c) Kék mezejű pajzs, alján leveles arany korona, melyen fehér, feketén árnyazott tollazatu pelikán kiterjesztett szárnyakkal mintegy fészkén ül, vörös csőrével mellét szaggatva. Aranyszegélyű aranyrostélyos sisak, leveles aranykoronával, melyen ugyanazon pelikán ismételve. Foszladék ezüstvörös-aranykék.

A czímer felett mondatok, alatta aláirás: Amica manu æviternæ nominis sui memoriæ dicata Johannis Kraus de Lublio, Sereniss. Regnorum Hungariæ et Transylvaniæ Principis etc. per Hungariam Secretarii apposita Nevsolii 15. Augusti Ao MDCXX.

Az aláirások között szemlét tartva, több ismeretes névvel találkozunk, — másoknak szerepét nevükhez csatolt megjegyzésekből ismerjük meg. Bocatius, Rimai, Cölln, Schallenberg (utóbb gróf), történetileg ösmert alakok, Hodiegora, Gessenius, Dhona, Dornavius, Landaw és Zach. Starzer (a festett czímer tulajdonosa) nevük és megbizásuk szerint jelezve előfordulnak Kazy Hist. p. 176 felsorolásában. Zawodsky naplója által (1586—1624) örökité meg az utókor előtt emlékét; Armpruster Ferencz Thurzó Imre nevelője volt; Dóczy Miklós anyja Thurzó Magdolna által az uri háznak rokona, hasonlag Justh András anyja Sirmiensis által rokona az Album-tulajdonosnak. Dubecius Zólyommegye jegyzője, utóbb követe, így Máriássy János is később szepesi követ. — Abraham Burggraf zu Dohna Rudolf császártól birodalmi herczegi diplomát kapott, de sem ő, sem utódai e rangot nem érvényesitették, mint itteni grófi aláirása is tanusítja. — Az idegenek között találunk nehány csehországi küldöttet «ad Comitia», s néhány tagját a portához Beszterczebányáról indítandó combinált nagy követségnek; máskülönben pedig mindennemű protestáns egyházi és világi személyeket, jeléül a Thurzó-ház élénk összeköttetésének vallási és politikai tekintetben a bel- és külföldi protestáns elemekkel; végül a fejedelem udvari irodája nehány titkárának neveivel is találkozunk, felvidéki ösmeretes családokból.

Guszith de Thuran prædicatuma magyar nemességre vall — e név azonban Nagy Iván Magy. csal. jegyzékében nem találtatik. Ugyanott a számos és terjedelmes Mesko-családtáblákon egyetlen Joob nevű családtag sem fordul elő. A Lászlóffy de Illava előnév a családnak származási vidékére utal, mely Nagy Iván munkájában a dunántúli Lászlóffy de Thard család után csak röviden akként érintetik, hogy hasonló nevű család Trencsénmegyében is létezett; — Kraus pedig szepesi nemesnek jegyeztetik, melynek itt lublyói előnevét és czímerét is nyerjük. — Gróf Erdődy György és Gábor testvérek 1626-ban még mint igen fiatal legénykék látogathatták Lietavát, mert csak húsz évvel ezután emelkedtek volt országos méltóságokra.

Mindezekből tehát Szulyói Felix Balázs társadalmi érintkezéseiről elég változatos kép nyilik szemünk előtt, és ezeknek az Albumban felismerhető nyilvánulásaiból az ő derék és jólképzett egyénisége felől kedvező véleményt alkothatunk magunknak.

Álljon itt a keltezési idősor szerint rendezett névlajstrom:

Pragæ.

1620. 25 Apr. Samuel *Phrysius* Nobilis.
— 26 Apr. Assessor consistorii Pragensis sacerdos Johannes Rosacius *Horzovinus* ecclesiarcha ecclesiæ Micro-Nicolaitanæ (— circa confœderationis sollennitatem dominica Quasimodogeniti).
— 27 Apr. Danyel *Karel* z Karlspergha, impressor w Nowem Mesti Pražskem.

Bitse.

— 6 Maii. Johannes Philippus *Müllerus* Rheno-Weissenburgensis iuratus notarius S. Georgiens.
— 7 Maii. Mathaj *Rebenickh* Micro-Pragens. (in patriam suam abituriens).
— 8 Maii. Michael *Dallos* (. . . velem együtt régen lakozó társamnak stb.) azon napon, mely napon tőlünk az udvarból elvált, úgymint:
— 8 Maii. Michael *Cherko* (. . . sok esztendőkig az Bytchey-udvarban barátságosan egy són kenyeren levén . . . .)
— 8 Maii. Joannes *Laszloffy* de Illawa (. . . fratri et socio suo . . .)
— 8 Maii. Stephanus H. *Pápainus.*

Novisolii in comitiis.

— 22 Jul. Joan. *Bocatius* consularis Cassov. et sereniss. H. ac T. princ. historicus ordinarius.
— III. ante kal. sext. Martinus Sculteti alias *Lehotzky* (azaz: Scultéti de Alsó-Lehota) Eperiensis (amici mei veteris . . .)
— prid. kal. sext. Caspar *Dornavius.*
— 4 Aug. Emilius Baro ab *Hodiegora* S. R. M. Boemiæ ad comitia Novisol. legatus.
— 5 Aug. Henricus *Dreylingk*, R. Mtis in Boemia ad portam Ottoman. secretarius.
— 7 Aug. Georgius *Dubecius*, R. D. Im.
— 8 Aug. Johannes a *Cölln*, S. R. M. consil. ejusdemque necnon inclyt. regni et ei incorpor. et confin. provinciarum ad portam Ottoman. legatus, (. . . in discessu Bistriciæ reliquit . . .)
— 14 Aug. Apollo M. (velut suo carissimo filio).
— 15 Aug. Johannes *Kraus* de Lublio, serenissimi regnorum Hungariæ et Transiluaniæ principis etc. per Hungariam secretarius. (Czímer).
— 18 Aug. Franciscus *Armpruster.*
— 18 Aug. Andreas *Justh* de Neczpaál.
— 21 Aug. Joan. *Rimainus*, ex comitiis Neozoliens. legationis munere ad portam Otthomanicam abiturus.
— 23 Aug. Doctor Johan. *Jessenius* a Jessen, acad. Prag. rect. et cancellarius nuncque in comitia Ungariæ regis Boemiæ ordinarius legatus.
— 25 Aug. Ludwig *Hethstachner* (?)
— 25 Aug. Erasmus L. B. a *Lantau.*

1620. 26 Aug. Wolff Christoff von vnndt zu *Schallenberg*, der beeden Ertzhertzogthum Osterreich Untter vnndt Ob der Ense Legat zur Ottomanischen Porten.
— 27 Aug. Martinus *Huditius* notarius regiæ et liberæ civitatis Veteri Soliensis.
— 27 Aug. Joachimus *Stubenuol*, vicenotar regiæ liberæque montanæ civitatis Cremniciensis.
— (sine die). Stangl . . . . (?) Buechhalter zue Newsol.
— (sine die). Andreas *Nagy* nunc intimus suæ Regiæ Maiestatis janitor (tehát aug. 27).
— (sine die). Abraham Burggraff zu *Dhona* Obrister.

Bitse.

— 4 Sept. Paulus *Deesy* (in discessu meo Bjchâ scripsi).

Posonii.

— prid. kal. IX-br. (talán tollhiba X-br. helyett?) Martinus *Keszler*, liberæ regiæque civitatis Posoniens. juratus assessor.
— mense Nov. Zacharias *Starzer* J. C. (Czímer).
— 23 die Nov. dum Corona Hungariæ Vetuzolium deportaretur * scribebat . . . . . Thobias *Bozj* m. p. (?)

Tyrnaviæ.

— 21 Nov. Georgius *Thurchany* de eadem.
— 22 Nov. Georgius Wolffius *Pripolit.* (?) Fr.
— 25 Nov. Martinus *Graimelius* phiæ & med. doctor.
— 26 Nov. M. Johannes *Schreiner* ecclæ evang. ibidem concionator.
— 29 Nov. Stephanus *Bossany* de Nagy-Bossan.
— 30 Nov. Stephanus *Sandor* de Zlavnicza in secretaria Electæ Regiæ Mattis juratus notarius.
— 4 Dec. Stephanus *Lany* Nagy-Bossanensis in secretaria El. Regiæ Mttis Hungar. notarius.
— 5 Dec. Joann. *Ztrasay* alias *Laboda*.

* Holott Fessler széljegyzetben nov. 14-ére teszi Kazy historiája nyomán.

1620. 15 Dec. Matthias *Erbinæus* a Brandaw nobilis philos. et med. Bohæmus mgr (vagy mpr?)
1621 febr. Matth. *Guszith* de Thuran.

Lietava.

— 8 Mart. Nicolaus *Gyllany* P.
— 8 Mart. Joh. *Hodikius* pastor eccliæ Bittchens. ac superattendens evangelicar. Ecclarum per cottum Thrinchiniens. Arwens. Lypt.
— 8 Mai. Andreas *Diosy* ecclesiæ Senicensis minister ejusdemque contubernii senior.
— 3 Oct. Nicolaus *Uyfalussy* de Dyvek-Uyffalu.
— 3 Nov. Joannes *Mariasi*, (. . . discessurus Lethauâ. .)
1624. (sine die). Stephanus *Kisschelkensis* Saxo Transylvanus.
— 21 Mai. (sine loco). Michael *Orechowaj* Trenchiniens.
1625. 19 Junj. Nicolaus *Klobucziczky* junior.
— 19 Juny. Joob *Messko*.
— 19 Juny. Johannes *Both*.
— 19 Junj. (sine loco) Johannes *Peklinsky*.
— 20 Junj. *Boliaj* Janos.
1626. 5 Febr. Johannes *Borneman* Hadelensis Saxo.
— 5 Febr. Comes Georgius *Erdeődy* — Comes Gabriel *Erdeődy*.
— 5 Febr. Nicolaus *Dóczy* de Nagy-Luche.
— 8 Febr. Joannes *Trnkocius* rationista Arwensis.
— 17 Febr. Georgius *Zawodsky*.
— (sine die et loco) M. Petrus *Fradelius* Schemnicensis, vetustissimæ acad. Pragens. prorector et collegii Omnium Sanct. præpositus.
1633. 20 Febr. *Trenczinj* in Za Wog, — Johannes Alexandri Maliřz *Lipinsky* (két kissé színezett jelképes alak tollrajzban).

Összesen 64 (és egy névtelen).

Az Álbum közlőnek birtokában van, atyja b. Mednyánszky Alajos kézirat-gyüjteményében.

B. MEDNYÁNSZKY DÉNES.

ADALÉKOK A GENEALOGIA TÖRTÉNETÉHEZ.

MÜVELŐDÉSTÖRTÉNETI TANULMÁNY.

(Harmadik közlemény.)

4. GÖRÖG KORSZAK.

Az első görög tudósítások — a mennyiben a hősök előtti korszakot érintik — a hitregék és mesék oly vegyületét képezik, melyet nem is lehetett volna genealogiai összefüggés nélkül az utókorra hagyni.

Ezt a görög krónikások tudták. Ők a regeés történetelőtti idők leirásában oly nagy művet alkottak, hogy az könnyen válhatott különös tanulmány tárgyává. De már a hősi korszak is rendelkezik kizárólagosan genealogiai álladékokkal. Ezen korszak királyainak egész sora, a hősök és hős nők a hagyománynak isteni ivadékok gyanánt adattak át, és a mi idegen befolyás, telepités, kereskedés, életmód, nemzetközi közlekedés eredményének mutatkozik, azt mintegy genealogiai lánczolatba illesztették be. Sehol sem bizonyúl be jobban az, a mit jelen értekezésünk második fejezetében a genealogia első álladékairól mondtunk, mint a görögöknél.

A mi a hősi korszak társadalmi alakulását illeti, kétségtelen, hogy általában a királyság volt az uralkodó kormányalkat. Mint fentebb mondtuk, a királyokat egyenesen istenektől származtatták. Ennek daczára itt azon csodálatos

ténye akadunk, hogy ezen isteni ivadékok és királyok istenek kegyelméből, korlátlanul nem uralkodtak. Mellettük a legnemesebb családok fejeiből alakított tanács állott, melylyel minden fontos ügyet közösen tárgyaltak.

E jelenség egyrészről annak megmagyarázására szolgál, hogy Görögországban a korlátlan uralom állandóan azért nem tarthatta fenn magát, mert a hatalomnak uralkodók és a felsőbbrendiek közti megosztása ezen történelmileg még oly kevéssé megvilágított korszakig terjed; — másrészről pedig annak megerősítésére, hogy a genealogia már akkor is álladékokkal rendelkezett. De hogy az ősi korszak családai, melyek örökölt jogaikra büszkék voltak, arról gondoskodtak-e, hogy származásuk és tagjaik mindenkori létszáma nyilvánosan vagy magánúton ellenőriztessék, ezt ma alig lehet meghatározni.

A Kr. e. 1000-ik év táján a görög törzsek vándorlásával kezdődik a görögök oknyomozó története.

Azon jelenség, hogy bizonyos nemzetek, mindegy bármily okokból, ős lakhelyeiket elhagyták, rövidebb vagy hosszabb, többé vagy kevésbbé kalandos vándorlás után, valamely vidék lakosságára ütöttek és annak meghódításával az új honban új hatalmat alapítottak, történelmi tudósításainkban azok kezdetétől fogva a keresztény időszámolás első évezredének végeig többször előfordúl. E népvándorlás képezi mindenkor és mindenütt a társadalmi és politikai változások és újjá alakulások legszilárdabb határkövét.

A görög néptörzsek vándorlásainak történetét, melyek nemcsak Görögországra, hanem az ægæi tenger szigeteire és partvidékeire is kiterjedtek, e sorokban nem közölhetjük kimerítően. Legyen elég itt csak annak felemlítése, hogy a görög korszak virágzása alatt fennállott nemesség ama diadalmas vándortörzsek maradéka volt, melyek az általános görög vándorlás idejében az őslakosságot hatalmuk alá vetették és hogy a *dórok*-tól akkor kiindult mozgalom a legtartósb benyomást gyakorolta az általa keletkezett államok és testületek társadalmi és politikai alakulására.

Ha a görög államalkotás keletkezéséből azon körülmény nyilvánlik, hogy győzelmes betolakodóknak erőszakkal szerzett felsősége következtében, az ezen felsőség első szerzőiről szóló maradandó emlékezések oly nemesség alakjában maradtak fenn, mely magát a győzelmes törzstől származtatá, — akkor az lesz feladatunk, hogy azon okokat nyomozzuk, melyek nem engedték, hogy e görög nemességre oly szerep szálljon, minőt eddig az ó-kori nemességnél többnyire találtunk; — mert azt tudni, hogy a görög nemesség teljességgel nem volt örökölhető jogokkal büszkélkedő különosztály, melynek a politikai és társadalmi hatalom összpontosítására szolgáló kiváltságok adattak: erre épen nem szükséges a görög történet alapos ismerete.

Ezen okok megvilágításánál különösen két pontot kell tekintetbe vennünk. Az egyik a vallási, a másik a politikai életet illeti. Mindkettőből ered társadalmi rendszerük. A görögök összes életén pedig áthúzódik: babonaságuk és az istenekről való tanuk.

A mit az ó-kor egy népénél sem észlelhetünk annyira, azt megtaláljuk itt, hogy t. i. a klasszikus időszak görögeinél az isteni elem annyira össze volt kapcsolva nemzéssel és szaporodással, hogy végre a két nembeli isteneknek az emberekkel való tényleges társalgása és érintkezése majdnem napirenddé vált.

Ezen, Görögországban oly termékeny talajra talált felfogás a társadalmi alakulásra tartós következményű volt: hiszen időjártával arra került a dolog, hogy minden érdemes embert istennel hoztak rokonsági viszonyba és hogy a kétes születést valamely isteni atyaság által a legnagyobb törvényesség mezével ruháztak föl.

Ezen az istenek hatalmába és méltóságába vetett bizalomnak mindazonáltal mégsem volt következménye az, hogy Görögországban theokrátia alakuljon. Az istenekben való hitet rejtelmeivel s jós papjaival épen Görögországban az itt ősi idők óta uralkodó partikularismus politikai célokra zsákmányolta ki.

Minthogy mindenben első sorban az istenek jóváhagyására utaltak és a mellett mégsem akarták elismerni, hogy az istenek tettlegesen az emberek felett uralkodnak, arról is kellett gondoskodni, hogy az *emberi* hatalom se terjedjen az Olympusig.

A görögökben soha sem emelkedett az egység érzete oly magas pontra, mint Rómában vagy mint az ó-keleti népeknél. A görög népélet alapvonása abban állott, hogy sem valamely államnak, sem egyes embernek szűkebb hazájában, tartós, autokratiához vezető hegemoniának elérésére alkalom ne adassék.

Az eddig felhozottak elégségesek annak megmagyarázására, hogy a nagy népvándorlás óta alakult nemesség jövőre nem fejlődhetett erős, jogokkal és kiváltságokkal ellátott, örökösödés útján magát kiegészítő osztálylyá. Minthogy az előremenetel czéljából az istenek kegyét kellett a hatalmas jósoktól megvásárolni s a polgártársak már elért hatalom és állás után azoknak újra elvesztéséről gondoskodtak, hogy a köztársaság rövidséget ne szenvedjen: magától érthető, hogy maga a születés még nem adott jogot hatalomra és méltóságra és hogy egyáltalában a két utóbbi nem volt oly dolog, mely természeténél fogva a görög ember nagyravágyását felébreszthette volna.

Azon körülmény, hogy az állami viszonyoknak a népvándorlásra bekövetkezett megszilárdulása után a királyság és az egyeduralom (tyrannis) egyes korszakokban fentartották magukat, mit sem változtat az eddig mondottak igazságán. — Mert a királyság jobbadán csak névleges intézmény volt, mely tulajdonképen csak a köztársasági rendszer megerősítésére szolgált, míg a tyrannis elég hamar elérte végleges bukását.

De hogy ily viszonyok daczára, melyek egy előkelőbb, előjogokkal bíró osztály állandósítására kedvezőtlenek voltak, mégis ily osztályra akadunk, ennek oka *a görögök szellemi életében és nagyfokú közművelődési előhaladottságában rejlik.*

Ez országban «hol az örökösen tiszta égnek kékjében a csillagok fénye megkettőzik, hol a legszebb gyümölcs hegyen és völgyön a természetnek bőségét mutatja, hol a természet még korlátlan hatásaiban is a szépség törvényeit tiszteli; hol test és szellem a legbékésebb egyetértésben a szép plasztikus kifejlődésnek ős jellegeit nyujtja, hol az emberi ész kiképezésének minden gerjedése első növekedésének költészet által megdicsőített korszakát ünnepli» ez országban — mondom — a selfgovernementnak és demokratiai elvek minden féltékeny megőrizésének daczára és noha valamely osztálynak vagy egyes embernek a hegemoniához és felsőbbséghez vezető tendentiáit lehetőség szerint elfojtották, mégis lehetetlenné vált, hogy az ősiségi érzéket és a múlt dicső alakjainak ivadékaikban való megünneplését teljesen mellőzzék.

Ezen az egész görög népet illető átalános viszonyoknak vázolása után, néhány részleges észrevételünk van.

Athén-ben a társadalmi felosztás sokféle változásoknak volt alávetve.

Athénnek sikerült Attika egyes eredeti tartományait egy egységes állammá egyesíteni, miután a hősies Theseos szerencsés volt valamennyi tartományt egy királyság alá vonni. Azt mondják, hogy a népet már Theseos több osztályra osztotta fel, melyeknek elseje, az Eupatridák, mindenkorra a nemesség mintaképét képezik. Hogy ezen osztályozás, mely e tagozás mellett még mint «phyle» felosztás fenmaradt, az egész népre kiterjedt-e vagy csak az Eupatridákra szorítkozott-e, kétséges.

A dór beütéssel Görögország déli és északi részéről számos tekintélyes nemzetség tódult Attikába, mi által a belföldi nemesség hatalma növekedett. Időjártával az új nemesség annyira erősödött, hogy a Theseidákat a koronától megfosztván, azt a Peloponnézosból kivándorolt Nelida nemzetségnek adá. Mint mondják, a nelida Kodros halála után a királyság eltöröltetett és ennek helyébe először az élethossziglani, azután bizonyos időtartamra korlátolt archonság (Athénben a köztársaság idejében a legfőbb méltóság) hozatott be. De igen valószínű, hogy Kodros utódainak az üres királyi czím megtartásával hatalmukat és dicsőségüket az Eupatridákkal meg kellett osztaniok, míg a kilencz archon megválasztásával a személyes uralkodás minden nyoma eltünt (683). — De a hatalom szakadatlanúl az Eupatridák kezeiben maradt, egészen a Soloni reformig.

Solon örökös nemesség helyébe olyant tett, a mely bizonyos adó-cenzus következtében kiváló állását anyagilag független helyzetének és biztosított vagyonának tekintélyével tudta támogatni. Ámbár még ez időben is csak az első osztály (a nagyföldbirtokosok) képviselői juthattak az archonságra, mégis volt reá eset, hogy a soloni törvényhozás által létesített örökös nemesség intézményén rést törtek. Az ideiglenes, Pisistratos által alapított, de fiai által csak gyengén fenntartott tyrannis, valamint a nép és a nemesség közti meghasonlások után, jutott végre, az archonok hatalmának korlátozásával és a sorsolás behozatala által a hivatalok betöltésénél valamint az ostrakismus alkalmazása által: a népuralmi elv végleges uralkodásra.

Az athéni társadalmi felosztás sokféle változásainak futólagosan ecsetelt vázlatából elég világosan kiderül a genealogia ottani állása.

Bizton feltehető, hogy a Kodridák nemzetsége, melyhez a reformator Solon is tartozott és mely a hatalmat századokig tagjai számára megőrzé, vérbeli rokonság nyilvántartásáról gondoskodott. Ugyanezt lehet mondani az Alkmæonidák és Pisistratidáknak, a Kodridákkal törzsrokon hatalmas családjáról is. (Az Alkmæonidák és a Pisistratidák épen úgy mint a Kodridák nelida származásúak.) Ennek következtében a Kodridák sorrendje a főágban (Kodros utódai az uralkodásban) Neleos nevű mesés törzsatyától kezdve fenntartatott szakadatlanul egészen Kr. e. 712-ig. Az Alkmæonidák genealogiáját majdnem tökéletesen ismerjük, míg a Pisistratidáké a tyrannos unokáival végződik. Szint oly körülményesen ismerjük Solon családját is (melyből anyai részről Pláto bölcsész is származik). Hogy az Eurysakidák családcsoportjáról, melyből Miltiades, Kimon és Alkibiádes magukat származtatták, teljes törzstáblák szálltak reánk, és hogy végre az athéni hadvezérek, költők, tudósok, törvényhozók és művészek legnagyobb részének genealogiáját többé-kevésbbé jól ismerjük, ez azt bizonyítja, hogy noha Athén virágzó korában a népuralmi áramlat igen erős volt, mégsem halt ott ki a genealogiai hajlam és annak gyakorlati alkalmazása.

Nem alakúltak azonban a viszonyok oly kedvezőleg *Spártában.*

Ámbár az állami alaptörvényhozás, mely Lykurgos királyfiig viendő vissza, a főrendek

országlását hozta be, mégis mindenkor oda törekedett, hogy egy szabadalmazott osztály felülkerekedésének és a dynasztiai és családi politika monopolizálásának bizonyos korlátot szabjon.

Már a kettős királyság behozatala is ezen kormányalkat gyengítésének tekintendő és minthogy a népnek egységes rendszer alapján való nevelése, mely a test edzéséből állott, állami elvül fogadtatott el, és e czélból még nemi kísérleteket is tettek, világos dolog: hogy a leszármazás tisztántartásának elhanyagolása, az egész népnek túlnyomólag a testi állapotra fektetett nevelése, ugy azon szemlеötlő törekvés, hogy az összetartozóság és az érdekközösség minden spártaiban felébresztessék és végre az általános hadkötelezettség, a fényüzés kerülése és a kifelé irányuló közlekedés megnehezítése által a genealogia tulajdonképeni álladékai lehetetlenné váltak.

Mert abból, hogy a dórok vagy spártiátok a lakóniai lakosság egyes alkatrészei között a tulajdonképeni uralkodó osztályt képezék, még nem lehet nemesi *rendre* következtetni. Mint oly elem, mely a nagy vándorlások alatt lezajlott küzdelmekben győztes maradt, kizárólagos foglalkozásául az uralkodást, a harczot és vadászatot választá, a nélkül azonban, hogy a két utóbbitól a lakosság más elemeit eltiltották volna.

Ily körülmények között nem lehet csodálkoznunk, hogy a spártaiaknál genealogiai ismereteink kizárólag a királyi családokra szorítkoznak. E királyi családok *történelmi* nemzedékrendje a «Heraklidák» kettős ágával kezdődik.

Most a görög genealogia oly pontjához jutottunk, mely a legfőbb figyelmet érdemli s melyet eddig sem a történelmi kritika, sem a genealogiai kutatás eléggé nem méltányolt.

Igaz ugyan, hogy a görög ó-kor «Heraklidái»-nak nagy jelentőségét mindenkor elismerték, a mennyiben még az iskolakönyvek is — melyekre egyébiránt nem fogható, hogy a történelem genealogiai kezelését valaha különös tekintetbe vették volna — érdemesnek tartották a heraklida dynastiák tagjainál mindig hangsúlyozni ezen leszármazást; de a «Heraklidák» azon valódi jelentősége, vajjon ezek alatt egyedül csak egy és ugyanazon, nagy hatalomra és jelentőségre jutott nemzetség ivadékai tekintendők-e, vagy, hogy e kifejezés «heraklida», mely a görög ó-korban a gondolható legelőkelőbb és *legnemesebb* származással azonos, a genealogián kívül fekvő mozzanatokkal is egybe volt-e szőve? ez, tudtommal eddig még nem képezte vizsgálat tárgyát.

Minthogy e kérdés kritikai megvizsgálása «A Heraklidák» czímű, sajtókész tanulmányom tárgyát képezi, itt csupán kutatásaim végkövetkeztetéseit adom elő.

1. A Herkules-monda történeti alapja egy Mykenai és Argosban testi és szellemi ereje által túlsúlyra vergődött férfi személyiségén nyugszik.

2. A monda által a régibb Heraklidáknak tulajdonított minden műveletben egyszerűen egyes földterületek s tartományok **dorizálásának** legvelősebb kifejezését kell keresnünk.

3. A mennyiben tagadhatlanul bebizonyítható, hogy a monda a dórok *összes* hadműveleteit s hódításait kizárólagosan a «Heraklidák» személyei köré összpontosítja: a «heraklida» elnevezés alkalmazásának két módját kell szemügyre vennünk.

Egyrészt Heraklidáknak neveztetnek a dór hatalom, a dorizálás, első megalapítói, az első foglalók; — másrészt — minthogy csak dórok tünnek fel Heraklidákként — sok későbbi uralomra jutott családban részint dicsvágyból, részint politikai számításból ki kellett fejlődnie ama törekvésnek, hogy uralmukat heraklida származásuk hangoztatása által mint az ország alapítója s ős ura után törvényesen reájok szállott örökséget megerősítsék, de itt-ott oly czélból is, hogy netalán idegen származásukat az uralkodó dór származás palástjába sikeresen elrejthessék.

Ennélfogva a «Heraklida» elnevezést nagyobbrészt későbbi oly személyek általános jelzőjéül kell tekintenünk, *kik a dórok multja s viselt dolgairól a hagyomány és monda által örökbe hagyott ismeretek terjesztői s képviselőiként szerepeltek.*

Ezen elnevezés «Heraklida» tehát nemcsak genealogiai fogalmat, hanem egyuttal *politikai-társadalmi elvet is fejez ki. Az említett elnevezés, ellentétben a mindinkább nagyobb tért elfoglaló népuralommal, az uri rend és konzervatismus jelszavává, a törvényesség zászlajává lőn.* Hogy a dolog így állott és hogy a heraklidaság a görög multnak egyik legjellemzőbb kifejezése volt, bizonyítja azon körülmény, hogy az ó-görög történet valamennyi korszakának legkitünőbb jelenségeit, úgy a hellenistikus korszak jelenségeit is heraklida leszármazás dicsfényével övedzik körül; ez oly törekvés, mely trónra nem lépett férfiakat is körébe vont és még a rómaiaknál és egyéb nemgörög nemzeteknél is fellelhető.

Magától érthető, hogy a régi kútfők, e leszármazás ily nagy jelentőségénél fogva, a Heraklidákkal kellő genealogiai lelkesedéssel foglalkozni el nem mulasztották. A Heraklidák reánk szállt genealogiai összeállítása szép, számos ágakkal biró családfát mutat fel, mely némely újabbkori főrangu család terjedelmes nemzetségfájával bátran mérkőzhetik.

Mivel jelen sorainkban csupán az egyes heraklida ágak egyszerű felemlítésével kell megelégednünk, azokat csak röviden adjuk elő.

A *meszszéni* ágból csak a királyok sorozatát

ismerjük, míg a nem regisztrált meszszéni heraklidák genealogiai összefüggése nem szállott reánk.

A *korinthi* ágból a királyi ág sorrendjét ismerjük, míg az úgynevezett Bacchiádoké, (kik Bacchis heraklida királytól származtatták magukat) kevésbbé ismeretes. — Jellemző, hogy a korinthi nemesség nagy részének kivándorlása arra adott alkalmat, hogy a külföld több kiváló családja heraklida származással dicsekedhessék; ilyen péld. Rómában az utolsó királyi család és az uralkodó család Lynkestisben. — Egy *Syrakusæ*-ban élt heraklida család a korinthi heraklidáktól származtatja magát. *Kerkyra* alapítása Chersikrates, korinthusi heraklidának tulajdonítatik.

Heraklida dynasztiákra akadunk továbbá *Rhodos*-ban, *Sikyon*-ban, *Itáliá*-ban, *Argos*-ban és *Makedóniá*-ban, míg a görög írók által felhozott «heraklida» dynastiának *Lydiá*-ban a Heraklidákhoz semmi köze sincs.

A Heraklidák sorát az argivi ággal — a Temenidákkal — kellett volna tulajdonképen megnyitnunk, mivel ezt a legrégibbnek és ennél fogva a legelőkelőbbnek tekintették. Az első dorizálások Argosban mentek véghez. De épen azért nem lehet azon csodálkoznunk — s ez az akkori görögöknek felette élénk genealogiai hajlamát bizonyítja — hogy Makedónia uralkodó családját szintén heraklida származásunak tartották.

Makedónia volt a régi Görögország egyedüli tartománya, melyben a királyság a történelmi tudósítások kezdetétől fogva az állami önállóság megsemmisüléséig gyengítetlenül fentartá magát. A «hetairák» intézményéből és a hűbéri nemesség létezéséből még egy kiváló társadalmi osztály létezésére is lehet következtetni.

Minthogy ehhez még azon körülmény is járult, hogy Görögország déli államainak hanyatlása után, Makedónia a negyedik század második felében Görögország vezérszerepét átvette, hogy Makedóniába görög élet lépett és hogy a politikai hatalom legfőbb polczára jutva, az ország fejedelmeinek dór-heraklida származását kellett hangsúlyozni: világos, hogy a dynasztiát a legrégibb és legelőkelőbb heraklida ág, a temenida ivadékaihoz sorozták.

A görög élet nyilvánulásainak, melyek Makedónia hatalmas uralkodói által hosszú időn át kormányzott területen voltak összpontosítva, köszönhető, hogy az első makedón királyi család genealogiáját meglehetősen jól ismerjük. Itt már megismerkedünk a királyok testvéreivel és azoknak házastársaival, valamint az uralkodó és nemuralkodó mellékágakkal.

Épen oly tökéletesen szállt reánk az Antigonidák genealogiája is, melyről sajnálattal azt kell mondanunk, hogy eredete nem hiteles; mert ha — a mint azt néhány régi forrás gyaníttatja — az Antigonidák a makedón heraklidák egyik mellékágából származnának, az esetben az ó-kor egyik legszebb genealogiai tüneményével volna dolgunk.

A heraklidáktól való származásnak nagy jelentőségét többek között az a körülmény is bizonyítja, hogy *Lynkestis*, Makedónia dél-nyugoti tartományának hűbéri fejedelmei Bacchiádoknak mondták magukat, és hogy Egyptom *ptolomaeusi* dynasztiája alapítójának hizelgői ezt II. Fülöp, makedón heraklida vérű király fiának akarták tartani.

A II. Fülöp által felavatott, fia nagy Sándor által támogatott és ennek halála után legszebb virágzásra jutott hellenismus abban mutatkozik, hogy a hellén kultura — a görög, mint a legirányadóbb elem megtartása mellett — a barbár, azaz nem-görög kulturával egybeolvadt. Ez, valamint azon körülmény, hogy a népuralmi és köztársasági elv, melyet nagy Sándor iskolájából való hadvezérek és országnagyok ama törekvése által, hogy Sándor nagy örökségéből szerzett koronáikat utódaikra hagyhassák, szóval a monarchiai áramlat által elnyomatott: minden bizonynyal visszahatással birtak e korszaknak genealogiai viszonyaira is.

Kedvezőbbek voltak a viszonyok a genealogiai fogékonyság felébresztésére és a genealogiai ismeretek megtartására a nem-görög dynasztiáknál.

Ennek következtében jól ismerjük Nagy Sándor hadvezéreinek genealogiáját, a syr Seleukidákét, az egyptomi Ptolomæusokét, az epiróta királyi házat, a thrák Lysimachos családjáét, a kyrén, bithyni, kappadók és pontosi királyi házakét; továbbá Sicilia, Pergamon, Kommagene, Örményország, Atropatene, Baktria stb. uralkodó családjainak genealogiáját.

Hogy e korszakból, noha a genealogiára kedvezőbb viszonyok következtek, családi genealogiák nem szálltak reánk, ennek magyarázata abban rejlik, hogy a legtöbb állam, mely Sándor nagy birodalmából keletkezett, nagyon kevés időt engedett oly családok megerősödésére, melyek egy szerencsés, a diadochok véres idejének mozgalmas korszakában élt kalandortól származva, az új államban hangadó szerepet játszhattak volna. A kalandor családja túlélte az államot; a hol ez nem történt meg, mint pl. a seleukidáknál, Pontosban, Bithyniában stb. ott a korlátlan kényuralom az úri rend fejlődésének útjában volt.

A hellenismus előtti és utáni dynasztiák, nem uralkodó családok, tudósok, költők genealogiájának főforrásai: Herodot, Diodór, Arrián, Plutarch, Thukydides és Pausanias.

5. RÓMAI KORSZAK.

A rómaiaknál már történelmi idejük kezdetén nagy mérvben kifejlett nemesi rendre akadunk. A patriciusoknak oly hatalmuk volt, mely lehetővé tette családi és gentilis-jogukkal a királyi teljhatalmat korlátozni. — A családok főnökei (pater familias) bizonyos gyüléseken közlések tudomásul vétele vagy a hozzájuk intézett ajánlatok igenlőleg vagy tagadólag elintézése végett összejövének, mely utóbbi esetben a király cselekedetének jogos érvényessége hiányzott. Tehát minden családfő bizonyos mértékben kis király volt, minthogy általa a királyi hatalom ennek tulajdonosára ruháztatott át.

A családfőnek a tanács által igazolt ezen tekintélye, melylyel az ó-korban itt először találkozunk, még fokozódik, ha meggondoljuk, hogy a nemzetségek összes családfőinek gyülekezésén kívül, egy családi tanács magában a családban s mint pendantja az államban a patriciusok sorából egy választmány a király tanácsaként fennállott; ezen tanács a szenátus vala, melyet a király a patriciusok közül választott. Az első szenátorok számából (300) kitűnik, hogy az uralkodó a kiszemelésnél magukat a nemzetségeket is tekintetbe vette.

Mily féltékenységgel őrizték a legöregebb patricius családok az őket származásuknál fogva megillető jogokat, bizonyítja ama körülmény, hogy az I. Tarquinius király által behozott reform alkalmával a tribusban való nemzetségi beosztásra nézve az abban fel nem vett plebejus családfőket patres *minorum* gentium, míg ellenben az ősi nemesség főnökeit patres *maiorum* gentium elnevezés illette. Hogy az őspatricius családok plebejus családokkal nem léptek házassági összeköttetésekbe, fölösleges felemlíteni.

A királyság bukásával s a köztársaság behozatalával a nép társadalmi beosztásának alapját vetették meg.

Ámbár már 287 Kr. e. Q. Hortensius diktátor törvénye a római *nép* souverainitását kimondta s a demokratia tökéletesen helyre állíttatott, — ámbár a patriciusok és plebejusok közti hézag idővel kitöltetett s a kölcsönös házassági összeköttetések nemesség és nem-nemesség, később római polgárok s külföldiek között sem voltak ritkák, mégsem állíthatjuk azt, hogy az ősi származásra való büszkeség és féltékenységnek mindezekre vonatkozó mozzanatai csak egy fokkal is csökkentek volna.

Az ősi patriciatus helyére *a római polgár büszkesége* lépett; azon polgáré, kinek hatalmas szava előtt idegen ajku birodalmak remegtek, kinek parancsait külföldi uralkodók alázatosan vették tudomásul, — ki egy idegen fejedelmet a kigondolható legnagyobb kitüntetésben részesített az által, ha az idegen uralkodó egy rómainak szövetségtársául nevezheté magát.

Magától érthető, hogy ez által egy magasabb hivatal a római köztársaságban az ezen hivatalt viselő egyént a legnagyobb nimbussal övedzé körül s hogy a születési nemesség helyére a hivatali nemesség, az úgynevezett nobilitas fejlődött ki. — Oly családok, melyeknek tagjai úgynevezett kurulikus hivatalokat viselének (Aedilitas, Prætura, Censura, Consulatus), elkülöníték magukat a többi polgárságtól, őseik viaszábrázatját házaik átriumában felállították, s azokat hozzátartozóik temetésekor közszemlére tették; — tunikájukat biborszalaggal ékesíték fel s gyermekeik a toga prætextát viselték.

Minthogy minden magasabb hivatalt a nobilitas foglalt el, s a szenátust is a nobilesek köréből töltötték be, minthogy továbbá magasabb hivatal elérésére nagy pénzösszegek szükségeltettek s e hivatalok birtorlóiknak nagy vagyon szerzését helyezték kilátásba, ennélfogva a pénzaristokratia mint a római köztársasági aristokratiának harmadik foka fejlődött ki, mely tagjait legtöbb esetben a lovagok sorából toborzá.

Az eddigiekből a genealogiai álladékoknak oly nagy száma tűnik ki, hogy többnek felsorolása fölösleges.

Most azon kérdés merül fel, hogy az elegendő serkentést nyert genealogiai fogalom gyakorlati alkalmazására mi és mennyi történt?

Mindenekelőtt a patriciátus azon igyekezetével állunk szemben, mely a régibb és fiatalabb keletü családokra való felosztást s a legrégibb örökös aristokratia leszármaztatását a multnak lehetőleg messze nyuló korszakaiba óhajtá helyezni.

Ezen igyekezet kedveért a történelmet modifikálniok kellett. A pelasgoknak Thesszáliából, Evandernek Arkádiából, Herculesnek a Peloponnesusból Látiumba kellett vándorolni, Aeneasnak Trójából a phrygiaiak élén az aboriginusokat (a legrégibb őslakókat) a Látium birtokától elmozdítani s a legrégibb multak mindezen képviselőinek az utódok részére Romulus által alapított Rómába kellett vonulniok, hogy a legelőkelőbb patricius családoknak elegendő számú kiváló törzsatyákat szolgáltassanak.

Aboriginus vagy trójai vérből származni, netovábbja volt a legelőkelőbb római örökös nemességnek. Aboriginus származással dicsekedtek pl. a Fabia, Antonia (e két nemzetség Herculestől származtatta magát), Potitia, Manilia gensek; trójai származásuak voltak többiek között a Junia, Nautia, Aemilia, Sergia, Cæcilia gensek. A második királytól leszármaztatták magukat a Pomponia, Pinaria, Calpurnia, Aemiliana gensek; a harmadik királylyal a Julia, Servilia, Gegania, Metilia, Curiatia, Quinctilia stb. gensek ősei Albából Rómába vonultak volna.

A Marcia gens a negyedik királytól származtatá magát stb.

A ki ily régi származásra nem hivatkozhatott, az által iparkodott családjának tekintélyt szerezni, hogy magát azon családokhoz tartozónak mondá, melyek a külföldiek között először élvezték a római polgárjogot, vagy hogy családja hosszú időtől fogva szenátusi határozat által a patriciusok sorába felvétetett (pl. a Claudia gens) stb.

E rendkívüli módon kifejlődött, a régi származás megóvására irányult gondosság s az azzal összekötött állási előnyök fentartása következtében szükséges dologgá vált, hogy az örökös nemességtől való leszármaztatást nem csupán szóbeli hagyományra, hanem megbízható forrásra alapítsák.

És csakugyan (ez már a második eset) a rómaiaknak hitelesített *genealogiai nyilvántartására* akadunk.

Kétségtelenül a nyilvános feljegyzéseken kívül még az egyes családokban létezett, feliratokkal ellátott ősi liszták, családfák is maradtak reánk, melyek később formális krónikákká s emlékiratokká alakultak. Ezen felül még a gyászbeszédek s a lakomák alkalmával ősökről tartott dicsénekek is nagyban járultak a családok multjára való visszaemlékezés ébrentartásához.

Jeles genealogiai érdekkel bir még a *házasság nyilvántartása* a rómaiaknál.

Már Servius Tullius elrendelte, hogy minden tribus saját védistene oltárán tagjaitól fejenként egy-egy darab rezet vegyen át és pedig különfélét férfitól, asszonytól és gyermektől. Házasságkötéskor pedig a menyasszony a legközelebbi hármas út melletti lares oltárára (vicinale compitum) egy réz pénzt (ast) volt köteles dobni, melyből a házasságok számát tudták ki Habár Servius Tullius korában (s talán a következő időkben is) a rézdarabok oltárra tételét csupán a házassági statistika vezetésének eszközéül használták, ennek jelentősége a nemesek házassági összeköttetéseinek nyilvántartásában eléggé kézzelfogható.

A köztársaság virágzó kora a genealogiának a képzelhető legelőnyösebb kilátásokat nyújtá, melyek — mint ezt még alkalmunk lesz hangsúlyozni — gyakorlatilag is különféle maradványokban szálltak reánk.

Azonban csakis a római *köztársaság* volt képes a genealogiai viszonyok ezen virágkorát létre hozni.

A görög és a római republikanizmus között óriási volt a különbség.

A görögök sokkal jobban alá voltak vetve a partikularizmusnak s separatistikus törekvéseknek, hogy sem bennük a nemzeti egység érzülete kifejlődhetett volna; ehhez még oly egoisták voltak s az irígység hajlamai oly könnyen fejlődhettek bennök, hogy elég gyakran a legkevésbbé önző honfiaik legfényesebb cselekedeteiben sem akartak egyebet, mint egyeseknek magánuralomra törekvését látni s hogy ennek következtében a honfinak érdemeit a legsötétebb háladatlansággal jutalmazták.

Másként volt ez a rómaiaknál.

Noha a rómaiak is a nemzeti elemek legheterogenebb rétegeiből álltak össze, már a legrégibb időben a nemzeti egység öntudata jellemző bélyeget nyomott éltükre és törekvéseikre.

A nemzeti egység öntudata, a rendek egymásközötti czivódásai s a polgárháborúk daczára, a köztársaság minden korszakában változatlan maradt. Bárhova is fordult a római, bárhol lobogtatta is győzelmes zászlaját: mindenütt csak az egységes és oszthatatlan respublikáról való eszme hatotta őt át, s nem eshetett meg, hogy a római becsület és hatalom érdekében harczoló otthon az övéi osztrakizmusának áldozatává legyen; a tetterős és érdemdús hazafinak diadalmenetet rendeztek, oly kitüntetést, melynél nagyobbat a köztársaság nem adhatott.

A köztársaság tehát a monarchiánál képesebb volt arra, hogy politikai okosság s hála útján oly nagy férfiakat teremtsen, kik római származásukra (főleg ha még ősrégi családra hivatkozhattak) büszkék voltak, s hogy az ifjabb ivadéknak ezáltal felébresztett utánzási vágya következtében a «virtus in prole relucet» féle elv gyakorlatilag is érvényesüljön.

Mindezekre pedig magas polgári erény kellett. De mihelyt az egyeseknek az önuralkodásra czélzó törekvései utat törtek azon iparkodás által, hogy pénz s a nép ösztöneinek követése által tekintélyt és vonzalmat szerezzenek maguknak, a viszonyok teljesen változtak.

A köztársaságban arra törekedtek az emberek, hogy az *összesség* javára szerzett érdemeik alapján tündököljenek, ezt pedig csak magas polgári erények által lehetett elérni. De mihelyt a hatalom egyesek kezében összpontosúlt — főleg már a kifejlődött monarchiában, — az emberek törekvése oda irányult, hogy az *egyesek* kegyét hajhásszák, s minthogy itt már nagyobb konkurrencia volt, magától érthető, hogy a polgári erények helyére bűn s mindenféle erkölcstelenségek léptek.

A császárság tehát a genealogiai viszonyoknak halálos döfést adott. — A császárok arra kényszerültek, hogy a köztársasági mult összes dicsteljes emlékeinek kiirtása által uralkodásukat megszilárdítsák s így tehát sehogy sem kívánhatták, hogy a családi emlékezetek ápolása s valamely örökös, régi származáson alapuló rendnek szabadalmazása által az ősök tetteinek utánzását a régi köztársasági hires családok sarjadékaiban előmozdítsák. Azért minden lehetséges módon kiszorították a régi családokat, elkoboz-

ták vagyonukat s még tagjaiknak meggyilkolásától sem riadtak vissza. — A történelmi patricius és plebejus családok helyére lassan-lassan udvaronczok s a császárok teremtményei és kedvenczei léptek, oly elemek, melyek, a porból felemelkedve, császári tisztelőik bukásával megint visszahullottak a semmibe s így a genealogia számára álladékot nem nyujthattak.

E viszonyokat még hosszabb időig uralkodott dynastiák hiánya is előmozdította, továbbá a féktelen katonai uralom, mely kénye kedve szerint a leghomályosabb származású elemeket emelte trónra s végre a római császároknak azon, mindig nagyobb mérveket öltő törekvése, hogy uralmukat a volt keleti despotákéhoz hasonlóvá alakítsák, oly törekvés, melyet Diocletián (284—305) az által vitt keresztül, hogy a köztársasági formák s a katonai uralom mellőzésével korlátlan s az istenség nimbusával összekötött despotismust hozott be.

Így keletkezett az autokratiának azon merev alakja melyet még mainap is — miután a keletrómai császárságban még egy ezredig fenntartá magát — a byzantinismus szóval jelölünk s melynek ismertető jele abban rejlik, hogy az örökös, érdem- és pénzaristokratia helyére homályos származású és kétséges fajból való emberek léptek, kik csakis intimitásuk azon foka szerint foglaltak el hatalmas állást, melyben az uralkodó személyével érintkeztek.

Innen magyarázható, hogy a byzanci császárság a genealogiai érzék kifejlődésének és gyakorlati alkalmazásának még kevesebb tért nyújtott a római császárságnál, s hogy a byzanci dynastiákat kivéve (ezeket is csak töredékekben) a byzanci genealogiát nem ismerjük.

Annál fényesebbek a római köztársaságról szóló genealogiai ismereteink. A régi római családok genealogiáját annyira ismerjük, hogy összessége úgy minőségileg mint mennyiségileg minden modern állam családi genealogiájával bátran mérkőzhetik; igaz ugyan, hogy egy római család sincs, melynek összes tagjait szakadatlan és összefüggő lánczolatba lehetne hozni, — ez pedig oly fogyatkozás, melyben még az újkor előkelőbb családai is szenvednek.

Legteljesebben szálltak reánk a következő nemzetségek: Aemilia, Aurelia, Cæcilia, Calpurnia, *Claudia*, Cornelia, Domitia, Fabia, Flavia, Fulvia, Julia, Junia, Licinia, Manlia, Marcia, Octavia, Papiria, Pompeia, Posthumia, Quinctia, Servilia, Sulpicia és *Valeria*.

A számos római történetírón kívül még a római érmek és pénzek is a legbecsesebb kútfőket szolgáltatják a római családismére nézve.

Dr. WERTNER MÓR.

AZ ORSZÁGOS LEVÉLTÁRBAN ŐRZÖTT VAGY FÖLJEGYZETT NEMESI OKLEVELEKNEK JEGYZÉKE.

(A magyar és erdélyi udvari kanczellária felállításáig.)

Tizenharmadik és befejező közlemény.[1]

VÁCZI. 1624. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 43.*

VÁCZI. 1636. *Egri kpt. V. Könyv. 18, 120.*

VACZKAN de Nagynyires. 1679. *Kmnostori conv. Prot. Balth. Rákosi 120.*

VADAS. 1625. *Somogy megye ltban.*

VADASD de Erdőszentgyörgy. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*

VADASI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*

VADÁSZI. 1647. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 59.*

VAJDA. 1570. *Kmnostori conv. Prot. Johannis II. 278*

VAJDA. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 14.*

VAJDA. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*

VAJDA. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 76.*

VAJDA. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 22.*

VAJDA. 1611. *Gyfvári kpt. Cent XX. 14.*

VAJDA. 1611. *NRA. 940—10.*

VAJDA. 1620. *Kmnostori conv. Prot. M. 135.*

VAJDA. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 422.*

VAJDA alias KIS. 1631. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 240.*

VAJDA alias PINTYE. 1631. *Kmnostori conv. Prot. Kimita 22.*

VAJDA de Bergenye. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 161.*

VAJDA de Budos. 1689. *Kmnostori conv. Arm. B. 46*

VAJDA de Csolt. 1610. *Kmnostori conv. Arm. V. 10.*

VAJDA de Dés. 1615. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 80.*

VAJDA de Léczfalva. 1674. *Kmnostori conv. Arm. V. 26.*

VAJDA de Pecsétszegh. 1607. *Kmnostori conv. Arm. V. 14.*

VAJDA de Sósmező. 1609. *Kmnostori conv. Arm. V. 23.*

VAJDA de Sósmező. 1672. *Kmnostori conv. Prot. Laki 97.*

[1] L. Turul. 1883. 84, 142. l. 1884. 29, 68, 118, 158. l. 1885. 62, 73, 122, 181. l. 1886. 31. és 91. l.

VAJDA de Tekerőpatak. 1607. *Kmnostori conv. Arm. V. 14. Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 70.*

VAJDA lásd VAJVODA

VAJNA. 1621. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 14.*

VAJNA de Kovászna. 1611. *Erd. főkormszék. 1803 : 1780.*

VAJNA de Kovászna. 1616. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 179.*

VAJNA de Zabéd. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 570.*

VAJNA NAGY de Páva lásd NAGY VAJNA. 1584. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 250.*

VAK alias RÁCZ. 1665. *Erd. főkormszék. 1797 : 3798.*

VÁLASZÚTHI. 1583. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 132.*

VALKAI. 1589. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 359.*

VALKAI. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*

VALONCZ. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 123.*

VÁMOS. 1610. *Gyfvári kpt. Prot. Barsi 14.*

VANA. 1578. *Gyfvári kpt. Cent. R. 38.*

VANA. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*

VANCSA alias FAGDAS. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 47.*

VANCSA de Butásza. 1638. *Gyfvári kpt. 19. L. Reg. 54.*

VANCSA de Nánfalva. 1584. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 221.*

VANIGA de Misle. 1609. *Gyfvári kpt. Prot. Deus ad auxilium 224.*

VÁNKOS de Budfalva. 1633. *Kmnostori conv. Arm. V. 2.*

VANKULY. 1665. *Erd. főkormszék. 1797 : 3798.*

VÁNYA de Kovászna. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 291.*

VÁNYAI de Kismarja alias SZABÓ. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 345.*

VANYALOS de Körömenfalva. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 40.*

VÁNYOLOS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

VÁRADI. 1608 *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 168.*

VÁRADI. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 169.*

VÁRADI. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 188.*

VÁRADI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent XX. 14.*

VÁRADI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent XX. 58.*

VÁRADI. 1664. *Erd. főkormszék. 1806 : 5350.*

VÁRADI. 1664. *Kmnostori conv. Prot. O. I. 197.*

VÁRADI alias BODÓ. 1674. *Gyfvári kpt. Prot. Lad. Illyei 244.*

VÁRADI alias KÉPÍRÓ. 1634. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Bárdi I. 61.*

VÁRADI alias SZABÓ. 1664. *Erd. főkormszék. 1806 : 5350.*

VÁRADI de Alpestes. 1649. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 628.*

VÁRADI de Szárazajta. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 300.*

VÁRALLYAI. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*

VÁRALLYAI. 1652. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 19.*

VARGA. 1590. *Erd. főkormszék. 1804 : 122.*

VARGA. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*

VARGA. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 73.*

VARGA. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*

VARGA. 1615. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 76.*

VARGA. 1652. *Gyfvári kpt. Cista I. Hunyad fasc. I. 21.*

VARGA. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 570.*

VARGA. 1655. *Gyfvári kpt. Cista Gömör fasc. Gyergyó 9.*

VARGA. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*

VARGA. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*

VARGA. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 619.*

VARGA. 1675. *Kmnostori conv. Arm. K. 35.*

VARGA alias TAMÁSI. 1642. *Gyfvári kpt. 20. L. Reg. 123.*

VARGA alias UJLAKI. 1621. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 4.*

VARGA de Anthkeszi. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 239.*

VARGA de Bánd. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 570.*

VARGA de Borosbocsárd alias FODOR. 1665. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Gyarmathi 259.*

VARGA de Debreczen alias NAGY. 1624. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 43.*

VARGA de Déva. 1676. *Erd. főkormszék. 1848 : 5506.*

VARGA de Gyulagyarmath. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 340.*

VARGA de Némethy. 1590. *Erd. főkormszék. 1804 : 122.*

VARGA de Rákos alias SZILÁGYI. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 171.*

VARGA de Szentmihály. 1617. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 18.*

VARGA de Szentmihály. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

VARGA de Szigeth alias PONCZ. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 181. NRA. fasc. 106. n. 59.*

VARGA de Szűgöd. 1656. *Gyfvári kpt. 26 L. Reg. 608.*

VARGA de Tamási. 1645. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 25.*

VARGA BÉLTEKI de Magfalva. 1619. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 133.*

VÁRHEGYI de Léczfalva. 1610. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 480.*

VÁRHEGYI de Retteg. 1589. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 452.*

VÁRI. 1612. *NRA. 1865. N° 32.*

VARJÚ. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*

VARJÚ (Waryw) alias VRANA de Klobuk. 1520. *Acta post Adv. tabulares 2. N° 7.*

VÁRKONYI. 1520. *DL. 23408.*

VÁRKONYI de Miskolcz. 1620. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 163.*

VÁROS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*

VARRÓ de Komád. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 718.*

VARSÁNYI de Borosjenő. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 139.*

VARSÓCZI. 1627. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 7.*

VARSY. 1622. *Nógrád megye ltban.*

VAS. 1584. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 243.*

VAS. 1606. *Gyfvári kpt. 3. L. Reg. 25.*

VAS. 1610. *Gyfvári kpt. Prot. Barsi 14.*

VAS. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*

VAS. 1631. *Gyfvári kpt. Cent XX. 58.*

VAS. 1631. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 186.*

VAS. 1633. *Gyfvári kpt. 17. L. Reg. 96 (Elveszett.)*

VAS. 1652. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 69.*

VAS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*

VAS de Borzova. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

VAS de Makfalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*

VAS de Malomfalva. 1569. *Kmnostori conv. L. Regius anni 1570 : 75.*

VAS de Martonos. 1592. *Gyfvári kpt. Prot. Lad. Apafi 30.*

VAS de Rigmány. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*

VAS de Sóvárad. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*

VAS de Szászcsávás. 1684. *Kmnostori conv. Prot. Petr. Rákosi 473.*

VAS de Szentsimon. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 73.*

VAS de Szinnye. 1579. *Kmnostori conv. Arm. Diversae.*

VAS de Jánosfalva. 1591. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591 : 256.*

VASADI. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 164.*

VASÁNDI. 1609. *Gyfvári kpt. Prot. Deus ad auxilium 264.*

VÁSÁRHELYI. 1589. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 475.*

VÁSÁRHELYI de Enyed. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 202.*

VASMÁTH. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

VASMÁTH de Szentmihály. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 7.*

VATA. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

VATA de Szentgyörgy. 1583. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 110.*

VATTAY. 1636. *Lad. EEE. fasc. F. N° 2.*

VÁTYON. 1511. *Kmnostori conv. Arm. V. 1.*

VAYVODA (Vajda). 1659. *Acta post. Adv. Tab. 39. N° 234.*

VÉCSEI. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 71.*

VÉCSEI. 1652. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 583.*

VÉCSEI. 1686. *L. Reg. Arm. I. 98.*

VÉCSEI alias NAGY. 1618. *Váczi kpt. lt. Scrin. A. 33.*

VÉCSEI de Bő. 1570. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1570 : 274.*

VÉGH. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 299.*

VÉGH. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*

VÉGH. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*

VÉGH. 1653. *Egri kpt. I. Könyv. 735.*

VÉGH. 1686. *L. Reg. Arm. I. 97.*

VÉGH alias GALGÓCZY. 1687. *L. Reg. Arm. I 103.*

VÉGH de Ádámos. 1686. *Kmnostori conv. Arm. V. 9.*

VÉGH de Bacza. 1613. *Gyfvári kpt. 7. L. Reg. 19.*

VÉGH de Bessenyő. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 13.*

VÉGH de Csernátony. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 65.*

VÉGH de Felsőcsernátony. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 310.*

VÉGH de Gerődtótfalu. 1673. *Kmnostori conv. Arm. V. 4.*

VÉGH de Gyulafehérvár. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi II. 113.*

VÉGH de Piski. 1573. *Váczi kpt. lt. Scrin. A. 9*

VÉGH de Szentiván. 1590. *Erd. főkormszék. 1804 : 122.*

VÉGH de Szigeth. 1617. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 224.*

VÉGH de Tamási. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 126.*

VÉGH de Tarpa. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 189.*

VÉKÁS de Illye. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 242.*

VEKÉRDY. 1621. *NRA. 1191—20.*

VÉKONY. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 475. NRA. 902—5.*

VÉKONY de Böséd. 1634. *Kmnostori conv. Prot. P. 35.*

VELEDEI de Gyulafehérvár. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi II. 113.*

VELEKEY. 1634. *Conc. Exp. 141.*

VERDES de Szilistye. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 729.*

VEREBÉLYI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*

VEREBÉLYI de Hidastelek. 1589. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 402.*

VERES. 1583. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 72.*

VERES. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 73.*

VERES. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 124.*

VERES. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*

VERES. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*

VERES. 1621. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 10.*

VERES. 1624. *Gyfvári kpt. 1 . L. Reg. 18.*

VERES. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 47.*

VERES. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*

VERES. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

VERES alias DÉSI. 1664. *Erd. főkormszék. 1806 : 5350.*

VERES alias ÖRMÉNY. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 61.*

VERES de Amadéfalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

VERES de Árkos. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 271.*

VERES de Árkos. 1647. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 58.*

VERES de Borosjenő. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431.*

VERES de Csékefalva 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 121.*

VERES de Csíkszentgyörgy. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 179.*

VERES de Fogaras. 1618. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 40.*

VERES de Görcsöny. 1617. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 12.*

VERES de Gyula. 1557. *Kmnostori conv. Arm. Diversae.*

VERES de Kálló. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 592.*

VERES de Kecset alias NAGY. 1606. *Gyfvári kpt. 3. L. Reg. 39.*

VERES de Kisrábé. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 284.*

VERES de Kövend. 1669. *Kmnostori conv. Arm. V. 7. Prot. Balth. Rákosi 74.*

VERES de Makó. 1616. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 181.*

VERES de Maksa. 1591. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591 : 328.*

VERES de Maksa. 1632. *Gyfvári kpt. 17. L. Reg. 8. (Elveszett.)*

VERES de Markosfalva. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 25.*

VERES de Nagyszeg alias PAP. 1684. *Kmnostori conv. Prot. Laki 5—7.*

VERES de Sámson. 1584. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 180.*

VERES de Szásznyíres. 1658. *Kmnostori conv. Arm. V. 20. Prot. R. 36.*

VERES de Újthorda alias KOVÁCS. 1626. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 80. Kmnostori conv. Prot. H. 95, 96.*

VERES de Ürögd. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 146.*

VERESKÁL. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 47.*

VERESMARTHI de Várad alias SZABÓ. 1644. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 11.*

VERMES. 1638. *Gyfvári kpt. 19. L. Reg. 53.*

VESMÁS de Kolosvár. 1671. *Kmnostori conv. Prot. Balth. Rákosi 69.*

VESZŐDI de Kis-Enyed. 1583. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 51.*

VESZPRÉMI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent XX. 14.*

VESZPRÉMI. 1647. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 61.*

VESZPRÉMI lásd BESZPRÍMI.

VIDA. 1607. *Gyfvári kpt. Cista Bihar. fasc. I. 14.*

VIDA. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 283.*

VIDA. 1629. *Kmnostori conv. Prot. Kimita 43.*

VIDA de Páka. 1626. *Gyfvári kpt. 15. L. Reg. 113.*

VINASI. 1662. *Kmnostori conv. Szolnok Int. fasc. D. 13.*

VINCZE. 1585. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 291.*

VINCZE. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 128.*

VINCZE. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 299.*

VINCZE. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*

VINCZE. 1638. *Kmnostori conv. Arm. G. 11.*

VINCZE de Éradony. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 174.*

VINCZE de Felhalom. 1626. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 82.*

VINCZE de Székelyhíd. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 191.*

VINCZE de Várad. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 246.*

VINCZY. 1659. *Egri kpt. I. Könyv. 883.*

VIRÁGH. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

VIRÁGH de Hidas alias FLÓRA. 1655. *Erd. főkorm.-szék. 1827 : 1722.*

VIRÁGOSBERKI. 1627. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 215.*

VIRAVAY. 1686. *L. Reg. Arm. I. 95.*

VIRGYINÁS de Bihar. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 140.*

VISINCZEI. 1646. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg 30.*

VISTI. 1671. *Gyfvári kpt. Prot. Neminem Laede. 182.*

VISNYOVSZKY. 1651. *Thúrócz megye ltban.*

VISZLAY. 1664. *Nyitra megye ltban.*

VITÁL. 1564. *NRA. 24—13.*

VITÁL. 1646. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Bárdi I. 72.*

VITÁLYOS. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 203.*

VITÁLYOS. 1624. *Kmnostori conv. Arm. V. 17.*

VITÁLYOS de Báránd. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 176.*

VITÁLYOS de Gyulafehérvár. 1645. *Gyfvári kpt. 20. L. Reg. 24.*

VITÉZ. 1687. *L. Reg. Arm. I. 103.*

VITÉZ KÁLLAY. 1521. *NRA. 1769—13.*

VIZAKNAI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*

VIZÁR de Karánsebes. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 597.*

VIZI. 1577. *Kmnostori conv. Prot. Petr. Rákosi 413.*

VIZI. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

VLAD. 1644. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 15.*

VLAIK de Kotzér. 1658. *Kmnostori conv. Arm. B. 42.*

VOJLA. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 133.*

VOJSZE. 1680. *Kmnostori conv. Prot. Balth. Rákosi 119.*

VOKITS. 1587. *Somogy megye ltban.*

VONCS. 1593. *Gyfvári kpt. Cent. D. 24.*

VONCZI. 1631. *Gyfvári kpt. Prot. C. Bojthi 119.*

VÖRÖS lásd VERES.

VRAGOVICS. 1628. *Kőrös megye ltban.*

VRAGOVICS ZÁGRÁBI de Gyulafehérvár. 1635. *Gyf.-vári kpt. 15. L. Reg. 172.*

VRANA alias VARJÚ de Klobuk. 1520. *Acta post Adv. Tabulares 2. № 7.*

VRASSÓ. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 169.*

VYAS. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*

WAYNPERGH. 1685. *L. Reg. Arm. I. pag. 88.*

WEISZ. 1687. *L. Reg. Arm. I. 103.*

WIEDERSTEIN. 1653, *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 114.*

WINKLER. 1655. *Pozsony város ltban (Lásd Gyf.-vári kpt. KK. 98.)*

WOLFFART. 1587. *NRA. 226—4.*

ZABODI. 1605. *Gyfvári kpt. Cent. GG. 89.*

ZABODI lásd SZABÓDI.

ZABRECZKY. 1683. *NRA. 1686—14. és Árvamegye ltban.*

ZACHARIÁS. 1662. *Gyfvári kpt. Cista III. Albensis. Fasc. II. 50.*

ZACHARIÁS. 1663. *Kmnostori conv. Arm. Z. 2.*

ZACHARIÁS. 1668. *Erd. főkormszék. 1799 : 5069.*

ZACHARIÁS de Telek. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 60.*

ZADLIS. 1621. *Conc. Exp. 293.*

ZÁDORI. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 278.*

ZÁGONI. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 220.*

ZÁGRÁBI VRAGOVICZ de Gyulafehérvár lásd VRAGOVICZ ZÁGRÁBI.

ZAGYVA de Várad. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 299.*

ZAI de Técső. 1670. *NRA. 1679—76.*

ZAJÁCZ alias KOKOVAY. 1670. *Szepesi kpt.*

ZAJKÁS alias PAP. 1673. *Kmnostori conv. Arm. Z. 1.*

ZAJZON. 1577. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Böszörményi. 177.*

ZAJZON. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 22.*

ZAJZON de Réth. 1630. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 137.*

ZÁKÁNY. 1615. *NRA. fasc. 1884. № 25.*

ZÁKOS de Thorda. 1590. *Gyfvári kpt. Cista Thorda fasc. VI. 34. — Misc. Cista. II. fasc. VII. 54. — Kmnostori conv. Arm. T. 3.*

ZALÓ de Csibafalva. 1633. *Gyfvári kpt. 17. L. Reg. 96. (Elveszett).*

ZÁMBÓ. 1615. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 129.*

ZÁMBÓ de Kalotaszentkirály. 1614. *Gyfvári kpt. 7. L. Reg. 251.*

ZÁMBÓ de Kolosmonostra. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 22.*

ZÁMBÓ lásd SZÁMBÓ.

ZÁMI de Zilah alias BALOGH. 1635. *Kmnostori conv. Prot. II. 110.*

ZAUNER. 1690. *Gyfvári kpt. Arm. 26.*

ZÁVODSZKY de Zavodgya. 1466. *NRA. 291—9. NRA. 295—29.*

ZAZA alias HORVÁTH. 1581. *Gyfvári kpt. Cent. D. 96.*

ZEBEDI. 1588. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 155.*

ZÉBER. 1659. *Váczi kpt. lt. Scrin A. 10.*

ZEKE de Nagygalambfalva. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 20.*

ZEKER de Bogdánd. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 141.*

ZELE de Kolosvár. 1630. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 117.*

ZELINK. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 92.*

ZEMLÉNYI alias LAKATOS. 1664. *Erd. főkormszék. 1806: 5350.*

ZEZEKI. 1606. *Gyfvári kpt. 3. L. Reg. 49.*

ZILAHI. 1596. *Kolosmonostori conv. Comit. Szolnok Mediocris fasc. fragm. L. 8.*

ZIMI. 1583. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. Sigismundi Báthory 25.*

ZOJCZICZ alias STEPHAN. 1652. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 554.*

ZOK. 1588. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 3.*

ZOLTÁN. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 1, 2.*

ZOLTÁN. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 31.*

ZOLTÁN. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 435.*

ZÓLYA de Miklósfalva. 1641. *Gyfvári kpt. 20. L. Reg. 19.*

ZÓLYOMI. 1629. *Gyfvári kpt. Prot. A. Barkai 149.*

ZONGOR. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg 570.*

ZORKOVICH. 1637—57. *NRA. fasc. 1884. N° 24, 26.*

ZÖLD. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*

ZÖLD. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 367.*

ZRÍNYI. 1554. *Acta Thurzóiana fasc. 7. N° 10.*

ZSÁMBOKRÉTHY de Keriard. 1644. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 3.*

ZSARNÓCZY (Sarnóczy). 1625. *Egri kpt. II. Könyv. 125.*

ZSELLYÉR (Szellér). 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*

ZSELLYÉR (Sellyér) de Sárd. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 183.*

ZSIGMOND (Sigmond). 1542. *Gyfvári kpt. Cent. Y.*

ZSIGMOND (Sigmond). 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 578.*

ZSIGMOND (Sigmond). 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*

ZSIGMOND (Sigmond). 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 620.*

ZSIGMOND (Sigmond) de Etfalva. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 11.*

ZSIGMOND (Sigmond) de Felsőfalu. 1591. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591: 220.*

ZSIGMOND (Sigmond) de Kilyén. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 231.*

ZSIGMOND (Sigmond) de Paliujlak. 1606. *Gyfvári kpt. 3. L. Reg. 23.*

ZSIGMOND (Sigmond) de Rugonfalva. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 6.*

ZSIGMOND (Sigmond) de Székelyszállása. 1624. *Gyfvári kpt. 13. L Reg. 11. Prot. A. Barkai 162.*

ZVICZICZ. 1681. *Táblai oszt. Actus Solemnes 3173.*

ZVOLENSZKY de Zvolen. 1655. *NRA. 1686—9.*

Közli: TAGÁNYI KÁROLY.

KÖNYVISMERTETÉS.

Nemesség, kézi könyv nemesi ügyekben. Írta Marczianyi György lovag. Budapest, Franklin-társulat 1886. 238 oldal; 4 táblázat; ára 1 frt 60 kr.

Minthogy társas életünkben a nemesség s más kitüntetések elnyerésére való vágy s az alapítványokra utalt szegényebb sorsu nemesi állapot mind e mai napig létezik, a Franklin-társulat igen helyesen gondolkozott, midőn oly munka kiadását határozta el, mely az efféle ügyletekben útmutatóúl szolgál s úgy hiszem e részben nem is tett rossz választást, mert lovag Marczianyi úr mint szorgalmatos és szabatosságra törekvő közbenjáró, bizonynyal igyekezett a fennálló alapszabályokat híven, pontosan összeszedni s ez által illető közönségének jó szolgálatot tenni. Az olyanoknak tehát, kik nemesek akarnak lenni, vagy egyik-másik nemesi alapítványhoz akarnak jutni vagy pedig kamarásságot, asztalnokságot stb. stb. akarnak megnyerni, bátran ajánlhatjuk lovag Marczianyi úr munkáját.

A mennyiben azonban a mű némi tudományos színezettel bir s általában mint jelenség a szakirodalom terén megemlítést igényel, van egyet észrevételünk. Stylusa meglehetős gyenge, mindjárt a czímlapon van egyik hiba, hogy t. i. nevéhez a *lovag* czímet hátul teszi, hogy miért, ő tudja; mert ez a név- és család*jelző* szócska: lovag, magyarúl csak elől tehető; 31. lapon ez áll: rendelet *folytán;* 36. l. intézkedései *folytán;* 41. l. felruházása *folytán* stb. stb. minthogy pedig se a rendeletnek, se az intézkedésnek vagy felruházásnak nincs semmi folyása, az efféle értelmetlen beszéd nincs magyarúl, főként nincs irodalmilag mondva; valamint az sincs magyarúl, hogy a Crouy család pajzsában a magyar czímert *vezeti;* a mi még a Crouy családról mondatik, az sem felel meg a történetnek, sem a Crouy család hagyományainak.

A pénz-aristokraczia ellen való kitörés e műben nincs helyén. Mert ha a mai napon valaki a király (a souverain fejedelem) által nemességre emeltetik, az ép olyan nemes lesz ama naptól

fogva, mint az a másik, kinek őse azelőtt 500 évvel tétetett nemessé. Hogy miért tüntet ki és emel valakit a király nemesi rangra, ez semmiképen sem kérdés tárgya ily természetű kézi könyvben s oly emberek közt, kik a monarchiai elveket s az arisztokraczia fennállását elfogadják. Mert ha jutalmat, kitüntetést adott I. Károly vagy Nagy Lajos magyar király egy fiúnak vagy testvérnek, mivel az atyja vagy bátyja vitézül harczolva esett el s egy másiknak, mivel egyik vagy másik csatában nehéz sebet kapott — valjon nem érdemel-e nemességet az, a ki a táborozásoknak és a csatáknak tervét, módját előre elkészíti s ügyes kombinácziói által ezrek életét megkiméli s bár maga vérét nem ontja, értelmes működésével, számításaival temérdek pénzt, élelmet, munkát megtakarít; vagy nem jogosan áll-e a kitüntetést várók közt, a ki hosszú éveken át szárazon, vízen utazva s ifjuságát, férfikorának legszebb részét örökös munka, fáradtság, tanulmány, számítás, takarékosság sőt nélkülözés közt töltve vagyont szerez, kincset halmoz s hazáját, fejedelmét képessé teszi, hogy hőseit, lovagjait, nemeseit, katonáit fegyverben tarthassa, felszerelhesse, élelmezhesse, hogy háborút folytathatva, tekintélyét fenntarthassa s az állam, a haza és a polgárok legszentebb érdekeit megvédhesse? Akármily okon és alkalomból kapja valaki a kitüntetést, ez mint olyan teljesen egyenlő jogu és egyenlő értékű ő Felsége a király mint adományozó előtt; s az a véröntés miatt lett nemes, ki a gazdagság által lett nemest le akarja nézni, se nem valódi monarchicus, se nem correct aristocrata; semmivel sem jobb és nem tesz helyesebben mint ama bankár d'Alembert salonjában, ki Rousseau úrról azért nem tartott sokat, mert 10 tallér urának sem hitte. (9. lap). Hanem persze neveletlen, hányaveti, goromba, kiállhatatlan, tolakodó és főleg ostoba ember épen annyi van a vér szerint való nemesek, mint a pénzemberek közt, de a szabályok nem tartoznak gondot viselni a kivételes esetekre s ő Felsége látva a kivételes esetek szaporodását, 1883-ik évi rendeletét adta ki, mely katonatisztekre és államhivatalnokokra úgysem vonatkozik s melynek csak az a czélja, hogy bizonyos elharapózott visszaélések tovább terjedése meggátoltassék.

Melyeknél fogva általában sem a törvény, sem a tudomány tételei szerint semmi alappal sem bir az a különböztetés, a mit a régi aristokrata, a katonai és pénzvilágból kitüntetett aristokraczia között akar tenni (12. l.). Társadalmi kinövések, félszegségek itt nem jöhetnek tekintetbe s némi gyanum támad, hogy lovag Marczianyi úr nem egészen van tisztában a fogalmakkal, s az úgynevezett katonai aristokraczia (magasrangú katonák) és pénzaristokraczia (bankárok, kereskedők), melyek még nincsenek privilégizálva s mint olyanok dölyfösködnek, összezavarja a közülök kiválasztott és kitüntetett nemességgel. Általában monarchikus érzületü, loyalis alattvaló soha sem kérdi, hogy a király miért tünteti ki az illetőt, elég az, hogy ki van tüntetve. Ezek előrebocsátása után megjegyzem, hogy azok az épen nem sikerült viczczelődések a bankárok és katonatisztek neveivel és a már száz év előtt elkoptatott Eichenlaub urodalom hol fekvésével nem lévén sem mulattatók, sem oktatók teljesen feleslegesek és semmiképen sem teszik aristokratikussá a mű levegőjét.

A mi a koronaviselés által elkövethető *nemesség-bitorlást* illeti (28. lap), valóban nem tudom mire alapítja lovag Marczianyi úr, (vagy bármely rendelet, ha ilyen létezik), mert tulajdonképen a koronáknak mint olyannak és különösen pontjainak vagy pontjai számának szoros értelemben vett czímerészet szabályai szerint semmi de semmi jelentősége sincs;[1] ez tisztán társas életi szokás és sehol se találkozott tudós vagy törvényhozás, mely a koronák pontjainak számát magyarázta vagy fixirozta volna, ilyesmit hiteles armalisokban sem olvastam s ezért azt hiszem, 15 pontos koronát is viselhet kocsiján akárki s ebben nem létezik más korlát — mint az indokolatlan erőlködés nevetségessége. Mire elég példa, hogy az angol rendőrség adótárgyává tette a koronák viselhetését.

A Dahlberg anecdota vége felé (30. l. alján) nem értjük, hogy mi a *non vero* és mi a *ben trovato*. Mert hogy a kereszt felé fedetlen fővel közelgető Aureliusnak (első Dahlbergnek) azt mondta volna Szűz Mária: Tegye fel fövegét, komám uram! (Ó-németséggel: Bedeckt Euch, Euer Liebden), ebben valami elmésség sehol se mutatkozik; még ha új-németre fordítjuk, akkor se.

A 33. lapon helyesen hangsúlyozza szerző, hogy a magyar nemes leány semmikép sem veszti el grófi, bárói vagy nemesi rangját. Például ha született herczeg-, gróf-, báró- vagy nemes-kisasszony egy ranggal vagy több ranggal alább, vagy épen polgárhoz megy is férjhez, rangját megtartja. Midőn tehát a budapesti societásban az asszonyokat, ha kisebb ranguakhoz mentek nőül, mint a melyben születtek, nem születésük, hanem férjeik rangja után czímezik, helytelenül járnak el, kimutatván, hogy german culturát mívelnek s a magyarossághoz nincs is érzékök. Ilyesmi az erdélyi társaságban soha sem fordul elő. Isten a megmondhatója, mennyi botlást követnek el az asszonyok megnevezésében az *ujságírók*, az irodák és különösen a biróságok. De ezekről máskor.

[1] A mit némely heraldikusok s köztük báró Nyáry Albert is állít, hogy a koronának mint czímer-alaknak a paizsban és a paizson bizonyos megtisztelő jelentése van, egészen más térre tartozik.

Azt azonban, hogy a magyar adományozási rendszer már Szt. István korában virágzott volna (36. lap), valóban nem is képzeljük honnan vette szerző s jó lesz, ha a második kiadásból szépen kitörli.

A mi az Esterházy-család régi bárósságáról a 42. és 46. lapon mondatik, legalább is felette kétes s így kézi könyvbe épen nem való. Legalább Esterházy Miklós a nádor s atyja, Esterházy Ferencz Pozsony vármegyei szegénysorsu nemes ember és később alispán, ki Révay Péternétől négy véka buzát kér,[1] semmit se tudnak arról a galánthai bárósságról s az ország törvényei sem tudnak arról, hogy a galánthai uradalom a Liber baronátusok közé tartozik.

Arról sem tud a történettudomány semmit, hogy a mostani Csákyak (de genere Akos) 1560 óta grófok lennének (45. l.); mert a mostan élő Csákyak mind az 1603-ban született s 1662-ben meghalt első gróf Csáky Istvántól származnak, ki a grófságot 1638-ban kapta; még volt egy grófi ág, a lévai gróf Csáky László (előbbi Istvánnak testvéröcscse, mindketten öreg Csáky Istvánnak és Wesselényi Annának fiai) ága, ki a grófságot 1640-ben kapta, de ez ág a XVIII. században kihalt; a régi Csákyak (de genere Chák) soha sem viseltek grófi czímet. (Ha jól emlékszem ezek közt utolsó volt Csáky Mihály, Izabella királyné kedvencz kanczellárja.)

Az 1622-ik évi grófság a 45. lapon csakis a kihalt iktári Bethlenek grófságára t. i. a fejedelem Gábor testvérére és ennek fiaira vonatkozhatik; mert a maig is virágzó bethleni gróf Bethlen család grófsága 4 különböző grófi diplomán nyugszik s ezek mindenike 1692 után kelt.

A 46-ik lapon Szápárynak nevezi a gróf a Szapáry családot; mert mint hogy az ős fészek Veszprém vármegyében *Szapár*, az onnan származó elnevezés is csak Szapáry lehet s Szápárynak csak az a magyar beszédtől elütő kimondás, mondhatja (s mondja gyakran Czápárynak is), mely Hadikot Hádiknak, az Almásit Álmásynak, az Andrássyt Ándrássynak, a Hunyadit Hunyádinak, a Batthiánit, Bátyáninak, a Karacsayt Kárácsáynak, Szent Margitot, Szt. Márgitnak, Margit legendát Márgit legendának, Szent Annát Szt. Ánnának stb. szokta ferdíteni és facsarni, sőt még hiszi is, hogy ily módon szebben beszél.

A Zay családról és Loya genusról fennforgó versio is merőben bizonytalan lévén, nem kézi könyvbe való; mert a Zay-akon kívül még több család is dicsekszik a prima occupatióval, ilyenek a Szemere, Vay, Kállay, Kölcsei, Kabos, Kemény, Zeyk, Apor, Ugron, Sándor, Damokos stb. egyik sem kevesebb joggal mint a Zay-ak s a mi a genust illeti, kérdés, hogy valjon az a szó, melyet némelyek Loyának olvastak nem Voyának olvasandó-e? Valóban az egész munkán végig még sok apró megjegyzést lehetne tenni, pedig tán elég is lenne e könyvről, azonban egy pár észrevételt még tennem kell.

A Napoleonról írt értekezés szinte saturálva van demokratismussal, könnyű tárczaczikknek megjárja, de itt nincs helyén, nem tartozik a tárgyra.

A 94. lapon emlegetve van két gróf Erdődy kisasszony s egyikről jegyzésben az van mondva, hogy gróf Széchenyi berlini nagykövet neje lett. Ez nem áll. Amaz Erdődy gróf kisasszonyok egyike férjhez ment gróf Károlyi Alajoshoz — ki egykor csakugyan berlini nagykövet volt; a másik pedig gróf Széchenyi Béla neje lett, de pár év mulva oly korán elhúnyt (két szép leánykája maradt). A berlini követ gróf Széchenyi Imrének felesége pedig gróf Sztáray Alexandrina.

Lovag Marcziányi úrnak amaz állítása a 65. lapon, hogy számos magyar mágnási család nem képes a különböző ősi próbák szigorú leszármazási igényeinek megfelelni, a mennyiben köztük aránylag kevés van olyan, melynek 16 ősig visszanyuló törzsfája legalább egy mesalliance-t fel ne mutatna, nélkülöz minden történeti alapot, mert lehet s van ilyen család Magyarországon is, de aránylag egyetlenegygyel sincs több mint a többi országokban. A mesalliance-ok a régibb időkben felette ritkák voltak Magyarországon és semmivel sem gyakoriabbak mint Német-, Franczia- vagy Angolországban. Újabb időben, azaz mintegy 150 év óta ép a **mívelt** külföld jár elől a mesalliance-ok számba nem vételében. És nálunk a közép, a kis nemesség, a melylyel egyenrangú németnek, francziának egy darab okirata sincs, igen sokszor oklevelekkel tudja bizonyítani, hogy családjában 2—300 év óta egyetlen mesalliance sem fordult elő.

A 138. lapon a nagy-unyomi Sényi család egyik utódáról az mondatik, hogy előterjesztette a Vak Béla királyunktól nyert ármális levél *hiteles* másolatát.

A 137. lapon az iktári Bethlen család előnyei a fejedelmi állapot, a brandenburgi sógorság stb. a bethleni gróf Bethlen családnak tulajdoníttatnak. (Holott e két család a legkisebb vérrokonságban sincs egymással!) Na már tisztelt lovag Marcziányi úr, a mely vizsgáló bizottság elfogadja Vak Béla (uralkodott 1131—1141-ig) magyar király ármális levelét a XII. századból, mikor még a világon sehol se volt ármális levél s a mely bizottság nem tudja s nem veszi észre a Bethlen névvel és családdal űzött facsarosságot, annak nem kell kézi könyv, hanem csak rubrika, nem kell okirat, hanem comedia-czédula s nem kell czímer, hanem szobafestő, mert ily brutalis baklövéseket csak a legmíveletlenebb államokban lehet elkövetni.

[1] Lásd Esterházy Ferencz 18 darab levelét a b. Révay Gyula kis-selmeczi levéltárában.

S magyar tudós vagy magyar bizottsági tag bizonynyal jobban megbirálná a beterjesztett adatokat, mint az a komissio, mely ezeket az említett iratokat helyben hagyta.

Végűl a mi az őspróbák kimutatásánál a *czímereket* illeti, itt tehetett volna lovag Marcziányi úr némi szolgálatot, a mennyiben felfejthette volna, hogy a magyar nemességnek az őspróbák kimutatásánál, a mi az okiratokat illeti, semminémű könnyítésre sincs szüksége, mert vagy megvannak az okiratok eredetiben, vagy megvannak hiteles másolatban, vagy pedig a törvényben gondoskodva van, hogy elveszett okiratok minő bizonyság-levelek által pótolhatók. Megjegyezvén, hogy a kiről két-háromszázados okiratok mint földbirtokosról, jobbágytulajdonosról, homo regiusról, vármegyei hivatalnokról stb. szólanak, arról minden további bizonyítás nélkül tudhatjuk, hogy nemes ember, mert másnak nem volt földbirtoka, jobbágya s más nem lehetett homo regius, vármegyei hivatalnok stb.

Másként áll nálunk a *czímerek* dolga, a magyar felfogás a czímerekre keveset adott, a nemességet czímer nélkül is tudja gondolni s be is tudja bizonyítani s bebizonyítva látja, szóval a czímer nem okvetetlen kelléke a nemességnek; nálunk a czímernek, mint azt Verbőczi is megmondta, semmi jogi jelentősége sincs s egész családok századokon át a legmagasabb nemesi rangban is élhettek a nélkül, hogy felsőbbségtől engedélyezett tulajdonképen való családi czímerök lett volna; más családok cserélték, változtatták czímereiket saját kedvtelésök szerint, mint a Turzók, Rédeiek, Wesselényiek stb. Hogyan tegyék tehát oda a magyarok az őspróba kimutatásnál a czímereket, hanemha utólagosan valami *Vak Béla-féle* ármálist komponálnak? Természetes, hogy az utóbbi 150—200 év alatt e részben sok változás állott be s ma már — a XVII. századtól fogva — a családok legnagyobb részének van czímere, de még ma is van akárhány család, melynek czímere alig meghatározható s felette ingatag és igen nagy azok száma, kiknek armálisuk nincs, nem is volt soha, hanem akár a régi — akár az újabb időben önkény szerint vettek fel valami jelvényt csak azért, hogy a divat szerint ők se legyenek rosszabbak a talán századokkal ifjabb czímeres családoknál. A magyarokat tehát, a kiknél a czímernek semmi jogi jelentősége semmi különös culturája nem volt, úgy rákényszeríteni a czímer-melléklésre (74. lap), mint például a németeket, olaszokat stb., hol a czímerészet bizonyos tekintetben századok óta részben jogi intézmény volt s a nemes levelek és czímerek különös gonddal immatriculáltattak — nem helyes és csaknem utalás a hamisításokra és elámításokra. Ha tehát az őspróba kimutatásoknál szabatos és valódi tények előadásáról lehet beszélni s olyanokat követelni, akkor a magyar családi kimutatásoknál a czímermellékelést, mint *sine qua nont* józanon kívánni nem lehet.

Ezeket akartam ezúttal elmondani ez érdekes könyvről, mely mint kezdeményező, mint úttörő apróbb hibái s tévedései mellett is teljes figyelmünkre méltó.

Maros-Vásárhelyt, 1886 szept. 9-én.

D. F.

Wissgrill «Schauplatz»-a, *mint a magyar heraldika és genealogia egyik segédkönyve.*

A mult századi legjobb és legmegbizhatóbb családtörténeti gyűjteményes munkák közé *Wissgrill F. K.* «Schauplatz des niederösterreichischen landsässigen Adels vom Herren- und Ritter-Stande vom XI. bis zum Ende des XVIII. Jahrhundertes» czímű nagy dolgozata, mely csaknem kivétel nélkül eredeti oklevelek vagy hiteles másolatok alapján van összeállítva, méltán sorolható. E nagy gyűjteménynek első kötete 1794-ben került a könyvpiaczra; az ötödik kötettel pedig, mely a «Lempruch» családig terjed, e valóban becses vállalatnak folytatása hosszú időre megszakadt. Csaknem egy egész századnak kellett lefolynia, míg e rendkívül ritkává lett mű további folytatására kilátás kezdett nyílni.

A bécsi «Adler» nevű heraldikai egylet (mai czíme: k. k. Heraldische Gesellschaft) tűzte ki czéljául e szép és elismerésreméltó feladat megoldását.

König Alajos, alsó-ausztriai tartományi levéltárnok közreműködése, ki a bécsi tartományi levéltárban őrzött Wissgrill-féle kézirattöredékek fáradságos rendezését a legnagyobb készséggel és szakavatottsággal vállalta magára, valamint az alsó-ausztriai rendek előzékenysége által sikerült az egyletnek saját közlönyében 1872. évben a Wissgrill-féle csonkán megjelent művet a «Lempruch» családtól kezdve folytatni s e kiegészítést a közlöny egyik állandó rovatává tenni, mely mai napság már az R. betű körül jár.

Az egylet elhatározta, hogy e megkezdett munkát egész a Z betűig fogja folytatni és így befejezni; meg kell azonban jegyeznünk, hogy Wissgrill dolgozatát kéziratban teljesen befejezte; igaz, hogy egyes részek csak töredékesen maradtak utána.

A bécsi heraldikai társaság egyébként az egyes részeket, melyek Wissgrill kéziratában csak tökéletlenűl voltak kidolgozva, az említett szerző által sokszor használt Fischer von Fischerberg-féle kézirat (Adelsspiegel des Erzherzogthums Oesterreich unter d. Enns, hat folio kötet kézirat az alsó-ausztriai rendek könyvtárában) alapján, továbbá a tartományi levéltárban őrzött eredeti oklevelek segélyével tökéletesen kidol-

goztatta ; úgy szintén a Wissgrill halála óta a tartományi nemesség sorába felvett új családokat s az ezekről szóló új czikkeket fölvette és beékelte a törzsmunka keretébe, és ezeket egészen annak rendszere szerint dolgoztatta föl.

Azon körülmény, hogy magyar történetíróink eddigelé, a mennyire előttem ismeretes, Wissgrill könyvét úgyszólván egy cseppet sem használták,[1] abban leli magyarázatát, hogy az töredékben maradt az utókorra, s azon kötetei is, melyek nyomtatásban megjelentek, csak rendkívül kevés példányban ismeretesek. Kérdezősködésemre azt a választ nyertem, hogy e becses mű Budapest egyik nyilvános könyvtárában sincs meg; Bécsben megvan az udvari könyvtárban, valamint a csász. kir. hitbizományi könyvtár is bír egy példányt. Van példánya Krahl Károly híres bécsi czímerfestőnek is, kinek könyvtárát Közép-Európa legnagyobb heraldikai-genealogiai könyvtárának mondják. A Tüchernben (Steyerország) lakó Schwarzenfeldnek is van három kötete e becses gyűjteményből; és még valakinek Linz vidékén.

Egyszóval a Wissgrill kötetek mind biztos kézben vannak s a tulajdonosok egymást kölcsönösen ellenőrzik, hogy alkalom adtán a becses mű valahogy hivatlanok birtokába ne kerüljön.

Antiquariusok katalogusait és másféléket a világ minden részeiről hiába lapozgatunk át ez irányban; ritka heraldikai és genealogiai munkákat találunk eleget, Wissgrillét soha. Én legalább és velem együtt sokan már tizenöt év óta hiába keressük.

Már említettük, hogy a Wissgrill-féle munkának legnagyobb becse általában a teljes megbízhatóságban rejlik; adatai mind eredeti okleveleket vagy legalább hiteles másolatokra támaszkodnak. S ez áll nemcsak a benne fölös számmal található érdekesnél érdekesebb adatokra, hanem ép oly mértékben heraldikai és genealogiai kutatásaira és eredményeire nézve. Felveszi keretébe az epitaphiumokat is, s a hol lehetséges volt, feljegyzi legalább a lelhelyet; tehát még e tekintetben is újjmutatást ad a tudomány ez irányban való kezelésére.

A mi már most a heraldikus részt, a czímereket illeti, sajnos hogy ezeket nem találjuk meg ábrákkal illustrálva, mint Hoheneck munkájában, melyet Wissgrill mintául választott, hanem csak leírva «*blasonozva*»; de ezt a legnagyobb pontossággal teszi, úgy hogy a szakember — ha egyúttal rajzolni is tud — fáradság nélkül, rögtön képes akármely czímert legalább körvonalaiban ábrázolni.

[1] Chernel Kálmán érdemes munkája «Kőszeg sz. kir. város jelene és multja, Budapest 1877. I. és II. kötet», úgyszólván az egyetlen magyar történelmi mű, mely néhányszor idézi Wissgrill könyvét. De itt is az idézetek másodkézből történnek, egy német nyelven megjelent czikk után.

A magyar családok czímereinek egész sorozatát, melyeket az ország saját levéltáraiban és könyvtáraiban hiába keresnénk és hiába kerestünk, vagy melyeket eddig csak töredékesen ismertünk, színek jelzése nélkül vagy hamis színjelzéssel, köszönhetjük Wissgrill szorgalmának és lelkiismeretes munkájának. Elég ezek közül nehányat megneveznünk szabadon, emlékezet után, melyekre nézve a Schauplatz teljes felvilágosítást nyújt; ilyenek a *Dóczy*, *Gregoróczy*, *Bazini és Szentgyörgyi*, *Jurišić*, *Leslie*, *Listhius*, *Löwenberg*, fogarasi *Mayláth*, *Megyery*, szalónaki *Paumkircher*, gersei *Pethő*, visenti *Pólányi* stb. Igen bőven és részletesen találjuk az *Esterházy*, *Grassalkovich*, *Nádasdy*, *Pálffy* stb. czímereket. Nem is szólunk a nálunk indigenatust nyert egyes osztrák családokról, kikre nézve tömérdek adatot találunk. Mintegy hatvan ilyen családra találunk teljes felvilágosítást, nemcsak a mi a czímert illeti, hanem kiválóan érdekessé válik reánk nézve Wissgrill műve az által, hogy bőven tárgyalja az indigena családok viszonyát Magyarországhoz, előadván hazánk érdekében vagy földjén szerzett érdemeiket és véghezvitt tetteiket, valamint magyarországi birtokviszonyaikat.

Ugyanez áll, sőt még nagyobb mértékben, mindazon magyar fő és köznemesi családokra vonatkozólag, melyek egyúttal az alsó-ausztriai nemesség és lovagi rend sorába fölvétettek; s e családok száma minden esetre igen tekintélyes. E családok viszonyát Alsó-Ausztriához valamint Magyarországhoz is bőven találjuk részletezve. E tekintetben, igaz, rendkívül érdekes, de előttünk már ismeretes adatokkal találkozunk; de minthogy ezek más forrásból meríttettek, ez által azok hitelessége erősbül; merőben új, a magyar kutató előtt ismeretlen adatok is szép számmal akadnak a nagy műben.

Mindez előadottak után kétségtelen, hogy Wissgrill munkájában becses, a magyar történelmi kutatásra nézve még csaknem érintetlen forrásmunkát birunk; s mindazt, ki ahhoz valamely heraldikai, genealogiai, sőt tán történelmi kérdésben fordul, bő eredmény fogja jutalmazni.

A nagy munkának csakis czímertani részét, de ezt meglehetős kimerítően, dolgozta föl a nagy Siebmacher-féle czímeres-könyvnek magyarországi része; a mennyire ez Wissgrill munkájának nyomtatásban megjelent részéből valamint a bécsi heraldikai társaság évkönyveiben megjelent folytatásokból lehető volt; annak historiai és diplomatikai részére a Siebmacher-féle mű természeténél fogva alig terjeszkedhetett ki.

Nem lehet eléggé sajnálni, hogy a Wissgrill-féle munkának folytatása az említett társaság évkönyveiben igen lassan halad előre; s előre láthatólag évtizedekig fog tartani, míg az befejezve, egész teljességében a közhasználatnak átadható lesz.

A fönnebbi sorok eléggé bizonyítják, hogy ennek emlékét feleleveníteni, s a magyar szakférfiak figyelmét ez alapos munkára felhívni, nem volt fölösleges dolog; mert e mű megnyitja előttünk ismeretlen, és reánk nézve sok érdekeset tartalmazó levél- és könyvtárak forrásait.

ARGUS.

VEGYES.

Kritikai megjegyzések a folyóiratunkban közölt XV. századi czímerekre.

Kétségtelen, hogy ha valami, úgy csakis a XV-ik századból eredő s tán még a XVI. század elejéről való eredeti czímeres leveleink nagy száma képes «heraldikai reputátiónkat» a külfölddel szemben visszaszerezni és megtartani. Mert mindaz, a mit nálunk későbbi évszázadok nyújtanak — miként ezt minden szakember elismeri — többé-kevésbbé, sőt csaknem kivétel nélkül ellentétben áll a jó és igazi heraldika alapvonásaival és szabályaival.

Egyébként, legyünk őszinték és igazságosak, ha szigorúan vesszük a dolgot, nincs is teljesen jogunkban czímereinknek fenn említett sorozatát illetőleg *különös, saját nemzeti* czímer-sajátságokról beszélnünk; s még pedig azért nem, mert hisz mindezen czímerek — legalább túlnyomólag nagy részök — kétségtelenül külföldön készültek. Ha eredetét tekintve egy-kettő magyarországi is, de bizonyára ez a csekélyebb szám. De bárminként álljon is a dolog, még ha egy sem volna köztük magyarországi készítmény, azok *magyar királyoktól* adattak Magyarország részére; ez által tehát kétségbevonhatatlan tulajdonunk, tehát részét alkotják a magyar czímertannak; a dolog lényegére nézve közömbös, magyar vagy külföldi kéz festé e a czímert. A czímer tervezete nagyjában és általában (gyakran még a részleteké is) mindig a czímerszerző agyának gyümölcse; s minthogy ez magyar eredetű, a szellemet, mely e czímereket övezi és alkotá, szintén hamisítatlan és speciális magyar szellemnek kell tartanunk s mint ilyennel vele foglalkozunk.

Jelen alkalommal kilencz, a XV. század első feléből eredő czímerrel akarok foglalkozni; ezeknek mindegyike folyóiratunk hasábjain látott napvilágot. Három az 1415, négy az 1418, egy az 1419 és az utolsó az 1431. évből való.

Mielőtt e czímerek részletes tárgyalásához fognék, egy-két általános megjegyzést bocsájtok előre, melyek nagyjából a tárgyalás alá vett czímerek valamennyijére vonatkoznak.

1. A paizs valamennyinél dűlt s még pedig balra hajlik. A Chapi czímer az egyetlen, melynél a paizsnak hajlása jobb felé van.

2. A sisak (mely mindig a csőrsisak — Stechhelm — alakját akarja ábrázolni) rajzolására, a mi a körvonalakat és detailokat illeti, nem fordítottak annyi figyelmet, mint kellett volna. Az ezeknél alkalmazott alakok nagyban és lényegesen eltérnek azoktól, a milyeneket egykor valóságban használtak.

3. A sisaktakarók mindenütt behasogatottak (Zackeldecken), a Vadkerti és Chapi czímerek kivételével, melyeknél ornamentika szerepét játszák. A takaró színezése általában kétszínű: *ércz* és *szín*, s mindkét oldala színezés tekintetében megegyező.

4. A terjedelem tekintetében a sisak és ékítménye a paizshoz és a rajta ábrázolt alakhoz jobbára megegyező arányban viszonylik.

I. Az előttem fekvő czímerek között a legrégibb az, melyet Zsigmond király 1415 febr. 2-án Constanzban a Vadkerti és Szentgyörgyi Vincze családoknak ád.[1]

Boldogúlt báró Nyáry Albert által e czímerhez adott magyarázat pótlásául még a következőket tehetjük: A sisaktakarót ez esetben nem «háromszínűnek», hanem csak «kétszínűek» tekinthetjük s még pedig: színen ércz; ámbár a festő ma már nehezen felderíthető okokból, színen színt ábrázolt. Én a Vadkerti czímer sisaktakaróját ekkép írnám le: *vörös-arany*, s jegyzetbe tenném: *igazabban*, vagyis az eredetinek megfelelőleg *lila-sárga*.[2] A paizs különben ennél a czímernél aránytalanúl hosszú, s a sisakhoz és sisakdíszhez arányban nem áll.

II. Következik a melléthei Baróczczímer; kelte Constanz, 1415. évi márcz. 24-ike.[3]

Mint feltünő dolgot, ki kell emelnem azt, hogy a sisaktakaró egészen egyszínü, azaz fekete. A sisaktakaró ilyetén ábrázolása semmi esetre sem volt a festő szándékában; ennek oka a takaró sajátságos hajlásában rejlik, mely annak mindenütt csak külső felét mutattatja a nézővel, és semmit sem belső feléből, béléséből. Minthogy a czímer ábrázolását az oklevélben szöveg nem kiséri, e takarót csak mint feketét írhatjuk le, azon meggyőződésünk daczára, hogy

[1] Turul 1883. évf. 82. l.

[2] A Vadkerti czímernél helyenként előjövő fehér szín a kutatót zavarba nem fogja ejteni; ez egyszerű színátmenet, a lila-színnek árnyalata. Hisz az egész lilaszínü külső takaró árnyalva van, majd sötét, majd világosabb.

[3] Turul 1883. évf. 26. l.

az kétszínű, t. i. fekete-ezüst. Így tesz a magyar Siebmacher is, mondván «# (und Silber?)».

A felső szerecseny ábrázolásában, mely sisakdíszként szerepel, nincs semmi lendület, s az egész bizony elég esetlennek tünik föl.

III. A Hothvafői-címerre kerül a sor, melynek kelte Constanz, 1415. június 23-ika.[1] Ez a folyóiratunkban közölt címerek közt, a mi a stilizálást és kivitelt illeti, tökéletesség tekintetében a második helyen áll; s éppen ezért nincs is róla több mondani valóm.

IV. V. Még szebb és nemesebb ízlésű a Sóvári Soósok címere, 1418-iki kelettel;[2] ámbár itt is a takaró színt színen ábrázol, vagyis: kék-vörös, a minek nem kellene lennie; úgyszintén az 1418-iki Chapi címer[3] is kielégítő stilus tekintetében, az összevissza csavart sisaktakaró daczára is; noha ennél a paizs tökéletlen formája a kívánalmakat ki nem elégíti, mégis az ábrázolástól bizonyos megtisztult izlést eltagadni nem lehet. A festő kétségtelenül a tárcsa-paizs alakját akarta követni, de a dárdának való kikanyarodás élesebb megjelölését ábrázolni elmulasztá. Sajátságos, hogy ennél a czímernél az egész ábrázolás, heraldikailag jobbfelé történik, mi kivételes dolog.

VI. A mohorai Vidffiek 1418-iki czímere[4] éppen oly esetlen mint izléstelen. S itt vissza kell térnem valamire, a mit e czikk bevezetésében már röviden érinték, s a mit e czímerben oklevelileg bebizonyítva látunk. Az imént azon nézetnek adtam kifejezést, hogy a czímerszerző a czímer lényeges részének ideáját maga szolgáltatta, vagyis jobban mondva ez a czímerszerzőből indúlt ki. Valóban Mohorai Vid a saját czímerének tervezetét — mint ezt az oklevélben olvassuk — személyesen nyújtá át a királynak.

E czímernél éppen mert nagyon sok volna megjegyezni valóm, röviden csak a leglényegesebbekre szorítkozom. — Szembeötlő hiba mindjárt az, hogy ennél a festő a paizsot az ábrázolt czímer-alakhoz rajzolta s nem a czímer-alakot a paizshoz; miáltal ez utóbbi aránytalanúl és természetellenesen szélessé vált. Hasonló visszás eljárást tapasztalunk a sisak, sisakdísz és a takaró ábrázolásánál is. S különösen áll ez a sisakra, vagyis jobban mondva ama megnevezhetetlen s körül nem írható alakra vonatkozólag, melyet a sisak helyén látunk. Kétségben vagyunk, mi az, és mi akarna lenni?

Egyébként, könnyebb tájékozás okáért maradjunk csak a «sisak» megnevezésnél. Ezt a sisakot a rajzoló *később* rajzolta, mint a sisak takaróját s így megfordított viszonyba állította a kettőt egymással s a legnagyobb képtelenséget nyújtotta nekünk. Tekintsük csak meg jól a képet. A sisak födi a takarót, a helyett hogy megfordítva volna, miként ez a valóságban is volt. E takaró különben is izléstelen, semmit mondó valami, sem takaró sem ornamentika.

Az előttünk fekvő czímer, noha a heraldika virágzó korából származik, mintája annak, milyennek nem szabad egy czímernek lennie. Óvakodjék mindenki e czímert mintául választani.

A festő lehetett az ecset kezelésében, a színek vegyítésében igen ügyes; de a heraldikához nem is sejtett. Még ott is, a hol valamihez sejteni látszik, elveszti a jó irányt és szabálytalanságot követ el.

Értem ez alatt sisaktakarót, mely egészen correctűl a sisakdísz, illetőleg a sisakdíszül alkalmazott alak öltözetének folytatásául tünik föl. Minthogy a festő (vagy akárki más) a takaró színéül a vöröset választá, a sisakdíszként visszatérő paizsalakot más színű ruhába öltöztete, mint lenn a paizsban; a mi mindenesetre jelentékeny hiba. Ez ellen másként óvakodhatott volna. A sisakdíszként ismétlődő paizsalak lényegileg nem térhet el a paizsbelitől; s az ábrázolás jellemző vonásaihoz tartozik a ruha vagy öltözet színe is.

A festő vagy czímerszerző világos szándéka volt, ugyanazt az alakot ismételve ábrázolni; minthogy azonban ez az alak fönn vörös, lenn kék mezbe van öltöztetve, ez által czélt tévesztett; mely körülmény itt annyival inkább zavarólag hat, mert itt valósággal létezett személy ábrázolásával van dolgunk, ki a czímerszerző életében szerepet játszott, mint ezt a czímeradományozó oklevél sejteti velünk.

VII. Ismét egy czímer a heraldika jó korszakából 1418-ból, s ismét az izléstelenségnek egész halmaza az egészben. Akármily érdekes legyen is a Moghi-czímer[1] művelődéstörténelmi szempontból, a mint valóban az is; a heraldikusnak azonban semmit sem nyújt, a mi annak érdekét felkölthetné, vagy méltatására igényt tarthatna. Minden rossz abban, rettenetes rossz, esetlen és izlés nélküli; paizs és paizs-alak, sisak és sisak-dísz, takaró, sőt még a színek megválasztása is. Valóban az egész sorozatnak legrosszabb terméke, még rosszabb mint a megelőző.

Még legjobb a sisak; a paizsot a festő ismét úgy, miként az előbbinél, a paizsalak után rajzolta; a takaró pedig teljesen érthetetlen zagyvalék. Az ember nem tudja, mi külső mi belső fele, rendetlen, stilus és izlés nélkül való; foszlányai úgy lebegnek a paizs körül.

Mit mondjunk a paizs-alakról? s ki merné

[1] Turul 1884. évf. 58. l.
[2] Turul 1885. évf. 114. l.
[3] Turul u. o.
[4] Turul 1885. évf. 1. l.

[1] Turul 1885. évf. 57. l.

e «lovagnőt», mely inkább illenék egy játékkereskedés kirakatába, a XV. század első tizedeibeli heraldika termékének tartani, ha csak bizonyosan nem tudná? Még az a zöld gyöp sem hiányzik, melyet minden játék-lovagnál megtalálunk; ezt sem felejtették el. Sőt ezt még — mert rendkívüli örömük telt benne, a sisakdíszben is ismételték. Zöld gyöp mint sisakdísz! Az embernek igazán azt kell hinnie, hogy a mohorai Vid-czímer festője igen közel állott a Moghiéhoz. Vagy talán a kettőt egy ugyanaz a kéz festé? A két armális különböző helyekről van keltezve; az előbbi Strassburgból, az utóbbi Augsburgból.

VIII. A Kisfaludy-féle 1419-iki czímerhez[1] meg kell még jegyeznem, hogy ennek főhibája az, hogy a paizsalak nem a paizs tengelye, hanem annak iránya szerint (a mi pedig csak egy pillanatnyi esetleges helyzetet jelöl) van elhelyezve.

Ha mai napság a család valamely tagja nyilvános tornához hivatnék (azért beszélek így, hogy ezt mindenki jól elképzelhesse), s ott teljes fegyverzetben, paizszsal, sisakkal, karddal jelennék meg, s paizsán czímerét ép úgy ábrázoltatná, mint azt az armális mutatja, a paizsalak világosan abban a helyzetben tünnék föl, mint ha hátra akarna esni; föltéve természetesen, hogy előbb meg nem igazíttatja a paizsalak helyzetét s ezt nem a paizs tengelye irányában helyezi el.

És ezzel egy példához jutottunk, melynek segítségével mindenki előtt nyilvánvalóvá válik, hogy az úgynevezett «ósdi heraldikus», mely beteges makacssággal ragaszkodik még ahhoz is, a mi értelmetlenségből eredett, mily könnyen téved képtelenségekbe. E mellett felmerül mindjárt a kérdés, mikép kell az olyannak eljárnia, kinek hasonló incorrect ábrázolások kerülnek reproducálás czéljából keze ügyébe?

Véleményem az, hogy állítsa fel az ember helyesen a paizsalakot, de emellett jegyezze föl az eredetiben található hibás ábrázolás természetét és lényegét.[2]

Egyébként a Kisfaludy-czímernél más lényeges megjegyzésem nincs, legfölebb az, hogy a sisak nyílása oly szűk, és az ábrázolás szerint nem nyújt annyi helyet, hogy egy jókora emberi marok beférhetne, annál kevésbbé egy felnőttnek a feje; valamint hogy a sisakdísz kisebb mint a paizsalak, minek nem volna szabad előfordulnia.

IX. A milyen hibákat a Kisfaludy-czímernél láttunk, ugyanazokkal találkozunk Krisztalóczi Tarkasis Józsa 1431-iki czímerénél.[1]

A paizsalak, a koronás sas, itt sem áll a paizs tengelye irányában, hanem a paizs hajlása felé dűl.

Azon megjegyzésekhez, melyekkel néhai br. Nyáry Albert e czímer rajzát kisérte, bátor vagyok még a következőket csatolni:

Én e czímer sisaktakaróját mindenképen *két*- és nem háromszínűnek tartom. Ha még ez iránt valakinek kétsége volna, kövesse szemével a takaró redőit, kezdetöktől fogva; ekkor látni fogja, hogy a festő a vörösbarna színnel csakis árnyékot akart jelezni; de épenséggel nem volt szándékában háromszínű sisaktakarót ábrázolni. Csak nehány sallang és foszlány vége barnás, különben minden tiszta kékkel kezdődik, a mi nem sárga (arany). A takaró színeit tehát minden további gondolkodás és kételkedés nélkül bízvást így írhatjuk: kék-arany.

Azon körülményt, hogy a paizs-alak, a sas, nincs stilizálva, nem lehet ritkán előjövő esetnek tekintenünk, még pedig azon okból, mert a koronás sas szenvedő — azaz nyílvesszővel átlőtt állapotban ábrázoltatik. Mozgásban vagy tevékenységben, úgy szintén szenvedő, pl. megsebzett állapotban ábrázolt állatokat mindig (legalább így kellene lennie) természetes alakban és nem heraldikailag stilizálva kell feltüntetni.

Ez a dolog természetéből folyik, noha — a mennyire tudom — erre nézve nincs irott szabály. Mily zavarólag hatna az példáúl, ha egy küzdő oroszlányt, egy repülő sast, vagy ugyanezt, mikor egy más állatot széttép stb. heraldikailag «stilizálva» látnánk? . . .

A mi a Tarkasis-czímer paizsának külső alakját illeti, itt ismét a tárcsaszerüséghez való közeledést látjuk, a dárda kidugását jelző kivágást pedig — elég sajátszerűen — a paizs felső szélén találjuk jelezve.

Egyébként sorozatunknak ezen, korra nézve legifjabb czímere egyike a legtetszetősebbeknek és a legjobban stilizáltaknak valamennyi közt. Eltekintve a paizsalak helyzetétől (t. i. a paizs tengelyéhez való ferde állításától), egészben értelmes tervezetet, rajzot és festést mutat föl.

* * *

Igaz hogy hasznos és fontos hazai heraldikánkra nézve, ha legrégibb emlékeinket, XV.

[1] Turul 1884. évf. 105. l.

[2] Félreértések elkerülése czéljából megjegyzem, hogy egészen más tekintet alá esik az, mikor valaki az eredetit mint fac-similét adja vissza; s egészen más megint az, mikor az eredeti oklevél egy gyűjteményes munka számára kiegészitésként szolgál. A tudomány úgy követeli, hogy a facsimile — miként neve is mutatja — adjon vissza mindent, jót és rosszat, a legapróbb részletekig, egészen híven az eredetihez. A gyűjteményes munkának azonban többé-kevésbbé feladata az, hogy minta-könyvül is szolgáljon; s ezért nem csak szabad, hanem kell is az eredetiben előjövő stilus és izlés elleni hibákat kijavítania.

[1] Turul 1884. évf. 156. l.

századi czímeresleveleinket teljes sorban bírjuk, és a közhasználatnak átadjuk, de ez még magában nem elégséges a kitűzött czél elérésére. Fontosabb és a tudományra nézve nagy nyereség, ha felismerjük ezen korszakból eredő czímereink jellegét és hibáit; és még fontosabb, ha ott is olvasunk, a hol nincs mit olvasni, s ott is látunk, a hol nincs mit látni.

CSERGHEŐ GÉZA.

Négy magyar levél a XVI. századból.

(Adalékúl a Thibay és Gechey családok történetéhez.)

A levélíró após, a czímzett vő, amaz a Nagy Iván által is leírt ősrégi sasvári Thybay család egyik tagja: Thybay Ferencz, ez Gechey Pál — kinek családja a fennevezettnek nagy művében nem említtetik ugyan, de Csoma József úr családi okmányai nyomán, kinek szivességéből közöljük ez adatokat, nemzedékrendje a XIII. századig felvihető s már 1326-ban az egri káptalan előtt Gechey Gálnak hat unokája osztozik. Gechey Pál ezen Gálnak nyolczad izigleni utódja volt s a család 1689-ben Gechey Györgyben hal ki.

A levelek megértéséhez szükséges nemzedékrend következő:

Thybay Ferencz
(Bökény Katalin)

Orsolya (Gechey Pál)	Judith	Mihály
Anna †	Kata (Szuhay Gáspár)	Márton †	Ferencz (Pándy Anna)

I.

Külczím: Ez level adassék Gechey Pál ..... Thybay Orsiknak ..... fiamnak.

Köszönetemet irom kg. mint jó fiamnak és jó leányomnak, egésségteket örömest akarnám hallani, mi magunk felől azt irhatom, hogy igen betegeskedtünk, immár Istennek kegyelmességéből mostan egésségben vagyunk, most itt Waynathinán vagyok, ez estve jutottam, talám ötöd napig vagy hatodig itt leszek, ismét vissza megyek, ha betakarothatunk, benneteket meglátjuk mint gazdálkodtok. Irjatok egésségtek felől, Istennek áldomása legyen veletek. — Ez level költ Waynathina sz. Mihály napja Ao. 1570.

Hazza hivatnálak bennetek, de tudom hogy mostan dolgaitok vagyon, ha az v(etésse)l végeztetek volna, akkorra (ha)za jönnétek, láthatnálak (benn)etek.

II.

Ez level adassék Gechey Pálnak nekem jó fiamnak.

Köszönetemet irom kegyelmednek mint jó fiamnak, Istentől minden jókat kivánok kegyelmednek, mind leányommal és az gyermekekvel egyetembe. — Jó fiam az elmúlt napokban irtam vala keg. de keg. csak választ se küld rá. — Irja meg keg. nekem, hogy ha leányomat Orsik leányomat alá bocsáthatja Jutka leányomval, az mint írta vala keg. továbbá irja meg keg. veres kamoka ha vagyon Kassán. — Egy levelet küdtem Bercsényi Miklósnak, keg. küdje be neki. — Isten éltesse keg. jó egésségben mind leányomval és az gyermekekvel egyetembe. — Ez level költ Waynathinán sz. Mihály estén Csötörtökön Ao. 1581. *Thybay Ferencz.*

Ha szerit nem tehette keg. aranynak kivel az övt megaranyazzák, az ötvösnek izenje keg. aranyazza meg, én megfizetem az árrát.

III.

Ez level adassék Gechey Pálnak nekem jó fiamnak Thybay Orsiknak nekem szerelmes leánomnak (Geché)ben.

Köszönetemet irom kg. mint jó fiamnak, kivánom az jó Istentül keg. testi és lelki javait, mind leányomval és az gyermekekvel egyetemben nagy boldogul lenni. — Jó fiam az keg. levelét megértettem minden rendiben, kegyelmedhez való menésem felől azt irhatom keg. hogy bizony régen el mentem volna, de látja keg. az gonosz utnak mivoltát, az árvizek itt mi nállunk feletteb voltanak. — Igen gyakorta úgy annyira mind emberek, barmok vesztenek csak az mi apró patakinkban is, mindezért vén erőtlen testel is elmentem volna de mindezek tartóztattak meg. — Jutka leányomat betegesnek mondják, gazdaszszont oda bocsátom, ha nagyobb gonosz veszedelem ott nem találkozik reánk, ha oly essők nem lesznek hogy kiből árvizek nem támadnak, ez jövő héten én is elindulok, elmegyek Isten segítsége velem levén. Ir keg. hogy egy nehány levelet küldött keg. nekem, bizon mind attúl fogván miolta az octáváról megjöttem, ez egy levelénél többet nem láttam. — Az mi az Tharnótzi dolgát illeti, jött vólt házamhoz két attyafiával de nem találtak volt hon, ugyan ezen dolog felől Tharnótzy Jánossal voltam azután szembe, monda hogy ez dologért jöttek vólt hozzám, én meg mondám neki hogy kegyelmed és leányom hirénél kivül nem tehetek erre választ, kére ..... nevével, hogy jó szerző legyek benne, én ajánlottam is magamat arra. Azért jó fiam és jó leányom szűk most a nemes ember, ez pedig alkalmas nemes ember, bátor ne tartsunk ellent benne, ha addig megtalálják keg. mig én oda megyek, csakhogy alkalmas időt várom neki, kit én Tharnótzi Jánosnak is megmondtam. — Jó fiam az mi az többi dolgot illeti, ha oda megyek azokrúl beszéllünk aztán. — Irtam vala jó fiam ezelőtt hogy Selepen[1] vagyon egy orvos ki az sinlős beteget meg tudja gyógyitania. Ugyanazt gondolom hogy Mihály fiamban az vagyon; keg.

[1] Selyeb. Abaújvármegyei falu.

kérem azért mint jó fiamat, hogy ha valami oly orvosságot adhatna, én meg adnám az árrát, hogyha nem meszszi Gecsétől ugyan akkor is elküldhetünk az mikor oda megyek. — Éltesse az Isten keg. jó egésségben leányommal és az gyermekekkel egyetemben. Ez level költ Thybán remete szent Pál napján, anno 1583.

Thybay Ferencz.

IV.

Ez level adassék Gechey Pálnak, nekem jó fiamnak.

Köszönetemet irom keg. mint jó fiamnak kivánom az jó Istentől testi és lelki javait, keg. mind leányomval és az gyermekekvel egyetemben. — Jó fiam irtam vala keg. hogy ez héten kiben vagyunk elindulok keg, keg. megbocsásson hogy most ez hétben nem mehettem keg, oka az hogy ez derek hogy vadnak nem birja az sár az lovat . . . nem az vizek még nem fagtak meg úgy hogy elbirna, de főképen az nagy darabos út tartóztata meg, mivel hogy igen keves egésségem vagyon, az vénség is reá írkezett; én nekem igen nehéz ut ez mostani utban, nem tudom hogy ha jöhetnék vissza békével ez minemü gonosz csoportos út vagyon mostan, ezt gondolám magamban hogy talán jövő hétig megtörik az utat, ha Isten betegséget nem vet reám, ez jövő hetfőn elíndulok, jó fiam ezért kell emberemet küldeni keg. Tharnótzi János szerző ebben ez dologban, engemet kétszer is kerestek házamnál azután hogy ott vólt keg. de nem találtak hon, hanem ezt ez levelet úgy irá Tarnóczi János, kit im keghez küldtem, keg. értse meg, azt kivánnya hogy Sz. Pál napig választ tegyek neki. Azért jó fiam akarom vala, hogy ha én magam mehetek vala, beszéllünk vala egymással felőle, de ha ott volnék is, nem tudom mit kellene mondanom egyebet, az mit irtam az más levelemben, hogy szűk az nemes ember kinek jószága valamennyire legyen. Azért tudom azt hogy Tharnóczi uramnak is azért volna erre szándoka hogy Mocholyában maradhasson meg, tudom hogy az bántja az belit. Irta vala keg. az előtte való leveliben hogy más . . . is volna, jó Kata asszony felül keg. tuggya azt ímmár, az mint vagyon, idejére sem emlékezem hány esztendős, ha nincs házasságra való ideje, nem tudom mint lészen, ha keg. akarattja lészen, várja ideit, én erről is gondolkottam hogy ha tetszik ez Tharnóczi keg. és leányomnak tetszik, mégis jó volna hogy az az jószág ne menne idegen kézre, jól lehet hogy ez elmult oktáván jó módon előmentem dolgomban, de ez idő állapotja mint vagyon, ha vagyon oktávánk . . . . . Azért jó fiam ha ő maga nem tetszik, ha tiz ennyi jószága volna is nem adom tanácsúl, az bizony hogy talál leánt mind özvegyet az mint értem, de csak Mocholya vitte erre ez jó akaratra; keg. ifjú ember gyorsan is járhat, vagy két napra jöne által keg. tennénk választ neki, ha penig keg. nem jöhet, csak kg. irja mi akarattia kg. Szt. Pál napig tehessek választ neki. — Azért én általán fogva ha betegségem nem találkozik reám, ez jövő hétfőn elindulok mert Kassán is dolgom vagyon, ez Tharnóczi János alkalmas nemes ember Tharnóthnak fele övé Ilosvay jószágban, Marmarosban is alkalmas jószága vagyon, csak hogy leányomnak az házasságra való ideje legyen és tessék személye, én nem mondanám gonosznak; azért jó fiam az én irásomnak ne aggyon helt keg. ha nem tetszik keg. ha jobbat találnak, ritka ugyan azt dicsérnem inkább, de ezt is kell gondolnunk jó fiam: mostani való időben mehelt tizenhat eztendős az leány ottan meg aggot, más az jó fiam hogy az idő is megháborodhatik, az háború ideében keves embernek vagyon gongya az házasságra, harmad az, hogy igen akarnám hogy ha az Isten azt adná irnem hogy unokámot adhatnák házasságra. Az adósságot megkülte kegyelmed, hat arany egy forint és negyven pénz, az hárma ugyanaz az arannak kit az koszoróra adot vólt keg. hármat ott felváltottam vólt. — Isten éltesse kegyelmedet jó egésségben.

Jó leányom Orsik megbocsás hogy nem mehettem ez ideig hozzád, bizony az gonosz út tartóztatott meg. — Isten éltessen jó egésségben mind az gyermekekkel egyetembe, ez levél költ Thybán remete Sz. Pál nap után való szeredán Anno 1583. *Thybay Ferencz.*

Felől irtam keg. hogy az hat arany felét száznegyven pénzt kültem, azírt ez levél irásom alatt egy embernek voltam adós, az száznegyven pénzt annak attam, ha Isten oda vezet megviszem.

* * *

Itt végződnek Thybay Ferencz levelei vejéhez Gechey Pálhoz. Hogy az öreg megérte e unokája férjhez menetelét? nem tudjuk, de a leszármazási táblán Gechey Kata férjeül Tarnóczy János helyett Szuhay Gáspár neve áll.

Közli: Dr. SZENDREI JÁNOS.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi október hó 16-án Br. Radvánszky Béla elnöklete alatt folyó ügyek elintézése czéljából választmányi ülést tartott, melynek tárgyai a következők voltak:

A folyó évi nagygyűlés napjául november hó 6-ika állapíttatott meg; tárgyai lesznek pedig: 1. Elnöki megnyitó beszéd, tartja Br. *Radvánszky Béla* társ. elnök. 2. Titkári jelentés a lefolyt év munkásságáról.

3. Pénztárnoki jelentés a pénztár állapotáról. 4. Br. Nyáry Albert emlékezete *Deák Farkas* vál. tagtól. 5. Egy nürnbergi czímereskönyv, bemutatja Dr. *Szendrei János*.

A titkár ezután hat eredeti armálist mutatott be, melyeket ismertetés czéljából Váradi Szabó János tagtársunk küldött be; e czímeres-levelek egy korábbi választmányi határozathoz képest társaságunk irattára számára le fognak másoltatni, a czímerek pedig lerajzoltatnak; egyikökhöz, a Csiffi Csiffy, fiágban kihalt családéhoz a beküldő úr ismertető czikket is írt, mely a Turulban fog közzététetni. Szintén a titkár bemutatta a Petneházy család két XV. századi armálisáról készített rajzokat, melyeket folyóiratunk jövő évi folyama fog közölni.

Nagy Gyula vál. tag bemutatta Doby Antal társulati levelező tagnak nagy családtörténeti munkáját, melyet a szerző megbirálás czéljából küldött be társaságunkhoz; a választmány birálókúl Nagy Iván, Nagy Imre és Nagy Gyula vál. tagakat kérte föl.

Titkár ezután felolvasta a következő tagajánlásokat: Alapitóúl 200 frtnyi alapítványnyal Gróf *Festetich Tassilo* Keszthely (ajánlja a titkár); 100 forintos alapítványnyal Gróf *Kuún Géza* Maros-Némethiben (aj. a titkár). Pártoló tagokúl (10 frt tagdíjjal): Gróf *Szápáry Gyula* m. kir. pénzügyminiszter Budapesten, Báró *Weisz Pál* Kálazon, Gróf *Vay Tihamér* Felső-Vadászon, Gróf *Bethlen Károly* Bethlenben, Gróf *Wilczek Ede* Erdőkürthön, Gróf *Erdődy Ferencz* Galgóczon, Gróf *Degenfeld Sándor* Erdőszádán, *Péchy Mihály* honv. huszárőrnagy Debreczenben, Gróf *Béldi Ákos* M.-Méhesen, Báró *Prónay Aurél* Doroszlón (aj. a titkár). Évdíjas tagokúl (évi 5 frt tagdíjjal): Báró *Prónay István* Péczelen, Gróf *Széchen Antal* Bécsben (aj. a titkár); *Képes Andor* kir. aljárásbiró Király-Helmeczen (aj. Kecskés Dezső). Az ajánlottak megválasztattak.

Az alapszabályok 19. §-a értelmében a titkár jelenti, hogy új választmányi tagságra mindössze egy ajánlat adatott be; ez felbontatván, az igazgató-választmányi tagnak ajánlott Nemes-Tacskándi *Csergheő Géza* társ. levelező tag titkos szavazás útján a jelen volt tizenhárom vál. tag egyhangú szavazatával igazgató-választmányi taggá választatott.

A pénztárnok kimutatása a pénztár állapotát 1886. évi október 16-án a következőkép tünteti föl:

Bevétel	4543 frt	22 kr.
Kiadás	4320 «	36 «
Készpénz maradvány	222 frt	86 kr.

A Nemzetségi Zsebkönyv alapja:

Az Első Hazai Takarékpénztárban elhelyezve	700 frt	— kr.
Készpénz	81 «	79 «
Összesen	781 frt	79 kr.

Titkár ezzel kapcsolatban jelenti, hogy a Turul folyó évi III-ik füzete utánvétellel fog a tagdíjukkal hátrálékban levő tagoknak megküldetni.

A Nemzetségi Zsebkönyv előmunkálatait illetőleg titkár jelenti, hogy a szükséges kérdőívek — mintegy 700 — szétküldettek, azonban ezek közül alig 100 küldetett betöltve vissza, mi a szerkesztéshez még nem elegendő anyag. A választmány elhatározza, hogy ez ügyben hirlapi felszólalás tétessék közzé, mely a vállalat czéljának rövid ismertetése mellett az ívek mielőbbi beküldésére kéri föl az illetőket.

Az ezután következett zárt ülésen egy beérkezett munka adatott birálatra.

A jegyzőkönyv hitelesítésére Nagy Imre és Nagy Gyula vál. tagok kéretvén föl, az ülés véget ért.

A kisrhédei Rhédei család nemesi ága. Komáromy András a Turul 1883. évi folyamában bőven foglalkozott a Rhédei családdal; ehhez azután helyreigazító pótlás jelent meg folyóiratunk jelen évi II. füzetében; mindkét közlemény bőven és kimerítően tárgyalja e nagy szerepet játszott család történetét, s különösen a grófi ágnak leszármazását egész teljességében vezeti le. A családnak jelenleg is virágzó nemesi ágáról azonban semmit sem olvasunk az említett dolgozatokban. Ezen észlelt hiány, valamint azon óhajtás, hogy e nevezetes család leszármazási táblája lehetőleg teljessé tétessék, vezetett az alábbi kis származék-rend közlésére.

A leszármazás élén *Rhédei Ferencz* bihari alispán áll,[1] ki Komáromy leszármazási táblján is látható. Ettől a nemesi ág ekkép származott le:

Kis Rhédei Rhédei Ferencz
Bihari alispán 1809.
neje Báji Patay Katalin

Lajos szül. 1809. † 1840. neje Domahidai Domahidy Antonia	Borbála † 1885 Ebeczki Tiha- nyi Ferencz Temesi gróf neje.	Anna *él*, Matkovics Albertné

Borbála † Vasady Lajosné	Ferencz *él* Szatmármegyében neje: 1. Kölcsei Kende Csilla, 2. Csicseri Ormós Matild.

1. Csilla *él* Ergelet N. neje Bécsben	2. Ferencz *él*, m. kir. Ludovikai növendék, István *él*, Gabriella *él*.

Közli Luby Károly.

SZAKIRODALOM.

Az országos levéltárban őrzött czímeres-levelek jegyzéke. Jelen számunkban, a tizenharmadik közleménynyel, befejezzük *Tagányi Károly* tagtársunk dolgozatát, mely immár negyedik éve folyik közlönyünkben. A sorozatnak hasznát eléggé tudják azok, kik czímertani kérdésekkel, családtörténeti dolgokkal s általában nemességi ügyekkel foglalkoznak; vajha az összeállítást mások is követnék s ily sorozatban — esetleg kibővített mértékben — birnók az ország egyéb helyein, a M. Nemz. Múzeumban, megyék és hiteles helyek levéltáraiban őrzött czímeres- és nemes-levelek jegyzékét, hogy megismerhetnők teljesen az anyagot, mely hazánkban feldolgozásra és felkutatásra vár. A Turulban megjelent közleményekből az országos levéltár különnyomatot készíttetett s a 79 oldalra terjedő 4-rétű füzet e czím alatt jelent meg: «Jegyzéke az országos levéltárban a magyar és erdélyi udv. kanczelláriák fölállításáig található herczegi, grófi, bárói, honossági és nemesi okleveleknek. Összeállította Tagányi Károly. Budapest. A magyar kir. országos levéltár kiadása. 1886.» A füzethez az országos levéltárnok a következő bevezetést írta: «A jelen mintegy 7000 adatot tartalmazó összeállítást *Ta-*

[1] L. Nagy Iván munkájában a Rhédei családot, — IX. 3. kötet 743. lapján, — hol csak Ferencznek Csemniczky Annától való gyermekeit, Lajost a ki gróf lett és testvéreit közli; és ezek között *Ferenczet*; azonban nejétől *Báji Patay Katalintól* származó családját, mely mái napon is él Szatmármegyében, nem folytatja.

gányi Károly országos levéltári tiszt készítette, hivatalos engedély mellett a Turul című folyóirat számára, a melynek 1883—86. évfolyamaiban az meg is jelent. Most a nm. Belügyministerium 864/884. eln. sz. a. kelt engedélye alapján, az Országos Levéltár költségén, külön lenyomatban jelenik meg, hogy hatóságoknak, magánosoknak hozzáférhetőbbé tétessék, s a most gyakrabban felmerülő nemesség-kérdésekben tájékozásúl szolgálhasson. Az összeállítás a magánszorgalom műve lévén, az érdem, valamint a felelősség is a netaláni hibákért, kizárólag összeállító urat illeti». Ajánljuk a füzetet az érdeklődők figyelmébe, mely 1 forintért a Nagel-féle könyvkereskedésben (Budapest, Nemzeti színház bérháza) megszerezhető.

A Siebmacher-féle nagy czímergyűjtemény magyar részéből utolsó számunk megjelente óta az 5. és 6. füzet is napvilágot látott. A páratlan szorgalommal szerkesztett vállalat eddigi füzeteivel is teljesen kiérdemelte az elismerést, és kielégítette azt a várakozást, melyet az első részek megjelentekor hozzáfűztünk. Végre van egy nagy, a teljességet megközelítő czímertani munkánk, melyhez szükség esetében sikerrel fordulhatunk; s hogy e nagy munkának idegen nyelven, idegen kiadó czége alatt kellett világra jönnie, ennek oka nem a fáradhatatlan szerkesztőkben, hanem szomorú irodalmi viszonyainkban rejlik. Valóban alig hihető, hogy e nagy vállalatnak hazánkban, melynek családjai pedig történelmi multjokra és emlékeikre annyit tartanak, alig 50—60 előfizetője akadt; úgy hogy a vállalat magyar részét, melyből pedig nekünk van legnagyobb tudományos hasznunk, úgyszólván teljesen a külföld tartja fönn s teszi a füzetek megjelenését lehetővé. — A most megjelent két füzet a *Buczurka* családtól a *Dobozy* családig 444 családról szól, kiknek czímerét 432 rajz tünteti föl. A családok közt történelmileg kiváló szerepet viseltekre akadunk, ilyenek a Buday, Chák, Chetneky, Cillei, Csáky, Cziráky, Czobor, Deák, Derss, Dersffy, Dessewffy, Dóczy, Dobó stb. Különösen nagy az indigena családok száma, melyekről e füzetek számot adnak; s ez annyival dicséretre méltóbb, mert hazánk indigena családainak teljes sorozatát egy hasonnemű munka sem tartalmazza. A munka beosztását előbbi közleményeinkben eléggé ismertettük; itt még megjegyezzük azt, hogy egyes családoknál, kiknél többféle czímer fordul elő, a szöveg gyakran egész czímertani kis értekezésekké bővül; így pl. a Caballini, Ciculini, Cillei, Crollalanza, Cserghető, Csernovich, Daun, Dessewffy stb. családoknál. Miként a megelőzők, úgy a jelen füzetek is sok érdekes czímertani anyagról adnak számot; s különösen ki kell emelnünk a mohácsi vész előtti időből származó czímeres-levelek nagy számát, melyekről e. mű folyamán egyre teljesebb képet nyerünk. — A legrégibb eredetű armálisnak a *Nagy-Ajtai Cserei* családé látszik, melyet Zsigmond király állítólag 1393-ban adott; ennek szövege azonban nincs meg. Fejér Szegedi munkájából vette át Codex diplomaticusába ez adatot, de valódiságán maga is kételkedik, és méltán. A legrégibb armális, melynek eredetije is megvan, a *Csentevölgyi* családé 1398-ból, kiállítva Ujlakon Szlavoniában. Bármily érdekes volna is ily korai időből festett czímeres-levelet birnunk, s hozzá még olyant, mely hazánkban adatott ki, ezt azonban sajnosan nélkülöznünk kell, mert a M. Nemz. Múzeumban őrzött eredeti czímeres-levelen a czímer kifestve nincs. Egyéb régi armálisok: 1417-ből a *Petri Derss* családé, melynek eredetijét a leleszi convent levéltára őrzi. 1418-ból a *Chapi* családé, melyet színnyomatban folyóiratunk már közölt; ugyanazon évből a *Csontos* családé, melynek képét jövő számunkban teszszük közzé. 1430-ból zágrábi *Dabi Mihályé*, Zsigmond király udvari borbélyáé. 1431-ből a sárosmegyei *Dobay* családé (egy hasonnevű családnak 1519-ből van armálisa). 1456-ból a csatószeghi és szent-simoni *Csathó* családé. 1496-ból a *Butkai*, és 1525-ből a *Dessewffy* családé. Mindezeknél a gyüjtemény az eredeti után közli az érdekesnél érdekesb czímereket. A szerkesztők, Nagy Iván és Csergheö Géza, nagy és elismerésre méltó munkát végeztek; s reméljük, hogy érdemeiket az érdeklődő közönség a munka nagyobbmérvű pártolásával és terjesztésével fogja jutalmazni.

A váradi káptalan legrégibb statutumai. A váradi káptalan hálás dolgot cselekedett, midőn régi, a XIV. századból eredő statutumainak kiadását a föntebbi czím alatt elhatározta, s jól választott, mikor e munkát *Bunyitay Vinczére*, az egyházmegye monographusára bizta, kinek ügyes kezében a statutumok holt szavai valósággal megelevenedtek s homályos helyei földerültek. Hibátlan szöveg, bő — a teljes tárgyismeretről tanuskodó jegyzetek a kiadványt e nembeli termékeink legielesebbjei közé emelik. Nem feladatunk ismertetni e statutumokat történelmi, egyháztörténeti és birtokviszonyi szempontokból, mely tekintetekből az illető szaklapok azt eléggé méltatni fogják, csak a minket illető részeket emeljük ki. A statutumok I. részének 7 rubrikája leírja a káptalan régi pecséteit s előadja, hogy volt hajdanta a káptalannak egy hosszúkás pecsétje, mely szűz Mária koronás ülőalakját, jobbjában Jézussal, baljában liliomszállal ábrázolta e körirattal: † S. CAPITULI WARADIENSIS ECCLESIE. De e pecsét idővel a régiségtől hasznavehetetlenné válván, 1291. febr. 14. és márcz. 28-ika közt két új pecsét jött használatba; az egyik kerek, ábrázolja sz. László fél alakját, fején koronával, jobbjában bárdot, baljában az ország almáját tartja; körirata ez: † S. MAIUS CAPITULI WARADIENSIS ECCLESIE AD PRIVILEGIA. — A másik pecsét hosszúkás, ábrázolja a trónon ülő szent szűzet, baljában a térdén álló Jézust tartva, jobbjában keresztes almát, e körirattal: S. MINUS CAPITULI WARADIENSIS ECCLESIE AD CAUSAS. — E pontos leírásnak megfelelnek a reánk maradt pecsétek, melyeknek rajzát Bunyitay szintén adja. — Oklevéltani szempontból kivált érdekesek e statutumok az által, hogy feljegyzik az oklevél-árakat, melyeket a felek a káptalan kiadványaiért fizetni tartoztak. Privilegiális levélért 1 arany forintot fizettek, pátens levélért 24 denárt, zárt levélért 12 denárt. E taksáknak harmada az oklevelet iró notariust illeté, harmada a lectort, harmada a káptalant. A gyakorlat nem volt minden káptalanban egyforma; mint a zágrábi statutumokból (kiadta Tkalčić Mon. eccl. Zagrab.) olvassuk, minden káptalan maga alkotta erre nézve a szabályokat. Mindenesetre nagy nyereség, hogy gyér középkori hasonnemű emlékeink egy kiválóját most pontos és teljesen a kor színvonalán álló kiadásban birjuk, mert Batthyánynak elavult, hibáktól hemzsegő kiadására ma már támaszkodni nem lehet.

BÁRÓ NYÁRY ALBERT EMLÉKEZETE.

(Felolvastatott a társaság folyó évi nagy-gyűlésén.)

Néhai báró Nyáry Albert, társulatunk mai kebelbéli emlékünnepének tárgya, egyike volt a *legsajátságosabb természetű embereknek* s csak azért nem mondom *különcznek*, mert a társaság után kimutatott vágya s a jó barátok és jó czimborák irányában tanusított rokonérzete, szeretete, annyira előtérbe nyomuló lelki tulajdonsága volt, hogy a különcz név nem igen lenne megokolható néhai tagtársunk jellemzésére.

Feltünő vonzalommal viseltetett minden iránt a mi titokteljes, csodálatos, a mi különös, mystikus, rejtelmes volt; lett légyen az tárgy vagy személy; a mellett már kora ifjuságában bizonyos akaraterő, komoly határozottság, sőt mondhatni nyakasság mutatkozott benne, mi annyival inkább szembetünő volt, hogy testalkatára nézve ámbár arányos, de gyenge, törékenynek látszott, mégis az egyszer kimondott szó megtartásának törvényét minden áron fenn akarta tartani.

Erős érzéke volt a nevetséges iránt s a naiv és komolynak mutatkozó embereket apró ártatlan tréfáival örömest elámította, s nagy gyönyörűségét találta, ha az emberek elhitték s tovább adták az általa költött, de sohasem sértő meséket. Mikor szerkesztő volt, saját észrevételeit egyik-másik régészeti tárgy vagy czikk felett, egy fiatal embernek szokta lediktálni, hogy a nyomdában se ismerjék meg az ő kéziratát; az a fiatal ember a Szikincze vize mellett született s az ily czikkek alá Szikinczei nevet írt, s mennyi örömet okozott neki, mikor hónapokig hittük, hogy az a Szikinczei egy ismeretlen kritikus. Egy ügyvédi emberről azt beszélte, hogy a középkori czímerészet minden titkos jeleit és symbolumait ismeri. Egy másik ügyvéd egykor társaságunkban lévén, Thaly Kálmán tisztelt tagtársunkkal furcsa társalgásba elegyedett. — Thaly valami új adatot beszélt el *Bercsényi Miklósról* s az úr közbeszólt, hogy: *jó költő volt.* — Kicsoda — kérdé Thaly bámulva — Bercsényi? Na igen, olvastam verseit! Volt általános bámulás, míg kisült, hogy a derék idegen úr Berzsenyit értette. Ekkor b. Nyáry Albert mindenkinek megsugta, hogy: ez az úr a holdba utazással foglalkozik. Mindnyájan azt hittük, hogy a néhai jó báró csak enyeleg, s ime, az az úri ember pár év múlva elhalálozván, az akadémiánál tekintélyes összeget tett le annak megjutalmazására, ki a holdba utazás lehetőségét kimutatja.

Olykor nagyon kedvelte a vitatkozást, disputát; szerette a paradoxonok védelmezését s csupa mulatságból megvetette a logikát és a természetes ész következtetéseit, s vitázó ellenfeleit azzal hozta zavarba, hogy valami tárgyat tréfásan kezdett vitatni, s végül ugyanazon bohókás állításokat komolyan védelmezte, s bajosan lehetett észrevenni, hogy a tréfából miként és mely pillanatban ment át a komolyba, s

gyakran megtörtént, hogy a legegyszerűbb, senki által kétségbe nem vont igazságot ép oly páthoszszal védelmezte, mintha az valami bizarr absurdum lett volna. A ki élete utolsó éveiben látta, első-második találkozásra nem tudott tisztába jönni, ha vajjon valami tréfás úrral van-e dolga, vagy valami komoly munkással, ki a közönséges társalgás közben csak elméjét pihenteti s bohó játékokkal szellemét szórakoztatja.

Volt benne *egyfelől* bizonyos cynismus is, mintha a világon mindent hiába valónak tartana, mintha semmi sem érdemelné meg, hogy komolyan vegyük; mintha a világnak nemes felfogása, az életnek komoly oldala, s az emberiség eszméjének erkölcsi értéke nem volna s a dolgoknak úgy, mint a szellemi tulajdonoknak értéke csak a képzelődés játékán alapúlna. *Másfelől* pedig abban jelentkezett cynismusa, hogy mint egy második Diogenes, megelégedett egy hordóval s abban is boldognak tudta érezni magát, s általában étkezés, ruházat tekintetében oly kevés igényei voltak, s oly kevéssel beérte, a mint azt csak egy bölcstől várhatni s mégis mondhatni: a tulzásig tiszta és takaros volt. — Általában jókedvű, tréfát, élczet megértett, rossz néven nem vett, s maga is bőven osztogatott, s jó barátjai állítólagos vagy valóságos gyenge oldalaival szivesen evődött, úgy hogy akadhatott olyan ismerőse, ki könnyelmű, könnyűvérű, komoly gondolkozásra képtelen, sőt érzés nélkül való felületes embernek tartotta; de az állandó s mélyebbre ható szemlélőben azt a meggyőződést keltette néhai báró Nyáry Albert, hogy ő igazán s mélyen érző szívet hord kebelében, s komoly gondolatokra tanította elméjét; sőt az a gondolat is támadhatott a nézőben, hogy a sok tréfa, nevetés, élczelődés csak eltakaró fátyola valami régi bánatnak, valami elenyésző, de néha — habár csak ritkán is — felújuló fájdalomnak, valami búnak, szenvedésnek, melyet helyrehozhatatlanúl eltévesztett lépéseink emléke szokott okozni, s míg a nem mindig sikerült élczek olykor szánalmas mosolyra késztettek, a lélektani bonczolás ama fennt érintett eredményei állandó rokonszenvünket köték le az alapjában fellengő gondolkozásu s nemes érzésű férfi iránt.

* * *

Néhai báró Nyáry Albert Hontvármegyében Bagonyán 1828-ban január 3-án született. Édes atyja Antal volt a nyáregyházai Nyáryak közül, édes anyja pedig Kubinyi leány, a néhai Kubinyi Ágoston és Kubinyi Ferencz leánytestvére. Olvasni, irni már hét éves korában tudott. Az elemi és középiskolai tantárgyakat Gyula testvérével együtt magán úton végezte részint Bagonyán, részint a fővárosban, Budapesten. Tanítói és nevelői voltak: Vincze József, Geduly Tivadar, Matich Pál, a jeles költő, Liedeman Frigyes és Greifenegg Vilmos. Mint logikus a pesti egyetembe lépett s itt három évig hallgatta a jogtudományokat is. — 1848-ban Zarka János akkoriban királyi személynöknél jurátuskodott s ez őt nagy szorgalma és ügyessége miatt igen megkedvelte.

Már gyermekkorában verseket és szindarabokat irt és e darabokat maga készítette házi szinpadon adatta elő. A gyermekelőadások alkalmával mint rendező, sugó és mint alakító működött. A komikus és hősi szerepekben egyaránt kitünt. Ha a szükség úgy hozta magával, dekorációkat és jelmezeket is készített. Általában a verselésre nagy hajlamot mutatott egész életén át, és még utolsó éveiből is szép alkalmi költeményei maradtak hátra.

A zenét is igen kedvelte. Dopler Ferencztől, a hires művésztől tanult fuvolázni; néhány csinos, magyar jellemű zenedarabot is komponált. 1848-ig majdnem naponként zenélt Ellenbogennel, Adolf, Gyula és Sándor testvéreivel és Matild hugával[1] és más zenekedvelőkkel. — 1848 óta a zenélést egészen elhagyta. A jó czigányzenét azonban élete végéig igen szerette. Még halála előtt pár hónappal gyönyörködött, midőn a pilisi czigányok a «Nefelejts» nótát húzták s egészen meghatva mondá: «Nem kell nékünk szebb királyi dal, mint a Nefelejts; irjanak hozzá szép szöveget, s a magyar hymnus meg van alkotva!» Szép érzéseit bizonyította, hogy a kertészkedésnek s különösen a virágászatnak nagy kedvelője volt.

Mint gyermekifjú a tornázásban és tánczban is jeleskedett. Egy pesti gyermek-tánczmulatságon, melyet ama korban a leghiresebb tánczmester: Bauwald rendezett, ő Matild hugával

[1] Ki jelenleg Scholpe Emilné.

kettős magyar tánczban produkálta magát, s ez alkalommal mind a két testvér kitüntetésekben részesült s Bauwald kijelentette, hogy neki soha se volt jobb tanítványa, mint Nyáry Albert.

A rajzolásban és festészetben is igen ügyes volt. Első rajzmestere Dzwonkowszky József volt (hires lengyel emigrans, a ki később a gr. Károlyiak egyetem-utczai palotájának volt állandó lakója). Ez az akkori franczia és lengyel forradalmi eszmékkel saturált, fínom modorú lengyel úr nagy befolyással volt hősünk fejlődésére. — Benső barátságba léptek egymással, s ez addig tartott, míg nem az ősz lengyel bevégezte zajosan kezdett s csendesen befejezett életét a 70-es években. Úgy gondolom, hogy a Kubinyiak a kutatásra, a történelem és hazai régiségek tanulmányozására való hajlandóságát már születésével örökölte, és valószínű, hogy tudós nagybátyjai már gyermekkorában is befolyással voltak az élénk kis rokon fejlődésére és tanulmányai irányára. — Már mint gyermek foglalkozott a numismatikával; később kedvelt tudománya a történelem volt s már 13—14 éves korában Virág Benedek historiájának nagy részét könyv nélkül tudta. Iskolai tanulmányai körül — saját nyilatkozata szerint — nem nagy szorgalmat fejte ki, de annál hamarébb megkedvelte az olvasást, különösen a történelmi regények, a történelmi rémes esetek s a meg nem oldott kérdések érdekelték. — Már 15 éves korában szenvedélyesen fogott a régi székely irás tanulmányozásához s azokkal a keleti irásokra emlékeztető jelekkel irta egy s más feljegyzéseit. Egy pár kortársával ugyanezen irásmódon levelezett is és ez irásmódnak élte végeig oly gyors gyakorlatában volt, melyhez hasonlót senkinél sem tapasztaltam. Egyetemi életében a Horvát István követőihez tartozott minden fenntartás nélkül, s a politikában szintén a határozott szélsők nézeteit vallotta, bizonyos utópikus színezettel. De habár az elméletben igen szigorúnak mutatta is magát s azok közé tartozott, kik mint a sánta Couthon azt sivították, hogy: «Il n'y a que les morts, qui ne revient pas!» a gyakorlatban nem lett volna képes egy csirkét kivégezni.

A nyáregyházi Nyáryak a legpregnánsabb táblabiró osztályhoz tartoztak; igaz ősi nemességükre, erős monarchikus voltukra mindig büszkék voltak s így Albert demokratasága és még azontúl is beszélő szélsősége bizonyos sajátos népszerűséget, sőt hirt, nevet is szerzett neki az 1847—48-beli magyar ifjuság előtt, mely közt már akkor a nagy franczia forradalom némely jelszava, s egy-egy ujságczikk és röpirat, meg a *Conversations-Lexikonok* czikkei útján a Proudonismus, communismus, phalansterismus és más politikai hóbortok is jókora hódítást tettek volt. Részt is vett az ifjuság mozgalmaiban, sőt egy párszor kisebb közönség előtt szónokolt is, s akkor is szélső irányú nézeteivel tünt fel.[1] Kardra s szuronyra kerülvén az ország dolga, Nyáry Albert is, gyenge testalkata daczára, beállott a honvédségbe s a harczok végefelé ép azon hadtestben szolgált, melyet Kossuth Lajos maga körül kezdett volt gyűjteni, s úgy értesültem, hogy a kormányzó személye körül mint galoppin is tett szolgálatokat. Az ötvenes években egy s más irodalmi dolgozattal tett kisérletet, egyszersmind nagy előszeretettel foglalkozott az akkor divatos asztaltánczoltatással és spiritismussal — és ezen időben esik meghasonlása nagytekintélyű édes atyjával. Az idő, a kor s a politikai viszonyok is ellentétes állásba helyezték az apát és fiút, de még inkább az észjárás, a világnézlet, s az apának hosszú életen át érlelt meggyőződései s a fiúnak a franczia forradalmi eszmékkel telített képzelődései merőben ellentétes következtetésekre vezethettek; ez alkalommal azonban nemcsak elméleti különbségekről, hanem egy fontos tényről is volt szó. — Nyáry Albert ugyanis megszeretett egy ifju szép hölgyet, s atyjának határozottan kifejezett akarata ellenére is feleségül vette. A mint az jelleméhez méltóan másként nem is történhetett. A házasság tisztán szerelmi ügy volt az ifju Nyáry szemei előtt, az apa pedig, a mi megint természetes, számba kívánta vétetni a családi, rangbeli és vagyoni viszonyokat is. Azonban 1848 után, főként az 50-es években, sajátságos viszonyok álltak elő a családok életében. Az elviharzott nagy vész — s az azt követő politikai rendszer, mely megsemmisíteni törekedett alkotmányt, törvényt, a nemzeti multat, az összes történetet, a

[1] De az az állítás, hogy a hires pesti 12 pont készítő bizottságnak tagja lett volna, a mint azt némely lapok és folyóiratok is halála után hirdették, semmi történeti alappal sem bir, s így csak ráfogás.

családokban néhol összehozta a régi ellenvéleményűeket; addig gonosz czivakodásban élő liberalis és conservativ testvérek, szülők és gyermekek, rokonok, sógorok egy csoportba, egy fedél alá húzódtak, a szorosabb összetartásban, egyetértésben kerestek és találtak menedéket a fenyegető pusztulás, elenyészés ellen; más helyt dekomponáló hatása volt az új világnézletnek, egyszerre vége lett a régi patriarchális felfogásnak, mindenki szabad, önálló egyéniség, nincs tekintély többé — követelték az új emberek — nem parancsol senki, csak az egyéni okosság. Vallás, családélet, monarchia, szülői tekintély stb. mind csak zsarnoki találmány, s már ezeknek vége. Szabadság, egyenlőség, munkajog — ezek a jelszók — és a szuronyok bús hatalma! kellene utána mondaniok; de hát az mind egy az új világ fiainak, ők rohantak, s még ma is sokan mennek a vészes úton. De térjünk vissza az 50-es évek Nyáry Albertjéhez, ki főként házassága miatt viszályban élt édes atyjával. — E villongások következtében Nyárytól megvonatott az apai segély s ő egy pár nehéz évet élt; ekkor jövén hire az olasz mozgalmaknak és toborzásoknak, szép reményekkel s nagy lelkesedéssel sietett Garibaldi zászlaja alá, s reményeiben nem is csalódott. Nyáry Albert a legelső dicsteljes hadjárat után nehéz beteggé lett, s ennek hirére neje is utána ment, s az elhagyatott beteg férjet oly híven s annyi önfeláldozással ápolta, hogy Nyáry még egyszer oly bensőleg érezte neje iránt tartozó kötelességét, róla lemondani semmiképen nem akart, s minden valószínűség szerint nem is tudott volna. A nő azután, hogy Olaszországból visszakerültek, maga lett nehéz beteggé, s a férj most ép oly híven, s ép oly feláldozással ápolta; mind a mellett a szegény asszonyt meg nem mentheté, mert elméje világa végleg elhomályosult, s megállapíttatván a betegség gyógyíthatatlansága, a társas életből eltávozott s megszünt a számot tevő egyéniségek közt szerepelni.

Milyen volt Nyáry Albert pályája az olaszországi hadjáratokban, erről szakszerűleg értekezett Óvári Lipót úr, s én [1] csak azt jegyzem meg, az ujságokban előfordult hirekkel s ezekből folyó nézetekkel és felfogással szemben, hogy a *Crouy-Chanel* herczegi család az Árpádházi királyoknak nem leányágából származott, hanem azt tartja magáról és azt bizonyította az 1859—60-as években is, hogy ők az Árpádházi királyoknak egyenesen és törvényesen leszármazó fiörökösei és utódai.

Oh mily kedvező tárgy volt ez a lovagiasságot, a középkort, a titokszerűt kedvelő Nyárynak! mintha szemeim előtt látnám, mily mohó buzgósággal tanulmányozta és kutatta az olasz levéltárakat s az amiensi egyház halottas könyveit, melyekben a Crouy de Hongrie herczegek elhunytáról szóló feljegyzések találtatnak.

Valószínűleg eszébe sem jutott, hogy az Árpádkori ős jogok ilynemű kutatása s az erős törekvés a jogfolytonosságnak ilyen értelemben való megvalósítására mily homlokegyenest ellentétben áll a modern forradalmi elvekkel s a socialis eszmék ama mázával, melyeknek nevében ő is kardot fogott; s tán arra sem gondolt, hogy e működés mily átalakulásokat eszközöl az ő értelmi világában, s tán egész lényére nagy befolyással lesz. Pedig természetes, hogy az egy ideig csaknem folytonos katonai szolgálat, részvét a diadalmas hősi csatákban, aztán a tudományos működés a levéltárakban, a nagy érdeklődés a Crouy-Chanel családnak hazánk ügyével s az akkori napi politikával összekapcsolt sorsa iránt, szóval a komoly munkálkodás hét hosszú éven át, s nem csak az önállóan megélhetés tudata, de a jó hirnév, a dicsőség és kitüntetések megszerzése nagy hatással voltak egész jellemének átalakulására, kifejtésére, s b. Nyáry Albertről már Olaszországból a legkedvezőbb hirek érkeztek övéihez, s midőn 1866-ban hazájába visszatért, alig lehetett ráismerni az egykor oly daczos, heves véralkatu, szélsőségeket kergető ifjúra. Alapjában komoly, puritán természetű, önerején élni tudó, higgadtan gondolkozó, bevégzett férfi állott rokonai, baráti s régi ismerősei előtt. Hazatértének első éveiben olykor még mutatkoztak nála szélsőségi reminiscentiák, az emigrationális emlékek regényes maradványai, de szép csendesen megtisztult a feleslegesektől, s végül a politikának, melyben eddig is inkább csak divatból, mintsem igaz szenvedélyből, vagy valódi meggyőződésből vett részt, lassankint hátat fordított, s csupán csak a tudományos buvárkodásoknak szentelte élete hátra levő részét.

[1] Az illetők egyenes felkérésére.

Hogy haza jött, mindjárt a más évben megalakult Történelmi Társulat igazgató választmányába ültette a tagtársak bizalma, s a Kolozsvárt 1868-ban tartott első vidéki nagygyülésen olvasta fel hatásos értekezését Beatrix királynéről; — hire szétterjedt az országban, nevét hasábjaikba vették az ujságok, s csakhamar tagja lett a m. t. akadémiának, s tagja az akadémia legfontosabb bizottságainak. Ily viszonyok közt többé nem lehetett úgy szólva a gyermek s itjukori kifogásokkal gáncsolni báró Nyáry Albert egyéniségét. Édes atyja is kibékült vele, s kivette részét az örömből, melyet érzett, midőn látta fiának minden oldalról jövő elismertetését és megtiszteltetését.

Báró Nyáry Albert a szó szoros értelmében nem volt tudós, s az általános úgy mint a hazai régészetben, a történettudományban, a miveltségtörténetben, a pecséttanban, a családfejléstanban úgy, mint a czímertanban tulajdonképen csak jóízlésü, mivelt dilettansnak mondható. — Csakis az utóbb említett tudományban, a czímerészetben igyekezett bizonyos rendszerbe szedni és úgy előadni ismereteit és sokoldalú olvasottságát, de erre vonatkozó nagy értékű művében is inkább csak igyekezet mutatkozik bizonyos rendszerességre, mintsem hogy tisztán körvonalozott, könnyen felfogható és átlátszó egyöntetűséget állapíthatnánk meg. Általában azonban egész munkássága a magyar tudományosság emelésére oly hasznos, oly szerencsés, oly eredménydús volt, hogy az itt-ott mutatkozó hiányosság mellett is méltán érdemelte a legsistematikusabb tudóst megillető babérokat és kitüntetéseket.

Egyike volt ugyanis amaz elsőknek, kik a hazai történet mívelőinek figyelmét a külföldön levő forrásokra fordította, s a külföldi — kiválóan az olasz — levéltárak tanulmányozása által mintegy utasítást adott, hogy a hazánkban feltalálható adatokkal ne elégedjünk meg, sőt mintegy kimutatta, hogy a hazai kútforrások nem elegendők az igazság felderítésére s amazok nélkül félszeg tanokra vezethetnek. Ugyancsak egyike volt amaz elsőknek is, kik a miveltségtörténeti nagyon is szétszórt adatoknak gondos felkutatása, s az egyes tételeknek gondos összeállítása, s irodalmi szép formába öntése által követendő példát mutatott, hogy őseink történetének, s a régi századok társas életének teljes átértésére nem elegendők csupán a diplomátiai tárgyalások, a háborúk és csaták, a hadjáratok és ostromok történeteinek leírása, mert arra az ipar, kereskedelem, közlekedés s a magán élet ezer viszonyainak ismertetése is nélkülözhetetlen. E czélból készítette a Hyppolit-codexekből, méltó feltünést keltett s valóban példányszerű tanulmányait, melyekhez aztán méltán csatlakoztak Fraknóinak II. Lajos király, Csánkynak Mátyás király udvaráról, s az oly korán elhalt Mikuliknak a kisvárosi életről írt s történetírásunkban bizonyos új korszakot, mondhatni új iskolát alapító munkálataik.

Mindezek minden zaj, lárma, reclam nélkül, csak úgy lassan, csendesen hódítottak és foglaltak tért tudományos világunkban, miként a *gutta cavat lapidem.* Ily igénytelenül, de öntudatosan mívelte a maga részébe jutott tért báró Nyáry Albert lankadatlanul, kitartással, szorgalommal. Soha lelkiismeretesebb, buzgóbb szerkesztőt nem ismertem, mint őt. Az Archæologiai Értesítő havi folyóirat megjelenését naphoz kötötte s az a kitüzött napon mindig is megjelent. És ő a megjelenés napjának közeledtével nem lett idegessé, mint a szerkesztők kilencz tizede, kik aztán siettökben és izgatottságukban összehányják a meg nem válogatott czikkeket, meghagynak számtalan toll- és sajtóhibát s hiábavaló laptöltelékkel tömik meg a rendelkezésre álló utolsó hasábokat. Ő összehozta s együtt tudta tartani az írókat, minden tárgyra, gyakran a kis ujdonságokra is megtalálta az épen illetékes szakírót, s jó módja és gyakran bebizonyult önzetlensége valóságos központjává tette őt a hazai szaktudománynak. Folyóirata talán nem állott európai színvonalon, de nékünk akkor épen olyan lap kellett, mint az övé, mert ma bizton állíthatjuk, hogy a virágzó Archæologiai Társaság a Rómer és Nyáry lapjának eredménye, s a mai tudós Archæologiai Értesítő az ő lapjuk anyai nevelésének és gondos ápolásának viruló leánya, valamint ennek édes testvére: a *Turul* is.

Az általa szerkesztett lap hasábjain már észlelhettük, hogy különös előszeretettel foglalkozik a *magyar pecséttannal* és *czímerészettel*, s bizonyos időtől kezdve egyéb tanulmányait részben félre tévén, egész igyekezettel a czímerészetre adta magát. Nálunk e tudomány, mint olyan, valami

nagy kelendőségnek soha sem örvendett, s a czímer nem tartozván a magyar nemesség *sine qua non* postulatumai közé és ezt jeles codificatorunk Verbőczi is hangsúlyozván, s ezek szerint a czímerességgel semmi sajátos jog vagy élvezet, kitüntetés összefüggésben, összeköttetésben nem állván: nálunk a czímert — s így a czímerességet is — puszta ékítésnek tekintették s magát a czímerészetet pedig aligha vették tudomány számba.

Királyaink ugyan Róbert-Károly óta osztogattak czímereket, s olykor látunk egy-egy felvillanó mozzanatot, hogy egyik-másik nemes ember tudakozódik az idősebbtől, olykor még öreg asszonytól is, hogy vajjon mi az ő családi czímere? de hogy tulajdonképen czímerészeti, úgynevezett heroldi, állandó hivatal lett volna a magyar királyok udvarában, mint volt Spanyolországban, Francziaországban, s a mint van mai napig is Angolországban, erről biztos adataink nincsenek, s szóval a királyi s az erdélyi fejedelmi udvarokban dívott czímerészeti tanokról és viszonyokról köz- és magán levéltáraink még eddig mélyen hallgatnak.

Az irodalmi téren sem állunk különben. *Párizi-Pápainak* a XVII. század utolsó éveiben megjelent, s inkább csak czímére mint tartalmára nézve heraldikai latin nyelvű munkája, alig jöhet számításba; a *Schmeizel* műve német nyelven, teljesen német munka, s ha bár ez már tüzetes czímertannak mondható, csak annyi vonatkozással van reánk, hogy szerzője hazánkfia, de a magyarországi vagy erdélyi czímerészeti viszonyokat egyetlen szóval sem érinti. Tehát ama korban, midőn a czímerészet Európában a maga módja szerint kifejlődött, a társadalmi életben gyakorlatilag hatalmas tényezővé s elméletileg is mint tudomány kifejlődött, mi habár gyakorlatilag szintén használatba vettük, elméletével s felállított törvényeinek tanulmányozásával épen nem foglalkoztunk.

A legújabb időben azonban nagy lendületet vett a heraldika Magyarországon, úgy kezdtek meggyőződni az emberek, hogy a czímerészetnek igen sok hasznát lehet venni úgy az általános, mint a részletező hazai történetben, a közjogban, a városi és vármegyei élet-, a családok fejlődése történetében, sőt még a diplomatiai viszonyok pontos felfedezésében, műemlékeink tanulmányozásában, építészeti korszakok meghatározásában stb. Ennélfogva sokan, s legjobb nevű iróink közül is többen kezdtek a czímerészettel foglalkozni, úgymint: Ipolyi, Nagy Iván, Rómer, Kővári, Knauz, Finály, Ivánffi, Béldi István, b. Radvánszky Béla, gróf Lázár Miklós, Reichenau, Pauer János püspök, Nagy Imre, Csergheő, Tagányi, Thallóczy stb. stb., s mindenek felett b. Nyáry Albert. De mindezek inkább csak egyes családok czímereinek magyarázása, tisztázása, felderítése körül fejtettek ki igyekezetet; vagy az egész ország s az egyes magyar koronatartományok czímere meghatározására vonatkoztak, mintsem a czímerészet általános elveire és elméletére, s kivétel nélkül az újabban elszaporodott német kézikönyvekben s katekismusokban hirdetett és taposott ösvényen járkáltak. Nagy Iván és Kővári családfejlési könyveikben sok család czímerét közlik jól-rosszúl, többkevesebb sikerrel és már ez is nagy vívmány volt, de a czímer-leirások — a czímerészeti nyelv — ingadozók, rendszertelenek és kezdetlegesek mindkét különben jeles munkában, de a szakemberek előtt megvan az az érdemök, hogy művök elkerülhetetlen stadiumot képezett, s mi e téren utódok, csak köszönettel tartozunk a nehéz viszonyok közt teljesen míveletlen földön működő kezdőknek.

A czímerészeti nyelv teljes hiányát érezvén a m. tud. Akad. Arch. bizottsága, felhivta b. Nyáry Albertet, hogy tegyen kisérletet a magyar heraldikai terminologia elkészítésére és b. Nyáry meg is tette a kisérletet, mely kéziratban báró Nyáry Jenő úr választmányi tagunk nagylelkű ajándékából már ma társulatunk levéltárában van. Az arch. bizottság biztatással és elismeréssel fogadta a művet. A következő évben a m. kir. egyetem bölcsészeti kara szintén Henszlmann Imre tagtársunk ajánlatára ugyancsak a magyar czímerészeti műszótár elkészítését tüzte ki egyik pályakérdésül. Báró Nyáry említett munkájával szintén sorompóba lépett s a pályadíjat el is nyerte. Ekkor a m. tud. akadémia történelmi bizottságában e sorok irója tett indítványt, hogy a kitüntetett és pályadíjt nyert szótárt a bizottság áttekintés és kiadás végett szerzőtől kérje be s egyszersmind bízza meg szerzőt egy magyar czímerészet megírásával.

Báró Nyáry a szótár beadását elhalasztatni

kérte, egyszersmind a czímerészet megírása előtt *egy tájékoztató vezérfonal* megírását mondotta szükségesnek. Nagy érdeklődéssel s meleg hangon tartott szakszerű előterjesztései a bizottság által egész terjedelmökben elfogadtatván, munkásságának koronájául, s fájdalom, bevégzéseül, megírta a *Heraldika Vezérfonalát*, mely kitünő munkáról tisztelt olvasóim engedelmével még nehány szót mondani akarok. E mű a czímerészet általános elméletének megállapítását tüzte feladatául, de az által, hogy tételeinek bizonyítására nagyobb részben magyar czímereket és pecséteket idéz, s így a legrégibb s legnevezetesebb magyar czímereket s pecséteket a czímerészet általános elvei világítása mellett ismerteti meg, oly tanulságos, de nehéz és komoly munkát végzett, mely a magyar tudományosságra nézve megbecsülhetetlen, s mely más szaktudományok mívelőinek is követendő mintául ajánlható. Így például minő érdekes volna, ha valaki megírná az építészet tankönyvét s annak minden tétele bizonyítására, hazai építészeti példákat mutatna be; vagy csak azokra idézne külföldi példákat, melyekre hazaiakat nem találna. Valóban ritka ember veszi magára azt a terhet és fáradságot, hogy valamely tudománynak tisztázott elvei könnyebb megérthetésére a pregnánsabb külföldi példák mellett, a hazaiakat is oly gazdagon idézze, s ez által mintegy igazán és alaposan nemzetivé tegye a tudományt. Báró Nyáry Albert könyve pedig oly gazdag tárháza a magyar heraldikai adatoknak, hogy úgy szólva összes heraldikai anyagkészletünket magába foglalja. Oly érdeme ez néhai báró Nyáry Albertnek, mely által a tudományosságot és nemzeti culturánkat egyaránt örök hálára kötelezte.

A czímerészetben két főirány mutatkozik annak mivelői között, egyik a *természetes* vagyis *történeti* irány, mely a tudományt ott kezdi, a hol annak legelső nyomai mutatkoznak, kereszttől hozva az ős- és az ókoron, s a meghatározásban arra törekszik, hogy minél távolabbi időt s minél szélesebb tért foglaljon magába; másik irány *a mesterséges*, mely kiindulási pontúl a mai tudományos meghatározást fogadván el, a czímerészetet felette szűk időre s tulajdonképen csak a keresztény európai államokra szorítja. E szerint a XIII. századon elől tulajdonképen való czímerészetről alig lehet szó. Az első irány követése nagyon nehéz, fáradságos és rendszerről itt szó sincs; elégnek tartják az irók, ha a roppant anyagból egy csomó tényt előszámlálnak; s még a kezdete is bizonytalan, mert hogy az egyén, a család vagy törzs magát valamely jelvény által megkülömböztesse, ép oly régi szokás, mint a mily régi az embernek öntudatra ébredése.

A meddig az irott történelem terjed, mindig van szó a jelvényviselésről, sőt az irott történetet megelőző korból is oly adatok maradtak fenn, s ezekkel összhangzólag Amerika és Afrika ősnépei közt, kik az általános műveltséget megelőző népekkel fejlődés tekintetében egy színvonalon állanak, oly jelvények viselésével találkozunk, melyek félremagyarázhatatlanul a mi czímereinkhez hasonló jelentőséggel bírtak. Egyik másik ősnépnél s a mai amerikai és ausztráliai őslakónál, hol különben a családéletnek csak legprimitivebb elemeit észleljük s csak a törzsrendszer van kifejlődve, látjuk, hogy egyik törzs a krokodilust viseli jelvényül, czímerül. Ez van bekarczolva, kifestve, beégetve vagy kifaragva kezdetleges paizsán, botján, nyilán, kunyhója szemöldökén, csolnakján, evezőjén mindazoknak, a kik egy törzshöz tartoznak, s ezt a jelvényt — épen mint nálunk a nemesi czímert, megtartják nemzedékről nemzedékre; a rokon törzs némi bővítéssel vagy változtatással viseli e jelvényt, a másik törzs oroszlányt, tigrist, a harmadik valami szelid állatot vagy madarat visel stb. stb.[1] Mindezek valóságos czímerek, s a mai meghatározásnak csak két pontjával nem összhangzók, t. i. hogy az alak, vagyis czímerkép lefestése nem paizs keretében jelenik meg, és hogy — a mit a mai heraldikusok a legfontosabb dolognak tartanak — az illetők a magok czímerüket, nem a fennálló legfőbb hatalomtól s nem bizonyos formalitások közt nyerik. Báró Nyáry nagy művében mindkét iránynyal elegendőképen foglalkozik s az egyptomi, görög s római hagyományokat is bőven tárgyalja, de aztán a modern irány mellett marad s előnyeivel és hátrányaival együtt ez utóbbit fogadja el. A mesterséges rendszer hátrányai közül csak azt említem, hogy mi tévők legyünk az úgynevezett ősczímerek-

[1] Lásd Beöthy Leo kitünő munkáját a *Társadalmi fejlődésről.*

kel? Tudjuk ugyanis, hogy a francziák, mikor Bouillon Gotfried vezetése alatt a keresztes háboruba indultak, Párisban a Notre-Dame környékén és a Szajna partján százával árulták a fegyverkészítők a jelvényekkel, czímerekkel kifestett paizsokat, oroszlány, farkas, gólya, rózsa, liliom, sas, kutya stb. volt rájuk festve, s a vitézek (milites) azt a paizsot vették meg, mely talált erejökhöz, tekintet nélkül a jelvényre, vagy azt, a melyiknek színe nekik megtetszett; s a ki vissza jött a szent földről, a jelvényes paizst az egyházban függesztette fel, vagy fiának és csacsaládjának hagyta. Ezekről pedig nem lehet állítani, habár némelyik család ma is azt a czímert viseli, hogy a felsőbbség adományozta. Épen így nem lehet kimutatni, hogy ki adta a karulyt (vagy Turult), a három hárslevelet, vagy a divéki medvét stb. az illető magyar családoknak stb., mert hiszen arról semmi positiv tudomásunk sincs, hogy Árpádházi királyaink czímereket, vagy plane czímeres leveleket (armales) adományoztak volna, pedig bizonynyal az Árpádházi királyaink korában is voltak magyar nemesek, sőt még czímeres nemes emberek is.

Szóval, azt lehetne mondani, hogy e második irányban is van elég hézag, bizonytalanság s olyan is elég részlet, melyekkel már senki se törődik, mert mikorra a czímerészet az elméletben a mai álláspontjára kifejlődött, beleértve a színjelzést (Schraffirung) is, akkorra már a czímerészet a gyakorlati életben teljesen alárendeltetett, törvényes jogainak még az illető országokban is csak romjai maradtak fenn.

De az elfogadott határok közt báró Nyáry Albert a magyar országos és magán czímerek történeti fejlődésének oly szép egymásutánját s ez alatt oly sok apró szakszerű értekezést nyújt olvasójának, hogy még azok is, kik tán rendszerével vagy egyes tételeivel, állításaival ellenkező álláspontot foglalnak el, munkáját úgyszólva mohón olvassák s érdekeltség nélkül kezükből le nem tehetik.

A mi a magyar czímerészeti szótár megállapítását, s különösen a *leírás* vagy *elmondás* stilusát illeti, itt is merőben töretlen úton járt báró Nyáry, de az utána jövők az ő kezdeményezésének nagy részét már nem nélkülözhetik. Mert ha társulatunk vezetése mellett a józan gyakorlat nehány évig kellő kritikával jár el, a báró Nyáry által, meg kell vallani, sok gonddal összehordott szónak [1] és kifejezésnek legalább is fele bátran megmaradhat.

Szóval, báró Nyárynak *Vezérfonala* és *Szótára* terjedelmes, alkalmas alapul szolgálhat a magyar czímerészet végleges megalapítására.

Olykor — talán sokszor is — megtámadhatjuk e műveket, de el nem kerülhetjük, ha e tárgyról szólunk, s emlegetni fogjuk örökké.

Még egy kedves időtöltése volt, a *kerámika*. Már ennek is vannak mívelői hazánkban, úgy mint Ipolyi, Majláth Béla, Bubics püspök, báró Bálintitt, báró Nyáry Jenő, s mások, de senki nagyobb szenvedélylyel s jobb ízléssel nem gyűjtötte a sèvres-i, meissen-i, R. A. és Alt-Wien stb. stb. porczellánokat és a hazai (holicsi, tatai, kolozsvári, batizi stb. stb.) finomabb majolikatermékeket, mint néhai báró Nyáry Albert, s valóban meglepő szép darabok voltak birtokában, különösen findzsa-gyűjteménye a legválogatottabb volt az egész országban.[2]

Lakása általában tekintve ódon, de a legjobb karban tartott és saját betanított asztalosa által kijavított butorait, válogatott[1] és stilszerűen kötött könyveit, sajátságos képeit, czímergyűj-

[1] Nekünk például kifogásaink vannak *a vágott* (= geschnitten, coupée) szó ellen; mert *a vágott dohány* s a *vágott farkú* kutya által lefoglalt szónál sokkal czélszerűbbnek találjuk a *metszett* kifejezést. A *felnégyelt* paizs helyett, mely jelzőt a régi büntető jog a kivégzéseknél használta, bőven elég a *négyelt* paizs. Az *oromdísz* helyett is alkalmasabb, beszélőbb a *sisakdísz*. A *színmezzel* (= livrée, uniformis) sem tudunk kibékülni, jobb az elfogadott *egyenruha*; a *megrakva* (= sémée) is kétes értékű, semmi sem lehet egyetlen tárgygyal megrakva, mert ez frequentativ jelentésű szó. Lásd a *Heraldika Vezérfonala* 105. lap alsó sor.

[2] Egy szép reggel hozzám jövén báró Nyáry, felkért, hogy menjek el vele Eggerhez, mert ott egy Alt-Wien findzsa van tálastól, a Marcolini által festett képpel, s ő meg akarja venni, nézzem meg én is. Elmegyünk, megnézzük, valóban szép darab volt. Ára 80 frt. Igérünk 50 frtot. Nem adják. Ő többet is kész igérni, én nem engedem s mondom, majd eljövünk másnap. Délután ismét hozzám jő, hogy menjünk a findzsa után, mert ő 100 frtot is megád, csak az övé legyen. El is megyünk, de a findzsa elkelt. «A mint az urak eltávoztak» — beszélte Egger úr — «az üzletbe lépett gróf Batthyány Lajosné és meglátván a findzsát, szó nélkül kifizette a kért 80 frtot.» Évek mulva is emlegette báró Nyáry, hogy én vagyok oka, hogy ez a szép darab most a másé.

D. F.

teményeit, pompás edényeit, bátran nevezhető saját czéljaira berendezett múzeumnak, melyben ez a par excellence magyar philantrop és magyar tudománykedvelő magát megvonva, a külvilágot és saját régi bajait feledve, szorgalmatosan dolgozgatott érdekes művei előállításában.

Mióta nekem szerencsém volt Nyáry Albertet személyesen ismerhetni, egészsége mindig könnyen változó volt, s csak a legnagyobb elővigyázattal tarthatta magát munkaképes, jó állapotban. Télen át mindig a fővárosban tartózkodott. Nagyon mértékletesen élt. Kedvencz kávéházában szívesen töltött egy pár órát baráti s jó ismerősei közt. Határozott órában mindig pontosan haza ment. Sokat olvasott, írt s fogadta barátit, kik közül az ifjabbakat szívesen tanította s a czímerészetből még rendszeres órákat is adott többeknek. A nyár és meleg ősz nagy részét egyik vagy másik testvérénél falun töltötte s késő őszszel mindig megujulva, megfrissülve tért vissza körünkbe. Az utolsó években alig észrevehetőleg, de folytonosan gyengült; jókedvűségre való hajlama azonban s elméjének ereje és tisztasága megmaradt talán utolsó pillanatáig. 1885 őszén halála előtt pár hónapot Pilisen testvérénél, Gyulánál, igen kellemesen töltött, a mit, hogy november hóban bejött, dicsekedve beszélt el, de most sem volt felüdülve, betegesnek látszott. Még egy párszor találkoztunk; deczember havában még bizottsági ülésen voltunk együtt az egyetemi könyvtár épületében, a hol szokott tréfás modorában folytatta a társalgást, de én úgy találtam, hogy nagyon elváltozott és nagyon elgyengült. Bucsuzáskor a szokásosnál kissé több emphasist mutatott s én nem is láttam többé. — A folyó 1886. év január hó 1-én bevégezte a kezdetben oly izgalmas és fájdalom nem hosszúra terjedő, de az utóbbi éveiben oly szépen s oly nemesen megfutott pályáját.

Két feltünő tulajdonsága volt, melyek kiválóan jellemzék egyéniségét: a *szívjóság* és a *magyarság*. Amaz főként *emberi* s ez valódi *nemzeti* tulajdonság. Igaz ember akart lenni, s erre legjobb eszköznek tartotta a magyarságot.

A napi szegénynek, kéregetőnek, az elhagyatott koldusnak, a megszorult ismerősnek s a zavarban levő jóbarátnak mindig kész gyámola, támogatója, kisegítője, megmentője volt. Gyakran saját hitelét s rendelkezésére álló pénzét, erszényét teljesen kimerítette, csak hogy azokon, kiket jóknak és csak szerencsétleneknek tartott, segíthessen.

Emberbecsülő humanitása is csak szívjóságát bizonyította, ámbár lehetett volna módja gyakorolni a régimódi földesúri, parancsolási, szeszélyeskedési tempókat, szemben a munkással, napszámossal, hordár-, pinczér-, cseléddel s más százféle bizonyos ideiglenes szolgálatra utalt egyénnel szemben, de mondhatom tapasztalásból, hogy falun, ősei jószágain a jobbágy-zsellér maradványokkal, cselédekkel és városban hordárokkal, inasokkal, pinczérekkel, szedőgyerekekkel, ipartanuló növendékekkel soha illendőbb, gyöngédebb, tapintatosabb, hogy úgy mondjam, humanusabb s utánzásra méltóbb bánásmódot soha sem láttam, mint báró Nyáry Alberté, meglátszott rajta a világlátott, igazi művelt ember.

Tudom jól, hogy Magyarországon napjainkban senkinek sem tudható fel érdeműl a jó magyarság, ez ma mindenkinek kötelessége, második természete, de még is vannak egyének, kiknek minden szenvedélye, igyekezete, minden tehetsége a magyarságban központosul s ilyen volt báró Nyáry Albert. Szellemének minden gondolata, szívének minden érzése, minden dobbanása magyar volt. Már gyermekkorában égett, lángolt a magyar versekért, szindarabokért, a magyar tánczért, zenéért s kívánta emelni a magyar irodalmat, a magyar ízlést, mire akkor még sokkal nagyobb szükség volt, mint mostanában.

Általában, mikor ő tanult, a magyarságot mívelte, mikor ő harczolt, a magyarságért küzdött, s a mit tett életében, mindent de mindent a magyarság javára kívánt tenni.

«Albert testvérem» — írja báró Nyáry Gyula rokonszenves levelében — «hőn szerette magyar hazáját s édes anyai nyelvét; és e mellett vallásos érzésű, buzgó protestáns volt; de azért minden vallást és felekezetet tisztelvén, a hitfelekezeti támadást mindenkor s minden oldalról vissza utasította. A rom. kath. magyar püspököket különösen tisztelte, dicsérvén őket, hogy a hazafiságért, a közjóért és a tudományokért oly sokat tesznek és áldoznak.»

De bevégzem már igénytelen beszédemet.

Társulatunk báró Nyáry Albert halálával egyik kezdeményezőjét, alapítóját; folyóiratunk szerkesztőjét s legfőbb támaszát, mi kivétel nélkül, a választmány s a társulat egyes tagjai részint kedves barátunkat, becsületes munkás pályatársunkat, a közügy hű harczosát, rokonai s különösen testvérei szerető hű szívet vesztettek el benne, s illő volt, hogy társulatunk kebelében különösen mi is nyilvánítsuk érzelmeinket, s kimutassuk, hogy mily helyet foglal el a néhai a mi emlékezetünkben. Hogy ennek tolmácsolására engemet jelölt ki a heraldikai társaság választmánya, ez lehet a véletlen esély következménye, de reám nézve becses e bizalom s gyengeségeim érzetében is megtisztelő, hogy ime nevem összeköttetésbe jő e jeles férfiú emlékével, kivel életében oly sokat vitatkoztam, s ki mindezek daczára benső bizodalmával s feledhetetlen barátságával tisztelte meg személyemet. Mély köszönetet mondok e megbízatásért, bocsánatot kérek, ha a várakozásnak eléggé meg nem felelheték, s óhajtom, hogy társulatunk mindama czélokat, melyek néhai társunk báró Nyáry Albert szemei előtt lebegtek, a magok teljes fényességében megvalósíthassa. DEÁK FARKAS.

A CHONTOS CSALÁD CZÍMERE 1418-BÓL, ÉS NÉMI HERALDIKAI ÉSZREVÉTELEK.

(Színes czímer-melléklettel.)

Zsigmond király a kosztniczi zsinat befejezése után még a francziák ellen táborozván, egyik vitézét ronyvai Balázs fiát Csontos (Chontus) *Pétert* és általa legenyei Imre fiát Csontos Bertalant Baselben 1418. június 11-én a következő czímereslevéllel tüntette ki:

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ etc. rex. Omnibus Christi fidelibus tam præsentibus quam futuris, præsentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare, et victoriose triumphare. A claro lumine throni regii, velud e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regiæ claritatis. Sane ad universorum tam præsentium quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster dilectus Petrus Chontus filius Blasii de Rongwa, *coram nostra celsitudine personaliter* constitutus, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis, sincerisque complacentiis utique acceptis et laudandis, quibus ipse a longinquis temporibus in prosperis nostris scilicet et adversis, signanter in Franciæ, Angliæ regnorum et præsentibus Almaniæ partibus, personæ et rebus suis non parcendo, indefesse studuit complacere, reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia in præsentium literarum nostrarum capite depicta *maiestati nostræ exhibendo*, cadem a nostra celsitudine sibi et per eum Bartholomæo similiter Chontus, filio Emerici de Legynya, ipsorumque hæredibus et posteritatibus universis ex liberalitate nostra regia dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos præfati Petri Chontus gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus studiis diligentibus et indefessis hactenus erga nostram claruit maiestatem cottidieque claret et in antea eoquidem studiosius clarere poterit, quo se et suos singularioribus honorum gratiis sentiet decoratos, animo deliberato et ex certa nostræ maiestatis scientia eidem Petro Chontus et per eum dicto Bartholomæo, ipsorumque hæredibus et posteritatibus universis ad præfati Petri supplicationis instantiam præscripta arma seu nobilitatis insignia hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta virtute præsentium conferimus, ymo de habundantiori plenitudine specialis nostræ gratiæ ad maiorem eorumdem Petri et Bartholomæi et aliorum suppradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus, damus et elargimur, ut iidem Petrus et Bartholomæus, ipsorumque hæredes et posteritas universa nata et nascitura hæc arma seu nobilitatis insignia, prout præsentibus literis circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, amodo inantea in prœliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant, pariter et deferre. Gaudant igitur favore regio ac de tanto munere singularis gratiæ antefati Petrus et alii supradicti, eorumque posteritates merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore præventos se conspiciunt munere gratiarum. Præsentes autem ad præmissorum memoriam perpetuam cum pendente

Nyomt. Ullmann J. Budapesten IV.

A CHONTUS-CSALÁD CZÍMERE

1418. ÉVBŐL.

secreto nostro regio sigillo, quo ut rex Hungariæ utimur, prælibatis Petro et Bartholomæo duximus concedendas perpetuo valituras. Datum in nostra civitate Basiliensi in festo beati Barnabæ apostoli, anno domini millesimo quadringentesimo decimo octavo, regnorum nostrorum anno Hungariæ etc. tricesimo secundo, Romanorum vero octavo.

Az eredeti hártyán, a Nemzeti Muzeumban. Függő pecsétje elveszett.

Az okmány kifejezése szerint Csontos Péter a király előtt személyesen megjelenvén, maga mutatta fel a czímer ábráját, kérvén azt maga és érdektársai részére kiadatni.

A czímer szokás szerint az oklevél felső jobb szögletére van festve, leírva azonban nincs. Hasonmását az olvasó itt láthatja. E szerint a czímer aranynyal hímzett fekete szegélyű hímes kék zászlón balra dűlt doborpaizs, melynek vörös mezejében barna sziklából emelkedő vörös ormú, ezüst vártoronynak nyitott ablakából vörös mezű, szőke hajú és ugyanolyan bajuszú és szakállú férfiu hónaljig balfelé kinyúlva, jobb kezével fekete kürtöt tart, melynek felfelé álló ürszélét a paizs bal felső szögletéig terjedő nyolczágú csillag érinti. A szikla és torony két oldalán száraikon szét és felnyúló 5—5 sárga (?) liliom virít. A paizs jobb oldali szögletére helyezett sisakon a leírt sziklán a paizsbeli alakzat ismétlődik. Foszlány mindkét oldalról ezüstvörös.

A czímerkeret (szerintem zászló), a paizs és járulékai méreteit nem adom; mert az végelemzésben minden fontoskodás daczára úgy sem egyebet, mint legfölebb a királyi kanczellária festőjének elébe adott hártyán a czímer festésére kijelölt térségnek mily arányokban történt beosztásáról szülhetne meddő vitatkozást és észrevételeket.

Műizlés tekintetében a czímer előállítása vagy is leábrázolása hanyagabb kéz rajzolatára vall. A paizsnak nagysága a többi részlet irányában, valamint a részletek arányviszonya tökéletesebb is lehetne. Különben a czímer a heraldika merev szabályai szerint sem mintaszerű; csakhogy e tekintetben a művészt a czímerszerző által beterjesztett sajátságos czímer-eszme tervezete is korlátolta és mentheti. Többféle a tárgy a paizs mezejében: a *szikla* (nem a paizs talaját képezve, de korona gyanánt mint valami barrette, lebegve a paizs mezejében), a *torony*, *ember*, *kürt* stb. mind czímerészeti közönséges ábrák, a természet és mesterség köréből valók. Ez okból a czímertan főszabálya: «fémre máz[1] s viszont,» — sem volt a festész által teljesen megtartható.

Sőt a paizs mezeje vörös lévén, abban a toronynak vörös fedele, a kürtöt tartó alaknak hasonlón vörös öltönye a czímertan fönnebb jelzett szabályait a legszembetünőbben sérti. A sisak fölött a toronynak ábrázolata a paizsbelihez képest nem csak arányára, de alakjára nézve is siető kéz alkotásául tünik fel, a mit egyébiránt alább kifejtendő észrevételeink szerint a festész körülményei is indokolnak. Zsigmond király 1418. május 20-ika körül végkép elhagyván Kosztniczot, az év többi részét folytonos utazásban tölté, alig tartózkodva 10—12 napnál tovább egy helyben. Junius 11-én Baselben kelt a Csontos család ezen czímere, már julius 4-én Straszburgban adta ki a Mohorai Vidffyek czímerét,[2] october 2-án meg Augs-

[1] A czímertani «metallum és color» jelentésének meghatározására két megállapított műszóra van szükségünk. Amaz *érczet* vagy *fémet* jelent. Úgylátszik a szokás (usus) a czímerészetben a «*fém*» szavat fogadta el. Ezt használom én is. Máskép állunk a «color» szónak magyarra fordításával. A német és franczia nyelvben a *Farbe* és *Couleur* szavak színt és festéket jelentenek egyaránt. A magyar megkülömbözteti a *színt* a *festék* szótól, a minthogy az két külömböző fogalom is. És a czímertan a *Farbe* és *Couleur* alatt nem *színt*, hanem *festéket* ért, midőn egyik főszabályában azt mondja: «metalla metallis, colores coloribus inscribantur» — és «soll Farbe nicht auf Farbe, Metall nicht auf Metall zu stehen kommen», — a mit a tan intentiója szerint helyesen és szabatosan magyarúl is fogalmazhatunk, hogy «fémre fém, festékre festék ne alkalmaztassék». A *szín* szavat ezen értelmében azért sem alkalmazhatnók a *festék* szó helyett, mert színe a fémnek (aranynak, ezüstnek stb.) is van, és így a «color»-nak kettős jelentése összezavartatnék. Azonban a festék szónak is czímerészeti műszóvá előléptetése talán feszélyezheti az irályi érzéket, azért — a mint némileg már használatban is van — a heraldikai «color» értelmének kifejezésére az egytagú «máz» szó kezd tért foglalni, — és én magam is kellőbbnek találván a «*máz*»-t a *fém* szó párjául, itt azt használtam és használandom, míg helyesebb nem támad.

[2] L. Turul 1885. 2. lapjánál. A Vidffyek ezen czímerlevelére figyelmeztetőleg megjegyzendő, hogy az az idő által igen megviselve lévén, abban a czímerképen a sisak és fölötte a foszlány elmosódván és egymással összefoly-

burgban kelt a Moghi címeres levél.[1] Mindezen armálisok címerei (mint az összehasonlítás igazolja) egy kéznek utazás közben készült termékei. Ezen sietős munkának lehet tulajdonítani, hogy a Csontos címeren a foszlányok színezése a művészet hátrányára nem bélésszerűleg lőn alkalmazva, hanem akként, mintha két külön darabból álló (ezüst-vörös) foszlány képezné a sisaktakarót, holott ezen visszásság csak a fém és máz alkatrészeinek nem a kellő helyekre (redőzetekre) történt alkalmazásából származott. A mi a száras liliomokkal a paizs mezejének betarkítását illeti, lehetséges, hogy azok csupán a paizs üres terének betöltésére kivántak szolgálni.

A címer elhamarkodott kiállításának oka a fönnebb jelzett körülményeken kívül véleményem szerint abban is rejlhetik, hogy a címerszerző, mint kevésbbé jelentékeny és vagyonos családbeli, kevésbbé bőkezűen díjjazta a festő fáradságát. Stemmatographiánk alig is ösmeri a ronyvai és legenyei Csontos családot. Az előbbi helység Abaujmegye északi részében a Ronyva patak forrása közelében, Legenye pedig ugyanazon folyócska mellett, de már Zemplénmegyében fekszik.

Zemplénmegyének eléggé részletes monographusa, Szirmay, habár Csontos nevű családot azon megye armalista nemesei között említ is,[2] sehol utóbb e családról meg nem emlékezik. Legenye helységről pedig, mint a Legenyei család ősi birtokáról, csak annyit mond, hogy a család kihaltáig (1525-ig) birta azon helységet.[3] Azon nátafalvi Csontosok családját pedig kiknek zemplénmegyei confiscált birtokait egy 1490. évi okmány felsorolja,[4] a címerszerző családjaival összeköttetésbe hozni, egyebeken kívül az okadatolhatás hiánya is tiltja.

És ezzel be is fejezhetnők ezen XV. századi címer rövid ismertetését, ha ezen folyóirat közvetlenül előbbi füzetében épen a jelölt századi címerekről írt kritikai jegyzetek szembeötlő tájékozatlansága a hazai tudományosság érdekének védelmét és útbaigazítását nem követelné.

Az érdeklett czikk azzal kezdődik, «hogy ha valami, úgy csak is a XV. századi s tán még a XVI. századi eredeti címeresleveleink képesek *heraldikai reputationkat* a külfölddel szemben visszaszerezni s megtartani. Mert a későbbi évszázadok címerei nagyobbára kivétel nélkül az igaz heraldika szabályaival ellenkeznek.»

A megsértés elkerülése végett sem fogadhatván el a czikkírót és hasonfogalmú társait az összes külföld képviselőiként, mindenekelőtt is a czikkíró tájékozásául csak azt jegyzem meg, hogy a II. Ulászló király uralkodása és így az általa fönn jelzett XVI. század óta a királyi levelekben kiadott címerek képírásában vagyis leábrázolásában hazánkban a címer-izlés, vagyis heraldikai mintaszerűség hanyatlásnak indulván, ezen ok miatt a XVI. század heraldikai alkotásai semmiféle reputatio megépítésére (ha arra szükség volna is) alapul nem szolgálhatnak. A mi úgy azon XVI. valamint azután következő századokban construált címereket átalában illeti, azon korból — habár a rajzolást illetőleg a szomszéd államoknak jobb és ügyesebb mestereik lettek volna is — amaz implicite magasztalt külföld is a heraldikai szabályok szempontjából a leggyakrabban épen a címertan egyik legsarkalatosabb szabályának sérelmére (fémre máz, mázra fém) épen annyi szabálytalanúl szerkesztett címert mutathat fel, mint a mi ócsárolt hazánk. És így nem lévén e tekintetben egymásnak mit szemére hánynunk; a «reputatio szerzés és megtartás» üres elmélete is magától elenyészik.

Az mondatik továbbá az érdekelt czikkben, hogy «egyébként is nincs jogunk különös saját nemzeti címer-sajátságokról beszélnünk, mert azon *XV. századi címerek nagyobbára külföldön készültek*».

Ezután a czikkíró önmagával ellentmondásba esve, azt írja: «de mégis (t. i. ama XV. sz. címerek) magyar királyoktól adattak ki és így részét alkotják a magyar címertannak», — és még nagyobb ellentmondásba esve legelső állításával, azt írja, hogy «ama címerek tervezete átalában, gyakran még a részleteké is, mindig a címerszerző agyának gyümölcse, és minthogy

ván, a sisaknak hátsó körrajza a kiadott hasonmáson ki nem vehető, a mi azután e folyóirat előbbi számában az eredeti festész bűneül rovatott fel.

[1] Turul 1885. évf. 57. lapjánál.

[2] Szirmay. Not. top. C. Zemplin 111.

[3] Ugyanott 86. és 267.

[4] Hazai oklevéltár, szerk. Nagy Imre, Deák Farkas, Nagy Gyula. 441. lap.

ez magyar eredetű, (halljuk!) a szellemet, mely e czímereket övezi és alkotá: «*szintén hamisítatlan és speciális magyar szellemnek kell tartanunk*». *Tehát mégis saját nemzeti czímer-sajátságok!!!*

De a czikk ezen pontjában sem nem az, hogy vannak-e saját magyar nemzeti czímer-sajátságok sem nem a czikkírónak önmagával ellentmondásba keveredése azon mozzanat, mely a hazai tudományos irodalom reputatiójának érdekében a felszólalást követeli; hanem azon a műkedvelői jártassággal sem megférő felfogás, mely azon feltevést árulja el, mintha Zsigmond király, midőn Kosztniczban, Strassburgban, Baselban, Regensburgban vagy Znaymban (stb.) jártakor és tartózkodása alatt, ha egy alattvalójának czímert kivánt vala adományozni: szolgáját valamely ottani entreprise festésze után jártatta volna, hogy az fessen kanczelláriája részére egy nemesi czímert. Mert azt — úgyhiszszük — fölösleges bizonyítgatni, hogy valamint más uralkodó, úgy Zsigmond királyunk is, kimozdúlva székhelyéből, utaztában is, kivált pedig oly hosszú ideig (mint Zsigmond k. Kosztniczban) egy helyben tartózkodván, cabineti irodájának vagy kanczelláriájának legalább is egy részét is magával vitte és oldalánál tartotta, és ennek kiegészítő részét tette az udvari festő is, a kinek, ha az udvari számadások könyvét átlapozhatnók, talán még nevét is megmondhatnók.

És ez nem pusztán sejtelmi állítmány, hanem a tények összevetésének logikai következménye, annál is inkább, mert a czímerfestő tartását a kanczelláriai szükséglet is megkivánta. Hisz én magam, — a nélkül, hogy az ország számtalan levéltárában a még lappangók után kutattam volna, — Zsigmond király uralkodásának csak két évéből, így 1415-ből hét, 1418-ból pedig kilencz kiadott czímerlevelet, összesen pedig Zsigmond királytól ötvennél többet ismerek.

De ugyanazt tények is bizonyítják, így például Zsigmond király *önmagától indíttatva* sógorát Garai Miklós nádort 1416. márczius 26-án Párisban tartózkodása alatt czímerének megújításával, a sisakon arany koronával és régi, családi zászlóinak reproductiója mellett egy más, arany napsugarakkal díszített és így kettős (dupplicata arma) czímerképpel[1] adományozta meg, mely czímerlevélnek alapján Károly franczia király is ugyanazon czímert (annak érvényét csakis franczia országi jogosultságra magyarázhatva) szintén *ugyanazon napon és évben*[1] adományozta a nevezett magyarországi nádornak, még pedig nem azért, mint néhai b. Nyáry Albert[2] tévedésből írta, mintha (VI.) Károly franczia király Garai nádort a franczia korona tanácsosává nevezte volna, mert erről az oklevélben szó sincs, hanem csupán Zsigmond király iránti kedveskedésből; és nem is, mintha Zsigmond király erősítette volna meg Nyáry szerint a franczia király oklevelét vagyis czímeradományát, hanem daczára, hogy ugyanazon napon keltek az oklevelek, már a franczia király okmánya említi a Zsigmond király oklevelét, midőn mondja, hogy Zsigmond király már önkényt adta Garainak a czímert, és hogy már Zsigmond király kiváltságlevelében — úgy mond Károly — bőven bennfoglaltatvák Garainak érdemei.[3]

[1] Kiadva b. Nyáry Heraldika 238. lap.

[1] Mind a két czímerlevél eredetije a gróf Zay-ak zayugróczi családi levéltárában őriztetik; onnan közöltetett velem mind a kettő 1862-ben, és akkor vétettem a Zsigmondénak azon színmását, mely b. Nyáry Heraldikáját (238. lap) díszíti, és a Károly király által adott czímer kézi hasonmását. Magát a két oklevelet közlé Fejér Cod. dipl. X. 5. 681—687. és 741—747. lapokon Gyurikovics másolata és Katona után, mely nem hibátlan. A Zsigmond király kiadmánya *1416.* márczius 26-ról, a Károly franczia királyé *1415.* márczius 26-ról van keltezve; de a kortanban jártas előtt tudva van, hogy ez időben a franczia k nem január 1-vel, hanem a husvéttől kezdvén az esztendőt számítani, és 1415-ben a husvét április 19-re esvén, nálok márczius 26-án még 1415. évet írtak, holott Zsigmond király kanczelláriájában már ekkor 1416. év volt folyamatban és számítási gyakorlatban. Lásd Knauz N. Kortan 91. lapját. A Károly franczia király kiadmányát közli Fejér X. 5. 563—566. lapokon az 1415. éviek között, de már ő megjegyzé, hogy a két oklevél ugyanazon egy évből való, igaz, nem chronologiai szempontból vette azt észre, hanem mert Károly levele provokál a Zsigmondéra, és így ez utóbbinak kellett — úgymond — előbb keletkezni, és így egy ugyanazon évben kiadatni.

[2] B. Nyáry Alb. A Heraldika alapvonala, 238. lap 2. jegyzet.

[3] «Ad maiorem gloriam emi entioris nobilitatis frater noster antedictus (érti Zsigmond királyt, diplomatiai vagy udvari szokás szerint testvérének nevezvén azt) præfato comiti palatino *suo motu proprio* liberaliter concesserit, prout ea et alia, per quæ comitis eiusdem (t. i. Garáé) laudum quam plurium preconia depromuntur *in dicti nostri fratris privilegialibus* apicibus fusissime *videntur esse descripta*. Tehát VI. Károly oklevele már tudta,

De térjünk czélunkhoz. Zsigmond királynak a Garai részére adott oklevélben lévő kettős czímer aranynyal hímzett fekete szegélyű, narancssínű (minium) virágokkal szőtt vörös (czinober) zászlón van, mint azt b. Nyáry Albert idézett munkájában hasonmásban, a keret (zászló) nagyságának méreteivel együtt kiadta. És a keret szegélyén felül ott látható Zsigmond király czímereinek három lényegesbike, a magyar kettőskereszt, az egyfejű sas és a cseh oroszlán. A Garai czímerképek pedig a négyszögű keretben szabadon (a nélkül, hogy annak széleit érintenék) állanak.

Ellenben a VI. Károly frank király adta oklevélben a külső keret (vagy zászló) méretei lényegesen kisebbek; míg amaz 23 cm. széles, 20 cm. magas, emez csak 20½ cm. széles és 15½ cm. magas; és természetesen a franczia kiadványon a szegélyen a Zsigmond király-féle előbb említett három kis czímerpaizsocska sem található. Továbbá a franczia kiadványban a czímerpaizsok sem állanak szabadon a keretben, hanem alúl érintik a keretek szegélyét, és felül is a Garai-féle családi kis zászlók benyulnak a keret szegélyébe. Azután a keretek szövetének színei is különbözők. A Zsigmond kiadványában a szövet (czinober és minium festékek által előállított) vörös és narancs színt mutat, ellenben a franczia királyi kiadványban a keret szövete damaszkolás nélkül síma biborszínű, carmin festék használatával teremtve. De nemcsak a különfajú festékek és színek használata, hanem a paizs és sisak körrajzaiban is észlelhető egymástóli eltérés, különösen pedig a jobboldali czímereknél a strucztollakból alakított foszlány rajzainak egymással összehasonlítása a két kiadvány czímerein két különböző kéznek munkájára vallanak. Mindezekből tanulságképen az következik, hogy a két czímert nem egy, hanem a Zsigmond király oklevelén lévő czímert a Zsigmond király udvari festésze, a másikat pedig VI. Károly franczia király embere állítván ki, a külföldön kiadott czímeres levelek is *általában* magyarországi termékeknek tekintendők.

Nem akarván ezuttal a csekélyebb érdekű részletek méltatásába merülni, zárom észrevételeimet a czikkíró által a czímertudományra nézve nyereségnek jelzett azon ajánlatára, hogy «ott is olvassunk, a hol nincs mit olvasni, és ott is lássunk, a hol nincs mit látni» — azon megjegyzéssel, hogy ezen általunk meg nem értett módszert magam részemről nemcsak nem tanácsolom, de sőt annak kikerülését ajánlom.

NAGY IVÁN.

mi van a Zsigmond király oklevelében. És még két helyen történik Károly levelében a Zsigmond adta czímerlevélre hivatkozás. L. Fejér X. 5. 564, 565, 566. lapokon.

A KEREKEGYHÁZI LACZKFYAK CSALÁDFÁJA.

Ama Laczkfy[1] család, a mely hazánknak két nádort, hat vajdát s annyi más zászlósurat adott, s a melyet maga Arany János is: «ama nagy, hires, fényes Laczfi» családnak nevez, megérdemli, hogy mindaddig foglalkozzanak vele történetíróink, míg legalább családfáját egészen tisztába hozzák. Majláth Béla a Turul 1884-iki évfolyamában «A Laczk nemzetség» czím alatt közölt értekezésében fölhivta nemzetünk figyelmét ezen, hajdan oly nagy szerepet játszó családra. Gróf Lázár Miklós pedig a Turul ugyanazon évfolyamában: «A két Laczk család eredete» czímű, hiteles történelmi kútfőkön alapuló tanulmányában kimutatta, hogy az a Laczk család, melynek névadója a Kerekegyházi Laczk nevet használta, egészen különböző a Szántai Laczk családtól s hogy annak első ismert tagja nem László erdélyi vajda, hanem I. Dénes a Hermán nemzetségből.[1] Ez ki lévén mutatva, a Majláth Béla által összeállított családfa használhatatlanná vált, mert azon a két Laczkfy (Kerekegyházi és Szántai) család tagjai együttesen vannak fölvéve s egy ágból származóknak vannak föltüntetve. Főképen ezért, de meg azért is, mert a Majláth

[1] Hogy a kortársak Laczkfynak vagy Laczfynak hívták e családot, elárulja egyhelyt az egykorú János ferenczrendi szerzetes. Historiæ Hung. Fontes Domestici III. k. 162. l.

[1] Turul. 1884. évf. 110—112. l.

Béla által összeállított családfa Torma József kéziratának tévedései következtében más tekintetben is hibás s itt-ott hiányos, bátorkodom a Kerekegyházi Laczkfyaknak ezen, oklevelek nyomán szerkesztett, lehetőleg teljes családfáját közölni.

I. Dénes
a Hermán nemzetségből.

Kerekegyházi I. Laczk
1323—1355.
Székely ispán.

I. István
1336—1352.
Főlovászmester, erdélyi vajda.

I. András
1336—1359.
Székely ispán, erdélyi vajda, macsói bán.

György
1368—1393.
Macsói bán.

III. Imre
1377—1386.

I. Miklós
1336—1368.
Zempléni főispán.

IV. László
1399—1421.
Aradi főispán.

I. Mihály
1336—1351.

II. Laczk
† 1339 előtt.

Pál
1336—1366.
Beregi főispán.

II. Mihály
1399—1416.

I. Imre
† 1336 előtt.

II. Dénes
1349—1366.
Főlovászmester, erdélyi vajda, székely ispán.

III. István
1372—1397.
Főlovászmester.

III. Dénes
1372—1382.

II. Miklós
1349—1369.
Székely ispán, erdélyi vajda.

II. András
1397—1399.

II. Imre
1350—1375.
Főlovászmester, erdélyi vajda, nádor.

II. István
1350—1397.
Székely ispán, erdélyi vajda, horvát bán, nádor.

III. László
1350—1360.

Hogy ez a családfa helyes, a következőkben okleveles adatokkal mutatjuk ki.

Az első, a mi figyelmünket magára vonja, s a mit valóban különösen kiemelni óhajtottunk, az, hogy e család a Hermán nemzetségből származott. Bizonyítja ezt a család névadójának pecséte, melynek körirata: S. Ladislai de [ge]nere He[rman];[1] bizonyítja az egész család címere, mely a Hermán nemzetség címerével ugyanegy;[2] bizonyítja a dubniczi krónika;[3] bizonyítja végre egy 1339-iki oklevél.[4] Azért bizonyítgatjuk ezt annyira, mert történetíróinknál általánosan el van terjedve az a balvélemény, hogy e Laczkfy család a Apor nemzetségből származott. S miután e balvéleményt még oly jeles történetírók is magukévá tették, mint Szalay,[5] Nagy Iván,[6] Jakab Elek;[7] a nemzet nagy költője, Arany János, pedig két helyt is megénekelte,[8] nem tudjuk lesz-e valaha idő, melyben e tévedés eloszlik, hacsak egyesült erővel újra és újra nem küzdünk ellene.

Pedig a Laczkfyaknak annyira semmi közük sincs az Apor nemzetséggel, hogy ősfészkük nem is Erdély, hanem a mai Temesmegye északi része, mely hajdan Aradmegyéhez tartozott. Itt, Varjas és Német-Szentpéter környékén, feküdt az a Kerekegyháza,[1] melyről a család névadója és utolsó tagjai előnevüket vették.[2] Kerekegyházi I. Laczk már 1335-ben aradmegyei birtokoskép fordul elő,[3] ő maga is, gyermekei és unokái is aradmegyei birtokokért pörlekednek az aradi káptalannal.[4] A történelmi adatok világosságánál füstképen oszlik szét tehát az Apor származás meséje. A Hermán nemzetség az, melyből a Laczkfy család kivált. Magát a nemzetséget eléggé nemesnek, de szegénynek (hæreditatibus pauperes) mondják régi krónikáink, s valóban Kerekegyháza ősi birtokhoz a XV. században is csak hét falu tartozott [Azony, Veres-Vinga, Kerek-Vinga (ma Vinga), Bathonya, Baktornya (ma Tornya), Sziond (ma Szionda puszta), Kingyed (elpusztult)],[5] a család fölemelkedése előtt bizonyára még kevesebb.

A család első ismert tagjának, I. Dénesnek, csak a neve maradt fönn.[6]

[1] Nyáry: A heraldika vezérfonala. 63. l.
[2] Bécsi képes krónika.
[3] Hist. Hung. Fontes Domestici. III. k. 154. l.
[4] Fejér: Cod. Dipl. VIII. 4. k. 400. l.
[5] Magyarország története. II. k. 205. l.
[6] Magyarország családai. I. k. 53. l.
[7] Egyetemes magyar encyclopædia. III. k. 519. l.
[8] Toldi estéje. V. ének, 11. versszak. — Toldi szerelme. VII. ének 32. versszak.

[1] Történelmi és régészeti értesítő. Temesvár 1882. évf. 165—166. ll.
[2] Történelmi Adattár Csanád-egyházmegye hajdanához és jelenéhez 1872. évf. 138, 140. Fejér X. 5. k. 74, 373. l. X. 8. k. 569. l.
[3] Hazai oklevéltár. 207. l.
[4] Történelmi Adattár. 1872. évf. 138—141, 254—259. ll.
[5] Békésmegyei oklevéltár. II. k. 68—69. ll.
[6] Fejér. VIII, 4. k. 400. l.

A család névadója I. Laczk legelőször 1323-ban fordul elő. Azon nevezetes oklevélre, melyben I. Károly királyunk szövetséget köt Frigyes választott német császárral és a többi ausztriai herczegekkel, nagyobb erősség okáért I. Laczk is ráfüggesztette pecsétjét.[1] 1329-ben székely ispánnak mondja őt egy oklevél s ezt a hivatalát megtartotta egész 1342-ig,[2] hivatala czímét pedig egész halála napjáig. Látta családjának dicsőségét, hallotta fiainak és unokáinak hőstetteit, mert élt még 1350-ben[3] és 1355-ben[4] is, sőt egy nem egészen jó másolatú oklevél szerint még 1359-ben[5] is. Meghalt tehát 1360. táján.

I. Laczknak hét fia volt. Ezek két oklevélben is[6] a családfán látható sorrendben vannak fölsorolva. E sorrendet megtartottuk mi is, mert úgy véljük, hogy e sorban a fiúk kor szerint következnek.

A hét fiú közül I. István 1336—1345-ig királyi főlovászmester volt,[7] 1345—1350 végéig erdélyi vajda.[8] E közben 1348—49-ben I. Lajos királyunk nápolyi hadvezére volt,[9] de nem alkirály; 1351—53 horvát és tótországi bán.[10] Meghalt 1360 előtt.

I. András 1342—52-ig atyja tisztét viselte: székely ispán volt,[11] 1349—50-ben szatmári, mármarosi és brassai főispán,[12] 1350—52-ig nápolyi helytartó,[13] 1352—53-ban erdélyi vajda,[14] 1353 májustól 1354 őszéig macsói bán,[15] 1355-ben a királyné tárnokmestere,[16] 1355—1356 soproni és vasi főispán[17] 1356 tavasztól 1359 őszig megint erdélyi vajda.[2] Meghalt 1359 végén.[3]

I. Miklós 1336-tól 1368-ig többször előfordul.[4] 1343-ban a királyi udvarban tisztviselő,[5] hogy milyen hivatalt viselt, azt az oklevél nem mondja meg, alkalmasint testőr volt. 1350-ben részt vett a nápolyi hadjáratban; a beneventi dicső győzelmet ő tervezte és ő vívta ki.[6] Jelen volt 1351-ben és 1352-ben a litvánok ellen indított hadjáratokban.[7] 1356-ban a pápa segedelmére küldött seregnek ő volt a vezére.[8] 1366-ban zempléni főispán,[9] 1368-ban még él, de 1377-ben már nem, mert az aradi káptalannal folytatott pörben hallgatnak róla az iratok.[10]

I. Mihály. Előfordul ugyan mind 1336, mind 1339-ben, de semmi egyéb nevezetest nem tudunk róla, mint azt, hogy 1349—50-ben résztvett a nápolyi hadjáratban,[11] 1359-ben már nem élt.[12]

II. Laczk. Az 1336-iki oklevél az ötödik helyen sorolja föl I. Laczknak e hasonló nevű fiát,[13] de 1339-ben maga I. Laczk halottnak mondja őt, s lelke nyugodalmáért alapítványt tesz.[14]

Pál. Egyetlen ilyen nevű a Laczkfy családban. Élte sorsa nagyon hasonlít I. Miklós bátyjáéhoz. Résztvett ő is a nápolyi és litván hadjáratokban.[15] 1355 augusztus 9-én pedig Tullnál dicső győzelmet vívott ki 400 magyar ijászszal az ausztriai herczegek ellen föllázadt svábok fölött.[16] 1366-ban beregi főispán.[17] Az aradi káptalannal folytatott

[1] Fejér. VIII, 7. k. 142—145. ll V. ö. Nyáry: A heraldika vezérfonala. 63. l.

[2] Századok. 1880. évf. 736. l.

[3] Történelmi Adattár. 1872. évf. 138. l.

[4] U. o. 256. l.

[5] U. o. 139. l. és Fábián: Aradmegye leirása 204. l.

[6] Fejér. VIII, 4. k. 400. l. Zichy cs. okmánytára I, 491. l.

[7] Zichy cs. okmánytára I. k. 491. l. Anjoukori okmánytár IV. k. 83. l.

[8] Anjoukori okmánytár. IV. k. 506. l. Hist. Hung. Fontes Domest. III. k. 158. l.

[9] Hist. Hung. Fontes Domest. III. k. 154—158. ll.

[10] Fejér. IX. 2. k. 82, 46, 136, 140. ll. V. ö. u. o. 235. l.

[11] Századok. 1880 évf. 737. l.

[12] U. o. és Hazai okmánytár. V. k. 211. l.

[13] Hist. Hung. Fontes Dom. III. k. 158—174. ll.

[14] Századok. 1880. évf. 738. l.

[15] U. o. 1875. évf. 377. l.

[16] Fejér. IX, 2. k. 459. l.

[17] Századok. 1875. évf. 379. l. Hazai okmánytár. I. k. 215. l.

[2] U. o.. 1880. évf. 738. l. Tört. adattár. 1872. évf. 139. l.

[3] V. ö. Hazai oklevéltár, 262. l. és Századok. 1880. évf. 738. l.

[4] Zichy cs. okmánytára. I. k. 491. l. Történelmi Adattár. 1872. évf. 140. l.

[5] Anjoukori okmánytár. IV. k. 307. l.

[6] Hist. Hung. Fontes Dom. III. k. 157. l.

[7] U. o. III. k. 162—164. ll.

[8] U. o. III. k. 184. l. Hogy e hadjárat 1356-ban történt, következik V. Incze pápa segedelmet kérő leveléből, a mely 1355. decz. 13-án kelt.

[9] Fejér: IX, 3. k. 560. l.

[10] Történelmi Adattár. 1872. évf. 140. l.

[11] Hist. Hung. Fontes Dom. III. k. 154. l.

[12] Következik ez abból, hogy a már említett pörben nincs megnevezve.

[13] Zichy cs. okmánytára. I. k. 491. l.

[14] Fejér. VIII, 4. k. 400. l.

[15] Hist. Hung. Fontes Dom. III. k. 154, 164. ll.

[16] U. o. III. k. 166—167. ll.

[17] Fejér. IX, 3. k. 560. l.

pör iratai 1368-ban már hallgatnak róla s azért nagyon sajátságos, hogy egy 1373-iki, de különben is furcsa szerkezetű oklevél az élők sorában említi.[1]

I. Imre. Csak annyit tudunk róla, hogy Simon fia Tamás a Baksa nemzetségből 1335-ben a ráczok ellen indított hadjáratban megölte őt.[2]

Térjünk át már most I. Laczk unokáira.

I. Istvánnak öt fia volt s ezek mind 1350-ben,[3] mind 1360-ban[4] az általunk adott sorrendben vannak fölsorolva.

Az öt fiú közül II. Dénes a nápolyi hadjáratban Somma bevételénél tüntette ki magát bámulatos hősiessége által.[5] 1350—1359-ig királyi fölovászmester,[6] 1359—66-ig erdélyi vajda.[7] E közben 1360-ban egyszersmind székely ispán és országbiró,[8] 1365—1366-ig pedig a viddini vár főkapitánya.[9] A «Simontornyai» előnevet használta. Vajdaságának bizonyosan a halál vetett véget. 1371-ben már halottnak mondja egy oklevél.[10]

II. Miklós. Szintén a nápolyi hadjáratban kezdte meg szereplését, de részt vett aztán a litván háborúban is.[11] 1360—1366-ig székely ispán, s a közben 1366 junius 20-án egyszersmind szatmári, ugocsai és mármarosi főispán.[12] Mivel pedig ugyanekkor testvére II. Dénes erdélyi vajda, nagybátyjai közül I. Miklós zempléni, Pál beregi főispán volt, Magyarország keleti főméltóságait mind a Laczkfy család tartotta kezében. Testvére II. Dénes után erdélyi vajda lett II. Miklós, de csak két évig viselte e hivatalát, mert 1369-ben az oláhok ellen indított háborúban elesett.[13] Esztergomban temették el. Előneve volt: Döbröközi.

[1] Fejér. IX, 4. k. 555. l.

[2] V. ö. Zichy cs. okmánytára. I. k. 491. és Fejér. VIII, 4. k. 400. l.

[3] Fejér. IX, 1. k. 489. l.

[4] U. o. IX, 3. k. 201. l.

[5] Szalay id. m. II. k. 208. l.

[6] Fejér. IX, I. k. 489. l. Hazai okmánytár. I. k. 221. l. Fejér. IX, 3. k. 158. l.

[7] Hazai oklevéltár. 262. l. Hazai okmánytár. II. k. 112. l. Fejér. IX, 3. k. 573. l.

[8] Fejér. IX, 3. k. 158. l.

[9] Hazai okmánytár. II. k. 119. l. Fejér. IX, 3. k. 560. l.

[10] Fejér. IX, 4, 375. l.

[11] Hist. Hung. Fontes Dom. III. k. 154, 164. l.

[12] Századok 1880. évf. 739—740. l. Fejér. IX, 3. k. 560. l.

[13] Hist. Hung. Fontes Dom. III. k. 187. l. Századok. 1880. évf. 740 l.

II. Imre. 1359-ben testvérének II. Dénesnek hivatalát nyerte el: fölovászmester lett.[1] Ezt a hivatalt viselte 1367 végéig.[2] Ezután két évig nem hallunk róla hírt. II. Miklós testvérének eleste után ennek helyébe erdélyi vajda lett, s az volt 1372 őszéig.[3] Ekkor Opolyai László herczeg után ő lépett az ország első méltóságának, a nádorságnak, székébe.[4] Nádor volt több mint két esztendeig. 1375-ben még az volt.[5] Neje volt Nagymartoni Katalin (Fejér. IX, 3. k. 316. l.).

II. István. A Laczkfy család egyik legnevezetesebb, bár szomorú emlékű tagja. 1367—70-ig székely ispán,[6] 1371—1372-ig horvát bán volt.[7] Imre testvére után ő lett az erdélyi vajda.[8] Alig vette át e tisztét, már a Carrara Ferencz segítségére küldött hadsereg élén Olaszországba indult a velenczeiek ellen. Először, mint tudjuk, győzött, de 1373 julius 1-én Trevisonál elfogták.[9] 1376-ban letette az erdélyi vajdaságot[10] és egy pár évig nem viselt nagyobb hivatalt. I. Lajos halála után újra kapott méltóságot: 1383 májusban horvát bán lett, s az volt 1384 nyárig.[11] Garay Miklós nádorral összezördülvén hivatalát veszté s a Horváti párthoz csatlakozott.[12] A királynék elfogatása után azonban elhagyta a Horvátiakat, Zsigmondhoz fordult, kibékült vele, sőt még a nádorságot is elnyerte a királyi fölovászmesterséggel együtt.[13] Nádor volt 1392 novemberig.[14] Ekkor a nádori tisztet letévén, királyi fölovászmester maradt 1395 májusig.[15] 1396-ban

[1] Fejér. IX, 3. k. 147, 558 stb. ll.

[2] V. ö. U. o. IX, 4. k. 48. és 118. l.

[3] Fejér. Cod. Dipl. IX, 4. k. 160, 164, 180, 221, 333, 362. ll.

[4] U. o. IX, 4. k. 476, 425. l.

[5] Turul. 1884. évf. 21. l.

[6] Fejér. IX, 4. k. 160. l.

[7] U. o. IX, 4. k. 333, 362. ll.

[8] Hazai okmánytár. II. k. 126. l. Fejér. IX, 4. k. 498. l.

[9] Szalay i. m. II. k. 248. l.

[10] Utoljára 1376. márcz. 8-án van említve. Fejér. IX, 5. k. 100. l.

[11] Anjoukori Diplomácziai emlékek. III. k. 513, 515, 535. ll.

[12] Fejér. X, 8. k. 182—183. ll. X, 1. k. 344. l.

[13] Hazai okmánytár. V. k. 165, 178, 179, II. k. 151, 425. ll.

[14] Pesty. Krassó vármegye története. III. k. 227—228. ll.

[15] V. ö. Fejér. X, 2. k. 298. l. Katona i. m. XI. k. 379. l. és Fejér X, 2. k. 288. l.

megint a Horváti párthoz állott s annak vezére lőn. Nápolyi László Horváti János kivégeztetése után őt és unokaöcscsét, Simontornyai Laczkfy III. Istvánt nevezte ki helytartójává.[1] Végre 1397 február 27-én Körös-Udvarhelytt Zsigmond király udvarában a főurak fölkonczolták.[2]

I. István ötödik fia III. László előfordul 1350-ben[3] és 1360-ban,[4] de a királyi udvarban tisztséget nem viselt. 1369-ben már nem élt[5]

Kerekegyházi I. Laczk második fiának I. András vajdának két fia volt: György és III. Imre.

György 1368-ban fordul először elő.[6] 1386-ban hű maradt a királynéhoz és Zsigmondhoz s azért később tisztséget is nyert: 1392—93-ban macsói bán volt.[7] Ő volt az, a ki Hédervári Kont Istvánt elfogta, s a kit krónikáink és költőink Vajdafy néven ismernek. Vajdafy nevét onnan kapta, hogy atyja I. András erdélyi vajda volt. Különben hivatalos előneve: Németi[8] vagy Kovácsi[9] volt. Meghalt 1399 előtt.[10]

III. Imre. 1377-ben fordul először elő.[11] Rövid ideig szerepelt, mert testvérével ellenkezőleg 1386-ban a Horváti-párthoz csatlakozván, Garay Miklós és Losonczy László Ujlak megvivásánál elfogták őt és Zsigmond kezébe szolgáltatták.[12] További sorsát sejthetjük Korpádi és Horváti sorsából. 1399 előtt már bizonyosan bevégezte földi pályafutását.[13]

I. Miklósnak csak egy fia volt: IV. László. 1399-ben fordul elő először.[14] — 1421-ben aradi főispán volt.[15] Ez egyetlen ismert tisztsége. Őt tarthatjuk az utolsó Laczkfynak, mert ő fordul elő utoljára s az ő halála után az ősi Kerekegyház idegen kézre kerül.

[1] Fejér. X, 2. k. 416. l.
[2] Pauli Pál Följegyzései. Schwandtnernél: Scriptores rerum Hung. III. k. 736. l.
[3] Fejér. IX, 1. k. 489. l.
[4] U. o. IX, 3. k. 201. l.
[5] V. ö. u. o. IX, 4. k. 160. l.
[6] Történelmi Adattár. 1872. évf. 140. l.
[7] Századok. 1875. évf. 152. l.
[8] U. o. 152. l.
[9] Történelmi Adattár. 1872. évf. 140. l.
[10] U. o. 1872. évf. 258. l.
[11] U. o. 1872. évf. 140. l.
[12] Hazai okmánytár. VII. k. 434. l.
[13] Történelmi Adattár. 1872. évf. 258. l.
[14] U. o. 1872. évf. 258. l.
[15] Egyetemes magyar encyclopædia. III. k. 681. l.

Pálnak szintén csak egy fia maradt: II. Mihály. 1399-ben említi oklevél először.[1] 1403-ban résztvett a Zsigmond ellen zúdult általános fölkelésben.[2] Később kibékült Zsigmonddal.[3] 1412-ben az ország főurai közt van fölsorolva.[4] 1416-ban a Pécsett összegyűlt főuraknak Aradmegyéhez küldött követe.[5] Többé nincs emlékezés róla.

I. Laczk többi gyermekei: I. Mihály, II. Laczk és I. Imre magtalanúl haltak. Tudjuk ezt onnan, hogy egy 1399-iki oklevél határozott kijelentése szerint a Laczkfyaknak az aradi káptalannal folytatott hosszas pöre György és II. Imre elhúnytával IV. Lászlóra és II. Mihályra szállott át.[6] Már pedig e pörben a Laczkfyak I. István ágát kivéve mindnyájan résztvettek és érdekelve voltak s ennélfogva a pör folytatása I. Laczk többi unokájára is átszállott volna, ha ilyen több is lett volna.

Dédunokája három volt a család névadójának: III. István és III. Dénes, II. Dénes fiai, és II. András, II. Miklós fia.

III. István atyja és nagyatyja első hivatalával kezdte meg szereplését: királyi fölovászmester volt. Vajjon az az István, a ki 1368-tól 1379-ig a királyi oklevél-záradékokban fölovászmesternek neveztetik, vele egy személy-e vagy sem, el nem dönthető, mert sehol sincs kitéve atyja neve. De hogy 1379—1385 csakugyan ő volt a fölovászmester, számos adattal mutatható ki.[7] 1385-ben Szécsy Miklóssal és Zámbó Miklóssal együtt ő is elvesztette hivatalát, s a Horváti párthoz csatlakozott.[8] Kis Károly uralkodása alatt megint fölovászmester lett.[9] Ennek megöletése után szinleg szakított a Horváti párttal, sőt ő volt az ellenök indított egyik seregnek a vezére. De miután a Posegánál kézrekerült Horváti Jánost fogságából eleresztette (legalább arról gyanusították, hogy elősegítette Horváti szökését),[10] elvesztette

[1] Történelmi Adattár. 1872. évf. 258. l.
[2] Bunyitay: A váradi püspökség története. I. k 221. l.
[3] Fejér. X, 5. k. 74. l.
[4] U. o. X, 5. k. 281. l.
[5] U. o. X, 8. k. 569. l.
[6] Történelmi Adattár. 1872. évf. 258—259. ll.
[7] Katona i. m. X. k. 681. l. XI. k. 81. l. Anjoukori Dipl. eml. III. k. 513, 515, 535. ll.
[8] Fejér. X, 8. k. 182. l.
[9] Hazai okmánytár. VII. k. 420. l.
[10] U. o. VII. k. 435. l.

Zsigmond kegyét, elvesztette a fölovászmesterséget és soha többé be nem jutott a királyi udvarba. Hivatalát, mint láttuk, nagybátyja, II. István, foglalta el. 1391-ben Nápolyi László híve,[1] 1396—97-ben annak egyik helytartója.[2] További sorsa nincs följegyezve. Hihetőleg földönfutókép végezte be életét.

III. Dénes. 1372-ben fordul elő először[3] és 1382-ben utoljára.[4] 1382-ben egymásután négyszer királyi fölovászmesternek van írva;[5] de tartok tőle, hogy ez mind hibás másolás. Mert Szécsy Miklós országbiró ugyanez évben s ugyanezen időtájban kelt s egyenesen a Laczkfyakról szóló oklevelében nem ő, hanem testvére neveztetik királyi fölovászmesternek,[6] s egyáltalában nem érthető, miért hagyta volna oda testvére e hivatalt épen csak egy pár hónapra.

A harmadik dédunoka II. Miklós erdélyi vajdának fia volt: II. András, előneve után itélve Döbrököz ura. Mint nagybátyja és unokatestvére, úgy ő is Nápolyi László pártjához tartozott.[7] Azt vélik némelyek, hogy Csáktornyai II. Istvánnal egy napon lelte volna halálát; de ez tévedés, mert ő még 1399-ben is élt s jelenvolt a tolnamegyei nemesek Lőrincz-napi Szakállon tartott gyűlésén.[8]

Ezek azok, a kik oklevelek s hiteles történeti kútfők bizonysága szerint kétségtelenül ama, nagy hires, fényes Laczkfy család oz tartoztak. — Tudjuk azonban jól, hogy régibb családaink közűl alig van egy-kettő, a melyeknek családfáján, kivált, ha az első izeket tekintjük, kisebb-nagyobb tévedések, hibák elő nem fordulnának. A Laczkfy család sem kivétel. Hogy tehát az ilyen tévedések tovább terjedésének útját szegjük s az általunk összeállított családfát igazoljuk, kénytelenek vagyunk annak kimutatására is pár sort szakítani, miért nem foglalhatnak helyet a többi eddig Laczkfyaknak tartozó személyek a Kerekegyházi Laczkfyak fényes családfáján.

Nevezetesen: 1. az a Dénes, a ki 1349—55-ig a kalocsai érseki széken ült, nem tartozott a Kerekegyházi Laczkfyakhoz. Igaz ugyan, hogy midőn a zágrábi püspöki székről Kalocsára áthelyeztetik: «Dionysius filius Laczk»-nak van írva,[1] de ez nem elégséges bizonyíték, mert hiszen a László névnek Laczk alakja a XIV. században általánosan használatban volt; azt fölvehette más is, nemcsak Kerekegyházi I. Laczk. S valóban a Szántai Laczkfyakon kívül találunk Laczk nevű nemesekre Heves-,[2] Nyitra-,[3] Liptómegyében.[4] Azonkívül e Dénes vagy testvére vagy fia lett volna Kerekegyházi I. Laczknak. De testvére nem lehetett, mert I. Laczk atyját nem Laczknak, hanem I. Dénesnek hívták. Fia sem lehetett, mert hiszen I. Laczk fiai föl vannak sorolva mind 1336-ban,[5] mind 1339-ben,[6] de azok közt nincsen Dénes nevű; pedig akkor már Dénes kalocsai érseknek élnie kellett.

2. A család névadójának nem voltak Péter és kis László nevű gyermekei. Következik ez a már sokszor idézett 1339-iki oklevélből. Ebben Kerekegyházi I. Laczknak mind élő, mint holt gyermekeit föl kellett sorolnia: az élőket azért, mert az oklevél birtokügyben van kibocsátva s az adományozás érvénye függött e fölsorolástól; elhalt gyermekeit pedig azért, mert azok lelkiüdvéért alapítványt tesz.[7] S valóban említi ott I. Laczk olyan gyermekét is, a kit az eddig összeállitott családfa nem ismer t. i. I. Imrét, a kit a Baksa nembeli Tamás megölt.

3. I. Andrásnak nem volt Péter nevű fia. Tudjuk ezt onnan, hogy Péter aradi prépost 1377-ben eltiltja I. András fiait Mikelaka aradmegyei falu elfoglalásától. Ebben a prépostnak meg kellett neveznie I. András minden fiát, különben a tiltakozás hiábavaló lesz. S nem nevez meg csak kettőt: Györgyöt és III. Imrét.[8]

4. Pálnak nem volt György nevü fia. Kitünik ez abból, a mit fentebb I. Mihály, II. Laczk és I. Imre magvaszakadtáról mondottunk. Természetes dolog ennélfogva az is, hogy nem ez

[1] Anjoukori Dipl. emlékek. III. k. 695. l.
[2] Fejér. X, 4. k. 416. l.
[3] Történelmi Tár. IX. k. 122. l.
[4] Fejér. IX, 5. k. 624. l.
[5] U. o. IX, 5. k. 562, 566, 571, 576. ll.
[6] U. o. IX, 5. k. 624. l.
[7] U. o. X, 2. k. 414—416. l.
[8] U. o. X, 2. 718. l.

[1] Fejér. IX, 6. k. 53. l.
[2] U. o. IX, 3. k. 460. l.
[3] Anjoukori okmánytár. IV. k. 19, 83, 469. ll.
[4] Századok. 1869. évf. 636. l.
[5] Zichy cs. okmánytára I. k. 491. l.
[6] Fejér. VIII, 4. k. 400 l.
[7] U. o.
[8] Történelmi Adattár. 1872. évf. 140. l.

az állítólagos György volt 1392—93-ban macsói bán, hanem I. András fia. Hiszen még a királyi oklevél-záradékokban és mindenütt «Georgius filius Andree» van írva.[1]

5. Az 1387-ben előforduló, Albert nevű auranai perjel nem a Laczkfy, hanem a Losonczy család tagja volt, a mint ez Fejér: X, 1. k. 394. és 443. ll. összevetéséből világosan kitünik.

6. II. Imre nádornak nem volt János nevű fia. Mert az a János tárnokmester, a ki 1373-ban egyszer «Joannes filius Palatini»-nek van írva, tárnokmester volt már akkor is, mikor még II. Imre nem volt nádor.[2] Okleveles, határozott adat van róla, hogy Gilétfy János volt ez,[3] a kinek atyja, Miklós, nádor volt, s a kit ennélfogva megilletett a «Joannes filius Palatini» név. — Hogy is illett volna Laczkfy kézbe a tárnokmesteri kulcs?

7. Simontornyai (III.) Istvánnak nem voltak Leustách, Albert és János nevű fiai. Leustáchot csak Lehoczky említi, de az ő állítása — tudjuk, — figyelemre sem méltó. — Albertet Torma József említi az ő kézirati genealogiájában, de állítását nem bizonyítja. «Joannes filius Stephani agazonum magister» többször fordúl ugyan elő az 1395—1397. években, de ez nem Laczkfy III. István fia, hanem vagy Koroghy István fia,[4] vagy Bebek István unokája.[5]

Mindezeknél azonban nevezetesebb tévedés az, hogy több történetírónk Simontornyai (III.) Istvánt tartja az ország 1387—92-iki nádorának, holott tulajdonképen nem ő, hanem nagybátyja Csáktornyai (II.) István volt a nádor. Világosan kitünik ez a velenczei követ 1387-iki jelentéséből, a ki a nádort mindig: «Stephanus magnus comes voyvoda»-nak írja.[6] Itt a vajda szó a nádor régebbi tisztét jelzi. Már pedig tudjuk, hogy Csáktornyai Laczkfy (II.) István 1372—1376-ig erdélyi vajda volt, de Simontornyai Laczkfy (III.) István sohasem volt az. Hazai okleveleink is ezt bizonyítják. A Kanizsayaknak adott s Kapuvárról szóló oklevélre Zsigmond nagyobb bizonyság okáért ráfüggeszti: «sigilla Stephani Woyvode regni nostri palatini et Emerici Bubek iudicis curie» (az ország nádorának, István vajdának és Bebek Imre országbirónak pecséteit) is.[1] Világosan jelezve van itt is, hogy az a Laczkfy István, a ki 1387-ben s azután a nádorságot viselte, azelőtt vajda volt s ennélfogva nem Simontornyait, hanem Csáktornyai Laczkfy (II.) Istvánt kell tartanunk az ország 1387—92-iki nádorának.

Még feltünőbbnek tetszhetik az, hogy Katonával és őt követő összes történetíróinkkal szemben Csáktornyai Laczkfy (II.) István fölkonczoltatását nem 1398 febr. 26-ára tettük, *hanem 1397 febr. 27-ére.* Öntudatosan tettük ezt; mert meg vagyunk győződve, hogy ez volt Csáktornyai Laczkfy (II.) István halála napja.

Az egyetlen, hiteles kútforrás erre nézve a Pauli Pál zárai biró kronologikus följegyzéseiben olvasható, rövid tudósítás. Első kritikus történetírónk, Katona István, szintén érezte e följegyzések történeti becsét s igyekezett azt lehetőleg kizsákmányolni. De bizonyára még jobban kizsákmányolta volna, ha kronologiájának pontosságát és így nagyobb fokú megbízhatóságát ismeri. Sajnos, nem ismerte. Katona sarkalatos hibája e tekintetben az, hogy miértmiért nem, nem vette észre azt, hogy Pauli Pál a florenczi évkezdést használja, a mely szerint az év a mi folyó évünk márczius havának 25-ik napján kezdődött, s mikor Magyarországon már 1397 jan., febr. és márcziust írtak, a záraiak még mindig 1396 jan., febr., márcziust számítottak. Katona pl. csodálkozik azon, hogy Pauli szerint egy zárai gálya elindult 1396 julius 20-án és visszatér ugyanazon év február 27-én.[2] Ez megfejthetetlen Katona előtt, holott, ha szem előtt tartjuk az olasz évkezdést, nagyon érthető. Katona ennélfogva Pauli évszámadait és sorrendét megbízhatatlanoknak tartotta s mit tett? A napok szerint igyekezett kitalálni azon éveket, a melyekben egyes események történtek. Pedig megfordítva az évek szerint kellett volna kiigazítania az egyes napokról szóló téves kiirásokat. Mert Pauli följegyzéseiben, legalább úgy, a mint azt Schwandtner kiadásában birjuk, a napok római számai hibásan vannak

[1] Fejér. X, 2 k. 54, 96, 99. ll.
[2] U. o. IX, 4. k. 48, 64, 118. stb. ll.
[3] U. o. IX, 4. 73. l.
[4] Fejér. X, 2. 288. l.
[5] U. o. X, 2.
[6] Anjoukori Dipl. emlékek. III. k. 624. l.

[1] Hazai okmánytár. V. k. 178. l.
[2] Katona id. m. XI. k. 435. l.

kitéve, egygyel hol több, hol kevesebb. Pl. 1397-ben május XXVIIII-re van téve «dies lunæ» (hétfő);[1] pedig ez évben hétfő 28-ra (XXVIII) esett. Itt tehát egy római számmal többet írtak. Kevéssel előbb 1396 (a mi számításunk szerint 1397) január XVII-ike után «dies iovis» (csütörtök) áll,[2] pedig csütörtök ez évben január 18-ra esett; itt meg egygyel kevesebbet írtak, XVIII helyett csak XVII-et. A napok megnevezésében tehát, a mint látjuk, több helyt hiba van. De az események időrend szerint való fölsorolásában nincs.

Ezt tudva, mivel Pauli Laczkfy II. István fölkonczoltatását mindjárt Zsigmond dalmátországi tartózkodása és Tinninből (Knin-ből) való elutazása után, a mi hiteles oklevelek szerint mind 1397 január és február havában történt, és 1397 áprilisi események előtt sorolja föl,[3] el kell fogadnunk azt, hogy e véres esemény 1397 (Pauli szerint még csak 1396) február havában keddi napon (die martis) történt. Mivel pedig ez évben kedd nem február 26-ára (a mint Pauli följegyzéseiben áll), hanem február 27-ére esett, a XXVI Februarii XXVII-re igazítandó ki s így megkapjuk Laczkfy II. István halála napját is, a mely 1397 február 27-ike.

Hazai kútforrásaink pedig mit szólnak e vitás kérdéshez? A mi okoskodásunk mellett bizonyítanak. Zsigmond király, a kinek udvarában (in curia) II. István halálát lelte, 1397-ben február 6-án Tinninből (Knin) Buda felé indult,[1] de márczius 2-án még csak «Zokan»-ban, azaz a mai Zákányban volt.[2] Három nappal ezelőtt könnyen lehetett Kőrösön. De 1398 elején Erdélyben, márczius 6-án Szondon (Szonta Bács m.) tartózkodott Zsigmond,[3] ennélfogva bajosan lehetett február 27-én Kőrösön. S ha még ez sem volna elég, Katona egész okoskodását halomra dönti az, hogy a budai káptalan Zsigmondtól vett értesülés alapján Laczkfy (II) Istvánt 1397 május 4-én már halottnak mondja.[4]

A Laczkfy (II.) Istvánra mért kardcsapások halált hoztak az egész családra. A mily gyorsan emelkedett föl e család a legfényesebb, legmagasabb polczokra, míg a magyar szent koronához ragaszkodott, s kardját annak szolgálatára szentelte, ép oly gyorsan hanyatlott alá, mikor az ellen s annak talán méltatlan hordozói ellen fegyvert fogott. S ez nem egy magában álló példa hazánk nagy családainak történetében. 1450 táján az ősi Kerekegyház már eladó, kézről kézre járó birtok.

Dr. KARÁCSONYI JÁNOS.

[1] Schwandtner: Scriptores rerum Hungaricarum. III. k. 736. l.
[2] U. o. III. k. 735. l.
[3] U. o. 736. l.

[1] Ráth: A magyar királyok utazásai. 102. l.
[2] U. o. 102 l.
[3] U. o. 103. l.
[4] Fejér. X, 2. k. 391. l.

A HÁRSFALEVÉL A RATOLD-NEMBELIEK CZÍMERÉBEN.

Ismeretes, hogy egyes családoknak — viseljenek bár egészen eltérő neveket — közös eredetét eléggé bizonyítja azon körülmény, hogy fővonásaiban egy és ugyanazon czímert viselik; e körülményen nem változtat az, hogy az ott előjövő alak több vagy kevesebb számban, egészben vagy csak egyes részeiben vétetett-e át, és hogy a színezés fölcseréltetett-e vagy sem. Az efelől értekező szakférfiak, kiknek pedig a törzsczímerre mulhatlanul kiterjeszkedniök kellene, ezen jelenség fontosságát — úgy látszik — még maig sem világították meg kellőképen s minden oldalról.

Az is bizonyos, hogy az eredeti alaktól való ilyen esetleges eltérés nem mindig a czímer tulajdonosának tudatlansága, illetve közönyösségének tudható be, valamint hogy a kivitellel megbízott művészt sem lehet mindig avatatlansággal gyanusítani e miatt.

Lehet, hogy ily esetek a középkorban is előfordultak, valószínűleg azonban igen szórványosan. S ez annál inkább hihető, mert a jelzett korban a felvett, örökölt vagy adományozott czímereket és azok integritását sokkal nagyobb kegyeletben tartották, semhogy rajtok profán kezek önkényesen változtathattak volna; továbbá

mert akkoriban minden czímertulajdonos s később a heroldok, az eredeti czímereknek még legparányibb részleteit is pontosan ismerték és *kellett* ismerniök; s végre mert a czímerek akkortájban kiváló egyszerűségöknél fogva magok sem szolgáltattak valami nagyon tág teret az ilyen önkényes változtatásokra.

Az előző évszázadokban efféle változtatások a törzsczímeren szándékosan, azaz a czélnak megfelelően tervszerűleg eszközöltettek; pl. hogy az oldalág a törzstől, az ifjabb sarjadék az idősbtől megkülömböztethető, szóval, hogy egy és ugyanazon törzs sokszoros szétágazása annál könnyebben felismerhető legyen.[1]

Ezen szokás különösen az angol és franczia heraldikában volt otthonos, hol még időnkben is találkozhatunk vele itt-ott. Előfordult azonban Német-, Olasz- és Spanyolországban, valamint máshol is.

Ily megkülömböztető családi mellékjegyekül használtattak kiváltkép: a tornagallér, a keskeny pólyák, s mint már jelezve is volt, az eredeti czímeralak számának emelése vagy apasztása (egy helyen három gyűrű, csillag, oszlop stb., máshol pedig 4, 6, 2), továbbá az alak helyzetének változtatása (pl. lépkedő oroszlán helyett ugró vagy ágaskodó); a színek változtatása vagy fölcserélése; csonkítások vagy a törzsczímerhez hozzátoldott csillagok, holdak, betűk és pedig tetszés szerintiek, vagy kezdőbetűk stb. Ilyen volt Németországon a kedvelt változtatás a sisakdíszben, s gyakran kicserélték a régi (törzs) sisakdíszt egészen újjal.

Kétségtelen, hogy a két mondott mellékjegy — a pólya és tornagallér — mint ilyen, önálló jellegűnek tekinthető; és mégis, mi a kizárólagos jelleget illeti, maga a tornagallér sem képes biztos és minden tévedéstől ment útvezetőül szolgálni, mert annak pl. az angol heraldikában egészen más jelentősége van, mint a francziánál, a mennyiben egy és ugyanazon (három vagy négy kivágású) tornagallér Olaszhonban gyakran még kegyjegyül is adományoztatott. Ezen kérdéssel egyébként főbb vonásokban Br. Sacken is foglalkozott heraldikai katekizmusában (az 1880. évi III. kiadás 126—129. lapján).

Hogy e szokás mikor tünt fel először, arról határozott tudomásom nincs. Annyi azonban bizonyos, hogy sok évszázadra vihető vissza első fellépte. Különben is ily általános határidő felállítása nem valami nagy fontosságú reánk nézve; bennünket kiváltkép azon kérdés érdekel, hogy hazánkban mikor lépett fel tényleg először?[1] hol, kinél és mikép jelentkezett s legfőkép pedig mi volt esetleges alkalmazásának indító oka? Ez utóbbi kérdés különösen azon oknál fogva érdekel bennünket, mert általa egy társadalmi jelentőséggel biró s rendkívül fontos más kérdés megoldására vagy legalább is annak megközelítésére lehet reményünk, e kérdés pedig, melynek minden kétséget kizáró megoldása eddigelé még senkinek sem sikerült: a *signa* és *arma ignominiosa*, a megbélyegző jegyek és czímerek kérdése.

* * *

E helyen a heraldikus hársfalevél fokozatos fejlődését általában, s a mint az a Ratold-nem-

[1] Ezen csupán «családi mellékjegyeknek», a czímerpaizsba utólag felvett szolgálati, érdem, vagy kegyjelvényekhez semmi közük, s még kevésbbé a törzsczímernek rangemelés, örökbefogadás stb. következtében uralkodói jogon történt kibővítéséhez vagy átalakításához.

[1] Mellékjegyekül tekintendők tágabb értelemben a paizst körül vevő rendjel, tiszteletjegyek, s több ily más (nem értvén ide természetesen a czímertartók valamenynyi nemét, bármily alakban és helyzetben forduljanak is azok elő), mint olyanok, melyek az utódokra örökségképen átszállottak, minő például a Károlyi, Radvánszky, Kende, Kállay, Soós, Vécsey s több másoknál a sárkányrend. Mint tudom, a sárkányrendet a Perényiek is viselik. Hogy azonban e rendet tényleg is viselte-e ezen jeles család valamely tagja, vagy az az aragoniai kanna-rend (Kannenorden) grifmadara helyett került tévedésből pajzsukba: az még idáig sincs felderítve. Annyi bizonyos, hogy az 1458-ban elhalt és Terebesen eltemetett Perényi Jánosnak, heraldikai szempontból is érdekes sírkövén egyebek között a mesterileg stilizált paizsot oly jelvények is környezik, melyeknek teljesen azonos mását ezen Jánosnak egy európai hirű lantos kortársa: Oswald von Wolkenstein (szül 1367, † 1445) egy miniatur képen viseli. (E kép jelenleg a hasonnevű gróf tulajdonában van.) Lehet, hogy ezen Perényi János, vagy tán a család más tagja a kanna-rend mellett a sárkány-rendnek is birtokában volt. Birta-e valóban e kettőt, vagy csak egyiket, nem tudni; annyi azonban bizonyos, hogy az említett sírkövön egész világosan kivehető «kanna a belőle kinövő három liliommal», a mórok elleni küzdelem idejében Spanyolországban 1410-ben alapított kanna-rendnek fő és jellemző részét képezi. Szolgáljon ez irányadóúl mindazoknak, kik a Perényi-féle sírkövön, valamint a Wolkenstein-féle képen is előjövő ezen jelvényekben a sárkányrend mellékjelvényeit vélték felismerhetni.

beliek pecsétein előjön, szándékozom a tisztelt olvasó előtt kifejteni, azaz szemléltetni azon változtatásokat, melyeknek egy minden kétséget kizáróan hitelesnek bebizonyult törzsfő utódainak czímerén és pecsétjein előjövő hársfalevél annyi évszázadok folyamán kitéve volt.

Szorosan a tárgyhoz ragaszkodva, értekezésemet a XIV. század végéről származó oly pecsétnek bemutatásával és szakszerű leírásával kezdem meg, mely idáig úgy leírás, valamint rajz tekintetében nagyon is felületesen és hibásan volt közölve; s midőn megjegyezném, hogy programmom további tárgyát az előttünk fekvő sphragistikai-heraldikai anyagon létező levelek jellegének megvilágítása fogja képezni, már eleve is ki kell jelentenem, hogy ezen figyelemre méltó pecsét, alakjainak jellegénél fogva, a mellékjegyes magyar czímerekhez sorozható.

Bevezetőül a hársfalevélről egyet-mást el kell mondanom, minthogy a leírandó czímerek fő alakjaként előbb kizárólag a hárslevél, később a hársfa törzse és ágai, s végtére maga az egész hárs játsza a főszerepet mindvégig.

«Das Lindenblatt spielt unter allen Gewächsen im deutschen Mittelalter als Wappenbild und als Verzierung neben der Lilie die erste Rolle» mondja Dr. Bader, a zähring-badeni fejedelmi ház legrégibb pecsétjeiről tartott értekezésében. (Karlsruhe, 1849. II. 52.) S ez nem is történhetett máskép, minthogy a hárs a régi németeknek valóban kedvencz fája volt. Ott pihente ki fáradalmait árnyas gazdag lombozata alatt övéi körében a családapa, s ott játszott a gyermek, alatta tartotta nyilvános itélőszékét a császár helytartója, az őrgróf, a soltész — hogyne nőtt volna tehát szívükhöz a hárs? A hársfa kultusza egészen a mondák világában vész el, mert a német mondákban általában mindenütt már akkor is szerepel «szentfa»-ként a hárs, mikor a skandinávok még a kőrisfát tisztelték olyanul, ennek pedig már szép ideje múlt.

A hárslevelet az építészet és diszítményi rajz alapjául is előszeretettel alkalmazták. Ötös hárslevéllel találkozunk a «German. Múzeum »1868. évi I-ső füzete szerint, pl. a XIII. és XIV. századbeli szövetminták gyűjteménye között, s mint az «Anzeiger für Kunde deutscher Vorzeit» 1869. évi 1. számú 3. ábrája mutatja, II. Henriknek, a szentnek ruházatát is három levelű hársfa díszíti tövestől, gyökerestől, s e mellett szívalakú hárslevelek is. A hársfától kölcsönzött eme díszítések szolgáltatták tulajdonkép az alapot azon föltevéshez is, hogy magának a szövetnek hasonlóképen német iparterméknek kellett lennie.[1]

Hárslevéllel, ágakkal, sőt egész hársfával is a középkori német czímertanban gyakran találkozunk. Jelesen mint sisakdísz a legrégiebbekhez tartozik. Mint pecsétalak Góthai János 1289-iki, Friedrich v. Callenbergnál 1313-diki pecsétjein jő elő és így másoknál is.

A hárslevél a czímertanban szívalakú és pedig éles és hegyes hajlásában vékony, rövid nyéllel, vagy a nélkül, mely néha azonban «kitört»-nek is tapasztalható.

Ha a levél hegyével lefelé ábrázoltatik, hulló helyzetűnek (fallend) neveztetik. Meg kell azonban még jegyeznem, hogy ha hiányzanék is a levél nyele, azt oda kell képzelnünk.

Úgy a nyeles, mint nyeletlen hárslevél is, ha «hulló helyzetben» van, rendkívül megnehezíti a kutatást, mert a czímertani szívalaktól megkülömböztetni nem lehet, s még kevésbbé akkor, ha még színezve sincs, kivévén azon ritka esetet, midőn annak mivolta az értelemből kitünik. Alapos szakférfiak is megjárták már sokszor vele, t. i. hogy a nyeletlent egyszerű, a nyelest «lángoló» szívnek gondolták, és így nincs mit megütközni azon, ha egy és ugyanazon czímer-alakot magok az avatott szakerők is majd hárslevélnek, majd lángoló szívnek hirdetik. Gyakran még a színezett leveleknél is ugyanily nehézségbe ütközhetik a vizsgáló, a mennyiben arra épenséggel nincs szabály, hogy a hárslevélnek zöld színűre kell festve lenni, sőt ellenkezőleg, az uralkodó zöld mellett: arany, ezüst, kék, sőt még vörös hárslevél is előjő a czímertanban.

[1] Ugyanazon ok késztet engem — több oldalról tett ellenvetéseknek daczára — *arra, hogy a Ratold genust eredetileg német származásúnak fogadjam el.*

Egy továb baj, hogy a hárslevél alakjára nézve az u. n. Seeblatt-tal igen könnyen összetéveszthető.

Hogy mi szerepe volt a mi régi mondakörünkben a hárslevélnek, nem tudom,[1] valamint azt sem, vajjon volt-e és mily szerepet játszott nálunk a növények kultusza. Azonban, ha nem is áll módomban közelebbről megjelölni a hazai növénykultusz tárgyait és szerepét, a mi a hazai czímereken előjövő növényvilágot illeti, a czímer- és pecsétismei téren tett számos évi kutatásomra támaszkodva, biztosan állíthatom, hogy kivévén a liliomot,[2] s az itt-ott minden egyébnél gyakrabban felmerülő rózsát is, a fa és falevél csak rendkívül ritkán jelentkezik nemességünk czímereiben.

Magától érthető, hogy a czímerek ékítésénél (Damaszierung) felhasznált növényalakokat számba nem veszem,[3] és hogy e tekintetben csakis a czímertani «régi jó idők»-ből, tehát mintegy 1500-ig előfordultakról szólok ez alkalommal.

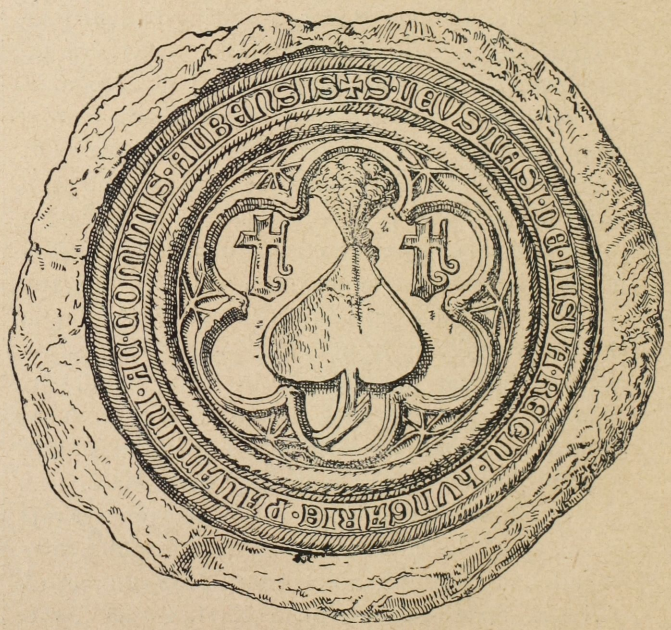
Az általam ismert azon kevés czímerek között, melyeken fa,[4] bokor vagy falevél mint önálló alak szerepel, különösen kiemelendőnek találom Ilsvai Leustach nádor függő pecsétjét, egy 1396 évi oklevelén,[5] mely a mi az ábrázolást és elhelyezést illeti, oly hárslevelet mutat, mely a klasszikus heraldika követelményeinek teljesen megfelel.

Sajnos, hogy ép ezen pecséten, mely egyébként egészben véve teljesen jó karban van, a főalak mellett három oly mellékalakot látunk, melyeket az éles körrajz és az igénybe vett jelentékeny czímertani segédeszközöknek daczára is,— úgy egyenkint, valamint összevéve is — nem valék képes teljes határozottsággal felismerni.

Ennél valóban azon ritkának mondható akadályokkal találkoztam, melyek egy különben eléggé jól fentartott pecsétlenyomatnál nem igen gyakran merülhetnek fel. Megnyugtat azonban azon tudat, hogy mások sem tettek szerencsésebb kisérletet vele.

Az Ilsvay-féle pecséten szereplő mellékalakok most érintett, azonban nem eléggé kifejtett jellege arra késztet, hogy hosszabban foglalkozzam velök és pedig azon czélból, hogy később annál pontosabb leírást nyujthassak az egészről.

Jeleztem már, hogy ezen pecsétnek főalakját egy kitünően stilizált hárslevél képezi. Ezen hárslevél fölé magaslik az emlitett mellékalakok

egyike, s ez utóbbit két másik, formára egyenlőnek látszó mellékalak fogja közre. Ha tehát ezen alakokat leírni akarjuk, vagy legalább meg-

[1] Nem akarok a II. Endre király czímeres pecsétjén előjövő pólyákat kisérő három hulló hárslevélre kiterjeszkedni, azon okból, mert eddigelé kétes még, vajjon nem három «szívet» jelképeznek-e azok? bárha azon felfogás, mely hárslevélnek tartja azokat, valószínűbb is ez utóbbinál.

[2] Ide vonatkozólag a Győr (Jeur) nemzetségnek haránt négyelt pajzsán látható négy liliomot említem meg, mely — mint tudom — erre a legrégibb példa mi nálunk.

[3] Föltétlenül ide sorozom Bors comes 1222-diki pecsétjén látható három hárslevelet is (Turul II. 1884. 101. l.), s ugyanezen okból Majláth Bélának a Ratold-családra is vonatkozó — különben igen csábító — nézetéhez sem csatlakozhatom; bárha egyébként elismerem, hogy a középkor czímerei nagyobbára tele vannak képtelenségekkel s ennek következtében sokszor csakugyan nem vehetni hasznukat.

[4] A «stilizált» fának tudomásom szerint legrégibb magyar példányával egy 1221-iki «Benedictus Viceiudex Aule Regie» köriratú pecséten találkozunk. (Arch. Értesítő XII. 1878. I.)

[5] Kelte 1396. május 31. Eredetije az orsz. levéltár diplomatikai osztályában 8162. sz. alatt. E pecsétnek más, kevésbbé ép példánya a nádor egy 1393. évi oklevelén az Ibrányi-család levéltárában van, mely jelenleg letéteményként a nemz. múzeumban őriztetik.

közelíteni a valót, mindenek előtt ki kell puhatolnunk úgy általános, valamint czímertani jellegüket is.

Ilsvai Leustach nádor pecsétje tudomásom szerint ekkoráig csak egy ízben volt leírva és pedig «Magyarország Családai»-ban (V. kötet 233),[1] melyhez az anyagot a tudós szerzőnek egy lenyomat alapján tett jegyzetei szolgáltatták.

Leustach tudvalevőleg Péternek fia, 1387-ben főajtónálló, majd fehérmegyei főispán, s végre az ország nádorává lett. Ezen állásban volt 1396-ban is, minthogy a kérdéses és föntebb látható pecsét szintén ezen időből származik.

Bárha a «Magyarország Családai»-ban közölt pecsétmásolat egyes, kevésbbé fontos részleteiben — minők a körirat, a pecsét magassági, kerületi, s a körirat szélességi méretei, valamint az utánzás technikája is — a kezeim közt levő eredetitől el is tér: mindezek daczára továbbra is megmaradok azon határozott meggyőződésem mellett, hogy mindkettőnél egy és ugyanazon pecsét lenyomatával van dolgunk, annál is inkább, mert átmérőik egészben egyenlő nagyságúak. Az eltéréseket egyedül a kivitellel megbízott rajzoló okozhatta és pedig az által, hogy a fősúlyt a czímer ábrázolására fektette, a mellékjelenségeket pedig jóhiszeműleg mellékes dolgokul tekintette a nélkül, hogy meggondolta volna, hogy a sphragistika semmi előfordulót mellékes dologúl nem tekinthet és nem szabad ennek tekintenie.

«Magyarország Családai» a hársfalevél fölé kiemelkedő tárgyat koronának vévén («koronás hárslevél»), ebből a rajzoló valóban egy teljes császári koronát[2] készített, s mi több, a jó ügy iránti buzgalomból tetejéről még a birodalmi almát a szokásos kereszttel sem felejté ki.

Pedig itt koronáról valóban szó sem lehet, s arról könnyen meggyőződhetni egy pillanat alatt, s különben is akkortájban bizonyára nem igen tűrték volna uralkodói jelvény viselését, még czímeralakként sem. Adományozásról még kevésbbé lehet szó.

Micsoda hát akkor, ha nem korona, a kérdéses tárgy?

A körvonalak után ítélve, csak három oly czímertani tárgyat ismerek, melyek általánosságukban az első pillanatra hasonlítanának hozzá, s ezek: egy fa, farkastőr (Wolfsangel) és tollforgó. Ez utóbbi alak mindhármuk között azonban a legvalószínűbb.

A (stilizált) «fát» hoztam fel elsőnek. Tettem ezt azon oknál fogva, mert itt, hol a czímeralakok szabadon lebegve, nem paizsban ábrázoltatnak, a kérdéses alak sisakdíszként tekinthető; a hárslevél mint czímeralak mellett pedig a hársfa maga legilletékesebb, legkifogástalanabb sisakdíszül szolgálhat.[1]

Nem kell felednünk, hogy a hárs lombozatát jobbára kolomp alakjában ábrázolták rendszerint, továbbá hogy a lombot a törzstől kivétel nélkül élesen elkülöníteni volt szokásban (míg itt egy vízszintes vonalban fut össze az egész), s végtére, hogy egy szabadon álló «lebegő» fához gyökerek is járulnak, minek pedig itt — akárhogyan vizsgáljuk is a pecsétet — alig lehetne akadni nyomára.

A hársfát azonban gyakran bokoralakúnak is ábrázolták s ily alakban, különösen mint sisakdísz, sokszor legyező alakjában is előfordul. Az ilyen hársbokor nagyon hasonlít az Ilsvai-féle pecsétnek általunk még véglegesen meg nem határozott czímertárgyához, valamint szintúgy hasonlít hozzá a hársnak fölfelé összefutó alakja is, mely hasonlag nem ritka jelenség a czímertanban.

Azonban ezen combinatiók sem kielégítők; annál is kevésbbé, mert a bokorként kezelt hársfa már nem mint összefolyó tömeg (harang, golyó) jő elő, hanem részekre bontva ágakkal, galyak-

[1] Rajzban legújabb időben Br. Nyáry Albert Heraldikai Vezérfonala is közölte, azonban ez sem teljesen hibátlanul.

[2] Az úgynevezett «házi» koronát értem itt, s nem a birodalmi koronát igazi alakjában, azt t. i., melylyel a császárokat koronázták valaha Aachenben.

[1] A hárslevelet betetőző és közrevevő tárgyak nem czímerpaizsban lépnek fel, hanem szabadon vannak csoportosítva és körűlfogvák egy esetleges kerettel, mely itt történetesen hatkarélyt képvisel. Ily esetben szabadságában áll a heraldikusnak a látható mellékalakok egyikét vagy másikát — ha okát adja — nem a czímerpaizshoz tartozó alakúl tekinteni, mit pedig nem volna szabad tennie, ha a hatkarély helyett valóságos paizszsal volna dolga. Minthogy azonban ezen szabad összefoglalásnál fogva a hárslevelet betetőző császári korona lehet paizsalak vagy valamely uralkodói kegy jele, vagy szolgálati jelvény: ez ingadozásból is kitünik, hogy a koronát valló nézet mennyire hamis és tarthatatlan.

kal, levelekkel: már önmagában is feltétlenül elárulva a fa jellegét. Ez itt pedig nem az eset.

A mi a farkastőrt (Wolfsangel) illeti, ezt csakis föltevésként említettem, mivel e címeralaknak csakis felső része hasonlít az Ilsvai-féle kétes címertárgyhoz; még ha eltekintünk is a «gyűrű»-től, mely amott bizonyára nem is volt jelen, és a mely a farkastőr heraldikai ábrázolásánál némelykor hiányzik is.

Csupán a tollforgó maradt még hátra. Ennél azonban a «struczforgó» ép úgy vehető számba, mint a «pávaszem». (Kinek e tekintetben nagyobb munkák, vagy ide vágó értekezések nem állanak rendelkezésére, az folyamodjék Sackenhez 98—99. l.)

Hogy én e kettő között inkább a «pávaszem»-nél maradok, arra először is ennek régisége,[1] s továbbá a technikai kivitel is késztetett, a mennyiben nagyító üveg segítségével nem nehéz ráakadni magokra a tulajdonképeni pávaszemekre is, melyek különben, minden kifogástalanul stilizált pávatollforgónak még lenyomatában is felismerhetők.

A struczforgó különben nálunk Magyarországon is csak nagyon ritkán fordul elő sisakdíszként, s ezen kevesekhez tartozik Tamás erdélyi vajda címere (1321—1342),[2] melyen a tollak nem forgó alakjában, tehát az akkori szokás és szabályok ellenére, nem stilizálva, hanem csak egyenként helyezvék el.

A «pávaszem»-et[3] kisérő további két tárgyra térek át.

Egyes heraldikusok rendkívül idegenkednek az általános megnevezés jogával élni ott, hol az egyedi meghatározás (Specialbenennung) nehézségekbe ütközik, miáltal a beható részletezést s főképen pedig az alkalmatlan indokolást rázzák le nyakukról. Még ritkábban nyer alkalmazást ama szabály, hogy egy kiismerhetlen tárgy azon, már ismert jellegű heraldikai tárgyak osztályába sorozandó, a melyekhez főbb jelenségeiben hasonlítható. Ugyanez áll a betűk, titkos jegyek (chiffre) s a többiekre is, ha normális voltuk és egyszerűségüknél fogva heraldikai jelleggel bíróknak látszanak. Ha az ily jegyek lényegét valaki helyesen fogja föl s leírásukat pontosan eszközli, nincs az a szaktekintély, ki ezért az illetőt valami nagy hibába esésről vádolhassa.[1]

Különben egy leírandó címernél ezen eljárási módszernek is mindig szorosan kell ragaszkodnia az ismert s alkalmazkodni a gyanított jelleghez.

A mesterséges címertani alakokhoz tartoznak — Sacken szerint — a jegyek (Chiffre), monogrammok, házi jegyek (Hausmarke) és betűk is. E jegyek tetszés szerintiek s önkénytesek, minőket pl. a kereskedők árúmálháin láthatni. Ezek, valamint a házi jegyek is eredetileg a tulajdonos megjelölésére szolgáltak, s csak később tekintettek címerként. Az ilynemű jegyeket alig lehet leírni, minthogy többnyire rendkívül zavart összetételű horgokból és szögletekből állanak.

Detler Biedermann, az ismert culturtörténész, a XV—XVI. századból eredezteti azokat, s mint czímertani alakokat a heraldikus keresztek utolsó osztályába sorozza.

Az építészek és képfaragók szintén használtak ilyen jegyeket, sőt gyakran czímerekül is nyerték.

A jegyek (Chiffre) s a betűk — mint említém már — mellékjegyekül is használtattak, kivált az olasz heraldikában, hol azokat nem ritkán a paizsban látható állatok tartják.

Az Ilsvai czímer pávaszemét kisérő két alakot részemről szintén ily jegyeknek gondolom, és ekkép írnám le: magas vagy passio-kereszt, melynek lába tompa szögben balra törik, s a melynek bal karjáról egy bot vagy horgas rúd függ alá.[2] Ezen, betűhöz hasonlító alak felől

[1] A czímertanban legelőbb a páva-, utána a kakas-, s csak később, mindkettejök után merült fel a struczforgó.

[2] Arch. Ért. XII. 1878. 231, 253. l. Ez bizonyára erre a legrégibb eset lehet magyar pecséteken.

[3] Ezen kifejezést fogom továbbra is használni.

[1] Megjegyzendő, hogy egy czímerleirás csak akkor nevezhető szabályszerűnek, ha annak alapján a kérdéses czímert hibátlanul le is lehet rajzolni. Minden más leírás tökéletlen vagyis — röviden — rosz. Nem elég egy megállapított jellegű tárgy, pl. betűnél mondani, hogy az X v. Y, mert ily egyszerű tárgyak is fordulhatnak különböző alakban elő. S ezzel ismét egygyel több a bizonyíték arra, hogy jó sphragistikus a czímertan ismerete nélkül nem képzelhető, vagyis hogy kitünő pecsétismerőnek kitünő heraldikusnak is kell lennie.

[2] A Németh de Jelva-család czímere (két lefestett példányban látható az Ulrich Freiherr von Klaynoch-féle családkönyvben 1620.) egy újabbi ily keresztalakú chiffre-

azon nézetben vagyok, hogy az e czímerben mellékalak szerepét játsza és pedig azért, hogy megkülömböztesse a család ezen ágát a többitől, mely csak a hárslevél-czímert viselé.

Vajjon ezen jegynek van-e valami más és pedig magát az oklevél kibocsátóját illető jelentősége ezen kívül és minő? vagy pedig — mi azonban mellékjegy jellegéből nem von le semmit — csupán a kivitellel megbízott művész jegyét képviseli, meghatározni nem lehet.

Eleve meghatározván ekkép az Ilsvai-czímernek kétes alakjait, áttérek annak teljes leírására.

Kettős szegélyű plastikus kerettel körülzárt szintén kettős szegélyű hatkarélyban, melynek szögletein kívül egy-egy vékony vonalakból képzett hatágú csillagocska foglal helyet,[1] egy hárslevél áll, jobbra hajló rövid nyéllel, s egy balfelé irányuló letört kifutó ággal.

E hárslevél fölött egy a karély alsó széleig érő pávatollforgó (?) van. Ennek alsó része a hárslevél csúcsa felé van irányítva.

E forgót közreveszi két egymással egyenlő s a góthikus ł betűhöz hasonló, magas vagy passio-keresztszerű chiffre, melynek tompa szögben balra elhajló alapja horogban végződik. Ezen alak feje, valamint a jobboldali kar jobbik széle homorú, azaz félhold forma s kissé ferde, míg a kampó formára fölnyúló baloldali karra ferde rúd látszik függesztve lenni, melynek alsó vége horgas.

A közepes nagyságú majuskulákból álló körírat, a már említett plastikus keretre következő két egyszerű körvonal között van elhelyezve, s a következő:

✠ S . LЄVSTASI . DЄ . ILSVA . RЄGNI . HVNGARIЄ . PALATINI . AC . COMITIS . ALBЄNSIS .

Azaz kiegészítve: ✠ Sigillum Leustasi De Ilsva Regni Hungariæ Palatini Ac Comitis Albensis.

A pecsét átmérője legkülsőbb szélétől: 6·5 cm.

Ez kétségtelenül egyik legérdekesebb példánya mindazon hazai pecséteknek, melyekről tudomásom van és a hazai pecsét- és czímertan terén valóban kiváló érdemeket aratna az, ki határozott tényeket sorolna elő ott, hol én csak valószínűségeket állíthaték fel. És pedig 1. hogy az Ilsvai pecsét chiffre-je családi (vagy személyi) mellékjegy, s 2. hogy a pávatollforgó, mely a fő czímeralakkal egyetemben betölti a hatkarély terét, sem paizsalak, sem pedig mellékjegy szerepét nem játsza, hanem azt a czímertulajdonos sisakdíszeként kell tekintenünk.

* * *

A Ratold-törzsből leszármazottak czímerei és pecsétjei közül, rajzban és szövegben, mint tudom, eddigelé csupán a Kazai Kakas, az Ilsvai, a Pászthóy, a Feledy Lorántfy és Ráday stb. családokat illetők közöltettek. Ezen családok közül ez időszerint csakis a grófi rangra emelt Ráday-család létezik, a többiek mind kihaltak.

Valamennyinél régibb volt a Ratold-törzsbeli Miklós alországbíró czímere 1238-ból. (Lásd Nyáry A.: «Vezérfonal III. 20. a bécsi képes krónika nyomán».) Utána következik a Roland nádoré (1255—1299), s végre az ugyancsak Rátold vérbeli István, budai prépost pecsétje 1361-ből.

Tárgyam végére jutván, az előttem fekvő pecsétek, pecsétmásolatokon és czímerek alapján ezentúl csakis a Ratold genus hárslevelének fejlődésével fogok foglalkozni, s bekezdőül az Ilsvai és Pászthóy czímer-alakokat veszem elő.

Ezek elsejét imént ismertettük, a másik a «Magyarország családai»-ban a használt forrás megjelölése nélkül közölt pecsétmásolatban már ismertetve volt.[1]

Ha összehasonlítjuk ezen egy időből származó pecsétek czímerképeit, látjuk, hogy a fő czímeralakot mindkét helyen egy hárslevél képezi.[2]

rel vagy házi jegygyel ismertet meg bennünket. Több hasonló esettel eddigi kutatásaimban nem találkoztam. E czímert az Ungarische Revue 1885 október-november havi füzetében ismertettem.

[1] A Nagy Iván-féle ábrázolás szerint a hatkarély szögletein belül tojásformájú rosetták láthatók; az eredeti pecséten azonban nem lehet megkülömböztetni őket.

[1] Eme czímerkép, ellentétben Ilsvai-félével, paizsban foglal helyet, és csak eztán veszi azt háromkarély körül. Ennél a paizs mindkét felső szögletén — szolgálati vagy érdemjegyképen — egy további kis paizsban az országos czímer egy-egy része látható; mint ez országbírák pecsétein gyakrabban látható.

[2] Az Ilsvai név össze nem tévesztendő a hasonlóképen ősrégi és ma is virágzó Ilosvay-családdal, melynek kü-

E hárslevél a Pászthóy-czímernél rövid, vastag lefelé kiszélesbülő (nem heraldikus) nyéllel bír, míg az Ilsvainál a nyél szintúgy rövid (de aránylag mégis hosszabb) és behajlott, és ezen kívül még egy balra törő csonka kiágazása is van. E különbség a sphragistikus előtt nem minden fontosság nélküli.

Mint már ismételten kiemeltem, az Ilsvai-levél, valamint általában az egész czímer-ábrázolás is heraldikailag kitünően van stilizálva s ebből következtetem, hogy a ki ezen czímert tervezé, a helyes heraldikának szabályaiban és alkalmazásában teljesen otthonos volt.

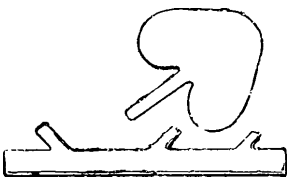
Egy heraldikus hárslevélnek kifogástalan alakításához azonban határozottan nincs szükség a nyélnek további kiágázására, kivévén hacsak bizonyos más czél vagy értelem nem volt hozzáfűzve.

A középkori czímertan esetlegességeket nem ismert alakításaiban, s ezért meg vagyok győződve, hogy ezen, csupán az Ilsvai-féle hárslevélnél előjövő[1] kiágazásnak határozott jelentőséggel kellett birnia.

A hárslevél további változásait azon czímeralakok még jobban mutatják, melyek a Lorántfy-féle pecséteken s emléktárgyakon jönnek elő.

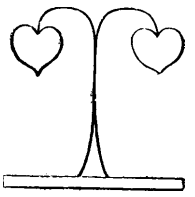
Tudtommal legrégibb ezek között L. Mihály azon pecsétje, mely az ungmegyei levéltárban egy 1610-ben[2] kelt oklevelen látható.

Itt ismét találkozunk az egynyelű magános hárslevéllel, azon különbséggel azonban, hogy az egy vízszintes ág felett szabadon lebeg és balra hajlott helyzettel bír, s hogy inkább egy más heraldikai levélformához, az ú. n. Seeblatthoz hasonlít.

Ezen ábrázolás különben egészen rosszúl van stilizálva, a levél lebegő helyzete bizonyára csupán a kivitellel megbizott művész járatlanságának tulajdonítható.

Hét évvel később a keresztben fekvő törzs (melylyel ezentúl a Lorántfy-féle pecsétek és czímereken folyvást találkozhatni) hasonlókép ágakat nyer s további leveleket is hajt.

Lorántfy Zsuzsánnának egy gyűrűs pecsétjén, mely az Ibrányi levéltár egy 1617-iki levelén van, látjuk a teljes czímert, a paizsalaknak megfelelő sisakdíszszel;[1] a paizsban a (zöld?) mezőn fekvő ágból két kinövő hosszú levélszárat látunk, melyeknek végeiről egy-egy hárslevél hajlik lefelé. Lorántfy Zsuzsánna ezen czímeralakot egész haláláig megtartotta volt;[2] sírkövén ugyanezen alakítással találkozunk, ama különbséggel, hogy a fekvő ág törzszsé változott át s hogy szikladarabon látszik nyugodni.

Hogy ezen fejlődést véletlen okozta-e mi a XVII. század heraldikájában, sajnos, már gyak-

lönben czímere is egészen más. Úgyszintén más a XVIII. század végén még létezett, czímerében griffet viselő Pászthói-család, mely más törzsből való.

[1] Kiágazás és mellékalak nélküli hárslevéllel találkozunk a Ratold-törzs pecsétjei között: Miklós alországbírónál (1238: vörös mezőben arany levél); István prépostnál (1361), Kazai Kakas Lászlónál (1380), Feledy Eustachnál (1530). Ettől csupán Roland nádor czímeres pecsétje (1255) s fiának Mátyásnak patriarka-kereszttel kisért három hársleveles lovaspecsétje (1288) tér el; valamint ismét Roland nádor kétleveles pecsétje 1299-ből. Egyébként erről más alkalommal többet; most csak annyit jegyzek meg, hogy az 1255-iki Roland-pecsét hárslevelei inkább egy heraldikai fenyűtobozhoz (Zirbelnuss) hasonlítanak, mely különben is természetes fenyűtoboz helyett szokott a heraldikában alkalmaztatni, a minő pl. Augsburg ősrégi czímeralakja is.

[1] Kénytelen valék bizonyos időszakokat átugrani, mert csak így volt lehető egy megközelítőleg teljes képet alkotnom az egészről.

[1] A Lorántfy-czímer sisakdíszével ezen pecséten ösmerkedtem meg először.

[2] Egy czímere Király-Helmecz egyik nyilvános épületén látható. Ezen kezdetlegesen faragott munka a «közép paizsúl» alkalmazott czímerben a fekvő faágat felül egy, alól három «hulló» hárslevéllel tünteti föl. A L. Zs. minden más czímerétől eltérő ezen ábrázolást azonban — részemről egészen értéknélkülinek tartom, s e véleményben megerősít a mű kezdetleges kivitele is.

ran előfordul — vagy pedig egy készakarva felvett megkülömböztető jelnek, családi mellékjegynek felel-e meg a Lorántfy-családban, azt ez időszerint még nem vagyok képes meghatározni.

Annyi kétségtelen, hogy a Lorántfyak vagy legalább is Zsuzsánna a maga részéről az eredeti magános hárslevéltől elfordult s tulajdonképeni illetékes czímeréül a kettős levelet, egyetemben a fekvő ággal vagy törzszsel, tekintette.

Ezzel elértünk a Ratold-törzs egyetlen élő képviselőjéhez: a Ráday-családhoz is. Ez, mint látszik, igen régen mondhatott le nemzetsége eredeti hárslevéléről. Nagy idő multán azonban visszaemlékezett mégis azon szerepre, melyet e levél nemzetsége czímerében viselt. Nagy Iván szerint Matheus Literatus de Ráda I. Ferdinand királytól 1552. április 4-ikén törzsczímeréhez, az «egyszarvú»-hoz, egy levélgalyas kiszáradt hársfát kapott, melyen egy szintén leveles galyat tartó galamb ül. Ezzel aztán ezen család eredeti czímeralakjának, mint törzsczímernek, jelentősége egyszer s mindenkorra elveszté viselt jellegét.

Ennyit akartam közölni a Ratold-nemből eredt családok pecsétjein és czímerein előjövő heraldikus hárslevél jellegéről, s ennyit annak a hárslevéltől egész a kiszáradt fáig terjedő fejlődéséről.

CSERGHEŐ GÉZA.

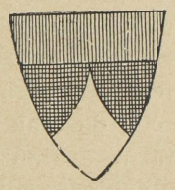
A LASZBERG GRÓFOK GENEALOGIÁJA.

I. NEMESSÉGBEN.

Kevés grófi család képes leszármazását oly távolról és oly pontosan levezetni és Magyarországba költözését oly szépen indokolni, mint a *Laszberg-család*. A család első őse is Magyarországon tette nevét emlékezetessé, midőn *Laszberg Jónás* mint IV. Rudolf Ausztria uralkodó herczegének főkamarása (Cammermaister) 1362. évben Pozsonyban herczegének kiséretében megjelenvén, résztvett azon értekezletben, mely Nagy Lajos királyunkat szövetségre birta IV. Károly német-római császár és cseh király ellen Ausztria mellett. A szövetségi okmány pecsétei közt van Laszberg Jónásé is. Az okmány 1364-ben Bécsben az osztrák rendek által elfogadtatván, ő mint főkamarás újra hozzájárult pecsétjével annak megerősítéséhez.

Midőn III. Albrecht herczeg testvéröcscsével Leopolddal az osztrák tartományokon megosztozott, III. Leopold herczeg elkülönített udvartartást vitt, és 1371-ben az eléhbi főkamarás fiát: *Laszberg Jánost* udvari marsallá (Hof-Marschall) nevezte ki. Ennek czímeres pecsétje is fönmaradt egy 1378-ban kiállított okmányon; czímere: szívalaku paizs, felül átmenő vörös sáv, alul fekete mezőben dárdacsúcs (spiculum).

Ezen vörös öv és dárdacsúcs a későbbi czímerek alapját képezi; különösen Laszberg várának jelzésére szolgál, melyet katonai vitézséggel (dárda) és erős harcz (véres öv) által kellett megérdemelnie az udvari marsallnak.

Laszberg vára egy ideig csak személyes adomány volt örökösödés joga nélkül; de ez nem sokáig maradt így. III. Albrecht Ausztria uralkodó herczege már 1385-ben adománylevelet állított ki Laszberg Ulrik számára, neki és utódainak örök időre biztosítván Felső-Ausztriában Laszberg várát és területét nemes földesuri jogokkal.

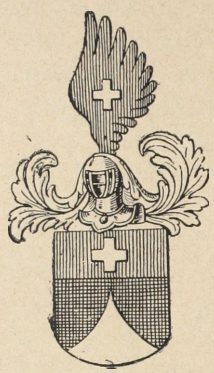
1. Ezen *Laszberg Ulrik*, az első «Herr von Laszberg», képviseli a leszármazó nemzedékrend első nemzedékét, kitől a család szakadatlan összefüggésben képes családfáját a jelenkorig lehozni. Ő a XV. század első felében halt meg, két fiút és egy leányt hagyván maga után.

A családot föntartá második fia:

2. *Laszberg Leonard*, ki nőül vette Venck Katalint, Leutzmansdorf (Loismannsdorf) úrnőjét és örökösét, és így Loismannsdorf birtoka utána a Laszberg-családra szállt 1454-ben. És ezzel kezdődött a család anyagi gyarapodása. Ezen Leonárdnak két fia maradt: Bernát, a család föntartója, és Mihály, a család birtokainak bővítője, ki Rennersdorf és Dippolsdorf falvakat szerezte; Vitus nevű fia pedig Ochsenburg urává lőn, de

családja fiágon már unokájában kihalván, Ochsenburg is Bernát maradékaira szállt, kire most visszatérünk:

3. *Laszberg Bernát*, Leonárd első fia, 1502 körül nőül vette özvegy Frey született Bschächl Annát; ennek halála után másodszor is nősült, de házassága gyermektelen maradt, és így első nejétől származott fia II. Leonárd folytatá a családot.

Laszberg Bernát címeres pecséte 1490-ből fönmaradt, mely a birtokgyarapodást is világosan feltünteti. A pecsét alsó részében látjuk az előbbi címert (Laszberg); de az átmenő véres övön fénylik az aranykereszt (Loismannsdorf); a paizsot sisak födi, melyből kiemelkedik a vörös sasszárny a rajta levő arany kereszttel (Ochsenburg).

Említettük, hogy csak egy maradt a család fentartására:

4. *Laszberg II. Leonárd*, Loismannsdorfban született 1506-ban; később nőül vette friedaui Sintzendorf Kristóf és Schadenwarter Erzsébet leányát Reginát, kitől 5 fia és 2 leánya született; de csak két fiú tartá fenn a családot: Bertalan a franzhausen-ochsenburg-ainzenhofi, János-Lipót pedig a laszberg-loismannsdorfi ágban, mely utóbbi minket közelebbről érdekel.

5. *Laszberg János-Lipót* Loismannsdorfban lakott, és nőül vette thurni Reicker Kristóf és Pelleuter Dorottya leányát Rozinát, kitől két fia született: Kristóf, a család föntartója, és Márton, ki a katonai pályán kitünt és utóbb Győr várparancsnokává lett; ámbár kétszer nősült és második nejétől, Turinger Máriától két fia és három leánya született, mégis utódok nélkül maradt.

A családot föntartá a győri főkapitány testvérbátyja:

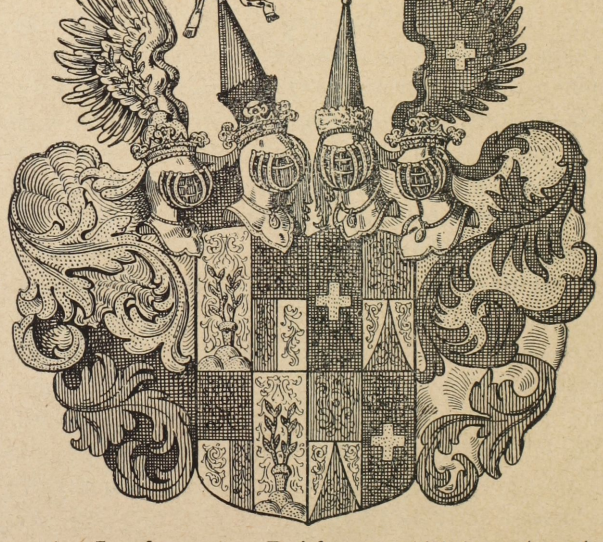
6. *Laszberg Kristóf*, ki Loismannsdorfban nőül vette dürnbachi Bayr György és Laszberg Ilona leányát Magdolnát, kitől 6 fia és 4 leánya született.

Laszberg Kristóf II. Miksa császártól 1571-ben hűbéradományt nyert maga, Márton és Farkas testvérei örökségeire is, Loismannsdorf határában, melyek Reicker Joakim sógoruktól származtak.

Ezen birtoknövekedések oly vagyon birtokába helyezték a családot, hogy eddigi nemesi és lovagi rangjuk már kevésnek látszott; különösen a harmadik fiú bárónővel élvén házasságban és csak leányörökösökkel birván, biztatta testvérbátyjait, hogy a bárói méltóság elnyerésére törekedjenek. Ez a családban új fordulatot idézett elő.

II. BÁRÓSÁGBAN.

7. *Laszberg János-Szeifrid*, loismannsdorfi Laszberg Kristóf és dürnbachi Bayr Magdolna első fia, Loismannsdorf és Carlstetten ura, kétszer nősült; első neje Gienger Erzsébet egy fiút szült, ki fiatal korában meghalt; második neje Bernhardin Dániel és Ernau Erzsébet leánya Erzsébet-Judit egy fiúval (a család föntartójával) és egy leánynyal örvendezteté meg őt. Különösen testvéröcscse: *György-Rezső* járt el a bárói oklevél megszerzésében, ki az akkori birodalmi kanczellár, nagybátyja Sinzendorff tanácsadása mellett czélt is ért. Így 1664. nov. 16-án I. Lipót császár által mindketten fi- és nőági utódaikkal és két unokaöcscsükkel együtt birodalmi bárói méltóságra emeltettek.

A *Laszberg* és *Reicker* családok címerét egyesítve, az új *bárói* címert itt közölt rajzunk feltünteti.

Ezen bárói czímer teljesen változatlanul ment át később a grófi családra is.

Laszberg János-Szeifrid 1676-ban meghalván, utódai *grófi* méltóságra jutának, ezekről alább lesz szó; a grófi méltóság fönmaradt Laszberg György-Rezső utódaiban; az előbbinek fia: György-Zsigmond, a bárói oklevélben azért nem nevezteteti meg, mert protestáns érzülete miatt akkor száműzve élt Károly-Erazmus fiacskájával együtt, ki azután a bárói ágat Németországban föntartá.

III. GRÓFSÁGBAN.

A grófi ág leszármazása.

Laszberg György-Ehrenreich
1664—1705. ochsenburgi és loismannsdorfi báró, Laszberg, Carlstetten, Toppeln és Ainzenhof ura, 1705 szept. 18. a német-római birodalom grófjává emeltetett. Született 1647 febr. 28., meghalt 1723 febr. 28-án. Neje Kornfail-Weinfelden grófnő sz. 1649., férjhez ment 1685 apr. 24., † 1732. Özvegységében Sopronban lakott és itt temettetett el.

György-Reikard, ezredes, nőtlen, sz. 1686 márcz. 17., † 1729 máj. 8.	György-Frigyes, kapitány, sz. 1688 jul. 11., † 1764 máj. 27. Sopronban. Neje purgstalli gr. Auersperg Anna-Sarolta-Konstanczia sz. 1690 jul. 1., f. m. 1715 aug. 1., † 1743 máj. 3.

Karolina b. Geisler-Stohndorf kapitány neje sz. 1716 aug. 10.	Gy.-Ehrenreich elesett 1745 jun. 4. György-Reikard. Emerenczia.	György-F.-E. Jozefa-Alb. Vilma-Konst. Mária-Au.	Jozefa-Ko. Mária-J.-D. György-Go.	György-Antal-Ágost sz. 1729., h. 1771., † 1775. N. Karvinszky Mária J. E. Lőcsén.	György-Frigyes-Adolf őrnagy Londonban.

György-Agost-Ernő-Keresztély sz. Lőcsén, 1771 decz. 14., m. ny. főhadnagy, h. l. 1801 máj. 28., † 1828 febr. 5. Sopron. N. Hirsch Friderika-Karolina, sz. 1772., † 1852 jun. 27. Magyar-Bollyban	Eleonora-Jozefa sz. Lőcsén, 1774 nov. 15. † 1850 aug. 30.

György-Rudolf, ezredes, sz. Bajor-Randersackenben 1806 jan. 14., † 1870 jul. 20. Neje gr. Beleznay Klára sz. 1814., h. l. 1838 okt. 28., † 1877 jan. 21. Kácsfaluban.		Henriette, Emilia, Auguszta M.-Bollyban anyjukkal.	György-Károly, őrnagy, sz. 1814 okt. 10. 1849. aradi fogságban 1858-ig, † 1869 november 5-én. Neje Hutflősz Róza Győrött.

Berta, irónő, sz. 1840 jan. 28-án, 1872-ben katholikus hitre tért át, † 1873 márcz. 23. Inárcson (Pestm.).	Emilia sz. 1842 május 17. Ebner Sándor evang. lelkész neje Járfalván.	György-Károly-Rezső sz. Győrött 1843 okt. 29. Győrmegye alispánja 1879 óta. Neje Perlaky Katalin-Malvin 1876 márczius 11 óta.		György-Gusztáv-Ar. sz. 1845 apr. 30., gazdasági titkár Szent-Lőrinczen.

György-Rezső-Ervin sz. 1878 márcz. 10.	Róza-Olga 1879 aug. 29.	Margit 1881 jan. 12.	György-Ákos 1882 február. 4.	György-Károly-Rezső 1883 jun. 8.

8. *Laszberg György-Ehrenreich*, a maga és rokonai érdemeiért, ú. m.: hogy atyjának fivére Bethlen Gábor által elfogatván, halálra gyötörtetett; atyja a török és svéd háborukban 16 évig katonáskodott, később pedig (1663) mint főbiztos kitüntette magát; két unokaöcscse: György-Frigyes és Endre-Rezső mint kapitányok, egyik a török ellen Magyarországban, a másik a francziák ellen harczolva, hősi halált szenvedtek, és ezek nyomdokain halad Laszberg György-Ehrenreich, harczban és békében egyaránt kitünvén: I. József császár és király által a bárósságból grófi méltóságra emeltetett Bécsben 1705. szept. 18-án. A grófi diploma megerősítvén az előbbi bárói czímer használatát, azt továbbra is föntartja a grófi család részére; annak színezett teljes rajzát a könyvalakú pergamen-diploma 13-ik lapján tartalmazza.

A grófi méltóság szerzője meghalt 1723. febr. 28-án St.-Pöltenben, eltemettetett Carlstettenben. Özvegye Kornfail-Weinfelden Éva-Judit grófnő a protestáns vallás szabadabb gyakorlása végett Magyarországba jött lakni, és Sopronban telepedett le, hol azután 1732. május 29-én meghalt és új családi sírboltjában eltemettetett. Ezen idő óta a Laszberg grófi család tagjai magyarosodni kezdettek és magyar hazafiakká lettek.

9. Két fia maradván, György-Reikard a katonaságnál ezredesi rangig vitte fel, de még anyja életében meghalt nőtlenül (1729). György-Frigyes tartá fenn a grófi családot, nőül vevén gróf Auersperg Farkas és Dietrichstein Margit bárónő leányát Anna grófnőt, kitől 6 fia és 7 leánya született, és a ki meghalt 1743. máj. 3-án St.-Pöltenben. Az özvegy férj, mint anyja, szintén Sopronba költözött át, és itt halt meg 1764. máj. 27-én.

Tizenhárom gyermeke közül György-Ehrenreich mint cs. kapitány a poroszok ellen harczolva elesett 1745. jun. 4-én; György-Ferdinand-Engelbert mint kapitány az ellenség kezébe került, és 1747. jun. 22-én orvul agyonlövetett. A többiek is — egy híjján — gyermektelenül húnytak el.

10. A tizenhárom gyermek közül *Laszberg György* gróf a család föntartója, ki 40 éves ko-

rában lépett házasságra Sopronban Karvinszky Máriával 1771-ben; meghalt mint nyugalmazott főhadnagy 1775. nov. 10-én Lőcsén, hol azután özvegye fiát és leányát magyar szellemben nevelte föl. Fia:

11. *Laszberg György* gróf nőül vette Hirsch Friderika-Karolinát, és vele a bajorországi Randersackerben telepedett le; később Sopronban lakott, hol meg is halt 1828. febr. 5-én. Özvegye két fiát és három leányát Sopronban nevelte, és később a baranyamegyei Magyar-Bollyba költözött át.

Öt gyermeke közül: György-Rudolf katonai pályára lépett, 1848-ban az olaszok, 1849-ben a magyarok ellen harczolt; ezután Veronában térparancsnok lett, honnan Paduába helyeztetett át; végre 1862-ben mint ezredes nyugalomba lépett. Neje Beleznay Klára grófnő 1838-ban lépvén vele házasságra, két leánynyal ajándékozá meg: Berta irónő, ki utóbb katholikus vallásra tért át, és Emilia, Ebner Sándor ev. lelkész neje.

A család további leszármazását a közölt genealogiai táblázat tünteti föl.

A Laszberg grófi család itt előadott genealogiájára visszapillantva, láthatjuk, hogy ámbár annak tagjai kezdetben mint nemesek és lovagok Felső- és Alsó-Ausztriában laktak, később pedig mint bárók és grófok a német-római birodalom főurai közé tartoztak, mégis már korán érintkeztek Magyarországgal, néha itt is tartózkodtak és végül itt állandóan meg is telepedtek s hazánk jó és balsorsában mint honpolgárok velünk együtt osztoztak és teljesen megmagyarosodtak. Már 1362-ben IV. Rudolf Ausztria uralkodó herczegének főkamarása, Laszberg Jónás Pozsonyban jelen volt a diplomatiai tárgyalásoknál; később Laszberg Márton, kinek neve az 1569-iki ötpecsétes osztálylevélen is említtetik, Győrött mint kapitány a honvédelemnek hasznos szolgálatokat tett; de különösen midőn a család grófi rangra emeltetett, mindjárt készült Magyarországba áttelepedni, és e tervét már az első gróf Laszberg György özvegye, szül. Kornfail-Weinfelden Éva grófnő keresztülvitte, ki 1723-ban Sopronba költözött, hol 9 év mulva meghalt; fia gróf Laszberg György itt családi sírboltot alapított, melyben ő és gyermekei s unokái nyugosznak. Ez óta a Laszberg grófi család köztünk maradt és hazánkban elszéledve, teljesen megmagyarosodott. Leginkább a vallási és politikai szabadság vágya és a vitézség eszménye vezérelte a családot körünkbe, a szabadság hazájába, hol derék tagjai mint protestansok és katonák kivántak jó szolgálatokat tenni: ezt különösen bebizonyítá a mostani győrmegyei alispán atyja, ki az 1848—9-iki szabadságharczban tevékeny részt vett, és Aradon nehéz fogságot is szenvedett hazánkért; a fiú végre a katonai pálya helyett a politikait választá, és e téren szolgálja hazáját.

Látjuk tehát, hogy a Laszberg grófi család 1723. óta, tehát már 163 éve lakik Magyarországon, régebben a katonai, újabban a polgári pályán haladva; az indigenatust nem kérte ugyan, de azt másfélszáz év alatt érdemei által tettleg megszerezte.

Dr. SZOMBATHY IGNÁCZ.

VEGYES.

Adalék a Szelestey-család nemzedékrendjéhez.

Nagy Iván a Szelesteyeket Vas vármegye egyik legrégibb nemes családjának nevezi s történetirodalmi kútfőkből több érdekes adatot is közöl róluk. Nemzedékrendjükből azonban csak egy-két összefüggéstelen ágazattöredék jutott tudomására.

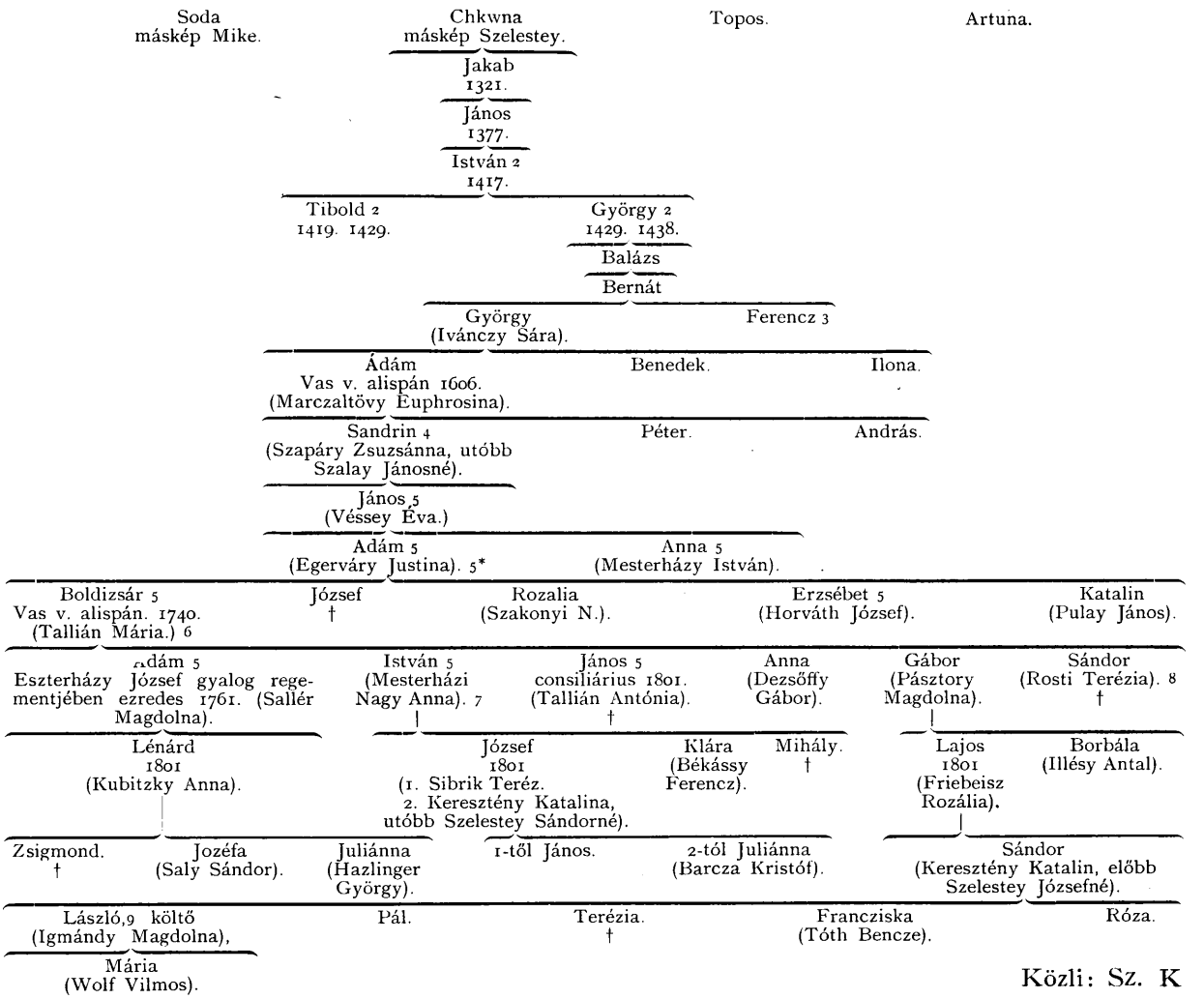
Az alább következő genealogiai táblázatot ez év nyarán találtam néhai Szelestey Juliánna férjének, a pár év előtt elhunyt Nagy-Alásonyi Barcza Kristóf sümeghi földbirtokosnak leveles ládájában. Az eredeti táblázat (jelenleg Szily Dezső úr tulajdona) mult századi írás s noha két más kéztől folytatva van egész napjainkig, teljesnek még sem mondható, mert úgy látszik, csak az egyik ágnak — az Alsó-Szelestei ágnak — genealogiáját foglalja magában s talán ezt sem teljesen. Hézagok legfölebb az első ízek közt lehetnek rajta, mert a későbbi ízek hitelességét a rokoncsaládok — a Szapáryak, Vésseyek, Tallián[illegible] stb. — ismert nemzedékrendjével nyomról-nyomra ellenőrizhetjük.

A táblázat homlokán ezek állanak: «Ex ge-

nere *Hebed* aliter *Gyak* vel *Jak* Soda, Chkw, Topos, Artuna.[1] Anno 1205 Andreas 2-dus Jerusalemitanus *contulit* et Stephanus rex 1271 *confirmavit*, anno 1324 Carolus primus *æque confirmavit* donationem familiæ Szelestey super terra de *Zeleste*.»

E szerint a *Ják* nemzetségből, melynek Kézai szerint a szent István korában hazánkba bejött Wasserburgi Venczellin volt a törzsöke, származik a Niczky s a kihalt Sitkey családon kívül még a Szelestey-család is.

Maga a táblázat (magyarra fordítva és ellenőrző jegyzetektől kisérve) így következik:

Közli: Sz. K

Adalékok a felső-gechei Gechey család történetéhez és nemzedékrendéhez.

Egy régi, kihalt s elfeledett nemes család emlékezetét óhajtom e sorokban feleleveníteni, mely Abauj vármegye Geche (ma Gecse) falujától vette nevét, itt élt több századokon át s itt is halt ki utolsó férfi tagjában Gechey Györgyben 1689-ben. Mint e család egyik nőágon leszármazó utóda, a családi levéltárban a Gecheyekre vonatkozó számos — mindmegannyi *eredeti* — oklevelekre találva, leginkább azok alapján következőkben adhatom a család történetét.

1 Nagy Iván, Magy. Csal. VIII. 144.
2 U. o. X. 591.
3 U. o. X. 592 alján.
4 U. o. X. 484.
5 U. o. X. 593.
5* Családi följegyzés szerint: Egerváry György és Madarász Éva leánya.
6 Nagy Iván, Magy. Csal. XI. 24., hol is Márta sajtóhiba Mária helyett.
7 U. o. VIII. 42.
8 U. o. IX. 778.
9 U. o. X. 593. László atyjá tévedésbő mondja Zsigmondnak. Zsigmond magtalanul halt el.

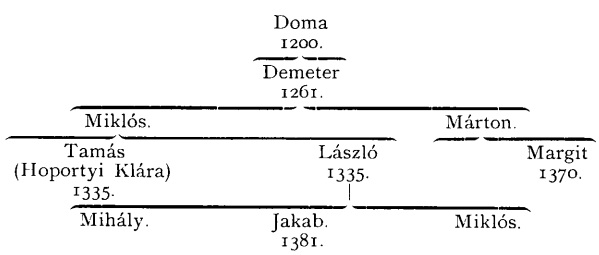
A család legrégibb — fenmaradt okmányainkból kipuhatolható — nyoma István ifjabb király egy 1261-ben kelt okmányában található, melyben egyrészről a jászói ker. sz. Jánosról nevezett konvent, másrészről Sepus Jacinta fia, — Demeter Doma fia, — és Gál Marcell fia között Supch földe (Zsup-Apáti) feletti hosszas perpatvart és viszálkodást — mint ezen szerzet patronusa — úgy intézi el, hogy a fennevezett birtokot a káptalannak itéli.[1]

Ezen Sepus, Doma és Gál, a Gechey család őseihez tartoznak, mely kitünik IV. Béla 1263. évből származott királyi leiratából, melyben a jászói prépost kérelmére az egri káptalannak meghagyja, hogy az István király által — a prépostságtól csereadomány czímén — elvett Perecse helységnek, valamint Kerch (ma Kércs), Isak az Aba nemből származott Ábrahám fia által ajándékozott Mézluk s Supsch helység határait írja le.[2] Ez oklevélben Sepus Jacint fia, Demetrius Doma fia, Gallus Marcell fia, már mint Gecheyek — de Geche — említtetnek.

Marcellnek fia ez okmányok szerint Gál, ki a XIII. század közepén élt, ennek két fia volt: Urozlanus (Oroszlán) és Leustachius, kik 3—3 fiúval terjeszték tovább a nemzedékrendet.

1326-ban az egri káptalan előtt kelt eredeti osztálylevélben, Urozlanus Gál fia, László, János és Lukács fiaival egyrészről, másrészről Bálint, György, Péter, Leustachius fiai, ki szintén Gál fia volt, Gechei nemesek (nobiles de Geche) osztozkodnak az Abauj vármegyében, Miszla folyó mellett fekvő Gechének nevezett helységen, még pedig úgy, hogy annak éjszaki fele Oroszlán, — déli fele Leustach fiainak jutott.

A család ezen ágánál úgy az oklevelek sorában mint a nemzedékrenden egy emberöltő hézag támad, azonban Doma ágának leszármazását egy 1335-ben kelt leánynegyedet tárgyazó okiratból s két más 1370 és 1381-ben kelt eredeti osztálylevélből következőleg állíthatjuk össze:

Marcell ága az 1326-iki osztálylevélben említett hat férfi tag után csak a század utófelében (tehát egy nemzedéket átugorva) Péterrel folytatódik, kinek két fia volt: Sebestyén és László.

[1] Fejér Cod. dipl. IV. 3. 51.
[2] U. o. IV, 3. 146—148.

Sebestyén mint katona tüntette ki magát s Zsigmond király 1410-ben, hűségeért, sok érdemeiért, de leginkább a boszniai hadjárat alatt tanusított vitézségeért,[1] hol férfiasan a veszélynek kitéve magát, vére hullásával harczolt, új adomány czímén adományozza a Tarkői (dictus) Sántha Tamás magvaszakadtán a koronára szállt, Sáros vármegyében fekvő Henning falut, belefoglalván az adományba László testvérét és utódait is. — Sebestyénnek négy fia volt: György, János, István és Miklós. — A legidősebbik: György ismét több oklevélben tartotta fenn nevét, így 1453-ban[2] István testvérével királyi adományban nyerik László királytól Dwnaharazthia (Duna-Harasztja) helységet, melybe — a budai káptalan egy eredeti kiadványa szerint — még ugyanazon évben beiktattatnak.[3]

1466-ban Mátyás király jutalmazza meg ugyancsak Györgyöt s János öcscsét, nekik adományozván Tornay Osvald hűtlensége által a koronára szállt Inánes községet Abauj vármegyében,[4] — melynek birtokába a budai káptalan egy eredeti kiadványa szerint a következő 1467. évben ellenmondás nélkül beiktattatnak.

Azonban ugyanezen György 1477-ben, a felső Magyarországon garázdálkodó csehek miatt (qui superiores partes dicti regni, igne et gladio vastarunt) a Borsodmegyében fekvő Bessenyőt, az abaujmegyei Devecsert, a Pest vármegyei Harasztit, úgyszintén Sz.-Andrást, Ináncsot, Bakolcsot, Hilyót és a nyavalyádi prædiumot (mind Abauj vármegyében) zálogba adja Borbálának Abaády György leányának (ki Sebestyén fia volt) 330 tiszta igaz és jó súlyú magyar aranyforintokért.

Sebestyén négy fiának csupán leány utódai maradtak, kik beleházasodván a Puthnoky, Szemere, Enyiczkey és Possay családokba, velök a Gechey család idősb ága megszűnt.

Az ifjabb ág törzse: a már említett Sebestyénnek öcscse, Péternek fia László, ki Zsigmond király 1410 évi donatiójában szintén bennfoglaltatott. — Ennek fia Mihály a sárosmegyei ősrégi Varjúfalvi Varjú családból származott Annával kötött házassága által sárosmegyei birtokait szaporítá, — Mihály fia László szintén vagyonszerző volt s a káptalani és alispáni kiadványok

[1] Az eredeti donatio szavai: «præsertim vero et potissime in regno Boznæ contra nostros et eiusdem S. Coronæ æmulos variis discriminibus et imminentibus periculis seipsum crebrius viriliter et constanter exponendo, non sine sui grandi sanguinis effusione personæque et suis rebus minime parcens laudabiliter et intrepide studivit .... Datum in civitate nostra Leuthyense feria quarta proxima ante festum beati Georgi martyris. A. D. 1410».
[2] Datum Posonii in festo beatæ Agathæ Virginis A. D. 1453.
[3] Feria sexta proxima post festum Paschæ domini.
[4] Posonii in festo beatæ Ceciliæ Virginis. A. D. 1466.

egész sora fennmaradt azon részbirtokokról, melyeket Csányban, F.-Gechén, Baxán (a mai Koksó-Baksa) a Csányiaktól, Temesváryaktól, Kakiaktól és mérai Baxayaktól örök- és zálogjogon szerzett, sőt e szerzeményeket László holta után felesége perkupai Zýnÿ Zsófia is folytatta.

Nevezetesebb férfiu volt a családban, László fia Márton, ki 1536-ban a János király és Ferdinand közti villongások idejében, Ferdinand egyik alvezére volt s Lónyay Gergelylyel a Ferdinandpárti Kassa város védelmével volt megbizva. Ez év decz. 4-én, mialatt Serédy Gáspár főkapitány Nagy-Idán családja körében időzött, a város előtt táborozó János király hada előtt a déli kaput megnyitván, a várost az ellenség kezére játszották, s magok is János király pártjára állottak.

Ez átpártolás a jutalmak egész sorát vonta maga után János királytól, Gechey Márton részére. Mindjárt a következő 1537. évben (feria quinta proxima ante festum Pentecostes) Váradon kelt donatiójában Gechey Mártonnak adományozza Penzwerew (Pénzverő) János Kassa városában fekvő egész kőházát, mivel előbbi tulajdonosa a Ferdinand-féle mozgalmakba elegyedvén, hűtlenség bűnébe esett.[1]

Majd 1539-ben Budán kelt adomány-levelében János király, a Gechey Márton és elődei által birt Felső- és Alsó-Geche egész falvakat, továbbá Cselfalva, Varjufalva, Recske és Buszló sárosmegyei falvakban birt részbirtokokat, miután arról szóló levelei Kassán — mely ekkor Ferdinand cseh király pártján állott — elvesztek, vagy mások által eltulajdoníttattak, új adomány czímén ismét Gechey Mártonnak és utódainak adományozza.

Azonban a legnagyobb jutalom az 1540. év folytán következett, a mikor is János király, a mint azt egy eredeti, saját aláirásával és pecsétjével ellátott donatiójából olvassuk: a Ferdinandpárti Tharczay Ferencz és János nótázásuk által a koronára szállt összes birtokaikat, ú. m. a Sáros vármegyében fekvő Budamér, Kőszeg, Therebe, Zubócz, Peklén, Bogdán, Erdőske, Ábrán, Szinye, Lemes, Abos, Bolyár, Kemencze falukat, az összes wargoni és dethkei prædiumokat Gechey Mártonnak és Lónyai Gergelynek adományozza, kik ezen birtokokba még ugyanazon évben beiktattatnak, mint azt a leleszi konvent egy eredeti pura statutionalis levele bizonyítja.

Gechey Márton Lónyai Gergelylyel együtt János király halála után is hű embere maradt Izabella királynénak és fiának János-Zsigmondnak s az adományozások sorát ő is folytatja 1543-ban az Abauj vármegyében fekvő Széplak helységgel, mely Keresztury Gergely és Boldizsár halálos sebekben történt kimúlásuk következtében a koronára szállt. E birtokba Gechey Márton Lónyai Gergelylyel a jászói convent egy eredeti pergamen kiadványa szerint még ugyanazon évben (in festo beati Emerici ducis et confessoris) ellenmondás nélkül beiktattatnak.

Márton feleségének családnevét nem tudjuk, keresztneve Frusina s második férje Ilosvay Mihály volt. — Ettől származott két leánya és egy fia: Pál. — Az idősebb leány: Dorottya előbb Kövér Pál-, majd Serjény Farkas felesége volt s érdekes nászhozományának lajstroma, mely 1548-ban keltezve, mint magyar nyelvemlék is figyelemre méltó. — A másik leánytestvér: Zsófia, Zoltay Jánoshoz ment nőül. A férfi testvér: Pál, felesége Thybay Orsolya volt, leánya azon Thybay Ferencznek, kinek vejéhez intézett bizalmas leveleit e folyóirat 1886. évf. 149—150. lapjain közöltem. — Gechey Márton 1551-ben halt meg, ekkor lajstromozták ládabeli portékáit magyar nyelven, melyben a drágaságok összeirása négy folio lapot tölt be.

Gechey Pál szintén a kard embere volt, erről tanuskodnak előnyös összeköttetései, ismeretségei s 1588-ban kelt végrendelete. — Ebben árváinak főtutorúl Rákóczy Zsigmondot, Monaky Mihályt és Rákóczy Ferenczet hagyja s kéri őket, hogy Panna leányának, míg Isten szerencsét adna neki, viseljék gondját (de ez korán elhalt), azonkívül laskán (jegy-) gyűrűjét a Rákóczy nemzetségre hagyja, Rákóczy Zsigmondnak egy bagaria szék ágyat, Rákóczy Ferencznek egy szőrhevedert hagy, végrendelkezik a Rákóczy Zsigmondtól kapott hat subáról, katonarendet illető ezüst marhákról, katona-szerszámokról, pánczélderekakról, ujjakról, egész temérdek pánczélról, sisakról stb. Ugyanezen 1588. évben felvett ládabeli portékáinak lajstromában: aranyos pallosról, demeczkij (damaskusi) ezüstös szablyáról stb. tétetik említés.

Gechey Pál 1588-ban elhalván, Anna leánya és Márton fia csakhamar követték őt, Katalin leánya Szuhay Gáspárné lett s kiskorú fia: Ferencz a Szuhay Gáspár gyámsága alatt maradt, ki őt gyermekéveiben szülőkhöz hasonló gonddal ápolta, később a tudományokban oktattatta, felserdülvén, előkelő udvarokba adta, a zavaros idők daczára birtokait jó rendben tartotta, sőt— mint a Bereg vármegyében fekvő Mocholyát— nevelte is, arany, ezüst marháira, családi leveleire gondot viselt s azt kezeihez szolgáltatta. — Ezekért elismerésül Gechey Ferencz 1611-ben Forgách Zsigmond felső-magyarországi főkapitány előtt átengedi Szuhay Gáspárnak az Abauj vármegyei Nagy-Kinyis, másként Sz.-György-Kinyis faluban fekvő összes birtokait s nemesi curiáját, azon kikötéssel, hogyha Szuhay Gáspárnak vagy testvérének Mártonnak magva sza-

[1] Qui contra publicam constitutionem totius regni nostri, Ferdinandinæ factioni adhæsisset, partesque eius fovisset, per hocque notam infidelitatis palam incurrisse dinoscitur.

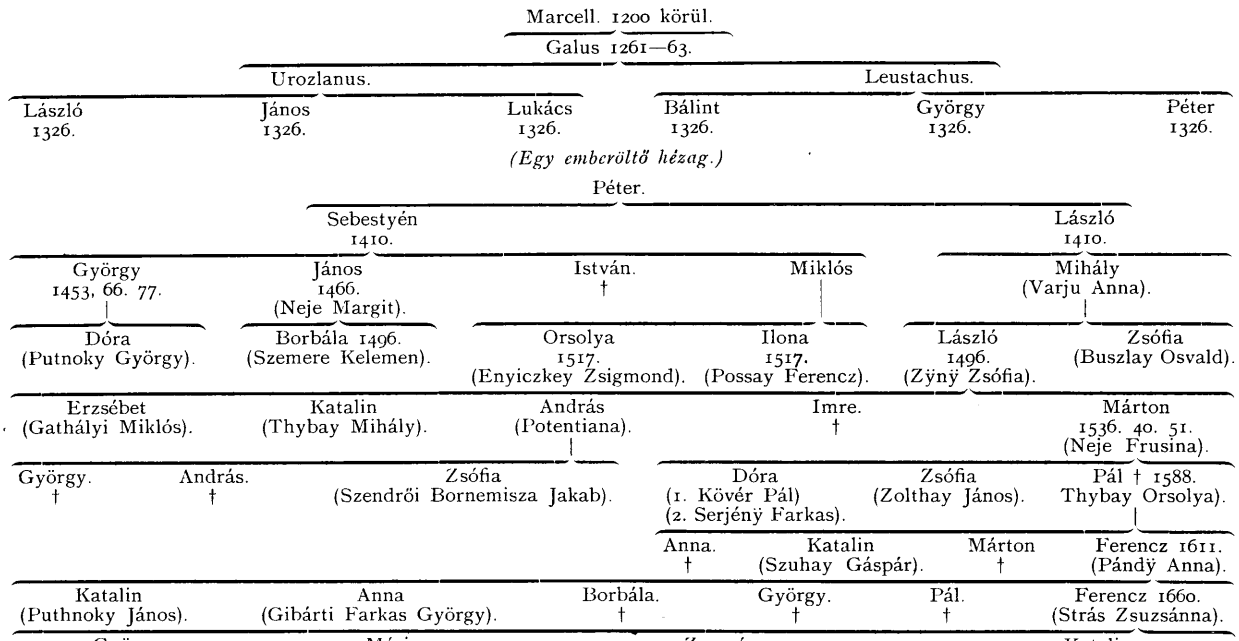
kadna, azon esetben az a Gechey Ferencz maradékaira szálljon vissza.

Ferencz után még két nemzedéken keresztül élt a család, fiában Ferenczben, ki 1660 körül Abauj vármegyének szolgabirája volt s unokájában Györgyben, ki 1689 októberben bekövetkezett halálával családját is sírba vitte.

Előneve a családnak Felső-Gechei volt, címere ösmeretlen, tagjai a későbbi időkben is, egy szépmívű női fejet ábrázoló intaglioval pecsételtek. — A Gechey család talán egyike volt azoknak, melyeknek címerlevelük sohasem volt s címert sohasem használtak.

A család leszármazását e tábla mutatja:

A felső-gechei Gechey család származékrendje.

CSOMA JÓZSEF.

A csiffi Csiffy család.

Ezen fiágban kihalt család ősi birtoka a biharmegyei Csiff, hajdan népes hely, ma puszta Békésmegye szélén.

A családi levelek ugyanakkor, midőn a töröktatár dulás következtében 1660 körül Csiff község elpusztult, nagy részben megsemmisülvén, a Csiffyek multjáról csak hézagos ismerettel birunk.

Csiffy Péter 1405-ben Csiff falu birtokosául iratik.[1]

Néhai Csiffy (akkori irásmód szerint Cheffy) Ferencz fiai: Lőrincz, Péter fiával, István és János, másrészről Csiffy György fia János, Csiffy Mihály és Benedek a váradi Szent Istvánról nevezett hegyfoki káptalan előtt 1519. in Dominica Judica a csiffi birtok egyes részei felett egyezkedtek.[2]

Csiffy Balázs 1602 martius 15-én kelt végrendeletében Péter fiától s annak nejétől Dersffy Margittól született Ferencz nevü unokájának illetőségén felül 200 aranyat, öt paripát, választva nyeregszerszámostól és fegyverestől, 200 juhot s 12 ökröt szekerestől hagyott, neki tett szolgálataiért.[1]

Csiffy Boldizsár Szalontán 1628. április 15-én mint tanu aláírta a Büdy Erzsébet Barkács Istvánné, másrészről Jánossy Mihály és Nadányi Ferencz közt létrejött, a Bihar vármegyei Erdő-, Nagy- és Kis-Gyarak puszták zálogba adását tárgyazó szerződést.[2]

Csiffy Borbálát 1660-ban a török dulás idején Hasszán aga elrabolta s mivel a család az érte követelt 700 forint váltságdíjat le nem fizethette, a leány később török hitre tért s Hasszán neje lett, kitől gyermekei is voltak, mint ezt Csiffy Péter fivérének Konstantinápolyból küldött levelében írja.[3]

Csiffy Ferencz a mult század elején élt, csa-

[1] Osváth: Bihar várm. sárréti járása 327. l
[2] Eredeti okmány a család birtokában.

[1] Csiffy László önéletleírása. Kézirat.
[2] Eredeti okmány a Harangi cs. iratai közt.
[3] Csiffy László önéletleírása. Kézirat.

ládjának regeneratora, nagy kereső, tekintélyes és jótékony ember. Ő eszközölt III. Károly királytól Bécsben 1712. sept. 3-án neje Bácsó Katalin s gyermekei: Péter, István, János, Ferencz, Erzsébet és Judit nevének is beiktatásával újított címerlevelet, mely Bihar vármegyének Püspökiben 1713. febr. 8-án tartott közgyűlésén és törvényszékén kihirdettetett, mely alkalommal a következő címert kapta: kék mezőben zöld téren nyugvó, nyilt arany korona felett természetes színű daru áll bal lábon, nyakán zöld koszorúval, felemelt jobb lábával három nyilvesszőt tart. Sisakdísze: ugyanoly daru, — a foszladék jobbról ranykék, balról ezüstveres.[1]

Ugyanezen Ferencz Csiff pusztai jószágára, Berettyó-Ujfaluban létesített curiájára, melyen Péter és Ferencz fiaival lakott, s azon curiákra, melyeken leányai, Erzsébet Csaholczy Györgyné és Judit Nagy máskép Margithai Györgyné laktak, végre Herpály-puszta birt telkeire gróf Pálffy Miklós nádortól Pozsonyban 1728. martius 4-én mindkét nemre új adományt nyert s ugyanakkor a csiffi és kórógyi pusztáknak gazdátlanul állott részeire, fiágra szóló nádori adományt kapott.[2] Ezeken kívül 1724-ben zálogban birta a biharmegyei K.-Apáthi helységet,[3] s 1745-ben, midőn Eszterházy herczeg a derecskei uradalom birtokába beiktattatott, Berettyó-Ujfaluban négy, és Herpályon két sessióra nézve ellentmondott.[4]

Jótékonyságát igazolja a debreczeni ref. collegium javára tett adománya,[5] s azon pénzbeli segély, melyben lakóhelyét, Berettyó-Ujfalú községét, szükségében 1720. esztendőben részesítette.[6]

Gyermekei közül csak Ferencz fia maradékait ismerjük, kinek István fiától, Péter unokájától, szépunokája László szül. 1814-ben, ifjukorában biharmegyei esküdt, majd Bihar-, Szabolcs- s Beregmegyék táblabirája, 1861-ben az Ér-Berettyó szabályozási-társulat elnöke, meghalt Debreczenben 1873. február 11-én, mint családjának utolsó férfi-tagja.

A családfa, a mult század elejétől kezdve így áll:[7]

Ferencz címerlevelet kap 1712., nádori adományt 1728. (Bácsó Katalin).

- Péter 1712. 1728.
- István 1712.
- János 1712.
- Ferencz † 1712—1728. † 35 éves korában.
  - István † 28 éves korában.
    - Péter Berettyó-Ujfaluban † 1828. 43 éves korában (Uray Mária).
      - László szül. 1814. † 1873 febr. 11. Debreczenben, családjának utolsó férfi tagja (Péchujfalusi Péchy Judit szül. 1816 február 18.).
        - Ida sz. 1841 jul. 13. (Péchujfalusi Péchy István).
        - György † 1855. 16 éves korában.
      - M[illegible] (Ja † 1871. Berettyó-Ujfaluban).
        - Elek
        - Lajos † 1834.
        - Katalin sz. 1852 decz. 2. [illegible]atkovich István, elváltak).
    - Antal 1843. 46 éves korában.
  - Erzsébet 1712—1728. (Csaholczy György).
  - Judit 1712—1728. (Nagy, máskép Margithay György).
  - István † 32 éves korában.
    - Pál † 1846 nov. 11. Ujfaluban.
    - Teréz (Molnár Antal).
    - Sándor † 1849 okt. 16. Bihar v. volt esk. honvédtiszt.
    - Katalin † 22 éves korában.

Váradi Szabó János.

A családi levéltárak érdekében.

Minden monarchiának érdekében látszik fekügni a régi megállapodott családok fentartása. Állam-megkivántatóság, hogy állandó faktorokra számíthasson akkor is, midőn a vagyonosodás terjedésével ujabb sarjak is kiágaznak s amazokkal a közügyekre való befolyásnál versenyeznek.

Különféle intézkedéssel igyekeztek ezt az államok létesíteni. A germán faj ezt az elsőszülöttséggel kezdette, melynek kifolyása lett a hitbizományok felállítása.

Valamint azonban államérdek volt egyes családokat ily módon állandósítani, úgy más részről az ősi birtokból kizárt tagjairól is gondoskodni kellett.

Ennek elérésére azután oly alapítványok t[illegible]ántek, melyekből részint egyházi, részint katoi[illegible] pályán az úgynevezett cadette tagok ellátást ezek[illegible]övedelmet és hivatást szerezhettek, sőt E[illegible]ldájára a nőtagokról is gondoskodtak.

Ez[illegible] intézkedések az osztrák tartományokban leg[illegible]ább VI. Károly császár alatt lőnek szabályo[illegible]

Ugyar[illegible]n (nálunk III. Károly nevet viselő) király a n[illegible]yarokat is felhívta az ottani alapítványokh[illegible]való hozzájárulásra. Ez mindazáltal nálunk p[illegible]lásra nem talált.

Nem egye[illegible] az idegen intézkedéstől való tartózkodásban [illegible]lett az ellenszenv, de inkább a nemzet jogi s[illegible]ezése is ellenállt.

A magyar bir[illegible]a család tagjai közt a férfiágra szorított jav[illegible]n is feloszthatható volt, sőt azokból leánynegyed[illegible] részesültek; míg, a s[illegible]zímén a női tagok is [illegible]or gazdag, anyai javak-

[1] Közölve az Ung. Siebmacher 5-ik füzetében.
[2] Az eredeti okmányok a családnál.
[3] Eredeti okmány a debreczeni ref. colleg. könyvt. 735. cs. 6. sz.
[4] Rozvány György: Sza[illegible]
[5] Szücs István: Debrecz[illegible] tört. 120. l.
[6] Osváth: Bihar v. sárrétiros története. III. 976 l.
[7] A rendelkezésre állott ad[illegible]sa 265. l.
[illegible]ól összeállítva.

ban minden gyermek nemi külömbség nélkül az osztályos örökségre hivatva volt.

A hitbizományok által (mi az említett alapítványokat szükségessé tette) a birtokos család többi tagjai ki lettek volna a javakból azok felosztásánál rekesztve.

Az eredeti családok fentartásáról hazánk is gondoskodott saját felfogásunkhoz képest. E végre szolgált az *ősiségi* intézkedés. E mellett a birtoklás nem volt a család egyes tagjaira korlátozva, azt ideiglenes, sőt örökös szerződésekkel is másokra lehetett ruházni, mit hitbizományi intézmény mellett nem lehetett volna tenni.

A zálogos, mint ideiglenes szerződésekről nem teszek említést, de az örökbevallásokat is meg lehetett érvényteleníteni, ha azok nem törvényes okokból, hanem, a mit tagadni nem lehet, a magyar faj pazarlási hajlamából köttettek. Végre a joggyökösség alapján, az eredeti család ősi birtokát is visszaszerezhette, akár ideiglenes, akár örök szerződések által vesztette is el azokat, úgy hogy az új család, a birtokkal járó tagadhatlan befolyását legfelebb egy nemzedék alatt érvényesíthette. Hajdan a perfolyam gyorsabb is volt, mint később, mikor az a hosszas zavargás alatti szünetelés, s azután az ügyvédi fortély által hosszú évekre kinyujthatóvá vált.

A birtok oly módú mobilizálásával, mint az hazaszerte divatozott, a czélba vett hitbizományok behozása ellenkezett. E mellett a birtokot megterhelni, elzálogosítani, vagy abból bármi részt végkép eladni nem lehetett volna.

Ezek voltak leginkább azon okok, melyek miatt nálunk a legújabb időig családi hitbizományok létre nem jöttek, s ennélfogva a más örökös tartományokbeli alapítványokhoz való hozzájárulás is elmaradt.

Kezemnél ugyan az adatok nincsenek, de ha azokat felkutatjuk, III. Károly király ideje előtti hitbizományainkra, egy-két család kivétellel, aligha találkozunk.

Később a viszonyok változtak, idegen családok honfiusítást nyertek, adomány, vétel vagy öröklés útján nagy birtoktesteket is érezett ezzel a magyar törvények jótéteményei közül; midőn azonban elágazott s alapítvány valamelyik, ha magyar volt, egy ág magyarrá elnyeréséért folyamodott, milyentől elzárattak vált ősei tényleg használtak, s (nicht stiftsfähig) azzal, hogy nem alapítvány-képtányos.

Ezek feljegyzésére egy bonyban élő grófi alkalmat. Velem szoros baráti állítanám össze család egyik női tagja fog nehány hiányzó leszármazási tábláját, s a bizonylatot kutassam fel a «magyar család»-jaiban, mind a «Góthai Almanach»-ban a család felsoroltatik; de ezek, v[illegible] minemű genealogikus munkában is fordulnának elő, csak történelmi becscsel birnak, s bizonylatul nem szolgálnak, hanem inkább olyanokat kivánnak.

Az illető ugyanis oly alapítványból kiván részesülést, melyet még Jenő Szavojai herczeg tett, a mihez azonban az úgynevezett Máltai próba szükséges.

A nemzedéki sorozat ez esetben nagy nehézséget ugyan nem okoz, s a kellő adatok már legnagyobbrészt kéznél is vannak, hanem azon másik kérdés áll elő: nem fog-e a kérelem elutasíttatni azért, mert a kérelmező hölgy magyar, s ennélfogva alapítványi képessége tagadtatnék meg, noha azt oly német eredetű elődjei, kiktől származik, a monarchia mái felében már élvezték.

A fentemlített úri hölgy kérésemre s folyóiratunk számára szives volt az általa összegyüjtött adatokat és genealogiáját felhasználás végett átengedni. A közétehető, minden tag czímerrajzával is ékes genealogiák annál becsesbek, mert tényleges bizonylatokon alapulnak.

Heraldikai és genealogiai társulatunk szándékolt Nemzetközi Almanach-ja ily hiteles adatokon nyugvó közlemény által mindenesetre nagyobb becsre nyerne, mint sok előadása a Gothai Almanach-ok.

Nyomékosnak látszik azonban az, hogy miután újabb időben, kivált mióta a magyar főrendiház állandó zöme a census[illegible] van fektetve, s ily örökös tagok leszármazóira kiterjesztve, azért nálunk több és több hitbizomány alkottatik. előbb-utóbb nálunk is be fog tehát állani a hogy az ilyen családok utószülöttei számára úgy mint külföldön, alapítványok létesíttessenek, hacsak a családi fentartás megkivántatósága s törvényhozásbani részeltetés állandósítása végett, azon valódi magyar felfogáson, hogy az atyai szeretet és gondoskodásból egyik gyermek se legyen kizárva, erőszakot tenni családi hiúságból nem kivánunk, s ismét utánoznánk egy külföldi felfogáson nyugvó idegen intézkedést félszegen vagy egyoldalúan, mint azt már többizben tettük.

Az ősiség eltörlése óta családi levéltárainkra kevesebb gond fordíttatik, sokan azokat a külföldi eredetű telekkönyvezés következtében haszontalan lomnak kezdik tekinteni; pedig a családi tagok leszármazása az ott rejlő adatokból lenne kimutatható, ott hol annyi viszontagság, sokszor elemi csapás, néha gondatlanság és indolentia az egyházi anyakönyvektől is megfosztott.

A genealogiai és heraldikai tanulmányokat s a levéltárak gondozását nem kellene elhanyagolni; az erre való tekinteteket s figyelmet akarja társulatunk is felébreszteni, mert, a mint megjegyzém, előbb-utóbb nálunk is be fog következni az idő, kivált ha a hitbizományok sűrűbben fognának létre jönni, hogy alapítványok alkottassanak vagy egyéb ellátási mód alkalmaztassék azon

utószülöttek számára, kik az ősi birtokból kizáratnak; iskolai ösztöndíjak a világba kilépetten nem segítnek.

Még Angliában is, hol az elsőszülöttség századok óta mereven van alkalmazva, s mintegy a nemzet fogalmába ment át, van az utószülöttekre tekintet. Az anglikán egyház gazdag prebendákat nyujt; sok katonai állomás még pénzzel is megszerezhető; pedig ott a család *peer nevét* csak *egy* viseli, a többi a nemzet nagy zömébe vegyül, és a szerény polgári foglalkozást nem tartja sülyedésnek, míg nálunk, holott még ipar, kereskedelem s egyebek kifejlődve nincsenek, sok a hétszilvafás nemes ember.

Nálunk a családi nevet, a nemesi qualificatiót, ezzel az ősök traditióit minden családi tag megtartja; innen van, hogy mindenki gyermekeinek hivatalos alkalmazást keres, akár van arra kellő képessége vagy készültsége, és szaporítják így a legboldogtalanabb, a kaputos proletárokat, mert számunk csekélysége, nyelvünk kiterjedésének szűk korlátai miatt az irodalom, tudomány sem terjedhet úgy ki mint egyebütt, s nem nyujt biztos megélhetési módot.

A levéltárak rendezését és megőrzését nem lehet eléggé ajánlani, még most, midőn vagyunk még egyesek, kik nemcsak a régi nyelvezetet is birjuk, mely bizony sem Ciceroból, sem Liviusból meg nem tanulható, viszonyaink akkor nem létezvén; — de azonfelül az állam és jog előbbi intézkedés ismeretével is birunk.

A genealogia és heraldika ezen családi levéltárakon alapszik, azokat kell vagy megőrizni, vagy arra berendezett biztos helyre beadni.

Ne bizakodjanak el azon magasabb olygarcha családok se, kik levéltáraikról eleve már gondoskodtak, mert bizony őket illető sok iratok házasság útján, vagy egyéb viszontagságok által szegényebb sorsú családokhoz is juthattak.

Például hozom fel, hogy saját nemzetségem I. Ferdinand alatt nyerte nemességét, s közelebb mégis több Árpádkori oklevelet adtam, s fogok még adhatni levéltárunkból, az ilyeneket közlőknek felhasználás végett.

Remélem, ha többen felszólalunk, a mi genealogia és heraldika tanulmányának megkedveltetésére alakult társulatunk is szélesebb elismerés és részvételre fog vezetni.

MELCZER ISTVÁN.

Czímeres és nemeslevelek Beregmegye levéltárában.*

A beregmegyei levéltárban következő eredeti nemeslevelek őriztetnek, melyek még 1793. évben 1424. szám alatt jegyzékbe vétettek.

1. Ferdinánd király Bécsben 1546. január hó 16. *Horváth Miklós*-nak ad nemességet. A hártyaokmány kihirdettetett Beregmegyében 1740. sept. 5. és később Szatmármegye közgyülésén.
2. Ferdinánd király Bécsben 1563. decz. 4. nemességet ad soklyói *Szabó Balázs*-nak és általa testvére Szabó Pál deáknak és vejének Kachkan Ambrusnak.
3. Rudolf Bécsben 1578. junius hó 14. nemességet ad *damjáni Thury* másképp *Paszko András*-nak és általa testvére Thury másképp Paszkó Jánosnak és sógorai penyigei Nyiri Jakab és rapálthi Zsólyom Jakabnak. Kihirdettetett 1581. sopronmegyei közgyülésen Szent-Miklóson, 1582-ben Szatmármegyében Domahidán és ismét 1608-ban okt. 19-én Csengerben.
4. Rudolf király Prágában 1580. febr. 26. nemességet ad *nagyidai Bornemisza Máté*-nak és általa unokái nagyidai *Kós* János, Ferencz, Lőrincz és Benedeknek. Kihirdettetett Pozsonyban 1581.
5. Rudolf Prágában 1588. május 12. Nemességet ad gulácsi *Polchy Mihály*-nak és általa testvérei Polchy János és Istvánnak és veje gulácsi *Nagy Gáspár*-nak. Kihirdettetett Beregmegyében 1590. nov. 5.
6. Rudolf Prágában 1593. julius 19. nemeslevelet ad *Farkas István*-nak.
7. Báthory Gábor erdélyi fejedelem Gyulafejérvárott 1608. sept. 12. nemességet ad désí *Tüzesi* Jánosnak, mely belső szolnokmegyei gyülésen Deésen kihirdettetett 1609. okt. 29.
8. II. Mátyás király Pozsonyban 1609. decz. 16. nemességet ad *Eszenyi György*-nek. Kihirdettetett Szabolcsmegyében 1610. május hó 15.
9. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem Szeben (in civitate Cibiniensi) nemességet ad kisvárdai *Danczy* Istvánnak 1612. május hó 15.
10. II. Mátyás király Linczben 1614. aug. 19. nemeslevelet ad *Hárffás* másképp *Bonyhai János*-nak és általa testvére Bonyhai Mártonnak.
11. Ugyanő Prágában 1615. nov. 5. nemességet ad *Füllep Mihály*-nak és általa nejének Kántor Katának s fiainak András és Ferencznek. Kihirdettetett Beregmegyében 1627, s a levéltárba helyeztetett 1783-ban.
12. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem, Váradon 1617. január 6. nemesi levelet ad *Csoma* Péternek és általa neje Lukács Erzsébetnek és fiai György és Andrásnak.
13. Ugyanő Nagy-Szombatban 1621. febr. 25. böszörményi *Puskás* Andrásnak ad nemességet; az okmány Szabolcsmegyében Gyulaházán kihirdettetett 1625. május hó 3-án.
14. II. Ferdinánd Sopronban 1622. julius 14. nemességet ad *Szeley* Istvánnak és fiai György és Jánosnak. Kihirdettetett Nagy-Káposon Ungmegyében 1623.
15. Bethlen Gábor Nagy-Szombatban 1623. decz. 11. nemeslevelet ad ki mathosi *Péntek István* és Jánosnak és *Ökrös Mihály*-nak.
16. II. Ferdinánd Bécsben 1624. május 8. nemességet

* Folyóiratunk megelőző füzetében befejeztük azon czímeres nemeslevelek jegyzékét, melyek az országos levéltárban őriztetnek; szándékunk az itt megismertetett anyagot még teljesebbé tenni az által, hogy időről-időre más levéltárak anyagát is közzétesszük; csak így nyerünk teljes képet a magyar heraldika forrásairól. *Szerk.*

ad badalói *Bálintfy* Balázsnak és általa *Thenge* Györgynek. Kihirdettetett Biharmegyében Nagyváradon 1651. sept. 22.

17. Ugyanő Bécs 1627. sept. 22. adománylevelet ad *Rákóczy György*-nek.
18. Ugyanő Pozsony 1630. május 2. nemességet ad *Juhász* másképp *Török* Benedeknek és általa neje Török Borbálának, fiai István, András és Jánosnak és leányai Judit és Dorottyának.
19. Ugyanő Sopronban 1635. január 29. nemességet ad *Suba Pál*-nak, neje Soós Magdolnának, fiai István, János, Pál és György és leánya Erzsébetnek; nemkülönben unokái György, Mihály és Péternek. Kihirdettetett Beregmegyében 1635. nov. 19.
20. Rákóczy György erdélyi fejedelem Kolozsvár, 1635. decz. 14. nemességet ad *Kocsis* másképp *Angyalosy* Györgynek és fiának Dénesnek. Kihirdettetett Fejérvármegyének Endrődön tartott közgyülésén 1638. április 12.
21. II. Ferdinánd Bécs, 1636. május 16. nemességet ad *Karmacsy Tamás*-nak és általa fiai Pál, Tamás, János és Istvánnak, úgyszintén *Bedő* Istvánnak és fia Mihálynak. Kihirdettetett Beregmegyében 1637.
22. Ugyanő Bécs, 1636. január 10. nemessé teszi *Marton* Mihályt és általa *Marton* Mátyást és *Bálint* Mihályt. Kihirdettetett Zemplénben 1637.
23. III. Ferdinánd Bécs 1637. május 3. nemeslevelet ad *Balogh* Jánosnak és általa neje Nagy Erzsébet és fia Miklósnak. Kihirdettetett Heves- és Külső-Szolnokmegyében Szolnokon 1641. sept. 12.
24. Ugyanő nemességet ad Bécs, 1637. május 3. *Bory András*-nak, neje Csuda Annának, leánya Zsuzsánnának; testvérei Bory Boldizsár, Péter és Demeternek és *Vatkóczy* András, János és Zsigmondnak. Kihirdettetett Abaujmegyében Gönczön 1638. január 25.
25. Rákóczy György erdélyi fejedelem nemességet ad *Kalodásy* Istvánnak, neje Csolta Katának és fiai Miklós és Mihálynak. Az okmány kelt a radnóti táborban 1656. junius 22-én és kihirdettetett Zarándon 1657. febr. 15-én.
26. III. Ferdinánd Bécs, 1650. aug. 14. nemességet ad *Simon* Jánosnak, neje Márk Annának s fiai Mihály, György és Jánosnak. Kihirdettetett Bereg vármegyében 1653.
27. Ugyanő Bécs, 1650. nov. 20. nemeslevelet állít ki kecskeméti *Bornemisza* Andrásnak, neje Huszty Katának s fiai István, András, Márton és Jánosnak. Kihirdettetett Beregmegyében 1651. jun. 26.
28. Rákóczy György fejedelem Szamosujváron 1650. decz. 14-én vitéz hadi tetteiért erdélyi nemességet ad *Nalivaiko* Jánosnak. Kihirdettetett Váradon 1651. jul. 4.
29. Ugyanő Gyulafejérváron 1654. márczius 5. nemeslevelet ad *Pál János*-nak és általa neje Osváth Zsuzsánnának, testvére Pál Istvánnak és fiai János, András, Tamás, István, Mihály és Mártonnak.
30. III. Ferdinánd Pozsonyban 1655. május 29. nemességet ad *Fábián* Mihálynak, testvére Szabó Istvánnak s fiai János és Ferencznek. Kihirdettetett Ugocsamegyében 1655. julius 26.
31. Lipót király Pozsonyban 1659. sept. 9. nemességet ad *Kovács* másképp *Oroszi* Ferencznek és általa nejének Dékányi Erzsébetnek. Kihirdettetett Beregmegyében 1660. febr. 16.
32. Leopold király Pozsony, 1659. aug. 20. nemességet ad *Dobra* Mátyásnak és általa fia Román, testvére Sándornak s ennek fiai János és Kozmának, másik testvérei Sándor és Miklósnak s ennek fiai Kozma és Miklósnak. Kihirdettetett Beregmegyében Surány helységben 1660.
33. Ugyanő Bécs, 1660. április 14. nemességre emeli *Szabó Jánost*, fiát Andrást, testvérét Szabó Istvánt s ennek gyermekeit Jánost és Annát. Kihirdettetett Beregmegyében 1660. okt. 13.
34. Ugyanő Pozsony, 1662. sept. 5. nemesi levelet adott *Fogarasy* Mihálynak, neje Oláh Margitnak, testvérei Fogarasy András, György és János és Fogarasy másképp Papp Györgynek. Kihirdettetett Beregmegyében Ardón 1664. május 1-én.
35. Ugyanő Pozsony, 1662. junius 12. nemességet ad *Pinke* másképp *Malyosi* Mihálynak és testvérei István, János és Miklósnak. Kihirdettetett Ugocsamegyében Fancsikán 1662. sept. 18. Az okmányra vezetett későbbi jegyzetből kitűnik: hogy Malyosi Miklósnak fia volt Nógrády másképp Malyosy András, ennek pedig fia Nógrády Gábor.
36. Ugyanő Pozsony, 1662. aug. 19. nemeslevelet ad *Veres János*-nak és neje Kegyes Zsófiának, István és János testvéreinek. Kihirdettetett Beregmegyében, Kigyóson 1664. január 22.
37. Ugyanő Bécs, 1665. febr. 28. ujított nemeslevelet ad *Makai János*-nak és általa testvérei András, István, Pál és Mihálynak. Kihirdettetett 1665. veszprémmegyei közgyülésen Pápán.
38. Ugyanő Bécs, 1668. nov. 7. nemeslevelet ad *Szegedy Pál*-nak. Kihirdettetett Szatmármegyének Kis-Naményban tartott közgyülésén 1670. márczius 12.
39. Ugyanő Bécsujhelyben 1668. április 11. nemeslevelet ad *Bogdányi* másképp *Bélteky István*-nak, neje Nádasdi Zsuzsannának, testvére Andrásnak, fia Györgynek és annak neje Gyenge Erzsébetnek. Kihirdettetett Zemplénben 1668. jul. 12.
40. Ugyanő Bécs 1669. január 24. nemességet ad *Baizath* Istvánnak, neje Varju Annának s gyermekei Imre, István és Máriának. Kihirdettetett Beregmegyében 1669. május 15.
41. Ugyanő Bécs, 1669. márczius 2. nemességet ad *Milesz János*-nak és testvérei Dániel és Illésnek. Kihirdettetett Beregmegyében 1669. junius 1-én.
42. Apafi Mihály erdélyi fejedelem Fogaras várában 1671. febr. 7. nemeslevelet állít ki *Csengeri* Istvánnak és fiai István és Efraimnak. Kihirdettetett Beregmegyében Ardón 1671.
43. Leopold király Pozsony 1687. decz. 4. nemességet ad *Erős György*-nek, neje Nagy Katának és testvére Erős Jánosnak. Kihirdettetett Biharmegyében 1688. márczius 20.
44. Ugyanő Bécs, 1688. jul. 18. nemeslevelet ad *Verbiássy János*-nak és fiának Lászlónak. Kihirdettetett Beregben, Nagy-Muzsajban, 1688. aug. 21.
45. Ugyanő Bécs, 1689. nov. 15. nemességet ad *Papp István*-nak, neje Thursuk Katának, fia Jakab és neje Máriának; fiai Illésnek, Lászlónak és Jánosnak, ennek neje Zsófiának s fiai Miklós és Jánosnak. Kihirdettetett Ugocsában Tekeházán 1691. április 20.
46. Ugyanő Bécs, 1693. márcz. 19. nemeslevelet ad *Tarnóczy Gergely* és neje Bak Annának s István,

Ignácz és Gergely nevű fiainak. Kihirdettetett Heves- és Külső-Szolnokmegyében Pásztó helységben 1693. junius 1.

47. Ugyanő Bécs, 1698. okt. 1. Nemeslevelet ad *Pap János* nevű görög szertartásu papnak és általa testvére Jánosnak. Kihirdettetett Beregmegyében 1669. sept. 30. Kuszonyban. E család fiága Pap Józsefben kihalván, a nemeslevél a megyei levéltárba helyeztetett.
48. Ugyanő Laxenburgban 1702. május hó 29. *Bindász* máskép *Almásy* Demeternek ad nemeslevelet, mely 1703. május 7. Beregszász-Végardóban kihirdettetett.
49. III. Károly király Bécs, 1712. febr. 22. *Hodermarszky Pált*, ki kérvénye szerint, melyet hátiratilag és sajátkezűleg gróf Kollonics Zsigmond váczi és gróf Erdődy Gábor Antal választott arbei püspökök ajánlottak, 16 éven át a késmárki várnak udvarbirája (provisor) volt s mint ilyen a lezajlott Rákóczy-féle szabadságharcz idejében a király javára 200 labanczot gyüjtött, felruházott s élelemmel és pénzzel ellátott, — jutalmazásául nemesi rangra emelte, úgyszintén általa gyermekeit, Jánost, Györgyöt, Mihályt, Annát, Máriát, Zsuzsannát és Évát is. — A czímeres nemeslevél kihirdettetett Lőcsén 1712. május 13-án.
50. II. Ferdinand Sopronban .... márczius 16-án kelt nemeslevet ad *Nagy Böszörményi* Gergelynek és fiai Nagy György és Péternek. Kihirdettetett szabolcsmegyei Gyulaházán.
51. Nagyon érdekes ereklye az, mely a csomó 70. száma alatt a levéltárban 1793. év előtti időtől őriztetik, t. i. *egy munkácsi csizmadia által*, vastag pergamenre írt nemeslevélből készített *magyar hegyes csizmaminta*, mely három darabból áll s mint a rátapadt szennyfoltokból látszik, a csizmadiánál sok ideig használtathatott szabás-mustrául. Mennyire a csonka darabokból kivehetém, a nemeslevél III. Ferdinánd király és Szelepcsényi György érsek által állíttatott ki; a királynak nagy aranyos betűkkel kiirott neve még most is tündöklik a csonka okmány első sorában, míg a híres főpap szerény aláirása a lábszár végére jutott. A nemesítettnek nevéből csupán ez maradt a foszlányokon: «*Georgius Sy* ..... alias *Pap;* czímerének leirásából pedig annyi: hogy a paizs zöld mezejében *tigris* ábrázoltatik, mely jobbjában meztelen kardot tart, míg a paizs felett egy tigris felső teste emelkedik ki s hogy foszlányai egyik oldalon sárga és kék színűek, a másikon .... Különben ez okmány, a rajta levő jegyzék szerint, kihirdettetett Ungmegyében Nagy-Kaposon 1654. év ... 13. napján. Az egyik darab hátára vargabetűkkel ez is iratott: «*Várajai Dávid.* ....»

A fentebb registrált nemesleveleken kívül a beregmegyei iratok közt még következő czímeres nemeslevelek fordulnak elő.

52. *Nagy Máté* ármálisa, kiállítva Miksa király által Bécsben 1569. április hó 6-án.
53. *Radvanczy* Márton és fiai István és Gergely nemességet kaptak II. Rudolf királytól Prágában 1579. jul. 21. kelt okmány szerint, mely kihirdettetett Szatmármegyében 1580-ban.
54. II. Ferdinánd Bécsben 1633. január 6. nemeslevelet ad *Szabó* Lászlónak és általa neje Csiszár Ilonának és testvérei Szabó Márton és Istvánnak. Kihirdettetett Tornán 1635. május 25.
55. Leopold királytól Pozsony, 1662. junius 23. nyer nemességet *Török János* és általa testvére Farkas és Sámson. Kihirdettetett Szatmáron 1662. sept. 19.
56. *Sőtér* Ferencz s általa neje Pap Orsolya, fogadott fia *Szeredy* Ferencz s neje Répás Katalin s testvére Sőtér Mihály s neje Eördögh Orsolya, valamint ennek fiai Sőtér Tamás, János, Ferencz és Benedek nemesittetnek Leopold király által 1659. január 15. — Az okmány kihirdettetett Hevesmegyében Szolnokon 1659. május hó 14.
57. Magyari *Ferenczi Gáspár* s általa Ferenczi György s fiai nemeslevelet kapnak II. Rudolf királytól, mely kelt Prágában 1590. junius 15. s kihirdettetett Beregmegyében 1590. julius 29.
58. Leopold király 1665. sept. 12. *Halábori Balázst* s általa testvéreit Halábori Miklóst és Istvánt, vejeit *Selebei* Istvánt és *Kiss* Istvánt a nemesek közé sorozza. Kihirdettetett Zemplénben 1665-ben.
59. *Adorján Pál* s neje Sárosi Katarina s fia Bálint nemességet nyernek Leopold királytól 1675. febr. 12. Bécsben; kihirdettetett Ugocsamegyében Nagy-Szőlősön 1675. jul. 29-én.
60. *Székely Márton* s általa neje Demien Zsófia részére Báthory Gábor fejedelem 1609. febr. 16. ad nemeslevelet.
61. Báthory András fejedelem Gyula-Fejérvártt 1599. aug. 23. kelt okmányában *Szilvássy* Jánost és Istvánt nemesek közé sorozza.
62. *Belényesy Ábrahám*-nak Báthory Gábor fejedelem Gyula-Fejérvárott 1608. aug. 10-én ad nemeslevelet, mely kihirdettetett Fejérmegyében 1610-ben.
63. II. Rudolf király Prágában 1606. január 15-én nemeslevelet állít ki *Győri Ferencz*-nek s általa testvére Győri Katának. Kihirdettetett Zemplénben 1606. április 15-én.

Közli: Lehoczky Tivadar.

IPOLYI ARNOLD.

(Született 1823. október 20-án, meghalt 1886. decz. 2-án.)

Lesujtó villámként verte le nemrég egy gyászhír az egész országot; megdöbbenve kérdé eleintén mindenki, vajjon igaz-e? s óhajtva várta a feleletet, mely annak igaz voltát megczáfolná. A czáfolat elmaradt; a szomorú hír valónak bizonyúlt. Ipolyi Arnoldot, Nagyvárad hírneves püspökét deczember 2-án, déli $^3/_4$1 órakor a kérlelhetlen halál hirtelen elragadá. Főpapi foglalkozása közben, éppen karácsonyi szent beszédjének eszmemenetét téve papirra, érte utól a megmásíthatatlan végzet, mely a hazát leghívebb fiától, a főpapságot legnemesebb tagjától, a tudományt leghivatottabb fölkentjétől s a művészetet legbőkezűbb pártfogójától fosztotta meg. A mélyen érzett általános gyászban ifjú társulatunknak is nagy része van, mely a boldogultban alapítóját, választmányunk egyik díszét és kitűzött czéljaink buzgó előmozdítóját siratja.

Nem lehet feladatunk e helyen vázolni az elhúnyt nagy és hervadhatatlan érdemeit, melyek elmondathatták volna vele: «Non omnis moriar!» Mit tett évtizedeken keresztül a hazai tudomány érdekében, hány kérdést hozott tisztába a történelem, művészet, archæologia, irodalomtörténet, magyar mythologia stb. terén, örökre fel van írva szellemi műveltségünk történetében. Hivatott művelője volt azon disciplináknak, melyeknek fejlesztését társulatunk írta zászlajára; kiváló elószeretettel foglalkozott a régi családtörténelem bonyodalmaival, a hazai pecséttannak új irányt mutatott a bécsi K. k. Central-Commission kiadványában megjelent közleményeivel. Élénk részt vett nehány évvel ezelőtt társulatunk ülésein azon vitákban, melyek az országos czímer és alkatrészeinek pontos meghatározásáról folytak; s leginkább az ő véleménye győzött. Nagy elfoglaltsága, más tudományok terén kifejtett munkássága mellett, tudott időt szakítani társulatunk számára is.

Áldásos életéből, egy necrolog szűk korlátai között, kiemeljük a következőket. Ipolyi (családi nevén Stummer) Arnold született 1823. okt. 20-án Ipoly-Keszin; már korán 14 éves korában a maga választotta papi pályára lépett; melynek tanfolyamait Nagyszombatban és később Bécsben a Pazmaneumban 21 éves korában bevégezvén, a felszenteltetéséhez szükséges 24-ik év eléréséig Br. Mednyánszky Alajos, majd áldozó-pappá létele után 1848-ban a gróf Pálffyak házához került előbb nevelőkép, utóbb mint udvari káplán. Ez utóbbi grófi család révén nyerte el a zohori plébániát, melyet 1860-ban a török-szent-miklósival cserélt föl. Plébános korából való egyik legmonumentalisabb munkája, az 1854-ben megjelent *Magyar Mythologia*, melynek becsét s nagy keletét mutatja az, hogy jelenben belőle példány semmi áron sem kapható.

1863-ban egri kanonokká tette őt a hazafias Bartakovics Béla érsek, s e stallumát megtartotta még néhány évig azon túl is, hogy 1872-ben a beszterczebányai püspökségre emelte a király kegyelme. E különben szerény javadalmazású püspökségben érte el működésének tetőpontját, s innét tett annyi szépet és jót, pártolva tudományt, művészetet, hirdetve nemcsak szóval, tettel is, hazafiságot. Szent-Kereszti kastélyában írta legszebb munkáit, melyekre a koronát most rövid idővel halála előtt tette reá «A szent korona leirásával». Mily öröm volt, mikor hírűl vette az ország, hogy ő ül be a nagyváradi püspöki székbe. Csakhogy, fájdalom, ez örömöt alig félév múlva gyász váltotta föl.

Mit vesztett benne az Akadémia, melynek rendes és igazgató tagja s egész a múlt évig osztályelnöke volt, mit a Történelmi Társulat, melynek csaknem tíz éven át elnöke, s mit a tudományos társulatok egész sora, melyek benne díszöket és oszlopukat vesztették: mutatta az általános részvét, melylyel hült tetemeit decz. 9-én nyugalomra helyezték. Részt vett e gyászos szertartásban társulatunk is, melyet a temetésen az elnök és a titkár képviselt, s babérkoszorút helyezett koporsójára ama nagy férfiúnak, ki örök időkre büszkesége marad nemzetünknek.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi november hó 6-án tartotta évi nagy-gyűlését.

A társaság másodelnöke *Nagy Iván* megnyitván az ülést, üdvözlé a jelenvoltakat s felhívta a titkárt évi jelentésének felolvasására, mely a következő:

«Harmadízben van szerencsém a t. nagy-gyűlésnek társaságunk évi működéséről beszámolni; s fennállásunk óta e harmadik nagy-gyűlés t. közönsége elfogulatlanul meggyőződhetik arról, hogy társulatunk komolyan fogta fel czélját, folyóiratának hasábjain az elhanyagolt heraldikai és genealogiai irodalmat virágzásnak indította, kiadványait úgy belső tartalom, mint külső kiállítás tekintetében a kor színvonalára iparkodott emelni; s ha az általa felölelt tudományok terén eddig még többet nem tehetett, tulajdoníttassék ez annak, hogy negyedféléves fennállása még nem elég hosszú idő arra, hogy zászlaja alá tagtársainak oly tekintélyes sorát gyűjtse, melynek segítségével működési körét kiterjeszthetné.

Az alap azonban, melyre építünk — lassan bár — de egyre szilárdabb lesz. Az évről évre arányosan szaporodó jövedelem, s a mindinkább növekvő érdeklődés kiadványaink iránt, szabadabb cselekvésre képesít, mire nézve kezeink a megelőző időben a bizonytalan eshetőségektől való félelem miatt kötve voltak.

Tagjainknak egyre növekvő száma arra a meggyőződésre késztet, hogy az érdeklődő közönség rokonszenvvel nézi társulatunk működését, és egyetért azzal a szigorúan tudományos iránynyal, melyet az folyóiratában követ. Megtisztítani a családtörténetet számos tévedéstől, kinövéstől, melylyel azt az idő s a gyakran túlzásba menő kegyelet felcziczomázta; elvetni a czímertani mesék és regék egész sorát és merész combinatiok helyett inkább felkeresni, megismertetni és megbecsülni hazánk czímertani forrásait: e czélnak iparkodik társulatunk folyóirata hódolni; s törekvését sok esetben siker koronázta.

Időről-időre tartott választmányi üléseinken számos becses dolgozat került felolvasásra, a mult nem egy becses emléke mutattatott be egyes tagjaink által magyarázó szavak kíséretében, s ezek folyamán nem egyszer érdekes és tanulságos vita keletkezett, mely a fölvetett kérdést több oldalról megvilágítá. Mily változatos tárgyak foglalkoztatták üléseinket, kitünik akkor, ha a felolvasások és bemutatások sorozatán végig tekintünk.

Második nagy-gyűlésünk óta társulatunk öt választmányi ülést tartott; ezeknek kettejét folyó ügyek foglalkoztatták; a többin — ideértve a tavalyi nagy-gyűlést is — a következő dolgozatok és emlékek mutattattak be:

Az emlékek közt első helyen áll minden tekintetben a hallerkői gróf Haller családnak rendkívül becses nemzetségkönyve, mely úgy czímertani mint családtörténeti, nemkülönben művelődés-történelmi szempontból a legelső rangú történeti emlékek egyike. A nemzetségkönyv újbóli felkeresésének, — mert létezése régóta ismeretes, — bemutatásának és részben feldolgozásának érdeme Dr. *Szádeczky Lajos* vál. tagé, ki ezzel, valamint a grófi család nemeslelkűségével, melylyel e becses és századok óta féltékenyen őrzött családi kincset társulatunknak használatra átengedé, ezt hálára és elismerésre kötelezte. E nemzetségkönyv feldolgozásáról, mint a Turult hosszú ideig foglalkoztató dolgozatok egyikéről, alább még bővebben.

Ugyancsak *Szádeczky Lajos* vál. tag több érdekes czímeres levelet mutatott be vál. üléseinken; ilyenek a Móré családnak Báthory István erdélyi fejedelemtől 1584-ben kelt armálisa, ugyane családnak nehány évvel később Rudolf királytól kapott czímeres levele; továbbá a Szigethi Litterati cs. 1545-iki, a Bánó cs. 1576-iki, a Chaply cs. 1628-iki, a Bikafalvi Máté cs. 1632-iki és az Uy cs. 1635-iki czímeres levelei.

Dr. *Réthy László* Rákóczi Ferencz állítólagos sírjáról a konstantinápolyi keresztény temetőben két czímert mutatott be.

A társaság titkára bemutatta magyarázó szavak kíséretében a M. Nemz. Muzeum galvanoplastikai pecsét-lenyomat gyűjteményét, Mikes Kelemen pecsétnyomóját, melyet Dr. Réthy László úr volt szíves társaságunkkal közölni; továbbá nehány XV-ik századi Magyarországon kelt armálist, ú. m. Zágrábi Dabi Mihályét 1430-ból, a Disznósi családét 1458-ból Kubinyi Ferencz tagtársunk értekezésével és a Rhédei család egy ágáét 1466-ból. Es végül hat XVII—XVIII. századi czímeres levelet, Váradi Szabó János tagtársunk küldeményét.

A választmány határozata következtében minden bemutatott czímeres levél lemásoltatik, a czímer körvonalaiban lerajzoltatik a társaság irattára számára, mely így idők folytán a magyar heraldika valóságos tárházává lészen.

A tapasztalás azt bizonyítja, hogy hasonnemű bemutatások nagyban felköltik az érdeklődést, népszerűsítik a tudományt, és sokkal jobban megismertetik a társaságunkat foglalkodtató tudományok emlékeivel és alapvonásaival a nagy közönséget, mint az értéke-

zések holt betűi. Azért társulatunk e közvetlenül ható bemutatásokat, szabad előadásokat jövőre még nagyobb mértékben fogja programmjába felvenni.

Míg a bemutatások jobbára a magyar czímertan köréből vették tárgyukat, a felolvasások leginkább egyes családok történeti multjával, genealogiájával foglalkoztak.

Ezek között első helyen kell megemlítenem Dr. *Wertner Mór* tagtársunk becses dolgozatait az Árpádok genealogiájáról és házassági összeköttetéseiről. Ez utóbbi felolvastatott s mindkettőt folyóiratunk közlé. Ez utóbbiban a szerző, ki széles olvasottságról és alaposságról tanuskodó dolgozataival, melyekről neve külföldön már rég ismeretes, éppen folyóiratunk révén vált nálunk ismeretessé, egészen új szempont alá veszi azon házassági összeköttetések megítélését, melyekre az Árpádház tagjai külföldi dynastiákkal léptek, s valóban érdekes eredményekre jut; az előbbiben pedig az Árpádok családjának eddigelé legteljesebb és leghibátlanabb genealogiáját adja.

Egy, az újabb korban kiváló szerepet játszott család történetét, a köznemből való kiemelkedését adta elő *Komáromy András* tagtársunk, a «tolcsvai Bónis család ősei» című dolgozatában, melyet folyóiratunk közölt; míg Dr. *Szombathy Ignácz* tagtársunk a «gróf Laszberg család genealogiájá»-val egy ausztriai eredetű, de a mult század óta teljesen magyarrá vált főúri család multját deríté föl.

A Haller-család nemzetségkönyve nyujtott alkalmat Dr. *Boncz Ödön* tagtársunk «a Haller-család művelődéstörténeti szempontból és nemzetségkönyvük magyar viselet-képei» című becses dolgozata megírására, melyet színes képmellékletekkel egyetemben a Turul legutóbbi száma közölt.

Kubinyi Ferencz tagtársunk «A régi magyarok személynevei» cz. felolvasott s kiadott dolgozatával a régi magyar családtörténelem alapjára, a magyar onomasticonra derített nem egy tekintetben világot.

A genealogiának mint tudománynak, valamint gyakorlati alkalmazásának történetét Dr. *Wertner Mór* nyújtá «Adalékok a genealogia történetéhez» cz. nagyobb munkájával, mely felolvastatván, részben folyóiratunkl an meg is jelent.

Ezek azon dolgozatok, melyek választmányi üléseinkben bemutattattak; s ezekhez járul még a Turulban megjelenteknek hosszú sora.

Legyen szabad ezeknek kiválóbbjairól röviden megemlékeznem annak indokolására, hogy a folyóirat csekély terjedelme s az eleintén mutatkozott közöny daczára is iparkodott a felölelt tudományok mindegyikét lehetőleg művelni s változatos tartalmat nyújtani olvasóinak.

E dolgozatok közt legkiválóbb helyet foglal el a Hallerek családi könyvének minden oldalú méltatása, mely munkára Dr. *Szádeczky Lajos* és Dr. *Boncz Ödön* tagtársaink vállalkoztak, megosztván maguk közt a feladatot; előbbi a czímertani és genealogiai, utóbbi a művelődéstörténelmi és costume-tani rész feldolgozását vállalta magára. A hét nyomtatott ívre, tehát egész kis kötetre terjedő művet közlönyünk két színes-melléklet és számos rajz kiséretében tette közzé.

Egy másik nagy, évek során át folyt közlemény is befejezést nyert ez évben. Nem az olvasó, hanem a kutató közönség számára készült ez, mely ennek már eddig is nagy hasznát vette. Értem ez alatt *Tagányi Károly* vál. tag jegyzékét az országos levéltárban található nemesi és czímeres oklevelekről, mely hasznos kézikönyve mindazoknak, kik e téren tájékozást óhajtanak szerezni. Csak örvendenünk lehet, hogy az országos levéltár e jegyzékből nagyobb számú különnyomatot csináltatott s ezzel ennek szélesebb körben elterjedését biztosította.

E czímerismei szempontból becses segédkönyv mellett meg kell emlékeznem a folyóiratunkban közölt többi czímertani dolgozatokról, s kivált a régi, Zsigmond királyunktól való czímeres levelek ábráinak színnyomatú másairól, melyekből a már közlöttek számát újra négygyel szaporítottuk. Ilyenek Soóvári Soós család 1418-iki, a Chapyak 1418-iki czímerei, melyekhez *Soós Elemér* lev. tag írt érdekes czikket családja czímeréről; Paczali Peres András czímerét 1431-ből *Kubinyi Ferencz* magyarázta; és végre Azziwelghi Benedek czímere 1437-ből, kisérve néhai Báró *Nyáry Albert* magyarázatával, mely czikk — alig nehány nappal halála előtt befejezve — érdemes szerzőjének utolsó műve volt. Ezekkel együtt folyóiratunkban eddig tizenkét Zsigmondkorabeli czímer hű színes mását közöltük. Gazdag tanulmányi anyag ez heraldikánk jellemzésére; számos tanulságot vonhatunk le ebből, mint ezt *Cserghető Géza* vál. tag czikke «Megjegyzések a folyóiratunkban közölt XV. századi czímerekről» sejteti velünk, ki egy másik czikkében a magyar heraldika egy különös sajátságát, az arczkép-írást a czímerekben ismerteté.

A XV. század második feléből, 1466-ból való a Rhédeiek egyik czímere, melynek színes mását szintén közöltük *Deák Farkas* vál. tag magyarázó szavaival. A XVI. század heraldikájáról pedig Móré János czímeres nemes levelei adtak számot *Szádeczky Lajos* vál. tag bemutatásában.

Az ősmagyar czímer-jelvényről, a turulmadárról, melynek nevét folyóiratunk is viseli, *Thury József* értekezett, új ethnologiai és nyelvészeti alapon mutatván ki annak mint czímerjelvénynek létezését egyes törökfajú népeknél.

A czímertani elmélet terén *Dudás Gyula* tagtársunk nyújtott vázlatot «A heraldikai stilről» szóló czikkével; míg a régi irodalom köréből *Deák Farkas* vál. tag eleveníté föl egy korában nagy hírű, de azóta elfeledett magyarországi eredetű czímertani író, Schmeizel Márton emlékét.

A czímertan másodrangú forrását, a pecséttant, három dolgozat képviseli. *Majláth Béla* vál. tag «Néhány városi pecsét» czíme alatt a Nemz. Muzeum pecsétlenyomat gyűjteményéből Sopron, Esztergom, Visegrád, Trencsény, Pozsony, Kassa és Zágráb XIV. századi pecséteit közlé; míg *Décsényi Gyula* Nagybánya régi pecséteit ismerteté, s ezeknek kivált egyikét, a minden tekintetben nevezetes XV. századi nyolczszögletes pecsétet kellőkép méltatá. Az országos kiállításon a szakférfiak körében méltó érdeklődést keltett Kubinyi-féle pecsétgyűjtemény *Csergheő Gézá*-ban talált ismertetőre.

A harmadrangú czímertani forrásokkal, az úgynevezett czímeres albumokkal, két közlemény foglalkozott. *Némethy Lajos* és Br. *Mednyánszky Dénes* vál. tagok több eddig nem ismert czímeres albumra hívták föl az érdeklődők figyelmét.

Annak a kornak rajzával, családi és társadalmi életével, melyben a czímerészet virágzásra jutott, *Kőváry László* vál. tag foglalkozott, a «Hűbéri rendszer szelleme» cz. terjedelmesebb dolgozatában, mely ama sajátságos időknek nyilvánulását a kormányzásban, a társadalomban, a családban, az egyénben feltünteti.

A családtörténelmet és genealogiát a már említetteken kívül több érdekes dolgozat világítá meg kisebb-nagyobb adalékokkal.

Nagy Iván társ. másodelnök a Csák nemzetség ágazataival foglalkozott; ez előkelő nemzetség kilencz ágazatát tevén genealogiai vizsgálat tárgyává. *Thaly Kálmán* «Az utolsó Rákóczi herczeg haláláról» értekezvén, e fejedelmi család kihaltát új adatokkal világítá meg. Br. *Mednyánszky Dénes* vál. tag «Egy kiskorú tihanyi apát» czíme alatt a kihalt Devecseri Csóron család genealogiájához nyújtott adalékokat, mint *Lehoczky Tivadar* tagtársunk a Sulyok családéhoz. Az indigéna családokból a szomszédvári és stubiczai Ciculini grófok nemzedékrendjét tünteté föl egy közlemény; míg végre a Dr. *Szendrei János* vál. tag által közölt négy XVI. századi magyar levél az akkori család életet s kivált a házasítást világítja meg jellemző módon.

E nagyobb közleményeken kívül folyóiratunk számos apró czímertani és genealogiai adatokat közölt Tárcza rovatában; míg a Könyvismertetések és Szakirodalom rovata figyelemmel kisérte kivált a hazai irodalom idevágó termékeit s iparkodott azoknak ha nem is mindig kritikáját, legalább tartalmának ismertetését nyújtani.

Ime, t. nagy-gyűlés, vázlatosan előadva társaságunk működése irodalmi téren a lefolyt esztendőben; e vázlat azt hiszem meggyőz mindenkit arról, hogy társaságunk fennállása óta a hazai czímertan és családtörténelem terén megtette mindazt, a mit csekély erejével tehetett.

Társaságunk alapszabályainak 35. §-a értelmében magára vállalta a kötelezettséget, hogy időről-időre egy, a magyar nemesi családok származási rendjét nyilvántartó, és azok történetét csakis okleveles alapon tárgyaló zsebkönyvet fog kiadni. E kötelezettségnek társaságunk még nem felelt meg, de előkészítette erre a talajt úgy, hogy e kiadvány rövid idő múltán napvilágot láthat. A választmány határozata következtében e Nemzetségi Zsebkönyvnek megjelenendő első kötete azon főrendi családokat fogja magában foglalni, melyek a magyar főrendi ház reformjának végrehajtásáról alkotott 1886. évi VIII-ik törvényczikkbe, mint a főrendi házi tagságra örökös joggal bíró családok beczikkelyeztettek; azon megjegyzéssel, hogy az indigéna családok közül csupán azok vétetnek föl ebbe, melyek Magyarországon birtokosok. E határozathoz képest a kérdőivek az illető családokhoz szétküldettek; s csakis ez ívek gyér beérkezésének tulajdonítható az, hogy a Nemzetségi Zsebkönyv szerkesztésének megkezdése eddig haladékot szenvedett.

Midőn ezekben a szellemi rész terén kifejtett munkásságunkról szóló jelentésemet a t. nagy-gyűlés elé terjeszteném,el nem mulaszthatom, hogy pár szóval arra a haladásra ne utaljak, melyet anyagi téren felmutathatunk.

Tavalyi közgyűlésünk óta 200 frtos alapító tagjaink száma öttel, a 100 frtosaké egygyel, a pártolóké 19-el, és az évdíjasoké 20-al szaporodott; úgy hogy ideértve alapítványaink kamatjait, évi jövedelmünk, melyet tisztán irodalmi és társulati czélokra fordíthatunk, hatodfélszáz tag után az ötezer forintot megközelíti. Kiemelendő e téren a választmánynak alapítványaink befizetésére vagy biztosítására tett intézkedése, melynek következtében 9600 frtra rúgó alaptőkénk összegéből csak 1900 frt olyan, a mi kötlevéllel biztosítva nincs; s ez összeg is teljesen biztosítottnak tekinthető.

Társulatunk ez anyagi és szellemi erősbülésének constatálása mellett fájdalmasan kell megemlékeznem azon súlyos veszteségekről, melyek minket ez év folyamán értek. Alig virradt fel az újév reggele, elvesztettük egyik legerősebb szellemi támaszunkat, buzgó alapító tagunkat, a magyar heraldika mesterét, Báró *Nyáry Albertet.* Nem lehet hivatásom e helyen

az elhunyt nagy érdemeiről, kiben én felejthetetlen szerkesztőtársamat is gyászolom, részletesen megemlékeznem; hivatott toll fogja érdemeit e nagy-gyűlésen, mely az ő emlékének van szentelve, méltatni; de mint a ki a boldogulttal szerkesztői minőségemnél fogva közeli érintkezésben voltam, s ki legjobban ismerem azt a nemes érdeklődést, önzetlen buzgalmat, melyet általában a magyar czímertan s különösen társulatunk iránt utolsó lehelletéig tanusított, ki kell különösen emelnem azon pótolhatatlan veszteséget, melyet halálával társulatunk szenvedett.

Az elhúnyt iránt érzett kegyeletnek vélt hódolni a választmány, midőn a Br. Nyáry Albert halála által megürült igazgató választmányi tagságra a magyar heraldikának nem kevésbbé buzgó művelőjét, *Cserghető Géza* lev. tagot választá.

Erősen pusztított a halál pártoló és évdíjas tagjaink sorában is, kik közül elvesztettük ifj. br. *Vay Miklós*, *Dessewffy Árpád* pártoló, *Barcza Sándor*, *Méhely Nándor*, *Andrássy Gyula* és Dr. *Nagy Sándor* évdíjas tagokat, kiknek halálát a társadalom s nagyrészt a tudomány is széles körben gyászolá.

Ezekben bátorkodom a t. nagy-gyűlés elé évi jelentésemet előterjeszteni, azon kérelemmel, hogy azt tudomásul venni méltóztassék.»

A nagy-gyűlés tudomásúl vevén e jelentést, a titkár bemutatta a pénztárnok részletes kimutatását a pénztár állapotáról 1886. jun. 1-étől nov. 6-ig. E kimutatás adatai a következők:

Bevétel:

Pénztár-maradvány 1885. évről	491 frt	72 kr.
Alapítványok befizetése	2700 »	— »
Értékpapírok kamatai	110 »	— »
Alapítványi kamatok	142 »	50 »
Pártoló tagdíjak	650 »	— »
Évdíjak	430 »	— »
A Turul egyes füzeteinek eladásából	19 »	— »
Összes bevétel	4543 frt	22 kr.

Kiadás:

Személyi, irodai stb. költség	486 frt.	70 kr.
A Nemzetségi Zsebkönyv alapjára takarékpénztárba helyezve	200 »	— »
Metszetek, festések, színnyomatok, fényképek	491 »	67 »
Írói tiszteletdíjak	384 »	01 »
Tőkésítés	2727 »	98 »
Összes kiadás	4290 frt	36 kr.
Készpénz-maradvány	252 »	86 »

A társaság alaptőkéje:

5%-ot hozó értékpapírokban	5700 frt	— kr.
Alapító kötelezvényekben	2000 »	— »
Alapítványok, melyeknek kamatjai pontosan fizettetnek	1900 »	— »
Összes alaptőke	9600 frt	— kr.

A társaság össszes vagyona:

Alapítványokban	9600 frt	— kr.
A Nemzetségi Zsebkönyv alapja	782 »	— »
Készpénz	252 »	86 »
Összes vagyon	10634 frt	86 kr.

A pénztárnok kimutatása tudomásul vétetvén, *Csontosi János* vál. tag felolvasta *Deák Farkas* vál. tag emlékbeszédét Br. Nyáry Albert fölött, mely jelen füzetünkben olvasható.

Dr. *Szendrei János* vál. tag pedig egy XVI. századi nürnbergi czímeres könyvet mutatott be, melynek részletes ismertetését folyóiratunk fogja közölni.

Nagy Imre másodelnök, ki időközben az elnökséget átvette, a jegyzőkönyv hitelesítésére Csontosi János és Dr. Szendrei János vál. tagokat kérvén föl, a nagy-gyűlés véget ért.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi november hó 25-én *Nagy Imre* elnöklete alatt választmányi ülést tartott, melyen a titkár *Cserghető Géza* vál. tagnak «A hársfalevél a Ratold-nembeliek czímerében» czimű értekezését olvasta föl, mely jelen számunkban olvasható.

Dr. *Szádeczky Lajos* vál. tag egy lengyelországi czímereskönyvet mutatott be, melynek első kiadása Báthory István lengyel királynak van ajánlva. A czímereskönyv magyar vonatkozásait folyóiratunkban fogja ismertetni.

Dr. *Szendrei János* vál. tag három XVI—XVII. századi czímereslevelet mutatott be, úgymint a Balázs alias Székely, a miskolczi Her, és a Boér családokét. Ezzel kapcsolatban a titkár bemutatta Krasznai Für Jánosnak Báthory Istvántól 1579-ben kapott czímerét, ki erre nem a harcz mezején szerzett érdemeket, hanem mint szakács nyerte meg fejedelme kegyét. Az érdekes czímert Lehoczky Tivadar tagtársunk küldte be.

Folyó ügyekre kerülvén a sor, új tagokúl megválasztattak a következő ajánlottak: Alapító tagúl 100 frt alapítványnyal Gróf *Pálffy-Daun Vilmos* teanoi herczeg Stübingben (ajánlja a titkár). Pártoló tagúl (évi 10 frt tagdíjjal): A pápai uradalmi számvevő hivatal (aj. Kiss László). Évdíjas tagokúl (évi 5 frt tagdíjjal): *Adorján Antal* Budapesten (aj. négyesi Szepessy József), *Fest Lajos* Eperjesen és a *Pozsonyi kir. jogakadémia* könyvtára (aj. a titkár), *Bölcs Gyula* Budapesten (aj. Tagányi Károly), Gr. *Erdődy Imréné* Galgóczon (aj. gr. Forgách Károly), Behárfalvi *Urbán István* Sztropkón (aj. Ketskés Dezső).

A pénztárnok kimutatása a pénztár állapotát 1886. évi nov. 25-én a következőkép tünteti föl:

Bevétel	5928 frt	22 kr.
Kiadás	5097 «	49 «
Készpénz maradvány	830 frt	73 kr.

Titkár jelenti, hogy Pauler Gyula orsz. levéltárnok az orsz. levéltár költségén készült «Jegyzéke az országos levéltárban található herczegi, grófi, bárói, honossági és nemesi okleveleknek» című különnyomatból, mely eredetileg folyóiratunkban jelent meg, húsz példányt bocsájtott társulatunk rendelkezésére. A választmányi tagok felhivatnak, hogy erre igényüket a titkári hivatalnál mielőbb bejelentsék.

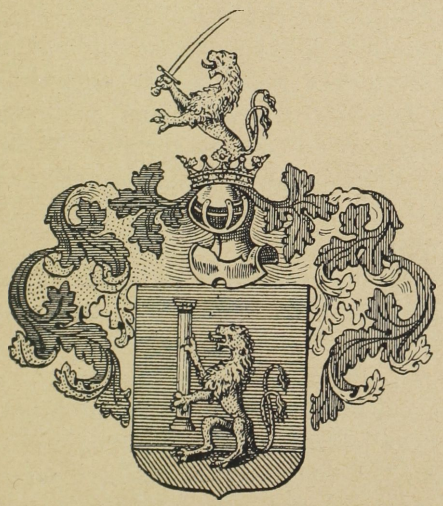
Beck-Widmanstätter Lipót munkáinak tizenegy füzetét társaságunknak megküldi. A választmány köszönetet mond e küldeményért, s a könyveket ideiglenesen a Nemz. Múzeum könyvtárában helyezi el.

Csergheő Géza múlt vál. ülésen megválasztott igazgató választmányi tag köszönő-levelet küld, mi tudomásúl vétetik.

A pénztárnok évi számadásának s a társulati pénztár állapotának megvizsgálására a tavalyi pénztárvizsgálók (Deák Farkas, Szinnyei József és Csontosi János vál. tagok) küldetnek ki; ha pedig valamelyikök akadályozva volna, Emich Gusztáv vál. tag kéretik föl erre.

A jegyzőkönyv hitelesítésére Szádeczky Lajos és Szendrei János vál. tagok kéretvén föl, az ülés véget ért.

A Némethy-családok történetéhez. Folyóiratunk múlt folyamaiban (1884. 7. l., 1885. 25., 66. l.) több Némethy-családról volt szó, s nehánynak közöltük czímerét is. Azt hisszük, stemmatographiánkhoz nem érdektelen adalék, ha még egy hasonló nevű

családról adunk számot, a Nemz. Múzeum levéltárában őrzött armális nyomán, mely genealogiai műveinkben eddig nem szerepel. S ez a *pinnyei Némethy-család.*

E családnak egyik tagja, pinnyei Némethy János a czímer-szerző, ki III. Ferdinandtól 1646. decz. 23-án nyer czímert, melynek használati jogát a király Némethy János nővérére Erzsébetre, és ennek férjére *Keglevich Mátyásra* is kiterjeszti.

A czímert az oklevélben nem találjuk lefestve; annak helye üresen maradt; rajzát az oklevél leirása után állítottuk össze.

A szöveg a czímert ekként írja le:

«Scutum videlicet militare erectum cœlestini coloris, fundum illius viridi campo occupante, in quo integer fulvus leo divaricatis posterioribus pedibus insistere, cauda bifurcata sursum elevata, ore hianti ac lingua rubicunda exerta, anteriorum utroque marmoream rubri coloris columnam erecte sursumque versus fortiter compressam tenere visitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam seu apertam regio diademate alterum leonem inguinetenus eminentem, anteriorum pedum sinistro ad rapiendum propenso, dextro vero strictum acinacem ferienti similem tenentem, alioquin inferiori per omnia conformem proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeæ laciniis seu lemniscis, hinc flavi et cœlulei *(igy)* illinc vero candidi et rubri colorum in scuti extremitates sese placide diffundentibus, illudque decenter exornantibus.»

Az armálist Pozsonymegye gyűlésén 1650. évi febr. 15-én (feria tertia post dominicam Septuagesima) hirdették ki.

SZAKIRODALOM.

Magyarországi városok czímerei. A bécsi «Anton Schroll & Co.» czég kiadásában nem rég a következő munka jelent meg: «Städte-Wappen von Österreich-Ungarn nebst den Landeswappen und Landesfarben. Text von Dr. Karl Lind». 4-rét, 14 l. szöveg és 27 színnyomatú tábla. A rendkívüli díszesen kiállított mű az osztrák-magyar monarchia városainak czímereit tartalmazza tartományonként ily sorban: Alsó-Ausztria (czímertanilag a legszebbek), Felső-Ausztria, Steyerország, Salzburg, Karinthia, Vorarlberg, Tirol, Tengermellék, Dalmatia, Csehország, Morvaország, Szilézia, Galiczia, Bukovina, *Magyarország*, *Horvátország és Szlavonia*, *Erdély*. Magyarországot 99, Horvátországot 18 és Erdélyt 19 város czímere képviseli az országos czímereken kívül. A rajzok pontosak, a kiállítás igen díszes, a színnyomatok sikerültek; szóval a kiadvány megérdemli, hogy akármely előkelő terem asztalán helyet foglaljon. Az, hogy hazánk e vállalatban oly teljesen van képviselve, kétségtelenül buzgó czímerészünk *Altenburger Gusztáv* úr érdeme, kinek közreműködéséről (a galicziai részben is) elismeréssel emlékszik meg könyvünk. A színnyomatok természetesen a városok jelenlegi czímereit tüntetik föl; a nevezetesebb városok régi czímereiről a szöveg (mely a magyar részben 2 nyomtatott oldal-

nál többre nem terjed) emlékszik meg. A szövegre ily kevés hely jutván, természetesen sok érdekes dolgot el kellett a szerzőnek hagynia; így például Miskolcz, Nagybánya stb. érdekes régi címereiről nem olvasunk semmit. A városok legtöbbjének címerét nem kiséri magyarázó szöveg; mi nem is volt szükséges, mert a pontos színezett címer minden leírásnál jobban beszél. A szövegbeli történeti adatok megbízhatók; s ezért csak tollhibának tulajdoníthatjuk, hogy a szerző Nagyvárad címerét Batthyány Kristóftól eredezteti, Báthory Kristóf helyett. A vállalat mindenképen érdemes a pártolásra; s ezért azt olvasóinknak, kik Austria és Magyarország városainak címereivel megismerkedni s ezekre nézve megbízható segédkönyvet bírni óhajtanak, figyelmébe melegen ajánljuk. Ára díszes kötésben 5 forint.

Nagyszeben és a szász nemzet levéltára. *Zimmermann Ferencz* levéltárnok, kinek diplomatikai és egyéb dolgozatai szakemberek előtt eléggé ismeretesek, legközelébb a nagyszebeni és a szász nemzeti levéltárat egy külön füzetben ismerteté, mely hasznos vezérfonala azoknak, kik e levéltár tartalmáról tájékozást óhajtanak szerezni. A füzet címe: «Das Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation. Hermannstadt 1887. Verlag des Archives.» A 115 lapra terjedő füzet részletesen ismerteti az ott őrzött levéltári anyagot, s tartalmából kiemeljük a következőket: Az oklevelek csoportja 1292—1700 évekből összesen 6530 darabot foglal magában; a levéltár legrégibb eredetije Otto király egy 1306. évi oklevele, átiratban II. Endreé az 1223. évből. Ehhez a csoporthoz tartoznak számadáskönyvek is, melyeknek legrégibb töredéke a XIV. századig nyúlnak vissza. Különösen gazdag az 1527—1700 terjedő sorozat, mely 5000 darabnál többre terjed; s kiválik ezek közt az erdélyi fejedelmek köztörténeti érdekű leveleinek nagy száma. A számadások csoportja gazdagságával lep meg s a bennök rejlő művelődéstörténeti anyag változatosságával. A jegyzék ismerteti a levéltár egész anyagát, s így kiterjeszkedik az actákra, a protocollumokra, a kéziratokra, repertoriumokra, törvénykönyvekre, a kézikönytárra is; egyszerű felsorolásnál többet nyújt, mert nemcsak a tartalmat ismerteti, hanem azt csoportosítja sőt a kiadásokról is számot ád. Szóval oly teljes képet nyújt a levéltárról, milyent hazánk egy archivumáról sem birunk. Ajánljuk a jegyzék olvasását a szakembereknek, és követését hazánk levéltárnokainak.

A Haller grófok nemzetségkönyve. A folyóiratunkban Dr. *Szádeczky Lajos* és Dr. *Boncz Ödön* tagtársaink tollából eredő czikksorozat, mely a Haller grófok rendkívül becses családi könyvét heraldikai, genealogiai, művelődés-történeti és costume-tani szempontból méltatá, közelébb különnyomatban is megjelent. A díszesen kiállított és 54 negyedrétű lapra terjedő füzet címe: «A gróf Haller-család nemzetségkönyve. Czímertan, család-történet, mívelődés-történet és viselettan szempontjából ismertetik Dr. Szádeczky Lajos és Dr. Boncz Ödön. Budapest. Franklin-Társulat könyvnyomdája MDCCCLXXXVI.» több képpel s azon két színnyomatú táblával, melyek szemelvényként a becses codex viselet-képeiből folyóiratunkhoz is csatolva voltak.

A Siebmacher-féle nagy czímer-gyűjtemény magyarországi részének olvasóit kétségtelenül meg fogja lepni azon hír, hogy annak egyik buzgó szerkesztője, *Nagy Iván*, a további szerkesztéstől visszalépett. Midőn ezt az ügy érdekében sajnálattal vesszük tudomásúl, közöljük nagyérdemű heraldikusunknak a következő nyilatkozatát, melylyel e változást a szerkesztésben tudtunkra adá:

Értesítés.

Barátaim és ismerőseim kérdezősködéseire, s irodalmi álláspontom érdekében is szükségesnek tartom kinyilatkoztatni, hogy a Nürnbergben megjelenő magyarországi czímer-gyűjtemény (úgynevezett új «*Siebmacher-féle Wappenbuch*»-ban az Ungarischer Adel) szerkesztését csak is volt társamnak hosszú két éven át szorgalmazó és sürgető kérelme következtében vállaltam el. Azonban — miután annak tartalmi kiállítására nézve az eljárási irányt és módszert megszabtam és megállapítottam, — a collegiális illetőleg duális szerkesztés nehézségeivel együtt járó nézeteltérések kiegyenlíthetetlensége és úgy a jogtörténelmi igazság, valamint a tan szabályai rovására felmerülő közleményekért a felelősség el nem vállalhatása (személyes ügyi árnyalatok ide nem tartozván) arra ösztönöztek, hogy a szerkesztésről lemondjak, a minthogy a munka 8-ik füzetével (mely az *F* betű végén szakad meg) a nevezett Siebmacher-féle czímer-gyűjteményi vállalathoz minden viszonyom teljesen meg is szünt.

Kelt october 14. 1886.

NAGY IVÁN.

A M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR KÖNYVTÁRA